Nr 4

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till rättshjälpslag m. m.; given Stockholms slott den 17 december 1971.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över justitieärenden och lagrådets protokoll, föreslå riksdagen att bifalla de förslag om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

LENNART GEIJER

Propositionens huvudsakliga innehåll

Den rättshjälpsreform som nu föreslås innebär att rättshjälp får lämnas i rättslig angelägenhet oberoende av om denna behandlas vid domstol eller annan myndighet. Rättshjälp kan också avse rådgivning eller biträde i angelägenhet som inte är föremål för behandling vid myndighet.

Vissa begränsningar i tillämpningsområdet för den allmänna rättshjälpen föreslås emellertid. Personer i de högsta inkomstlägena är uteslutna från allmän rättshjälp. Andra juridiska personer än dödsbon skall inte kunna få allmän rättshjälp. För angelägenhet som har samband med den rättssökandes näringsverksamhet skall allmän rättshjälp kunna lämnas endast om särskilda skäl föreligger.

Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser. De viktigaste kostnaderna som ersätts är kostnad för biträde, för inställelse vid domstol eller annan myndighet och för utredning. Den rättssökande skall efter förmåga bidra till kostnaderna för allmän rättshjälp. Kostnadsbidraget beräknas i första hand efter årsinkomst och försörjningsbörda enligt vissa schabloner.

När det gäller rättshjälp åt misstänkt i brottmål skall liksom hittills offentlig försvarare vid behov förordnas oberoende av den misstänktes ekonomiska förhållanden. I övrigt innebär denna rättshjälp att inställelsekostnader och vissa utredningskostnader ersätts av allmänna medel för

personer i de lägsta inkomstlägena. Något kostnadsbidrag skall inte utgå. Frikänns den tilltalade skall ersättningen till offentlig försvarare, kostnad för annan rättshjälp liksom annan kostnad som utgått av allmänna medel stanna på statsverket. Döms den tilltalade för brottet skall han återgälda statsverket sådan kostnad. Han får dock inte åläggas betalningsskyldighet med högre belopp än som motsvarar vad han högst skulle betala i kostnadsbidrag vid allmän rättshjälp. Ersättningen får vidare nedsättas ytterligare eller efterges om skäl föreligger med hänsyn till brottsligheten eller den tilltalades personliga och ekonomiska förhållanden. Syftet med den sistnämnda jämkningsregeln är att undvika att betalningskyldighet åläggs som kan försvåra återanpassningen.

En betydande utvidgning föreslås när det gäller möjligheterna för en frikänd tilltalad att i efterhand få ersättning för rättegångskostnad som varit skäligen påkallad för att tillvarata hans rätt.

Ersättning till biträden och offentliga försvarare skall kunna bestämmas med ledning av taxor. I förslaget förutsätts att taxor skall komma till användning i betydande utsträckning.

I varje län skall inrättas allmänna advokatbyråer med staten som huvudman. Var och en skall i princip ha möjlighet att fritt välja biträde eller offentlig försvarare bland enskilt verksamma jurister och jurister på allmän advokatbyrå.

De administrativa uppgifterna på rättshjälpsområdet skall regionalt skötas av särskilda rättshjälpsnämnder. Ersättning till biträde i mål eller ärende vid allmän domstol skall dock prövas av domstolen. När det gäller rättshjälp åt misstänkt i brottmål skall domstolen pröva ansökan om rättshjälp, förordna offentlig försvarare och pröva ersättningen till denne.

För tillsyn över och samordning av uppgifterna inom rättshjälpsområdet skall finnas en centralmyndighet. Avsikten är att centralmyndighetsfunktionerna skall förläggas till det blivande domstolsverket.

Reformen föreslås träda i kraft den 1 juli 1973.

Förslag till
Rättshjälpslag

Inledande bestämmelser

1 § Rättshjälp enligt denna lag utgår såsom *allmän rättshjälp* (6—34 §§), *rättshjälp åt misstänkt i brottmål* (35—40 §§) och *rådgivning* (41—43 §§).

2 § Rättshjälp lämnas av advokat eller biträdande jurist på allmän eller enskild advokatbyrå eller, i fall som anges i lagen, av annan.

Chef för allmän advokatbyrå skall vara advokat.

3 § För handläggning av ärenden om rättshjälp finns rättshjälpsnämnder. Verksamhetsområde för rättshjälpsnämnd bestämmes av Konungen.

Rättshjälpsnämnd står under tillsyn av en centralmyndighet. Centralmyndighet är den myndighet som Konungen bestämmer.

4 § Rättshjälpsnämnd består av ordförande, som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv, samt fyra andra ledamöter. Av dessa skall två vara inom nämndens verksamhetsområde verksamma advokater, en anställd på allmän advokatbyrå och en enskilt verksam. De två övriga skall vara svenska medborgare, myndiga och bosatta inom nämndens verksamhetsområde.

Ordförande i rättshjälpsnämnd förordnas av Konungen. Centralmyndigheten utser övriga ledamöter. Av dessa utses den ledamot som skall vara enskilt verksam advokat efter förslag av Sveriges advokatsamfund och de ledamöter som ej skall vara advokater efter förslag av landsting i län inom rättshjälpsnämndens verksamhetsområde. Ingår i verksamhetsområdet kommun, som ej tillhör landstingskommun, lämnas förslag även av fullmäktige i kommunen.

För ledamot skall finnas ersättare. Bestämmelserna om ledamot äger motsvarande tillämpning på ersättare.

5 § Rättshjälpsnämnd är beslutför med ordföranden och de två ledamöter som ej är advokater. Är ärende av principiell betydelse eller annars av särskild vikt eller finnes i annat fall på grund av ärendets beskaffenhet deltagande av de båda ledamöter som är advokater påkallat, skall samtliga ledamöter deltaga.

Rättegångsbalkens regler om omröstning i tvistemål äger motsvarande tillämpning när ärende avgöres av rättshjälpsnämnd. Ordföranden skall dock säga sin mening först.

I den utsträckning Konungen bestämmer får tjänsteman vid rättshjälpsnämnden på nämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende. Tjänstemannen skall vara lagfaren och ha erfarenhet av domstols- eller advokatverksamhet.

Allmän rättshjälp

Tillämpningsområdet

6 § Allmän rättshjälp får lämnas fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar åtta gånger det enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring bestämda basbeloppet för oktober året innan rättshjälp begäres.

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränsbeloppet med vad som motsvarar ett halvt basbelopp för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrager.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller fråndrages.

7 § Allmän rättshjälp får lämnas dödsbo i rättslig angelägenhet, om boet behöver sådant bistånd och det med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden är skäligt.

Avlider den som har allmän rättshjälp, utgår därefter rättshjälpen till dödsboet.

8 § Allmän rättshjälp får ej lämnas

1. i angelägenhet som ej prövas eller på annat sätt behandlas i landet, om ej den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för rättshjälp,
2. den som ej är bosatt i landet, om han ej är svensk medborgare eller särskilda skäl föreligger för rättshjälp,
3. näringsidkare i angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet, om ej särskilda skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet,
4. i fråga om anspråk som överlåtits till den rättssökande, om överlåtelsen kan antagas ha ägt rum i syfte att åstadkomma fördel vid prövning av begäran om rättshjälp,
5. för upprättande av självdeklaration,
6. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

I fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet kan Konungen förordna att allmän rättshjälp ej skall lämnas.

Under förutsättning av ömsesidighet kan Konungen förordna att medborgare i viss främmande stat i fråga om allmän rättshjälp skall vara likställd med svensk medborgare.

Förmåner

9 § Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser. Bestämmelser om att den rättssökande har att själv helt eller delvis betala kostnad för rättshjälp finns i 16 § andra stycket och 27 § första stycket andra punkten.

Såsom kostnad för rättshjälpen anses den rättssökandes kostnad för

1. biträde som varit behövligt för tillvaratagande av den rättssökandes rätt,

2. bevisning vid allmän domstol, krigsrätt eller arbetsdomstolen samt nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän och som ej är förvaltningsärende eller av beskaffenhet att kunna komma under förvaltningsmyndighets prövning,

3. resa och uppehälle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas, i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap,

4. avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) utgår för ansökan och expedition vid domstol som anges i 2, dock ej i fråga om sådan rättens expedition som utfärdas endast på särskild begäran om icke expeditionen begäres innan tiden för fullföljd av talan gått till ända, samt avgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027),

5. kungörelse i mål eller ärende vid domstol som anges i 2,

6. vad av allmänna medel utgått i ersättning till tolk eller stenograf eller i ersättning enligt 4 eller 5 § lagen (1958: 642) angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller vid utredning av faderskapet till barn utom äktenskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självmant föranstaltat om.

Såsom kostnad för bevisning enligt andra stycket 2 anses ej den rättssökandes kostnad för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap.

10 § Skall den rättssökande ställa säkerhet för att få till stånd kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning enligt rättegångsbalken eller utsökningslagen (1877: 31 s. 1), får rättshjälpsnämnden, om den beviljat allmän rättshjälp, utfärda ansvarsförbindelse på statens vägnar.

Första stycket äger motsvarande tillämpning i fråga om verkställighet enligt 41 eller 42 § utsökningslagen, om rättshjälpsnämnden beviljat allmän rättshjälp i verkställighetsärendet.

Föranleder ansvarsförbindelsen utgift för staten, anses utgiften såsom kostnad för rättshjälpen.

Kostnadsbidrag

11 § Den rättssökande skall bidraga till kostnaderna för allmän rättshjälp enligt vad som sägs i 12—15 §§.

12 § Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket, utgör kostnadsbidraget en etthundratjugofemtedel av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor. Bidraget får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger.

Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för kostnadsbidraget

en tjugondel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger tre men ej fem gånger basbeloppet,

en femtondel av den del av inkomsten som överstiger fem men ej sex gånger basbeloppet,

en tiondel av den del av inkomsten som överstiger sex men ej sju gånger basbeloppet,

hälften av den inkomst som överstiger sju men ej åtta gånger basbeloppet.

Vid tillämpning av andra stycket iakttages att maximibeloppet jämnas till närmast lägre tiotal kronor och att lägsta kostnadsbidrag utgör en etthundratjugofemtedel av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor.

13 § Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränsbelopp enligt 12 § första eller andra stycket med vad som motsvarar hälften av där angivet basbelopp för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrager.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frånd rages.

14 § Söker dödsbo rättshjälp, utgör maximibeloppet ett med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden skäligt belopp.

15 § Undergår inkomst eller sådant förhållande som avses i 13 eller 14 § väsentlig förändring innan rättshjälpsärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är skäligt, dock ej under vad som redan betalats i kostnadsbidrag.

Allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden

16 § Anlitar den rättssökande advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får, så länge kostnaderna för rättshjälpen ej överstiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag, allmän rättshjälp lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnden. Vad som sagts nu gäller ej fall som avses i 7 § första stycket.

Skyldigheten att utge kostnadsbidrag fullgöres genom att den rättssökande till biträdet betalar dennes ersättning och svarar för övriga kostnader för rättshjälpen.

17 § Ersättning till biträde samt för bevisning och annan utredning skall i fall som avses i 16 § bestämmas som om kostnaden skolat utgå av allmänna medel enligt denna lag.

I mål eller ärende vid domstol som anges i 9 § andra stycket 2 fastställes ersättningen till biträdet av domstolen. I annat fall fastställes biträdesersättningen av rättshjälpsnämnden, om den rättssökande eller biträdet begär det eller rättshjälpsnämnden självmant upptager ersättningsfrågan till prövning.

Allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden

18 § Beslut om allmän rättshjälp får av rättshjälpsnämnden meddelas efter ansökan av den rättssökande. Ansökan skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter i de hänseenden som Konungen bestämmer.

Ansökan om allmän rättshjälp upptages av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde sökanden är bosatt eller, om sökanden är dödsbo, den avlidne var bosatt. I fråga om den som ej är bosatt i landet eller dödsbo efter den som ej var bosatt här, upptages ansökan av den rättshjälpsnämnd som Konungen bestämmer.

Ansökan får upptagas av annan rättshjälpsnämnd än som följer av andra stycket, om nämnden finner särskilda skäl föreligga.

19 § Bifalles ansökan om allmän rättshjälp, fastställer rättshjälpsnämnden samtidigt det för sökanden gällande maximibeloppet. Kan sökanden ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd behörigen tillvarataga sin rätt, får rättshjälpsnämnden på sökandens begäran förordna biträde.

20 § Sedan beslut meddelats om allmän rättshjälp, betalas därefter uppkommande kostnader av allmänna medel. Har allmän rättshjälp lämnats enligt 16 § första stycket, utgår biträdesersättningen även för denna del av uppdraget av allmänna medel.

I fråga om ersättning som avses i 9 § andra stycket 6 skall rätten, i stället för att enligt 18 kap. 13 § rättegångsbalken ålägga den som beviljats allmän rättshjälp betalningsskyldighet, förklara att ersättningen utgör en kostnad för rättshjälpen.

21 § Till biträde förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller annan som är lämplig för uppdraget. Har sökanden själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat.

Förordnande som biträde får av rättshjälpsnämnden återkallas, om skäl föreligger till det.

Biträde får ej sätta annan i sitt ställe utan rättshjälpsnämndens medgivande.

22 § Biträde har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, centralmyndigheten fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.

Har biträde genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande.

Ersättning till biträde fastställes i mål eller ärende vid domstol, som anges i 9 § andra stycket 2, av domstolen. Biträdesersättning i annat fall fastställes av rättshjälpsnämnden.

23 § Biträde får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §. Har det skett, är förbehållet utan verkan och skall biträdet återbetala vad han uppburit för mycket.

24 § I den mån ej särskilda föreskrifter gäller, utgår ersättning för bevisning i mål eller ärende vid domstol som anges i 9 § andra stycket 2 med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande.

25 § I angelägenhet, som ej handlägges vid domstol som anges i 9 § andra stycket 2, beslutar biträde om utredning. Har biträde ej förordnats, beslutar rättshjälpsnämnden.

Den som medverkat vid utredning som avses i första stycket har rätt till ersättning enligt föreskrifter som Konungen meddelar. Ersättningen bestämmes av rättshjälpsnämnden.

26 § Ersättning som avses i 9 § andra stycket 3 utgår enligt bestämmelser som Konungen meddelar.

Ersättning enligt första stycket bestämmes av den myndighet inför vilken inställelsen sker. Vid inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap bestämmes ersättningen av domstolen.

27 § Har biträde förordnats, betalas kostnadsbidrag till biträdet intill det enligt 19 § fastställda maximibeloppet. Vad som sagts nu gäller ej i den mån skyldigheten att utge sådant bidrag redan fullgjorts enligt 16 § andra stycket.

Från ersättning enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande är skyldig att utge som kostnadsbidrag till biträdet. Understiger ersättningen det bidrag som skall avräknas, svarar biträdet mot statsverket för mellanskillnaden och har att inbetala denna.

Har biträde ej förordnats, skall kostnadsbidraget erläggas till rättshjälpsnämnden.

28 § Har sedan beslut om allmän rättshjälp meddelats maximibeloppet blivit höjt, skall det bidrag som kan föranledas av höjningen erläggas till rättshjälpsnämnden.

29 § Har den som beviljats allmän rättshjälp eller ställföreträdare för honom genom vårdslöshet eller försummelse föranlett ökade kostnader för rättshjälpen, får vid fastställande enligt 30 § av det slutliga kostnadsbidraget maximibeloppet överskridas efter vad som är skäligt.

30 § Sedan den rättsliga angelägenheten slutförts eller rättshjälpen på annat sätt upphört, skall rättshjälpsnämnden fastställa slutligt kostnadsbidrag och göra avräkning med den som haft rättshjälp.

31 § I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid domstol som anges i 9 § andra stycket 2 äger bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning i fråga om kostnaderna för rättshjälpen. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen till statsverket.

Vinner makar efter gemensam ansökan boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten, om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt, ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen.

Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyldighet åläggas mot statsverket för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.

32 § När mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp avgöres, skall beslut samtidigt meddelas angående ersättning till statsverket enligt 31 §.

33 § Ersättning som motpart eller annan enligt 31 § betalat till statsverket för kostnader för allmän rättshjälp skall utges till den som erhållit rättshjälpen i den mån ersättningen överstiger kostnaderna minskade med vad som erlagts i kostnadsbidrag.

34 § Rättshjälpsnämnden skall förordna att rättshjälpen skall upphöra om

1. kostnadsbidrag ej erlägges enligt 27 eller 28 §,
2. sökanden lämnat oriktig uppgift och rättshjälp ej skulle ha beviljats om riktig uppgift lämnats,
3. sökanden uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnad att leda till befrielse från eller till för lågt slutligt kostnadsbidrag,
4. sökanden ej längre kan anses ha befogat intresse av att få sin sak behandlad, eller
5. de ekonomiska förhållandena ändrats i sådan mån att sökanden ej längre är berättigad till allmän rättshjälp.

I fall som avses i första stycket 3 eller 4 skall förordnande ej meddelas, om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör.

Meddelas förordnande om allmän rättshjälps upphörande, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. I fall som avses i första stycket 1 och 4 skall hans ansvar dock ej överstiga maximibeloppet, om ej annat följer av 29 §.

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål

35 § Om offentlig försvarare finns särskilda bestämmelser.

36 § Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 35 § får beviljas tilltalad, om hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket.

Vid prövning enligt första stycket äger 6 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Är det uppenbart att sökanden själv kan svara för de kostnader som ersätts genom rättshjälpen, får dock rättshjälp ej beviljas.

37 § I fråga om förmåner vid rättshjälp enligt 36 § äger 9 § andra stycket 2—4, 20 § första stycket samt 24 och 26 §§ motsvarande tillämpning.

38 § Bestämmelserna i rättegångsbalken om skyldighet för tilltalad eller annan att till statsverket återbetala kostnad som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel äger motsvarande tillämpning i fråga om kostnad för rättshjälp enligt 36 §.

I fall som avses i 19 § andra stycket lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken gäller vad där är föreskrivet.

39 § Beslut om rättshjälp enligt 36 § meddelas på ansökan av den tilltalade. Sådant beslut meddelas av den domstol där målet är anhängigt.

Har rätten skilt saken från sig får den, till dess talan fullföljts av den tilltalade eller tiden för sådan talan utgått, bevilja honom rättshjälp i högre rätt.

40 § Ansökan om rättshjälp enligt 36 § skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter i de hänseenden som Konungen bestämmer. Om särskilda skäl föreligger, får ansökan göras muntligen.

Rådgivning

41 § Med rådgivning förstås i denna lag kortare rådgivning och därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet. Som rådgivning skall dock ej anses åtgärd i angelägenhet som avses i 8 § första stycket 5 eller som omfattas av förordnande som meddelats med stöd av 8 § andra stycket.

42 § Rådgivning sker mot en avgift som motsvarar en etthundratjugofemtedel av det basbelopp som anges i 6 § första stycket, jämnad till närmast lägre tiotal kronor. Avgiften får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger. För vad som nedsatts eller eftergivits utgår ersättning av allmänna medel till den som meddelat rådgivning.

Lämnas efter rådgivning allmän rättshjälp, skall kostnaden för rådgivningen anses som en kostnad för den allmänna rättshjälpen. Den rättssökande får därvid räkna sig erlagd rådgivningsavgift till godo såsom betalning på kostnadsbidrag.

43 § Rådgivning meddelas av advokat eller av biträdande jurist på advokatbyrå utan beslut av rättshjälpsnämnden.

Beslut om nedsättning eller eftergift av rådgivningsavgift meddelas av biträdet.

Särskilda bestämmelser

44 § Mot rättshjälpsnämnds eller annan förvaltningsmyndighets beslut enligt denna lag föres talan hos centralmyndigheten genom besvär. Mot centralmyndighetens beslut i anledning av besvär får talan ej föras.

I fråga om talan mot allmän domstols, krigsrätts eller förvaltningsdomstols beslut enligt denna lag tillämpas vad som i allmänhet gäller om talan mot sådan domstols beslut.

45 § Den som, i firma eller annars, i yrkesmässig verksamhet som ej utövas vid advokatbyrå uppsåtligen använder benämningen rättshjälp på sätt som är ägnat att leda till att verksamheten förväxlas med den rättshjälpsverksamhet som enligt denna lag utövas vid advokatbyrå dömes till böter. Detsamma gäller den som uppsåtligen, i firma eller annars, i yrkesmässig verksamhet obehörigen använder benämningen allmän advokatbyrå eller benämning som är ägnad att leda till förväxling därmed.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1973, då lagen (1919: 367) om fri rättegång upphör att gälla.

Förekommer i lag eller annan författning bestämmelse som avser fri rättegång, skall den i stället gälla rättshjälp som beviljats av rättshjälpsnämnden.

Har ansökan om fri rättegång gjorts före den nya lagens ikraftträdande, äger äldre bestämmelser fortfarande tillämpning.

Förslag till
Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom förordnas i fråga om rättegångsbalken
dels att 8 kap. 5 § skall upphöra att gälla,
dels att 8 kap. 2 §, 17 kap. 14 §, 18 kap. 13 §, 21 kap. 5 och 10 §§, 23 kap. 13, 15 och 19 §§, 30 kap. 12 §, 31 kap. 1, 2, 9 och 11 §§, 33 kap. 5 § samt 49 kap. 4 och 7 §§ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

8 KAP.

2 §

Till ledamot av advokatsamfundet må antagas allenast den som är svensk medborgare, äger hemvist inom riket och fyllt tjugofem år samt avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov och förvärvat sådan praktisk utbildning, som föreskrives i samfundets stadgar. Han skall hava gjort sig känd för redbarhet och även i övrigt finnas lämplig att utöva advokatverksamhet.

Ej må den antagas till ledamot, som är omyndig eller i konkurstillstånd.

Lagfaren domare i eller befattningshavare vid allmän domstol eller allmän åklagare eller utmätningsman må ej antagas till ledamot; ej heller den som eljest är anställd i statens eller kommuns tjänst eller hos annan enskild än advokat, med mindre advokatsamfundets styrelse medgiver undantag.

Lagfaren domare i eller befattningshavare vid allmän domstol eller allmän åklagare eller utmätningsman må ej antagas till ledamot; ej heller den som eljest är anställd i statens eller kommuns tjänst eller hos annan enskild än advokat, med mindre advokatsamfundets styrelse medgiver undantag. *Vad som sagts nu gäller dock ej befattningshavare vid allmän advokatbyrå.*

17 KAP.

14 §

Rätten äge, när skäl äro därtill, i dom förordna, att den må verkställas utan hinder av att den icke äger laga kraft.

Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud eller biträde eller ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången eller utlåtit sig angående ersättning el-

Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud eller biträde eller ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången eller utlåtit sig angående ersättning el-

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
ler förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, eller förordnat om någons hållande i häkte eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd *eller bestämt, att förmån av fri rättegång skall upphöra,* eller till biträde utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.	ler förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, eller förordnat om någons hållande i häkte eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd eller till biträde utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild föreskrift meddelad därom, att dom eller beslut som icke äger laga kraft, må verkställas, vare den gällande.

18 KAP.

13 §

Skall kostnad för bevisning eller annan åtgärd enligt rättens beslut utgå av allmänna medel eller utgivas av parterna en för båda och båda för en, gälle i fråga om skyldighet att återgälda sådan kostnad vad i detta kapitel stadgas om rättegångskostnad. Skola parterna bära var sin rättegångskostnad, må förordnas, att kostnaden skall fördelas med hälften å vardera. Har av allmänna medel utgått kostnad för parts hämtande till rätten, skall kostnaden återgäldas av parten.

Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att part åtnjutit *fri rättegång,* är särskilt stadgat.

Om skyldighet att ersätta statsverket kostnad i anledning av att part åtnjutit *rättshjälp* är särskilt stadgat.

21 KAP.

5 §

Till offentlig försvarare skall förordnas advokat, som finnes lämplig därtill. Företrädesvis bör anlitas någon, som vid rätten brukas som rättegångsombud.	Till offentlig försvarare skall förordnas advokat, som finnes lämplig därtill. *Om särskilda skäl föreligga, må till sådan försvarare utses annan lämplig person, som avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov.* Företrädesvis bör anlitas någon, som vid rätten brukas som rättegångsombud.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

Har den misstänkte till offentlig försvarare föreslagit någon, som är behörig därtill, skall han förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleda annat.

10 §[1]

Offentlig försvarare äge av allmänna medel åtnjuta *arvode för arbete och tidsspillan samt ersättning för kostnad efter vad rätten prövar skäligt.*	Offentlig försvarare äge av allmänna medel åtnjuta *skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt.*
	Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, centralmyndigheten för rättshjälpen fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.

Ej må offentlig försvarare av den misstänkte förbehålla sig ytterligare ersättning; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

23 KAP.

13 §

Vägrar någon vid förhör att yttra sig angående omständighet, som är av vikt för utredningen, och är han, om åtal väckes, skyldig att i målet vittna därom, eller finnes eljest för utredningen av synnerlig vikt, att någon, som är skyldig att vittna i målet, redan under förundersökningen höres som vittne, må på undersökningsledarens begäran vittnesförhör med honom äga rum inför rätten.

Förhör, som avses i första stycket, må ej äga rum, innan förundersökningen fortskridit så långt, att någon skäligen kan misstänkas för brottet. Om förhöret gälle i tillämpliga delar vad om bevisupptagning utom huvudförhandling är stadgat; den misstänkte skall erhålla tillfälle att närvara vid förhöret.	Förhör, som avses i första stycket, må ej äga rum, innan förundersökningen fortskridit så långt, att någon skäligen kan misstänkas för brottet. Om förhöret gälle i tillämpliga delar vad om bevisupptagning utom huvudförhandling är stadgat; den misstänkte skall erhålla tillfälle att närvara vid förhöret. *Ersättning för hans inställelse skall utgå av allmänna medel i enlighet med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.*

15 §

Är fara, att bevis, som skall åberopas vid huvudförhandlingen, därförinnan går förlorat eller då endast med svårighet kan fö-	Är fara, att bevis, som skall åberopas vid huvudförhandlingen, därförinnan går förlorat eller då endast med svårighet kan fö-

[1] Senaste lydelse 1969: 671.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
ras, må på yrkande av undersökningsledaren eller den misstänkte rätten genast upptaga beviset. Om beviset gälle i tillämpliga delar vad om bevis, som upptages utom huvudförhandling, är stadgat.	ras, må på yrkande av undersökningsledaren eller den misstänkte rätten genast upptaga beviset. Om beviset gälle i tillämpliga delar vad om bevis, som upptages utom huvudförhandling, är stadgat. *Kostnaden för bevisupptagningen och för den misstänktes inställelse vid rätten skall utgå av allmänna medel. Ersättning för den misstänktes inställelse skall utgå i enlighet med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.*

19 §

Har undersökningsledaren, ehuru han slutfört den utredning han anser erforderlig, ej bifallit begäran, som avses i 18 § andra stycket, eller förmenar den misstänkte, att annan brist i utredningen föreligger, må han göra anmälan därom hos rätten.

Då anmälan inkommit till rätten, skall den, så snart ske kan, upptaga anmälan till prövning. När skäl äro därtill, må rätten hålla förhör med den misstänkte eller annan eller vidtaga den åtgärd i övrigt, som finnes påkallad.	Då anmälan inkommit till rätten, skall den, så snart ske kan, upptaga anmälan till prövning. När skäl äro därtill, må rätten hålla förhör med den misstänkte eller annan eller vidtaga den åtgärd i övrigt, som finnes påkallad. *Ersättning för den misstänktes inställelse skall utgå i enlighet med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.*

30 KAP.

12 §[1]

Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud, biträde eller försvarare eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part, eller angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap., *eller bestämt, att förmån av fri rättegång skall*	Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud, biträde eller försvarare eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part, eller angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap., eller till försvarare utsett annan, än part före-

[1] Senaste lydelse 1954: 432.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
upphöra, eller till *biträde eller* försvarare utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.	slagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild föreskrift meddelad därom, att dom eller beslut, som icke äger laga kraft, må verkställas, vare den gällande.

31 KAP.

1 §[1]

Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i *arvode och* ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. *Står kostnadens belopp icke i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet eller till hans villkor, må ersättningen jämkas efter vad som prövas skäligt.*	Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått *för hans inställelse vid rätten under förundersökningen,* till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. *Han vare ej heller i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för kostnadsbidrag vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen ( ).*
Eftergives påföljd eller finnes den tilltalade hava begått brottet under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 33 kap. 2 § brottsbalken, eller har	*Vad den tilltalade enligt första stycket skall återgälda får jämkas eller eftergivas, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans per-*

[1] Senaste lydelse 1969: 671.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
han vid domen icke fyllt aderton år, vare han skyldig att ersätta kostnad, som nu sagts, om och i den mån det med hänsyn till omständigheterna finnes skäligt.	*sonliga och ekonomiska förhållanden.*

Om det belopp som den tilltalade skulle hava att ersätta understiger visst av Konungen fastställt belopp, skall kostnaden stanna å statsverket.

2 §

Har åklagare väckt åtal utan sannolika skäl eller förekommer eljest, då den tilltalade frikännes, på grund av omständigheterna i målet synnerlig anledning därtill, äge rätten av allmänna medel tillerkänna *honom* ersättning för hans kostnad för försvarare, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll, *dom* eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten. *Avvisas eller avskrives åtal, äge den tilltalade, om skäl äro därtill, erhålla ersättning för kostnad, som nu sagts.*	*Frikännes tilltalad i mål, vari åklagare för talan, eller avvisas eller avskrives av åklagare väckt åtal,* äge rätten av allmänna medel tillerkänna *den tilltalade* ersättning för hans kostnad för försvarare, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten. *Ersättning för tilltalads inställelse utgår i enlighet med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.*

9 §

Vill åklagaren, att den tilltalade skall förpliktas att ersätta rättegångskostnad, eller vill den tilltalade erhålla ersättning för sådan kostnad, skall han, innan handläggningen avslutas, framställa yrkande därom och uppgiva, vari kostnaden består. Gör han det ej, äge han ej därefter tala å den kostnad, som uppkommit vid samma rätt; *dock må den tilltalade, även om yrkande ej framställts, erhålla ersättning för utskrift av rättens dom eller slutliga beslut.* Rätten pröve självmant, huruvida kostnad, som enligt rättens beslut skall utgå av allmänna medel, skall återgäl-	Vill åklagaren, att den tilltalade skall förpliktas att ersätta rättegångskostnad, eller vill den tilltalade erhålla ersättning för sådan kostnad, skall han, innan handläggningen avslutas, framställa yrkande därom och uppgiva, vari kostnaden består. Gör han det ej, äge han ej därefter tala å den kostnad, som uppkommit vid samma rätt. Rätten pröve självmant, huruvida kostnad, som enligt rättens beslut skall utgå av allmänna medel, skall återgäldas av den tilltalade eller annan eller den skall stanna å statsverket. Fråga, som avses i 3 §, pröve rätten ock självmant.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
das av den tilltalade eller annan eller den skall stanna å statsverket. Fråga, som avses i 3 §, pröve rätten ock självmant.	
Då rätten avgör målet, meddele rätten samtidigt beslut angående rättegångskostnaden.	
Har förundersökning inletts men åtal ej följt och vill den misstänkte kräva ersättning för kostnad under förundersökningen eller väckes å det allmännas vägnar fråga om återgäldande av sådan kostnad, skall ansökan därom göras hos rätten.	
Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att den tilltalade åtnjutit fri rättegång, är särskilt stadgat.	
11 §	
Om rättegångskostnad i mål, vari allenast målsägande för talan, gälle i tillämpliga delar vad i 18 kap. är stadgat.	
	I fråga om den tilltalades skyldighet att ersätta statsverket kostnad för offentlig försvarare och för annan rättshjälp åt honom själv äge dock 1 § första stycket tredje punkten och andra stycket detta kapitel motsvarande tillämpning.
I fråga om skyldighet för målsägande att i mål, vari han biträtt allmänt åtal eller eljest fört talan jämte åklagaren eller denne fört talan för målsäganden, ersätta rättegångskostnad och om hans rätt till ersättning för sådan kostnad gälle, utöver bestämmelserna i 3 och 4 §§, vad i 18 kap. 12 § är stadgat.	
33 KAP.	
5 §[1]	
Tredskodom delgives genom rättens försorg endast	Tredskodom delgives genom rättens försorg endast
om den innebär att fordran fastställes att utgå med särskild förmånsrätt i fast egendom eller tomträtt,	om den innebär att fordran fastställes att utgå med särskild förmånsrätt i fast egendom eller tomträtt,
om den part som yrkat tredskodomen begär det, eller	om den part som yrkat tredskodomen begär det, eller
om part *åtnjutit fri rättegång.*	om part *beviljats rättshjälp genom beslut av rättshjälpsnämnden.*

[1] Senaste lydelse 1971: 497.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
49 KAP.	
4 §[1]	

Talan mot underrätts beslut under rättegången skall föras särskilt, om rätten

1. avvisat ombud, biträde eller försvarare;
2. ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången;
3. förelagt part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning;
4. utlåtit sig angående ådömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller angående skyldighet för någon, som ej är part eller intervenient, att gottgöra i rättegången vållad kostnad;
5. utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient;
6. utlåtit sig i tvistemål angående kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller i brottmål angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap.; eller

7. avslagit begäran om *fri rättegång* eller om ersättning eller förskott till part, som åtnjuter sådan förmån, *eller förordnat, att förmån av fri rättegång skall upphöra,* eller avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan, än part föreslagit.	7. avslagit begäran om *rättshjälp* eller om ersättning eller förskott till part, som åtnjuter sådan förmån, eller avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan, än part föreslagit.

Särskild talan skall föras genom besvär. Är fråga om beslut, som avses i 1, 2, 3 eller 7, åligge den som vill föra talan att, om beslutet meddelats vid sammanträde för förhandling, genast och eljest inom en vecka från den dag, då han erhöll del därav, anmäla missnöje; försummas det, äge han ej vidare rätt till talan. Rätten pröve genast, om anmälan rätteligen gjorts.

7 §

Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit begäran om *fri rättegång,* skall vid underrättens beslut förbliva.	Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit begäran om *rättshjälp,* skall vid underrättens beslut förbliva.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1973.

Har ansökan om fri rättegång gjorts före nya lagens ikraftträdande, gäller dock fortfarande i fråga om ansökningens behandling enligt denna balk och, om ansökan bifalles, beträffande den fria rättegången 17 kap. 14 §, 18 kap. 13 §, 30 kap. 12 §, 31 kap. 1, 9 och 11 §§, 33 kap. 5 § samt 49 kap. 4 och 7 §§ i äldre lydelse.

[1] Senaste lydelse 1954: 432.

Förslag till

Lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken

Härigenom förordnas i fråga om lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken

dels att 27 § skall upphöra att gälla,

dels att 19 § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
19 §[1]	
Har någon genom dom, som må verkställas, ehuru den icke äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han för sådan verkställighet intagen i fängvårdsanstalt, skall han vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet.	
Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål skall, om ej annat är stadgat, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol inledes förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller ock annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han intagen i anstalt som avses i första stycket, skall han anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, skall *arvode och* ersättning till försvararen alltid gäldas av statsverket.	Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål skall, om ej annat är stadgat, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol inledes förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller ock annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han intagen i anstalt som avses i första stycket, skall han anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, skall ersättning till försvararen alltid gäldas av statsverket. *Även kostnad för annan rättshjälp åt den dömde skall gäldas av statsverket.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1973.

[1] Senaste lydelse 1966: 303.

Utdrag av protokollet över justitieärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 7 september 1971.

Närvarande: Statsministern PALME, ministern för utrikes ärendena WICKMAN, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, JOHANSSON, HOLMQVIST, ASPLING, NILSSON, LUNDKVIST, GEIJER, MYRDAL, ODHNOFF, MOBERG, BENGTSSON, NORLING, LÖFBERG, LIDBOM, CARLSSON, FELDT.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *reform av samhällets rättshjälp* och anför.

1 Inledning

Statlig processuell rättshjälp lämnas i form av fri rättegång i mål och ärenden vid domstol. Det ankommer på de domstolar vid vilka fri rättegång kan erhållas att administrera denna form av rättshjälp. Även den statliga rättshjälp i vidsträckt mening som ligger i att offentlig försvarare kan utses för misstänkt i brottmål handhas av domstolarna. Härutöver meddelas rättshjälp med det allmännas stöd huvudsakligen i två former. Dels finns av landsting eller kommun anordnade offentliga rättshjälpsanstalter samt en statlig rättshjälpsanstalt. Dels lämnas rättshjälp inom vissa landstingsområden på grundval av avtal mellan landsting och avdelning av samfundet, det s. k. jämtlandssystemet. Vid sidan av den offentliga rättshjälpen förekommer den rättshjälp försäkringsbolagen lämnar i form av s. k. rättsskyddsförsäkring och det bistånd i rättsliga angelägenheter som vissa intresseorganisationer tillhandahåller sina medlemmar.

Det nuvarande rättshjälpssystemet har i sina huvuddrag bestått ända sedan år 1920. De ändringar som har genomförts har endast utgjort reformer inom ramen för det bestående systemet. Jämtlandssystemet började utbildas under 1940-talet.

Under årens lopp har företagits ett flertal utredningar som har berört det allmännas rättshjälp. Utredningarna har gällt både den fria rättegången och den utomprocessuella rättshjälpen. Bland betänkanden kan nämnas från senare tid "Rättegångshjälp" (SOU 1958: 40) och "Rättegångshjälp, betänkande med reviderat förslag till lag om rättegångs-

hjälp m. m." (SOU 1965: 13). År 1968 tillsattes särskilda sakkunniga för att utreda frågan om rättshjälp i förvaltningsärenden.

I 1970 års statsverksproposition (prop. 1970: 1 bil. 4 s. 58) framhölls att tiden nu är inne att ta upp frågan om en genomgripande reform av samhällets rättshjälp. Därjämte angavs de allmänna riktlinjerna för en sådan reform. Samtidigt anfördes att en lösning av frågan om rättshjälp i enlighet med dessa riktlinjer i viss utsträckning kunde bygga på redan tillgängligt utredningsmaterial men att ytterligare utredningsarbete måste göras. Detta ansågs böra ske inom justitiedepartementet.

Arbetet med rättshjälpsreformen i enlighet med angivna riktlinjer har bedrivits inom justitiedepartementet och har lett till en departementspromemoria (Ju 1970: 14). Under arbetet har samråd fortlöpande ägt rum med företrädare för domstolarna, advokatkåren, rättshjälpsanstalterna, kommunförbundet och landstingsförbundet[1] samt för civil- och finansdepartementen. I promemorian finns förslag till rättshjälpslag och till ändringar i rättegångsbalken och giftermålsbalken. Förslagen torde få fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Efter remiss har yttranden över promemorian avgetts av justitiekanslern (JK), riksåklagaren (RÅ), nedre justitierevisionen, Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland, hovrätten för Övre Norrland, socialstyrelsen, försäkringsdomstolen, kammarrätten, riksrevisionsverket (RRV), byggnadsstyrelsen, försäkringsinspektionen, Statens hyresråd, hyresnämnderna för Stockholms, Uppsala och Gotlands län, Statens invandrarverk, Statens avtalsverk, länsstyrelserna i Stockholms, Kronobergs, Malmöhus, Hallands, Jämtlands och Norrbottens län, domstolskommittén, domstolsverksutredningen, Exekutionsväsendets organisationsnämnd (EON), högsta domstolens ledamöter, regeringsrättens ledamöter, Svenska kommunförbundet, Svenska landstingsförbundet, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare, Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges statsåklagare, Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister, Stockholms stads rättshjälpsanstalt, Stockholms läns landstings rättshjälpsanstalt, Göteborgs stads rättshjälpsanstalt, Malmö stads rättshjälpsanstalt, rättshjälpsanstalten i Helsingborg, Tornedalens rättshjälpsanstalt, Landsorganisationen (LO), Tjänstemännens Centralorganisation (TCO), Statstjänstemännens riksförbund (SR), Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO), Jurist- och samhällsvetareförbundet, Svenska försäkringsbolags riksförbund, Folksam, Hyresgästernas Riksförbund, Sveriges Fastighetsägareförbund, Riksförbundet Landsbygdens folk (RLF), Sveriges Hantverks- och Industriorganisation, Sveriges köpmannaförbund och Svenska Företagares Riksförbund.

[1] Rådmannen Karl-Erik Skarvall, advokaterna Bure Malmström, Viggo Lund och Bror Wahlström samt kommunalrådet Bengt Hedlund och förste sekreteraren Gunnar Danielsson.

RÅ har överlämnat yttranden från ett flertal länsåklagare. Samtliga hovrätter har bifogat yttrande från olika underrättter. Några länsstyrelser har dessutom överlämnat yttranden från respektive landstings förvaltningsutskott eller andra organ.

På grund av vad sålunda förekommit har inom justitiedepartementet utarbetats förslag till rättshjälpslag m. m. Förslagen torde få fogas till statsrådsprotokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

2 Nuvarande rättshjälpssystem

2.1 Fri rättegång i tvistemål och ärenden vid domstol

Bestämmelserna om fri rättegång finns i lagen (1919: 367) om fri rättegång (LFR). Ytterligare bestämmelser finns i kungörelsen (1947: 776) med bestämmelser angående tillämpningen av lagen om fri rättegång och kungörelsen (1969: 679) om ersättning av allmänna medel i vissa fall till part som åtnjuter fri rättegång. I huvudsak innehåller bestämmelserna om den fria rättegången följande. I tvistemål eller ärende vid bl. a. de allmänna domstolarna får fri rättegång beviljas person, som inte har ekonomiska förutsättningar att betala de kostnader som uppkommer i rättegången vid domstolen. Detsamma gäller den som efter att ha betalat kostnaderna skulle sakna nödvändiga tillgångar för sitt uppehälle eller för att fullgöra underhållsplikt som åligger honom. Juridisk person kan inte få fri rättegång. Fri rättegång får inte beviljas part om det måste anses vara av ringa betydelse för honom att hans talan blir prövad. Förmånen får inte heller beviljas någon, vars talan grundar sig på överlåtelse som kan antas ha skett i syfte att därmed erhålla fri rättegång.

För part som åtnjuter fri rättegång utgår kostnad för bevisning av allmänna medel. Också partens personliga kostnader för inställelse vid rätten kan ersättas.

Om parten behöver hjälp med att tillvarata sina intressen i målet förordnar rätten på begäran rättegångsbiträde åt honom. Biträdet får ersättning av statsverket. Arvode till biträde skall bestämmas till det belopp som med avseende på det arbete uppdraget krävt, den omsorg och skicklighet varmed det utförts samt övriga omständigheter kan anses utgöra skälig ersättning för uppdraget. Till rättegångsbiträde utses advokat eller annan person som avlagt juris kandidatexamen och som bedöms lämpad för uppdraget. Har parten själv föreslagit någon som är behörig skall han förordnas om inte hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller annars särskilda skäl talar emot det.

Om rätten under rättegången finner att parten själv kan bära kostnaderna för rättegången, kan rätten förordna att förmånen av fri rättegång skall upphöra. Detsamma gäller om det under rättegången fram-

kommer att partens talan är sådan att det måste vara av ringa betydelse för honom att få den prövad eller att talan grundar sig på överlåtelse som skett i avsikt att få fri rättegång.

I samband med att rätten skiljer målet från sig skall rätten förplikta motparten eller annan som enligt lag skulle varit pliktig att gottgöra parten kostnaden att till statsverket betala dess kostnader på grund av den fria rättegången. Om motparten till den som haft fri rättegång förlorar målet och om han enligt allmänna regler skulle ha varit skyldig att ersätta parten hans rättegångskostnader, skall han sålunda i stället förpliktas att till statsverket utge ersättning för kostnaderna.

Om det efter rättegångens slut visar sig att part som haft fri rättegång blir i stånd att betala rättegångskostnad, som utgått av allmänna medel, kan han i särskild ordning förpliktas att återbetala kostnaden till statsverket om inte motparten eller annan ålagts återbetalningsskyldighet. Talan mot sådan betalningsskyldighet får inte väckas senare än fem år efter rättegångens slut.

Vid sidan om den fria rättegången finns möjlighet i vissa fall för domstol att förordna biträde åt part. Enligt 20 kap. 19 § första stycket föräldrabalken (FB) kan sålunda rätten i mål om omyndigförklaring eller sådan förklarings hävande förordna biträde åt den som målet rör. Den som har förordnats till biträde får enligt andra stycket efter rättens prövning arvode av allmänna medel för det arbete han har nedlagt på målet för dess förberedande och utförande samt för tidsspillan och dessutom ersättning för nödvändiga utgifter. När målet avgörs skall den för vilken biträdet har förordnats förpliktas att till statsverket återbetala vad biträdet har tillerkänts, om inte sådan skyldighet anses böra åläggas motpart eller, om överförmyndaren gjort ansökningen, kostnaden prövas skola stanna på statsverket. I tredje stycket anges att paragrafen inte är tillämplig, om fri rättegång har beviljats den för vilken biträde kan förordnas. Ersättningsbestämmelserna i 20 kap. 19 § FB gäller också för god man som har förordnats enligt 20 kap. 37 § FB eller 15 kap. 31 § giftermålsbalken (GB).

2.2 Rättshjälp i brottmål

Skilda bestämmelser i rättegångsbalken (RB) syftar till att ge den som är misstänkt för brott vissa ekonomiska lättnader för att han skall kunna ta tillvara sin rätt. Huvudregeln är visserligen att han själv får bestrida kostnaden för sitt försvar. Olika slag av kostnader kan emellertid förskotteras av allmänna medel och detta gäller oberoende av den misstänktes ekonomiska villkor.

Enligt bestämmelser i RB skall offentlig försvarare förordnas, om den misstänkte inte har utsett försvarare eller om försvarare som han utsett avvisas och domstolen på grund av sakens beskaffenhet eller av annat

skäl finner att hans rätt inte kan tillvaratas utan biträde. Den som är anhållen eller häktad har en ovillkorlig rätt till offentlig försvarare. Den offentlige försvararen har rätt till arvode och ersättning av allmänna medel. Rätten fastställer arvodet och ersättningen.

När det gäller kostnad för vittne och för skriftligt bevis som den misstänkte själv har påkallat gäller som huvudregel att den misstänkte själv får svara för kostnaden. Han kan emellertid hemställa att rätten självmant föranstaltar om bevisningen. Har rätten självmant inkallat vittne eller föranstaltat om skriftlig bevisning förskotteras kostnaden av allmänna medel. Ersättningens storlek bestäms av rätten. Kostnad för sakkunnig som på den misstänktes begäran har utsetts av rätten förskotteras också av statsmedel.

Även beträffande frågan vem som slutligen skall svara för de kostnader som enligt det sagda utgår av allmänna medel finns bestämmelser i RB. I mål vari åklagare för talan skall den tilltalade, om han döms för brottet, till statsverket återbetala bl. a. vissa kostnader som enligt rättens beslut har utgått av allmänna medel. De kostnader som anges i bestämmelsen är ersättning till vittne eller sakkunnig, kostnad för annan bevisning under förundersökningen eller rättegången, ersättning eller arvode till offentlig försvarare och hämtning av den tilltalade till rätten. Ersättningsskyldigheten kan jämkas om kostnadens belopp inte står i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet eller till hans villkor.

Enligt LFR, som gäller även i brottmål, kan fri rättegång beviljas den, som inte äger tillgång att betala de med rättegången förenade kostnaderna eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för att fullgöra honom åliggande underhållsskyldighet. Enligt bestämmelserna i LFR skall av allmänna medel utgå kostnad för bevisning som inte förebragts utan skäl om kostnaden enligt lag skall utges av parten. Bestämmelsen innebär att vittnen som kallats på den tilltaladeS begäran kan få ersättning av allmänna medel. Vidare är den som åtnjuter fri rättegång berättigad att under vissa betingelser få ersättning för resa och uppehälle i samband med inställelse inför rätten. I fråga om möjligheten för misstänkt i brottmål att få juridiskt biträde hänvisar LFR till bestämmelserna i RB om offentlig försvarare.

Om den tilltalade haft fri rättegång, kan han inte i målet åläggas att återbetala ersättning till offentlig försvarare eller kostnad för bevisning varom rätten har föranstaltat självmant. Har han dömts för brottet och förbättras hans villkor, kan han dock, om särskild talan därom väcks inom fem år, förpliktas att betala sådana kostnader. Sådan talan kan avse även andra kostnader, t. ex. kostnader för vittnen som hörts på den tilltalades begäran. För sådana kostnader kan han bli återbetalningsskyldig även om han inte dömts för brottet.

2.3 Rättshjälp i förvaltningsärenden

När det gäller samhällets rättshjälp i administrativa mål och ärenden saknas motsvarighet till LFR. I förvaltningsprocesslagen (1971: 291) finns bestämmelser som innebär att ersättning kan utgå av allmänna medel för enskild parts inställelse vid regeringsrätten, kammarrätt, skatterätt och länsrätt. Även för vittne och sakkunnig utgår ersättning av allmänna medel. I övrigt finns endast på några få områden författningsbestämmelser som medger att den enskildes kostnader i förvaltningsförfarandet bestrids av allmänna medel. Rättshjälpen inom det administrativa området ombesörjs därför i det närmaste helt inom ramen för rättshjälpsanstalternas verksamhet och av privatpraktiserande advokater enligt jämtlandssystemet. I skilda författningar finns emellertid bestämmelser som ger möjlighet för domstol eller annan myndighet att förordna att den som är part i ärende inför myndigheten skall erhålla biträdeshjälp av allmänna medel. Sådana bestämmelser finns bl. a. i lagen (1957: 668) om utlämning för brott, lagen (1959: 254) om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge och lagen (1963: 193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m. m. Enligt dessa lagar gäller med vissa modifikationer RB:s regler om offentlig försvarare i tillämpliga delar.

Enligt 41 § andra stycket utlänningslagen (1954: 193) skall biträde under vissa förhållanden förordnas för utlänning vid förhör enligt lagen. Biträde förordnas av förhörsmyndigheten som enligt 87 § andra stycket utlänningskungörelsen (1969: 136) också prövar frågan om ersättning till biträdet. Vidare stadgas i 85 § utlänningskungörelsen att om utlänning, som är intagen i fångvårdsanstalt, häkte eller polisarrest, kan anföra besvär över beslut enligt utlänningslagen, styresmannen för anstalten eller föreståndaren för häktet eller polisarresten skall se till att utlänningen har det biträde som behövs, om han vill anföra besvär. Fråga om ersättning åt den som biträtt utlänningen vid besvär avgörs i samband med prövning av besvären.

Enligt 7 § lagen (1970: 375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling skall den myndighet, hos vilken ärende om utlämning är anhängigt (polismyndighet, länsstyrelse eller Kungl. Maj:t) förordna biträde åt den som begärs utlämnad, om det fordras för att han skall kunna bevaka sin rätt i ärendet. Den som förordnats till biträde har rätt till arvode och ersättning för kostnad av allmänna medel efter vad som finnes skäligt. Beslut om ersättning skall enligt lagens förarbeten fattas av den myndighet som beslutar i utlämningsfrågan.

Enligt kungörelsen (1925: 379) om bestridande i vissa fall med allmänna medel av kostnader, förenade med inlösen av under nyttjanderätt upplåtet område m. m. finns viss möjlighet för nyttjanderättshavare att

få biträdeshjälp på det allmännas bekostnad. Tillämpningen av bestämmelserna handhas av länsstyrelse som alltså utser biträde och prövar biträdets ersättningsanspråk.

2.4 Rättsskyddsförsäkringarna

Vid sidan av det allmänna lämnar försäkringsbolagen rättshjälp. Det sker i form av rättsskyddsförsäkring. Sedan 1967 meddelar samtliga allmänna skadeförsäkringsbolag i landet sådan försäkring. Rättsskyddsförsäkring kan ha olika innehåll och vissa försäkringsbolag meddelar endast vissa slag av rättsskyddsförsäkring.

Med allmän rättsskyddsförsäkring menar man en försäkring som innefattar rättsskydd i tvister och rättegångar i allmänhet. Sådan försäkring lämnas inte separat. I stället lämnas försäkringen på det sättet, att den automatiskt ingår i vissa försäkringar, t. ex. hemförsäkring, villahemsförsäkring, lantgårdsförsäkring, fritidshusförsäkring, motorfordonsförsäkring, mopedförsäkring, båtförsäkring och reseförsäkring. Försäkringen gäller då för försäkringstagaren som privatperson, villaägare, innehavare av motorfordon osv.

Den till hemförsäkringen knutna rättsskyddsförsäkringen brukar gälla förutom försäkringstagaren bl. a. vissa familjemedlemmar. Den lämnar ersättning för den försäkrades egna advokatkostnader i tvist i sådan fråga som i förekommande fall skall prövas av allmän domstol. Vidare lämnas ersättning för den försäkrades egna rättegångskostnader och kostnader som han förpliktas att utge i tvistemål och ärenden som handläggs av de allmänna domstolarna. Försäkringen ersätter också kostnad för försvaret av den försäkrade i brottmål, när åtalet inte avser uppsåtlig gärning, grov vårdslöshet eller fylleri. Om den försäkrade åtalats för grov vårdslöshet men han frikänns eller döms för vårdslöshet som inte är grov, ersätts också kostnaden för försvaret. Den försäkrades kostnad för resor och uppehälle eller hans förlust av arbetsförtjänst gottgörs inte genom försäkringen. Genom de angivna begränsningarna utesluts från tillämpningsområdet administrativa mål och ärenden samt mål och ärenden inför specialdomstol.

Försäkringsskyddet vid den till hemförsäkringen knutna rättsskyddsförsäkringen är också begränsat i andra avseenden. Försäkringen betalar exempelvis inte kostnader i tvist, mål eller ärende som har samband med den försäkrades yrkesutövning eller som gäller den försäkrade i egenskap av fastighetsägare eller ägare av motorfordon. Försäkringen omfattar inte heller tvist, mål eller ärende som grundar sig på fordran som överlåtits till den försäkrade eller som avser den försäkrades konkurs eller som gäller skadestånd på grund av åtalad gärning i vissa fall. Ersättning för kostnader i samband med hemskillnad- och äktenskapsskillnad ingår som regel inte i rättsskyddsförsäkring.

En viktig bestämmelse är att försäkringen gäller endast om den försäkrade inte kan få sina kostnader ersatta av allmänna medel enligt LFR. Det åligger därför den försäkrade att ansöka om fri rättegång, om det kan antas att han är berättigad till sådan förmån. Underlåter han detta ersätter försäkringen inte sådana kostnader som skulle ha betalats genom fri rättegång. Detta gäller i tillämpliga delar också i förhållande till fri utomprocessuell rättshjälp.

Endast skäliga kostnader ersätts. Vad som är skäligt avgörs av försäkringsgivaren. Från kostnaderna avgår vid varje försäkringsfall ett självriskbelopp på 200 kronor jämte 10 procent av överskjutande kostnader. Högst 25 000 kronor kan utgå för samma försäkringsfall.

Vill den försäkrade anlita försäkringen skall han anmäla det till försäkringsgivaren. Den försäkrade får efter eget val anlita advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller jurist vid rättshjälpsanstalt, som med hänsyn till hans bostadsort och ärendets art är lämplig. I vissa fall bestämmer försäkringsgivaren vem som skall anlitas.

För den rättsskyddsförsäkring som är knuten till villahemsförsäkring och lantgårdsförsäkring gäller i allt väsentligt samma villkor som för rättsskydd vid hemförsäkring. Tvister som kan falla under ägodelningsrätts, expropriationsdomstols eller vattendomstols prövning omfattas emellertid av dessa försäkringar.

De rättsskyddsförsäkringar som är knutna till fritidshus, motorfordons-, moped-, båt- och resefförsäkringarna är till innehållet mera begränsade än de som följer med hemförsäkring, villahemsförsäkring och lantgårdsförsäkring. De gäller för de försäkrade, inte såsom privatpersoner, utan i egenskap av ägare av visst fritidshus, ägare, brukare eller förare av visst fordon eller viss båt eller i egenskap av resenär.

Bortsett från denna begränsning gäller i stort sett samma villkor som vid rättsskyddsförsäkring i samband med hemförsäkring. Den till motorfordons- och mopedförsäkringarna knutna rättsskyddsförsäkringen betalar inte försvararkostnader i mål om rattfylleri eller rattonykterhet.

Vid sidan av den nu behandlade allmänna rättsskyddsförsäkringen meddelas av ett bolag en särskild rättsskyddsförsäkring för företagare. Denna kan tecknas separat. Försäkringen gäller den försäkrade i egenskap av utövare av den i försäkringsbrevet angivna verksamheten. Den omfattar försäkringstagaren och hans anställda. I väsentliga hänseenden gäller samma villkor som de förut behandlade. På flera punkter är dock försäkringsvillkoren annorlunda utformade.

Vid de nu berörda rättsskyddsförsäkringarna förekommer inte från försäkringsgivarens sida någon prövning av befogenheten av den talan, för vilken försäkringstagaren önska anlita försäkringen.

Det kan slutligen nämnas att det i trafikförsäkring, ansvarighetsförsäkring och garantiförsäkring vanligen ingår ett begränsat rättsskydd,

som gäller sådan skada som är föremål för försäkringen. I viss utsträckning är biträdet motiverat av försäkringsgivarens eget intresse i saken.

2.5 Rättshjälpsanstalterna

Biträde i rättsliga angelägenheter inom det nuvarande rättshjälpssystemet lämnas av enligt LFR förordnade biträden, av för misstänkt eller tilltalad i brottmål utsedd offentlig försvarare samt i utomprocessuella ärenden och förvaltningsärenden av befattningshavare på rättshjälpsanstalterna eller advokater enligt jämtlandssystemet.

Det totala antalet tvistemål med fri rättegång uppgick år 1968 till 16 182 vid de allmänna underrätterna. Motsvarande mål uppgick samma år vid hovrätterna till 556 och vid högsta domstolen till 17. I brottmål var antalet fria rättegångar 290 vid de allmänna underrätterna, 256 vid hovrätterna och 5 i högsta domstolen.

Uppdragen som biträde enligt LFR fördelas mellan de privatpraktiserande juristerna och juristerna på rättshjälpsanstalterna. I de ärenden som leder till rättegång erhåller klienterna vid rättshjälpsanstalterna i relativt stor utsträckning fri rättegång. Uppgifter som inhämtats från rättshjälpsanstalterna visar att anstalterna biträdde i totalt 13 598 rättegångsärenden år 1968, däri inräknat under tidigare år inkomna ärenden, och att därav biträde har lämnats parter med fri rättegång i cirka 9 000 fall. Rättshjälpsanstalternas jurister biträder sålunda i en betydande del av det totala antalet fria rättegångar. Biträde lämnas i drygt hälften av de fria rättegångar som förekommer inom anstalternas verksamhetsområden.

Antalet brottmål med offentlig försvarare uppgick år 1968 vid underrätterna till 17 203, vilket utgjorde 38 procent av hela antalet brottmål.

Uppdragen som offentlig försvarare tillfaller nästan uteslutande de privatpraktiserande advokaterna. Juristerna på rättshjälpsanstalterna uppträder endast i mycket begränsad omfattning som offentliga försvarare i brottmål. År 1969 uppgick det totala antalet brottmål i vilka advokater från rättshjälpsanstalterna biträdde som offentliga försvarare till 282. Vid fyra anstalter åtar man sig inte några sådana uppdrag. Juristerna vid fem anstalter är villiga att bli offentliga försvarare endast när den misstänkte begär att viss jurist skall förordnas. Vid övriga anstalter är sådana uppdrag mera vanligt förekommande. I allmänhet står dock inte befattningshavarna vid anstalterna upptagna på domstolarnas listor över advokater, som är villiga att åta sig uppdrag som offentlig försvarare. Flertalet rättshjälpsanstalter torde emellertid ha biträtt klienter i brottmål utan att begära förordnande som offentlig försvarare även om förutsättningar härför förelegat. Man har därvid tagit hänsyn till den återbetalningsskyldighet som skulle kunna drabba en helt obemedlad klient.

Den utomprocessuella rättshjälpen, däri inräknat biträde i förvaltningsärenden, lämnas till största delen av rättshjälpsanstalterna och endast i mindre omfattning av de privatpraktiserande advokaterna enligt jämtlandssystemet.

Enligt kungörelsen (1919:639) angående understöd av statsmedel till offentliga rättshjälpsanstalter kan under vissa förutsättningar statsbidrag utgå till anstalt, som landstingskommun eller kommun ordnat för att meddela fri rättshjälp. Det förutsätts att anstalten står under ledning av en styrelse, vars ordförande och suppleant för honom förordnas av länsstyrelsen för fyra år i sänder och vars övriga ledamöter, som skall vara minst två, samt suppleanter för dem utses av anstaltens huvudman enligt bestämmelser som Kungl. Maj:t meddelar. Vidare krävs att anstaltens verksamhet skall utövas enligt reglemente, som antas av huvudmannen och fastställs av Kungl. Maj:t och som i huvudsak skall överensstämma med ett till bidragskungörelsen fogat normalreglemente. Slutligen fordras att statistiska uppgifter om verksamheten lämnas enligt särskilda bestämmelser. Understöd utgår med hälften av årliga nettoutgifterna för anstaltens verksamhet med avdrag för lokal- och inventariekostnader.

Huvudmannaskapet för rättshjälpsanstalterna är fördelat mellan vissa landsting (13 anstalter), vissa landstingsfria kommuner (2 anstalter) och staten, som svarar för en anstalt. F. n. finns alltså 16 rättshjälpsanstalter, nämligen

Göteborgs kommuns
Malmö kommuns
Stockholms läns landstings i Stockholm
Stockholms läns landstings i Solna
Östergötlands läns landstings i Norrköping
Östergötlands läns landstings i Linköping
Malmöhus läns landstings i Helsingborg
Hallands läns i Halmstad
Älvsborgs läns norra i Vänersborg
Älvsborgs läns södra i Borås
Värmlands läns i Karlstad
Örebro läns i Örebro
Västmanlands läns i Västerås
Gävleborgs läns landstings i Gävle
Norrbottens läns landstings i Luleå samt
Tornedalens rättshjälpsanstalt i Haparanda (statlig).

Före den 1 januari 1971 drevs verksamheten vid anstalten i Stockholm av Stockholms stad.

Det tidigare nämnda normalreglementet innehåller i huvudsak följande om anstalternas uppgifter och organisation. Rättshjälpsanstalt har

att inom sitt verksamhetsområde kostnadsfritt tillhandagå mindre bemedlade i rättsliga angelägenheter. Anstalten har därvid bl. a. att lämna råd och upplysningar, hjälp med att upprätta handlingar samt biträde vid tvisters biläggande genom förlikning och vid utförande av talan i rättegång, anhängiggjord vid domstol inom anstaltens verksamhetsområde. Anstalten skall stå under ledning av en styrelse med en ordförande utsedd av länsstyrelsen för fyra år i sänder och med ledamöter utsedda av landsting eller stadsfullmäktige, samtliga för en tid av två år. Anstaltens verksamhet utövas under styrelsens överinseende av en föreståndare med biträde av erforderlig personal. Föreståndare och biträde utses och entledigas av styrelsen. Föreståndaren skall ha avlagt juris kandidatexamen och förvärvat nödvändig praktisk erfarenhet genom verksamhet vid underrätt eller på advokatkontor. Han får inte inneha eller utöva annan avlönad allmän eller enskild tjänst eller driva enskild advokatverksamhet. Till anstalten inkommet ärende får inte heller övertas som enskilt uppdrag av något biträde på anstalten. Särskilda föreskrifter finns om bokföring, årsredogörelse, revision och förslag till utgifts- och inkomststat. Vidare föreskrivs att anstalt har att lämna kostnadsfritt biträde åt annan statsunderstödd rättshjälpsanstalt, om hinder inte möter mot detta.

Normalreglementet innehåller vidare bestämmelser som lämnar viss vägledning för sättet att handlägga ärendena. Vid prövning av om rättshjälp skall lämnas kan, om det är erforderligt, krävas personlig inställelse av sökanden och intyg om hans förmögenhetsförhållanden. Tas ärendet upp, skall noggrann utredning verkställas. Anstalten bör söka åstadkomma förlikning mellan parterna där sådan lämpligen bör komma till stånd. Framställning om rättegång som är uppenbart ogrundad eller gagnlös skall avvisas. Tystnadsplikt föreskrivs beträffande sådant som sökanden meddelat i förtroende.

Flertalet rättshjälpsanstalter har sina reglementen formulerade i nära överensstämmelse med normalreglementet. Beträffande reglementena för anstalterna i Linköping, Norrköping, Gävle och Luleå finns vissa skiljaktigheter. Dessa fyra reglementen innehåller bestämmelser om avgifter för rättshjälpen. Enligt reglementena för östgöta- och gävleborgsanstalterna skall vidare rättshjälpschefen vara advokat. Slutligen finns i reglementet för gävleborgsanstalten vissa skiljaktigheter, som är föranledda av att en kombination av anstalts- och jämtlandssystem tillämpas inom Gävleborgs läns landstingsområde.

Som framgår av det tidigare anförda innehåller inte normalreglementet eller reglementena för de olika anstalterna några närmare bestämmelser om verksamheten och förfarandet vid en anstalt. Reglerna härom har i stället utbildats i praxis.

En rättshjälpsanstalt fungerar i huvudsak som en vanlig advokatbyrå. Man har dock i regel bestämda mottagningstider, ofta två tim-

mar om dagen. Samtliga anstalter har kvällsmottagning en gång i veckan, då besöksfrekvensen i allmänhet är mycket stor. För att rättssökande skall kunna anlita rättshjälpsanstalt utan betungande kostnader håller en del av anstalterna regelbundet återkommande mottagningar utanför anstaltsorten. Så är fallet med följande anstalter:

Stockholms läns i Solna	i Södertälje, Nynäshamn, Norrtälje, Österhammar och Huddinge;
Norrköpingsanstalten	i Finspång och Gusum;
Linköpingsanstalten	i Mjölby, Motala, Kisa och Åtvidaberg;
Hallands läns	i Laholm, Falkenberg, Varberg och Kungsbacka;
Älvsborgs läns norra	i Bengtsfors, Trollhättan, Mellerud och Åmål;
Älvsborgs läns södra	i Alingsås och Ulricehamn;
Värmlands läns	i Arvika, Hagfors, Kristinehamn, Munkfors och Torsby;
Örebro läns	i Karlskoga;
Västmanlands läns	i Arboga, Fagersta, Hallstahammar, Köping och Sala;
Gävleborgs läns	i Hofors, Ockelbo, Sandviken, Bollnäs, Ljusdal, Söderhamn och Hudiksvall;
Norrbottens läns	i Arjeplog, Arvidsjaur, Boden, Gällivare, Harads, Jokkmokk, Karesuando, Kiruna, Piteå, Råneå, Vittangi och Älvsbyn;
Tornedalens	i Övertorneå, Korpilombolo, Tärendö, Pajala, Bränna, Töre, Kalix, Junosuando och Muodoslompolo.

Någon mera genomförd fördelning av olika arbetsuppgifter inom en anstalt förekommer endast vid rättshjälpsanstalten i Stockholm, som är den största anstalten i landet. Bortsett från de arbetsuppgifter som ankommer på expeditionen, är arbetet inom denna anstalt fördelat på tre avdelningar, en administrativ avdelning med en förste kammarskrivare och en kassör, en avdelning för allmänna mål och ärenden med en avdelningschef och normalt fyra andra jurister och en avdelning för familjerättsliga mål och ärenden med en avdelningschef och fem andra jurister. På den administrativa avdelningen ankommer, förutom kassagöromål, anslags- och budgetövervakning, bokföring och bokslut, personalärenden m. m. På familjerättsavdelningen har, för att i görligaste mån undvika spilltid, inställelser i rättegångar fördelats mellan juristerna. Rättegångar vid de sex tingsrätterna i och invid Stockholm ombesörjs av två jurister, som var och en har tre bestämda tingsrätter på sin lott. Inställelserna kan härigenom koncentreras. Övriga jurister svarar för rättegångarna vid Stockholms tingsrätt. Varje jurist får alla sina mål lottade på viss avdelning vid denna tingsrätt, där bestämda veckodagar har anslagits för anstaltens mål.

De 16 rättshjälpsanstalterna hade vid 1968 års utgång 172 anställda, av vilka 75 var jurister. Vid anstalten i Stockholm tjänstgjorde 28 personer varav 12 jurister. De personalmässigt minsta anstalterna fanns i Hallands, Värmlands och Norrbottens län med vardera sex anställda, av vilka tre var jurister.

Antalet inkomna ärenden, dvs. i princip antalet hjälpsökande, uppgick 1968 till sammanlagt 56 085. Av dessa avsåg den största delen (55,2 procent) familjerättsliga ärenden. En andra stor grupp utgjordes av privaträttsliga ärenden (20,2 procent) om arbetslön, avbetalningsköp, ersättning för skada, andra fordringsanspråk, återfående av egendom samt ärenden om arrende och hyra. Straffrättsliga och exekutionsrättsliga ärenden samt förvaltningsrättsliga ärenden om pension, socialvård och beskattning utgjorde 11,5 procent. I de återstående ärendena torde ha ingått åtskilliga förvaltningsärenden av varierande beskaffenhet.

De åtgärder som vidtogs i de under 1968 inkomna ärendena belyses av följande uppgifter. 10 584 tvister ledde till rättegång. I 3 519 tvister skedde förlikning utan rättegång. 41 359 andra ärenden, av vilka ett antal torde ha inkommit under föregående år, slutfördes. I 23 219 av dessa ärenden meddelades endast råd och upplysningar, medan skrifter och legala handlingar uppsattes i 6 497 ärenden. I resterande ärenden vidtogs annan åtgärd.

Statistiken över rättshjälpsanstalternas verksamhet uppvisar stora skillnader mellan anstalterna i fråga om antalet handlagda ärenden per jurist. Medan rättshjälpsanstalten i Stockholm år 1968 hade 1 269 ärenden per jurist var riksgenomsnittet 747. Det lägsta antalet ärenden per jurist var 272 ärenden. Den avgörande orsaken till dessa stora skillnader torde vara, att länsanstalternas jurister i jämförelse med stadsanstalternas får sätta till avsevärd tid för resor. En annan orsak till skillnaderna kan vara, att de handlagda ärendena är av olika svårighetsgrad och därför kanske mer tidskrävande vid vissa anstalter.

Rättshjälpsanstalternas totala ekonomiska omslutning uppgick 1968 till 8 428 000 kronor. På kostnadssidan svarade löne- och pensionskostnader för 6 540 000 kronor eller 77,6 procent av kostnaderna. Lokalhyrorna uppgick till 405 000 kronor. Anstalternas verksamhet finansierades från statens sida med statsbidrag på 2 134 000 kronor (25,3 procent) och ersättning för biträde åt part med fri rättegång med 2 525 000 kronor (29,9 procent). Landstingens respektive städernas sammanlagda bidrag uppgick till 3 156 000 kronor (37,4 procent). Avgifter från sökande och motparter inbringade 578 000 kronor (6,9 procent), varav uppskattningsvis lika mycket från vartdera hållet. Rättshjälpsanstalten i Stockholm hade den största ekonomiska omslutningen, 1 579 000 kronor, och Hallands läns rättshjälpsanstalt den minsta, 291 000 kronor.

2.6 Jämtlandssystemet

Enligt kungörelsen (1965: 302) om understöd för viss utomprocessuell rättshjälp, som ersatt en tidigare kungörelse från år 1946, utgår statsbidrag till landsting, som träffat avtal med Sveriges advokatsamfund eller avdelning av samfundet om att alla eller flertalet av de samfundsledamöter som är verksamma i landstingsområdet skall meddela fri utomprocessuell rättshjälp (jämtlandssystemet). En förutsättning är att verksamheten står under betryggande tillsyn. Understöd utgår med hälften av den årliga kostnad som landstinget enligt avtalet har haft för verksamheten.

Rättshjälpsverksamhet, grundad på avtal som avses i 1965 års kungörelse, bedrivs i följande landstingsområden (begynnelseår inom parentes):

Jämtlands läns (1945)
Västerbottens läns (1946)
Jönköpings läns (1947)
Kalmar läns södra (1947)
Västernorrlands läns (1947)
Södermanlands läns (1947)
Göteborgs och Bohus läns (1947)
Uppsala läns (1948)
Kalmar läns norra (1948)
Malmöhus läns (1949)
Skaraborgs läns (1949)
Kronobergs läns (1950)
Blekinge läns (1950)
Kopparbergs läns (1950)
Kristianstads läns (1951)
Gävleborgs läns (1955)

I flertalet landstingsområden utövas verksamheten på grundval av avtal, som i huvudsak ansluter sig till ett mellan Svenska landstingsförbundet och Sveriges advokatsamfund den 1 juli 1960 gemensamt utfärdat förslag till normalavtal med därvid fogad promemoria med vissa riktlinjer för den utomprocessuella rättshjälpen enligt jämtlandssystemet. Förslaget till normalavtal, som tillkom i syfte att undanröja den bristande enhetlighet som tidigare gällt för avtalen i de olika landstingsområdena, var resultatet av ett kommittéarbete inom advokatsamfundet och överläggningar mellan samfundet och landstingsförbundet.

Normalavtalet innehåller i huvudsak följande om organisationen och verksamheten enligt jämtlandssystemet. Landstinget ställer årligen medel i form av förslagsanslag till förfogande för att anordna utomprocessuell rättshjälp åt mindre bemedlade inom landstingskommunen. Det lämnas öppet vilket organ som bör företräda landstinget i dessa frågor. Advokatsamfundets avdelning åtar sig å sin sida att tillse, att erforderligt antal — såvitt möjligt samtliga — inom landstingsområdet verksamma advokater lämnar rättshjälp mot ersättning av landstinget. Advokat som är villig att lämna rättshjälp, skall underskriva förbindelse enligt särskilt formulär. Rättshjälp åt mindre bemedlad skall lämnas i samma ordning och med iakttagande av samma omsorg som vid biträde åt andra klienter. Framställning om rättshjälp prövas av den advokat som sökanden har vänt sig till. Avslås framställningen kan sökanden hänskjuta

frågan till det organ, som företräder landstinget i ärenden om rättshjälp. Advokaten har att skriftligen underrätta sökanden om detta. Tvist mellan landsting och advokat om skäligheten av begärt arvode eller om befogenheten av gjorda utlägg skall avgöras genom skiljedom av styrelsen för Sveriges advokatsamfund eller särskild av styrelsen utsedd skiljenämnd. Skiljedom skall påkallas inom ett år från det räkningen har avgetts. Om skiljedom ej påkallas inom denna tid, skall räkning anses godkänd av landstinget. Om klientens rätt att påkalla skiljedom i arvodesfrågor gäller vad som har föreskrivits i advokatsamfundets stadgar.

Den av landstingsförbundet och advokatsamfundet gemensamt utfärdade promemorian innehåller bl. a. följande. Avtal om utomprocessuell rättshjälp bör upprättas i så nära anslutning som möjligt till förslaget till normalavtal. I princip skall alla inom landstingsområdet verksamma advokater ha rätt att delta i verksamheten om de så önskar. Bestämmelsen att advokat skall lämna särskild förbindelse kan utelämnas i avtal, om landsting skulle finna sådan förbindelse onödig.

Endast Kronobergs läns och Kalmar läns södra landsting tillämpar alltjämt avtal, som har slutits mellan berörda parter före tillkomsten av förslaget till normalavtal. I övriga landstingsområden, där jämtlandssystem förekommer, grundar sig verksamheten på avtal, som till sina innehåll i huvudsak ansluter sig till normalavtalet. De skiljaktigheter som finns mellan dessa landstings avtal avser i regel sådana frågor som i normalavtalet har lämnats öppna, nämligen vilka organ som i hithörande frågor företräder landstingen, villkoren för erhållande av fri rättshjälp med hänsyn till sökandenas ekonomiska förhållanden och sättet för prövning av advokaternas arvodesräkningar.

Rättshjälp lämnas av flertalet inom landstingskommunerna verksamma advokater. På sina håll finns dock advokater som inte alls eller endast i obetydlig omfattning lämnar fri rättshjälp. I enlighet med avtalens föreskrifter lämnas rättshjälpen på advokaternas kontor under vanlig kontorstid och i samma ordning som till andra klienter. Även biträdande jurister hos advokaterna lämnar rättshjälp. Det är dock den avtalsbundne advokaten som bär ansvaret för dess utförande. I allmänhet avgör advokat själv om fri rättshjälp skall meddelas. I tveksamma fall konsulteras dock ofta landstingsorgan eller av landstinget anlitad konsult. Kungörande av den fria rättshjälpen sker regelmässigt dels genom annons som införs i regel en gång i månaden i ortstidning(ar) och som upptar samtliga advokater, som lämnar offentlig rättshjälp, dels genom anslag på domstolars och kommuners anslagstavlor. Kostnaderna betalas av landstingen i överensstämmelse med avtalens föreskrifter.

I normalavtalet lämnas, som har nämnts, öppet vilket organ som skall företräda landstinget i ärenden om rättshjälp. Olika lösningar används av landstingen. I fyra landstingskommuner finns en särskild sty-

relse eller nämnd, kallad rättshjälpsdelegation, rättshjälpsnämnd eller rättshjälpsstyrelse. I övriga landstingsområden fungerar numera regelmässigt landstingens sociala nämnder som styrelser för verksamheten och administrationen handhas oftast av en tjänsteman vid landstingens sociala avdelning. En del landsting anlitar konsulter, bl. a. underrättsdomare.

På Gotland lämnas sedan 1950 offentlig rättshjälp åt mindre bemedlade i annan form än som ovan har redovisats. Rättshjälpen lämnas av advokat i Visby mot ett bestämt arvode. Skulle hinder möta för denne att lämna rättshjälp emedan motpart redan har begärt sådan, skall sökanden hänvisas till annan advokat, som erhåller ersättning för den hjälp han har lämnat efter hänvändelse till landstinget. Den advokat, som åtagit sig att lämna rättshjälp åt mindre bemedlade, är oförhindrad att ha praktik även för annat klientel.

Det totala antalet utomprocessuella ärenden som handlades av privatpraktiserande advokater år 1968 utgjorde 7 178. Av dessa bestod den största delen — liksom vid rättshjälpsanstalterna — av ärenden om äktenskap och rättshandlingar mellan makar (40,6 procent). Även i övrigt är fördelningen på olika slag av ärenden likartad den vid rättshjälpsanstalterna.

Kostnaderna för den utomprocessuella rättshjälpen genom privatpraktiserande advokater täcktes 1968 med statsbidrag på sammanlagt 913 932 kronor och lika stora landstingsbidrag. Kostnaderna per ärende uppgick sålunda i genomsnitt till 255 kronor.

3 Tidigare reformförslag m. m.

3.1 Rättegångskommitténs förslag om rättegångshjälp

1951 års rättegångskommitté lade i november 1958 fram betänkande med förslag till lag om rättegångshjälp m. m. (SOU 1958: 40). Förslaget innebar sammanfattningsvis följande.

LFR skulle ersättas av en lag om rättegångshjälp. Rättegångshjälp skulle kunna beviljas i tvistemål, brottmål och ärenden vid de domstolar där fri rättegång kunde beviljas. Bidrag av part till rättegångskostnaderna skulle kunna utkrävas dels i form av ett kontant kostnadsbidrag, som i förväg erlades till statsverket, dels enligt regler om skyldighet att i efterhand ersätta statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen. Skyldigheten att i förväg erlägga kostnadsbidrag och storleken av detta skulle bestämmas i första hand genom schablonregler som byggde på partens inkomst och försörjningsbörda. Part med en årsinkomst som översteg ett visst övre gränsbelopp skulle i regel inte kunna få rättegångshjälp.

I likhet med vad som gäller i fråga om fri rättegång skulle rätte-

gångshjälp inte beviljas part när det måste anses vara av ringa betydelse för honom att hans talan prövas. Detsamma skulle gälla om talan grundade sig på överlåtelse som kan antas ha skett i syfte att erhålla fri rättegång. Någon förprövning vid sidan av detta skulle inte ske.

Även i vissa andra avseenden föreslogs att i lagen om rättegångshjälp skulle upptas regler av i huvudsak samma innehåll som reglerna i LFR. Prövningsmyndighet skulle vara processdomstolen. Förmånerna vid rättegångshjälp skulle vara i allt väsentligt desamma som part åtnjuter om han har fri rättegång.

Den processuella rättshjälpen angavs till sin karaktär vara en form av kredit, som lämnas för att sätta en person i stånd att göra sin rätt gällande. Part som åtnjutit rättegångshjälp skulle därför i princip vara skyldig att återgälda statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen eller, om parten erlagt kostnadsbidrag, den överskjutande kostnad som återstod sedan bidraget avräknats.

Skyldighet för motpart att ersätta statsverket dess kostnader för rättegångshjälp i målet skulle finnas enligt i huvudsak samma regler som i LFR. Om motpart inte ålades sådan skyldighet skulle rätten i stället förplikta den som haft rättegångshjälp att betala kostnaderna. Denna regel var dock försedd med betydelsefulla modifikationer. Om han inte kunde bedömas förmå detta under de närmaste fem åren skulle han förpliktas betala endast vad han hade förmåga att utge.

Rättegångskommittén gick även in på vissa frågor rörande situationen för motparten till den som åtnjuter fri rättegång men föreslog inte att ersättning av allmänna medel skulle utgå till vinnande motpart.

Liksom f. n. den fria rättegången skulle rättegångshjälpen enligt rättegångskommitténs förslag administreras av domstolarna. Kommittén finner det i och för sig vara önskvärt att domstolarna i så stor utsträckning som möjligt befrias från verksamhet som inte är av dömande art och diskuterar mot den bakgrunden möjligheten att anförtro prövningen av ansökningar om rättegångshjälp åt rättshjälpsanstalt eller annat utanför domstolen stående organ. En sådan ordning, som också borde innefatta fullföljdsrätt, skulle emellertid enligt kommitténs mening bli mera invecklad och medföra större besvär för sökanden än om prövningen skedde hos domstolen. Kommittén avvisar därför en sådan lösning och framhåller därvid, att själva prövningen enligt förslaget i regel blir enkel och föga tidsödande.

Under remissbehandlingen av rättegångskommitténs förslag godtogs i allmänhet priciperna för den föreslagna lagstiftningen. Den närmare utformningen av reglerna mötte emellertid kritik. Detta gällde särskilt grunderna för beviljandet av rättegångshjälp och bestämmande av parts bidragsskyldighet. Förslagets praktiska tillämpning ansågs dessutom vara förenad med olägenheter, såväl för parterna som för domstolarna.

3.2 1965 års reviderade förslag om rättegångshjälp

Rättegångskommitténs förslag ledde inte till lagstiftning.

Efter anhållan av 1962 års riksdag togs frågan upp på nytt. Den hänsköts till en särskild utredning. I direktiven framhölls att de av rättegångskommittén antagna huvudprinciperna kunde tas till utgångspunkt. Andra framkomstmöjligheter borde dock inte lämnas oprövade. Verkningarna av de då nya rättsskyddsförsäkringarna borde uppmärksammas.

De tillkallade utredningsmännen lade i början av 1965 fram betänkande med reviderat förslag till lag om rättegångshjälp m. m. (SOU 1965: 13). I betänkandet anfördes, att det inte bedömdes möjligt att ersätta lagstiftning om rättegångshjälp med försäkring i ena eller andra formen, frivillig eller obligatorisk. Det tidigare framlagda förslaget borde sålunda i allt väsentligt följas. I flera avseenden föreslogs dock avvikelser, särskilt i fråga om reglerna om kostnadsbidrag. Vidare föreslogs att dödsbo skulle kunna få rättshjälp. Under vissa förutsättningar skulle vinnande motpart kunna få ersättning av allmänna medel för sina rättegångskostnader, om han inte kunde få ut dem av den som haft rättegångshjälp.

Beträffande utredningens synpunkter på frågan om en lösning av frågan om rättegångshjälp kunde åstadkommas på försäkringsbasis kan följande nämnas. Vid tiden för utredningens förslag var Folksam det enda försäkringsbolag som meddelade rättsskyddsförsäkring. Villkoren var i huvudsak desamma som f. n. gäller på området.

Efter genomgång av föreliggande former av rättsskyddsförsäkring tar utredningen upp bl. a. frågan om rättskyddsförsäkringen bör vara primär eller subsidiär i förhållande till samhällets rättshjälp. Utredningen erinrar om att försäkringen inte lämnar ersättning, om den försäkrade genom försäkringen skulle gå miste om förmånen av fri rättegång eller fri rättshjälp som han annars skulle vara berättigad till. Enligt utredningens mening är detta försäkringsvillkor inte godtagbart. Vid prövning av ansökan om fri rättegång bör alltså bland andra omständigheter beaktas att sökandens kostnader väsentligt reduceras genom försäkring.

Utredningen berör därefter frågan om den frivilliga rättsskyddsförsäkringen kan göra den statliga rättshjälpen överflödig. Utredningen konstaterar därvid att vissa grupper av rättsförhållanden är undantagna från rättsskyddsförsäkringen. Det praktiskt viktigaste undantaget torde innefattas i bestämmelsen att försäkringen inte lämnar ersättning i tvist, mål eller ärende som har samband med den försäkrades yrkes- eller tjänsteutövning eller annan förvärvsverksamhet. Försäkringen gäller således inte för vilka tvister som helst. Den är vidare begränsad genom självrisk och maximerad. Kostnader för resor och uppehälle ersätts inte. Det rättsskydd som lämnas genom försäkringen kan alltså inte fungera

helt i stället för den statliga rättshjälp som lämnas genom fri rättegång.

Utredningen framhåller i sammanhanget att rättsskyddsförsäkring vid tiden för utredningsarbetet meddelades endast av Folksam. Utredningen nämner vidare bl. a. att från försäkringshåll anförts som en principiell invändning mot rättsskyddsförsäkringen att medan den försäkrade vid vanlig försäkring inte kan åstadkomma den situation i vilken försäkringen skall träda i funktion, så föreligger vid rättsskyddsförsäkring — låt vara inte över hela linjen — sådan möjlighet för den försäkrade. Med hänvisning härtill har sagts att det inte föreligger "försäkringsmässig grund" för försäkringen.

Mot den angivna bakgrunden konstaterar utredningen att rättsskyddsförsäkring i den form som meddelas av Folksam inte kan göra lagstiftning om rättegångshjälp onödig, men att den uppenbarligen kan reducera behovet av statlig rättegångshjälp. Den öppnar nämligen för personer med svag ekonomi som är försäkrade möjlighet att genomföra en rättegång utan att anlita den statliga rättshjälpen och därmed ådra sig den med denna i princip förenade återbetalningsskyldigheten mot det allmänna.

Utredningen diskuterar därefter frågan om förutsättningar finns för en ökad användning av frivillig rättsskyddsförsäkring. I samband därmed redogörs för ett under utredningsarbetet framfört förslag att med bibehållande av ett rättsskyddssystem grundat på frivillig försäkring sprida rättsskyddsförsäkringen inom vida kretsar. Förslaget går i korthet ut på att försäkringsföretagen allmänt skulle meddela rättsskyddsförsäkring som obligatorisk del i privatansvarighetsförsäkring. Denna försäkringsform ingår normalt i hemförsäkring men meddelas även separat för dem som inte har behov av hemförsäkring eller av annan orsak underlåter att teckna sådan försäkring. Genom anknytningen av rättsskyddsförsäkringen till annan försäkring skulle man vinna den fördelen att administrationskostnaderna hölls på låg nivå. Vid rättsskyddsförsäkringen borde finnas självrisk. För de obemedlade skulle enligt förslaget krävas speciella åtgärder. Man måste nämligen räkna med att en del obemedlade inte skulle ha erforderlig försäkring och att andra inte skulle kunna svara för stipulerad självrisk. För dessa skulle rättsskyddsfrågan handhas av ett för försäkringsföretagen gemensamt organ, i vilket också staten borde vara representerad. Möjlighet borde dock finnas för obemedlad rättsskyddssökande att vända sig till vilket försäkringsföretag som helst som sysslar med rättsskyddsförsäkring. Att svara för de obemedlades kostnader borde närmast vara samhällets uppgift, och allmänna medel borde därför ställas till det gemensamma försäkringsorganets förfogande. Emellertid har det enligt utredningen också framkastats som en möjlighet att låta kostnaderna för de obemedlade stanna på försäkringsföretagen, och i sista hand skulle då för-

säkringstagarna genom sina försäkringspremier få svara för de obemedlades kostnader.

Vid sin bedömning av förslaget uttalar utredningen tvivel på försäkringsföretagens beredvillighet att ansluta sig till ett sådant system. Beträffande de försäkrade eller icke försäkrade obemedlades rättsskydd anför utredningen vidare att den tänkta lösningen av denna rättsskyddsfråga från såväl principiell som praktisk synpunkt måste bedömas som oacceptabel. Det kan inte gärna komma i fråga att de säkerligen betydande kostnader, som här skulle uppkomma, skulle bestridas av försäkringsföretagen och av dessa tas ut i försäkringspremierna från de försäkrade. Inte heller finner utredningen genomförbart att statsverket för ändamålet skulle satsa medel att disponeras av försäkringsföretagen eller det för dem gemensamma organet. Av dessa och andra skäl kan enligt utredningens mening en lösning av rättsskyddsfrågan inte sökas enligt denna linje. Utredningen finner det dock uppenbart att det både från den enskildes och från statens synpunkt måste betecknas som önskvärt att frivilliga rättsskyddsförsäkringar meddelas av så många försäkringsföretag som möjligt och därmed kommer att gälla för ett ökat antal försäkringstagare. Önskvärt är också att försäkringsformen utformas så att försäkringen, i varje fall såvitt gäller tvistemål, omfattar alla eller praktiskt taget alla rättsförhållanden som kan bli föremål för behandling vid de allmänna domstolarna och övriga domstolar, vid vilka nu kan beviljas fri rättegång. Att — med bibehållande av de enskilda försäkringsföretagen såsom bestämmande rörande försäkringens omfattning — försäkringen skulle vidgas att omfatta alla eller praktiskt taget alla tvistemål synes dock utredningen inte troligt.

Utredningen anför sammanfattningsvis beträffande frivillig rättsskyddsförsäkring att behovet av lagstiftning om rättegångshjälp inte kan avlägsnas genom en sådan försäkring. Utredningen undersöker därefter om detta resultat kan uppnås genom regler antingen om obligatorisk rättsskyddsförsäkring i icke statliga anstalter eller om obligatorisk statlig rättsskyddsförsäkring.

Beträffande frågan om möjligheten att införa obligatorisk rättsskyddsförsäkring i icke statliga anstalter erinrar utredningen om att den obligatoriska trafikförsäkringen kan meddelas av sådan anstalt. Försäkringsplikten åvilar motorfordonets ägare eller den som innehar motorfordon på grund av avbetalningsköp. Möjlighet finns att genom straffsanktion framtvinga försäkringspliktens fullgörande.

Om obligatorisk skyldighet att ta rättsskyddsförsäkring infördes, skulle enligt utredningen skyldigheten få gälla för alla medborgare. Men någon åtgärd med syfte att framtvinga skyldighetens fullgörande torde inte vara tänkbar. Att använda straffhot kan uppenbarligen inte komma i fråga och lika litet kan komma i fråga att den som behöver rättshjälp skulle vägras sådan, om han inte fullgjort försäkringsplikten. Tanken på obliga-

torisk rättsskyddsförsäkring i denna form måste därför enligt utredningens mening avvisas. Utredningen behandlar därefter frågan om en statlig obligatorisk rättsskyddsförsäkring kan ersätta lagstiftning om rättegångshjälp i huvudsaklig överensstämmelse med LFR och rättegångskommitténs förslag. Vid jämförelse mellan dessa båda system med hänsyn till fördelar och nackdelar ur kostnadssynpunkt, anser utredningen det inte vara möjligt att lämna ett exakt svar på frågan vilket system som är mest förmånligt. Mot statsverkets utgifter för fri rättegång bör vägas de utgifter som uppkommer för de försäkrade — eventuellt också för statsverket — om rättsskydd ordnas genom försäkring. De försäkrades utgifter bestäms av de eventuella avgifterna till försäkringen. Självfallet är det emellertid omöjligt att räkna ut hur mycket som kan komma att normalt utges i rättegångshjälp och till vilket belopp alltså rent försäkringsmatematiskt avgiften bör bestämmas.

Med hänsyn till att de administrativa uppgifterna i ett system med statlig obligatorisk rättsskyddsförsäkring skulle bli av förhållandevis begränsad omfattning tar utredningen upp frågan om dessa uppgifter skulle kunna omhänderhas av redan existerande organ och då närmast de organ som sköter socialförsäkringen, dvs. riksförsäkringsverket och de lokala försäkringskassorna. Utredningen konstaterar därvid att det för att förhindra obefogade processer i ett försäkringssystem är nödvändigt att införa bestämmelser om både självrisk och förprövning från saklig synpunkt av parts talan. Vidare måste möjlighet finnas för den, som inte kan prestera den del av rättegångskostnaden som motsvarar självrisken, att efter prövning få även denna del av rättegångskostnaden betald genom försäkringen. Utredningen finner det sannolikt att åt de lokala försäkringsorganen skulle kunna anförtros att besluta i den rent ekonomiska frågan om den som begär rättegångshjälp skall slippa att stå för självrisk. Däremot torde det enligt utredningen förhålla sig så att dessa organ inte i oförändrat skick har kompetens att företa någon saklig prövning av befogenheten av parts talan. Det har emellertid framkastats att vid sådan prövning någon erfaren jurist skulle kunna konsulteras och eventuellt även delta i beslutet. Fråga uppkommer enligt utredningen också om, vid klagan över beslut av försäkringskassestyrelse, riksförsäkringsverket och kanske även försäkringsdomstolen behöver utökas med allmänjuridisk expertis.

Utredningens slutsats är att betydande praktiska svårigheter måste bedömas utgöra hinder för en lösning enligt de nu angivna riktlinjerna. I första hand anser utredningen svårigheter föreligga i fråga om bestämmande av avgifter till försäkringen. Skall försäkringsformen användas inte bara till namnet utan också till gagnet, synes ofrånkomligt att försäkringstagarna, dvs. enligt utredningens tanke alla fysiska personer, skall ha att erlägga avgifter till försäkringen. Strängt taget borde avgiften bestämmas efter individuell prövning av risken för uppkomst av

sådan skada som försäkringen skulle avse, dvs. rättstvist av beskaffenhet att föranleda behov av rättshjälp. Men en sådan teoretiskt sett helt försäkringsmässig prövning måste naturligtvis avvisas såsom praktiskt omöjlig. Å andra sidan kan inte gärna avgiften bestämmas lika för alla. För en storföretagare, vilken så gott som dagligen ingår leveransavtal med bestämmelser som kan ge anledning till olika tolkningar och därmed till dyrbara rättegångar, bör inte försäkringsavgiften utgå med samma belopp som kan finnas försäkringsmässigt tillräckligt för en vanlig arbetstagare med inte annan än rätt minimal utsikt att råka i behov av rättshjälp. Även om man godtar en mycket schablonmässig metod vid bestämmande av försäkringsavgifterna skulle stora svårigheter kvarstå att åstadkomma ett någorlunda rättvist och anmärkningsfritt resultat. Beträffande möjligheten att staten skulle kunna åta sig att betala vad som kan beräknas motsvara försäkringsavgiften anför utredningen att man därmed i själva verket skulle ha avlägsnat sig från försäkringsidén. I stället för det nuvarande relativt enkla och inte särskilt kostsamma systemet beträffande rättegångshjälp skulle man ha fått ett vida dyrbarare system som skulle innebära att staten betalade rättegångskostnaderna för alla fysiska personer, oavsett om de ekonomiskt sett behövde denna hjälp av staten eller ej. Utredningen anser sig kunna konstatera att försäkringsavgifterna, om sådana verkligen skulle kunna försäkringsmatematiskt uträknas, skulle stanna vid mycket låga belopp i förhållande till de belopp som uppbärs till den allmänna försäkringen. Ett förslag att försäkringsavgiften skulle ingå i sjukförsäkringsavgiften anser utredningen inte godtagbart.

En annan praktisk svårighet vid statlig rättsskyddsförsäkring föreligger om — som utredningen anser — obligatorisk saklig förhandsprövning av parts talan blev nödvändig. Prövningen skulle inte ligga i domstolens hand utan hos ett organ utanför domstolen, men hur sammansättningen av detta organ än bestämdes, skulle förprövningen i viss mån äventyra rättegångshjälpens syfte att göra det möjligt för envar att oberoende av sina ekonomiska villkor tillvarata sina intressen inför domstol. Härtill kommer att en förprövning inte synes kunna införas utan att möjlighet öppnas för sökanden att i högre instans överklaga en prövning som gått honom emot. På så sätt skulle man, innan processen vid domstolen har börjat eller jämsides därmed, i själva saken få en särskild process inför andra organ än domstol, vilken process dessutom skulle grunda sig på ett ofullständigt processmaterial.

Utredningen konstaterar avslutningsvis att principerna för den av rättegångskommittén föreslagna lagstiftningen om rättegångshjälp i allmänhet har godtagits i remissyttrandena över förslaget. Framställda anmärkningar gäller till övervägande del sådant som kan betecknas som detaljer. Problemet att åstadkomma erforderlig ekonomisk rättshjälp synes därför utredningen inte vara av den svårighetsgrad och beskaffen-

het i övrigt att för dess praktiska lösande fordras en apparat av den omfattning som en obligatorisk statlig rättsskyddsförsäkring skulle kräva. Utredningen tillägger att en sådan försäkring kan befaras medföra ökning av rättegångarna utöver vad som kan anses grundat i praktiskt behov.

Under remissbehandlingen av utredningens förslag har utredningens uppfattning att lagstiftning om rättegångshjälp inte kan avlägsnas genom någon form av rättsskyddsförsäkring i allmänhet godtagits av de remissinstanser som i sina yttranden behandlat denna fråga.

3.3 Reformförslag i fråga om rättshjälp i förvaltningsärenden

Frågan om rättshjälp i förvaltningsärenden har på senare tid vid flera tillfällen prövats av riksdagen med anledning av väckta motioner. Den har också övervägts i en del kommittébetänkanden och i yttranden över dessa. Besvärssakkunniga har sålunda i sitt betänkande med förslag till lag om förvaltningsförfarandet (SOU 1964: 27) berört frågan om fri rättegång i förvaltningsförfarandet men något förslag i ämnet har inte lagts fram. Vid remissbehandlingen av betänkandet har från flera håll framhållits att det på skilda områden föreligger ett behov att inom förvaltningen införa en motsvarighet till den fria rättegången. Liknande uttalanden har också gjorts i åtskilliga yttranden över 1958 och 1965 års betänkanden om rättegångshjälp.

År 1968 tillsattes utredningen om rättshjälp i förvaltningsärenden. Utredningen har enligt sina direktiv att pröva frågorna om kostnaderna i förvaltningsförfarandet, om rättshjälp i förvaltningsärenden och om offentligt biträde i sådana ärenden.

3.4 Reformförslag i fråga om rättshjälpsanstalterna m. m.

Fri rättshjälp utom rätta lämnades från början utan medverkan från statens sida. Frånsett viss på privat väg anordnad rättshjälpsverksamhet, som var av ringa omfattning, vidtogs särskilda anordningar endast av kommuner. Under 1800-talets senare årtionden anställdes sålunda i Stockholm, Göteborg och Malmö s. k. fattigsakförare, och sådana antogs sedermera i ytterligare ett antal städer. Fattigsakförarna avlönades genom ett bestämt arvode per år. De hade till uppgift att vid sidan av sin vanliga sakförarverksamhet kostnadsfritt tillhandagå mindre bemedlade med juridiskt biträde.

Fattigsakförarinstitutionen blev på sina håll föremål för kritik. I Stockholm ledde kritiken till att fattigsakförarna år 1913 ersattes av Stockholms stads rättshjälpskontor. Detta utgjorde en fristående fast organiserad institution, vars befattningshavare hade till huvudsaklig sysselsättning att meddela fri rättshjälp.

I det betänkande, som ligger till grund för 1919 års kungörelse om understöd av statsmedel till offentliga rättshjälpsanstalter, erinrade de tillkallade sakkunniga bl. a. om den kritik som anförts mot fattigsakförarinstitutionen. Då ersättningen till fattigsakföraren inte lämpligen kunde bestämmas på annat sätt än till visst årligt belopp, men sakförarens inkomst av hans privata verksamhet var beroende av dennas omfattning, var det klart att den, som skulle dela sin tid mellan att fullgöra privata uppdrag och tillgodose "fattigpraktiken", lätt nog skulle frestas att ägna sin huvudsakliga arbetskraft åt sina privata klienter. Att den fattiges behov av rättshjälp med en sådan anordning blev illa tillgodosett, hade erfarenheten från Stockholm till fullo visat. Rättshjälpsverksamheten där hade hastigt ökat sedan fattigsakförarinstitutionen ombildats till ett rättshjälpskontor. Enligt de sakkunnigas mening kunde endast en fast organiserad institution, vars huvudsakliga personal uteslutande hade att bereda obemedlade rättshjälp, på ett fullt tillfredsställande sätt fylla ifrågavarande uppgift.

De sakkunniga ansåg att principiella skäl kunde anföras för att den utomprocessuella rättshjälpen — liksom den processuella — var en uppgift för staten. Starka praktiska skäl talade emellertid för att denna uppgift överlämnades till kommunerna. En efter de lokala behoven anpassad organisation av rättshjälpsverksamheten var lättare att åstadkomma, om initiativet till organisationen och dess handhavande i huvudsak anförtroddes åt de kommunala representationerna. Vidare ansågs en kommunalt ordnad rättshjälpsorganisation kunna åstadkommas för en avsevärt billigare kostnad än en motsvarande statlig organisation. Någon skyldighet för kommuner att upprätta rättshjälpsanstalter borde dock inte komma i fråga. De sakkunniga hänvisade främst till svårigheten att erhålla lämpliga föreståndare.

De sakkunniga fann det uppenbart att staten ekonomiskt borde stödja kommunerna i deras verksamhet för att ordna den utomprocessuella rättshjälpen. Enligt de sakkunnigas organisationsplan skulle statsunderstödda rättshjälpsanstalter i princip upprättas i varje landstingsområde och i varje stad, som inte tillhörde landsting.

De sakkunnigas förslag ansågs anvisa den lämpligaste utvägen att lösa frågan om statens verksamhet för att åstadkomma fri rättshjälp utom rätta. I propositionen (prop. 1919: 151 s. 7 f) erinrade dock departementschefen om den olägenheten att man inte fick full garanti för att rättshjälpsanstalter verkligen inrättades på alla de orter där anstalter behövdes. Han ansåg emellertid, att anstalter för den utomprocessuella rättshjälpen såvitt möjligt borde växa fram organiskt ur de särskilda orternas behov av sådan rättshjälp och tillgång på därför lämpliga krafter. Bestämmelserna om statens bidrag till verksamheten innebar att statsverket helt skulle svara för kostnaderna för porto, telefon, telegram och resor medan statens bidrag till avlöningar, skrivmaterial och tryck-

ningskostnader inskränktes till högst hälften av nettokostnaderna. I praktiken kom statens bidrag till denna kostnad endast att uppgå till omkring 20 procent.

På grundval av 1919 års kungörelse inrättades till och med år 1939 nio rättshjälpsanstalter, varav fem för rikets största städer. Härtill kommer en i Norrbottens län år 1923 inrättad men redan efter ett par år nedlagd anstalt. Med anledning av den ringa utsträckning, i vilken rättshjälpsanstalter sålunda kom till stånd under de närmaste årtiondena efter år 1919, berördes frågan vid flera tillfällen i riksdagen (se 1LU 1929: 34 och 1939: 7 samt SU 1932: 87 och 1938: 2 p. 22). Bland annat framhölls därvid önskvärdheten av att nya anstalter inrättades.

Redan år 1932 hade emellertid dåvarande chefen för justitiedepartementet tillkallat en sakkunnig för att utreda bland annat frågan om utveckling av rättshjälpsinstitutionen. Sedan den sakkunnige efter kort tid avsagt sig uppdraget, beslöts år 1939 att utredningen av nämnda fråga skulle återupptas och en ny sakkunnig utses.

Den sakkunnige lade i mars 1940 fram ett betänkande med förslag rörande offentliga rättshjälpsanstalter (SOU 1940: 11). Enligt förslaget skulle den utomprocessuella rättshjälpen även i fortsättningen lämnas genom offentliga rättshjälpsanstalter, som drevs på det allmännas bekostnad. Anstalterna skulle emellertid bli obligatoriska. Offentlig rättshjälpsanstalt skulle i princip inrättas för varje landstingsområde och för varje stad som inte deltog i landsting.

Den sakkunnige utgick från att det ekonomiska ansvaret för rättshjälpsanstalterna principiellt är en statlig angelägenhet. Av olika praktiska och ekonomiska skäl borde emellertid det kommunala inslaget i rättshjälpsanstalterna behållas. Landsting och städer skulle alltså även i fortsättningen vara huvudmän för anstalterna och svara för viss del av kostnaderna.

Det statliga ekonomiska stödet föreslogs emellertid bli betydligt större än tidigare.

Enligt direktiven för 1941 års utredning om fri rättegång hade utredningen att överväga bl. a. lämpligheten av och formerna för ett närmare samarbete mellan domstolarna och de offentliga rättshjälpsanstalterna i ärenden om fri rättegång. Utredningen lade fram sitt betänkande i slutet av år 1942 (SOU 1942: 50). Utredningen, som erinrade om det då nyligen avgivna betänkandet med förslag rörande offentliga rättshjälpsanstalter, ansåg det lämpligt att i stora drag klargöra hur rättshjälpsanstalterna och den fria rättegången borde samordnas efter anstaltssystemets utbyggnad. Enligt utredningen borde domstolarna och rättshjälpsanstalterna efter anstaltssystemets utbyggnad samverka vid prövningen av ansökningar om fri rättegång. Det var önskvärt att missbruk av den fria rättshjälpen kunde förhindras. De invändningar som gjorts mot en förprövning från domstolens sida av det befogade i parts talan måste

mista åtskilligt av sin tyngd, om ansökningarna i regel fick passera ett utanför domstolen stående kvalificerat organ och hos detta underkastas utredning och granskning. Enligt utredningen var rättshjälpsanstalterna väl lämpade för uppgiften att verkställa en sådan granskning. En medverkan av rättshjälpsanstalterna vid prövningen av ansökningar om fri rättegång skulle emellertid medföra även andra fördelar. Bl. a. kunde anstalternas granskning många gånger antas leda till att part avstod från orimliga anspråk eller bestridanden eller till att tvisten gjordes upp och det allmänna besparades kostnaden för en rättegång.

Sedan anstaltsväsendet utbyggts borde enligt utredningen ansökan om fri rättegång, som inte gjordes i redan anhängigt mål, på förhand granskas av vederbörande rättshjälpsanstalt. Regeln om förhandsgranskning måste emellertid underkastas betydande inskränkningar.

Även i fråga om uppdragen som rättegångsbiträde enligt LFR borde det enligt utredningen medföra fördelar att i större utsträckning anlita rättshjälpsanstalterna. Om rättshjälpsanstalternas jurister anlitades för biträdesuppdragen i alla fall där så lämpligen kunde ske borde kostnaderna för biträdeshjälpen kunna bringas ned. Rätten för part att i princip anlita vilket biträde han ville borde begränsas för att möjliggöra ett ökat anlitande av rättshjälpsanstalternas befattningshavare. Mot kravet att parten borde få anlita den advokat för vilken han hade särskilt förtroende framhölls, att det i allmänhet stod klart för parten att hans intresse blev fullt tillgodosett även genom bistånd av annan kvalificerad jurist.

I proposition till 1944 års riksdag med förslag till vissa ändringar i LFR m. m. berördes också det år 1940 framlagda förslaget om offentliga rättshjälpsanstalter samt 1941 års utrednings principprogram om förhållandet mellan rättshjälpsanstalterna och den fria rättegången. Enligt departementschefen var det otvivelaktigt angeläget att rättshjälpsanstalter inrättades i de delar av landet som ännu saknade sådana anstalter. På grund av det statsfinansiella läget kunde emellertid denna fråga inte tas upp då. Med hänsyn härtill borde man också dröja med att ta ställning till utredningens program för samarbetet mellan domstolarna och rättshjälpsanstalterna (prop. 1944: 12 s. 47). Under de närmaste åren efter det att 1940 års förslag om offentliga rättshjälpsanstalter framlagts gjordes emellertid upprepade uttalanden till förmån för en utbyggnad av rättshjälpsinstitutionen i nära anslutning till förslaget (se statsverksprop., andra huvudtiteln, 1942 s. 47, 1943 s. 30, 1944 s. 64 och 1945 s. 64 samt SU 1943: 2 s. 9 och 1944: 2 s. 15).

Som tidigare har nämnts började år 1945 jämtlandssystemet att tillämpas i Jämtlands län. I 1946 års statsverksproposition (andra huvudtiteln s. 88) förklarade chefen för justitiedepartementet att det ännu inte gick att bedöma, om den sålunda försöksvis tillämpade nya ordningen kunde anses jämbördig med systemet med rättshjälpsanstalter.

Det borde emellertid öppnas möjlighet att låta statsverket bestrida även någon del av de kostnader som uppkom när rättshjälp meddelades genom de privatpraktiserande advokaterna. På grund av den ringa erfarenhet som fanns av den nya ordningen borde återhållsamhet iakttas. Understöd för rättshjälp borde inte beviljas i andra län än där det med hänsyn till de kostnader, som skulle vara förenade med att upprätthålla en effektiv anstaltsorganisation, och övriga förhållanden kunde anses påkallat att i stället sörja för fri rättshjälp genom de privata advokaterna. Riksdagen fann vad sålunda föreslagits vara välmotiverat (rskr 1946: 2 s. 8). På grund härav utfärdades kungörelsen (1946: 619) angående understöd av statsmedel för utomprocessuell rättshjälp annorledes än genom offentlig rättshjälpsanstalt. Enligt kungörelsen kunde statsbidrag utgå med högst en tredjedel av den årliga kostnad som landstinget haft för verksamheten. Fram t. o. m. år 1949 hade endast tre landsting erhållit statsbidrag enligt kungörelsens bestämmelser.

Vid 1949 års riksdag togs frågan om den utomprocessuella rättshjälpsverksamheten på nytt upp till behandling. Med anledning av bl. a. motioner om bidragsbestämmelserna i 1946 års kungörelse och frågan om statens övertagande av kostnaderna för de offentliga rättshjälpsanstalterna framhöll statsutskottet i sitt utlåtande (SU 1949: 68), att delade meningar rådde om den lämpligaste formen för att anordna utomprocessuell rättshjälp. Utskottet hade i princip den uppfattningen att möjlighet borde behållas att utnyttja den form som i varje särskilt fall var fördelaktigast. En närmare utredning om formerna för att anordna sådan rättshjälp var påkallad. En sådan utredning borde inriktas på att klarlägga de förutsättningar, under vilka det ena eller andra systemet borde tillämpas, och under vilka former över huvud taget en effektiv rättshjälp kunde anordnas. Skäl syntes tala för att båda systemen jämställdes i fråga om rätten till statsbidrag. Utskottet var inte berett att ta ställning till frågan om kostnaderna för de offentliga rättshjälpsanstalterna borde helt övertas av staten. Utskottet hemställde att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning i enlighet med vad utskottet anfört. Denna hemställan bifölls av riksdagen.

1949 års rättshjälpskommitté, som hade till uppgift att utreda den utomprocessuella rättshjälpen åt mindre bemedlade, lade i augusti 1951 fram ett betänkande med förslag rörande den utomprocessuella rättshjälpen åt mindre bemedlade (SOU 1951: 31). Förslaget innebar att var och en som av ekonomiska skäl inte var i stånd att själv skaffa sig utomprocessuell rättshjälp skulle vara berättigad att erhålla sådan hjälp genom det allmännas försorg. Rättshjälpen skulle i princip lämnas utan ersättning. Den som erhållit rättshjälp skulle dock kunna avkrävas en mindre avgift, som inte fick överstiga 20 kronor. Avgiftens storlek i det särskilda fallet skulle bestämmas efter sökandens betalningsförmåga och den erhållna hjälpens omfattning.

Landsting och städer som inte deltog i landsting skulle enligt förslaget vara skyldiga att ombesörja den erforderliga rättshjälpsverksamheten. Om inte särskilda skäl föranledde annat skulle rättshjälpen lämnas genom rättshjälpsanstalt. Om folkmängden i och omkring den ort där anstalts kontor borde förläggas inte utgjorde tillräckligt underlag för anstaltsverksamhet, skulle rättshjälpen kunna meddelas av advokater som drev rörelse. Även i områden där anstalt inrättades, skulle sådana advokater i viss utsträckning kunna medverka. Enligt kommitténs bedömning borde rättshjälpsanstalter finnas inrättade för alla städer som inte deltog i landsting men även för samtliga landstingsområden med undantag endast för Kalmar läns norra och Gotlands läns landstingsområden. I fråga om sex landstingsområden gavs dock förordet för anstalt efter tvekan.

Rättshjälpsverksamheten inom varje verksamhetsområde skulle stå under ledning av en rättshjälpsstyrelse, sammansatt av representanter för stat och kommun. Hovrätt skulle utöva tillsyn över verksamheten inom hovrättens domkrets. Statsbidrag skulle utgå till landsting eller stad med vissa belopp.

Kommittén framhöll bl. a. att det i och för sig var naturligt om de privatpraktiserande advokaterna inte bara erhöll uppdrag som offentlig försvarare och biträde enligt LFR utan även handhade en av det allmänna anordnad utomprocessuell verksamhet. De mindre bemedlade borde nämligen i görligaste mån tillförsäkras samma hjälp som andra rättssökande kunde få. Jämtlandssystemet hade emellertid i praktiken visat sig fungera otillfredsställande och medföra förhållandevis stora kostnader. Rättshjälpsverksamheten hade haft väsentligt större omfattning vid anstalterna än i landstingsområden med jämtlandssystem. Enligt kommitténs beräkningar var, under förutsättning att rättshjälpsbehovet överallt stod i samma proportion till folkmängden, det genomsnittliga antalet ärenden per 10 000 personer för samtliga anstalter 132, medan motsvarande siffra för landstingsområden med jämtlandssystem var 14. Det allmännas genomsnittliga kostnad per ärende beräknade vidare kommittén till 25 kronor vid anstaltssystem och till 40 kronor vid jämtlandssystem.

Två reservanter inom kommittén ville ge företräde åt jämtlandssystemet. De framhöll bl. a., att majoriteten underskattat jämtlandssystemets effektivitet och bedömt dess kostsamhet felaktigt. De båda systemen hade vidare i praktiken inte fått verka under samma förutsättningar. Någon tillförlitlig jämförelse mellan rättshjälpsanstalterna och jämtlandssystemet var därför inte möjlig förrän ytterligare erfarenheter hade vunnits. Man borde avvakta utvecklingen under en tid, då de båda organisationsformerna fick verka under i stort sett likartade villkor.

Vid remissbehandlingen av betänkandet förordade majoriteten av re-

missinstanserna att huvudmännen för rättshjälpsverksamheten borde erhålla full frihet att välja mellan anstaltssystem och jämtlandssystem.

År 1953 vidtogs vissa ändringar i 1919 och 1946 års kungörelser om bidrag till rättshjälpsanstalterna och den utomprocessuella rättshjälpsverksamheten enligt jämtlandssystemet. Ändringarna innebar bl. a. att statsbidrag skulle utgå i den omfattning som fortfarande gäller, dvs. i fråga om rättshjälpsanstalterna med hälften av de årliga nettoutgifterna för anstaltens verksamhet med avdrag för lokal- och inventariekostnader och i fråga om jämtlandssystemet med hälften av den årliga kostnad som landstinget har haft för verksamheten.

I proposition till riksdagen med förslag om tilldelningen av statsbidrag (prop. 1953: 106) tog departementschefen bl. a. upp frågan om en reglering i lag av den utomprocessuella rättshjälpsverksamheten och om valet av organisationsform. Vad som främst talade för anstaltssystemet var den avsevärt större omfattning som rättshjälpsverksamheten erhållit vid anstalterna än i de landstingsområden, där jämtlandssystemet tillämpas. Departementschefen underströk emellertid att jämtlandssystemet ännu var förhållandevis nytt och hittills inte fått arbeta under samma yttre förutsättningar som anstaltssystemet. Det var därför tydligt att en fullt rättvisande jämförelse mellan de två organisationsformerna inte var möjlig. Även om han närmast var benägen att anse att en organisation i huvudsaklig överensstämmelse med det av majoriteten inom 1949 års rättshjälpskommitté framlagda förslaget skulle innefatta den lyckligaste lösningen av problemet, fann departementschefen därför och i betraktande även av de starkt delade meningar som kommit till uttryck bland remissinstanserna, att tiden inte var mogen för en lagstiftning i ämnet. Det var emellertid angeläget att öka statsbidragstilldelningen. Man borde vidare i fråga om statsbidragen eftersträva att likställa de båda organisationsformerna, så att en mera rättvisande jämförelse mellan dem blev möjlig. Departementschefen förutsatte därvid att landstingen och städerna utom landstingen begagnade den möjlighet som den ökade statsbidragstilldelningen erbjöd till att upprusta och intensifiera rättshjälpsverksamheten, där så kunde anses påkallat. Särskilt i landstingsområden med jämtlandssystem var behovet av reformer i detta hänseende stort. Särskilt angeläget var att landstingen höjde de alltför låga inkomstgränserna för rätten att anlita verksamheten. Det syntes också önskvärt att landstingen omprövade den hittills tillämpade principen att de till advokaterna utgående ersättningarna inte fick tillsammans överstiga visst av landstinget bestämt belopp. Erforderlig annonsering borde vidare äga rum och, där så kunde anses lämpligt, kvällsmottagningar anordnas.

4 Sammanfattning av promemorieförslaget

I promemorian läggs förslag fram om ett enhetligt system för samhällets rättshjälp. Enligt detta skall rättshjälp kunna beviljas i fråga om varje rättslig angelägenhet där behov av rättshjälp finns, oavsett om ärendet behandlas av domstol eller förvaltningsmyndighet eller gäller rådfrågning eller biträde vid förhandlingar eller liknande. En särskild administration för rättshjälpen föreslås.

Principen att rättshjälp skall utgå i alla rättsliga angelägenheter där behov av rättshjälp föreligger är enligt förslaget försedd med vissa begränsningar.

Rättshjälpens karaktär av social förmån har föranlett att av juridiska personer endast dödsbo och ideella föreningar kan beviljas rättshjälp. Även fysiska personer är enligt förslaget i vissa fall uteslutna från rättshjälp. Så är fallet beträffande näringsidkare för angelägenheter som har samband med näringsverksamheten. Endast i sällsynta undantagsfall skall rättshjälp kunna lämnas näringsidkare för angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet. Det är här fråga om sådana gränsfall, där de sociala skälen för rättshjälp kan vara lika starka som när det gäller löntagare.

Upprättande av självdeklaration har generellt undantagits från rättshjälpen.

Rättshjälpen skall enligt förslaget inte vara begränsad till svenska medborgare. Även utlänningar som är bosatta här i riket skall kunna få rättshjälp i angelägenhet som har anknytning här i riket.

Den betydande satsning på ökat rättsskydd som den föreslagna reformen innebär gör det angeläget att rättshjälpen inte utnyttjas så att obefogade eller obetydliga anspråk kan drivas med stöd av det allmänna. Enligt förslaget får rättshjälp utgå endast om sökanden har ett befogat intresse av att få sin sak behandlad.

Förmånerna vid rättshjälp skall enligt förslaget liksom hittills i huvudsak bestå i att kostnaderna för biträde och utredning samt inställelse vid förhandling ersätts av allmänna medel.

Ett betydelsefullt inslag i den föreslagna rättshjälpsreformen är att en kortare rådfrågning hos jurist skall lämnas mot en för alla överkomlig enhetsavgift av 50 kronor. Denna avgift skall i speciella fall kunna nedsättas eller helt efterges. För en sådan konsultation skall inte krävas någon ansökan eller andra formaliteter.

Om ett ärende kräver ytterligare arbete skall ansökan om rättshjälp göras hos rättshjälpsmyndighet som prövar om förutsättningarna för rättshjälp föreligger. Om så är fallet skall avgift för rättshjälpen bestämmas. Sökandens ekonomiska förhållanden skall inte kunna föranleda att rättshjälp vägras utan får endast betydelse för bestämmande av

rättshjälpsavgiften. Genom rättshjälpsavgiften skall sökandens förmåga att bidra till kostnaderna tas i anspråk. Någon återbetalningsskyldighet till statsverket i efterhand för rättshjälpskostnaderna skall däremot inte kunna komma i fråga.

För låginkomsttagarna skall rättshjälpsavgift endast utgå som en grundavgift om 50 kronor. Till denna kategori hör enligt förslaget de som har en bruttoinkomst som understiger tre gånger basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Har sökanden underhållsskyldighet skall denna gräns höjas med ett belopp som motsvarar en tredjedel av basbeloppet, för varje person mot vilken underhållsskyldighet fullgörs.

I inkomstlägen över låginkomst i nyss angiven mening skall enligt förslaget avgifterna bestämmas med ledning av sökandens inkomstförhållanden. I största möjliga utsträckning skall härvid schablonregler tillämpas. Härigenom får den rättssökande möjlighet att i förväg bedöma på vilka villkor rättshjälp kan komma att utgå.

Avgiften skall utgöras av viss kvotdel av skillnaden mellan sökandens årsinkomst och det tidigare angivna gränsbeloppet för låginkomsttagare. Olika kvotdelar gäller för olika inkomstskikt.

De på detta sätt bestämda avgifterna utgör maximiavgifter. Om kostnaden för rättshjälpen understiger avgiften, skall givetvis inte högre avgift tas ut än som motsvarar kostnaden.

Uppgår inkomsten till högst fem gånger basbeloppet utgör avgiften enligt förslaget en tjugondel av skillnaden mellan inkomsten och gränsbeloppet för låginkomsttagare. Är inkomsten mellan fem och sex gånger basbeloppet skall dessutom en femtondel av denna del av inkomsten tas ut som avgift. För den del av inkomsten, som ligger mellan sex och sju gånger basbeloppet utgör avgiften en tiondel. För årsinkomst mellan sju och åtta gånger basbeloppet utgör avgiften hälften av denna del av inkomsten. Överstiger inkomsten åtta gånger basbeloppet, skall avgift utgå med belopp som täcker kostnaderna för rättshjälpen. Underhållsskyldighet skall medföra höjning av de angivna gränsbeloppen enligt samma regler som gäller för låginkomsttagare.

Från de angivna schablonreglerna skall avvikelse kunna göras med hänsyn till förmögenhet och skuldsättning efter prövning i varje enskilt fall.

Vid rättshjälp åt dödsbo gäller inte de förut angivna till årsinkomsten knutna schablonavgifterna. Där får maximiavgiften i stället bestämmas efter en skälighetsbedömning i varje enskilt fall.

För ideella föreningar skall rättshjälpen inte innefatta någon ekonomisk subvention. För dessa skall sålunda alltid utgå full avgift. Enligt förslaget skall Kungl. Maj:t vidare ha befogenhet att för de vanligast förekommande ärendena, t. ex. boupptecknings, inskrivningsärenden m. m., föreskriva att avgift skall tas ut som täcker kostnaderna för rättshjälpen.

I brottmål utgår ersättning till offentlig försvarare av allmänna medel oberoende av den tilltalades ekonomiska förhållanden. Döms den tilltalade skall rätten ålägga honom återbetalningsskyldighet till statsverket för dessa kostnader. Jämkning av betalningsskyldigheten kan emellertid ske efter skälighet med hänsyn till brottsligheten eller den dömdes ekonomiska förhållanden. I denna ordning föreslås inte annan ändring än att reglerna om återbetalningsskyldighet undergår en viss liberalisering. Avsikten är att tydligare ange att återbetalningsskyldighet inte skall åläggas den dömde om en sådan skyldighet skulle försvåra den sociala återanpassningen.

Även vissa andra rättegångskostnader för tilltalad i brottmål skall kunna utgå genom rättshjälp. Den praktiskt sett viktigaste förmånen vid sidan av offentlig försvarare blir att ersättning kan utgå för kostnad för vittne och inställelse vid domstol. Praktiskt behov av rättshjälp för sådana kostnader föreligger endast i fråga om låginkomsttagarna och rättshjälpen i brottmål är därför begränsad till denna kategori. Avgift skall inte utgå för rättshjälp i brottmål. Däremot skall återbetalningsskyldighet för sådan kostnad kunna åläggas av domstolen om den tilltalade döms för brottet enligt samma grunder som gäller för offentlig försvararkostnad.

En reform av rättshjälpen från nu angivna utgångspunkter kräver att en särskild organisation tillskapas för rättshjälpen. Enligt förslaget skall rättshjälpen administreras av regionala rättshjälpsmyndigheter, i princip en i varje län. Huvudmannaskapet för rättshjälpen skall ligga på staten. Rättshjälpsmyndigheterna skall pröva ansökningar om rättshjälp, fastställa avgifter för rättshjälpen, utse biträde och pröva biträdets ersättningsanspråk. Myndigheterna skall också utse offentlig försvarare i brottmål och pröva deras ersättningsanspråk. Frågan om behov av offentlig försvarare föreligger skall dock i varje enskilt fall prövas av den domstol där målet behandlas. Sådana frågor som är av mera ingripande betydelse för den enskilde skall hänskjutas till en särskild rättshjälpsnämnd inom myndigheten. Rättshjälpsnämnden skall bestå av ordförande, som skall vara lagfaren och ha erfarenhet som domare och två andra ledamöter som skall utses efter förslag av landstingen eller fullmäktige i vissa kommuner.

Vid varje rättshjälpsmyndighet skall finnas en allmän advokatbyrå med advokater och andra befattningshavare som kan motta uppdrag som biträde och offentlig försvarare. För sådana uppdrag skall dessutom anlitas privatpraktiserande jurister. De allmänna advokatbyråerna skall byggas ut i en sådan omfattning att de får en prisledande ställning. Inrättande av allmänna advokatbyråer får dock inte leda till begränsningar i det fria advokatvalet.

Ledningen och samordningen av verksamheten inom rättshjälpsorga-

nisationen skall omhänderhas av en centralmyndighet som även skall utgöra fullföljdsinstans i vissa frågor.

Rättshjälpsmyndigheterna skall svara för kvalitets- och kostnadskontrollen beträffande den rättshjälp som förmedlas. När det gäller de allmänna advokatbyråerna sker detta genom att dessa är knutna till myndigheterna. Beträffande de privatpraktiserande juristerna sker en lämplighetsprövning i varje särskilt fall innan förordnande som biträde eller offentlig försvarare meddelas. Om sökanden föreslår någon som biträde skall dock denne förordnas om inte hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. Konsultation skall kunna lämnas av advokater eller befattningshavare på allmän advokatbyrå. Andra privatpraktiserande jurister än advokater skall av rättshjälpsmyndighet kunna förklaras behöriga att lämna konsultation.

Kostnadskontrollen sker genom att rättshjälpsmyndigheten prövar biträdets eller försvararens kostnadsanspråk. Prövningen av de privatpraktiserande juristernas kostnadsräkningar får ske mot bakgrund av den erfarenhet av biträdeskostnader som myndigheterna förvärvar genom allmänna advokatbyråns verksamhet. I största möjliga utsträckning skall utarbetas taxor till ledning för kostnadsprövningen. I det föregående har nämnts att konsultation skall lämnas mot en enhetsavgift av 50 kronor. Avsikten är att taxor i övrigt skall fastställas för de vanligaste typerna av rättshjälpsärenden.

Rättshjälpsreformen föreslås träda i kraft den 1 januari 1972.

5 Behovet av och riktlinjerna för en rättshjälpsreform

5.1 Promemorian

Den nuvarande rättshjälpen företer brister i flera hänseenden. Vad som i första hand framstår som otillfredsställande med nuvarande ordning är att endast de ekonomiskt sämst ställda kan erhålla rättshjälp vare sig det är fråga om fri rättegång eller biträde genom rättshjälpsanstalt eller enligt jämtlandssystemet. Flertalet vanliga inkomsttagare, för vilka en rättegång innebär avsevärda ekonomiska påfrestningar, är helt utestängda från rättshjälp. Det sagda innebär att den för ett rättssamhälle centrala principen om allas likhet inför lagen inte upprätthålls i full utsträckning.

Den nuvarande ordningen kan kritiseras även från andra utgångspunkter. Det allmännas insatser är i dagens läge i stor utsträckning koncentrerade på att ge rättshjälp i mål inför domstol. Uppenbarligen finns det dock ett mycket starkt behov av bistånd i rättsliga angelägenheter utanför domstolsförfarandet. Det kan vara fråga om biträdeshjälp i tvistefrågor som ännu inte har kommit till processtadiet. Ett betydande

och starkt växande behov av rättshjälp föreligger också i ärenden inför förvaltningsmyndighet. Det är också viktigt att allmänheten kan erbjudas rådgivning rörande rättsliga angelägenheter i enkla former. På dessa områden har visserligen rättshjälpsanstalterna visat sig ändamålsenliga och gjort betydelsefulla insatser. Det kan emellertid konstateras att anstalterna inte blivit utbyggda i den utsträckning som visat sig behövlig och att jämtlandssystemet inte är något fullgott alternativ.

En allvarlig olägenhet med det nuvarande systemet är vidare att det allmännas insatser är splittrade på en mängd olika myndigheter utan central samordning. En sådan splittring hindrar ett effektivt utnyttjande av tillgängliga resurser och försvårar kontrollen över samhällets kostnader för rättshjälpen.

Beträffande rättsskyddsförsäkringens betydelse anförs i promemorian följande. När det gäller den betydande brist i den nuvarande ordningen på rättshjälpsområdet som består i att mellangrupperna i samhället inte ges det ekonomiska stöd som är behövligt för att man skall kunna tala om jämlikhet i rättsligt hänseende bör understrykas att rättsskyddsförsäkringen dock medfört en betydande förbättring. Genom sådan försäkring ges många människor ett fullgott ekonomiskt skydd vid många rättstvister. Otvivelaktigt finns utvecklingsmöjligheter på rättsskyddsområdet som sannolikt kan göra rättsskyddsförsäkringen ännu effektivare. Man måste med hänsyn härtill ställa frågan om utvecklingen av rättsskyddsförsäkringen medfört att någon genomgripande reform av den allmänna rättshjälpen inte längre skulle vara behövlig. Starka skäl talar emellertid för att man inte enbart genom en utbyggnad av försäkringen kan lösa föreliggande problem.

Till en början kan framhållas att rättsskyddsförsäkringen är frivillig och därför omöjligen kan få den fullständiga täckning som bör krävas på rättsskyddsområdet. Även om de stora s. k. paketförsäkringarna — i vilka rättsskyddsförsäkringen ingår — har mycket betydande spridning kommer det ändock alltid att finnas en stor grupp människor som visar sig inte ha försäkring när behovet av rättsskydd uppstår. En viss begränsning av rättsskyddsförsäkringen torde för övrigt ligga redan däri att den är — och synbarligen också bör vara — anknuten till paketförsäkringarna. Det får antas vara många som inte anser sig ha anledning att teckna sådan försäkring.

Rättsskyddsförsäkringen har åtminstone hittills visat sig utvecklingsbar i huvudsak när det gäller rättsskydd i rättegångsfrågor. I detta avseende företer den likheter med den fria rättegången. Som redan förut har framhållits föreligger emellertid ett inte mindre viktigt rättshjälpsbehov utanför rättegångsförfarandet. Härmed åsyftas framför allt rättshjälp i förvaltningsärenden men också ren rådgivning i rättsliga angelägenheter. Det finns såvitt nu kan bedömas inte anledning till antagande att rättshjälpsbehovet på detta område ens på sikt kan tillgodoses

genom rättsskyddsförsäkringen. Detta hänger framför allt samman med att försäkringens huvuduppgift är och måste vara att fördela den ekonomiska risken för skadefall inom försäkringskollektivet. Rättshjälpen är emellertid framför allt utanför rättegångsområdet inte enbart en fråga om att stödja den enskilde ekonomiskt utan minst lika mycket en organisatorisk uppgift som består i att tillhandahålla kvalificerad personal som kan bistå med rådgivning och liknande. För övrigt finns anledning att i detta sammanhang påpeka att rättsskyddsförsäkringen som den nu är utformad har den väsentliga bristen att den saknar egentlig administration för rättsskyddet. Det torde också vara svårt för försäkringsgivaren att skapa ett lämpligt administrativt förfarande, innefattande bl. a. en effektiv kontroll över kostnaderna. Sådana åtgärder är svårförenliga med försäkringsgivarens ställning som part i försäkringsavtalet.

Även om rättsskyddsförsäkringens utbyggnad inte utgör något skäl för att avstå från en genomgripande reform av den allmänna rättshjälpen bör å andra sidan starkt understrykas att rättsskyddsförsäkringen i många hänseenden har stora fördelar. Det finns all anledning att vid utbyggnaden av den allmänna rättshjälpen söka ta tillvara dessa fördelar. Rättsskyddsförsäkringen kan tjäna som ett betydelsefullt komplement till det allmännas insatser på rättshjälpsområdet.

I promemorian tas därefter upp frågan om att införa en obligatorisk rättsskyddsförsäkring. Rättshjälpen skulle i så fall finansieras med på lämpligt sätt uttagna obligatoriska försäkringsavgifter. Med hänsyn till att i ett sådant system kostnaderna för rättshjälpen skulle slås ut på ett mycket stort kollektiv, skulle avgifterna kunna hållas jämförelsevis låga. Det skulle dock knappast vara förenligt med ett obligatoriskt försäkringssystem att låta den enskilde själv bidra till kostnaderna efter ekonomisk förmåga när behov av rättshjälp uppstår. Därför skulle behovet av en väl utvecklad kontrollapparat i syfte att hindra missbruk av förmånerna bli framträdande. Detta gäller i varje fall om försäkringen skulle täcka hela rättshjälpsområdet och inte bara kostnader som ter sig mer eller mindre oundvikliga för den enskilde, såsom rättegångskostnader i familjemål eller liknande. Det ter sig emellertid närmast ogörligt att peka ut vissa typer av tvister som mera "nödvändiga" för den enskilde än andra. Bestämmandet av avgifterna i en obligatorisk rättsskyddsförsäkring synes också vara komplicerat. Riskerna för skadefall är nämligen högst varierande med hänsyn till den enskildes inkomst- och förmögenhetsförhållanden och hans levnadsomständigheter. Motsvarande problem uppkommer inte på samma sätt i den nuvarande frivilliga rättsskyddsförsäkringen som är anknuten till en paketförsäkring. I denna täcks kostnaderna för rättsskyddet genom den totala premien, vilken får anses stå i viss relation till den enskildes ekonomiska situation. En rimlig fördelning av kostnaderna inom försäkringskollektivet torde därför erhållas redan genom denna koppling. Man bör heller inte bortse från

att ett system med obligatorisk försäkring skulle rycka undan grunden för den frivilliga rättsskyddsförsäkringen. Sammanfattningsvis uttalas i promemorian att rättshjälpsområdet har sådan karaktär att det inte lämpar sig för en obligatorisk försäkring samt att den omfattande kontrollorganisation som en sådan lösning skulle kräva inte skulle åstadkomma den önskvärda differentieringen av avgifterna efter betalningsförmågan vid det tillfälle när försäkringen skall anlitas.

I promemorian berörs också frågan om rättshjälpsbehovet kan tillgodoses på andra vägar än genom att det allmänna tar på sig parternas rättegångskostnader. Det framhålls bl. a. att det nuvarande förfarandet i tvistemål enligt RB är ägnat att medföra höga rättegångskostnader. Ett stort antal av de tvister som berör enskilda personer torde sålunda röra värden som till och med understiger de totala rättegångskostnaderna i händelse av process. De höga kostnaderna och det omständliga förfarandet leder visserligen ofta till att parterna träffar en rimlig uppgörelse utom rätta. Men det finns anledning anta att de antydda omständigheterna alltför ofta leder till att part efterger sin rätt. Både med hänsyn till de enskilda och det allmänna finns ett uttalat behov av en enklare ordning för slitande av smärre tvister än som RB erbjuder. Inte minst från den enskildes synpunkt ligger det något rimligt och riktigt i att i viss utsträckning anpassa förfarandet efter tvistens betydelse för parten, om detta kan ske utan eftersättande av elementära rättssäkerhetskrav.

Det sagda visar enligt promemorian att problemet om rättshjälp bör angripas även på annat sätt än att det allmänna tar på sig parternas rättegångskostnader. En reform av förfarandet för att slita tvister rörande mindre värden kan givetvis leda till att behovet av ekonomiskt stöd åt enskilda i rättsliga angelägenheter minskar. Uppenbarligen kommer emellertid ett betydande rättshjälpsbehov att kvarstå under alla omständigheter. Mot bakgrunden av det anförda slås i promemorian fast att tiden nu är inne för en genomgripande reform av samhällets rättshjälp.

Det finns enligt promemorian två från jämlikhetssynpunkt viktiga grundkrav som bör uppfyllas vid en reform av rättshjälpssystemet. Det ena kravet är att rättshjälp skall kunna utgå i fråga om varje rättslig angelägenhet där behov av rättshjälp föreligger, oavsett om ärendet behandlas av domstol eller förvaltningsmyndighet eller gäller rådfrågning eller biträde vid förhandling eller liknande. Det andra är att rättshjälp bör medges i sådan utsträckning att ingen av ekonomiska skäl hindras från att ta tillvara sina intressen i rättsligt hänseende men att var och en skall bidra till kostnaderna för rättshjälpen efter förmåga.

Som tidigare har nämnts är enligt promemorian det allmännas insatser f. n. i stor utsträckning koncentrerade på att ge rättshjälp i mål inför domstol. Det är dock enligt promemorian uppenbart att det finns ett mycket starkt behov av bistånd i rättsliga angelägenheter utanför dom-

stolsförfarandet. På dessa områden har visserligen rättshjälpsanstalterna visat sig ändamålsenliga och gjort betydelsefulla insatser. Anstalterna har emellertid inte blivit utbyggda i den utsträckning som har visat sig behövlig och jämtlandssystemet är inte något fullgott alternativ.

I promemorian framhålls vidare att rättshjälpen, framför allt utanför rättegångsområdet, inte enbart är en fråga om att stödja den enskilde ekonomiskt utan minst lika mycket en organisatorisk uppgift, som består i att tillhandahålla kvalificerad personal som kan bistå med rådgivning och liknande. Det ter sig närmast självklart att det allmänna bör ha denna uppgift. I promemorian pekas därvid på att de nuvarande rättshjälpsanstalterna har som huvuduppgift att lämna biträdeshjälp och att en sådan ordning har visat sig synnerligen ändamålsenlig. Särskilt när det gäller rådgivning i rättsliga angelägenheter och annan rättshjälp som inte direkt avser rättegångsförfarande torde en verksamhet uppbyggd med rättshjälpsanstalterna som förebild vara mycket ändamålsenlig. I promemorian understryks vidare att det för många människor ter sig naturligt och önskvärt att kunna vända sig till ett allmänt organ med sina rättsliga problem i stället för att söka upp en privatpraktiserande advokat eller annan jurist. Det är en viktig uppgift för samhället att tillmötesgå detta behov. I promemorian föreslås att de organ som sålunda har att lämna biträdeshjälp kallas allmän advokatbyrå.

Å andra sidan betonas i promemorian att det är självklart att de privatpraktiserande advokaterna liksom hittills bör vara verksamma inom rättshjälpsområdet. För uppbyggnaden av rättshjälpsorganisationen är det en betydelsefull fråga vilken fördelning av uppdragen som bör gälla mellan de allmänna advokatbyråerna och de privatpraktiserande juristerna.

För att en effektiv kontroll över kostnaderna inom rättshjälpssystemet skall kunna upprätthållas är det enligt promemorian önskvärt, att de allmänna advokatbyråernas verksamhet ges en sådan omfattning att de får en prisledande ställning. Verksamheten bör vara så inriktad att ledning kan hämtas därifrån vid bestämmande av arvodestaxor och vid granskning av kostnadsräkningar från privatpraktiserande jurister. De allmänna advokatbyråerna bör därför sköta en betydligt större del av uppdragen som biträde och offentlig försvarare än som är fallet vid de nuvarande rättshjälpsanstalterna.

I promemorian framhålls emellertid, att den för ett rättssamhälle fundamentala grundsatsen att var och en inom rimliga gränser bör ha rätt att fritt välja biträde sätter gränser för hur långt utbyggnaden kan ske. Denna grundsats får givetvis sin alldeles särskilda betydelse i sådana fall då tvist kan sägas råda mellan den enskilde och staten eller det allmänna i övrigt. Visserligen finns ingen anledning att tro att allmänheten kommer att uppfatta de allmänna advokatbyråernas befattningshavare såsom stående i beroendeställning till staten. Likväl finns starka skäl

att inte pruta av på principen om det fria advokatvalet. De allmänna advokatbyråerna bör alltså inte ges en så dominerande ställning att det fria valet av biträde äventyras. En fristående advokatkår är av väsentlig betydelse för den enskilde. Det allmännas ingripande på detta område är motiverat av den betydande satsning av allmänna medel som kommer att ske. De vidtagna åtgärderna bör också vara begränsade med hänsyn till detta syfte. Detta får särskild betydelse för sådana delar av landet där underlaget för advokatverksamhet är begränsat. Betydande hänsyn måste tas till att enskilda advokater där fullgör en serviceuppgift som det inte sällan kan vara svårt att utföra på ett fullgott sätt via rättshjälpsorganisationen.

Den erfarenhet som finns från uppbyggnaden av rättshjälpsanstalterna och de analyser som har utförts ger dock starkt stöd för att det finns ett betydande utrymme för utbyggnad av den allmänna rättshjälpsverksamheten utan att detta i någon väsentlig mån rubbar förutsättningarna för de privatpraktiserande advokaternas verksamhet. I promemorian framhålls särskilt att rättshjälpsreformen oundgängligen kommer att föranleda en ej obetydlig ökning av antalet rättshjälpsärenden.

När det gäller de allmänna advokatbyråernas uppbyggnad läggs i promemorian endast fram vissa riktlinjer. Förslag till en mera detaljmässig organisation bör enligt promemorian utarbetas i ett senare skede av lagstiftningsarbetet på grundval av närmare organisationsundersökningar.

Promemorian utgår från att de allmänna advokatbyråerna i första hand bör bygga på de nuvarande rättshjälpsanstalterna. I promemorian erinras om att rättshjälpsanstalter, förutom i de tre största städerna, har inrättats endast i 10 län.

För att de allmänna advokatbyråerna skall kunna fullgöra sina uppgifter att lämna biträde åt de rättssökande bör ett landsomfattande nät av sådana advokatbyråer organiseras. Riktpunkten för utbyggnaden bör vara att en allmän advokatbyrå skall finnas i varje län. Kostnadsmässigt anses en utbyggnad enligt detta mönster innebära fördelar. Den olägenhet som ett så stort verksamhetsområde kan medföra för de rättssökande bör kunna elimineras eller i vart fall mildras genom att de allmänna advokatbyråerna, liksom nu rättshjälpsanstalterna, håller mottagning utanför den ort där byrån är belägen.

När det gäller administrationen av rättshjälpen framhålls i promemorian att en allvarlig olägenhet med det nuvarande rättshjälpssystemet är att det allmännas insatser är splittrade på en mängd olika myndigheter utan central samordning. En sådan splittring hindrar ett effektivt utnyttjande av tillgängliga resurser och försvårar kontrollen över samhällets kostnader för rättshjälpen. Vidare kan de grundkrav på ett nytt rättshjälpssystem som har angetts i promemorian inte tillgodoses utan djupgående förändringar av det nuvarande rättshjälpssystemet. En utbyggnad

av rättshjälpen kräver, förutom en effektiv kostnadskontroll och intresseprövning, ett prövningsförfarande i vilket den enskildes bidrag till rättshjälpskostnaderna fastställs. Den kostnadskontroll som f. n. utövas ligger i huvudsak på domstolarna och visar betydande brister i enhetlighet och effektivitet. De nya administrativa uppgifterna kan enligt promemorian inte lösas inom ramen för den bestående ordningen. I promemorian föreslås därför att en särskild organisation byggs upp för administration av rättshjälpen. Basorganisationen skall utgöras av rättshjälpsmyndigheter som skall finnas inrättade i varje län. Möjlighet skall finnas att frångå länsindelningen när så visar sig lämpligt.

En naturlig följd av förslaget att inrätta en enhetlig rättshjälpsorganisation för att handha all rättshjälpsverksamhet är enligt promemorian att huvudmannaskapet för samhällets rättshjälp i fortsättningen inte skall vara delat mellan olika samhällsorgan. Enligt promemorieförslaget skall statsverket åta sig hela ansvaret. Från principiell synpunkt synes det också riktigast att staten svarar inte bara för den processuella rättshjälpen utan för all rättshjälp. En sådan lösning framstår som så mycket naturligare som statsverket redan nu svarar för den alldeles övervägande delen av kostnaderna för samhällets rättshjälp. De statliga lokala rättshjälpsmyndigheterna bör bygga på de nuvarande rättshjälpsanstalterna, där sådana finns. De ekonomiska frågor som aktualiseras genom att staten blir huvudman för hela rättshjälpsorganisationen torde få regleras i särskild ordning mellan staten samt berörda landsting och kommuner.

I promemorian föreslås vidare att de allmänna advokatbyråerna knyts till rättshjälpsmyndigheterna. Vid varje rättshjälpsmyndighet skall det finnas en allmän advokatbyrå. I promemorian framhålls att det lokala rättshjälpsorganet så mycket lättare kan fullgöra sina administrativa uppgifter, om det ges insyn i och god erfarenhet av advokatverksamheten. Även om det i praktiken i betydande utsträckning blir så att befattningshavare vid rättshjälpsmyndigheterna både fullgör myndighetsfunktioner och uppträder som biträde finns dock anledning att hålla isär dessa bägge uppgifter. Detta bör ske i den formen att myndighetsutövningen sker i rättshjälpsmyndighetens namn medan biträdesverksamheten bedrivs vid den till varje rättshjälpsmyndighet knutna allmänna advokatbyrån.

I promemorian understryks vikten av att rättshjälpsmyndigheterna ges en sådan uppbyggnad att rättssäkerhetssynpunkterna blir tillgodosedda. En särskild anledning härtill är enligt arbetsgruppen de jävssituationer som kan uppstå när båda parter i en tvist har rättshjälp och den ena biträds av befattningshavare vid den allmänna advokatbyrån. Även om risken att myndighetsfunktionerna och advokatverksamheten inte hålls isär är obetydlig, bör det finnas särskilda garantier som innebär att myndighetens objektivitet ställs över all diskussion. I promemorian föreslås

därför att till varje rättshjälpsmyndighet knyts en särskild rättshjälpsnämnd, sammansatt av högt kvalificerade personer.

I fråga om den närmare avgränsningen mellan frågor som bör avgöras av tjänstemän vid rättshjälpsmyndigheten och frågor som bör avgöras av rättshjälpsnämnden uttalas i promemorian att de frågor som rättshjälpsmyndigheten har att ta ställning till kan indelas i två grupper. Till en första grupp kan hänföras frågor som kan sägas vara av särskild vikt för den enskildes möjligheter att ta tillvara sina intressen i rättsligt hänseende. Hit hör frågorna om rättshjälp bör beviljas eller om beviljad rättshjälp bör upphöra. Till denna grupp får även anses höra frågor om behov av biträde föreligger och om personvalet vid förordnande av biträde eller offentlig försvarare. I denna grupp ingår även fråga om förordnande för biträde bör återkallas.

En andra grupp innefattar prövning av de ekonomiska frågorna i det nya rättshjälpssystemet. Under denna grupp faller både frågor som berör de privatpraktiserande juristerna och annan tredje man samt frågor som berör de enskilda rättssökandena. Hit hör prövningen av ersättning till biträde eller försvarare. Frågor som avser skäligheten av ersättning för utredning i utomrättslig angelägenhet eller angelägenhet som prövas av skiljemän får även hänföras till denna grupp. Till denna kategori hör slutligen frågor om de ekonomiska villkoren för rättshjälp.

Samtliga frågor i den första gruppen torde vara sådana att den enskilde rättssökandens intressen träder särskilt i förgrunden. Rättssäkerhetsskäl talar därför med styrka för att rättshjälpsmyndighetens prövning i dessa frågor ordnas på sådant sätt att särskilda garantier finns för en noggrann och tillförlitlig bedömning.

I princip skall prövningen av de angivna frågorna enligt förslaget ankomma på de vanliga befattningshavarna på rättshjälpsmyndigheten. I den mån prövningen blir positiv från den enskilde rättssökandens synpunkt saknas uppenbarligen anledning att vidta särskilda anordningar för prövningen. Om däremot vederbörande befattningshavare kommer fram till att rättshjälp bör vägras, att beviljad rättshjälp bör upphöra, att biträde inte bör förordnas, att till biträde eller försvarare bör förordnas annan än sökanden har begärt eller att förordnande för biträde bör återkallas talar enligt promemorian rättssäkerhetsskäl för att sökanden ges möjlighet att få frågan prövad och avgjord i särskild ordning. Om befattningshavarens ståndpunkt inte godtas av sökanden, skall frågan enligt förslaget hänskjutas till rättshjälpsnämnden.

Rättshjälpsnämnden skall enligt förslaget organisatoriskt vara knuten till rättshjälpsmyndigheten och fatta sina beslut på myndighetens vägnar. Arbetet inom nämnden skall emellertid vara helt skilt från rättshjälpsmyndighetens verksamhet i övrigt. Denna fristående ställning torde enligt promemorian vara av särskild betydelse i vissa fall när ansökningar om rättshjälp görs av båda parter i en tvist. Vid intressepröv-

ningen sker ett visst, må vara begränsat, ställningstagande till tvisteläget. Har en ansökan från den ena parten bifallits av rättshjälpsmyndigheten, skulle det därför kunna göras gällande att prövningen av den senare ansökningen kan påverkas av det tidigare beslutet. Detta gäller särskilt i fall när rättshjälpsmyndigheten har beviljat en part rättshjälp med befattningshavare på allmänna advokatbyrån som biträde. Uppkommer fråga om att vägra rättshjälp i fråga om den senare ansökningen bör frågan prövas av ett organ, vars verksamhet är helt skild från rättshjälpsmyndighetens verksamhet i övrigt. De anförda synpunkterna gör sig enligt promemorian i viss mån gällande även i den situationen att det i ärende mellan tvistande parter uppkommer fråga om att rättshjälpen skall upphöra enligt reglerna om intresseprövning.

De särskilda rättshjälpsnämnderna skall bestå av tre ledamöter jämte ersättare för dessa. Konungen skall förordna ordförande och ersättare för ordförande, vilka skall vara lagfarna och erfarna i domarvärv. Övriga ledamöter och ersättare för dem skall vara lekmän och utses av centralmyndigheten på förslag av landsting eller, i vissa fall, fullmäktige i kommun. Ledamot och ersättare skall utses för tre år. De skall ha avlagt domared och för dem skall gälla samma regler om jäv som i fråga om domare. Förekommer skiljaktiga meningar inom nämnden skall den mening gälla som har fått de flesta rösterna.

För varje nämnd skall finnas en sekreterare, som skall vara lagfaren. Med hänsyn till vikten av nämndens självständiga ställning inom rättshjälpsmyndigheten skall befattningshavare på myndigheten inte få utses till sekreterare. I allmänhet torde det enligt promemorian vara praktiskt att till sekreterare förordnas någon som är knuten till samma domstol som nämndens ordförande. Varje rättshjälpsnämnd skall själv utse sin sekreterare. Sekreterarens främsta uppgift blir att bereda och föredra ärendena samt att upprätta förslag till rättshjälpsnämndens expeditioner. Rättshjälpsnämnden torde inte ha behov av någon egen biträdespersonal utan kansliarbetet får skötas genom personalen på rättshjälpsmyndigheten.

I fråga om de intressekollisioner som kan uppstå när det gäller handläggningen i övrigt rörande rättshjälpen är det enligt promemorian givet att den befattningshavare hos rättshjälpsmyndigheten som har utsetts att biträda ena parten inte skall ta befattning med rättshjälpsfråga som angår motparten. Omvänt bör gälla att den som har prövat rättshjälpsfråga beträffande ena parten i en tvist inte bör få biträda motparten. Någon uttrycklig regel som tar sikte på de båda sist nämnda fallen anses inte erforderlig.

Enligt promemorian bör i det nya rättshjälpssystemet en centraliserad ledning och samordning av verksamheten inom rättshjälpsorganisationen genomföras. Förslaget innebär att det för detta ändamål skall finnas en central myndighet för rättshjälpen.

Beträffande den rättshjälp som f. n. lämnas av olika organisationer, t. ex. hyresgästorganisationer och fackliga sammanslutningar, framhålls i promemorian att den är av stort värde för medlemmarna. När det gäller råd och upplysningar inom dessa organisationers speciella områden torde sådan serviceverksamhet inte kunna bedrivas lika effektivt av de nya rättshjälpsmyndigheterna. Det finns därför anledning anta att denna verksamhet kommer att fortsätta efter en reform av rättshjälpen. Ofta torde jurister inom organisationerna kunna biträda medlemmarna inom ramen för rättshjälpen. Rättshjälpsmyndighet bör sålunda kunna hänvisa en rättshjälpssökande till jurist inom en intresseorganisation och i mån av behov förordna denne till biträde.

5.2 Remissyttrandena

Remissinstanserna är allmänt ense om att behov föreligger av en reform av samhällets rättshjälp och tillstyrker att möjligheterna till rättshjälp vidgas enligt riktlinjerna i förslaget. Många framhåller att reformen bör tillgodose de i promemorian angivna grundkraven att rättshjälp skall kunna utgå i varje rättslig angelägenhet där behov av rättshjälp föreligger och att ingen skall av ekonomiska skäl vara hindrad från att ta tillvara sina intressen i rättsligt hänseende men att var och en skall bidra till kostnaderna för rättshjälpen efter förmåga. I ett fåtal remissvar ifrågasätts att bidragsskyldighet skall föreligga. I dessa yttranden uttalas i regel sympati för ett system med obligatorisk rättsskyddsförsäkring.

RR:s ledamöter, som hör till dem som ansluter sig till de i promemorian angivna grundkraven, uttalar bl. a. att huvudsyftet med det framlagda förslaget är att på ett genomgripande sätt förbättra allmänhetens möjligheter till rättshjälp. Att det föreligger ett stort behov av rättshjälp är sedan länge känt och uppmärksammat. Mot bakgrund av samhällsutvecklingen har det blivit alltmera uppenbart att det allmänna inte längre kan inskränka sina insatser på detta område till att avse endast kretsen obemedlade eller mindre bemedlade. Olägenheterna med en sådan begränsning har under den tid nuvarande rättegångsbalk varit i tillämpning framträtt allt tydligare. Det kan inte vara godtagbart att människor i vanliga inkomstlägen ser sig i stor utsträckning av ekonomiska skäl nödgade att avstå från att anlita rättsväsendet. Det är inte bara på området för domstolarnas dömande verksamhet som dessa olägenheter kan konstateras. I kanske än högre grad gör de sig gällande på andra rättsområden. Över huvud taget finns det i dagens samhälle ett påtagligt behov av rättshjälp i enkla former. Folk i allmänhet finner det ofta alltför kostsamt eller anspråksfullt att anlita advokat, åtminstone för vanliga konsultationer. Inte minst på förvaltningsområdet föreligger ett växande behov av rättshjälp. Visserligen utövar myndigheter-

na, i enlighet med det s. k. servicecirkuläret, en betydande upplysningsverksamhet, men det är naturligt att denna inte kan täcka behovet av egentlig rättshjälp. Vad som saknas är en rättshjälp i den lättillgängliga form som nu tillhandahålls av rättshjälpsanstalterna men som för närvarande står öppen endast för ett med hänsyn till inkomstnivå begränsat klientel och för övrigt endast i vissa delar av landet. En utvidgning av denna hjälp till en efter inkomstskala subventionerad rättshjälp, avseende varje rättslig angelägenhet där behov av rättshjälp föreligger, bör vara en principiellt riktig väg för en reform. Många remissinstanser, däribland *flertalet hovrätter* och *allmänna underrätter, flera länsstyrelser, HD:s ledamöter, socialstyrelsen, kammarrätten, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare, Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister, LO, TCO, SR, SACO* och *Advokatsamfundet* anlägger liknande synpunkter.

Promemorians ståndpunkt att rättsskyddsbehovet inte kan tillgodoses genom en utbyggnad av de frivilliga rättsskyddsförsäkringarna gillas eller lämnas utan erinran av det stora flertalet remissinstanser. *JK* uttalar att lösningen med en uteslutande frivillig försäkring måste förkastas redan på den grund att alltför många skulle bli utan rättsskydd. *Kammarrätten* framhåller att det inte är möjligt att utbygga systemet med rättsskyddsförsäkringar så att de täcker hela rättsskyddsområdet. Det torde framför allt stöta på svårigheter att denna väg få den enligt kammarrätten mycket betydelsefulla hjälpen i förvaltningsärenden och rättshjälp utanför domstolsförfarandet.

I några yttranden anses att frågan bör utredas ytterligare. *RÅ* uttalar att det efter en sådan utredning kanske visar sig att frågan om rättshjälpen i tvistemål kan lösas tillfredsställande genom de frivilliga rättsskyddsförsäkringarna och genom en lämpligt avvägd höjning av de nuvarande i praxis tillämpade gränserna för erhållande av fri rättegång. Höjning av dessa gränser skulle kunna ske i enlighet med den schablonmetod som föreslås i promemorian och en mindre avgift skulle kunna tas ut för rättshjälpen med möjlighet att efter skälighetsprövning nedsätta eller efterge avgiften för de sämst ställda. Även *hovrätten över Skåne och Blekinge, länsåklagaren i Värmlands län* och *SACO* anser ytterligare utredning påkallad.

Även ställningstagandet i promemorian att rättshjälpsområdet har sådan karaktär att det inte lämpar sig för en obligatorisk försäkring och att den omfattande kontrollorganisation som en sådan lösning skulle kräva inte skulle åstadkomma den önskvärda differentieringen av avgifterna efter betalningsförmåga vid det tillfälle när försäkringen anlitas, godtas eller lämnas utom erinran av det stora flertalet remissinstanser. De skäl av teoretisk och praktisk natur som anförts mot en obligatorisk försäkring är enligt *JK* av sådan styrka att den vägen inte synes framkomlig. Liknande uttalanden görs av bl. a. *hovrätterna för Västra Sverige* och *Nedre Norrland.*

Några remissinstanser anser att frågan bör utredas ytterligare. Uttalanden av denna innebörd görs av bl. a. *rådhusrätterna i Malmö* och *Helsingborg*. Av dessa uttalar *rådhusrätten i Malmö* att det finns anledning att undersöka, om det inte skulle vara mera ändamålsenligt med en ordning, där rättshjälpen stod öppen för alla mot en låg rättshjälpsavgift, som var lika för alla inkomsttagare, och där den som erhållit rättshjälp inte skulle vara skyldig att till statsverket återgälda kostnaderna för hjälpen. Vad rådhusrätten åsyftar är ett system, i princip utformat efter mönster av den så kallade sjukronorsreformen inom sjukvårdsväsendet. *Rådhusrätten i Helsingborg* kritiserar uttalandet i promemorian att det skulle vara komplicerat att med ett obligatoriskt försäkringssystem bestämma avgifterna, bl. a. därför att risken för skadefall är högst varierande. Rådhusrätten anför att avgifterna för den obligatoriska sjukförsäkringen inte är bestämda med hänsyn till skaderisken utan med hänsyn till betalningsförmågan. Att obligatorisk rättsskyddsförsäkring svårligen låter sig förenas med rättshjälpsavgifter efter förmåga är troligt, men anpassas premierna till kostnaderna skulle rättshjälpsavgifter heller inte bli nödvändiga. *Länsåklagaren i Värmlands län* uttalar bl. a. att frågan om utvidgad rättshjälp möjligen kunde lösas på ett från statsfinansiell synpunkt mera fördelaktigt sätt genom samverkan mellan staten och försäkringsanstalterna. I yttrandet uttalas sympati för ett obligatoriskt rättsskyddsförsäkringssystem. Enligt länsåklagaren vore det möjligt att konstruera enkla regler för självrisksummor. Missbruk av förmånerna kunde förhindras genom erforderlig tillsyn som inte behövde vara förenad med särskilt stora kostnader om tillsynen främst anförtroddes åt advokterna. Avgiften kunde ställas i relation till inkomst- och förmögenhetsförhållanden.

I några remissyttranden berörs frågan om ett förenklat förfarande i tvistemål kan leda till att behovet av stöd åt enskilda i rättsliga angelägenheter minskar. *Hovrätten för Västra Sverige* anför sålunda att det är möjligt att problemet med rättshjälp bör angripas även från de utgångspunkter som skisserats i promemorian, exempelvis med en enklare ordning för slitande av smärre tvister och en minskning av fullföljdsmöjligheterna i vissa mål. *RRV* framhåller att lagstiftningen och processordningen delvis bidragit till att behovet av rättshjälp blivit så stort som det är. 1948 års rättegångsreform innebar ett starkt kostnadsstegrande element inom den svenska rättsskipningen, såväl för det allmänna som för de enskilda medborgarna. Någon utvärdering om de ökade kostnaderna motsvaras av vinster i rättssäkerhet har såvitt verket har sig bekant inte skett. Det är av vikt att en utvidgning av samhällets rättshjälp inte föranleder att arbetet på att effektivisera verksamhetsformerna inom rättsväsendet och förvaltningsförfarandet kommer i skymundan. Som berörts i promemorian kan man efterlysa ett enklare förfarande för att slita tvister rörande mindre värden. *Hovrätten för Övre*

Norrland anser att uttalandet i promemorian att det beträffande tvister som rör sig om mindre värden starkt kan ifrågasättas, om processordningen är ändamålsenlig måste betecknas som alltför tillspetsat. Även om naturligen ansträngningarna att vinna en rättegång måste stå i rimlig proportion till tvistens betydelse, kan det inte godtas att man låter tvisteföremålets värde avgöra vilket rättegångsförfarande som skall tillämpas.

Förslaget om en utbyggnad av rättshjälpsanstalterna har tillstyrkts av flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig i frågan. Bland dessa remissinstanser kan nämnas *RÅ, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland, hovrätten för Övre Norrland, Göteborgs rådhusrätt, rådhusrätten i Jönköping, rådhusrätten i Borås, socialstyrelsen, försäkringsdomstolen, kammarrätten, länsstyrelserna i Stockholms, Malmöhus* och *Hallands län, Jämtlands läns landsting, domstolskommittén, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare, Föreningen Sveriges statsåklagare, Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister, samtliga hörda rättshjälpsanstalter* samt *LO* och *TCO*.

Göteborgs stads rättshjälpsanstalt framhåller att rättshjälpsanstalterna har visat sig betydligt effektivare än jämtlandssystemet i fråga om den utomprocessuella rättshjälpen. Nuvarande rättshjälpsanstalter och enskilda advokater saknar möjligheter att på ett effektivt sätt möta de krav på juridiskt biträde som reformen förutsätter. Det är därför erforderligt att bygga ut befintliga rättshjälpsanstalter och att inrätta nya anstalter. *Länsstyrelsen i Stockholms län* anser att en utvidgning av rättshjälpen gör det nödvändigt med en inte obetydlig ökning av rättshjälpsorganens egna personella resurser för att tillhandahålla rättshjälp. Länsstyrelsen har därför ingen erinran mot att allmänna advokatbyråer inrättas i princip länsvis. Också *Tornedalens rättshjälpsanstalt* menar att utvidgningen av rättshjälpen och kravet på ett enhetligt och effektivt system förutsätter en utbyggnad så att det finns en rättshjälpsanstalt i varje län.

Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister och *Stockholms stads rättshjälpsanstalt* finner det naturligt att de allmänna advokatbyråerna kommer att fungera i stort sett som de nuvarande rättshjälpsanstalterna. Även *hovrätten för Västra Sverige,* som konstaterar att rättshjälpsanstalterna inte har blivit utbyggda i tillräcklig utsträckning, menar att de goda erfarenheterna från rättshjälpsanstalterna bör tas tillvara och att de allmänna advokatbyråerna bör utformas med rättshjälpsanstalterna som förebild.

I ett par yttranden betonas vikten av att de rättssökande ges valrätt mellan allmänna och enskilda advokater. *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* förmodar att många hellre skulle gå till en allmän advokatbyrå än till en privatpraktiserande advokat. Detta är ett fullgott skäl att bygga ut de nuvarande rättshjälpsanstalterna.

Enligt *Föreningen Sveriges statsåklagare* utgör advokatverksamhet i samhällets regi med hänsyn till kostnadskontrollen en grundförutsättning för rättshjälpsreformens genomförande. *Försäkringsdomstolen* framhåller att genom den föreslagna utbyggnaden det kan bli lättare att organisera en lämplig ärendefördelning och en vidareutbildningsverksamhet på vissa från advokatsynpunkt speciella rättsområden som t. ex. socialförsäkringen. På de allmänna advokatbyråerna kan det härigenom komma att finnas specialister på socialförsäkringsområdet.

De remissinstanser, som sålunda i princip tillstyrker en utbyggnad av rättshjälpsanstalterna, understryker emellertid allmänt att utbyggnaden av det allmännas advokatverksamhet inte får leda till inskränkningar i det fria advokatvalet och att förutsättningarna för de fria advokaternas verksamhet inte får i väsentlig mån rubbas. *Hovrätten för Övre Norrland* betonar vikten av att man inte opåkallat försvårar eller förhindrar existensen i landets alla delar av en oberoende advokatkår. För ett fritt statsskick är inte bara domstolarnas oberoende ställning en hörnsten. Även en fri advokatkår är en omistlig tillgång för samhället. Enligt *länsstyrelsen i Stockholms län* förefaller det visserligen inte vara möjligt att genomföra de angelägna förstärkningarna av samhällets rättshjälp och ändå till alla delar behålla de allmänna arbetsbetingelser i fråga om konkurrensläge m. m. som hittills har förelegat för de fria advokaterna. Inte heller kan det enligt länsstyrelsens mening anses försvarligt att en angelägen reform hindras av att sådana förändringar kan komma att påverka enskilda yrkesutövares situation. Det är emellertid angeläget att se till att rättshjälpsreformen inte får till följd att principerna om ett i möjligaste mån fritt advokatval och underlaget för ett fritt utövande av advokatyrket i väsentliga hänseenden rubbas.

Föreningen Sveriges statsåklagare anför att garantier bör skapas för att de enskilda och de allmänna advokatbyråerna kan drivas i fri konkurrens på lika villkor. Varje allmän advokatbyrå bör därför vara organiserad och drivas på sådant sätt att dess verksamhet företagsekonomiskt sett går ihop. Konkurrens bör inte ske på annat sätt än genom befattningshavarnas yrkesskicklighet. Utbyggnaden av de allmänna advokatbyråerna bör ske försiktigt allt eftersom behov därav uppkommer. Även *hovrätten för Nedre Norrland* förutsätter att de statliga och de privata advokaterna skall konkurrera på lika villkor. *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* och *Göteborgs rådhusrätt* uttalar att den konkurrens som en utbyggd rättshjälpsorganisation innebär kan medverka till att hålla kostnaderna nere genom att påverka den allmänna prisbildningen. Allmänna advokatbyråer bör emellertid inte få en monopolställning men väl en ställning som ger dem möjlighet att fritt konkurrera med de privatpraktiserande advokaterna. Valet av offentliga försvarare bör ske fritt mellan privatpraktiserande advokater och allmänna advokatbyråers advokater med utgångspunkt från vem

som är mest lämplig för uppdraget i det enskilda fallet. Frågan om valet mellan privatpraktiserande advokat och befattningshavare på allmänna advokatbyråer blir inte lika väsentlig i andra mål och ärenden. I dessa fall kommer parten nästan alltid att själv ta initiativet och därigenom visa vem han vill ha som biträde. Även *socialstyrelsen* framhåller det angelägna i att undvika styrning av uppdragen. Om en privatpraktiserande advokat förlorar det för sin verksamhet nödvändiga klientunderlaget, kan de allmänna advokatbyråerna i vart fall på de mindre orterna få en mer eller mindre monopolliknande ställning.

Rättshjälpsanstalten i Helsingborg uttalar att det är möjligt att de allmänna advokatbyråerna kan påverka kostnadsutvecklingen för alla slag av advokatbyråer och att detta måste anses vara av stor betydelse. Styrelsen understryker emellertid att inrättandet av allmänna advokatbyråer inte får leda till begränsningar i det fria advokatvalet. Fri konkurrens måste råda och detta gäller även i fråga om uppdrag som offentlig försvarare och biträde när rättshjälp lämnas. Enligt *kammarrätten* bör den i och för sig riktiga målsättningen om de allmänna advokatbyråernas prisledande ställning inte realiseras på bekostnad av de rättssökandes önskemål om biträde av fria advokater. *Hovrätten för Västra Sverige* betonar att de allmänna advokatbyråerna inte på grund av behovet av en prisledande ställning bör utvidgas så att de i realiteten kommer att inta en monopolställning. Avgörande för utbyggnaden bör vara enbart det behov som påkallas av uppgiften att lämna bistånd i rättsliga angelägenheter.

De remissinstanser som har tillstyrkt en utbyggnad och som har berört frågan om rättshjälp mot full avgift har i allmänhet inte gjort någon erinran mot principen att rättshjälp skall kunna utgå mot full avgift. *Föreningen Sveriges statsåklagare* anser att kostnadskontrollen är betydelsefull även i de fall där kostnaderna för rättshjälpen helt får bäras av den rättssökande. För den enskilde innebär kostnadskontrollen viss garanti för att kostnaden är skälig. För biträdets del medför den att han undgår ogrundad misstanke om oskälig debitering för sina tjänster. Enligt *hovrätten för Västra Sverige* bör även den som inte kan erhålla fri eller subventionerad rättshjälp ha samma möjlighet som andra att välja mellan allmänna advokatbyråer och privatpraktiserande advokat. Att utesluta en sådan person från möjlighet att anlita allmänna advokatbyråer skulle inte stå i överensstämmelse med grundkraven för rättshjälpsreformen. Förslaget innebär, uttalar *RÅ*, att staten över hela fältet skall driva en med de privatpraktiserande advokaterna konkurrerande verksamhet. RÅ, som i princip inte har någon erinran mot detta, framhåller dock att den föreslagna ordningen faller utanför begreppet rättshjälp i traditionell mening.

En i visst hänseende kritisk inställning till förslaget om full avgift har emellertid *länsstyrelsen i Stockholms län*. I och för sig bör en rätts-

sökande, som själv får betala hela kostnaden för rättshjälpen, enligt länsstyrelsens mening kunna välja mellan allmänna advokatbyråer och fritt yrkesutövande advokat. Anlitar han den senare, bör emellertid sådant uppdrag inte omfattas av den i allmänhet förutsatta kostnadskontrollen. Skäl saknas att här, lika litet som inom liknande arbetsområden, d. v. s. konsultverksamhet av olika slag, genomföra en sådan priskontroll. Rättshjälp till icke subventionsberättigade rättssökande bör alltså enligt länsstyrelsen meddelas endast genom befattningshavare på allmän advokatbyrå och därvid endast i den utsträckning rättshjälp till de subventionsberättigade inte eftersätts.

Vissa avvikelser från förslaget i denna del förordas också av *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* samt *Göteborgs rådhusrätt*. Enligt dessa remissinstanser bör tyngdpunkten av statens engagemang på rättshjälpsområdet ligga på området för fri eller subventionerad rättshjälp. Detta hindrar emellertid inte att även andra kan ha rätt att anlita rättshjälpsmyndigheten för att bli anvisade lämpligt biträde. Om rättshjälpsbeslut inte behöver vara en förutsättning för att allmänna advokatbyråer skall få åta sig ett uppdrag, kan byrån få ett annat verksamhetsområde än enligt promemorian. Verksamhetsområdet bör göras så vidsträckt att byrån blir ett konkurrenskraftigt alternativ till de privata advokaterna.

Åtskilliga remissinstanser uttrycker tveksamhet inför den föreslagna utbyggnaden.

I några av dessa yttranden uttalas farhågor för att utrymmet för de privatpraktiserande advokaternas verksamhet kan komma att inskränkas. När rättshjälp i princip kan erhållas i varje rättslig angelägenhet, är det enligt *HD:s ledamöter* intet som hindrar att rättshjälpen över hela fältet handhas av fria företagare. Skäl kan dock finnas att inrätta samhällsägda advokatbyråer, bl. a. att i vissa delar av landet antalet advokater är otillräckligt och att det, även bortsett från sådana regionala ojämnheter, ibland har uttalats bekymmer för advokatkårens rekrytering i stort och för den nuvarande åldersfördelningen inom yrket. Med förslagets utformning kan man dock befara att de fristående advokaterna i framtiden kan komma att undanträngas till ett allt mindre verksamhetsområde och — bortsett från ett begränsat antal affärsjurister — få allt svårare att driva rörelse på ekonomiskt rimliga villkor. *RR:s ledamöter* anser att det i och för sig är naturligt att man bygger reformen på de nuvarande rättshjälpsanstalterna och tar tillvara den erfarenhet som finns där. En väsentlig utbyggnad torde bli nödvändig för att enhetlighet och resultat av betydelse skall kunna nås. Några principiella betänkligheter synes i och för sig inte föreligga mot att staten engagerar sig i advokatverksamhet. RR:s ledamöter uttalar emellertid också att de föreslagna allmänna advokatbyråerna kan komma att på ett icke avsett sätt inkräkta på de privatpraktiserande juristernas verk-

samhet. Redan den statliga advokatverksamhetens stora omfattning kan medföra risk för att principen om det fria advokatvalet inte kan realiseras. Risken ökas genom den företrädesställning de allmänna advokatbyråerna får i och med att rättshjälpsmyndigheterna fördelar rättshjälpsuppdragen och bestämmer de privatpraktiserande advokaternas arvoden. Det är enligt RR:s ledamöter en öppen fråga om man med en sådan ordning verkligen når den balans mellan den privata och den offentliga advokatverksamheten som åsyftas i promemorian.

Häradshövdingen i Vättle, Ale och Kullings domsaga anför att det föreslagna anstaltssystemet förefaller vara förenat med en inneboende expansionstendens, som kan befaras leda till att de privatpraktiserande juristerna efter hand reduceras till en marginell grupp i svag och beroende ställning. Även *häradshövdingen i Hedemora domsaga* hyser farhågor för att de framtida förutsättningarna för de privatpraktiserande advokaterna kan komma att försämras. I yttrandet framhålls att man kan förutse att ett stort antal av de nya befattningarna vid rättshjälpsanstalterna kommer att besättas av fristående advokater eller vid advokatbyråerna verksamma jurister, som inte är advokater. Detta kan menligt inverka på spridningen inom landet av privatpraktiserande advokater till förfång för allmänhet och domstolar. En nyetablering av privat advokatverksamhet kommer också att motverkas. Olägenheterna för allmänheten kan inte uppvägas av att de allmänna advokatbyråerna håller mottagningar utanför anstaltsorten. I yttrandet betvivlas att de rättssökande generellt skulle föredra att vända sig till allmän advokatbyrå i stället för en fristående advokat.

Enligt *länsåklagaren i Västernorrlands län* och *Jämtlands län* bör rättshjälpen som hittills i första hand grundas på medverkan av det fria advokatväsendet. Yttranden av denna innebörd avges också av *nedre justitierevisionen, Svea hovrätt* och *rådhusrätten i Helsingborg*. Det förefaller *nedre justitierevisionen* troligt att antalet rättshjälpsärenden så småningom kommer att öka så att en utbyggnad av rättshjälpsanstalterna behövs. Denna bör emellertid ske successivt i mån av behov och det synes böra allvarligt övervägas att så långt möjligt utnyttja och utvidga jämtlandssystemet. En oviss faktor vid utbyggnaden är enligt justitierevisionen den grupp av inkomsttagare som skall ha rätt till rättshjälp men betala hela rättshjälpskostnaden. *Svea hovrätt* uttalar, att en fristående advokatkår är ett nödvändigt inslag i ett demokratiskt rättssamhälle. En reformerad rättshjälp måste till väsentlig del bygga på medverkan av en sådan advokatkår. Nya allmänna rättshjälpsanstalter bör inrättas endast i den utsträckning rättshjälpsbehovet inte kan tillgodoses genom fristående advokater. *Rådhusrätten i Helsingborg* finner det vara riktigt att statliga advokatbyråer inrättas och att dessa övertar rättshjälpsanstalternas verksamhet. Utbyggnad bör ske efter hand, när behov uppstår som inte lika bra kan tillgodoses genom de pri-

vatpraktiserande advokaterna eller på annat sätt.

En övervägande kritisk inställning till den föreslagna utbyggnaden av rättshjälpsanstalterna har *JK, häradshövdingen i Ångermanlands norra domsaga, Svenska försäkringsbolags riksförbund, SACO, Jurist- och samhällsvetareförbundet, Sveriges advokatsamfund* och *Sveriges fastighetsägareförbund. JK* anser det vara en allvarlig brist i promemorian att jämtlandssystemets utvecklingsmöjligheter inte närmare har undersökts. Rättshjälpen bör vidare begränsas till att avse endast den som av ekonomiska skäl behöver samhällets stöd för att ta tillvara sina rättsliga angelägenheter. En annan lösning förefaller JK vara både opåkallad och opraktisk och rimma illa med uppfattningen att rättshjälpen bör ses som en social förmån. Bl. a. mot denna bakgrund blir enligt JK:s mening den föreslagna kraftiga utbyggnaden av rättshjälpsanstalterna inte aktuell. En viss utbyggnad kan möjligen bli nödvändig, särskilt i de delar av landet där rättshjälpsanstalt nu inte finns och främst för att tillgodose ökade krav på rättshjälp i utomprocessuella ärenden och förvaltningsärenden. Efterfrågan från en rättssökande allmänhet, som i princip skall få välja fritt mellan privatpraktiserande och på rättshjälpsanstalt anställd advokat, bör vara avgörande för omfattningen av utbyggnaden. Enligt *Svenska försäkringsbolags riksförbund* finns redan en kår av allsidigt kunniga och erfarna jurister, som står till allmänhetens tjänst, och någon sådan kår behöver inte skapas genom en särskild administration. Det i och för sig viktiga intresset av kostnadskontroll torde kunna tillgodoses genom mindre ingripande åtgärder. *SACO* hävdar, att den föreslagna väsentliga utbyggnaden av rättshjälpsanstalterna varken är lämplig eller nödvändig. I promemorian har inte tillräckligt beaktats fördelarna med en obunden advokatkår och rättshjälpen bör vidare begränsas till dem som behöver ekonomiskt stöd från det allmänna. Allmänna advokatbyråer bör emellertid byggas ut i de delar av landet där rättshjälpsanstalter f. n. inte finns.

Sveriges advokatsamfund framhåller att bristerna i den allmänna rättshjälpen inte består i att tillgång till sakkunnig hjälp i rättsliga angelägenheter saknas utan i att rättshjälpen står till förfogande endast för de ekonomiskt sämst ställda grupperna. Det är dessa brister som måste avhjälpas och det är detta — och ingenting annat — som bör vara syftet med en reform. Promemorian går emellertid långt utöver detta syfte genom förslaget att staten skall bedriva en omfattande advokatverksamhet för att biträda inte bara dem som av ekonomiska skäl behöver rättshjälp utan även dem som inte alls behöver någon sådan samhällelig rättshjälp och som också skall få betala hela rättshjälpskostnaden. Dessutom frångår man den från rättssäkerhetssynpunkt alldeles självklara principen att advokaterna skall stå fria och oberoende i förhållande till det allmänna. Det finns enligt advokatsamfundet ingen som helst anledning att frångå denna princip i vidare mån än vad som av prak-

tiska och ekonomiska skäl är erforderligt för att sörja för rättshjälp åt dem som behöver ekonomiskt bistånd från det allmännas sida. Förslaget innebär också att staten skall tillskapa en administrativ apparat för att kontrollera även kostnader, som inte till någon del skall bäras av staten utan helt ersättas av den rättssökande. När denne skall betala vad rättshjälpen kostar är det han — och inte staten — som har intresse av att kostnaderna är skäliga. Är den rättssökande missnöjd med den av advokaten begärda ersättningen, kan han få skäligheten prövad antingen av domstol eller genom kostnadsfri skiljedom enligt stadgarna för advokatsamfundet. Att klienten skulle tillmäta den föreslagna kostnadskontrollen något självständigt värde är ytterst osannolikt. När klienten vill anlita privat advokat föranleder förslaget också en byråkratisk ordning för att administrera en rättshjälp, som klienten ändå får betala fullt ut. Förslaget innebär i själva verket att staten över hela fältet skall driva en med de fria advokaterna konkurrerande advokatverksamhet. Detta är inte någon uppgift för staten. Advokatsamfundet menar alltså, att det inte behövs någon annan utvidgning av det allmännas advokatverksamhet än den som kan beräknas bli nödvändig för att möta anspråken på rättshjälp från dem som av ekonomiska skäl behöver stöd av det allmänna för att ta tillvara sina rättsliga intressen. Att på förhand bedöma vilken organisation som behövs för detta ändamål är enligt advokatsamfundet praktiskt taget omöjligt. Det understryks att en utvidgning av rättshjälpen till nya grupper i samhället inte med någon logisk nödvändighet måste leda till en motsvarande utökning av det allmännas egen advokatverksamhet. Frågan om en sådan utökning bör uteslutande bedömas med hänsyn till vad som är lämpligt dels från den rättshjälpsbehövande allmänhetens synpunkt, dels för att ta tillvara statens intresse av att kostnaderna inte blir större än vad de behöver vara. Någon utredning i denna del har emellertid inte skett. Det borde redan av samhällsekonomiska skäl ha undersökts vilka fördelar och nackdelar jämtlandssystemet kan anses ha och om inte de ökade anspråken på rättshjälp i betydande utsträckning skulle kunna tillgodoses på ett både enklare och för statsverket billigare sätt genom att organisera rättshjälpen efter mönster av jämtlandssystemet i stället för att bygga ut anstaltssystemet på det sätt som har föreslagits i promemorian. En sådan utredning skulle möjligen visa att en utvidgad rättshjälp nödvändiggör en viss utbyggnad av rättshjälpsanstalterna men att det i vissa delar av landet är lämpligare att — åtminstone till en början — organisera den statliga rättshjälpen efter mönster av jämtlandssystemet. Vid en försiktig utbyggnad av anstaltssystemet efter dessa riktlinjer kan man längre fram bedöma i vad mån en ytterligare utbyggnad bör ske. Att starta med en så omfattande och dyrbar anstaltsorganisation som har föreslagits i promemorian innebär enligt advokatsamfundets mening en påtaglig risk för överdimensionering.

Sveriges fastighetsägareförbund hänvisar i sitt yttrande till de synpunkter som advokatsamfundet har anfört.

Hovrätten över Skåne och Blekinge anser det vara svårt att bilda sig någon säker mening om den föreslagna utbyggnaden, eftersom erfarenheten av den hittillsvarande utvecklingen på detta område inte har redovisats i promemorian. En liknande ståndpunkt intar *Göta hovrätt* och *länsstyrelsen i Jämtlands län.* Enligt förstnämnda hovrätts mening torde det dock vara uppenbart att en vidare uppbyggnad av rättshjälpsanstalterna inte utesluter behovet av rättshjälp enligt jämtlandssystemet i mindre orter. Hovrätten understryker att det viktigaste av allt vid en utbyggnad är att de allmänna advokatbyråerna står på höjden av skicklighet och oförvitlighet och snabbt kan skapa sig respekt och förtroende. Hela reformen förfuskas om den uppfattningen slår igenom att man får sämre rättshjälp hos de allmänna advokatbyråerna än hos enskilda advokater. Mot denna bakgrund ställer sig hovrätten tvivlande till möjligheterna att på en gång bygga ut anstalterna i den omfattning som förslaget förutsätter. I fråga om förslaget om rättshjälp mot full avgift anser hovrätten det vara olyckligt från terminologisk synpunkt att med rättshjälp avses dels subventionerad, dels icke subventionerad hjälp. Hovrätten förordar att med rättshjälp skall förstås endast subventionerad rättshjälp och att i andra fall den rättssökandes ansökan skall avslås. Detta bör emellertid inte hindra allmänna advokatbyrån att i mån av tillgång på arbetskraft åta sig även andra uppdrag, varvid dessa uppdrag dock bör falla helt utanför rättshjälpslagen och inte betraktas som rättshjälp. Skäl att begränsa byråns rätt att åta sig sådana uppdrag till vissa rättssubjekt saknas enligt hovrättens mening helt. Likaså saknas varje anledning att i sådana fall förordna någon till biträde och i särskild ordning pröva ersättningsfrågor.

De remissinstanser, som har uttryckt tveksamhet inför den föreslagna utbyggnaden, berör också frågorna om fördelningen av uppdragen mellan de allmänna advokatbyråerna och de privatpraktiserande juristerna samt de allmänna advokatbyråernas prisledande ställning. *HD:s ledamöter* understryker vikten av att statsmakter och centralmyndighet inte bedriver någon slags styrning, utan att de statliga advokatbyråernas tillväxt motiveras huvudsakligen av det lokala behovet och av den utsträckning i vilken de kan få allmänhetens förtroende. De bör inte utvidgas av sådana skäl som att de bör uppnå en prisledande ställning. Man måste se till att de inte genom dolda subventioner kommer att driva en prispolitik som försvårar eller omöjliggör sund konkurrens från de fria advokaterna. Även *Sveriges advokatsamfund* betonar att principen om det fria advokatvalet inte får naggas i kanten genom att rättshjälpskostnaden hos allmänna advokatbyrån i det enskilda fallet bestäms till lägre belopp än som svarar mot den faktiska kostnaden. *Nedre justitierevisionen* varnar rent allmänt för övertro på möjligheter-

na att genom de statliga advokatbyråerna konkurrera i prishänseende. Det är nämligen ytterligt tveksamt om allmänheten fäster nämnvärt avseende vid kostnadsfrågan i sitt val av juridiskt biträde.

Hovrätten över Skåne och Blekinge framhåller i fråga om de allmänna advokatbyråernas prisledande ställning att advokatväsendet har en alldeles speciell struktur. Det övervägande flertalet advokater arbetar ensamma på egen byrå eller tillsammans med en kollega eller biträdande jurist. Advokatverksamheten har därför mycket höga omkostnader. Möjligheten att genom rationaliseringar, t. ex. sammanföring av advokater i större byråer eller advokathus, uppnå någon mera väsentlig kostnadsreduktion anser hovrätten vara utesluten. Skälet härtill är att allmänheten, när den söker advokathjälp, ställer som ett väsentligt och ovillkorligt krav att advokaten inte får ha något samröre med annan och framför allt inte med den advokat som hjälper motparten. Enligt hovrättens mening kan därför tanken om de allmänna advokatbyråernas prisledande ställning komma att medföra en sakligt oskälig bedömning av enskilda advokaters omkostnader. *Rådhusrätten i Helsingborg* anser att målsättningen att biträdesersättningarna skall bestämmas med tillämpning av för hela landet gemensamma taxor, utarbetade med utgångspunkt från vad en stor, rationellt arbetande allmän advokatbyrå optimalt kan prestera, rimmar illa med talet om att bevara en fri advokatkår vid sidan av de allmänna advokatbyråerna.

Jurist- och samhällsvetareförbundet är kritiskt till de principer för ärendefördelningen som har angetts i promemorian. Dessa principer innebär enligt förbundets uppfattning en styrning till de allmänna advokatbyråerna, något som på längre sikt kan komma att äventyra det fria advokatvalet. Förbundet anser i stället att uppdragen skall fördelas på de advokater, offentligt anställda och andra, som står till förfogande för uppdrag med de jämkningar lämplighetsprövningen kan innebära. *SACO* och *rådhusrätten i Helsingborg* ger uttryck för samma uppfattning. *Sveriges advokatsamfund* understryker att valet av juridiskt biträde inte bör få påverkas av en sådan omständighet som att den allmänna advokatbyrån önskar vidga sin verksamhet.

I remissyttrandena godtas allmänt att advokat på de allmänna advokatbyråerna skall kunna förordnas till offentlig försvarare. *Sveriges advokatsamfund* anser emellertid att sådan advokat endast på uttrycklig begäran av den misstänkte bör få åta sig uppdrag som offentlig försvarare. Advokatsamfundet pekar här på behovet för den enskilde att få biträde av någon som står helt fri och självständig i förhållande till det allmänna. *Nedre justitierevisionen* anför betänkligheter mot tanken att de allmänna advokatbyråerna skall sköta en betydligt större del av uppdragen som offentlig försvarare än f. n.

Mot namnet "allmän advokatbyrå" har i allmänhet inte framställts någon erinran i remissyttrandena. *Sveriges advokatsamfund* anser emel-

lertid att förslaget i denna del innebär ett allt annat än tilltalande försök från statens sida att utnyttja den goodwill som är förenad med yrkesbeteckningen advokat. Ordet advokat betecknar en fri yrkesutövare, som inte är anställd i det allmännas tjänst. Risk föreligger för förväxling mellan allmän advokatbyrå och av privatpraktiserande advokat driven advokatbyrå. Samfundet framhåller vidare att det finns all anledning att se till att ordet rättshjälp ingår i de statliga rättshjälpsbyråernas benämning, om man, som föreslås i promemorian, skall ha en särskild bestämmelse om straffrättsligt skydd för begreppet rättshjälp. Samfundet förordar att benämningen rättshjälpsanstalt behålls. I andra hand föreslås namnet statens rättshjälpsbyrå.

När det gäller administrationen av rättshjälpen anser det stora flertalet av de remissinstanser som har berört frågan att det behövs en särskild regional organisation för att handha rättshjälpen. Denna uppfattning har bl. a. *JK, Svea hovrätt, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland, hovrätten för Övre Norrland, Göteborgs rådhusrätt, rådhusrätterna i Borås, Helsingborg,* och *Luleå, socialstyrelsen, kammarrätten, länsstyrelserna i Stockholms, Kronobergs, Malmöhus* och *Hallands län, domstolskommittén, HD:s ledamöter, RR:s ledamöter, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare, Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges statsåklagare, Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister, samtliga hörda rättshjälpsanstalter, TCO, SR* och *RLF.*

Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister anser, liksom *SR,* att det nuvarande rättshjälpssystemet är allför splittrat. Föreningen framhåller att vägande kritik kan riktas mot bristen på enhetlighet i nuvarande anordningar för utomprocessuell rättshjälp. Denna brist på enhetlighet visar sig bl. a. i påfallande stora variationer hos olika huvudmän vid avgränsningen av det klientel, som på grund av sina ekonomiska förhållanden skall erhålla rättshjälp. Även domstolarnas praxis vid prövning av ansökan om fri rättegång visar starka variationer och underrätterna torde knappast ha fått någon vägledning av hovrätternas avgöranden i sådana ärenden. *Stockholms stads rättshjälpsanstalt* anser det uteslutet att reformen med hänsyn till dess genomgripande natur och de krav på samordning av de samhälleliga resurserna som blir nödvändiga kan genomföras inom ramen för det nuvarande rättshjälpssystemet. *Föreningen Sveriges statsåklagare* anför att kostnadskontrollen på rättshjälpsområdet i och för sig kan utövas av det samhällsorgan inom vars område den aktuella rättsliga angelägenheten faller. Detta innebär emellertid att kontrollfunktionen inom varje verksamhetsområde måste utövas av ett ganska stort antal organ med bristande enhetlighet i tillämpningen som trolig följd. Omotiverade kostnadsskillnader i rättsliga angelägenheter av likartad typ bör givetvis i möjligaste mån undvikas. Inte heller får det bli så att uppdrag på visst eller vissa verksamhets-

områden utan skäl framstår som mera lönsamma än uppdrag inom andra verksamhetsområden. Därigenom kan vissa rättsliga angelägenheter rent faktiskt komma att eftersättas. Det förefaller därför föreningen välmotiverat att låta kostnadskontrollen på hela rättshjälpsområdet utövas av ett fåtal för ändamålet särskilt organiserade organ. Enligt *länsstyrelsen i Hallands län* torde en utbyggnad av rättshjälpen kräva att en särskild organisation byggs upp för att administrera denna. Med hänsyn till såväl det allmännas som den enskildes intresse av att kostnaderna för rättshjälp inte blir alltför höga, torde det vara nödvändigt att inrätta statliga organ, som med ledning av centralt meddelade föreskrifter kan utöva ett normerande inflytande på kostnadsutvecklingen.

Hovrätten för Övre Norrland anser det vara nödvändigt att skapa en särskild administration för den utomprocessuella rättshjälpen. Flera skäl talar mot att domstolarna skall handha denna rättshjälp. Förutom mängden av ärenden torde det viktigaste skälet vara att domstolarna saknar erfarenhet av flertalet slag av de ärenden som skall tillgodoses med rättshjälpen. Enligt *domstolskommittén* motiverar de betydligt ökade möjligheterna till rättshjälp i utomprocessuella angelägenheter att rättshjälpen på detta område handhas av statliga, administrativa myndigheter och inte av domstolarna. *JK* förordar att beslutanderätten i fråga om den processuella rättshjälpen läggs på domstolarna. Man kan emellertid inte, anför JK vidare, helt undvara en myndighet som får rättshjälpen till huvuduppgift. Det är nämligen knappast möjligt att helt lägga handhavandet av rättshjälp på de myndigheter under vilka de ärenden hör som kräver rättshjälp. Och den utomprocessuella rättshjälpen kräver under alla förhållanden en viss administration. I varje län bör därför finnas en myndighet som beslutar angående rättshjälp i alla de fall, då besluten inte skall meddelas av domstol, och som handhar administrationen av rättshjälpen.

För den utomprocessuella rättshjälpen måste enligt *Sveriges advokatsamfund* något samhällets organ ha hand om de uppgifter som för den processuella rättshjälpen bör ankomma på domstolarna. Advokatsamfundet anser det i och för sig inte vara orimligt att även den utomprocessuella rättshjälpen anförtros domstolarna. Emellertid kan det från skilda synpunkter framstå som lämpligare att tillskapa särskilda organ för denna rättshjälp. En enligt samfundets mening lämplig ordning skulle komma till stånd, om man i varje län — eventuellt gemensamt för flera län — inrättar en särskild rättshjälpsstyrelse eller rättshjälpsnämnd.

En del remissinstanser ifrågasätter eller bestrider behovet av en särskild regional organisation. Dessa remissinstanser är *RÅ, en länsåklagare, nedre justitierevisionen, Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, ett flertal underrätter, länsstyrelsen i Jämtlands län, LO, Jurist- och samhällsvetareförbundet* samt *Svenska försäkringsbolags riks-*

förbund. En allmänt tveksam inställning till den föreslagna organisationen har *statens hyresråd, Hyresgästernas riksförbund, Sveriges Fastighetsägareförbund* och *Svenska företagares riksförbund.*

RÅ, länsåklagaren i Västernorrlands län och Jämtlands län, häradshövdingarna i Hedemora domsaga, Nyköpings domsaga, Vättle, Ale och Kullings domsaga, Ångermanlands norra domsaga, Skellefteå tingslags häradsrätt, Jurist- och samhällsvetareförbundet samt *Svenska försäkringsbolags riksförbund* menar att en utvidgad rättshjälp bör genomföras huvudsakligen inom ramen för det nuvarande rättshjälpssystemet.

Hovrätten över Skåne och Blekinge anser att den föreslagna administrativa organisationen är överdrivet vidlyftig och kostnadskrävande och att den inte kan förenas med kravet på rättssäkerhet. De i promemorian redovisade skälen för en särskild organisation är enligt hovrätten inte bärande. Hovrätten anser att domstolarna bör handha den processuella rättshjälpen.

Nedre justitierevisionen, Göta hovrätt och *rådhusrätten i Jönköping* riktar i huvudsak samma kritik mot förslaget om en särskild organisation. I fråga om den utomprocessuella rättshjälpen anser *Göta hovrätt* att man bör undersöka möjligheterna att låta denna rättshjälp ombesörjas på liknande sätt som nu med de modifikationer som intresset av en intensifierad kostnadskontroll kan föranleda. *Nedre justitierevisionen* och *rådhusrätten i Jönköping* anser att det bör övervägas att förlägga prövningen av de rättshjälpsärenden som inte handläggs av domstol till länsstyrelserna. Rådhusrätten framhåller att dessa, antingen som första instans eller som besvärsinstans, handlägger en avsevärd del av förvaltningsärendena. Den erfarenhet som redan nu finns inom länsstyrelsens organisation bör därför kunna utnyttjas även när det gäller att avgöra frågor som angår fri rättshjälp utanför domstolsförfarandet.

LO är tveksam inför den föreslagna organisationen, eftersom denna synes bli alltför omfattande och dyrbar. Åtminstone i ett initialskede torde det säkerligen vara klokare att låta domstolarna behålla en del av sina nuvarande uppgifter. Enligt *RRV* har tillräckligt utvecklade alternativresonemang inte förts i promemorian. Sammanblandningen av myndighetsfunktion och advokatverksamhet synes tveksam från principiell synpunkt. Enligt RRV borde man ha strävat efter en organisationsform som medgett en mera flexibel utbyggnad av rättshjälpen. En möjlighet hade därvid varit att lägga myndighetsfunktionen på en särskild enhet och för uppdragsverksamheten i varje fall under ett övergångsskede knyta an till de främst i landstingsregi uppbyggda rättshjälpsanstalterna och till privatpraktiserande jurister.

Frågan om huvudmannaskapet för rättshjälpen har berörts i ett trettiotal yttranden. Dessa remissinstanser, däribland *Svenska kommunförbundet* och *Svenska landstingsförbundet,* har genomgående lämnat förslaget i denna del utan erinran.

Den i promemorian föreslagna regionala organisationen, dvs. en rättshjälpsmyndighet vid vilken skall finnas rättshjälpsnämnd och allmän advokatbyrå, godtas eller lämnas utan erinran av bl. a. *hovrätten för Nedre Norrland, hovrätten för Övre Norrland, rådhusrätten i Borås, socialstyrelsen, kammarrätten, länsstyrelsen i Kronobergs län, Jämtlands läns landsting, RR:s ledamöter, Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister, Stockholms stads rättshjälpsanstalt, Stockholms läns landstings rättshjälpsanstalt* och *Malmö stads rättshjälpsanstalt* samt *TCO*.

Det är önskvärt, uttalar *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister*, att en rättshjälpsmyndighet kan fungera på samma smidiga och obyråkratiska sätt som de nuvarande rättshjälpsanstalterna. Det är uppenbarligen ett sådant önskemål som ligger bakom den skisserade organisationen med en rättshjälpsmyndighet som i sig bl. a. innefattar en allmän advokatbyrå. Om nödvändiga resurser ställs till förfogande kommer enligt föreningens uppfattning en sådan institution att både smidigt sköta administrationen och fullgöra sin primära uppgift att lämna rättshjälp. Den föreslagna sammankopplingen torde emellertid förutsätta en så långt som möjligt gående gränsdragning mellan de administrativa funktionerna och den allmänna advokatbyråns åligganden, detta för att undvika ev. jävs- eller andra intressekonflikter. Även *Stockholms stads rättshjälpsanstalt* och *Stockholms läns landstings rättshjälpsanstalt* framhåller det angelägna i att en klar och otvetydig gränsdragning sker mellan rättshjälpsmyndighetens administrativa funktion och den juridiska rättshjälpsverksamheten. Gränsdragningen bör enligt förstnämnda anstalt göras på sådant sätt att befattningshavare, som har att handlägga de administrativa uppgifterna, utesluts från uppdrag som kan medföra jävs- eller intressekonflikt. Från dessa synpunkter förordar *Malmö stads rättshjälpsanstalt* att den administrative chefen för en rättshjälpsmyndighet endast får åta sig uppdrag som offentlig försvarare. *RR:s ledamöter* framhåller i fråga om jävssituationerna att det torde krävas särskilda organisatoriska anordningar för att garantera motpartens oberoende.

I en del yttranden förordas vissa ändringar i fråga om rättshjälpsnämnden. Några remissinstanser anser att nämndens fristående ställning bör ytterligare markeras. *Kammarrätten* förordar att rättshjälpsnämnden bryts ut ur rättshjälpsmyndigheten och blir ett även i administrativt hänseende från rättshjälpsmyndigheten helt fristående organ.

Flertalet av de remissinstanser, som godtar förslaget om en särskild regional organisation, avstyrker emellertid sammankopplingen av rättshjälpsmyndighet och allmän advokatbyrå. De anser det vara nödvändigt att rättshjälpsmyndigheterna organiseras helt fristående från de allmänna advokatbyråerna. Denna uppfattning framförs av bl. a. *JK, Svea hovrätt, hovrätten för Västra Sverige, Göteborgs rådhusrätt, rådhusrätterna i Helsingborg* och *Östersund, länsstyrelsen i Malmöhus län, dom-*

stolskommittén, HD:s ledamöter, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare, Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges statsåklagare, Göteborgs stads rättshjälpsanstalt, rättshjälpsanstalten i Helsingborg, Tornedalens rättshjälpsanstalt och *RLF*. En kritisk inställning till sammankopplingen har vidare de remissinstanser som, enligt vad som tidigare har anförts, ifrågasätter behovet av eller anser att det inte behövs en särskild organisation.

HD:s ledamöter uttalar att rättshjälpsmyndigheterna med de allmänna advokatbyråerna har fått en märklig dubbelfunktion. De skall dels handha vissa myndighetsfunktioner, dels fungera i stort sett som vanliga advokatbyråer. Dualismen innebär att rätthjälpsmyndigheten utom att tillhandagå allmänheten som en advokatbyrå även skall sköta den mycket grannlaga uppgiften att träffa avgöranden som rör konkurrensen mellan de allmänna advokatbyråerna och de privata. HD:s ledamöter framhåller vidare det känsliga läge som uppkommer när båda parter i en tvist begär rättshjälp. Förslagets mening synes vara, att sedan ena parten har fått rättshjälp med en jurist på den allmänna advokatbyrån som biträde, motpartens ansökan kan behandlas på samma byrå, dock av annan jurist och med biträde hämtat utifrån. Advokatbyråns engagemang på den förste sökandens sida hindrar självfallet inte att befattningshavare på byrån kan finna även den senare sökandens ansökan om rättshjälp befogat. För den senare sökanden måste det dock framstå som otillfredsställande att han för det stöd som rättshjälp innebär skall vara hänvisad till en organisation som redan har engagerat sig för hans motpart.

JK framhåller att den föreslagna ordningen kommer att ställa stora krav på befattningshavarna i de intressekonflikter som kan uppkomma för dem och kan medföra risk för att myndighetsutövningen och advokatverksamheten inte hålls isär. Sådana misstankar, befogade eller obefogade, skulle kunna inte bara skada rättshjälpsmyndighetens anseende utan även rubba tilltron till rättsväsendet överhuvud. Visserligen skall, anför JK vidare, särskilda rättshjälpsnämnder fullgöra vissa av myndighetsuppgifterna. Dessa uppgifter kommer dock i första hand att vila på befattningshavare vid myndigheten. En mångfald exempel kan ges på fall där det skulle vara klart olämpligt att beslutanderätten läggs på sådan befattningshavare. Det kan sålunda inte vara lämpligt att, medan en befattningshavare vid den till myndigheten knutna allmänna advokatbyrån företräder ena parten, annan befattningshavare vid samma myndighet får besluta i frågor som rör motparten, t. ex. ansökan om rättshjälp, avgifter, anstånd med betalning av avgifter, utseende av och bestämmande av ersättning till biträde, ställande av säkerhet och rättshjälpens upphörande. *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* samt *Göteborgs rådhusrätt* menar att förslaget om särskilda rättshjälpsnämnder inte är tillräckligt för att undanröja alla

misstankar om att rättshjälpsmyndigheten kan vara partisk, inte minst därför att nämnden organisatoriskt knyts till myndigheten.

Sveriges advokatsamfund berör i sitt yttrande verkningarna av den föreslagna sammankopplingen vid bl. a. intresseprövningen, utseende av biträde och granskningen av privatpraktiserande juristers kostnadsräkningar. Genom de föreslagna reglerna om intresseprövning kan sökanden för att kunna få rättshjälp bli nödsakad att lämna upplysningar, t. ex. om bevisläget, som allvarligt kan skada honom, om de kommer till motpartens kännedom. Någon trygghet för att så inte skall bli fallet erbjuder förslaget inte. Särskilt betänklig måste situationen bli för en svarande, som söker rättshjälp i en tvist, där käranden företräds av allmänna advokatbyrån. Han måste finna det tämligen orimligt att han på grund av intresseprövningen skall vara tvungen att inför den allmänna advokatbyrån som företräder hans motpart redogöra för bevisläget och andra omständigheter. Den föreslagna rättshjälpsnämnden kan enligt advokatsamfundet endast i ringa mån minska de betänkligheter som den föreslagna ordningen inger. Den rättssökande måste i första hand lämna sina upplysningar till en befattningshavare på den allmänna advokatbyrå som kanske är eller kan bli motpartens ombud. Rättshjälpsnämnden skall vidare inte ha något eget kansli, utan dess kansliarbete skall skötas av personalen på rättshjälpsmyndigheten. Det material som förebringas inför nämnden blir alltså känt av den allmänna advokatbyråns personal, trots att denna byrå kanske företräder motparten. Slutligen kommer rättshjälpsnämnden att stå i nära kontakt med den allmänna advokatbyrån, som ingår i samma myndighet. Viss risk kan föreligga för att underhandsinformation från befattningshavare vid den allmänna advokatbyrån till ledamot av rättshjälpsnämnden eller till dess sekreterare kan komma att få betydelse för nämndens ställningstagande. I fråga om utseende av biträde anser advokatsamfundet det närmast självklart att befogenheten att utse biträde inte kan anförtros en allmän advokatbyrå, som driver en med de privata advokaterna konkurrerande verksamhet och som också kan företräda den rättssökandes motpart. Samfundet påpekar att biträdesfrågan enligt förslaget inte skall hänskjutas till rättshjälpsnämnden i andra fall än då befattningshavaren på den allmänna advokatbyrån anser att biträde inte bör förordnas eller att till biträde bör förordnas annan än sökanden har föreslagit. I alla de fall där sökanden inte har föreslagit viss person, står det vederbörande befattningshavare på den allmänna advokatbyrån fullständigt fritt att välja biträde. Uppenbart är, menar samfundet, att han därvid kan komma att låta sig influeras av sådana synpunkter som att till biträde bör utses någon advokat, som i sina tidigare mellanhavanden med den allmänna advokatbyrån har visat sig lyhörd för dess önskemål, foglig och medgörlig. Den advokat som med kraft har tagit till vara sin klients intressen och därvid visat sig vara orädd,

självständig och "besvärlig" för den allmänna advokatbyrån och dess klienter riskerar att bli utan biträdesförordnanden, utom i de fall där klienten särskilt begärt honom till biträde och den allmänna advokatbyrån inte finner sig kunna undgå att respektera klientens önskemål. När det gäller ersättning till biträden och offentliga försvarare är det enligt advokatsamfundet uppenbart att prövningen inte kan anförtros den allmänna advokatbyrå, som i målet eller ärendet har varit ombud för motparten. Den advokatbyrå som har företrätt den ena parten kan omöjligt vara en lämplig instans för att bestämma vilket arvode motpartens biträde skall ha. Saken blir i realiteten inte bättre därför att man på den allmänna advokatbyrån låter någon annan än den som har varit partsombud fungera som myndighet vid prövning av motpartsombudets ersättningsanspråk.

En del av de remissinstanser, som förordar en särskild regional organisation men som avstyrker sammankopplingen av rättshjälpsmyndighetens och allmänna advokatbyråns verksamhet, föreslår att de myndighetsfunktioner som kan komma att åvila det administrativa organet anförtros åt en fristående rättshjälpsnämnd med egen kansliorganisation. Denna lösning förordas av *JK, hovrätten för Västra Sverige, Göteborgs rådhusrätt, rådhusrätten i Helsingborg, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* samt *Tornedalens rättshjälpsanstalt.*

Vid den särskilda nämnden bör enligt *hovrätten för Västra Sverige* enklare och mera rutinbetonade ärenden kunna delegeras till chefen för kansliet, som bör vara jurist. *Rådhusrätten i Helsingborg* framhåller att ordföranden inom nämnden måste få vidsträckt behörighet att på egen hand handlägga frågor av mindre principiell betydelse och frågor som kräver skyndsam behandling. I annat fall skulle ledamotskapet för de övriga bli alltför betungande. Rådhusrätten framhåller också att ordföranden i en sådan nämnd inte skulle kunna hållas fullt sysselsatt, om inte nämndens verksamhetsområde i vissa fall görs mycket vidsträckt. Detta skulle å andra sidan försvåra kontakten mellan myndigheten samt allmänhet och advokater. Rådhusrätten konstaterar dock att samma problem har lösts för hyresnämndens vidkommande. Också *JK* tar upp frågan om delegation inom nämnden. För prövning av ansökningar om rättshjälp behövs enligt hans uppfattning i de flesta fall inte medverkan av hela nämnden. I dessa fall kan man tänka sig en delegation av beslutanderätten till viss befattningshavare i nämnden. Sådan befattningshavare bör vara anträffbar för allmänheten även på andra platser i länet än nämndens stationeringsort.

Andra remissinstanser menar att, även om advokatverksamheten och myndighetsfunktionerna blir helt åtskilda, man bör behålla konstruktionen med rättshjälpsmyndighet och rättshjälpsnämnd. En sådan uppfattning har *HD:s ledamöter, Föreningen Sveriges statsåklagare, Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* och *rättshjälpsanstalten i Helsingborg. HD:s ledamöter* framhåller att rättshjälpsmyndigheterna, när de skiljs

från de allmänna advokatbyråerna, troligen blir ganska små. Det är därför tänkbart att de rent organisatoriskt bör knytas till bestående myndigheter, t. ex. länsstyrelserna. Med en sådan ordning blir det lättare att ordna vikariat vid ledigheter och en rad andra praktiska angelägenheter.

Vissa remissinstanser tar upp frågan om den frivilliga rättsskyddsförsäkringens roll i det nya systemet. Några av dem understryker att försäkringarna i fortsättningen kommer att ha stor betydelse. *Hovrätten för Västra Sverige* anför sålunda att de kommer att spela en betydande roll, även om möjligheterna till fri eller subventionerad rättshjälp blir större. Alla kommer inte att kunna få fri eller subventionerad rättshjälp, och för många kommer statens bidrag till rättshjälpen inte att uppfattas som ett tillfredsställande ekonomiskt skydd vid oväntade rättegångar. Dessutom kan rättsskyddsförsäkringarna ge skydd mot den ekonomiska belastning som det innebär att behöva betala motpartens rättegångskostnader. *Rådhusrätten i Göteborg, häradshövdingen i Listers och Sölvesborgs domsaga* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* anlägger liknande synpunkter. Flera remissinstanser, bl. a. *JK* och *rådhusrätten i Borås,* understryker att rättsskyddsförsäkringen kommer att utgöra ett betydelsefullt komplement till den föreslagna lagstiftningen.

Hovrätten för Västra Sverige framhåller i sammanhanget vikten av att den föreslagna rättshjälpsreformen inte omöjliggör en försäkringsmässigt godtagbar lösning av rättsskyddsförsäkringen. *Försäkringsinspektionen* anför att en följd av förslaget synes bli att det ibland tveksamma spörsmålet, huruvida förefintligheten av rättsskyddsförsäkring skall beaktas vid bedömningen av frågan, om samhällets rättshjälp står till förfogande eller ej, får en klar lösning därigenom att samhällsåtagandet läggs i botten. Å andra sidan är det uppenbart att rättsskyddsförsäkringsproblemen vid ett genomförande av promemorieförslaget i oförändrad eller endast i detaljer modifierad form i mycket kommer i ett nytt läge. Det synes vara utomordentligt angeläget, att försäkringsbranschen inför de svårigheter, som en anpassning av rättsskyddsförsäkringen till den nya rättsmiljön kan komma att medföra, inte väljer linjen att upphöra med att tillhandahålla rättsskyddsförsäkring. Skulle detta mot förmodan bli fallet, synes totalvärdet av den nu föreslagna reformen på rättshjälpsområdet ej alls bli vad som torde eftersträvas. Inspektionen är emellertid av den övertygelsen, att försäkringsbranschen skall kunna åstadkomma en kompletterande ny rättsskyddsförsäkring, som bygger på den grundläggande rätt, som den enskilde nu enligt förslaget skall komma att tillförsäkras i vårt land. Innehållsmässigt synes en sådan försäkring kunna komma att innefatta dels motparts kostnader, dels egna kostnader efter en skala, som står i relation till vederbörandes inkomst. *Svenska försäkringsbolags riksförbund* framhåller att rättsskyddsförsäkringen tilldelats en betydande roll i det

nya systemet. Riksförbundet kan i nuvarande läge av naturliga skäl inte redovisa någon definitiv ståndpunkt hos försäkringsbolagen beträffande möjligheten att i det förcslagna systemet låta rättsskyddsförsäkringen få denna roll. Klart är att ett genomförande av det föreliggande förslaget skulle ställa försäkringsbolagen inför betydande anpassningsproblem. Dessa gäller inte bara detaljer utan först och främst den fundamentala frågan om man kan bibehålla rättsskyddsförsäkringens nuvarande konstruktion med rättsskyddsmomentet ingående som en obligatorisk del av vissa, hårt standardiserade, paketförsäkringar. Förslaget skulle medföra en stark förändring av det antal individer som i högre eller lägre grad kan tillgodogöra sig de ekonomiska lättnader som är rättshjälpens syfte. Detta betyder i sin tur att skälighetssynpunkter får en betydligt starkare och mera materiell innebörd. Försäkringsbolagen, som allmänt sett ser som sin uppgift att tillhandahålla kompletteringar till samhälleliga trygghetsarrangemang, har att ta ställning till dessa frågor sedan det statliga rättshjälpssystemet slutgiltigt utformats. *Folksam* anser att rättshjälpen lämpar sig mindre väl för individuell försäkring, med hänsyn till risken för mindre gott urval. Den utformning rättshjälpen skulle få enligt promemorieförslaget innebär att man svårligen kan ha en fortsatt anknytning till paketförsäkringarna av ett skydd som avser att täcka vad som utesluts ur rättshjälpen av den rättssökandes egna kostnader. Om förslaget utan ändringar genomförs, kan detta sålunda komma att innebära att många kommer i ett sämre läge än tidigare, när det gäller att tillvarata sin rätt.

Förhållandet mellan samhällets rättshjälp och den service i rättsliga angelägenheter som lämnas av vissa intresseorganisationer berörs i några yttranden. *LO* framhåller att jurist inom organisationen bör kunna biträda medlemmarna inom ramen för rättshjälpen och att enligt organisationens erfarenhet kostnaderna vid anlitande av organisationsjurist genomgående är betydligt lägre än vid anlitande av praktiserande jurist. *TCO* anser att det måste vara helt klart att samhällets rättshjälp skall omfatta även sådan verksamhet som bedrivs av TCO-förbundens jurister för medlemmarnas räkning. Medlemmar i en facklig organisation, vilka stadgeenligt tillförsäkras rättshjälp, bör vidare — lika lite som innehavare av rättsskyddsförsäkring — icke på denna grund gå miste om samhällets rättshjälp. De förmånligare regler som den fackliga organisationens bestämmelser om rättshjälp kan innehålla bör tillåtas verka som ett komplement till samhällets rättshjälp på samma sätt som rättsskyddsförsäkringen. Rättshjälpsavgiften kommer då att betalas av den fackliga organisationen, som därutöver i förekommande fall ersätter de kostnader som ej utgår på grund av samhällets rättshjälp. *Hyresgästernas riksförbund* utgår från att dess ombudsmän, vilka som regel inte har juridisk examen men är välutbildade på sitt speciella område, skall kunna förordnas till biträde i hyrestvister. *Sveriges fastighetsägareför-*

bund framhåller att övervägande antalet av fastighetsägareföreningarnas ombudsmän som biträder medlemmarna inte är jurister men att de får anses väl skickade att biträda fastighetsägarna i frågor inför t. ex. hyresnämnd, domstol, länsstyrelse eller andra statliga eller kommunala instanser. Förbundet förutsätter därför att också de tjänstemän inom organisationen, vilka inte är jurister, skall kunna utses till biträde i sådana ärenden, där rättshjälpen kan bli aktuell för fastighetsägare och som kan leda till rättegång.

RR:s ledamöter framhåller att förslaget innebär att intresseorganisationernas kostnader för tjänster delvis överflyttas på staten och finner inte välbetänkt att belasta det allmänna med kostnader av detta slag. *Advokatsamfundet* anför liknande synpunkter. I yttrandet uttalas sålunda att man, om man följer riktlinjerna i promemorian inte därigenom bereder organisationernas medlemmar någon vidgad rättshjälp. Vad man gör är väsentligen att man flyttar över rättshjälpskostnaderna eller en stor del av dessa kostnader från organisationerna till det allmänna. Det är enligt advokatsamfundet i hög grad diskutabelt om det allmänna har anledning att på detta sätt bidra till kostnaderna för organisationernas verksamhet.

6 Tillämpningsområdet

6.1 Nuvarande ordning

Fri rättegång kan beviljas endast fysiska personer. LFR är alltså inte tillämplig på juridiska personer. Rättshjälpsanstalterna och de advokater som lämnar rättshjälp enligt jämtlandssystemet kan däremot i begränsad utsträckning biträda förutom fysiska personer även dödsbon. Andra juridiska personer än dödsbon kan i princip inte erhålla rättshjälp av det allmänna.

Enligt LFR förutsätts för fri rättegång att den rättssökande är svensk medborgare. Kungl. Maj:t kan dock under förutsättning av ömsesidighet förordna att undersåte i viss främmande stat i fråga om rätt till fri rättegång skall vara likställd med svensk medborgare. Med stöd härav har genom kungörelse (1961: 121) angående tillämpning av LFR beträffande medborgare i vissa främmande stater förordnats att medborgare i Japan eller i stat, ansluten till den europeiska bosättningskonventionen den 13 december 1955, samt, vad beträffar mål vari ej är fråga om ansvar för brottslig gärning, medborgare i stat, ansluten till någon av de i Haag den 17 juli 1905 och den 1 mars 1954 dagtecknade konventionerna angående vissa till civilprocessen hörande ämnen, i fråga om rätt till fri rättegång skall vara likställd med svensk medborgare. Anslutna till dessa konventioner är Belgien, Danmark, Finland, Frankrike jämte besittningar, Irland, Island, Israel, Italien, Japan, Jugoslavien, Luxemburg, Nederländerna med Nederländska Antillerna, Nord-

irland, Norge, Polen, Portugal jämte besittningar, Rumänien, Schweiz, Sovjetunionen, Spanien, Storbritannien, Tjeckoslovakien, Förbundsrepubliken Tyskland, Ungern, Vatikanstaten och Österrike. Likställighet skall även gälla beträffande undersåte i till Brittiska riket hörande länder och andra områden samt medborgare i stat, ansluten till den i New York den 20 juni 1956 dagtecknade konventionen om indrivning av underhållsbidrag i utlandet om han är kärande eller sökande i mål eller ärende angående underhållsbidrag, vilket har anhängiggjorts genom utrikesdepartementets förmedling enligt konventionens bestämmelser. Vidare föreskrivs i lagen (1969: 644) om vissa rättigheter för statslösa personer och politiska flyktingar att om det i lag eller annan författning är föreskrivet att viss rättighet tillkommer utländsk medborgare under förutsättning av ömsesidighet i lagstiftningen eller att Kungl. Maj:t får under förutsättning av ömsesidighet förordna att viss rättighet skall tillkomma utländsk medborgare, Kungl. Maj:t får förordna att sådan rättighet skall tillkomma också statslös person eller politisk flykting. I fråga om annan rättighet än sådan som hänför sig till rättegång vid svensk domstol får förordnande avse endast den som stadigvarande vistas i riket, om ej särskilda skäl föranleder annat. Rättighet som tillkommer utländsk medborgare under förutsättning av ömsesidighet i lagstiftningen tillkommer dock utan Kungl. Maj:ts förordnande statslös person eller politisk flykting som vistats i riket oavbrutet under minst tre år. Med stöd av denna lag har Kungl. Maj:t i kungörelsen (1969: 645) om vissa rättigheter för statslösa personer och politiska flyktingar förordnat att i fråga om förmånen av fri rättegång den som är statslös eller politisk flykting, om han stadigvarande vistas här i riket, skall vara likställd med svensk medborgare och annars med medborgare i den stat, där han stadigvarande vistas. Vid rättshjälp som lämnas av rättshjälpsanstalt eller genom jämtlandssystemet upprätthålls inte något krav att sökanden skall vara svensk medborgare.

Fri rättegång får endast beviljas i mål vid allmän underrätt, krigsrätt, ägodelningsrätt, vattendomstol, expropriationsdomstol eller arbetsdomstol, vid förundersökning i brottmål och i ärende som avses i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden eller eljest inte skall handläggas i den för tvistemål eller brottmål föreskrivna ordningen. I sistnämnda ärenden får dock fri rättegång beviljas endast om förhandling utsatts i ärendet eller annars med hänsyn till ärendets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt särskilda skäl föreligger. Målsägande i brottmål får, om brottet hör under allmänt åtal, inte fri rättegång i annat fall än då åklagaren väckt åtal för brottet. Har fri rättegång beviljats i underrätt åtnjutes förmånerna även i högre rätt om talan har fullföljts. Fri rättegång kan också under vissa villkor beviljas av högre rätt för rättegången där.

Enligt normalreglementet för rättshjälpsanstalterna har anstalt att

kostnadsfritt tillhandagå mindre bemedlade i rättsliga angelägenheter och i sådant avseende bl. a. lämna råd och upplysningar samt hjälp med upprättande av handlingar, biträde vid tvisters biläggande genom förlikning samt vid utförande av talan i rättegång, anhängiggjord vid domstol inom anstaltens verksamhetsområde.

När det gäller den verksamhet som bedrivs inom ramen för jämtlandssystemet föreskrivs i avtalen mellan landstingen och advokatsamfundets avdelningar att advokaten skall meddela fri utomprocessuell rättshjälp. Häri innefattas biträde i rättsliga angelägenheter för vilket ersättning av allmänna medel inte utgår enligt LFR eller andra bestämmelser. Vissa uppdrag är undantagna från avtalets tillämpning, t. ex. uppdrag som boutredningsman, rättens ombudsman eller förvaltare i konkurs, förmyndare och god man, bodelningsförrättare i vissa fall, skiljeman och biträde vid upprättande av deklaration. Avser ärende framställning om socialhjälp eller om annan åtgärd som ankommer på primärkommunal myndighet, skall advokaten i första hand hänvisa den rättssökande till den primärkommunala myndigheten.

En särskild form av begränsning med hänsyn till ärendets beskaffenhet finns i LFR. Det föreskrivs där att fri rättegång inte får beviljas part, där det måste anses vara av ringa betydelse för honom att hans talan vinner prövning, och inte heller part vilkens talan grundar sig på överlåtelse, som kan antas ha skett i syfte att därmed vinna fri rättegång. I rättshjälpsanstalternas reglementen saknas direkt motsvarighet till denna bestämmelse. De innehåller emellertid en föreskrift som också syftar till att förhindra att rättshjälp lämnas i fall där detta inte är påkallat. Enligt föreskriften skall framställning om rättegång som befinnes vara uppenbart ogrundad eller gagnlös avvisas. När det gäller rättshjälp enligt jämtlandssystemet finns en regel som innebär att anspråk som grundas på överlåtelse, som kan antas ha skett i syfte att därmed erhålla rättshjälp, inte får föranleda biträde. Vidare gäller för denna form av rättshjälp att framställning om åtgärd, som finnes vara uppenbart ogrundad eller av ingen eller ringa betydelse för klienten skall avvisas.

6.2 Tidigare reformförslag

Rättegångskommittén övervägde i betänkandet SOU 1958: 40 en utvidgning av den processuella rättshjälpen till vissa juridiska personer men fann inte tillräckliga skäl förcligga för en sådan utvidgning. Vid remissbehandlingen av förslaget framfördes från flera håll erinringar mot kommitténs ståndpunkt. I första hand ansågs det motiverat att överväga att införa möjlighet för dödsbo att få rättegångshjälp. Från något håll framhölls att behov av rättshjälp inte sällan föreligger för ideella föreningar.

Utredningen om rättegångshjälp kom i sitt betänkande fram till att

rättegångshjälp borde kunna beviljas dödsbo men inte annan juridisk person. Bestämmelser om rättshjälp åt dödsbo finns i 8 § förslaget till lag om rättegångshjälp. Avlider part som åtnjuter rättegångshjälp är enligt förslaget dödsboet i rättegången berättigat till samma förmån. Vidare föreskrivs att dödsbo även i annat fall kan erhålla rättegångshjälp i sak som gäller tillgång eller skuld vid dödsfallet eller i anledning av dödsfallet. Som förutsättning uppställs att med hänsyn till boets ställning måste bedömas att boet inte har möjlighet att betala vad som kan beräknas gå åt för rättegången samt skäligen inte kan fordras att kostnaden skall bestridas av delägare i boet.

Utredningens förslag om rättegångshjälp åt dödsbo tillstyrks eller lämnas utan erinran av samtliga remissinstanser som yttrat sig i denna fråga. I några yttranden görs dock uttalanden som går ut på att de föreslagna bestämmelserna beträffande dödsbo blivit alltför restriktivt utformade. I ett par yttranden tas frågan upp om rättshjälp åt andra juridiska personer. Särskilt anses skäl föreligga att bevilja handelsbolag rättegångshjälp.

Rättegångskommittén föreslog inte någon annan ändring i förhållande till LFR i fråga om den nya lagens tillämpningsområde än att rättegångshjälp skulle kunna meddelas i mål och ärenden vid hovrätt och högsta domstolen även om sådan hjälp inte är tillåten i första instans, t. ex. hos inskrivningsdomare eller överexekutor samt att rättegångshjälp inte skulle få beviljas i mål om betalningsföreläggande med mindre målet hänskjutits till rättegång. Vid remissbehandlingen godtogs förslaget i dessa delar i allmänhet. Från många håll förordades emellertid att rättshjälp skulle kunna beviljas i mål och ärenden hos administrativa myndigheter.

Utredningen om rättegångshjälp föreslog i fråga om målsägande brottmål att målsäganden i mål om brott som hör under allmänt åtal inte skulle kunna få rättegångshjälp för talan om ansvar för brottet. I övrigt föreslog utredningen ingen ändring i förhållande till rättegångskommitténs förslag. Även utredningens förslag godtogs i allmänhet vid remissbehandlingen. Endast två remissinstanser hade någon erinran mot den föreslagna begränsningen av målsägandens rätt till rättegångshjälp. Liksom vid remissbehandlingen av 1958 års förslag uttrycktes i många yttranden önskemål om att rättegångshjälp skulle kunna beviljas för mål och ärenden vid administrativa myndigheter.

Den särskilda begränsning med hänsyn till ärendets beskaffenhet som innebär att fri rättegång inte får beviljas bl. a. där det måste anses av ringa betydelse för part att hans talan vinner prövning upptogs oförändrad i de båda utredningsförslagen 1958 och 1965. Beträffande förarbetena till bestämmelsen i LFR kan följande nämnas. För att förebygga missbruk av den fria rättegången upptogs i det sakkunnigförslag, som låg till grund för LFR, en regel att fri rättegång inte skulle få be-

viljas part, om dennes talan var uppenbart ogrundad. De sakkunnigas förslag godtogs inte i propositionen. Departementschefen anförde bl. a. att en sådan prövning måste bli av summarisk beskaffenhet och därför mindre tillförlitlig och att vådan av ett felaktigt bedömande av partens talan vid en förprövning fick betraktas som så mycket större, som det inte var uteslutet att förprövningen i och för sig kunde vara ägnad att medföra en rubbning i förtroendet för domarens eller rättens opartiskhet i målet. Enligt departementschefens uppfattning syntes vidare förprövningen, lagd i domarens eller rättens hand, lätt kunna ge anledning till en känsla av rättsosäkerhet och godtycke för den fattige som sökte få ut sin rätt. Riksdagen godtog departementschefens uppfattning och lagen kom till en början att sakna annan föreskrift om förprövning än att fri rättegång inte skulle få beviljas part, vilkens talan grundade sig på överlåtelse, som kunde antas ha skett i syfte att erhålla fri rättegång.

Genom lagändring år 1929 infördes en bestämmelse att fri rättegång inte fick beviljas part, om det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom att hans talan vann prövning. År 1944 ändrades bestämmelsen såtillvida att ordet "synnerligen" uteslöts. Bestämmelsen avser inte frågan om partens talan synes mer eller mindre välgrundad och alltså kan anses ha utsikt att vinna bifall utan frågan huruvida partens intresse av att få sin sak prövad objektivt sett måste betecknas som ringa. Som exempel på sådana fall anfördes under förarbetena att en person ville föra process om ett krav mot någon, som ostridigt saknade utmätningsbara tillgångar, eller att part av uppenbar trakasserilusta drevs att processa (jfr prop. 1929: 191 s. 22).

Rättegångskommittén uttalar i SOU 1958: 40 att de skäl som vid tillkomsten av LFR anfördes mot en i domstolens hand lagd förprövning om partens talan är mer eller mindre välgrundad alltjämt gäller. Det är enligt kommitténs mening lika oförenligt med den nya rättegångsordningens principer som det var med den äldres, att domstolen skulle i förväg, innan parten fått utföra sin talan och lägga fram sin bevisning, söka bedöma, hur stora partens utsikter kunde vara att vinna bifall till sin talan. Kommittén avvisar därför bestämt denna form av förprövning vid domstol. En annan möjlighet är enligt kommittén att, som i främmande lagstiftning ofta är fallet, uppdraga en förprövning huruvida partens talan är ogrundad åt något utomstående organ. Därvid kunde t. ex. rättshjälpsanstalt eller särskild nämnd komma i fråga. Mot en sålunda anordnad förprövning synes betänkligheterna från vissa synpunkter vara mindre än mot en förprövning genom domstolens försorg. Dock skulle en förprövning genom ett utomstående organ i viss mån äventyra rättegångshjälpens syfte att göra det möjligt för envar att oberoende av sina ekonomiska villkor tillvarata sina intressen inför domstol. I varje fall synes en förprövning av förevarande

slag inte kunna införas utan att möjlighet öppnas för sökanden att i högre instans överklaga en prövning som gått honom emot. På så sätt skulle man, innan processen började eller jämsides därmed, i själva saken få en särskild process inför andra organ än domstol. Denna process skulle dessutom grunda sig på ett ofullständigt processmaterial. En sådan ordning skulle inte vara tillfredsställande från principiell synpunkt och skulle medföra tidsutdräkt. Ytterligare måste beaktas svårigheterna, särskilt i glesare bebodda trakter av landet, att anordna något organ, som skulle vara lämpligt att verkställa prövningen.

Kommittén föreslår således ingen prövning i förväg huruvida parts talan är ogrundad. Utöver den förprövning som f. n. finns enligt LFR och de bestämmelser kommittén föreslår om skyldighet att erlägga kostnadsbidrag och om återbetalningsskyldighet till statsverket anser kommittén inte ytterligare åtgärder behövliga för att motverka missbruk av rättegångshjälpen.

Utredningen om rättegångshjälp föreslog som nämnts ingen ändring i förhållande till kommittéförslaget. Båda förslagen godtogs allmänt vid remissbehandlingen.

6.3 Promemorian

Rättshjälp bör enligt promemorian i princip kunna beviljas i varje rättslig angelägenhet där behov av rättshjälp föreligger. Vidare bör rättshjälp stå öppen för var och en oberoende av ekonomiska förhållanden. Sökandens ekonomiska belägenhet får i stället inverka vid fastställande av bidraget till kostnaderna för rättshjälpen. Rättshjälpen får sålunda en mycket vidsträckt omfattning. I den mån rättshjälpen medför en ekonomisk subvention har den emellertid karaktär av en social förmån. Det synes därför rimligt att rättshjälp — liksom hittills — i princip utgår endast till fysiska personer. Avsteg från denna princip bör endast komma i fråga beträffande sådana juridiska personer som av sociala skäl bör jämställas med fysiska personer. Så är fallet beträffande dödsbo. Rättshjälp bör sålunda — som även utredningen om rättegångshjälp föreslagit — kunna beviljas dödsbo. En annan kategori juridiska personer som bör särskilt uppmärksammas i detta sammanhang är ideella föreningar. Dessa bedriver verksamhet som i allmänhet inte föranleder något större behov av biträde i rättsliga angelägenheter. De är å andra sidan beroende av medlemsavgifter och inte sällan ekonomiskt stöd från det allmänna. Det kan därför finnas skäl att låta ideella föreningar, åtminstone i begränsad utsträckning, komma i åtnjutande av rättshjälp. Eftersom rättshjälp för ideella föreningar inte är motiverad av sociala skäl bör den inte innebära någon ekonomisk subvention.

Även när det gäller kategorin fysiska personer bör vissa begränsningar i möjligheterna att få rättshjälp uppställas med hänsyn till rättshjäl-

pens karaktär av social förmån. Omkostnader i näringsverksamhet synes mot denna bakgrund inte böra innefattas i det allmännas rättshjälp. I affärslivet är kostnader för biträde i rättsliga angelägenheter ofta en normal företeelse jämförbar med andra driftskostnader som kan påverka verksamhetens resultat. Det framstår därför som naturligt att näringsidkare håller en viss ekonomisk beredskap även beträffande sådana kostnader. De är också avdragsgilla vid taxering. På grund av det anförda bör rättshjälp inte utgå för näringsidkare i fråga om kostnader för rättshjälp i fråga om angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet. Beträffande näringsidkare kan dock i vissa undantagsfall sociala skäl åberopas för rättshjälp. Detta gäller främst sådana gränsfall där en näringsidkare praktiskt sett står löntagarna nära eller där sambandet med de privata förhållandena är sådant att rättshjälp inte bör vägras. Ibland kan de ekonomiska förhållandena vara sådana att det kan framstå som stötande att vägra rättshjälp.

Beträffande frågan om rättshjälp åt utlänning framhålls i promemorian att motiveringen för den gällande ömsesidighetsregeln är att man därigenom kan tillförsäkra svenska medborgare i den stat med vilken överenskommelse träffas motsvarande förmån i den staten. I promemorian anförs vidare att flertalet utländska medborgare är berättigade till rättshjälp på grund av olika konventioner. Den nu aktuella reformen av rättshjälpen innebär att rättshjälpen får en påtaglig karaktär av social förmån. De skäl som föranlett att sociala förmåner i allmänhet oberoende av internationella överenskommelser utgår även till utlänningar gäller sålunda i huvudsak även beträffande rättshjälp. För utlänningar finns det uppenbarligen ett speciellt behov av hjälp i rättsliga angelägenheter. Åtskilliga av de problem som möter invandrarna torde röra deras kontakt med myndigheter av olika slag. Det finns alltså skäl att utvidga rättshjälpen till utländska medborgare. En förutsättning bör dock vara att vederbörande är bosatt här i riket och fråga är om angelägenhet som har anknytning hit. En sådan ordning överensstämmer i huvudsak med vad som nu gäller för statslösa och politiska flyktingar. Möjligheterna att tillförsäkra svenska medborgare motsvarande förmåner i andra stater torde inte i nämnvärd grad påverkas av den föreslagna ordningen.

I promemorian tas vidare upp frågan om begränsningar bör införas med hänsyn till ärendenas beskaffenhet. I detta hänseende anförs i promemorian bl. a. följande.

En särskild grupp av ärenden för vilka det kan övervägas att införa generell begränsning av rättshjälpens tillämpningsområde är sådana som kan betecknas som massärenden, t. ex. inskrivningsärenden och bouppteckningar. Skälet för att utesluta sådana ärenden från tillämpningsområdet skulle vara att de genom sin talrika förekomst skulle kunna utgöra en alltför stor belastning på rättshjälpsorganisationen. Samtidigt

är dessa ärenden i allmänhet av så enkel beskaffenhet att de kan klaras utan biträde. Starka skäl talar emellertid mot att generellt utesluta rättshjälp i dessa ärenden. Även om de i allmänhet är av enkel beskaffenhet kan inte sällan komplikationer inträda som gör att rättsligt biträde är påkallat. För många människor medför just denna typ av ärenden ett viktigt behov av rättshjälp. Särskilt för personer i små omständigheter skulle det framstå som en brist i rättsskyddet om rättshjälp inte kunde komma i fråga i denna typ av ärenden.

Farhågorna att massärendena skulle medföra en alltför stor belastning på rättshjälpsorganisationen bör inte överdrivas. När det gäller inskrivningsärenden torde även i fortsättningen behovet av rättshjälp i huvudsak komma att tillgodoses genom banker och kommunalkontor samt genom den verksamhet som sedan gammalt bedrivs av nämndemän och andra förtroendemän. I dessa frågor lämnas också råd och anvisningar från domstolarnas inskrivningsavdelningar. Även när det gäller boupptecknings kan man räkna med att det huvudsakliga rättshjälpsbehovet kommer att tillgodoses i traditionella former. I fråga om boupptecknings torde dock behovet av biträde i relativt stor utsträckning få tillgodoses genom rättshjälpsmyndigheterna. Inte minst i sådana fall när behållningen är obetydlig och det saknas nära anhöriga som ombesörjer utredningen är det av värde även från allmän synpunkt att bouppteckning ombesörjs av rättshjälpsmyndigheten.

Efterfrågan på biträde för ifrågavarande slags ärenden är givetvis i hög grad beroende av vilka avgifter som skall utgå för detta biträde. Behovet av begränsning i tillströmningen av ärenden synes i stort sett kunna tillgodoses vid utformningen av reglerna om avgift för rättshjälpen. En i princip obligatorisk grundavgift för all rättshjälp utgör en betydelsefull spärr mot missbruk av rättshjälpen i här avsedda ärenden. Emellertid är det nödvändigt att införa en ytterligare garanti mot att rättshjälpsorganisationen belastas alltför hårt av dessa ärenden. Det synes därför påkallat att införa en regel av den innebörden att Kungl. Maj:t får förordna att rättshjälpsavgiften i massärenden skall motsvara rättshjälpskostnaden. De ärenden som närmast kan komma i fråga för sådant förordnande är t. ex. boupptecknings, inskrivningsärenden, namnärenden och besvär över allmän fastighetstaxering.

En typ av massärenden som särskilt bör uppmärksammas i detta sammanhang är självdeklarationerna. Även när det gäller att upprätta självdeklarationer finns det uppenbarligen ett behov av biträde. Härom vittnar den rika förekomsten av privata deklarationsbyråer. Det kan sålunda åberopas skäl för att lämna rättshjälp även i dessa ärenden. Med hänsyn till mängden av ärenden och koncentrationen till en kort tid på året, skulle det emellertid medföra avsevärda organisatoriska svårigheter om rättshjälpsmyndigheterna skulle bistå med upprättande av självdeklarationer. Dessa ärenden bör sålunda undantas från rättshjälpens tillämpningsområde.

I fråga om massärenden bör sålunda införas begränsning av möjligheterna till rättshjälp endast när det gäller upprättande av självdeklarationer. Härutöver bör också övervägas om det i övrigt finns anledning att införa några begränsningar av rättshjälpen med hänsyn till ärendenas beskaffenhet.

I fråga om mål och ärenden som tillhör domstols eller inskrivningsdomares eller konkursdomares prövning bör någon sådan begränsning inte komma i fråga.

När det gäller förvaltningsärendena kan det finnas anledning att skilja på sådana förvaltningsärenden där det föreligger ett motpartsförhållande, sådana förvaltningsärenden som innebär tvångsåtgärder mot enskilda, skatteärenden och övriga ärenden. Den förstnämnda kategorin av förvaltningsärenden kan utgöras av t. ex. utsökningsmål som handläggs av kronofogde eller överexekutor, hyresmål som handläggs vid hyresnämnd, expropriationsansökningar, vissa förköpsfrågor eller vissa fastighetsbildningsärenden. Den prövning som i dessa fall sker inom ramen för förvaltningsförfarandet är av den karaktär att rättshjälp framstår som i huvudsak lika befogad som i mål eller ärende inför allmän domstol. Detsamma kan sägas gälla sådana ärenden som innefattar prövning av frågor om administrativa tvångsåtgärder. Det kan här vara fråga om t. ex. frihetsberövande beträffande barn, alkoholister eller psykiskt abnorma. Rättsskyddsbehovet är i dessa fall påtagligt och kan jämföras med vad som vid allmän domstol gäller i brottmål. När det gäller skatteärenden bör uppmärksammas att rättshjälp enligt vad som tidigare förordats i allmänhet inte utgår till näringsidkare beträffande rättsliga angelägenheter i näringsverksamheten. I övrigt torde rättsskyddsbehovet i skatteärenden vara sådant att det inte bör komma i fråga att utesluta dem från rättshjälpen. Kategorin övriga förvaltningsärenden innefattar ärenden av mycket skiftande slag, främst olika slags ansökningar till förvaltningsmyndigheter. Förvaltningsmyndigheterna har själva en viss service i dessa frågor. Det torde därför i praktiken inte bli vanligt att rättshjälp begärs i sådana ärenden. En spärr mot missbruk ligger, som tidigare nämnts, också i den grundavgift som skall utgå för all rättshjälp.

Vad som nu har anförts har tagit sikte på ärenden som hör under allmän domstols eller förvaltningsmyndighets prövning. I sammanhanget bör emellertid uppmärksammas de fall när en tvist på grund av skiljeklausul har undandragits domstols prövning. I dessa fall kan det finnas ett minst lika stort behov av rättshjälp som om tvisten skall handläggas vid domstol. Tvister som tillhör skiljemäns prövning bör sålunda inte undantas från rättshjälpen. Rättshjälpen avses dock inte täcka kostnaderna för skiljemännen.

Beträffande frågan om en intresseprövning av den rättssökandes talan bör äga rum anförs i promemorian följande. Som framgår av det

föregående bör rättshjälpsreformen leda till en betydande utvidgning av rättshjälpen i förhållande till vad som nu gäller. Den kommer att omfatta alla rättsliga angelägenheter som berör den enskildes privata förhållanden. Den täcker både judiciella och administrativa frågor och detta oavsett om saken anhängiggjorts vid domstol eller annan myndighet eller behandlas utan dess medverkan. Den föreslagna reformen innefattar alltså en betydande satsning från det allmännas sida i syfte att öka rättsskyddet och tryggheten i rättsliga angelägenheter. Det är mot den bakgrunden naturligt att begränsa rättshjälpen så att obefogade eller oväsentliga anspråk inte kan drivas med stöd av det allmänna.

I samband med tidigare förslag på rättshjälpsområdet har ingående diskuterats om en förprövning bör ske av att det rättsliga anspråk som rättshjälpen avser inte är uppenbart ogrundat. Det skäl som åberopats för att införa bestämmelser om förprövning har varit att en sådan ordning skulle utgöra ett effektivt hinder mot att rättshjälpen missbrukas och leder till oöverlagda och onödiga processer. Att sådant hindras kan sägas vara ett intresse inte enbart för statsverket utan också för sökanden själv och hans motpart. Den mest avgörande invändningen mot en sådan ordning har varit att förprövning vid den domstol som även skall avgöra den aktuella tvisten, om saken skulle föras vidare utan rättshjälp, skulle vara ägnad att medföra en rubbning av förtroendet för rättens opartiskhet och lätt kunna ge anledning till en känsla av rättsosäkerhet och godtycke för den som söker få ut sin rätt. Andra invändningar mot regler om förprövning har varit att den bemedlade till skillnad från den obemedlade kan få vilken ogrundad talan som helst prövad av domstolen samt att en förprövning i viss mån skulle äventyra rättshjälpens syfte att göra det möjligt för var och en att oberoende av sina ekonomiska villkor tillvarata sina intressen.

Den nuvarande bestämmelsen i LFR att fri rättegång inte får beviljas part om det måste anses vara av ringa betydelse för honom att få sin talan prövad, torde i stort sett sakna praktisk betydelse.

Prövningen av olika frågor i samband med rättshjälpen skall enligt promemorieförslaget ske hos särskilda rättshjälpsmyndigheter. Därmed skapas förutsättningar att undvika de olägenheter vid en intresseprövning som sammanhänger med att samma myndighet tar ställning både i samband med intresseprövningen och vid tvistens slutliga avgörande. Det sagda innebär att den tidigare framförda främsta invändningen mot en intresseprövning mister åtskilligt av sin tyngd. I den nya ordningen finns det också goda möjligheter att omge prövningsförfarandet med tillräckliga rättssäkerhetsgarantier. Några avgörande principiella betänkligheter mot en intresseprövning av frågan om den rättshjälpssökandes anspråk är befogat synes därför inte föreligga. Inte heller vad som i övrigt tidigare anförts mot en sådan prövning synes böra tillmätas avgörande betydelse.

Beträffande den närmare innebörden av intresseprövningen bör utgångspunkten vara att de resurser som ställs till förfogande för rättshjälpen utnyttjas effektivt och inriktas på de områden där behovet av rättsskydd är störst. Det är inte möjligt att uttömmande ange alla situationer där rättshjälp bör vägras på grund av den angivna intresseprövningen. Några typfall synes dock kunna anges.

Rättshjälp bör kunna vägras när anspråket grundas på en klar felbedömning av gällande rättsregler och en eventuell talan sålunda är helt utsiktslös. Även i sådana fall när bevisläget är sådant att det framstår som utsiktslöst eller mycket osannolikt att anspråket kan drivas med framgång bör rättshjälp kunna vägras. Tvister eller anspråk som avser obetydliga ekonomiska värden jämfört med kostnaderna bör i regel inte få drivas med stöd av allmänna medel. Frågan måste givetvis bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, främst sökandens ekonomiska situation. Även i sådana fall när ett i och för sig befogat anspråk inte ens på längre sikt kan realiseras därför att motparten saknar tillgångar bör rättshjälp kunna vägras.

Även i andra fall än när det ekonomiska värdet i ett anspråk är obetydligt bör rättshjälp kunna vägras på den grunden att sökanden inte har ett befogat intresse av att få saken prövad. Det kan vara fråga om t. ex. en målsägande som vill föra ansvarstalan för ett brott som ligger under allmänt åtal eller vissa fall när talan avser ansvar för ärekränkning.

Syftet med intresseprövningen är i första hand att hindra missbruk av rättshjälpsförmånerna. Bestämmelserna kan givetvis inte medföra några garantier för att rättshjälp endast lämnas i situationer då sökandens anspråk är välgrundat och kan väntas vinna bifall. Betydande marginaler måste givetvis finnas för olika uppfattningar vid denna bedömning. En begränsning följer även av att intresseprövningen ofta måste ske på grundval av en summarisk utredning.

På grund av det anförda föreslås att rättshjälp endast får beviljas när sökanden har ett befogat intresse av att få sin sak prövad. En generalklausul av detta slag synes inte behöva möta några allvarligare betänkligheter om prövningen anordnas så att tillräckliga garantier för rättssäkerhet föreligger. Goda möjligheter härtill föreligger inom den nya rättshjälpsorganisationen.

Den nu förordade intresseprövningen innebär en betydande skärpning i förhållande till vad som gäller enligt LFR. Det närmare innehållet i begränsningsregeln får i huvudsak överlämnas till de tillämpande myndigheterna. Uppenbarligen får begränsningsregeln olika betydelse i olika typer av mål. Sin största betydelse torde intresseprövningen komma att få i dispositiva mål och ärenden. I familjerättsliga och många förvaltningsrättsliga frågor torde begränsningsregeln däremot mera sällan komma att tillämpas. Om en sökande utan framgång fört talan i

en sådan fråga, kan ifrågavarande bestämmelser dock medföra att en ansökan om rättshjälp för att på nytt driva samma fråga kan avvisas.

Även om rättshjälp inte vägrats på grund av de nu aktuella begränsningarna i tillämpningsområdet för rättshjälpen kan det senare visa sig att sökanden inte har något befogat intresse av att få sin sak prövad. I själva verket torde intresseprövningen få sin största betydelse på ett senare stadium än när rättshjälpsansökningen prövas. Sålunda kan bevisläget och övriga omständigheter bedömas betydligt säkrare när förhandlingar upptagits med motparten. Om sökanden i ett sådant fall inte vill acceptera att frågan läggs ned eller att förlikning träffas bör möjlighet finnas för rättshjälpsmyndigheten att förordna att rättshjälpen skall upphöra.

Utöver den föreslagna begränsningsregeln mot missbruk av rättshjälpen bör som hittills finnas en särskild regel som tar sikte på den situationen att ett anspråk överlåts i syfte att vinna rättshjälp eller att få rättshjälp på förmånligare villkor.

Intresseprövningen är avsedd att i första hand ske på grundval av den kortfattade redogörelse för saken som ansökningen skall innehålla. Det är tydligt att denna prövning måste bli summarisk. Den i och för sig begränsade intresseprövning som kan ske vid ansökningstillfället måste i realiteten överlåtas på den privatpraktiserande jurist som har tagit emot sökanden och som har möjlighet att genom frågor till sökanden få upplysningar om sakens beskaffenhet. Mot denna bakgrund bör den privatpraktiserande juristen anteckna på ansökningshandlingarna, om han tillstyrker eller avstyrker ansökningen om rättshjälp. Gör han sig därvid skyldig till försummelse som leder till att ytterligare rättshjälp beviljas trots att ansökningen borde ha avslagits, bör detta kunna beaktas när ersättning bestäms till biträdet. Det är självklart att den privatpraktiserande juristens bedömning av det befogade i ansökningen om ytterligare rättshjälp inte kan grundas på annat material än som framkommer under konsultationen.

I promemorian anförs vidare att, även om rättshjälp inte har vägrats på grund av intresseprövningen, det senare under handläggningen av ärendet kan visa sig att sökanden inte har något befogat intresse av att få sin sak behandlad. I själva verket torde, som redan har nämnts, intresseprövningen få sin största betydelse på ett senare stadium än när själva ansökningen om rättshjälp prövas. Om sökanden i ett sådant fall inte vill acceptera att frågan läggs ned eller att förlikning träffas, bör rättshjälpsmyndigheten förordna att rättshjälpen skall upphöra. En sådan bestämmelse får praktisk betydelse inte minst när det gäller att förhindra en obefogad fullföljd av talan.

Om den som har rättshjälp biträds av befattningshavare på allmänna advokatbyrån, bör naturligtvis denne aktualisera frågan om att rättshjälpen skall upphöra. Har privatpraktiserande jurist förordnats till

biträde torde — i överensstämmelse med vad som tidigare har sagts om att intresseprövningen vid ansökningstillfället i vissa fall i realiteten måste göras av sådan jurist — det i praktiken bli denne som kommer att avgöra när den rättsliga angelägenhet som avses med rättshjälpen inte längre förtjänar samhällets stöd. I första hand bör naturligtvis den privatpraktiserande juristen, liksom befattningshavaren på den allmänna advokatbyrån, försöka få sin huvudman att godta att saken läggs ned eller att förlikning träffas. Accepterar inte klienten biträdets uppfattning, bör biträdet hänskjuta frågan till rättshjälpsmyndighetens prövning.

6.4 Remissyttrandena

Ståndpunkten i promemorian att i princip endast fysisk person skall kunna beviljas rättshjälp har godtagits eller lämnats utan erinran av remissinstanserna.

Också förslaget att dödsbo skall kunna beviljas rättshjälp har genomgående tillstyrkts eller lämnats utan erinran. Endast en remissinstans, *RLF*, har motsatt sig förslaget.

Av dem som tillstyrkt förslaget anmärker *hovrätten över Skåne och Blekinge* att det för vissa dödsbon med en stor krets dödsbodelägare, som kanske därtill delvis finns utomlands, kan vara svårt att fastställa om de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp föreligger. *Hovrätten för Nedre Norrland* framhåller att promemorieförslaget inte — som 1965 års utredningsförslag — innehåller några inskränkningar beträffande möjligheten för dödsbo att åtnjuta rättshjälp. Hovrätten ifrågasätter om inte dödsbos rätt till rättshjälp borde begränsas i överensstämmelse med 1965 års förslag. *Advokatsamfundet* anser att rättshjälp inte bör beviljas, om det med hänsyn till boets behållning och dödsbodelägarnas ekonomiska förhållanden finnes skäligt att dödsboet skall fullt ut betala kostnaderna för rättshjälp.

Förslaget att ideell förening skall kunna erhålla rättshjälp och att därvid avgift skall utgå med belopp som motsvarar rättshjälpskostnaden har fått ett blandat mottagande av de remissinstanser som har kommenterat förslaget. *Hovrätten för Övre Norrland* anser det vara en förbättring i förhållande till nuvarande ordning. *Hovrätten för Västra Sverige, Göteborgs rådhusrätt* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* vill inte motsätta sig förslaget och *rådhusrätten i Borås* lämnar det utan erinran. *Sex ledamöter i försäkringsdomstolen, kammarrätten* och *högsta domstolens ledamöter* anser att ideell förening bör kunna få subventionerad rättshjälp. *Kammarrätten* påpekar därvid att som motiv för rättshjälp åt ideell förening åberopats att de är beroende av medlemsavgifter och att de inte sällan behöver ekonomiskt stöd från det allmänna. Bestämmelsen om avgiftsskyldighet får emellertid anses inne-

bära att synpunkten att föreningen kan behöva det allmännas stöd inte blir tillgodosedd. Kammarrätten ifrågasätter om avgiftsbestämmelsen bör utformas så kategoriskt som skett.

I två remissvar förordas en begränsning i möjligheterna för ideell förening att få rättshjälp. *Stockholms läns landstings rättshjälpsanstalt* framhåller att gränserna mellan ideell förening och ekonomisk förening ofta är flytande och föreslår därför att ideell förening erhåller rättshjälp endast om särskilda skäl talar för det. *Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* uttalar att fackföreningar, idrottsföreningar och politiska föreningar ofta har mycket god ekonomi och att de knappast torde vara i behov av rättshjälp enligt den föreslagna lagen. Å andra sidan bör givetvis andra typer av ideella föreningar t. ex. handikappföreningar, kunna erhålla rättshjälp.

Nedre justitierevisionen ifrågasätter om inte sociala skäl föreligger i fråga om vissa ideella föreningar, som bedriver arbete inom t. ex. ungdomsvården. Å andra sidan kan sådana skäl vara uteslutna beträffande många andra föreningar. *Socialstyrelsen* ifrågasätter om ideell förening bör kunna få rättshjälp men ändå betala full avgift, då föreningen är oförhindrad att vända sig till privatpraktiserande advokat. Socialstyrelsen ifrågasätter om inte samma regel borde gälla för ideell förening som för dödsbo. *Stockholms stads rättshjälpsanstalt* anser det tveksamt om ideell förening skall erhålla generell rätt till rättshjälp.

Statens avtalsverk, som endast berör frågan om rättshjälp åt fackliga organisationer, anför att arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer brukar anses som ideella föreningar. Mot bakgrund av vad som anförs i promemorian om skälen till att lagen skall omfatta ideella föreningar anser avtalsverket det tveksamt om det varit avsett att också fackliga organisationer skall kunna erhålla rättshjälp.

JK, hovrätten över Skåne och Blekinge, Advokatsamfundet och *Malmö stads rättshjälpsanstalt* avstyrker förslaget i denna del. *JK* hänvisar till sin förut nämnda uppfattning att endast den som av ekonomiska skäl behöver samhällets stöd skall kunna få rättshjälp och till förslagets bestämmelser om bidragsskyldighet för ideell förening. *Hovrätten* förordar att med rättshjälp skall förstås endast subventionerad rättshjälp och avstyrker därför förslaget. Även om man godtar det vidsträcktare rättshjälpsbegreppet ter det sig emellertid enligt hovrätten omotiverat att sätta ideella föreningar i en särställning. Det skulle te sig direkt stötande att t. ex. LO eller SAF har rätt att anlita allmän advokatbyrå medan en stiftelse för välgörande ändamål saknar denna rätt. *Advokatsamfundet* erinrar om sin uppfattning att rättshjälp inte bör beviljas åt den som skall betala fullt ut vad hjälpen kostar. Vidare åberopas uttalandet i promemorian att rättshjälp åt ideella föreningar inte är motiverad av sociala skäl.

Frågan om rättshjälp åt näringsidkare berörs i ett stort antal re-

missvar. *Hovrätten för Nedre Norrland, RR:s ledamöter* och *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* godtar i princip huvudregeln att näringsidkare inte skall erhålla rättshjälp men framför samtidigt betänkligheter mot utformningen av den föreslagna regeln. *Jurist- och samhällsvetareförbundet* har ingen erinran mot förslaget men förutsätter att tillämpningen av bestämmelsen inte blir för snäv. Övriga remissinstanser, som yttrat sig i frågan, avstyrker eller anlägger starkt kritiska synpunkter på förslaget. Till denna grupp hör bl. a. *JK, RÅ, nedre justitierevisionen, Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Övre Norrland, länsstyrelserna i Hallands* och *Jämtlands län, HD:s ledamöter, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare, Stockholms stads* och *Tornedalens rättshjälpsanstalter, rättshjälpsanstalten i Helsingborg, Hyresgästernas riksförbund, RLF, Advokatsamfundet, Sveriges hantverks- och industriorganisation, Sveriges köpmannaförbund* och *Svenska företagares riksförbund.*

Av dem som i princip godtar förslaget framhåller *hovrätten för Nedre Norrland* att bättre överensstämmelse med motiven skulle uppnås om i stället för synnerliga skäl uppställdes särskilda skäl som villkor för rättshjälp. *RR:s ledamöter* anser den föreslagna begränsningen av rättshjälpen i det stora hela välbetänkt. Den har i promemorian motiverats bl. a. med att rättegångs- och liknande kostnader i näringsverksamhet är avdragsgilla vid taxering. Även om så inte alltid är fallet med dessa kostnader, exempelvis kostnader i samband med förvärv av rörelse eller i skattemål, bör dock den advokatverksamhet som hänför sig till affärslivet inte dras in under den utbyggda rättshjälpen. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* framhåller att förslaget kan innebära en försämring för näringsidkare jämfört med LFR och ifrågasätter om inte en uppmjukning kunde ske. Liksom hovrätten för Nedre Norrland framför föreningen förslaget att synnerliga skäl byts mot särskilda skäl.

Till de avstyrkande remissinstanserna hör *nedre justitierevisionen* som anför. Enligt justitierevisionens mening saknas det bärande skäl för att på detta sätt i princip utesluta näringsidkare från tillgång till rättshjälp. Gränsdragningen mellan anställningsförhållande och företagsamhet i egen regi är ofta svår att göra, och såväl tolkningen av dessa båda begrepp som tillämpningen av den föreslagna lagregelns undantagsbestämmelse skulle säkerligen komma att många gånger förorsaka bryderi och osäkerhet. Ur social synpunkt är det för övrigt inte mindre angeläget att en näringsidkare i små ekonomiska omständigheter bereds möjlighet att ta tillvara sin rätt i fråga om sin näring än att han erhåller bistånd i fråga om sina rent privata angelägenheter, ty i båda fallen drabbas han och hans familj lika hårt av följderna av att han genom ekonomiskt trångmål förlorar sin rätt. För flertalet småföretagare är rättegångskostnader en i budgeten oförutsedd utgiftspost. Företag-

samhet i större skala bedrivs vanligen i aktiebolagsform. Justitierevisionen vill med hänsyn till det nu sagda avstyrka förslaget. De omständigheter som i promemorian åberopas till stöd för att från rättshjälp utesluta näringsidkare synes kunna vinna erforderligt beaktande när rättshjälpsavgiften bestäms. *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, som också avstyrker förslaget, invänder att de skäl, som skulle motivera att rättshjälp skall lämnas näringsidkare är sådana att det kan vara tveksamt om de inte överensstämmer med de villkor som gäller för beviljande av rättshjälp över huvud taget. Hovrätten finner det vidare vid en reform av samhällets rättshjälp principiellt motbjudande att en grupp, som enligt det nuvarande systemet kan få fri rättegång, utesluts. Att avdrag vid taxering kan ske av kostnader för juridisk hjälp är inte ett skäl att utesluta de näringsidkare, som är i de ekonomiska omständigheter som utgör villkor för att rättshjälp skall beviljas; dessa näringsidkare kan förutsättas inte kunna sätta av pengar till en svårförutsebar process och är inte mycket betjänta av att i efterhand, långt efter det att behovet av rättshjälp förelegat, få göra avdrag för kostnaden. *Hovrätten för Övre Norrland* anser att de skäl som anförts för denna begränsning inte är bärande. Det gäller här en heterogen grupp personer, som utövar sin näring under högst varierande ekonomiska förhållanden. Såsom näringsidkare torde böra anses exempelvis lantbrukare, småhantverkare, innehavare av mindre butiker, konstnärer, författare och fritt verksamma vetenskapsmän. Det kan inte vara en realistisk tanke, att sådana näringsidkare alltid skall hålla en ekonomisk beredskap för att kunna betala eventuella rättegångskostnader eller liknande kostnader. Det kan tilläggas att även en löntagare, som tvingats in i en lönetvist och drabbats av rättegångskostnader, torde vara berättigad till avdrag för kostnaden vid beskattningen. Det ekonomiska grundskydd, rättshjälpen avser att ge, bör vara lika för alla, oavsett yrke eller näring.

Sveriges hantverks- och industriorganisation erinrar om att ATP i dag utgår inte enbart till löntagare utan också till företagare och att de förmåner beträffande ersättning vid sjukdom etc. som tidigare varit förbehållna löntagare i dag också står öppna för företagare. Ett ytterligare exempel på utjämning är de arbetslöshetskassor som under de senaste åren bildats för företagare. Det finns därför enligt organisationen inte någon motivering för att på det sätt som gjorts i promemorian dra en skarp gräns mellan fysiska personer i allmänhet och fysiska personer som får sin utkomst som företagare. Inkomstmässigt sett finns i vårt land, speciellt när det gäller de mindre och medelstora företagen inom organisationens näringsgrupp och andra närstående näringsgrupper, åtskilliga företagare vars kontantinkomster inte överstiger och ofta också understiger vad hans anställda har.

Förslaget i promemorian att utlänning som inte är bosatt här i riket inte får beviljas rättshjälp och att inte heller annan utlänning kan få

rättshjälp i fråga om angelägenhet som saknar anknytning här i riket har berörts i ett tjugotal remissyttranden. Till den del förslaget innebär att utlänning skall kunna beviljas rättshjälp oavsett i vilket land han är medborgare godtas det i alla remissvaren.

Kravet på att utlänningen för att få rättshjälp skall vara bosatt här i landet kritiseras däremot av åtskilliga remissinstanser. *Hovrätten för Västra Sverige* framhåller att den föreslagna bestämmelsen förefaller att stå i strid med en del konventioner. Lagtexten bör därför kompletteras med en motsvarighet till 16 § LFR som ger Kungl. Maj:t möjlighet att besluta att medborgare i viss främmande stat skall ha samma rättshjälpsförmåner som svensk medborgare. Liknande uttalanden görs av bl. a. *Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, Göteborgs rådhusrätt* och *rättshjälpsanstalterna i Stockholms stad, Malmö* och *Göteborg. Rättshjälpsanstalten i Malmö* framhåller vidare att förslaget utestänger i övriga delar av Norden bosatta finska, danska, norska och isländska medborgare med behov av rättshjälp från praktisk möjlighet att föra talan i Sverige enligt bestämmelserna i 7 § KF den 31 december 1931 om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap. *Rättshjälpsanstalten i Göteborg* anför att förslaget innebär en väsentligt sämre service i en rad avseenden och kan i många fall leda till rättsförluster. Enligt *Statens invandrarverk* kan det förekomma fall där rättshjälp borde kunna beviljas en utomlands bosatt utlänning i ärende med anknytning hit. Exempelvis bör en utlänning som varit bosatt här en lång tid och som efter det han flyttat tillbaka till sitt hemland blir invecklad i en process som rör hans rätt till pension här i landet kunna få rättshjälp i denna angelägenhet. Uttalanden av liknande innebörd görs av *socialstyrelsen* och *LO*.

Statens invandrarverk anför vidare att i Sverige bosatt utlänning hittills i vissa fall beviljats rättshjälp i angelägenhet som inte har anknytning hit. Det har sålunda förekommit att utlänning av rättshjälpsanstalt fått hjälp med att föra process utomlands som rört hans rätt till skadestånd på grund av förföljelse, som han tidigare utsatts för utanför Sverige. Denna möjlighet bör enligt verkets mening bibehållas. Även i andra situationer kan det vara önskvärt att bevilja rättshjälp åt en här bosatt utlänning i angelägenhet utan anknytning hit. Verket anför sammanfattningsvis att det kan vara svårt att överblicka alla de situationer som kan uppkomma och anser att en tänkbar lösning skulle vara att i rättshjälpslagen införa en allmän klausul som ger Kungl. Maj:t möjlighet att förordna om tillämplighet av lagen i angivna och liknande situationer. Även *rättshjälpsanstalten i Göteborg* kritiserar kravet på anknytning här i riket. Utlänningen kan i många fall ha ett berättigat anspråk att erhålla rättshjälp i frågor om angelägenhet i utlandet. Som exempel nämns förhållandena i gränstrakterna. *Länsåklagaren i Värmlands län* gör liknande uttalanden och förordar att det överlåts åt rätts-

hjälpsjuristens omdöme att ge en rimlig begränsning av rättshjälpen till utlänningar såvitt avser angelägenheter i hemlandet. *Advokatsamfundet* uttalar att skäl för kravet givetvis inte saknas men anser att det innefattar en viss diskriminering av utlänningar i jämförelse med vad som gäller för svenska medborgare. Advokatsamfundet hemställer att frågan övervägs närmare.

Förslaget i promemorian att s. k. massärenden i princip skall omfattas av rättshjälpen berörs i ett fåtal yttranden. De remissinstanser som tagit upp frågan godtar förslaget. Till denna grupp hör bl. a. *JK, nedre justitierevisionen, RR:s ledamöter* och *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister. RR:s ledamöter* uttalar beträffande andra skatteärenden än deklarationsärenden, främst besvär i taxerings- och uppbördsärenden, att det får anses riktigt att de i princip inte utesluts från rättshjälpen. Det får emellertid antas att intresseprövningen här kommer att få en inte ringa betydelse. Om de allmänna advokatbyråerna skulle i någon större utsträckning engagera sig i det betydande antal skattetvister som rör värderingar och skälighetsbedömningar, torde detta innebära en avsevärd påfrestning för organisationen. *Advokatsamfundet* anser att det inte finns skäl att undanta massärendena från rättshjälpen men att det inte heller finns något skäl att i dessa ärenden meddela rättshjälp i andra fall än sådana där sökanden inte utan sådan hjälp kan få erforderligt bistånd. Om man inför den regeln att rättshjälp inte skall beviljas i sådana fall där kostnaderna inte kommer att överstiga vad sökanden har både råd och skyldighet att betala, behövs inga särskilda bestämmelser om massärenden.

Förslaget att Kungl. Maj:t skall kunna förordna att rättshjälpsavgiften i massärenden skall motsvara rättshjälpskostnaden har godtagits av dem som särskilt berört frågan.

I ett tjugotal yttranden kommenteras förslaget att rättshjälp inte skall få meddelas i fråga om upprättande av självdeklaration. I flertalet av dessa yttranden godtas promemorians ståndpunkt. *Advokatsamfundet* uttalar att det visserligen vore i och för sig i hög grad önskvärt att kunna bereda allmänheten vidgade möjligheter till sakkunnig hjälp. Men av praktiska skäl torde det vara omöjligt att lösa denna fråga inom ramen för den allmänna rättshjälpen. Varken de av staten drivna rättshjälpsbyråerna eller de privatpraktiserande advokaterna skulle ens tillnärmelsevis räcka till för att under deklarationstiden bistå allmänheten i den utsträckning som skulle bli följden, om rättshjälpen skulle omfatta även upprättandet av självdeklarationer. Av samma mening är bl. a. *JK, justitierevisionen, hovrätten för Övre Norrland, regeringsrättens ledamöter, Stockholms läns landstings rättshjälpsanstalt* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare.*

Rådhusrätten i Borås ansluter sig i allt väsentligt till uttalandena i promemorian men vill ifrågasätta, om något undantagslöst förbud bör

uppställas mot att låta rättshjälpen omfatta även upprättande av självdeklaration. Visserligen är rådhusrätten väl medveten om att en generell rättshjälp i dessa ärenden säkerligen skulle vålla oöverkomliga praktiska problem. Men i undantagsfall kan det vara angeläget att en allmän advokatbyrå även lämnar hjälp vid upprättandet av självdeklaration. *Malmö stads rättshjälpsanstalt* framför liknande synpunkter. Att upprätta självdeklaration kan enligt rättshjälpsanstalten vara ett led i arbetet för en klient i t. ex. ett skadeståndsmål. Om vid slutuppgörelse livränta utbetalas för flera år tillbaka samtidigt som ersättning för lyte och men samt sveda och värk utgår, har klienten ofta ett klart behov av hjälp med deklarationen det året. I samband med deklarationen för retroaktiv livränta bör ofta upprättas ansökan om beskattning av ackumulerad inkomst. Även andra fall kan tänkas där deklarationen utgör ett naturligt led i ett ärendes handläggning. I andra än sådana fall bör självdeklaration på skäl, som anförts i promemorian, inte förekomma vid rättshjälpsmyndigheten.

I några yttranden görs uttalanden som går ut på att frågan om rättshjälp för att upprätta självdeklaration bör övervägas ytterligare. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* har ingenting att invända i sak men framhåller att, eftersom samhället har ålagt medborgarna skyldighet att avge självdeklaration, samhället också borde sörja för att de som inte klarar av det på egen hand får den hjälp de behöver. Det nuvarande systemet med privata deklarationsbyråer är klart otillfredsställande. Hovrätten anser därför att samhället borde organisera den deklarationshjälp som det föreligger ett så stort behov av. En sådan organisationsuppgift synes lämpligen kunna anförtros åt de allmänna advokatbyråerna. *Kammarrätten* finner uppenbart att det föreligger ett behov av rättshjälp avseende upprättande av självdeklaration. Den möjlighet som i dag kan finnas för skattskyldig att vända sig till vederbörande taxeringsnämndsordförande, lokal skattemyndighet eller länsstyrelses taxeringsavdelning är helt otillräcklig. Den personella utrustningen för en mer genomförd serviceverksamhet saknas, och det kan f. ö. ifrågasättas om de granskande och prövande myndigheterna bör engageras för sådan rådgivande verksamhet. Ett talande uttryck för många skattskyldigas behov av att få deklarationshjälp — detta gäller f. ö. ofta nog även enkla deklarationer — är det otal mer eller mindre kvalificerade deklarationsbyråer som upprättas i deklarationstider. Det är inte tillfredsställande att de skattskyldiga vid fullgörande av deklarationsskyldigheten skall vara hänvisade att mot betalning anlita byråer, vars sakkunskap erfarenhetsmässigt kan vara ganska ringa. Förutom kostnadsaspekten bör beaktas risken för rättsförluster och faran för att deklarationen blir så oriktig att straffpåföljd kan ifrågakomma. Läget i sistnämnda hänseende skärps f. ö. väsentligt om vad som föreslagits i betänkandet "Skattebrotten" (SOU 1969: 42) genomförs. Landskontorsutredningen föreslog

i sitt betänkande "Skatteförvaltningen" (SOU 1967: 22) vissa åtgärder för att förbättra läget. Den utväg, som där anvisades, mötte viss kritik från bl. a. kammarrättens sida. Detta betyder emellertid inte att nuvarande förhållanden är acceptabla. Kammarrrätten anser alltså att frågan ånyo bör övervägas. Möjligen kan detta inte ske redan i nuvarande sammanhang men fortsatta överväganden bör inte skjutas på en obestämd framtid. Auktoriserade och eventuellt statsunderstödda skattebyråer, fristående eller anknutna till den allmänna rättshjälpsorganisationen, kan därvid böra övervägas. Dessa skulle måhända också kunna biträda med sådan rättshjälp, som enligt förslaget är tänkt att kunna beviljas vid processer i taxeringsärenden. *Rättshjälpsanstalten i Helsingborg* erinrar om att primärkommunerna på sina håll i samband med att självdeklarationer skall inges inrättar deklarationsbyråer, som mot en mindre avgift lämnar allmänheten råd och bistånd med upprättandet. Det kan ifrågasättas om inte detta är en uppgift som borde övertas av staten och exempelvis förmedlas av rättshjälpsanstalt.

Arbetsgruppens förslag, att rättshjälp inte skall få beviljas den som inte har ett befogat intresse att få sin sak behandlad kommenteras i ett drygt trettiotal yttranden. Bland de remissinstanser som yttrar sig i frågan finns en mindre grupp som godtar förslaget eller lämnar det utan erinran. Till denna grupp hör bl. a. *Stockholms rådhusrätt, rådhusrätten i Malmö, RR:s ledamöter, Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister, Stockholms stads rättshjälpsanstalt* och *LO*. En något större grupp avstyrker den föreslagna intresseprövningen. Till dem som avstyrker förslaget hör bl. a. *JK, RÅ, nedre justitierevisionen. Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland och Advokatsamfundet.* I övriga yttranden som tar upp frågan uttalas tveksamhet inför förslaget eller önskemål om jämkningar.

RR:s ledamöter, som finner att den föreslagna ordningen i huvudsak kan godtas, framhåller att den begränsning av rättshjälpen som ligger i intresseprövningen får betydelse även i förvaltningsrättsliga frågor. En väl avvägd intresseprövning bör kunna medverka till att förvaltningsärenden som grundar sig på missförstånd eller liknande läggs till rätta på ett tidigt stadium. Samtidigt är det, inom förvaltningsområdet lika väl som inom området för de allmänna domstolarnas verksamhet, väsentligt att vid intresseprövningen lämnas betydande utrymme för skilda uppfattningar om det välgrundade i sökandens anspråk och att prövningen begränsas till vad som krävs för att förhindra missbruk av rättshjälpen. *Stockholms stads rättshjälpsanstalt* uttalar att den föreslagna inresseprövningen synes väl överensstämma med de regler som tillämpas vid rättshjälpsanstalterna och som visat sig fungera på ett tillfredsställande sätt. Mot utformningen av bestämmelsen är därför intet att erinra. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* har i huvudsak

ingen erinran mot förslaget. Föreningen framhåller dock att det för den enskildes rättssäkerhet är betydelsefullt att rättshjälpsmyndigheten liksom den enskilde advokaten iakttar stor försiktighet vid tillämpningen. Enligt *LO:s* mening torde det inte råda någon tvekan om att en intresseprövning måste ske, så att inte rättshjälpens resurser kommer att tas i anspråk i helt meningslösa och utsiktslösa rättslägen. En annan sak är att då denna prövning oftast måste ske efter en summarisk utredning, så måste den prövande myndigheten vara utomordentligt säker på sin sak, innan ett anspråk anses som obefogat. Vid den första prövningen bör således endast de uppenbart obefogade anspråken avvisas. Den rättshjälpssökande skall inte heller anses ha ett befogat intresse att få saken prövad om tvisten eller anspråket avser obetydliga ekonomiska värden. LO har i princip inget att invända mot detta. Organisationen vill dock framhålla, att även om det från den enskilde rättshjälpssökandens synpunkt kan röra sig om obetydliga ekonomiska värden, så kan rättsanspråket ha betydelse för flera än den rättssökande, vilket i verkligheten kan innebära att utgången av en rättslig prövning kan ha ett betydande ekonomiskt värde utöver varom är fråga i målet. Avgörandet i det enskilda målet kan således ha stor betydelse för t. ex. stora konsumentgrupper, löntagargrupper eller andra intressegrupper. I sådana fall förutsätter LO att något avseende inte kommer att fästas vid att tvisten eller anspråket i det enskilda fallet avser obetydliga ekonomiska värden jämfört med kostnaderna i ärendet eller målet. *Rådhusrätten i Malmö* ser med tillfredsställelse att det genom förslaget skapas möjlighet till en förhandsprövning av parts talan. En sådan förhandsprövning är dock en synnerligen grannlaga uppgift och rådhusrätten är tveksam om den föreslagna lagtexten ger myndigheterna tillräckligt stöd och ledning för att verkligen hindra missbruk av rättshjälpsförmånerna. Det förefaller också rådhusrätten som om vissa av de i promemorian nämnda exemplen skulle vara mindre väl valda. Möjligen beror detta på att med rättshjälp i dessa exempel i själva verket åsyftats rättegång. Rådhusrätten anser sålunda, att rättshjälp bör meddelas för en förberedande behandling och undersökning av ett anspråk beträffande vilket det kanske inte finnes stor sannolikhet för att det skall kunna drivas med framgång. Detsamma gäller de fall då motparten saknar tillgångar. Däremot bör rättshjälp för rättegång kunna vägras i dylika fall, i den mån sådan hjälp inte erfordras för preskriptionsavbrott.

Till dem som inte är beredda att godta promemorieförslaget hör *JK* som anför i huvudsak följande. Att rättshjälp bör kunna vägras när anspråket grundas på en klar felbedömning av gällande rättsregler — en rättssökande vill exempelvis föra en arvsprocess när arvsrätt enligt lag inte föreligger — är helt uppenbart. En vägran kan väl också godtas när anspråket avser ett även efter sökandens egen måttstock obetydligt värde eller när någon vill föra ansvarstalan för ett brott som ligger under

allmänt åtal. Men att efter en summarisk och kanske otillförlitlig utredning bedöma om bevisläget är sådant att det framstår som mycket osannolikt att ett anspråk kan drivas med framgång är en synnerligen vanskllig uppgift för vilken myndighet som än får sig uppgiften anförtrodd. Sannolikt skulle myndigheten bli mycket försiktig i sin bedömning; i allt fall borde den vara det. Annars skulle finnas risk för felbedömningar till den rättssökandes nackdel, vilka skulle bli särskilt allvarliga om, såsom föreslås i promemorian, fullföljdsrätt skulle vara utesluten. Det torde vidare vara mycket vanskligt att avgöra om ett i och för sig befogat anspråk inte ens på längre sikt kan realiseras därför att motparten saknar tillgångar. Oavsett vilken myndighet som får hand om intresseprövningen, bör denna göras betydligt mer begränsad än som skett i förslaget. Bestämmelsen torde böra ges i huvudsak samma innehåll som motsvarande regel i LFR. Det är tydligt att en så utformad bestämmelse inte kan bli den effektiva spärr mot missbruk av rättshjälpen eller det led i kostnadskontrollen som avsetts. Vad som i dessa avseenden går förlorat kan emellertid ersättas genom att reglerna om den enskildes bidragsskyldighet och om behörighetsvillkor för biträde utformas så att missbruk av rättshjälpen i regel inte behöver befaras.

Nedre justitierevisionen framhåller att obefogade rättegångar med hjälp av fri rättegång hittills inte förts i nämnvärd utsträckning. Visserligen kommer rättshjälpen enligt förslaget att utsträckas till inkomstgrupper som f. n. inte kan få fri rättegång, men för dem utgör både rättshjälpsavgiften och risken att få svara för motpartens kostnader avhållande moment. Vidare anser justitierevisionen att allvarliga betänkligheter av principiell natur kan anföras mot en skärpt intresseprövning i förväg. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anför att det med hänsyn till svårigheterna att göra en intresseprövning på förhand inte är sannolikt att förslagets bestämmelser får någon större effekt.

Advokatsamfundet, som ställer sig starkt kritiskt till den föreslagna ordningen, anser att det är uppenbart att varje förprövning är förenad med utomordentliga vanskligheter. Dessa belyses enligt samfundets mening av de exempel som i promemorian har anförts på situationer där rättshjälp bör kunna vägras. Beträffande det först anförda exemplet, att anspråket grundas på en klar felbedömning av rättsläget, uttalas att det inte utgör något praktiskt problem. Sökanden har säkerligen redan vid konsultationen fått besked om att han inte har någon juridisk rätt och att den konsulterade juristen inte vill medverka. Angående det fallet att bevisläget är sådant att det framstår som utsiktslöst eller mycket sannolikt att anspråket kan drivas med framgång framhålls svårigheten att på förhand bedöma detta. Samfundet anför bl. a. att det kan visa sig senare att det kan skaffas fram bevisning som sökanden från början inte känt till. I fråga om det fallet att tvisten eller anspråket avser obetydliga ekonomiska värden uttalas bl. a. att, om rättshjälp i ett sådant

fall skall vägras, det betyder att man i realiteten gör avsteg från principen att ingen av kostnadsskäl skall hindras att göra sin rätt gällande. Samfundet vänder sig vidare mot det i promemorian anförda exemplet att ett i och för sig befogat anspråk inte ens på längre sikt kan realiseras därför att motparten saknar tillgångar och ställer frågan hur man skall kunna veta att anspråk inte ens på längre sikt är realiserbart. Dessutom kan det vara fråga om fall där talan måste väckas inom viss tid om inte rätten till talan skall förloras.

Beträffande det fallet att en målsägande vill föra ansvarstalan för ett brott som ligger under allmänt åtal framhåller samfundet bl. a. att målsäganden, om åklagaren inte väcker talan, kan ha befogat intresse att kunna utöva sin subsidiära åtalsrätt. Även uttalandet i promemorian att rättshjälp bör kunna vägras i vissa fall när talan avser ärekränkning ger anledning till invändningar. Sammanfattningsvis uttalar samfundet att en av myndighet på förhand verkställd intresseprövning är så vansklig och från rättssäkerhetssynpunkt förenad med så påtagliga risker och olägenheter att bestämmelser om sådan prövning inte bör införas.

I fråga om intresseprövning efter det att rättshjälp meddelats uttalar samfundet bl. a. följande. De anförda betänkligheterna blir givetvis mindre, om intresseprövningen sker vid en senare tidpunkt, då man bättre kan bedöma sakläget. Promemorieförslag i det avseendet måste ändå avstyrkas. Det avgörande skälet är att — när fråga är om en process (judiciell eller administrativ) — det enda tillfredsställande sättet att officiellt fastslå att rättshjälpssökanden varit ute i ogjort väder är att domstol eller myndighet ogillar hans talan. Det är inte svårt att föreställa sig vad det skulle betyda för den allmänna tron på rättvisan, om den som beviljats rättshjälp med fullt fog skulle kunna säga att han misslyckats i sin strävan att få rätt, inte därför att domstolen funnit hans anspråk obefogat utan därför att rättshjälpsmyndigheten, som kanske också företrätt hans motpart, dragit in rättshjälpen och därigenom tvingat honom att avstå från sin rätt. Härtill kommer att det i processer ofta först på ett mycket sent stadium (inte sällan först efter huvudförhandlingen) är möjligt att få någorlunda säkra hållpunkter för bedömningen. Att då — sedan kostnaderna redan nedlagts — dra in rättshjälpen är i allmänhet skäligen meningslöst.

Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare är av den uppfattningen att den föreslagna intresseprövningen, om den hade varit föreskriven i dag, endast i undantagsfall skulle ha lett till att en ansökan om fri rättegång hade avslagits. En advokat måste, innan han åtar sig ett uppdrag, pröva om uppdraget faller inom ramen för vad god advokatsed tillåter. Samma prövning bör ankomma på de tjänstemän hos allmänna advokatbyrån som inte är advokater och på biträden hos privatpraktiserande advokater. Denna prövning måste i allmänhet vara

tillräcklig för att förhindra rättshjälp i de ärenden som enligt förslaget skall falla bort genom intresseprövningen. I återstående fall finns möjligheten att sätta ned ersättningen till biträdet. Om denna möjlighet utnyttjas på rätt sätt, är riskerna nästan helt uteslutna att staten skall belastas med kostnader i de fall då intresseprövningen skulle ha utfallit negativt. *Tornedalens rättshjälpsanstalt* anför liknande synpunkter. Enligt *Advokatsamfundets* bestämda mening finns det endast en väg att gå för att så långt som möjligt förhindra missbruk av rättshjälpen, och det är att ställa stränga krav på dem som skall biträda rättshjälpsklientelet, både när det gäller kravet på erforderliga kvalifikationer hos dem som skall betros med dessa uppdrag och när det gäller dessa personers sätt att fullgöra sina uppdrag. Även när det gäller intresseprövning på ett senare stadium av rättshjälpsärendet anser samfundet att det enda lämpliga sättet att förebygga missbruk av rättshjälpen är att lägga ansvaret på det förordnade biträdet. Om han — utan att på grund av förordnandet vara nödsakad därtill — fortsätter att lägga ned arbete och kostnader på en sak, som han under ärendets gång har funnit — eller bort finna — utsiktslös eller eljest meningslös, bör han få bära konsekvenserna härav. Detta gäller oavsett om det är fråga om processuell eller utomprocessuell rättshjälp. — Skulle en privat advokat följa den i promemorian angivna ordningen för rättshjälps upphörande på grund av reglerna om intresseprövning, åsidosätter han god advokatsed. Han får inte vara aktivt verksam i uppenbar strid mot vad hans klient önskar. Vad man har rätt att fordra av honom är att han i den situation som här avses gör allt han kan för att förmå klienten att gå med på en förlikning eller lägga ned saken samt att han, om klienten inte vill böja sig för hans uppfattning, avböjer att vidare medverka och begär att bli entledigad från biträdesförordnandet. Men att han vidtar åtgärder för att offentlig myndighet skall beröva klienten rättshjälpen kan omöjligt tolereras. Vill man att allmänheten skall ha samma förtroende för en rättshjälpsjurist som för en privat advokat, måste rättshjälpsjuristen följa samma regler om god advokatsed som de privata advokaterna. En allmän advokatbyrå bör, lika väl som en privat advokat, ha frihet att avböja att vidare bistå en klient, men detta bör inte ske i den formen att byrån medverkar till ett myndighetsdekret, som berövar klienten rättshjälpsförmånen såsom sådan. Liknande synpunkter anförs av bl. a. *hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, Göteborgs rådhusrätt* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare*. De två sistnämnda remissinstanserna framhåller också att det inte heller, annat än möjligen i rena undantagsfall, torde böra ankomma på domstolen eller myndighet där ärendet är anhängigt att anmäla att saken har tagit sådan vändning att rättshjälpen av den anledningen bör upphöra. Enligt *hovrätten för Västra Sverige* bör en sådan anmälningsskyldighet åligga domstol endast i rena undantagsfall.

7 Kostnadsbidrag

7.1 Nuvarande ordning

I 1 § första stycket LFR stadgas att fri rättegång kan beviljas den som inte äger tillgång till att betala de med rättegången förenade kostnaderna eller efter betalning av kostnaderna skulle sakna nödvändiga medel för eget uppehälle och för att fullgöra den underhållsskyldighet som åligger honom.

I vissa fall som anges i 7 § kan rätten förordna, att förmånen av fri rättegång skall upphöra. Sådant beslut kan meddelas om det under rättegången framkommer att parten är i stånd att betala processkostnaderna utan att ta i anspråk medel som är nödvändiga för hans eget uppehälle och för att fullgöra honom åliggande underhållsskyldighet. Beslut att förmånen skall upphöra kan vidare meddelas om det framkommer att partens talan måste anses vara av ringa betydelse för honom eller att hans talan grundar sig på överlåtelse, som kan antas ha skett i syfte att därmed erhålla fri rättegång.

Bestämmelser om skyldighet för part med fri rättegång att ersätta statsverket kostnaderna för rättshjälpen finns i 8 § första stycket och 13 §. Har beslut meddelats att förmånen skall upphöra skall enligt förstnämnda lagrum rätten när den skiljer målet från sig ålägga parten att ersätta statsverket kostnaderna för den fria rättegången. Domstolen har dock att pröva om och i vad mån sådant åläggande bör ske när beslutet om att förmånen skall upphöra grundats på att det funnits vara av ringa betydelse för parten att hans talan prövas. Utöver dessa fall förekommer det inte att parten med fri rättegång under målets handläggning förpliktas att ersätta statsverket dess kostnad för den fria rättegången.

Frågan om sådan ersättningsskyldighet kan däremot tas upp senare. I 13 § första stycket regleras två fall. Det ena är att parten efter rättegångens slut anses kunna betala rättegångskostnaden utan att ta i anspråk medel som är nödvändiga för hans eget uppehälle och för att fullgöra den underhållsskyldighet som åligger honom. Parten kan då på talan av kronans ombudsman förpliktas att ersätta statsverket kostnaden. Det andra fallet är att motpart eller annan ålagts att ersätta statsverket rättegångskostnaden och att kostnaden inte kunnat tas ut av denne. Även i denna situation kan — under samma förutsättning som ovan angetts i fråga om betalningsförmågan — parten som haft fri rättegång på yrkande av kronans ombudsman förpliktas att ersätta rättegångskostnaden. Talan får inte väckas senare än fem år efter rättegångens slut. Bestämmelserna i första stycket gäller enligt andra stycket också i fråga om kostnad som av allmänna medel betalats för verkställighet av dom eller utslag. Tiden inom vilken talan skall väckas skall dock räknas från det verkställighetsåtgärden avslutats. Har part betalat

kostnad som annan ålagts att ersätta statsverket, inträder han enligt tredje stycket i statsverkets rätt mot den andre.

Enligt 1 § normalreglementet lämnar rättshjälpsanstalterna mindre bemedlade kostnadsfri hjälp i rättsliga angelägenheter.

Den som fått rättshjälp är i vissa fall skyldig att ersätta anstalten kostnader för rättshjälpen. Bestämmelser härom finns i 5 § normalreglementet. Anses någon på grund av sina förmögenhetsförhållanden rätteligen inte ha haft rätt att åtnjuta hjälpen är han, om anstaltens styrelse fordrar det, skyldig att ersätta anstalten dess utgifter för saken och betala skälig ersättning för rättshjälpen i den mån anstalten inte får ersättning i annan ordning. Samma skyldighet åligger sökande som genom anstaltens biträde erhållit egendom av någon betydelse. Får sökanden ersättning för rättegångskostnad skall ersättningen tillfalla anstalten, till den del ersättningen kan anses innefatta gottgörelse för anstaltens utgifter i målet och för den av anstalten lämnade rättshjälpen.

En förutsättning för att rättshjälp skall kunna erhållas enligt jämtlandssystemet är, liksom vid rättshjälpsanstalterna, att sökanden är mindre bemedlad (punkt 1 i normalavtalet). Även enligt jämtlandssystemet föreligger vidare viss ersättningsskyldighet för kostnader för lämnad rättshjälp. Har i ett ärende annan än klienten till advokaten för klientens räkning kontant betalat belopp, som tillhopa överstiger 1 000 kronor, skall advokaten av överskjutande belopp så långt det räcker gottgöra sig för arvode och utlägg. Överstiger beloppet 700 kronor men inte 1 000 kronor, skall advokaten ur vad som överstiger 700 kronor gottgöra sig jämkad ersättning för arvode och utlägg (punkt 9 i normalavtalet).

Inom justitiedepartementet gjordes under våren 1970 en undersökning av praxis vid fri rättegång och annan rättshjälp. Enligt denna undersökning måste möjligheterna att få fri rättegång anses vara ganska snävt begränsade. När det gäller sökande som inte har någon försörjningsplikt vägrar några underrätter fri rättegång redan vid en årsinkomst av 13 000 à 14 000 kronor. De domstolar som tillämpar bestämmelserna mest generöst har satt gränsen vid en årsinkomst av cirka 18 000 kronor. För sökande med försörjningsplikt görs i allmänhet vissa tillägg till dessa övre gränser för varje underhållsberättigad person. För make som inte har egen inkomst medger vissa underrätter sålunda ett tillägg som uppgår till 4 000 à 4 500 kronor medan andra domstolar inte har några utvecklade schablonregler utan gör en bedömning från fall till fall. För barn utan egen inkomst medges höjning med belopp som varierar från 2 000 till 3 000 kronor och i viss utsträckning även bestäms av barnets ålder. De redovisade inkomstgränserna avser normalfallen.

När det gäller att avgöra vilka som skall anses vara mindre bemedlade tillämpar rättshjälpsanstalterna enligt undersökningen tämligen olika

praxis. Några centrala riktlinjer finns inte. Vid en del anstalter har dess styrelse fastställt normer för bedömningen. Vid andra har chefen för anstalten — ofta efter samråd med andra kolleger — lämnat anstalten riktlinjer eller hjälpregler. Vissa rättshjälpsanstalter har inga bestämda inkomstgränser utan prövning sker från fall till fall. Helt allmänt kan följande sägas om praxis vid anstalterna. Man utgår från ett bruttoinkomstbelopp per månad för ensamstående som en övre gräns. Detta belopp varierar starkt, från cirka 1 200 kronor vid de anstalter som har de lägsta inkomstgränserna till 1 800 kronor vid rättshjälpsanstalten i Stockholm. Till dessa övre gränser brukar läggas en viss summa per månad för varje person — hustru eller barn — mot vilken sökanden har försörjningsplikt. Detta belopp varierar vid de olika anstalterna mellan 150 och 400 kronor. De sålunda bestämda inkomstgränserna är att betrakta som hjälpregler och kan förskjutas uppåt vid särskilt stor försörjningsbörda, höga bostadskostnader, betungande skuldsättning etc. respektive nedåt vid förekomsten av förmögenhet. Ärendets mer eller mindre komplicerade och kostnadskrävande beskaffenhet är också en omständighet som kan påverka rätten att få biträde vid rättshjälpsanstalt. Vid bedömningen av den inverkan förekomsten av förmögenhet skall ha fäster man i allmänhet inte avseende vid mindre kontantförmögenhet. Den övre gränsen synes här variera mellan 6 000 och 10 000 kronor. Lös egendom som lätt kan realiseras likställs med kontantförmögenhet. Förekomsten av fastighet som endast med svårighet kan belånas, påverkar regelmässigt inte möjligheten att få rättshjälp.

Normalreglementet har inga föreskrifter om att avgifter skall tas ut av klienterna utan synes förutsätta att rättshjälpen, bortsett från de fall som regleras i 5 § och som sällan förekommer, skall lämnas kostnadsfritt. Det sagda gäller dock endast själva biträdeshjälpen. Sökanden har själv att svara för utgifter i samband med rättshjälpen. Han har alltså att ersätta utlägg för exempelvis läkarintyg och värderingsintyg. En sökande som inte är i stånd att betala kostnaderna för sådana utlägg kan dock helt eller delvis befrias från att ersätta dem. Även för själva biträdeshjälpen tar emellertid rättshjälpsanstalterna i viss omfattning ut avgifter. Fyra anstalter har i sina reglementen föreskrifter om avgifter för utomprocessuell rättshjälp. I dessa bestämmelser anges att rättshjälpen lämnas utan ersättning. Den som inte är medellös får dock krävas på en avgift, som bestäms med hänsyn till hans betalningsförmåga och rättshjälpens omfattning. Avgiften är maximerad till 50 kronor vid en anstalt och till 100 kronor vid de tre övriga. Även vid flertalet övriga anstalter förekommer i praxis att vissa mindre avgifter tas ut i utomprocessuella ärenden. Det gäller sådana ärenden som upprättande av testamente, äktenskapsförord, köpekontrakt, ärenden om namnändring, adoption och liknande ärenden. Vid två av dessa anstalter har utvecklats ett taxesystem med debiteringsnormer för särskilda typer av ären-

den. Taxorna är så beräknade att beloppen täcker anstaltens utlägg och lämnar utrymme för ett mindre belopp i ersättning för själva biträdeshjälpen.

Rättshjälpsanstalternas jurister biträder i inte obetydlig omfattning i rättegångar och ansökningsmål sådana vid anstalterna hjälpberättigade sökande, som på grund av domstolarnas praxis inte kan få fri rättegång. I sådana fall tar man ut ett förskott som i första hand är avsett att täcka blivande utlägg. Överskottet tillgodogör sig anstalten som avgift för själva rättshjälpen. Denna praxis är regel vid gemensamma ansökningar om hem- och äktenskapsskillnad och i enklare rättegångar i familjemål. Förskotten varierar vid anstalterna och ligger mellan 125 och 300 kronor.

När det gäller att avgöra vem som är mindre bemedlad vid rättshjälp enligt jämtlandssystemet föreligger enligt undersökningen en påfallande brist på enhetlig praxis. I vissa landsting utgår man från domstolarnas praxis vid beviljande av fri rättegång. I andra landsting använder man sig av den beskattningsbara inkomsten vid sina gränsdragningar. I en del landsting utgår man från en på visst sätt bestämd bruttoinkomst som övre gräns. Allmänt sett synes gränsen för möjlighet att få fri rättshjälp ligga lägre än motsvarande gränser för den fria rättegången och för rättshjälp vid rättshjälpsanstalterna.

7.2 Tidigare reformförslag

Rättegångskommittén erinrar i sitt betänkande om att endast en mycket begränsad kategori medborgare erhåller fri rättegång. För många av dem som inte kan få fri rättegång ter sig utan tvivel rättegångskostnaderna oskäligt betungande eller rent av som ett oöverkomligt hinder mot att få sin sak prövad vid domstol. Kommittén understryker att det är angeläget att detta missförhållande undanröjs. Utan att rubba grundprinciperna för rättegångsordningen är det knappast möjligt att erhålla någon avgörande minskning i rättegångskostnaderna genom ändring i reglerna för rättegångsförfarandet eller på annat sätt. Det finns följaktligen, framhåller kommittén, ingen annan utväg än att öppna den processuella rättshjälpen för en vidgad personkrets.

Ökas möjligheterna att få processuell rättshjälp är det enligt kommittén ofrånkomligt att den som har egna resurser får bidra till rättegångskostnaderna efter förmåga. Redan statsfinansiella skäl kräver detta. Från principiell synpunkt måste det också anses riktigt att den som har möjlighet att bära en del av kostnaderna inte tillåts processa alldeles gratis. En skyldighet att själv bidra till kostnaden måste vidare vara ägnad att motverka okynnesprocesser.

Enligt kommitténs mening har den processuella rättshjälpen till uppgift att sätta en person i stånd att vid ett givet tillfälle göra sin rätt

gällande. Den som har åtnjutit rättshjälp bör i princip vara återbetalningsskyldig för statsverkets kostnader. Den processuella rättshjälpen är således till sin karaktär en form av kredit.

Parts skyldighet att bidra till processkostnaderna kan dock enligt kommitténs mening inte realiseras enbart genom regler om återbetalningsplikt. Möjligheterna att i efterhand indriva sådana bidrag skulle ofta bli rätt små. Bidragsskyldigheten bör därför aktualiseras redan på ett tidigt stadium, något som även måste motverka att okynnesprocesser kommer till stånd.

Kommittén går därefter in på frågan hur en sådan bidragsskyldighet bör utformas. Efter att ha diskuterat möjligheten att differentiera de förmåner, som är förenade med den processuella rättshjälpen, och möjligheten att part efter sin ekonomiska förmåga får svara för en större eller mindre kvotdel av de totala processkostnaderna, stannar kommittén slutligen för en annan lösning. Denna innebär att part i mån av förmåga skall erlägga kontant bidrag till processkostnaderna. Bidraget, i förslaget kallat kostnadsbidrag, skall beräknas efter partens betalningsförmåga. Kommittén framhåller att sådan bidragsskyldighet, som inte anknyter till visst eller vissa slag av kostnader eller till viss kvotdel av totalkostnaderna utan direkt till partens ekonomiska förmåga, är förenad med flera fördelar. Systemet tillåter en stark differentiering. Dessutom bör ett sådant system, om bidragen skall erläggas i förväg, kunna motverka att okynnesprocesser kommer till stånd. Det torde också kunna utformas så att det som regel inte bereder prövningsmyndigheten större svårigheter. En olägenhet med en bidragsskyldighet av nu angiven typ skulle vara att den knappast kan genomföras utan anknytning till fixa inkomstbelopp, om tillfredsställande enhetlighet i rättstillämpningen skall uppnås. Inkomstbeloppen bör med hänsyn till bidragsskyldighetens avgörande betydelse föreskrivas i lag. Detta leder vid förändrat penningvärde till att det kan bli nödvändigt att vidta lagändringar. Motsvarande olägenhet finns emellertid på åtskilliga andra områden inom lagstiftningen, särskilt inom social- och skattelagstiftningen, och synes kommittén inte böra föranleda att en i övrigt lämplig lösning avvisas.

Som tidigare har berörts är enligt kommitténs förslag part i princip skyldig att ersätta statsverket dess kostnader i anledning av partens rättegångshjälp. Reglerna om vilka omständigheter som skall ligga till grund för kostnadsbidragets storlek och för behovsprövningen i övrigt torde därför enligt kommittén kunna i viss mån schabloniseras. Prövningen bör i första hand anknytas till de omständigheter, som i allmänhet har den största betydelsen för parts förmåga att betala rättegångskostnad. Även reglerna om hur dessa omständigheter skall beaktas torde kunna schabloniseras. Föreligger dessutom andra omständigheter av betydelse, bör avvikelse från schablonen ske, endast om dessa väsentligt ökar eller minskar partens förmåga att svara för processkostnaderna.

Kommittén framhåller att en så konstruerad behovsprövning är ägnad att främja en enhetlig rättstillämpning. Dessutom förenklas prövningen och för parterna och deras ombud blir det i allmänhet möjligt att i förväg bedöma om och på vilka villkor rättegångshjälp kan komma att beviljas.

Kommittén påpekar att inkomst och försörjningsbörda för de allra flesta torde vara de två omständigheter som i huvudsak bestämmer förmågan att betala rättegångskostnad. Kommittén föreslår därför att villkoren för att erhålla rättegångshjälp i första hand anknyts dels till partens årsinkomst och dels till underhållsskyldighet mot make, barn eller annan, om parten väsentligen bidrar till underhållet.

Försörjningsbördan skall enligt kommittén beaktas på så sätt, att lika hänsyn alltid skall tas till varje person, till vars underhåll parten väsentligen bidrar. Detta gäller oavsett om denna person är partens make, barn eller annan och oavsett om underhållsskyldigheten fullgörs genom erläggande av underhållsbidrag eller på annat sätt.

Kommittén anser att skyldighet att betala kostnadsbidrag i regel inte bör åläggas part, vars årsinkomst inte uppgår till mer än 7 000 kronor. Fullgör parten underhållsskyldighet, skall nämnda belopp ökas med 500 kronor för varje person till vars underhåll parten väsentligen bidrar.

Överstiger parts årsinkomst nu angivna gränsbelopp skall han enligt kommitténs förslag i allmänhet erlägga kostnadsbidrag, innan rättegångshjälp får åtnjutas. Kommittén föreslår att bidraget skall bestämmas till en tiondel eller, om parten fullgör underhållsskyldighet, en femtondel av det belopp med vilket partens årsinkomst överstiger gränsbeloppet.

Lagförslaget innehåller som tidigare har antytts bestämmelser som i det enskilda fallet medger avvikelse från de nu angivna schablonreglerna för bestämmande av parts skyldighet att betala kostnadsbidrag och bidragets storlek. Är parts förmåga att betala rättsgångskostnad på grund av förmögenhet eller annan särskild omständighet väsentligt ökad, kan parten åläggas att betala kostnadsbidrag även om hans inkomst inte överstiger gränsbeloppet. Vidare kan det belopp som part har att betala i kostnadsbidrag höjas till ett efter hans förmåga skäligt belopp. Är å andra sidan på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet parts förmåga att betala rättegångskostnad väsentligt minskad, kan det belopp som parten enligt schablonreglerna har att erlägga i kostnadsbidrag jämkas efter vad som med hänsyn till hans förmåga att utge sådant bidrag prövas skäligt. Vid bedömningen om parts förmåga är väsentligt minskad, får försörjningsbördan inte beaktas.

Enligt kommitténs förslag skall rättegångshjälp inte beviljas, om det är uppenbart att partens utgifter i rättegången inte är större än det kostnadsbidrag han skulle ha att betala eller endast med mindre belopp skulle överstiga bidraget. Kommittén framhåller emellertid att med den

föreslagna utformningen av bidragsskyldigheten behöver normalt vid prövning av begäran om rättegångshjälp någon uppskattning av processkostnadernas sannolika storlek inte ske. Parten får själv söka uppskatta processkostnadernas ungefärliga storlek och bedöma, om det är någon mening med att söka rättegångshjälp med skyldighet att betala kostnadsbidrag. Beräknar parten att kostnaderna inte överstiger kostnadsbidraget antas han föredra att processa utan rättegångshjälp. Erlägger parten likväl kostnadsbidrag och visar det sig att processkostnaderna understiger detta, föreslås skillnaden skola återbetalas till parten. I övrigt skall, frånsett ett visst särfall med ringa praktisk betydelse, kostnadsbidraget alltid, oavsett målets utgång, tillfalla staten. Däremot skall motpart enligt vanliga regler om rättegångskostnad kunna förpliktas att gottgöra parten vad han erlagt i kostnadsbidrag.

Kommittén konstaterar att sannolika antalet processer i vilka rättegångskostnaderna är högre än kostnadsbidraget blir allt mindre ju högre upp man kommer på ekonomiskalan. Systemet kommer automatiskt att medföra gränser, ovanför vilka det inte innebär någon fördel att erhålla rättegångshjälp. Det skulle därför enligt kommittén kunna försvaras att inte införa någon övre gräns för möjligheten att erhålla rättegångshjälp. Kommittén anser emellertid — om än med viss tvekan — att det bör finnas en uttrycklig gräns för möjligheten att få rättegångshjälp. Kommittén föreslår, att när parts årsinkomst överstiger de föreslagna gränsbeloppen för skyldighet att betala kostnadsbidrag med mera än 8 000 kronor eller, om parten har försörjningsbörda, med mera än 12 000 kronor, rättegångshjälp i allmänhet inte får beviljas.

Enligt kommitténs förslag skall även från dessa övre gränser avvikelse kunna ske när parts förmåga att betala rättegångkostnad på grund av särskild omständighet är väsentligt ökad eller minskad.

Oavsett om sådan särskild omständighet föreligger eller inte, bör enligt kommitténs mening möjlighet finnas att undantagsvis vid särskilt höga rättegångskostnader bevilja rättegångshjälp också åt part, vars ekonomiska villkor ligger ovanför den angivna övre gränsen. Görs i något fall antagligt, att rättegångskostnaderna blir så betydande att parten saknar möjlighet att utan rättegångshjälp behörigen ta till vara sina intressen i rättegången, skall rättegångshjälp enligt kommittén kunna beviljas.

Om part under processen skulle få sina ekonomiska villkor så förbättrade att hans förmåga att betala rättegångskostnad blivit avsevärt ökad, skall enligt förslaget ändring kunna ske i fråga om kostnadsbidragets storlek. I sådant fall skall också rättegångshjälpen kunna dras in helt och part, som fått rättegångshjälp utan skyldighet att betala kostnadsbidrag, kunna åläggas att utge sådant.

Som tidigare har nämnts anser kommittén att den processuella rättshjälpen bör behålla sin karaktär av kredit. Part som haft rättegångs-

hjälp skall därför i princip ersätta statsverket dess kostnad för rättegångshjälpen eller, om parten erlagt kostnadsbidrag, den kostnad som återstår sedan bidraget har avräknats.

Kommittén föreslår att de nuvarande bestämmelserna i 8 § första stycket LFR, enligt vilka domstolen har att besluta om återbetalningsskyldighet, skall i huvudsak oförändrade gälla även rättegångshjälpen. I fråga om återbetalningsskyldigheten i övrigt framhåller kommittén, att den nuvarande ordningen enligt 13 § LFR knappast kan behållas oförändrad när rättshjälpen öppnas för en vidgad personkrets. Kommittén föreslår i stället att rätten, när den skiljer målet eller ärendet från sig, skall förplikta parten som har åtnjutit rättegångshjälp att ersätta statsverket dess kostnad för rättshjälpen, i den mån inte motpart eller annan har ålagts ersättningsskyldighet.

För att återbetalningsskyldigheten inte skall bli alltför betungande, skall ersättningens belopp kunna jämkas med hänsyn till partens villkor. Bestämmelsen om jämkning avser part med sådana ekonomiska villkor att han kan antas sakna förmåga att inom en tid av fem år fullgöra betalningsskyldigheten utan att ta i anspråk de medel som erfordras för hans eget uppehälle och för att fullgöra honom åliggande underhållsskyldighet. Sådan part skall enligt förslaget förpliktas ersätta endast vad han kan antas ha förmåga att betala inom femårsperioden. I fråga om återstoden av kostnaden skall rätten förordna att den tills vidare skall stanna på statsverket. Jämkning skall kunna ske till noll.

Kommittén vill vidare införa vissa regler som syftar till att underlätta för part att fullgöra sin återbetalningsskyldighet utan alltför stort ekonomiskt avbräck. Den myndighet som har att driva in ersättningen skall kunna medge anstånd med dess betalning eller avbetalning av ersättningen i särskilda poster.

Nu angivna regler om jämkning, anstånd och avbetalning skall enligt kommittén gälla även för det fall att parten med rättegångshjälp enligt bestämmelser i RB har att ersätta statsverket kostnad för tolk eller stenograf eller kostnad som av allmänna medel utgått för bevisning som inte påkallats enbart av motpart.

Kommittén påpekar att i vissa situationer betalningsförmågan hos den part som har haft rättegångshjälp inte kan tas i anspråk med hjälp av de ovan föreslagna reglerna. Så är fallet om rätten har förordnat att statsverkets kostnad med anledning av partens rättegångshjälp helt eller delvis tills vidare skall stanna på statsverket och partens ekonomiska förhållanden sedermera förbättras. Motsvarande gäller om motpart eller annan har förpliktats att ersätta sådan kostnad och kostnaden inte kan tas ut av den förpliktade. Kommittén föreslår därför att i båda dessa fall ersättningsskyldighet efter rättegångens slut skall kunna åläggas part på talan av kronans ombudsman enligt i huvudsak

samma regler som nu finns i 13 § LFR. Kommittén erinrar i detta sammanhang bl. a. om en till Konungen den 5 november 1957 avgiven framställning av riksdagens justitieombudsman (JO). JO anför bl. a. att det är tvivelaktigt om de belopp som inflyter till statsverket på grund av ifrågavarande indrivningsverksamhet täcker kostnaderna för det därmed förenade arbetet. JO ifrågasätter därför i framställningen om inte återbetalningsskyldigheten enligt 13 § LFR bör tas upp till förnyat övervägande. Kommittén understryker emellertid att frågan kommer i ett annat läge om den processuella rättshjälpen utvidgas att omfatta även personer med bättre ekonomi än de som nu kan få fri rättegång.

Bortsett från ett par avstyrkande yttranden har principen med kostnadsbidrag accepterats under remissbehandlingen. Att den processuella rättshjälpen behåller sin karaktär av kredit möts inte heller med några erinringar i yttrandena. Åtskillig kritik framförs emellertid mot den närmare utformningen av de ekonomiska villkoren för rättegångshjälp enligt förslaget.

Några remissinstanser pekar på förändringarna i penningvärdet och framhåller olägenheten med att anknyta möjligheten att erhålla rättegångshjälp och skyldigheten att betala kostnadsbidrag till fixa, i lag upptagna inkomstbelopp.

I fråga om de särskilda gränsbeloppen anser några remissinstanser att den nedre gränsen, 7 000 kronor, är för låg. Andra ifrågasätter om inte den övre gränsen för rättegångshjälpen bör kunna sänkas något.

I de föreslagna schablonerna för beräkning av gränsbeloppen och kostnadsbidragen för underhållsskyldig part har enligt flera remissinstansers mening försörjningsbördan inte tillräckligt beaktats. En höjning av schablontillägget föreslås därför av flera remissinstanser. Vidare föreslås i ett par remissyttranden att kvotdelen för att bestämma kostnadsbidraget fastställs till en tiondel. Om större hänsyn tas till försörjningsskyldigheten genom att gränsbeloppet höjs med 1 000 kronor för varje underhållen person, är det inte påkallat att beakta samma skyldighet även när bidragets belopp skall bestämmas.

De föreslagna undantagen från de schablonmässiga beräkningarna när parts förmåga att betala rättegångskostnad på grund av särskild omständighet är väsentligt ökad eller minskad har ansetts vara ett värdefullt komplement till schablonerna.

Som tidigare nämnts görs i remissyttrandena inga erinringar mot förslaget att behålla principen om den processuella rättshjälpens karaktär av kredit. Att återbetalningsskyldigheten i första hand skall bestämmas redan vid målets avgörande anses utgöra en förbättring i förhållande till gällande rätt. Från flera håll förordas emellertid begränsningar i återbetalningsskyldigheten.

Den föreslagna möjligheten till jämkning kritiseras i några yttranden. Det har anförts att möjligheterna för domstolen att vid denna prövning

komma till ett rättvist resultat är mycket små. Praxis måste bli högst skiftande. Det förordas därför att domstolen skall förplikta parten att ersätta statsverket hela kostnaden och att det sedan får ankomma på de exekutiva myndigheterna att vid indrivningen beakta partens betalningsförmåga. Domstolen bör dock ha befogenhet att helt underlåta att ålägga betalningsskyldighet vid uppenbar oförmåga hos part. Vidare har föreslagits den ändringen av jämkningsregeln att återbetalningsskyldigheten skall prövas med hänsyn till partens betalningsförmåga under en kortare tid än fem år.

Det har även ifrågasatts om inte möjlighet borde införas för domstolen att jämka ett meddelat beslut om återbetalning.

Enligt 1965 års utredning om rättegångshjälp är det ofrånkomligt att den processuella rättshjälpen öppnas för en vidare personkrets än den som kan erhålla fri rättegång. Utredningen framhåller att den i principiella frågor är av samma mening som rättegångskommittén om sättet att öka möjligheten att erhålla processuell rättshjälp.

Utredningen anser det vara en vinst om de gränsbelopp, som är avgörande för möjligheten att få rättegångshjälp och för skyldigheten att betala kostnadsbidrag, kan i lagen bestämmas genom en form av indexreglering på så sätt, att beloppen följer skiftningarna i prisläget och alltså — utan lagändring — anpassas efter prisutvecklingen. Enligt utredningen finns möjlighet till sådan indexreglering genom lagen (1962: 381) om allmän försäkring. Utredningens förslag innebär att gränsbeloppen bestäms med användning att det vid tiden för ansökan om rättegångshjälp gällande basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring.

Gränsbeloppen i kommitténs förslag måste enligt utredningen anses låga redan mot bakgrunden av det allmänna prisläget vid förslagets tillkomst. Höjningar i prisläget har därefter skett. Utredningen framhåller att gränsbeloppen måste bestämmas avsevärt högre än i kommitténs förslag. Höjning skall då ske även av tilläggsbeloppet för underhållsskyldig part.

Utredningen förordar att den lägsta schablongränsen bestäms till tre gånger basbeloppet. Part vars årsinkomst inte överstiger detta belopp får alltså rättegångshjälp utan kostnadsbidrag. För part som fullgör underhållsskyldighet mot make, barn eller annan skall gränsbeloppet utgöra tre gånger basbeloppet ökat med en fjärdedel av basbeloppet för var och en, till vars underhåll parten väsentligen bidrar.

Överstiger parts årsinkomst nu angivna gränsbelopp skall han, innan han får åtnjuta rättegångshjälp, erlägga kostnadsbidrag till statsverket. Kostnadsbidraget utgör i utredningens förslag en tiondel av skillnaden mellan partens årsinkomst och det för honom gällande gränsbeloppet. Utredningen har således inte, som kommittén, funnit skäl för någon differentiering av andelstalet.

Även enligt utredningen skall rättegångshjälp inte beviljas om det är

uppenbart att partens utgifter i rättegången inte är större än det kostnadsbidrag han skulle ha att betala eller endast med mindre belopp skulle överstiga bidraget. I utredningens förslag har bestämmelsen emellertid vidgats. Även om parts årsinkomst inte överstiger gränsbeloppet för erläggande av kostnadsbidrag bör han enligt utredningens mening inte utan vidare erhålla rättegångshjälp. Vid prövningen av sådan parts ansökan skall man beakta vilka utgifter han rimligen kan beräknas få i rättegången. Är det uppenbart att utgifterna inte är större än att parten själv kan stå för dem bör rättegångshjälp inte beviljas. Utredningen framhåller att denna begränsning torde kunna få inte oväsentlig praktisk betydelse. Ligger partens inkomst i närheten av schablongränsen, bör han inte sällan själv kunna stå för de låga kostnader som kan uppkomma i enkla mål utan tvistigheter.

Är parts förmåga att betala rättegångskostnad på grund av särskild omständighet väsentligt ökad eller minskad bör enligt utredningen avvikelse kunna ske från schablonreglerna. Vid bedömningen om parts förmåga är väsentligt minskad får även enligt utredningens förslag hänsyn inte tas till partens försörjningsbörda. Utredningen framhåller, med anledning av innehållet i vissa yttranden över kommitténs förslag, att det inte är möjligt att åstadkomma en lagregel som lämnar klart besked i alla de spörsmål, som kan uppkomma vid bedömningen av de rättssökandes skiftande ekonomiska villkor. Praxis får efter hand ge behövlig ledning i tolkningsfrågor.

Gränsen för möjligheten att erhålla rättegångshjälp har i utredningens förslag bestämts med användning av basbeloppet. Överstiger parts årsinkomst det för parten gällande gränsbeloppet för skyldighet att betala kostnadsbidrag med mer än fyra och en halv gånger basbeloppet kan han normalt inte få rättegångshjälp. I undantagsfall skall dock även part, vars årsinkomst överstiger nyss angivna gränsbelopp, kunna beviljas rättegångshjälp. Förutsättningen är, som även rättegångskommittén har föreslagit, att partens kostnad för rättegången måste antas bli så betydande, att han saknar möjlighet att utan rättegångshjälp behörigen ta tillvara sina intressen. Utredningen framhåller att den inte räknar med att tillämpningen av undantagsstadgandet skall kunna komma i fråga annat än mycket sällan.

Även utredningens förslag innehåller en bestämmelse om betydelsen av att part under rättegången får sina ekonomiska villkor avsevärt förbättrade. Bestämmelsen överensstämmer i huvudsak med motsvarande regel i kommitténs förslag.

Utredningen anser i likhet med rättegångskommittén att den processuella rättshjälpen bör vara en form av kredit.

Utredningens bestämmelser om återbetalningsskyldighet för part med rättegångshjälp när rätten har förordnat att förmånen skall upphöra överensstämmer med kommitténs förslag i denna del.

I fråga om återbetalningsskyldigheten i övrigt har utredningen velat belysa förhållandena enligt gällande ordning. Utredningen har därför från samtliga häradsrätter och rådhusrätter begärt uppgift om antalet domar i mål om betalningsskyldighet enligt 13 § LFR under åren 1961—1963. Särskild uppgift har därvid begärts om mål under samma år som gällt talan mot part med fri rättegång, sedan det visat sig att kostnaden inte har kunnat tas ut av motpart eller annan som har ålagts primär ersättningsskyldighet. De inkomna uppgifterna visar att det endast förekommit nio mål jämlikt 13 § LFR under den angivna tidsperioden. Inget av dessa mål har gällt subsidiär betalningsskyldighet för part som haft fri rättegång. Utredningen erinrar om att i en del fall — utan att talan förts av kronans ombudsman — återbetalningsskyldigheten efter krav av utmätningsman fullgörs helt eller till någon del. Utredningen framhåller emellertid att den uppfattningen allmänt råder att resultatet av den indrivningsverksamhet som sålunda förekommer av kostnader som avses i 13 § LFR är utan egentlig betydelse för statsverket och inte i rimlig mån motsvarar myndigheternas arbete med ärendena.

Utredningen anser liksom rättegångskommittén att, när återbetalningsskyldighet skall förekomma för part som har haft rättegångshjälp, ersättningsskyldigheten bör fastställas redan när rätten skiljer målet eller ärendet från sig. Utredningen vill dock gå ett steg längre än kommittén. Utredningen menar att frågan om partens återbetalningsskyldighet bör slutligt avgöras, när rätten skiljer målet eller ärendet från sig, och att alltså något ytterligare åläggande för honom att betala till statsverket inte skall förekomma. Utredningen anser inte tillräckliga skäl föreligga att behålla subsidiär betalningsskyldighet för part som haft rättegångshjälp, om rättegångskostnaden inte har kunnat tas ut av motpart eller annan som i första hand har ålagts att ersätta statsverket kostnaden. Utredningen åberopar bl. a. de erfarenheter som framkommit om tillämpningen av 13 § LFR.

Bortsett från nu berörda avvikelser förordar utredningen att huvudregeln om återbetalningsskyldighet utformas i överensstämmelse med vad kommittén har föreslagit. Parten skall alltså betala så mycket — hela kostnaden eller del därav — som han anses kunna avstå under fem år.

Kommitténs regler om möjlighet till anstånd och avbetalning för part som ålagts återbetalningsskyldighet tas upp i huvudsak oförändrade i utredningens förslag. Även enligt utredningens förslag skall vidare bestämmelserna om jämkning, anstånd och avbetalning gälla också för det fall att part med rättegångshjälp enligt bestämmelser i RB har att ersätta statsverket kostnad för tolk eller stenograf eller kostnad som av allmänna medel utgått för bevisning som inte har påkallats enbart av motpart.

Att utredningens förslag i förhållande till kommitténs förslag innebär

en ytterligare utvidgning av den personkrets som kan få processuell rättshjälp noteras med tillfredsställelse i flera av de remissyttranden som har avgetts över förslaget.

Utredningens förslag att gränsbeloppen skall anknytas till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring anses undantagslöst vara en förbättring i förhållande till det system med fixa inkomstgränser som upptogs i kommitténs förslag. Den princip som utredningen i detta avseende har föreslagit tillstyrks därför eller lämnas utan erinran av alla remissinstanser. Även den närmare regleringen av förhållandet mellan gränsbeloppet för skyldighet att betala kostnadsbidrag och basbeloppet tillstyrks allmänt.

Utredningens bestämning av gränsbeloppet för part utan underhållsskyldighet kritiseras av några remissinstanser som anser att schablonbeloppet för den ensamstående inte behöver sättas högre än till två och en halv gånger basbeloppet.

Från flera håll riktas kritik mot utredningens bestämning av schablontillägget för underhållsskyldig part. Förslaget är enligt många remissinstansers mening alldeles för restriktivt mot dem som har underhållsplikt mot andra.

I flera remissvar understryks lämpligheten av utredningens förslag att frågan om återbetalningsskyldighet mot statsverket skall regleras definitivt i samband med det slutliga avgörandet i mål eller ärende.

Den närmare utformningen av bestämmelserna om återbetalningsskyldighet har emellertid kritiserats från några håll. Det har därvid anförts att reglerna bör kompletteras med en bestämmelse av innehåll att part, som har ålagts återbetalningsskyldighet men som därefter genom sjukdom eller annan omständighet kommit i ett stadigvarande, väsentligt sämre ekonomiskt läge än man hade anledning anta, efter ansökan kan vinna befrielse från vidare återbetalningsskyldighet. Det har även framhållits att ålagd betalningsskyldighet enligt förslaget förutsätts kunna fullgöras under en mycket lång tidrymd, ända upp till fem år. Det kan bli förenat med avsevärt arbete för de exekutiva myndigheterna att verkställa beslut om återbetalningsskyldighet. Särskilt när det gäller mindre belopp kan detta arbete lätt bli förlustbringande för statsverket.

I sammanhanget har även anförts att regeln om återbetalningsskyldighet är så utformad att en person enbart genom att vinna en process kan komma i det ekonomiska läge, som förutsätts för återbetalningsskyldighet. Särskilt illusorisk skulle rättegångshjälpen bli, om det vunna beloppet inte nämnvärt avviker från det belopp återbetalningen avser. En betydligt starkare begränsning av återbetalningsskyldigheten är därför i hög grad önskvärd. Helst borde återbetalningsskyldigheten ersättas med en fixerad självrisk.

7.3 Promemorian

Enligt promemorian bör rättshjälpen ses som en social förmån, som innebär att statsverket betalar kostnaderna för rättshjälpen. Med denna grundsats är dock ingalunda oförenligt att den rättssökande i mån av förmåga bidrar till kostnaderna för rättshjälpen. Regler om återbetalningsskyldighet anses emellertid medföra vissa mindre önskvärda konsekvenser. Den rättssökande kan inte alltid på förhand avgöra om han blir återbetalningsskyldig för rättshjälpskostnaderna och han kan i vart fall inte i förväg avgöra ersättningsskyldighetens omfattning. Att part inte i förväg kan bedöma vilken kostnad han ådrar sig för rättshjälpen skapar osäkerhet och kan medföra, att han drar sig för att göra sin rätt gällande av rädsla för de ekonomiska konsekvenserna. I promemorian föreslås därför att någon återbetalningsskyldighet inte skall förekomma för part som har haft rättshjälp. Parts förmåga att bidra till statsverkets kostnader för rättshjälpen skall tas i anspråk enbart genom regler om rättshjälpsavgifter.

I promemorian behandlas därefter vissa principiella riktlinjer för avgiftssystemets utformning. Utgångspunkten bör vara att sökanden skall betala ett kostnadsbidrag, vars storlek står i förhållande till hans aktuella betalningsförmåga. Den avgift som sålunda skall utgå för rättshjälpen bör bestämmas så att den rättssökande har möjlighet att i förväg bedöma på vilka villkor rättshjälp kan komma att lämnas. Skyldigheten att betala rättshjälpsavgift bör därför i största möjliga utsträckning bedömas efter schablonregler. Avgiften bör vidare i princip betalas innan rättshjälpen får åtnjutas. En sådan ordning är ägnad att motverka onödiga hänvändelser till rättshjälpsorganisationen. Den anses dessutom utgöra ett effektivt medel att verkligen få in avgifterna.

Möjlighet skall finnas att få anstånd med betalning av avgiften. Beträffande rättshjälpsavgifternas storlek anförs i promemorian att den ekonomiskt sämst ställda gruppen i samhället bör få rättshjälp mot en för alla överkomlig grundavgift och att avgiften för mellangruppen bör utgöra ett med hänsyn till de ekonomiska villkoren skäligt bidrag till kostnaderna. För de högre inkomsttagarna bör avgiften täcka kostnaderna för rättshjälpen.

I promemorian förordas mot bakgrunden av dessa riktlinjer att avgiftssystemet i huvudsak utformas som ett system med maximiavgifter. Även om statsverkets kostnad för rättshjälpen överstiger ett med hänsyn till den rättssökandes betalningsförmåga bestämt maximibelopp bör alltså högre rättshjälpsavgift inte tas ut än som motsvarar maximibeloppet. Är å andra sidan rättshjälpskostnaderna lägre än maximibeloppet, bör rättshjälpsavgiften motsvara dessa kostnader. Lägsta rättshjälpsavgift skall dock enligt förslaget i princip vara 50 kronor. Detta belopp anses utgöra skälig ersättning även för rättshjälp i bagatellärenden.

Som tidigare har anförts föreslås i promemorian att den ekonomiskt sämst ställda gruppen i samhället skall få rättshjälp mot en för alla överkomlig grundavgift, medan avgiften för mellangruppen skall utgöra ett med hänsyn till de ekonomiska villkoren skäligt bidrag till rättshjälpskostnaderna. För de högre inkomsttagarna skall avgiften täcka kostnaderna. I fråga om gränsdragningen mellan den ekonomiskt sämst ställda gruppen och mellangruppen anförs i promemorian att de rättssökande, som kan få fri rättegång eller rättshjälp vid rättshjälpsanstalterna, måste anses tillhöra den förstnämnda kategorin. Det kan därför inte komma i fråga att sätta gränsen mot mellangruppen lägre än vad som gäller för möjligheterna att få sådan rättshjälp. Det förefaller vidare naturligt att vid gränsdragningen ta viss hänsyn till låginkomsttagarbegreppet. Med låginkomst torde enligt promemorian i allmänhet avses inkomster under cirka 20 000 kronor.

Gränsen mellan den ekonomiskt sämst ställda gruppen och mellangruppen — samt även gränsen mellan den ekonomiskt bäst ställda gruppen och mellangruppen — bör i första hand anges genom schabloner. Vid utformningen av schablonerna bör man anknyta till de omständigheter, som i allmänhet har den största betydelsen för den rättssökandes betalningsförmåga, dvs. inkomst och försörjningsbörda. Gränserna mellan de olika kategorierna bör därför i första hand anknytas till beloppet av den rättssökandes årsinkomst och till underhållsskyldigheten gentemot make, barn eller annan. Reglerna om hur försörjningsbördan skall beaktas bör så långt det är möjligt schabloniseras.

På nu anförda skäl föreslås i promemorian att gränsen mellan den ekonomiskt sämst ställda gruppen och mellangruppen skall bestämmas så, att den vars inkomst inte överstiger ett belopp, som motsvarar tre gånger det vid årets ingång gällande basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring skall hänföras till förstnämnda kategori. Bidrar den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, skall gränsen höjas med ett belopp som motsvarar en tredjedel av basbeloppet för var och en mot vilken sådan underhållsskyldighet fullgörs. Beträffande det föreslagna schablontillägget vid underhållsskyldighet uppstår svårigheter att finna en schematisk beräkningsgrund för alla olika underhållssituationer. Den lämpligaste lösningen är att man använder sig av en schematisk beräkningsgrund, som bör täcka alla fall av normal underhållsskyldighet, oavsett om underhållsskyldigheten fullgörs genom erläggande av underhållsbidrag eller på annat sätt. Denna schematiska beräkningsgrund får sedan kompletteras med en bestämmelse, som öppnar möjlighet till avvikelse från schablonen i de fall där en onormalt tyngande försörjningsbörda föreligger.

I promemorian föreslås vidare, att rättshjälpsavgiften för den ekonomiskt sämst ställda gruppen skall utgöra 50 kronor. Avgiften skall få sättas ned eller efterges, om särskilda skäl föreligger. Som skäl för att

ta ut avgift även av denna kategori anförs att med den föreslagna gränsdragningen många av dessa har möjlighet att bidra till rättshjälpskostnaderna i viss utsträckning. Om en mindre avgift tas ut skulle vidare en alltför schematisk gränsdragning mellan den ekonomiskt sämst ställda gruppen och övriga rättssökande kunna motverkas. Dessutom torde man kunna räkna med att statsverket skulle komma att tillföras ett inte obetydligt belopp som bidrag till utgifterna för rättshjälpsverksamheten. Skyldigheten att betala rättshjälpsavgift bör slutligen kunna leda till att allmänheten vänder sig till rättshjälpsorganisationen endast i sådana fall där ett verkligt behov av rättshjälp föreligger.

I fråga om avgiftssystemet för mellangruppen skall maximibeloppet bestämmas till viss kvotdel av skillnaden mellan sökandens årsinkomst och gränsen mot den ekonomiskt sämst ställda gruppen. Förslaget innebär att kvotdelen bestäms till en tjugondel vid en inkomst som högst uppgår till fem gånger basbeloppet. Vid underhållsskyldighet höjs denna gräns enligt samma regler som gäller för avgränsningen av de mindre bemedlade. Överstiger inkomsten denna gräns men uppgår den till högst sex gånger basbeloppet, med vederbörlig höjning av gränsen vid underhållsskyldighet, skall för denna del av inkomsten en kvotdel på en femtondel kunna tas ut. Överstiger sökandens inkomst sistnämnda gräns men uppgår den till högst sju gånger basbeloppet skall för denna del av inkomsten en kvotdel på en tiondel tillämpas. Överstiger inkomsten slutligen sju men inte åtta gånger basbeloppet, skall hälften av den överskjutande inkomsten kunna tas ut.

För de rättssökande som tillhör den ekonomiskt bäst ställda gruppen skall enligt förslaget, som redan har nämnts, avgiften bestämmas så att den motsvarar full ersättning för den rättshjälp som lämnas. Motiveringen för detta är att det från principiell synpunkt synes riktigast att personer i goda ekonomiska förhållanden själva får stå för hela kostnaden för rättshjälpen. Gränsen mot mellangruppen föreslås gå vid en inkomst som motsvarar åtta gånger basbeloppet. Vid underhållsskyldighet skall gränsen höjas enligt samma regler som föreslås gälla för övriga schablongränser.

De i promemorian föreslagna schablonreglerna bygger endast på den rättssökandes inkomst och försörjningsbörda. I promemorian framhålles emellertid att de ekonomiska villkoren för rättshjälp bör bestämmas med utgångspunkt från den rättssökandes ekonomiska ställning i dess helhet. Andra omständigheter än inkomst och underhållsskyldighet kan ha betydelse för hans förmåga att bidra till rättshjälpskostnaderna. Som de viktigaste av dessa omständigheter anges förmögenhet eller skuldsättning. Bland andra faktorer nämns den inverkan en anhörigs ekonomiska villkor kan ha på sökandens förmåga att betala avgift. Som tidigare har berörts bör vidare en onormalt tyngande underhållsskyldighet kunna beaktas utöver schablontillägget för försörjningsbör-

dan. Föreligger sådana särskilda omständigheter bör alltså möjlighet finnas att beakta dessa vid avgiftens bestämmande, i den mån de har någon mera påtaglig betydelse för bedömningen av den rättssökandes ekonomiska ställning. I promemorian föreslås därför att förmögenhet, skuldsättning eller annan särskild omständighet skall beaktas i skälig utsträckning vid bestämmande av årsinkomsten, om sådan omständighet är av väsentlig betydelse för sökandens betalningsförmåga. De särskilda omständigheter som kan föreligga skall alltså uppskattas till ett visst belopp. Detta belopp skall sedan läggas till eller dras ifrån sökandens årsinkomst, varefter det erhållna beloppet läggs in i avgiftsschemat.

Det är enligt promemorian önskvärt att någon form av schablon kan åstadkommas för bedömningen av hur förmögenhet, skuldsättning eller andra omständigheter skall inverka vid årsinkomstens bestämmande. De förhållanden som kan få betydelse är emellertid så skiftande att någon närmare specifikation inte bör lämnas i lagtexten. Det bör ankomma på centralmyndigheten att dra upp de närmare riktlinjerna.

Förslaget till rättshjälpslag innehåller vidare vissa bestämmelser som reglerar de fall att den som beviljas rättshjälp eller ställföreträdare för honom genom försummelse har föranlett särskilda kostnader för rättshjälpen och de fall att väsentliga förändringar i en rättssökandes ekonomiska situation har inträffat under loppet av ett rättshjälpsärende.

7.4 Remissyttrandena

Grundsatsen att den rättssökande i mån av förmåga skall bidra till rättshjälpskostnaderna har allmänt godtagits eller lämnats utan erinran av remissinstanserna. Motsvarande gäller de i promemorian angivna principiella riktlinjerna för bidragsskyldigheten och avgiftssystemets utformning i stort. *RR:s ledamöter* anser att det för den rättssökande bör vara en avsevärd fördel att han i regel på förhand får veta rättshjälpskostnaden. Skyldigheten att i förväg betala ett kontant bidrag bör vidare kunna tjäna som spärr mot att rättshjälp söks i oträngt mål. *EON* konstaterar med tillfredsställelse att gällande återbetalningsskyldighet till statsverket inte längre skall komma i fråga. Kronofogdemyndigheternas arbete med att bevaka och vidta åtgärder för att fullgöra denna skyldighet ger inte ett ekonomiskt resultat som står i proportion till arbetsinsatsen. Liknande synpunkter anförs av *nedre justitierevisionen, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* samt *Göteborgs rådhusrätt.*

Ett par remissinstanser menar att de föreslagna avgiftsreglerna är alltför invecklade. Om den rättssökande på förhand skall kunna bedöma sitt kostnadsansvar, bör enligt *länsåklagaren i Hallands län* en något mera schablonmässig beräkningsgrund för rättshjälpsavgiften eftersträvas. Denna uppfattning delas av *Skellefteå tingslags häradsrätt.*

Hovrätten över Skåne och Blekinge, som i och för sig godtar riktlinjerna för avgiftssystemets utformning, ifrågasätter behovet av att en detaljerad reglering av avgiftssystemet tas upp i lagen.

Folksam är kritisk mot principen att var och en skall bidra till kostnaderna efter förmåga. En riktigare utgångspunkt borde vara att kostnaderna för själva rättsproceduren i minsta möjliga mån skall påverka den rättssökandes ekonomiska förhållanden. Reformen skall bidra till ökad jämlikhet genom att alla, oberoende av inkomst eller förmögenhet, får samma möjlighet att ta tillvara sin rätt. Avsteg från denna princip bör endast ske på välgrundade preventiva, statsfinansiella eller administrativa skäl. Av preventiva skäl bör en avgift tas ut. Folksam anser visserligen att det kan antas att intresseprövningen effektivt kan hindra att obefogade anspråk drivs med allmänna medel. Intresseprövningen kan dock inte hindra en rättssökande från att vända sig till rättshjälpsmyndighet eller advokat och därmed orsaka arbete och kostnader. Det kan därför vara befogat med en avgift i fråga om kostnaderna för arbetet intill dess en ansökan om rättshjälp har bifallits eller avslagits. Det kan också vara rimligt att en avgift täcker kostnaderna för enkla fall inom vardagsjuridiken och att ett rimligt belopp utgår för att sänka rättshjälpskostnaderna, om avgiften totalt ändå inte nämnvärt skadar sökandens ekonomi. Därutöver är en avgift inte nödvändig av preventiva skäl. Det föreslagna avgiftssystemet är emellertid sådant, att det i många fall kommer att täcka hela kostnaden även för omfattande rättsliga angelägenheter och enligt Folksams uppfattning inte sällan hindra att även mycket berättigade anspråk blir bevakade. Avgiftsskalan skapar dessutom icke acceptabla tröskelproblem. Folksam förordar att avgift tas ut efter en glidande skala, som i jämförelse med den föreslagna beskriver en betydligt jämnare och mindre brant kurva.

I fråga om gränsdragningen mellan den ekonomiskt sämst ställda gruppen och mellangruppen samt principerna för schabloniseringen har förslaget, bortsett från schablontillägget vid underhållsskyldighet, genomgående tillstyrkts eller lämnats utan erinran. *LO* ifrågasätter dock om inte gränsen bör dras vid en inkomst av 24 000 kronor, eftersom f. n. som låginkomst måste anses en årlig inkomst av cirka 24 000 kronor.

Åtskilliga remissinstanser anser att den belastning på en persons ekonomi som underhållsskyldighet medför inte har beaktats tillräckligt genom det föreslagna schablontillägget. *Hovrätten för Västra Sverige* förordar att schablontillägget bestäms till hälften av basbeloppet i stället för till en tredjedel. Detta skulle bättre överensstämma med de tillägg för underhållsskyldighet som f. n. i allmänhet görs vid prövning enligt LFR. Samma förslag läggs fram av *Göteborgs rådhusrätt, rådhusrätterna i Borås* och *Helsingborg, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* samt *Tornedalens rättshjälpsanstalt. Stock-*

holms stads rättshjälpsanstalt anser att schablontillägget bör motsvara två tredjedelar av basbeloppet. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* uttalar att en tredjedel av basbeloppet visserligen motsvarar ett ungefärligt genomsnitt av de schablontillägg, som f. n. tillämpas vid flertalet rättshjälpsanstalter. Detta kompenserar dock inte den underhållsskyldige i tillräcklig grad vid fastställande av rättshjälpsavgift. Ett helt basbelopp för make och ett halvt basbelopp för varje barn är mera rättvisande. *Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* har samma uppfattning. Enligt *socialstyrelsen* har regeln om avgiftsberäkning när sökanden bidrar till annans underhåll fått en alltför schablonartad lösning. Den som ensam bidrar till annans underhåll har en betydligt sämre standard än den med samma inkomst som inte har någon underhållsskyldighet. Får han hjälp av annan med underhållet förbättras hans situation i motsvarande mån. Ett bättre utrymme för variationer i den egentliga försörjningsbördan kan ske om schablontillägget, beroende på vederbörandes del i underhållsskyldigheten, får variera, förslagsvis mellan en fjärdedel och hälften av basbeloppet för var och en mot vilken underhållsskyldighet fullgörs.

Enligt *hovrätten över Skåne och Blekinge* bör underhållsskyldigheten beaktas genom olika beräkningsmetoder. Om underhåll utgår med bestämt belopp, t. ex. på grund av dom eller underhållsavtal, bör underhållsskyldigheten beaktas genom att gränsen förskjuts med detta belopp. I andra fall måste däremot en schablonmetod användas. Schablontillägget för den första underhållsberättigade bör motsvara åtminstone två tredjedelar av basbeloppet och för övriga en tredjedel av basbeloppet. I gemensamt hushåll torde nämligen underhållsskyldighet mot en person proportionsvis medföra större kostnad än underhåll av flera. Helst skulle hovrätten se ett tillägg på fem sjundedelar av basbeloppet för den första underhållsberättigade och tre sjundedelar för övriga, vilket bättre skulle motsvara gällande praxis. Även enligt *Malmö stads rättshjälpsanstalt* bör, om underhållsbidrag utgår, hänsyn tas till det faktiska underhållsbidraget och inte till schablonbidrag. För övriga fall föreslår anstalten att schablontillägget för oförsörjd make skall utgöra ett basbelopp och för varje barn ett halvt basbelopp. Promemorians förslag innebär en klar försämring i förhållande till vad som nu gäller vid rättshjälpsanstalten i Malmö. *LO* förordar en särskild regel för ensamstående med underhållsskyldighet mot hemmavarande barn under 19 år. Dessa bör erhålla en schabloniserad förhöjning, som lämpligast bör uppgå till ytterligare en sjättedel av basbeloppet per hemmavarande barn.

Förslaget i promemorian om en grundavgift på 50 kronor för den ekonomiskt sämst ställda kategorin har vunnit allmän anslutning bland remissinstanserna. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* finner beloppet väl avvägt men framhåller att en inte ringa del av rättshjälpsanstal-

ternas nuvarande klienter endast med svårighet kan betala detta belopp. Om förslaget inte skall medföra en försämring för detta klientel, måste bestämmelserna om nedsättning och eftergift av avgift användas i icke ringa utsträckning. Enligt *Malmö stads rättshjälpsanstalt* får man räkna med att befrielse från avgift i denna grupp snarare blir regel än undantag. Även enligt *Stockholms stads rättshjälpsanstalt* måste möjligheterna att nedsätta eller efterge avgiften komma att begagnas i avsevärd omfattning.

Från flera håll har ifrågasatts om grundavgiften — och även lägsta rättshjälpsavgiften, konsultationsavgiften samt konsultationsarvodet — bör fastställas i lag. För att undvika återkommande lagändringar vid förändring i penningvärdet bör enligt *hovrätten för Övre Norrland* samt *rättshjälpsanstalterna i Stockholm, Göteborg* och *Helsingborg* beloppet fastställas i administrativ ordning. Enligt *Göteborgs rådhusrätt* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* bör beloppet kunna bestämmas av riksdagen vid budgetbehandlingen som ett villkor för anslaget till rättshjälpen. Beloppet bör därför anges i författning som har tillkommit efter riksdagens hörande. Andra remissinstanser förordar att beloppet anges i lagen som ett procenttal av basbeloppet. *Kammarrätten* förordar att grundavgiften bestäms till 1/100 av basbeloppet. Den föreslagna avgiften om 50 kronor skulle dock få kvarstå till dess basbeloppet uppnår 7 500 kronor, då grundavgiften skulle höjas till 75 kronor. Följande höjningar skulle ske när basbeloppet stigit i sådan mån att ytterligare påslag om 25 kronor motiveras enligt huvudregeln. Kammarrätten framhåller att en automatik, som förhindrar att grundavgiften urholkas, också skulle underlätta för fristående jurister att utföra konsultationer för grundavgiften och därvid få en rimlig kostnadstäckning.

I fråga om avgiftssystemet för mellangruppen och gränsdragningen mot den ekonomiskt bäst ställda gruppen har förslaget i allmänhet inte mötts med några erinringar. En del remissinstanser är dock kritiska i olika avseenden. *Svea hovrätt* ifrågasätter om tillräcklig hänsyn tagits till de s. k. tröskelproblemen och *Malmö stads rättshjälpsanstalt* anser att avgiftssystemet medför icke acceptabla tröskeleffekter för mellangrupperna. *Riksrevisionsverket* pekar på att en avsevärd tröskeleffekt kan uppstå vid den gräns där subventionerad rättshjälp inte längre skall komma i fråga. *HD:s ledamöter* föreslår — som en lösning på problemet med den alltför tvära övergången vid nyssnämnda gräns — att man ovanför den högsta inkomstklassen lägger ännu en klass, där sökanden skall betala hela den del av inkomsten som överstiger åtta gånger basbeloppet. *SR* förordar att gränsen mot den ekonomiskt bäst ställda gruppen höjs från åtta till tio gånger basbeloppet. Även *Föreningen Sveriges statsåklagare* anser att gränsen bör höjas.

Kammarrätten är tveksam om förmågan att betala rättshjälpsavgift

verkligen ökar i den utsträckning som kommer till uttryck i de föreslagna avgifterna i olika inkomstlägen. Man måste beakta t. ex. sociala förmåner i de lägre inkomstskikten och skatteprogressionen vid högre inkomst. Redan vid en inkomst av cirka 44 000 kronor uppstår en tröskeleffekt, som har till följd att inkomsttagarens förmåga att stå för höjningen av rättshjälpsavgiften är obefintlig. Av ett lönetillskott på t. ex. 2 000 kronor går drygt hälften i skatt. Till höjningen av rättshjälpsavgiften (1/2 av 2 000 kronor) kvarstår således mindre än 1 000 kronor. Kammarrätten förordar en jämnare avgiftsprogression och en höjning av gränsen för subvention. I läget mellan sju och åtta gånger basbeloppet kan en kvotdel på en femtedel tillämpas och i läget åtta—nio gånger basbeloppet en kvotdel på en tredjedel tillämpas. Även *Svea hovrätt, Sveriges advokatsamfund, SACO* samt *Jurist- och samhällsvetareförbundet* ifrågasätter om tillräcklig hänsyn har tagits till skatteprogressionen. *Rådhusrätten i Borås* anser det önskvärt med något generösare regler vid fastställandet av maximibeloppet.

Socialstyrelsen framhåller att — mot bakgrunden av att rättshjälpen skall ses som en social förmån och att andra sociala reformer med högre prioritet kan få stå tillbaka — det kan anses mindre tillfredsställande att personer utan eller med ringa försörjningsplikt i mellaninkomstgrupperna eller personer med relativt höga inkomster får del av förmånerna. Genom den höga avgiftsökningen i det sista inkomstskiktet kommer å andra sidan maximibeloppet för många i denna inkomstgrupp att bli så högt att det kan hindra vederbörande från att ta tillvara sina intressen i mera omfattande rättsliga angelägenheter. Vissa ogynnsamma effekter kan också uppstå för personer med inkomster närmast över maximigränsen.

Promemorieförslaget om hur förmögenhet, skuldsättning eller annan särskild omständighet skall inverka vid bedömningen av sökandens ekonomiska ställning har i allmänhet inte mötts med erinringar i remissyttrandena. *Sveriges advokatsamfund* anser emellertid att dessa omständigheter direkt bör få influera på avgiftens storlek. Det förefaller advokatsamfundet vara en onödig omväg att först korrigera årsinkomsten.

8 Förmåner

8.1 Nuvarande ordning

I 5 § LFR finns bestämmelser om möjligheten att få rättegångsbiträde. Om part med fri rättegång varken själv eller genom någon som i sin tjänsteställning eller i övrigt lämnar honom bistånd kan behörigen tillvarata sina intressen vid talans väckande eller utförande, kan enligt paragrafens första stycke på hans begäran lämplig person förordnas att mot ersättning av allmänna medel biträda honom. I andra stycket före-

skrivs att till rättegångsbiträde förordnas advokat eller annan som har avlagt för utövande av domarämbete föreskrivna kunskapsprov och anses skickad för uppdraget. Företrädesvis bör därvid anlitas befattningshavare vid rättshjälpsanstalt eller advokat som vid rätten brukas som rättegångsombud. Har parten själv föreslagit någon som är behörig, skall han förordnas, om inte hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleder annat. Vid förordnande av rättegångsbiträde kan, när skäl talar för detta, biträdet berättigas att sätta annan behörig person i sitt ställe.

Enligt 20 kap. 19 § första stycket FB kan rätten i mål om omyndigförklaring eller sådan förklarings hävande förordna biträde åt part. Några särskilda behörighetsvillkor uppställs inte för sådant biträde. Detsamma gäller beträffande god man som förordnats enligt 20 kap. 37 § FB eller 15 kap. 31 § GB.

Inom förvaltningsrätten finns ett fåtal bestämmelser som ger möjlighet för myndighet att förordna att den som är part i ärende inför myndigheten skall erhålla biträdeshjälp av allmänna medel. Sådana bestämmelser finns bl. a. i lagen (1957: 688) om utlämning för brott, lagen (1959: 254) om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge och lagen (1963: 193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m. m. Enligt dessa lagar gäller i tillämpliga delar RB:s regler om offentlig försvarare. Vidare föreskrivs i 41 § andra stycket utlänningslagen (1954: 193) att utlänning vid förhör har rätt till biträde av därtill lämplig person. Har utlänningen inte själv utsett biträde och kan hans rätt inte tillvaratas utan biträde skall förhörsmyndigheten förordna biträde åt honom. Även i 85 § utlänningskungörelsen (1969: 136) finns en bestämmelse om biträde. Några särskilda behörighetskrav finns inte för biträde i utlänningsärenden. Enligt den av riksdagen nyligen antagna lagen (1970: 375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling finns möjlighet att förordna offentligt biträde. Lagen innehåller inga behörighetsregler för biträde men föredragande departementschefen anförde i propositionen att till biträde bör förordnas advokat eller annan lämplig person (prop. 1970: 30 s. 45). Enligt kungörelsen (1925: 379) om bestridande i vissa fall med allmänna medel av kostnader, förenade med inlösen av under nyttjanderätt upplåtet område m. m. bör till biträde enligt kungörelsen företrädesvis förordnas advokat eller tjänsteman inom länsstyrelse.

Enligt normalreglementet för rättshjälpsanstalterna skall anstaltens verksamhet utövas av en föreståndare, som skall ha avlagt för utövande av domarämbete föreskrivna kunskapsprov samt förvärvat nödvändig praktisk erfarenhet. Föreståndaren får inte inneha eller utöva annan avlönad allmän eller enskild tjänst. Två anstaltsreglementen avviker från normalreglementet så till vida att rättshjälpschefen enligt dessa

skall vara advokat. Beträffande övrig personal innehåller normalreglementet inga kompetenskrav. Behörig att lämna rättshjälp enligt jämtlandssystemet är endast advokat.

Har part fri rättegång skall enligt 3 § LFR skilda slag av kostnader för partens processföring utgå av allmänna medel. Enligt andra stycket skall av allmänna medel utgå kostnad för bevisning som inte har förebragts utan skäl. Som förutsättning krävs här att kostnaden enligt lag skall utges av parten eller av parterna solidariskt. Tredje stycket innehåller en särskild regel beträffande mål om äktenskaplig börd och faderskapsmål. När blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper äger rum på begäran av part med fri rättegång, skall gottgörelse, som i statens eller kommuns tjänst anställd läkare får ta ut för blodprovstagning, utgå av allmänna medel. I 4 § tredje stycket finns en kompletterande föreskrift. Har part med fri rättegång haft andra nödvändiga utgifter för rättegången som inte avses i 3 § men är jämförliga med där angivna kostnader, kan ersättning för sådana utgifter tillerkännas honom, om han inte bedöms själv kunna svara för utgifterna. Enligt förarbetena åsyftas kostnader för mantalsbevis, intyg om barns utvecklingsgrad vid födseln, läkarintyg o. dyl.

I förvaltningsprocesslagen finns bestämmelser om kostnad för vissa bevismedel. Bl. a. gäller, enligt 26 §, att vittne eller sakkunnig har rätt till ersättning av allmänna medel för kostnad för sin inställelse vid muntlig förhandling. Rätten får bevilja förskott på ersättning för kostnad för resa och uppehälle. Ersättning fastställs enligt bestämmelser i kungörelsen (1971: 311) om ersättning av allmänna medel till vittnen m. fl. Har vittnet eller den sakkunnige inkallats på begäran av enskild part och visar det sig att parten saknade godtagbart skäl för sin begäran, får rätten ålägga honom att återbetala ersättningen till statsverket.

I 4 § LFR ges föreskrifter om resekostnader och kostnader för uppehälle. Har part som åtnjuter fri rättegång förelagts att infinna sig personligen vid rätten kan parten enligt första stycket på begäran tillerkännas gottgörelse av allmänna medel för resekostnad, om han finnes inte själv kunna svara för kostnaden. Är avståndet till sammanträdesorten mindre än fem mil, får dock sådan gottgörelse utgå bara om det föreligger synnerliga skäl. Om parten måste antas sakna medel för resan, kan förskott meddelas. Om synnerliga skäl föreligger, kan utöver ersättning för resekostnad, traktamente tillerkännas parten. Ersättning fastställs av rätten enligt bestämmelser i kungörelsen (1969: 679) om ersättning av allmänna medel i vissa fall till part som åtnjuter fri rättegång. Enligt 4 § andra stycket äger bestämmelserna i första stycket motsvarande tillämpning när inställelsen har avsett blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i börds- eller faderskapsmål.

Enskild part, som har inställt sig till muntlig förhandling, får enligt

15 § förvaltningsprocesslagen tillerkännas ersättning av allmänna medel för kostnad för resa och uppehälle, om rätten finner att han skäligen bör ersättas för sin inställelse. Rätten får bevilja förskott på ersättningen. Bestämmelser om ersättning och förskott finns i den tidigare berörda kungörelsen om ersättning av allmänna medel till vittnen m. fl.

I normalreglementet för rättshjälpsanstalterna finns inga bestämmelser om kostnader som avses i 3 och 4 §§ lagen om fri rättegång. I normalavtalet för jämtlandssystemet finns däremot bestämmelser om utlägg som är nödvändiga för att tillvarata klientens rätt. I praxis torde i viss utsträckning förekomma att rättshjälpsanstalterna svarar för vissa utlägg som avser utrednings- eller liknande kostnad. Detta torde emellertid ske bara när den rättssökande helt saknar betalningsförmåga. De utlägg som kan förekomma avser dels skilda slag av sakkunnigintyg, såsom läkarintyg o. dyl., och dels taxeringsbevis, mantalsbevis och därmed jämförbara handlingar. Rättshjälpen enligt jämtlandssystemet torde i detta hänseende ha samma omfattning.

8.2 Tidigare reformförslag

Rättegångskommittén tog i sitt förslag till lag om rättegångshjälp upp en motsvarighet till bestämmelsen i 5 § LFR. I fråga om behörighetsvillkoren innebär den föreslagna bestämmelsen liksom den nu gällande att till rättegångsbiträde skall förordnas advokat eller annan som avlagt juris kandidatexamen och finnes skickad för uppdraget. Vidare föreskrivs bl. a. att annan än advokat inte får förordnas om han inte är anställd vid offentlig rättshjälpsanstalt eller hos advokat. Denna föreskrift innebär en skärpning av gällande behörighetsvillkor i syfte att stärka garantierna mot missbruk av rättegångshjälpen. I övrigt överensstämmer den föreslagna bestämmelsen med 5 § LFR.

Kommitténs förslag till skärpning av behörighetsvillkoren tillstyrks eller lämnas utan erinran i flertalet remissvar. Några remissinstanser avstyrker däremot kommitténs förslag i denna fråga och i ett par yttranden förordas viss uppmjukning av den föreslagna regeln.

Utredningen om rättegångshjälp föreslår i sitt betänkande en bestämmelse om biträde som i fråga om behörighetsvillkoren överensstämmer med den regel som rättegångskommittén hade föreslagit. I motiven framhåller utredningen, att då förprövning av parts talan, avseende huruvida denna är mer eller mindre välgrundad, inte skall förekomma, det synes vara erforderligt att mot bakgrunden av den föreslagna utvidgningen av möjligheten till rättegångshjälp skärpa behörighetsvillkoren för rättegångsbiträden. Härigenom bör så långt möjligt kunna förebyggas att uppenbart obefogade rättegångar sätts i gång med rättegångshjälp. Mellan frågan om förprövning av talan skall förekomma och frågan om behörighetsvillkoren för rättegångsbiträden råder en-

ligt utredningen otvivelaktigt det sambandet att, när kravet på förprövning avvisas, kravet på rättegångsbiträdenas kvalifikationer måste skärpas. Utredningen framhåller dock att enligt de föreslagna övergångsbestämmelserna Kungl. Maj:t skall äga att i fråga om särskilda domstolar meddela dispens från behörighetsvillkoren.

Vid remissbehandlingen av utredningens förslag tar ett flertal remissinstanser upp den behörighetsregel som utredningen utan ändring har överfört från rättegångskommitténs förslag. De som ställer sig kritiska påpekar att förslaget i denna del inte bygger på att nuvarande regler skulle tillämpas på ett olämpligt sätt utan motiveras med ett syfte att stärka garantierna mot ett missbruk av rättegångshjälpen. Denna motivering anses inte övertygande.

Rättegångskommittén tog i 11 och 12 §§ i sitt lagförslag upp motsvarigheter till bestämmelserna i 3 och 4 §§ LFR om kostnad för bevisning. Såvitt nu är av intresse skiljer sig kommitténs förslag från gällande ordning endast på det sättet att den nuvarande begränsningen i 3 § till bevisning som ej förebragts utan skäl har tagits bort. Enligt kommitténs mening saknas anledning att bibehålla begränsningen bl. a. därför att vittnen och andra till följd av bestämmelsen kunde drabbas av ekonomisk förlust. Vid remissbehandlingen avstyrkte en hovrätt den föreslagna ändringen. Skulle begränsningen tas bort, kunde det befaras en avsevärd ökning av de fall där bevisning åberopas utan urskillning. Hovrätten framhöll att den omständigheten att återbetalningsskyldighet kunde åläggas parten enligt förslaget saknade betydelse beträffande de sämst ställda parterna.

Utredningen om rättegångshjälp, som reglerar dessa kostnadsfrågor i 12 och 13 §§ i sitt lagförslag, föreslår samma ändring i förhållande till gällande ordning som rättegångskommittén. Utredningen anför att det naturligtvis inte är uteslutet att part med rättegångshjälp kan vara mindre återhållsam när det gäller att påkalla vittnesförhör, om ersättning till vittnena alltid skall utgå av allmänna medel utan prövning om skäl funnits att kalla in dem, än om vittnenas rätt till ersättning skall vara beroende av en sådan prövning. Utredningen understryker emellertid liksom rättegångskommittén att vittnena enligt nu rådande ordning kan drabbas av ekonomisk förlust. Vid remissbehandlingen av utredningens betänkande lämnades förslaget i nu berörda delar allmänt utan erinran.

Rättegångskommittén tog i 12 § i sitt förslag till lag om rättegångshjälp upp bestämmelser om rätt till ersättning för inställelsekostnader för dem som åtnjuter rättegångshjälp. Den föreslagna bestämmelsen motsvarade med mindre jämkningar 4 § LFR i dess dåvarande lydelse. Jämkningarna innebar att ersättning kunde utgå även för resa utom riket och att kostnaden för traktamente i visst fall kunde utgå med högre belopp än som då gällde. I 13 § i kommittéförslaget föreslogs

en bestämmelse som saknar motsvarighet i LFR. Enligt bestämmelsen kan ställföreträdare för part som åtnjuter rättegångshjälp och vårdare eller annan, som parten eller hans ställföreträdare nödgas anlita för att kunna infinna sig vid rätten tillerkännas ersättning för inställelse av allmänna medel efter samma grunder som i 12 § anges beträffande part. För att ersättning skall kunna utgå till ställföreträdare krävs att denne har ålagts personlig inställelse och vidare att varken han eller parten finnes kunna svara för inställelsekostnaden. Syftet med bestämmelsen har enligt kommittén varit att i mål om äktenskaplig börd och om faderskap och underhåll till barn utom äktenskap öppna möjlighet att tillerkänna moder som inte är part men skall höras personligen ersättning för inställelsen vid rätten. Ersättning till vårdare eller annan, som parten nödgas anlita för att kunna infinna sig vid rätten, skall kunna utgå, om parten ålagts personlig inställelse och finnes inte själv kunna svara för kostnaden för vårdarens inställelse. Detsamma skall gälla när ställföreträdare nödgas anlita bistånd för att kunna inställa sig, dock endast om varken parten eller ställföreträdaren finnes kunna svara för kostnaden. Reglerna om ersättning till vårdare har tillkommit för att undanröja tvekan som vid tillämpningen av LFR i praxis uppstått på denna punkt.

Vid remissbehandlingen lämnades den föreslagna 12 § utan erinran. Även 13 § godtogs av flertalet remissinstanser. Några remissinstanser påkallade dock jämkning i 13 §. En remissinstans ansåg att hänsyn inte bör tas till ställföreträdarens ekonomi, om han inte har underhållsplikt till parten. Enligt övriga berörda remissinstansers mening bör inte heller sådan underhållsplikt tillmätas någon betydelse i detta sammanhang. I ett yttrande anmärktes att vårdare eller annan enligt förslaget inte kan få ersättning för tidsspillan. Sådan ersättning borde utgå i likhet med vad som gäller för vittne.

Utredningen om rättegångshjälp tog i 13 § i sitt lagförslag upp en motsvarighet till 12 § i kommitténförslaget. Utredningens förslag innebar utöver viss anpassning till en under 1962 genomförd ändring i 4 § lagen om fri rättegång endast en mindre jämkning beträffande rätten till ersättning för traktamente. Jämkningen innebar att anknytning skulle ske till motsvarande bestämmelser rörande ersättning till vittne. I 14 § i sitt förslag tog utredningen upp en motsvarighet till kommitténs 13 §, dock med en viss avvikelse. Medan kommitténs förslag som villkor för ersättning för inställelse kräver att inte vare sig parten eller ställföreträdaren kan svara för kostnaden, medger utredningens förslag sådan ersättning, om parten bedöms inte kunna svara för kostnaden. Utredningens förslag lämnades allmänt utan erinran vid remissbehandlingen.

Rättegångskommittén tog i 1958 års betänkande upp frågan om beviljad rättegångshjälp skulle medföra rätt för vinnande motpart till dem som haft rättegångshjälp att få ersättning av staten för sina rätte-

gångskostnader om den förlorande partens talan varit ogrundad. Kommittén ansåg sig emellertid inte kunna förorda någon sådan rätt till ersättning för motpartskostnader. Kommitténs ståndpunkt kritiserades vid remissbehandlingen av de remissinstanser som tog upp frågan.

Utredningen om rättegångshjälp ansåg att rätt till ersättning av statsverket under vissa betingelser borde föreligga i fråga om rättegångskostnad som inte hade kunnat tas ut av den betalningsskyldige. Bestämmelser i ämnet togs upp i 32 och 33 §§ i utredningsförslaget. Som förutsättning föreskrevs att den i målet förda talan bedömdes som helt obefogad och att det kunde antas att talan inte skulle ha väckts om inte rättegångshjälp hade åtnjutits. Ansökan skulle göras av vinnande part inom viss tid efter det att domen vunnit laga kraft och skulle ställas till den rätt som sist handlagt målet. Vad som utbetalats av allmänna medel skulle statsverket ha rätt att återkräva av den som det enligt domen ålegat att betala rättegångskostnaden.

Vid remissbehandlingen uttrycktes allmänt tillfredsställelse över utredningens förslag. Från flera håll framhölls emellertid att möjligheterna till ersättning gjorts alltför begränsade.

8.3 Promemorian

En allmän förutsättning för rättshjälp i det nya systemet måste bli att behov av sådan hjälp föreligger. Den prövning av den rättssökandes ekonomiska villkor som nu förekommer och som är avgörande för om hjälp skall lämnas får ersättas av en prövning som i regel enbart går ut på att bestämma om avgift skall utgå och hur stor den i så fall skall vara. Den rättssökandes ekonomiska villkor kan emellertid i vissa fall bli avgörande också för frågan om rättshjälp bör beviljas. Saknar han medel för t. ex. inställelse inför domstol eller annan myndighet bör han sålunda kunna meddelas rättshjälp även om han inte har behov av biträde. Rättshjälp bör å andra sidan självfallet inte medges i fall där biträde inte behövs och kostnaderna i ärendet uppenbarligen inte kommer att överstiga vad den rättssökande har förmåga att betala själv, m. a. o. den avgift han enligt det nya systemet skall erlägga.

Rättshjälp enligt den nya ordningen bör i huvudsak omfatta samma förmåner som f. n. kan utgå enligt LFR. Liksom nu bör en viss prövning ske av behovet av de skilda förmånerna. Som en allmän riktlinje bör därvid gälla att någon prövning av den rättssökandes förmåga att själv betala viss kostnad, t. ex. för inställelse, inte bör ske efter beslutet om rättshjälp. Redan i samband med beslutet skall ju som förut har nämnts vederbörandes ekonomiska förmåga undersökas och avgift tas ut om och i den mån han har förmåga att bidra till kostnaderna. Någon risk att förmånerna med denna utgångspunkt utnyttjas i onödan torde inte föreligga. Däremot bör en prövning av behovet från saklig syn-

punkt av vissa förmåner äga rum. Frågan om behov av biträdeshjälp föreligger bör självfallet alltid prövas. Rättshjälp bör meddelas med eller utan biträdesförordnande. Meddelas sådant förordnande bör i princip övriga förmåner också kunna utgå.

Sedan målet eller ärendet avslutats bör en slutlig reglering ske av avgiftens storlek. Skulle det visa sig att erlagd avgift överstiger statsverkets kostnader för rättshjälpen bör överskottet betalas tillbaka till den som åtnjutit rättshjälp. Skulle det visa sig att den erlagda avgiften understiger rättshjälpskostnaderna bör rättshjälpsmyndigheten — intill avgiftens maximibelopp — kunna ta ut underskottet av den som åtnjutit rätttshjälp.

I fråga om rätt till biträde, kostnad för bevisning, inställelsekostnad och motpartskostnad anförs i promemorian i huvudsak följande.

I LFR har som förutsättning för förordnande av biträde föreskrivits att sökanden inte kan själv eller genom någon som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd behörigen tillvarata sina intressen vid talans väckande eller utförande. En motsvarande begränsning synes böra gälla i fråga om möjlighet till biträde enligt den nya ordningen.

En sådan begränsning får betydligt större praktisk betydelse efter den nu aktuella reformen av rättshjälpen än den har f. n. Detta sammanhänger med rättshjälpens utvidgning till förvaltningsområdet. Statliga förvaltningsmyndigheter har en vidsträckt skyldighet att tillhandagå allmänheten med råd och upplysningar. Föreskrifter om den service som statliga myndigheter skall lämna allmänheten har intagits i KCirk (1946: 680) till samtliga till statsförvaltningen hörande myndigheter angående skyldighet att tillhandagå allmänheten med översändande av expeditioner m. m., det s. k. servicecirkuläret. Enligt servicecirkuläret skall myndighet, om det i anhängigt ärende erfordras komplettering av enkel beskaffenhet, meddela anvisning om vilka åtgärder som bör vidtas för att avhjälpa bristen. Sådant biträde skall dock inte meddelas om det är olämpligt på grund av motstående partsintressen eller av annan särskild anledning. Myndighet skall vidare från diarier eller andra hos myndigheten förvarade för allmänheten tillgängliga handlingar lämna sådana uppgifter som inte kräver särskild efterforskning. Även kommunala myndigheter torde i stor utsträckning lämna information om den lagstiftning som tillämpas av dessa myndigheter. Med hjälp av den service som sålunda lämnas av statliga och kommunala myndigheter finns det ofta goda möjligheter för den enskilde att själv ta tillvara sina intressen i dessa sammanhang.

Den rättshjälp som bedrivs i denna ordning sköts med all sannolikhet effektivast och billigast i sin nuvarande form och det finns självfallet ingen anledning att överföra denna verksamhet till de nya rättshjälpsmyndigheterna. På grund härav bör som en allmän begränsning av möjligheten att få biträdeshjälp gälla att denna förmån i allmänhet inte får

beviljas om sökanden kan tillvarata sina intressen själv eller genom någon som i tjänsteställning utan kostnad lämnar honom biträde.

Beträffande behörighetsvillkor och lämplighetsprövning i fråga om juridiskt biträde framhålls i promemorian att det självfallet är av vikt när samhället lämnar rättshjälp åt en rättssökande att den lämnade rättshjälpen blir effektiv. En väsentlig förutsättning för detta är uppenbarligen att det biträde som förordnas har erforderliga kvalifikationer för uppdraget. Biträdet är skyldig att efter bästa förmåga tillvarata sin huvudmans intressen. Det ligger emellertid i sakens natur att han också är skyldig att beakta statsverkets intressen. Det åligger honom att verka för att samhällets rättshjälp inte missbrukas och att i övrigt rättshjälpskostnaderna inte blir större än vad som behövs för att huvudmannen skall nå sitt syfte.

I promemorian framhålls att den föreslagna vidgningen av tillämpningsområdet för rättshjälpen kommer att ställa krav på sakkunskap hos den som lämnar rättshjälp som tidigare inte har varit eller endast i begränsad omfattning varit aktuella. Som har nämnts tidigare bör rättshjälp kunna förekomma bl. a. i taxeringsprocesser. På det området kan självfallet även andra kategorier än jurister ha tillräcklig och i vissa fall större sakkunskap än juristerna. Även på andra områden är uppenbart att rättshjälp kan ombesörjas av personer utan juridisk examen. Inte sällan kan kravet på juridisk sakkunskap hos biträde vara av relativt underordnad betydelse medan i stället teknisk eller annan expertis är viktigare.

Annan än jurist bör sålunda i många fall kunna utses till biträde. När det gäller biträde i rättegång eller angelägenhet som kan leda till rättegång gör sig emellertid särskilda hänsyn gällande. Behovet av juridisk sakkunskap är här så framträdande att jurist praktiskt taget alltid bör utses till biträde. När det gäller frågan om en skärpning bör ske av behörighetsvillkoren för biträde i rättegång skulle, som några remissinstanser påpekar, den av rättegångskommittén och utredningen om rättegångshjälp föreslagna skärpningen få vissa mindre tillfredsställande konsekvenser. Biträdesförordnande skulle inte kunna meddelas jurist som är anställd av organisation eller sammanslutning inom näringslivet och på arbetsmarknaden och som inte är advokat. Utredningsförslagen skulle därjämte medföra att jurister med speciella insikter i vissa slag av mål och ärenden, t. ex. expropriationsmål och vattenmål, inte skulle komma i fråga som biträde, om de inte uppfyller de formella behörighetskraven. Vidare skulle ett genomförande av förslagen i denna del få till följd att den enskildes möjligheter att få det biträde som han själv önskar begränsas. För jurist som inte är advokat eller anställd hos sådan innebär de föreslagna reglerna att möjligheterna att fortsätta verksamhet som privatpraktiserande jurist blir i hög grad inskränkta. Då reglerna dessutom skulle göra det svårt för jurist som inte är advokat att påbörja

sådan verksamhet, skulle förslagen kunna medföra att många orter blir utan tillgång till rättsbildade rådgivare.

Vissa av de nu påtalade nackdelarna som är förenade med en skärpning av behörighetsvillkoren för juridiskt biträde skulle kunna undanröjas genom bestämmelser som öppnar möjlighet till dispens i skilda avseenden. I fråga om den processuella rättshjälpen skulle bestämmelser kunna meddelas, som medger frångående av huvudreglerna vid vissa domstolar. Utredningsförslagen innehåller också en övergångsbestämmelse av sådan innebörd. Vidare skulle möjligheter till personlig dispens kunna införas.

Dispens avseende viss eller vissa domstolar kommer emellertid att medföra skilda behörighetsregler för skilda delar av landet, vilket inte är lämpligt och i görligaste mån bör undvikas.

Behörighetsreglerna i utredningsförslagen har utformats med hänsyn till risken för missbruk av rättshjälpen. Som tidigare har anytts har ett biträde att verka för bl. a. att samhällets rättshjälp inte missbrukas och att i övrigt rättshjälpskostnaderna inte blir större än vad som behövs för att huvudmannen skall nå sitt syfte. I det nya rättshjälpssystemet finns emellertid regler som är mer ägnade att motverka missbruk än skärpta behörighetsvillkor. Framför allt gäller detta intresseprövningen av den rättssökandes anspråk. I övrigt kan pekas på avgiftssystemet och att försummelse eller vårdslöshet från biträdes sida kan beaktas inom ramen för den kostnadsprövning som rättshjälpsmyndigheterna har att utöva. Mot bakgrunden av det anförda bör som behörighetsvillkor för biträde i det nya rättshjälpssystemet gälla att till biträde skall utses befattningshavare vid allmän advokatbyrå eller annan som är lämplig för uppdraget.

Enligt gällande ordning skall till biträde enligt LFR förordnas jurist som är skickad för uppdraget. Vid den utomprocessuella rättshjälpen enligt jämtlandssystemet sker däremot ingen lämplighetsprövning i varje enskilt fall. Har den rättssökande själv föreslagit någon behörig jurist till biträde gäller f. n. att denne skall förordnas, om inte hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleder annat. Anledning till avvikelse från förslaget kan enligt förarbetena vara att den föreslagna är bosatt på avlägsen ort och hans anlitande därför skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller att han med hänsyn till sitt förhållande till saken anses olämplig. Den nu gällande ordningen synes som redan har nämnts böra behållas även i det nya rättshjälpssystemet. Den rättssökande bör alltså i görligaste mån ges möjlighet att vända sig till det biträde som han har det största förtroendet för. Rättshjälpsmyndigheten bör alltså i dessa fall inte kunna underlåta att förordna den som sökanden har föreslagit på den grunden att denne visat sig tillämpa betydligt högre debiteringsnormer än andra. Kostnadskontrollen kommer dock in i bilden när biträdets kostnadsanspråk sedermera skall prövas.

I fråga om parts kostnad för bevisning erinras i promemorian om att rättshjälpen i princip skall avse både judiciella och administrativa mål och ärenden och också kunna utgå oberoende av om saken är anhängig vid domstol eller annan myndighet eller handläggs utomprocessuellt. Mot den bakgrunden finns enligt promemorian skäl att överväga om inte förmånen att statsverket i princip svarar för den enskildes utredningskostnader bör gälla inom hela det angivna tillämpningsområdet. Att denna förmån i samma omfattning som enligt LFR bör utgå när fråga är om förfarande hos domstol torde utan vidare vara klart. Detsamma synes böra gälla beträffande ärende som kan leda till sådant förfarande. Även i skiljemannaförfarande bör denna förmån kunna utgå. Däremot synes utrymme för tvekan finnas när det gäller mål eller ärende inför förvaltningsmyndighet och angelägenhet som ännu inte lett till sådant mål eller ärende.

I fråga om utredningskostnader i förfarande inför förvaltningsmyndighet gäller som tidigare har berörts att myndigheten i regel är skyldig att själv sörja för att utredningen är fullständig. Behovet för part att i förvaltningsförfarandet förebringa egen utredning torde därför vara betydligt mindre än när fråga är om mål eller ärende inför domstol. Detta gäller dock inte generellt. På betydelsefulla områden ankommer det på den enskilde att förebringa den utredning som han vill åberopa. Detta gäller främst i förfaranden där parter står mot varandra, t. ex. hyresnämndsärenden. Skäl talar alltså för att förmånen att statsverket bistår enskilda med utredningskostnader får gälla åtminstone i sådana förfaranden. Som har nämnts överväger emellertid utredningen om rättshjälp i förvaltningsärenden frågan om att införa regler om kostnadsersättning på det administrativa området. Mot denna bakgrund torde det vara lämpligt att utredningen samtidigt får överväga om och i vilken mån de regler angående utredningskostnader som i det nya systemet föreslås gälla för mål och ärenden inför domstol skall gälla även i förvaltningssammanhang. I sammanhanget synes också böra undersökas om dessa regler bör kunna tillämpas även på rättshjälp i angelägenhet som ännu inte lett till förfarande hos förvaltningsmyndighet. Något förslag i nu berörda avseenden läggs därför inte fram inom ramen för den nu aktuella reformen.

När det gäller utformningen av den allmänna regleringen torde i huvudsak samma förmåner i fråga om utrednings- och liknande kostnader som nu utgår enligt LFR få tas med i det nya systemet. Någon särskild prövning av frågan om parten har förmåga att betala viss utgift bör dock som tidigare har framhållits inte förekomma efter beslutet om rättshjälp. Som en allmän förutsättning för att förmånen skall utgå bör gälla att kostnaden avser utredning som är skäligen påkallad för att tillvarata partens rätt.

När det gäller att ta ställning till om också utomprocessuella utred-

ningskostnader bör kunna utgå av allmänna medel bör beaktas att det f. n. enligt normalreglementet för rättshjälpsanstalterna åligger rättshjälpsanstalt att försöka åstadkomma förlikning mellan parterna. Denna princip bör självfallet gälla också i det nya systemet. Reglerna om förmånerna bör alltså utformas så att förutsättningar skapas för uppgörelser utan rättegång. Därigenom kan kostnaderna för rättshjälpen nedbringas. Vidare kan både parter och domstolar besparas onödigt arbete.

Det angivna syftet att åstadkomma förlikning främjas givetvis främst genom att rättshjälpen innefattar förmånen av juridiskt biträde. Emellertid är det i vissa fall nödvändigt för att en utomprocessuell förlikning skall kunna träffas att möjlighet finns att i ett tidigt skede införskaffa utredning som klarlägger om förutsättningar finns för uppgörelse. Den som beviljas rättshjälp bör alltså få den förmånen att utredning kan förebringas på statsverkets bekostnad i den mån utredningen är skäligen påkallad för att tillvarata partens rätt. Förmånen bör utformas så att den som har medverkat till utredning berättigas till ersättning i huvudsak efter de normer som finns i RB om ersättning av allmänna medel. Denna förmån är i första hand avsedd för mindre utredning såsom läkarintyg, värderingsintyg och liknande. Endast undantagsvis bör det komma i fråga att mer omfattande utredning införskaffas utom rätta.

Självfallet måste regelsystemet utformas så att garantier skapas mot att onödig eller alltför dyrbar utredning anskaffas på statsverkets bekostnad. Förmånen bör därför inte kunna utgå i andra fall än när biträde har förordnats. Det torde få ankomma på biträdet att på eget ansvar ta ställning till om särskild utredning behövs. Har han funnit behov föreligga och införskaffat utredning bör den som medverkar till utredningen i princip alltid ha rätt till ersättning. Visar det sig emellertid sedan att utredningen har varit onödig eller alltför dyrbar och har biträdet genom att föranstalta om utredningen visat försumlighet, bör detta kunna beaktas när ersättningen till biträdet bestäms. Vidare ligger det i sakens natur att sådana omständigheter kan komma att beaktas när biträdets lämplighet för andra uppdrag skall bedömas. Har parten själv genom vårdslöshet eller försummelse föranlett att biträdetådragit statsverket onödiga utredningskostnader bör detta kunna leda till att han själv får stå för sådana kostnader.

När det gäller rätten till ersättning för inställelsekostnad erinras i promemorian om att regler för det processuella området f. n. finns i LFR. Ersättningsrätten är där begränsad till fall när den som har fri rättegång har förelagts personlig inställelse vid domstol eller hos läkare för blodprovstagning eller s. k. antropologisk undersökning i vissa mål. För förvaltningsområdet saknas praktiskt taget helt bestämmelser som ger möjlighet att tillerkänna part ersättning för inställelse. Denna skillnad torde främst ha sin grund i att domstolsavgöranden i regel träffas

sedan muntlig förhandling har ägt rum, medan förvaltningsdomstolar och andra administrativa myndigheter i allmänhet fattar sina beslut utan sådan förhandling. Emellertid förekommer muntliga förhandlingar i betydande utsträckning hos åtskilliga förvaltningsmyndigheter. I många sammanhang har också framhållits vikten från bl. a. rättssäkerhetssynpunkt av att det muntliga förfarandet vinner ökat insteg i förvaltningsprocessen. En avgörande förutsättning för ökad muntlighet är att rätt till ersättning för parts inställelse införs. Utan sådana regler kan det inträffa att part av ekonomiska skäl ser sig förhindrad att begära förhandling eller att efter kallelse inställa sig hos myndighet. Vidare kan myndigheterna känna sig obenägna att anordna muntlig förhandling. Det torde sålunda vara klart att det finns behov av regler som ger möjlighet att tillerkänna också part i administrativa mål eller ärenden ersättning för inställelsekostnad. Även här torde ersättningsrätten böra begränsas till fall när parten har ålagts att inställa sig personligen hos myndighet.

Beträffande frågan om rätt till ersättning för inställelse när det gäller utomprocessuell rättshjälp är situationen annorlunda. De inställelser som här kan komma i fråga är i första hand inställelser hos rättshjälpsmyndighet eller privatpraktiserande jurist. Inställelsen kan avse ansökan om rättshjälp, konsultation, förhandling med motpart etc. I och för sig kan i vissa fall synas motiverat att medge rätt till ersättning på förevarande område. Emellertid torde betydande praktiska svårigheter föreligga att utforma ett system som ger garantier för att endast nödvändiga inställelser ersätts. Härtill kommer att inställelsekostnaderna i regel torde komma att uppgå till betydligt mindre belopp än när det gäller motsvarande kostnader i process eller i förfarande inför förvaltningsmyndighet. Rättshjälpsmyndigheter kommer att föreslås inrättade i varje län och även privatpraktiserande advokater kommer att vara verksamma inom det nya systemet. På grund av det anförda torde rätt till ersättning för inställelsekostnad få begränsas till inställelser inför domstolar och andra myndigheter.

Vad beträffar ersättningsbestämmelsernas sakliga innehåll torde i väsentliga avseenden den nuvarande bestämmelsen kunna tjäna som förebild. På några punkter bör emellertid ändring ske. F. n. utgår ersättning bara om vederbörande finnes icke själv kunna svara för kostnaden. Den rättssökandes förmåga att bidra till rättshjälpskostnaden skall som tidigare har framhållits i fortsättningen bedömas när ansökan om rättshjälp prövas. Vid denna bedömning fastställs om han har förmåga att betala rättshjälpsavgift och med vilket belopp avgiften i så fall skall utgå. Därefter skall i princip ingen ytterligare prövning av hans ekonomiska villkor ske. På motsvarande sätt som tidigare har förordats i fråga om utredningskostnad bör rätten till ersättning för inställelsen alltså inte göras beroende av någon sådan ytterligare prövning.

Utredningen om rättegångshjälp föreslog att bestämmelserna om

traktamente i fråga om högsta ersättningsbelopp skulle anknytas till då gällande bestämmelser om vittnesersättning. Ersättningsbeloppets storlek enligt 4 § LFR regleras numera i en särskild kungörelse. Detta synes böra ske även sedan LFR har ersatts med en ny lag. Skäl torde föreligga för en samordning av ersättningsreglerna för den som har rättshjälp med de ersättningsregler som gäller för vittnen m. fl. Även utredningens förslag att ställföreträdare för part med rättegångshjälp och vårdare eller annan som parten nödgas anlita för inställelsen skall kunna tillerkännas ersättning och förskott efter samma grunder som gäller för parten synes böra godtas. Någon särskild prövning av partens förmåga att betala denna inställelsekostnad bör emellertid inte heller här komma i fråga. I samband med den nu aktuella reformen synes även böra göras en översyn beträffande de ersättningsbelopp som utgår till vittnen och parter (jfr 1LU 1970: 38, rskr 160).

I fråga om förlorande parts skyldighet att betala motparts rättegångskostnader framhålls i promemorian att parterna vid processuell rättshjälp — beroende på utgången i målet — kan komma att drabbas inte bara av sina egna rättegångskostnader utan också av motpartens. Det kan med visst fog göras gällande att ett fullgott rättsskydd för den enskilde borde täcka även denna motpartskostnad. Vid bedömningen av denna fråga bör dock uppmärksammas att reglerna i RB om fördelningen av rättegångskostnaderna mellan parterna är av stor betydelse som ett korrektiv mot oöverlagda processer. Som tidigare har anförts är det viktigt att inte sådana processer förs med stöd av allmänna medel. På grund härav bör det inte komma i fråga att låta rättshjälpen täcka den betalningsskyldighet för motparts rättegångskostnad som kan åläggas med stöd av kostnadsreglerna i RB. Vad nu har sagts får inte tolkas så att det inte skulle finnas behov för den enskilde att skydda sig mot skyldigheten att svara för motparts rättegångskostnad. Det synes emellertid vara naturligt att ett sådant skydd ges inom ramen för rättsskyddsförsäkringen och inte i form av rättshjälp med det allmännas stöd.

En annan fråga är om en regel bör införas som ger vinnande motpart till den som har åtnjutit rättshjälp möjlighet att av statsverket få ersättning för kostnad som inte kunnat tas ut av den tappande parten. Utredningen om rättegångshjälp föreslog en sådan bestämmelse. Som förutsättning för rätt till ersättning föreskrevs att den förda talan bedömdes som helt obefogad och att det kunde antas att talan inte skulle ha väckts om inte rättegångshjälp hade åtnjutits. Förslaget syftade till att förhindra att den som angreps med obefogat krav från person med rättegångshjälp ansåg sig vara i ett sådant underläge att han utan rättegång gick med på kravet eller i inledd rättegång gav upp sitt motstånd mot kravet.

Som förut har berörts innehöll de båda utredningsförslagen om rätte-

gångshjälp ingen bestämmelse om en förprövning av det befogade i en parts talan. Utredningens förslag om möjlighet i vissa fall att tillerkänna vinnande part ersättning av allmänna medel för kostnad som inte kunnat tas ut av motparten måste ses mot denna bakgrund. I det föregående har förordats en regel om intresseprövning, som kan antas effektivt förhindra att obefogade anspråk drivs med det allmännas stöd. Rättsskyddsförsäkringarna utgör också ett betydelsefullt skydd för motparten i sådana situationer. Anledning saknas därför att nu föreslå en motsvarighet till utredningens ersättningsregel.

Utöver vad som nu har berörts föreslås i promemorian att vissa andra förmåner skall utgå vid rättshjälp. Dessa förmåner berörs närmare i specialmotiveringen.

8.4 Remissyttrandena

Förslaget i promemorian att i stort sett samma förmåner som utgår enligt LFR skall kunna utgå vid rättshjälp enligt det nya systemet tillstyrks eller lämnas utan erinran i samtliga yttranden.

Beträffande förmånen att biträde skall kunna förordnas berörs frågan vilka behörighetskrav som skall ställas i ett drygt trettiotal yttranden. I promemorian föreslås att till biträde skall förordnas befattningshavare vid allmän advokatbyrå eller annan lämplig person. Principen att något generellt krav på att biträdet skall vara jurist inte uppställs godtas i det stora flertalet yttranden. Många remissinstanser anser emellertid att det bör komma till uttryck att till biträde bör företrädesvis utses jurist. Endast en remissinstans, *advokatsamfundet,* anser att juristkravet bör upprätthållas undantagslöst.

Bland dem som i huvudsak godtar promemorieförslaget uttalar *hovrätten för Övre Norrland* med tanke på utomprocessuell rättshjälp att det är en fördel att annan än jurist skall kunna förordnas, t. ex. revisor i ett skatteärende, arkitekt i ett planärende eller ingenjör i ett byggnadsärende. *Kammarrätten* framhåller att det inom kammarrättens ämbetsområde snarare hör till regeln än till undantaget att biträden är andra än jurister och tillstyrker förslaget. *RR:s ledamöter* uttalar att förslaget synes välbetänkt med hänsyn till den vidsträckta rättshjälp som åsyftas. Särskilt på förvaltningsområdet, där ärendena stundom kräver speciell sakkunskap, bör det vara värdefullt att kunna till biträde förordna lämplig person oberoende av formella behörighetskrav.

Statens hyresråd finner med hänsyn till de speciella insikter inom hyreslagstiftningen som i allmänhet finns även hos de vid partsorganisationerna på hyresmarknaden anställda ombudsmän, som inte har avlagt juridisk examen, att starka skäl talar för att också sådan ombudsman skall kunna förordnas till biträde åt part i hyrestvist vid hyresnämnd och domstol. Lagtextens avfattning utgör i och för sig intet hinder härför. Eftersom motiven med nuvarande avfattning knappast ger ut-

rymme för en sådan tolkning, borde emellertid ett uttalande göras av innebörd att, där så finnes lämpligt, annan än jurist kan förordnas som biträde åt part i hyrestvist vid hyresnämnd, domstol och — om hyresregleringslagen alltjämt gäller då rättshjälpslagen träder i kraft — statens hyresråd. *Hyresgästernas riksförbund* uttalar att hos de till förbundet anslutna föreningarna har under många års tillämpning av hyresregleringslagstiftningen samlats en rik fond av erfarenheter och rutin vid bevakandet av medlemmars intressen inför de hyresreglerande organen. I betydande utsträckning har ombudsmännen även tidigare haft att företräda medlemmar i mål vid de allmänna domstolarna. Denna del av arbetsuppgifterna har erhållit väsentligt ökad betydelse genom de nyligen genomförda ändringarna i allmänna hyreslagen. Förbundet tror sig också veta att man i både hyresnämnder och domstolar har goda erfarenheter av ombudsmännens insatser. Förbundet utgår från att dess ombudsmän, vilka som regel inte har juridisk examen men är välutbildade på sitt speciella område, skall kunna förordnas till biträden i hyrestvister. Liknande uttalanden beträffande fastighetsägareföreningarnas ombudsmän görs av *Sveriges fastighetsägareförbund.*

LO uttalar att förslaget innebär att promemorieförslaget har hejdat utvecklingen mot ett reellt advokatmonopol, vilket tidigare rättshjälpsförslag ingav starka farhågor för. LO finner förslaget i denna del synnerligen välmotiverat. Särskilt tillfredsställande finner LO att jurist inom intresseorganisation skall kunna förordnas som biträde. *RLF* gör liknande uttalanden och framhåller vidare att dess juridiska avdelning mot betalning lämnar juridiskt och tekniskt biträde både till medlemmar och utomstående i frågor inom fastighetsrätten i stort. Genom mångårig erfarenhet har därför tjänstemännen förvärvat ingående kännedom om rättsreglerna och torde därför vara väl skickade att uppträda såsom ombud.

Bland dem som förordar att jurist företrädesvis bör utses till biträde uttalar bl. a. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* att huvudregeln bör vara att det krävs juristkompetens men att även andra lämpliga personer bör kunna komma i fråga. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* har i och för sig inte något att erinra mot den föreslagna utvidgningen av kretsen av personer, som skall kunna komma i fråga som biträden, men anser att annan än jurist skall förordnas endast i undantagsfall. Genom att en myndighet till biträde utser någon, som den rättssökande inte själv har föreslagit, ådrar sig myndigheten ett visst ansvar för kvaliteten av det arbete som biträdet utför åt klienten. Detta talar för en viss restriktivitet när det gäller att utse biträden, framför allt sådana som saknar det formella behörighetskrav, som nu gäller för biträden enligt lagen om fri rättegång. Med hänsyn till den tämligen ringa betydelse, som en intresseprövning enligt hovrättens uppfattning skulle få i det nya systemet, måste det anses befogat att ställa höga krav på biträdenas

skicklighet och lämplighet. Av samma mening är bl. a. *rådhusrätterna i Malmö* och *Borås*.

Några remissinstanser anser att annan än jurist inte bör få förordnas till biträde i rättegång. Bland dessa uttalar *JK* bl. a. att den begränsning av intresseprövningen som JK förordar i och för sig utgör tillräcklig anledning att skärpa behörighetsvillkoren i förhållande till förslaget. Men även med bortseende härifrån måste den krets från vilken biträde enligt förslaget får hämtas anses alltför vid. När det gäller biträde i rättegång är i övervägande antalet fall behovet av juridisk sakkunskap särskilt framträdande. Behörighetsvillkoren för rättegångsbiträde synes därför lämpligen kunna utformas i huvudsaklig överensstämmelse med motsvarande regler i LFR. De ärenden som förekommer utom process är synnerligen varierande. På det området finns många ärenden som kräver speciell sakkunskap men också mycket stora ärendegrupper av enkel beskaffenhet. I utomprocessuella ärenden och förvaltningsärenden bör därför biträde kunna hämtas från en vidare krets än den som förordats för rättegångsbiträde. Såsom framhålls i promemorian kan när det gäller dessa ärenden även andra kategorier än jurister ha tillräcklig och i vissa fall större sakkunskap. Förslagsvis kan behörighetsvillkoren bestämmas så att till biträde kan förordnas — förutom den som är behörig till rättegångsbiträde — annan person med särskilda kvalifikationer för uppdraget. — Beträffande advokaterna har en fri yrkesutövning och en oberoende ställning kunnat förenas med den offentligrättsliga tillsyn som följer med ledamotskap i Sveriges advokatsamfund. Advokat är skyldig att iaktta god advokatsed och kan, om han åsidosätter denna skyldighet, drabbas av påföljd. Hos advokater anställda biträdande jurister har i realiteten att iaktta samma aktsamhetsnorm i yrkesutövningen som sina arbetsgivare. Det är angeläget att de obestridliga värden som ligger häri inte går förlorade genom att det allmänna sprider uppgifter som rättshjälpsbiträde till kategorier som står utanför offentlig kontroll. *Hovrätten för Nedre Norrland* vill beträffande biträdets kvalifikationer helt allmänt framhålla att, då biträdets uppgift är att bistå sökanden i rättsliga angelägenheter, kravet på att biträdet skall vara jurist icke bör efterges. Uttalandet i promemorian att juridisk sakkunskap inte sällan kan vara av relativt underordnad betydelse medan i stället teknisk eller annan expertis är viktigare, kan hovrätten inte instämma i. Behovet av särskild expertis får i förekommande fall tillgodoses på annat sätt än genom att biträdet besitter sakkunskap, t. ex. genom sakkunnigutlåtande eller vittnesmål, och i varje fall från domstolarnas sida måste det kravet ställas att biträden i rättegång besitter juridiskt kunnande. Även *justitierevisionen, Svea hovrätt, Göta hovrätt, Göteborgs rådhusrätt* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* anser att endast jurist bör komma i fråga som biträde i rättegång.

Advokatsamfundet anser att man måste uppställa det kravet att till biträde endast får förordnas person som avlagt juris kandidatexamen. Till stöd härför anförs bl. a. följande. Naturligtvis kan ett fall vara sådant att rättshjälpssökanden har behov av att anlita även annan sakkunskap än juridisk sådan, t. ex. teknisk expertis på olika områden, men detta behov bör tillgodoses, inte genom att man förordnar en expert på dessa områden till juridiskt biträde utan genom att man bereder sökanden möjlighet att med det allmännas stöd förebringa erforderlig sakkunnigutredning. Man får den säkraste garantin för att vederbörande har erforderliga kvalifikationer, om man generellt kräver att han skall vara utbildad jurist. Promemorieförslaget innebär däremot att man lämnar fältet fritt för att till biträde förordna vem som helst, utan minsta garanti för att vederbörande verkligen besitter den juridiska sakkunskap som ovillkorligen måste krävas. — I fråga om vilka kategorier jurister som bör komma i fråga som biträden förordas regeln att till biträde skall förordnas för uppdraget lämpad advokat eller rättsbildad befattningshavare vid rättshjälpsanstalt eller — också för uppdraget lämpad — biträdande jurist hos advokat. För andra privatpraktiserande jurister än advokater bör vissa dispensmöjligheter föreligga. Som skäl för sådana bestämmelser anförs bl. a. följande. Beträffande jurister anställda av organisationer eller sammanslutningar inom näringslivet och på arbetsmarknaden framhålls att — om man förordnar dem till biträden — så innebär detta inte att man därigenom bereder organisationernas medlemmar någon rättshjälp som annars inte står dem till buds utan enbart att man på det allmänna helt eller delvis överflyttar organisationernas kostnader för att lämna rättshjälp åt medlemmarna. Både bland organisationsjuristerna och de jurister som, utan att vara advokater, har speciella insikter i vissa slag av mål och ärenden, finns otvivelaktigt många, som i och för sig skulle kunna vara lämpliga som biträden, om därmed endast åsyftas att de besitter erforderlig juridisk sakkunskap. Det avgörande skälet mot att till biträde förordna en jurist tillhörande dessa kategorier är emellertid att man då till biträde förordnar en person, som varken har tjänstemannaansvar eller står under offentligrättslig tillsyn och som därför inte kan bli föremål för några disciplinära ingripanden.

Har sökanden själv till biträde föreslagit någon som är lämplig för uppdraget, skall enligt promemorieförslaget denne förordnas, om inte hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. Värdet av denna princip om ett fritt biträdesval understryks allmänt i remissvaren.

Vad som föreslagits i promemorian beträffande utredningskostnad har allmänt tillstyrkts eller lämnats utan erinran. *Advokatsamfundet* framhåller att det är viktigt att i utomprocessuella ärenden förmånen av att utredning kan förebringas på statsverkets bekostnad begränsas till de fall där biträde förordnats och att biträdet får på eget ansvar ta

ställning till frågan vilken utredning som erfordras. Att felbedömningar härvidlag inte skall drabba den som på biträdets anmodan medverkar till utredningen, synes också riktigt. Det är rimligen biträdet som bör bära konsekvenserna av att onödig utredning förebragts. Frågan om utredningskostnader i förvaltningsärenden blir med promemorieförslaget tills vidare olöst. Advokatsamfundet understryker starkt angelägenheten av att denna fråga bringas till en snar lösning.

Länsstyrelsen i Jämtlands län ifrågasätter om inte utredningskostnaden vid länsrätter och länsskatterätter borde redan från början omfattas av rättshjälpen. Länsstyrelsen understryker därvid att behov för part att förebringa egen utredning i inte obetydlig utsträckning förekommer inom förvaltningsområdet. Möjlighet bör givetvis finnas att erhålla rättshjälp på nödvändiga utredningskostnader även inom detta område. Särskilt angeläget är att denna möjlighet ges i ärenden rörande administrativa frihetsberövanden eller annan inskränkning i den enskildes personliga frihet.

I fråga om rätt till ersättning för inställelsekostnad har promemorieförslaget genomgående godtagits eller lämnats utan erinran. I några yttranden förordas emellertid viss vidgning av ersättningsrätten. *Rådhusrätten i Malmö* finner det sålunda synnerligen angeläget att rättshjälpen konstrueras så, att den även innefattar rätt till ersättning för förlorad arbetsförtjänst. I flertalet fall torde kostnaden för resa och uppehälle i samband med inställelse vara en mindre väsentlig kostnad än ersättning för förlorad arbetsförtjänst och för parter i lågt inkomstläge kan förlusten av arbetsförtjänst i samband med inställelse vara sådan, att socialhjälp i stället måste utgå. Detta är enligt rådhusrättens uppfattning icke förenligt med ett fullständigt rättshjälpssystem. *Jämtlands läns landstings förvaltningsutskott* anför liknande synpunkter.

Ståndpunkten i promemorian att rättshjälpen inte bör täcka den betalningsskyldighet för motparts rättegångskostnad som kan åläggas med stöd av kostnadsreglerna i RB godtas eller lämnas utan erinran i flertalet remissvar. *Advokatsamfundet* uttalar att de skäl som anförts i promemorian är tungt vägande och anser sig sakna anledning att påyrka ändring i förslaget. I sammanhanget måste emellertid beaktas den stora betydelse som rättsskyddsförsäkringen har i denna fråga. Skulle en i enlighet med promemorieförslaget genomförd rättshjälpsreform leda till att försäkringsbolagen upphör med rättsskyddsförsäkringen, innebär reformen en sannskyldig björntjänst åt den rättshjälpsbehövande allmänheten.

I några remissvar riktas invändningar mot promemorians ståndpunkt. *Rådhusrätten i Helsingborg* uttalar bl. a. att det kan starkt ifrågasättas om risken att behöva betala motpartens kostnader någonsin haft praktisk betydelse som korrektiv mot oöverlagda processer. Rådhusrätten ifrågasätter om inte rättshjälpen borde utsträckas till att omfatta

även rättegångskostnad som part med rättshjälp ålagts utge till motpart. *Rättshjälpsanstalten i Helsingborg* anser att staten, om den åtar sig att svara för rättshjälp på det sätt som har föreslagits i promemorian, även bör åta sig ansvar för motpartens kostnader i händelse den som erhållit rättshjälp har förlorat processen. Billighetsskäl talar för detta. *LO* framhåller att det i samband med kritiken i promemorian mot den nu gällande kreditprincipen har anförts, att part inte i förväg kan avgöra ersättningsskyldighetens omfattning, vilket skapar osäkerhet och kan medföra, att han drar sig för att göra sin rätt gällande av rädsla för de ekonomiska konsekvenserna. Detta konstaterande torde vara riktigt och har genom promemorieförslaget nästan helt eliminerats i vad avser partens egna kostnader. Förslaget minskar däremot inte den rättssökandes skyldighet att som tappande part svara för motparts rättegångskostnad. Även om de ekonomiska konsekvenserna genom förslaget väsentligt har begränsats, torde dock risken att få bära motpartskostnaden samt svårigheten att beräkna denna, bli av inte oväsentlig betydelse för de sämst ställdas och mellangruppens möjligheter att göra sin rätt gällande genom att öppna en process för att få en tvistefråga löst. Nu kan det, vilket också har konstaterats i promemorian, vara naturligt, att skydd för den enskilde, vad gäller motpartskostnaden, ges inom ramen för rättsskyddsförsäkringen. Detta förutsätter dock att försäkringsbolagen i framtiden anpassar sitt försäkringsskydd till de ändrade förhållandena. Skulle detta inte ske, bör enligt LO:s uppfattning övervägas, om inte möjlighet till en viss subventionering av motpartskostnaden för de sämst ställda och även mellangruppen bör ske. *Folksam* framhåller att det enligt promemorian är viktigt för rättssäkerheten att man vet vilka kostnader man drar på sig innan man börjar en process. Den rättssökande bör sålunda på förhand kunna bedöma sitt kostnadsansvar. Detta är en omöjlighet så länge motpartskostnaderna inte omfattas av rättshjälpen (eller avlyfts på annat sätt) och den rättssökande sålunda står risken att själv få betala dessa kostnader vid sidan av den mer eller mindre betydande avgiften för egna kostnader. Enligt Folksam har i promemorian inte anförts ett enda bärande skäl mot att motpartskostnaderna inbegrips. Även *kammarrätten, Svenska försäkringsbolags riksförbund* och *RLF* ställer sig kritiska till promemorians ståndpunkt.

Frågan om vinnande motpart bör ha rätt till ersättning av statsverket för kostnad som inte kunnat tas ut av den tappande parten med rättshjälp tas upp i ett tjugotal yttranden. I två av dessa, de som har avgetts av *häradshövdingen i Uppsala läns södra domsaga* och *rådhusrätten i Borås*, godtas promemorians ståndpunkt att rätt till ersättning inte bör införas. I övriga yttranden ställer sig remissinstanserna kritiska till denna ståndpunkt.

Justitierevisionen anför att den i remissyttrande över 1965 års förslag intog i princip positiv inställning till den då föreslagna regeln. Jus-

titierevisionen tar avstånd från en skärpt intresseprövning och drar även effektiviteten av en sådan prövning i tvivelsmål. Även om rättsskyddsförsäkringarna i vissa fall kan trygga vinnande motparts anspråk på kostnadsersättning synes det leda till alltför slumpartade resultat att enbart lita härpå. Justitierevisionen vidhåller av nu anförda skäl sin positiva inställning till en regel om subsidiär ersättning av statsverket till den som har angripits med obefogat krav från person med rättshjälp. Samma ståndpunkt intar *Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, rådhusrätterna i Malmö, Helsingborg* och *Göteborg, häradshövdingen i Vättle, Ale och Kullings domsaga, rådhusrätten i Östersund, kammarrätten, HD:s ledamöter, Jurist- och samhällsvetareförbundet, RLF, Svenska företagares riksförbund* och *Advokatsamfundet.*

9 Rättshjälp åt misstänkt i brottmål

9.1 Nuvarande ordning

Enligt skilda bestämmelser i RB gäller beträffande mål om allmänt åtal att vissa rättegångskostnader skall utgå (förskotteras) av allmänna medel. Detta gäller bl. a. kostnaderna för åklagarens bevisning och för bevisning varom rätten har föranstaltat självmant och dessutom vissa av kostnaderna för den tilltalades processföring, nämligen kostnaden för offentlig försvarare och ersättning åt sakkunnig som rätten har utsett på begäran av den tilltalade. Det ankommer på rätten att fastställa kostnadsbeloppen.

Enligt 31 kap. 1 § första stycket RB skall i mål vari åklagare för talan den tilltalade, om han döms för brottet, till statsverket återbetala bl. a. vissa kostnader som enligt rättens beslut har utgått av allmänna medel. De kostnader som anges i bestämmelsen är ersättning till vittne eller sakkunnig, kostnad för annan bevisning under förundersökningen eller rättegången, ersättning eller arvode till försvarare och kostnad för hämtning av den tilltalade till rätten. Under vissa förutsättningar kan jämkning ske. Står kostnadens belopp inte i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet eller till hans villkor, kan sålunda ersättningen jämkas efter vad som prövas skäligt.

I paragrafens andra stycke ges ett undantag från huvudregeln om den dömdes ersättningsskyldighet. Efterges påföljd eller har den tilltalade begått brottet under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 33 kap. 2 § brottsbalken, eller har han vid domen inte fyllt 18 år, är han sålunda ersättningsskyldig endast om och i den mån det med hänsyn till omständigheterna anses skäligt.

I fråga om mål som fullföljs från lägre rätt gäller enligt 31 kap. 10 § första stycket RB att skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i högre

rätt skall bestämmas med hänsyn till rättegången där. Ersättningsskyldighet för den tilltalade föreligger i sådant fall om den högre rättens dom är att anse som fällande. Högre rätts dom anses som fällande, om den tilltalade döms till påföljd, som är att anse som svårare än den, vartill lägre rätt dömt. Detsamma gäller om den tilltalade efter att ha frikänts i lägre rätt finnes ha begått brottet. Högre rätts dom anses också fällande om av honom fullföljd talan inte föranleder ändring i lägre rätts dom.

I 31 kap. 12 § RB anges att om i lag eller författning har getts avvikande bestämmelser om kostnad i rättegång dessa skall gälla. Sådana bestämmelser finns bl. a. i lagen (1946: 864) om återgäldande av kostnad för blodundersökning i brottmål. Beträffande sådan kostnad äger bestämmelserna i 31 kap. 1 § RB om återbetalning motsvarande tillämpning trots att kostnaden inte utgår enligt rättens beslut.

Jämkningsbestämmelsen i 31 kap. 1 § fick sin nuvarande avfattning genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1970. Tidigare hade bestämmelsen en lydelse som i praxis i allmänhet ansågs innebära att jämkning bara kunde ske om kostnadens belopp stod i missförhållande till såväl brottsligheten som villkoren (JO 1964 s. 208). Ändringen avsåg att vidga möjligheten till jämkning så att hänsyn skulle få tas också enbart till den dömdes betalningsförmåga (jfr prop. 1969: 156 s. 24).

Enligt *LFR* kan fri rättegång beviljas den, som inte äger tillgång att betala de med rättegången förenade kostnaderna eller efter deras utgivande skulle sakna nödvändiga medel för eget uppehälle och för att fullgöra den underhållsskyldighet som åligger honom (1 §). Av 3 § första stycket framgår att den som har fri rättegång åtnjuter frihet från avgift bl. a. för utskrift av rättens protokoll. Enligt paragrafens andra stycke skall av allmänna medel utgå kostnad för bevisning som inte förebragts utan skäl och förskott på kostnad för bevisning, om kostnaden enligt lag skall utges av parten eller parterna solidariskt. Bestämmelsen innebär att vittnen som har kallats på den tilltalades begäran kan få ersättning av allmänna medel. I 4 § ges bestämmelser som berättigar den som åtnjuter fri rättegång att under vissa betingelser få ersättning för resa och uppehälle i samband med inställelse vid rätten. Möjligheten att få juridiskt biträde regleras i 5 §, som dock beträffande misstänkt i brottmål hänvisar till bestämmelserna i RB om offentlig försvarare.

Till offentlig försvarare skall enligt 21 kap. 5 § första stycket RB förordnas advokat, som är lämplig för uppdraget. Företrädesvis bör anlitas någon som vid rätten brukas som rättegångsombud. I andra stycket finns bestämmelser om den misstänktes valrätt. Har den misstänkte till offentlig försvarare föreslagit någon behörig person skall han förordnas, om inte hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleder annat.

Beträffande frågan om vem som slutligen skall svara för kostnad, som har uppstått i brottmål där den tilltalade haft fri rättegång, gäller i huvudsak följande. Enligt 6 § kan den tilltalade inte i målet åläggas att återbetala bl. a. ersättning till offentlig försvarare eller kostnad för bevisning varom rätten har föranstaltat självmant. Om det under rättegången befinns att den tilltalades ekonomiska ställning förbättrats så att han kan betala kostnaderna för rättegången, äger rätten förordna att förmånen av fri rättegång skall upphöra (7 §). När rätten från sig skiljer ett mål, vari tilltalad har åtnjutit fri rättegång, skall rätten, om den tilltalade enligt 7 § förklarats förlustig denna förmån, enligt 8 § förplikta honom att ersätta vissa kostnader som annars skulle ha utgått av allmänna medel. Detta gäller bl. a. vissa kostnader för bevisning enligt 3 § samt inställelse- och andra kostnader enligt 4 §. Om sådana omständigheter föreligger som anges i 31 kap. 2 § RB, dvs. om åklagaren har väckt talan utan sannolika skäl eller om det av annan orsak på grund av omständigheterna i målet förekommer synnerlig anledning till att frikänd tilltalad erhåller ersättning för rättegångskostnader, kan den tilltalade dock inte åläggas sådan betalningsskyldighet. De möjligheter som enligt 31 kap. 1 § RB finns till jämkning av rättegångskostnaderna för tilltalad som dömts för brott gäller också vid återbetalningsskyldighet enligt 8 §. Enligt 9 § skall vad som stadgas i 8 § äga motsvarande tillämpning när förundersökning, varunder den misstänkte åtnjutit fri rättegång, nedläggs eller avslutas utan att åtal väcks mot honom.

Om tilltalad, som åtnjutit fri rättegång, efter målets avgörande får sina ekonomiska villkor förbättrade, kan han enligt 13 § förpliktas att betala kostnad som enligt LFR utgått av allmänna medel, t. ex. kostnad för vittne som hörts på den tilltalades begäran och inställelsekostnader, eller kostnad som avses i 6 §, dvs. ersättning till offentlig försvarare eller kostnad för bevisning varom rätten föranstaltat självmant. Betalningsskyldighet för kostnad som avses i 6 § kan dock åläggas tilltalad endast om han dömts för brottet. Såsom förutsättning för betalningsskyldighet gäller att särskild talan skall väckas mot den tilltalade inom fem år efter brottmålsrättegångens avslutande och att sådana omständigheter inte föreligger som anges i 31 kap. 2 §.

9.2 Tidigare reformförslag

Rättegångskommittén föreslog som tidigare har nämnts att part, innan han fick åtnjuta rättshjälp, skulle i mån av förmåga erlägga ett kontant bidrag till processkostnaderna, s. k. kostnadsbidrag. Skyldigheten att betala kostnadsbidrag skulle gälla i alla mål och ärenden, i vilka rättegångshjälp kunde förekomma, alltså också i brottmål. Några erinringar emot kommitténs förslag i denna del framfördes inte under

remissbehandlingen. Utredningen om rättegångshjälp tog upp rättegångskommitténs förslag om kostnadsbidrag i såvitt nu är i fråga oförändrad utformning. Inte heller vid remissbehandlingen av utredningens betänkande framkom några invändningar mot den föreslagna lösningen.

När det gäller frågan om skyldighet för tilltalad som åtnjuter rättegångshjälp att till statsverket återbetala dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen, ansåg rättegångskommittén det vara riktigast att kostnad som i mål om allmänt åtal utgått av allmänna medel behandlas lika i fråga om återbetalningsskyldigheten, vare sig kostnaden utgått enligt RB eller i anledning av den tilltalades rättegångshjälp. Kommittén föreslog därför en samordning av reglerna i 31 kap. RB om skyldighet för part eller annan att i brottmål, vari åklagare för talan, eller med anledning av förundersökning återgälda statsverket kostnad, som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel med återbetalningsreglerna i den föreslagna lagen om rättegångshjälp. En sådan samordning skulle enligt kommittén innebära att om en tilltalad, som åtnjutit rättegångshjälp frikänns, kostnaden för rättegångshjälpen, i likhet med exempelvis kostnad för offentlig försvarare, får stanna på statsverket utan ytterligare ersättningsskyldighet för den tilltalade. Om den tilltalade å andra sidan döms för brottet, skall kostnaden för rättegångshjälpen samt kostnad som nu sägs i 6 § LFR, dvs. ersättning till offentlig försvarare och kostnad för bevisning varom rätten föranstaltat självmant, behandlas lika som övrig kostnad som utgått av allmänna medel och den tilltalade alltså i regel åläggas återbetalningsskyldighet härför. Likaså skall övriga personers, exempelvis åklagares, målsägandes och vittnes, i RB stadgade skyldighet att i undantagsfall ersätta kostnad som utgått av allmänna medel gälla även kostnad som utgått i anledning av den tilltalades rättegångshjälp. Det sagda skall också gälla kostnad som utgått av allmänna medel i anledning av att den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp under förundersökning i brottmål.

Vid remissbehandlingen har kommitténs förslag såvitt nu är i fråga tillstyrkts eller lämnats utan erinran i det övervägande antalet yttranden.

Utredningen om rättegångshjälp föreslår bestämmelser om återbetalningsskyldighet för misstänkt som har åtnjutit rättegångshjälp i mål om allmänt åtal eller under förundersökning, vilka bestämmelser praktiskt taget oförändrade övertagits från rättegångskommittén. Liksom vid remissbehandlingen av rättegångskommitténs förslag har bestämmelserna om återbetalningsskyldighet i utredningens förslag i flertalet fall lämnats utan erinran av remissinstanserna.

9.3 Promemorian

När det gäller frågan om samhällets olika former av rättshjälp åt den som är misstänkt för brott kan inordnas i det nya rättshjälpssystemet anförs i promemorian att fördelar kan vinnas genom att i görligaste mån gemensamma regler utformas. Emellertid är det uppenbart att särbestämmelser inte kan undvaras. En av anledningarna härtill är att RB:s regler om möjlighet att förordna offentlig försvarare grundas inte bara på intresset att den misstänkte oavsett sina ekonomiska förhållanden bereds ett fullgott försvar utan också på intresset av att brottsspaning och lagföring för brott bedrivs på ett riktigt och ändamålsenligt sätt. Andra omständigheter som påkallar särskilda hänsynstaganden är att det i regel inte bör komma i fråga att utkräva kostnadsansvar av den som har frikänts från ansvar och att kostnadsansvaret för den som dömts för brott liksom f. n. bör kunna sättas i viss relation till brottsligheten. När det gäller rättshjälp i allmänhet har i det föregående förordats en ordning som innebär att kreditprincipen ersätts av ett avgiftssystem utan återbetalningsskyldighet. Det är uppenbart att en sådan lösning av flera skäl skulle inge betänkligheter när det gäller rättshjälp i brottmål. Samhällets intresse av att lagföring sker och att den misstänkte därvid får all rimlig hjälp kan inte eftersättas. Det kan inte komma i fråga att som en förutsättning för att offentlig försvarare förordnas kräva att den misstänkte erlagt en särskild avgift. Liksom hittills bör sålunda ersättning till offentlig försvarare utgå av allmänna medel oberoende av den tilltalades ekonomiska villkor. Den mera begränsade rättshjälp i brottmål som f. n. regleras i LFR har praktisk betydelse bara för de ekonomiskt sämst ställda och bör därför även i fortsättningen begränsas till denna kategori, dvs. i princip till misstänkt med en beräknad årsinkomst som inte överstiger ett belopp som motsvarar tre gånger basbeloppet. Någon avgift bör med denna lösning inte utgå för rättshjälp i brottmål.

I promemorian erinras vidare om att tilltalads ansvar för statsverkets kostnader enligt gällande ordning aktualiseras först när domstol skiljer målet från sig och betalningsskyldighet kommer i regel i fråga bara om den misstänkte döms för brottet. Som nämnts bör i det nya systemet avgift inte utgå för rättshjälp i brottmål. Däremot synes naturligt att man bibehåller principen att den som döms för brottet i efterhand åläggs betalningsskyldighet. Mot bakgrund av det nu anförda synes följande riktlinjer böra gälla för rättshjälpen i brottmål.

Den rättshjälp som består i att offentlig försvarare kan förordnas bör enligt promemorian i princip lämnas orubbad. Anledning saknas att göra ändring i gällande behörighetsvillkor för offentlig försvarare. Annan än advokat bör alltså i princip inte kunna utses. Företräde bör ges sådan advokat som vid rätten brukas som rättegångsombud. Frågan om

återbetalningsskyldighet för försvararkostnaden liksom för andra kostnader som bestritts av allmänna medel enligt bestämmelser i RB bör vara beroende av utgången i målet med möjlighet för rätten att vidta de jämkningar som kan anses påkallade med hänsyn till brottets art eller den tilltalades personliga och ekonomiska förhållanden. Det sagda är avsett att innebära ett ökat utrymme för kriminalpolitiska bedömningar vid bestämmande av återbetalningsskyldigheten.

De ytterligare rättshjälpsförmåner som bör tillkomma den misstänkte bör regleras inom ramen för den allmänna rättshjälpen och bör i princip vara desamma som vid rättshjälp i allmänhet. Den i detta sammanhang viktigaste förmånen torde från denna utgångspunkt bli att tilltalads kostnad för bevisning och förskott på sådan kostnad utgår av allmänna medel. En annan förmån blir att ersättning för resa och uppehälle i samband med inställelse inför rätten skall kunna utgå.

Som redan har nämnts bör avgift inte utgå för rättshjälp i brottmål. I gengäld bör den tilltalades betalningsförmåga kunna tas i anspråk för att täcka rättshjälpskostnaderna om han döms för brottet enligt samma grunder som nyss angetts beträffande ersättning till offentlig försvarare och för utredning som bekostats av allmänna medel. I detta avseende sker alltså en samordning mellan den allmänna rättshjälpen och regelsystemet i RB. Innebörden av samordningen blir att kostnad som i mål om allmänt åtal utgått av allmänna medel behandlas lika, vare sig kostnaden utgått enligt RB eller på grund av beviljad rättshjälp. Frikänns tilltalad som åtnjutit rättshjälp, får kostnaden för rättshjälpen liksom t. ex. kostnaden för offentlig försvarare i princip stanna på statsverket. Om den tilltalade döms för brottet, skall han åläggas att betala såväl rättshjälpskostnaden som övrig kostnad som utgått av allmänna medel i den mån jämkning av återbetalningsskyldigheten inte sker. Inom ramen för den angivna samordningen tillgodoses också i viss mån i skilda sammanhang framställda önskemål om en vidgning av frikänd tilltalads rätt till ersättning för rättegångskostnad.

Beträffande frågan om omfattningen av den tilltalades återbetalningsskyldighet mot statsverket anförs i promemorian följande. När bestämmelsen i 31 kap. 1 § RB fick sin nuvarande utformning underströks särskilt att den tilltalade inte bör åläggas en betalningsskyldighet som inte är rimlig i förhållande till hans ekonomiska villkor. Det ansågs därför påkallat att jämkningsmöjligheten vidgades något. Som tidigare framhållits finns det skäl att överväga en ytterligare liberalisering av reglerna om återbetalningsskyldighet. Av både kriminalpolitiska och processekonomiska skäl torde det emellertid i flertalet fall vara påkallat att ta den dömdes betalningsförmåga i anspråk. Den nuvarande huvudregeln bör därför inte ändras. De undantagsregler som har nämnts bör däremot ges en ändrad avfattning.

Som riktlinje vid utformningen av dessa regler bör gälla att dom-

stolarna när de bedömer om och i vilken mån ersättningsskyldighet bör komma i fråga skall ha möjlighet att anlägga kriminalpolitiska synpunkter så att betalningsskyldigheten ses som ett led i samhällets reaktionssystem. Betalningsskyldigheten och påföljden bör tillsammans utgöra en från olika synpunkter lämplig reaktion på brottet.

Vad som sagts nu innebär att återbetalningsskyldigheten skall bedömas mot bakgrund av de påföljder som bestämts för den aktuella brottsligheten. Vid denna bedömning får särskilt beaktas att den tilltalade inte åläggs en återbetalningsskyldighet som kan försvåra återanpassningen till samhället. I enlighet härmed förordas att jämkningsregeln i 31 kap. 1 § RB utformas så att jämkning skall ske om skäl härför föreligger med hänsyn till brottets beskaffenhet eller den tilltaladcs personliga och ekonomiska förhållanden. Med en sådan utformning av jämkningsregeln synes det ej nödvändigt att särskilda bestämmelser gäller beträffande ungdomar under 18 år och i fråga om gärningar som begåtts under inflytande av själslig abnormitet. För dessa kategorier bör jämkningsregeln sålunda medföra att ersättningsskyldighet kommer i fråga endast i undantagsfall.

En annan fråga är om någon av de kostnadsposter som f. n. avses i 31 kap. 1 § bör kunna generellt stanna på statsverket. Det kan nämnas att detta nyligen har skett beträffande synekostnad enligt lagen (1969: 22) om ändring i RB. Att göra ytterligare undantag synes inte f. n. påkallat.

I detta sammanhang anförs i promemorian i fråga om rättshjälp under förundersökning att liksom hittills offentlig försvarare givetvis skall kunna förordnas redan under förundersökningen. Under förundersökningen åligger det förundersökningsledaren att beakta inte bara de omständigheter som talar emot den misstänkte utan även dem som är gynnsamma för honom. Bevis som är till hans förmån skall sålunda tillvaratas. I sista hand kan rätten besluta om komplettering av förundersökningen. Något behov av rättshjälp i fråga om utredningskostnader under förundersökning föreligger sålunda inte. I vissa fall kan under förundersökning bevisupptagning ske inför domstol. I sådana fall kan utredningskostnader komma att drabba den misstänkte. I de förhållandevis sällsynta fall då sådan bevisupptagning förekommer synes det rimligt att kostnaderna alltid får utgå av allmänna medel. Frågan om vem som slutligen skall svara för kostnaden bör avgöras enligt reglerna i 31 kap. RB.

Kostnad för inställelse vid förundersökning i brottmål kan under vissa förutsättningar ersättas av allmänna medel enligt kungörelsen (1969: 590) om ersättning vid förundersökning i brottmål. En översyn av dessa ersättningsbestämmelser bör göras under det fortsatta lagstiftningsarbetet. Därvid bör övervägas om inte rätt till ersättning i vissa fall bör införas även för den som är skäligen misstänkt för brottet.

Med hänvisning till det anförda uttalas i promemorian att rättshjälp i brottmål bör avse ersättning till offentlig försvarare för biträde under förundersökning och inför domstol samt, i fråga om övriga kostnader, endast sådana som uppstår vid domstol sedan åtal väckts för brottet.

9.4 Remissyttrandena

Förslaget i promemorian att den rättshjälp som består i att offentlig försvarare kan förordnas i princip skall lämnas orubbad och att ytterligare rättshjälp åt misstänkt i brottmål bör utgå endast till de minst bemedlade godtas allmänt av remissinstanserna. Endast i ett fåtal yttranden görs invändningar. *Rådhusrätten i Helsingborg* anser att den ytterligare rättshjälpen inte bör begränsas till de minst bemedlade. *Socialstyrelsen* uttalar att bestämmelsen som anger vem som är berättigad till rättshjälp bör göras mindre kategorisk. Även andra omständigheter än inkomst, försörjningsplikt, förmögenhet och skuldsättning borde få beaktas. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* anser att större hänsyn borde få tas till försörjningsplikt vid bedömningen av om rättshjälp skall beviljas.

Den föreslagna bestämmelsen om behörighetskrav för offentlig försvarare godtas eller lämnas utan erinran i det stora flertalet remissvar. I några yttranden ifrågasätts dock om inte annan än advokat bör kunna komma i fråga som offentlig försvarare. Uttalanden av denna innebörd görs av bl. a. *rådhusrätten i Borås*. Enligt rådhusrätten borde övervägas att öppna möjlighet att i viss utsträckning till offentlig försvarare förordna även jurist som inte är advokat men som är anställd på allmän advokatbyrå eller hos privatpraktiserande advokat. Fördelen härmed skulle vara att de biträdande juristerna på detta sätt skulle få erfarenhet av försvar i brottmål genom att uppträda i icke alltför komplicerade mål innan de såsom advokater kan åta sig mål av alla slag. Liknande uttalanden göras av *rådhusrätten i Malmö* och *Malmö stads rättshjälpsanstalt*. *TCO* framhåller att det är naturligt att ett förbunds medlemmar för det fall de blir åtalade eller utsätts för skadeståndskrav har ett särskilt förtroende för förbundsjuristernas förmåga att tillvarata deras intressen i dessa sammanhang. TCO har med beaktande av detta svårt att förstå varför inte förbundsjurister skulle kunna förordnas som offentliga försvarare för en medlem som t. ex. är åtalad för vållande till annans död i samband med en arbetsplatsolycka eller mål rörande tjänstefel. *Häradshövdingen i Ångermanlands norra domsaga* framhåller att offentlig försvarare men inte biträde enligt LFR f. n. måste vara advokat och hemställer att denna skillnad undanröjs. Som skäl anförs bl. a. att det skulle vara önskvärt av praktiska skäl i orter med få advokater.

Förslaget att avgift inte skall utgå vid rättshjälp åt misstänkt i brottmål godtas eller lämnas utan erinran i samtliga remissvar. Med något undantag godtar remissinstanserna också förslaget att återbetalningsskyldighet mot statsverket i princip skall föreligga för den som döms för brottet. Att en samordning sker mellan den allmänna rättshjälpen och rättshjälpen enligt RB på det sättet att samma regler för återbetalningsskyldighet blir tillämpliga godtas också allmänt.

Till dem som tillstyrker eller inte har någon erinran mot förslaget i nu berörda delar hör bl. a. *JK, RÅ, justitierevisionen, Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten för Nedre Norrland, hovrätten för Övre Norrland, socialstyrelsen, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* och *Advokatsamfundet*. I några yttranden förordas att återbetalningsskyldighet i princip inte bör komma i fråga vare sig för försvararkostnad eller annan kostnad. Dessa yttranden har avgetts av *Föreningen Sveriges statsåklagare, länsåklagaren i Östergötlands län* och *socialvårdsstyrelsen i Malmö*.

Förslaget att möjligheterna till jämkning av återbetalningsskyldighet skall vidgas godtas allmänt av remissinstanserna. I flera yttranden uttalas tillfredsställelse över promemorieförslaget *RÅ* uttalar sålunda bl. a. att förslaget innebär att domstolarna får vidgade möjligheter att anlägga kriminalpolitiska synpunkter på återbetalningsskyldigheten, så att denna ses som ett led i samhällets reaktionssystem. Det utgör en klar förbättring i förhållande till nuvarande regler. *Länsåklagaren i Värmlands län* framhåller att det — som också skett i förslaget — bör observeras vilka svårigheter som uppkommer för den dömdes återanpassning om återbetalningsskyldighet för kostnader som utgivits av allmänna medel blir alltför betungande för den dömde. Understundom uppgår skadeståndsersättningarna till så höga belopp att möjligheten för den dömde att fullgöra återbetalningsskyldigheten framstår som orimlig. Men även relativt små skadeståndsersättningar kan motverka resocialiseringsarbetet. Det är sålunda tillfredsställande att ökat utrymme för kriminalpolitiska bedömningar skapas vid bestämmandet av återbetalningsskyldighet.

I några yttranden kommenteras promemorians motivering till den ändrade avfattningen av 31 kap. 1 § RB. *Länsåklagaren i Uppsala län* delar uppfattningen i promemorian att frågan om och i vilken mån ersättningsskyldighet bör komma i fråga skall kunna vara ett kriminalpolitiskt instrument. Betalningsskyldigheten och påföljden skall tillsammans utgöra en lämplig reaktion på brottet. Jag utgår från att påföljden är den fixa och betalningsskyldigheten den rörliga komponenten. *Rådhusrätten i Borås* anför bl. a. följande. Om meningen är att återbetalningsskyldigheten i regel inte bör efterges helt men att domstolen skall ha en vidsträckt möjlighet att jämka beloppet där så finnes önskvärt, har rådhusrätten ingen erinran att göra. Vad särskilt gäller

ungdomarna bör enligt rådhusrättens mening återbetalningsskyldigheten i stor utsträckning efterges i mål där erkännande föreligger och offentlig försvarare förordnats väsentligen med hänsyn till den tilltalades ungdom. I övrigt kan ungdomarnas ekonomiska situation och inkomstmöjligheter ofta vara sådana att återbetalningsskyldighet är motiverad. Rådhusrätten kan därför inte helt ansluta sig till uttalandet i promemorian att återbetalningsskyldighet för ungdomar bör komma i fråga endast i undantagsfall. *Hovrätten för Övre Norrland* uttalar att den givetvis inte har anledning att motsätta sig, att återbetalningsskyldigheten ytterligare uppmjukas. Det är en riktig synpunkt att den dömdes återanpassning i samhället inte bör försvåras genom att alltför stor återbetalningsskyldighet åläggs honom. Vad man hoppas kunna åstadkomma med den ådömda påföljden får således inte äventyras av en för kraftigt tilltagen återbetalningsskyldighet. Den i promemorian anlagda synpunkten att betalningsskyldigheten och påföljden bör tillsammans utgöra en lämplig reaktion på brottet måste dock avvisas som principiellt oriktig. Det är nödvändigt att skilja ut vad som är påföljd för brottet. Dit hör icke rättegångskostnader. Hovrätten har dock ingen erinran mot den föreslagna lagtexten. *Rådhusrätten i Helsingborg* gör liknande uttalanden. Vad som inte kan godtas är enligt rådhusrätten förslaget att återbetalningsskyldigheten tillsammans med påföljden i övrigt skall utgöra en lämplig reaktion på brottet, i all synnerhet som olika skäl till jämkning skall föreligga. Det är i skilda sammanhang nödvändigt att veta vad som är brottspåföljd, exempelvis vid undanröjande av påföljd och dömande till annan. *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* anser att den nya avfattningen av 31 kap. 1 § egentligen inte ger bestämmelsen annat innehåll än den har nu. Motivuttalandena är ofullständiga. Av ordalagen i bestämmelsen torde följa att den påföljd som valts enligt brottsbalken eller ett förpliktande för den tilltalade att betala skadestånd kan medföra att den tilltalade inte skall åläggas att betala rättshjälpskostnaderna. Det är emellertid oklart, om domstolen kan underlåta att döma till böter, när denna påföljd kan kombineras med annan påföljd enligt brottsbalken, och i stället ålägga den tilltalade att betala rättshjälpskostnaderna. Om skyldigheten att betala rättshjälpskostnaderna skall ingå som ett led i en samlad bedömning av påföljden på sätt som sist har angivits, synes bestämmelsen höra hemma i brottsbalken. *Överåklagaren i Stockholm* anför att motiven till förslaget framkallar allvarliga betänkligheter. Ett genomförande av förslaget på sätt som angetts i denna del innebär i praktiken att man på ett för svenskt rättsväsen hittills okänt och föga tilltalande sätt ändrar brottsbalkens bestämmelser om vad som förstås med påföljd. Frågan ställs hur samhällets reaktion på brottet skall bedömas i det fall tilltalad har privat försvarare.

Promemorians ståndpunkt att rättshjälp inte bör utgå i fråga om utredningskostnader under förundersökning har i allmänhet godtagits eller lämnats utan erinran av remissinstanserna. I ett par yttranden redovisas dock en annan mening. *Stockholms rådhusrätt* uttalar sålunda att den inte kan dela uppfattningen att behov av rättshjälp i form av utredningskostnader under förundersökningen inte föreligger. Även den mest objektive förundersökningsledare kan omedvetet låta sig influeras av sin personliga uppfattning om en misstänkts skuld när det gäller tillvaratagande och redovisning av omständigheter som talar i annan riktning. Ytterligare bör framhållas att en till själva rättegången koncentrerad rätt till ersättning för utredning lätt blir illusorisk. I mera omfattande mål är ju gången den att åklagaren ofta under lång tid erhåller anstånd med väckande av åtal och att när åtal sedermera väcks mycket obetydlig tid står till försvarets förfogande när det gäller att anskaffa självständig utredning. *Länsåklagaren i Värmlands län* framhåller att situationen kan vara sådan att den misstänkte och försvararen i den misstänktes intresse finner att utredningen måste företas på annat sätt än genom hänvändelse till undersökningsledare eller domstol. Om särskilt skäl i den misstänktes intresse sålunda föreligger t. ex. på grund av risken för att framkomna uppgifter blir till väsentlig nackdel för honom, bör rättshjälp även i fråga om sådan utredningskostnad utgå.

Förslaget att kostnad för bevisupptagning under förundersökning alltid skall utgå av allmänna medel godtas eller lämnas utan erinran.

10 Frikänd tilltalads rättegångskostnad

10.1 Nuvarande ordning

De kostnader, som uppstår för den tilltalades försvar i brottmål, skall, om den tilltalade inte har fri rättegång, i princip bestridas av den tilltalade själv. Det finns dock åtskilliga undantag.

Kostnad för försvarare får den tilltalade betala själv. Har han inte utsett försvarare eller avvisas av honom utsedd försvarare och finnes på grund av sakens beskaffenhet eller eljest hans rätt inte kunna tillvaratas utan biträde, skall emellertid offentlig försvarare förordnas för honom. Är den misstänkte anhållen eller häktad, skall även eljest, om han begär det, offentlig försvarare förordnas. Har rätten förordnat offentlig försvarare, utgår ersättning till denne av allmänna medel.

Beträffande kostnad för bevisning, som påkallats av den tilltalade, gäller följande. Den tilltalade får själv betala vittneskostnad. Genom framställning till rätten kan han emellertid ibland åstadkomma att rätten finner sig böra självmant föranstalta om vittnets hörande. I sådant fall bestrids vittneskostnaden av statsmedel. Även kostnad för tillhanda-

hållande av skriftligt bevis betalas av den tilltalade. Har han förmått rätten att ex officio föranstalta om handlingens företeende, betalas kostnaden av statsmedel. Kostnad för sakkunnig, som på den tilltalades begäran utsetts av rätten, betalas av statsmedel. Däremot betalas kostnad för sakkunnig, som inte utsetts av rätten, av den tilltalade.

Delgivningskostnad torde i praktiken inte uppstå för tilltalad i mål om allmänt åtal. Regelmässigt sker nämligen i sådana mål delgivning genom rättens försorg. Om den tilltalade önskar utskrift av rättens protokoll, exempelvis för att ha tillgång till fonetisk upptagning av vittnesutsagor, får han själv bestrida kostnaden (fria från avgift är dock bl. a. krigsman i militärt mål samt häktad, se 8 § första stycket 9) och 13) expeditionskungörelsen). Däremot är misstänkt eller hans försvarare fri från avgift i fråga om avskrift av protokoll eller anteckning vid förundersökning. Detsamma gäller för åtalad i fråga om dom eller slutligt beslut i brottmål (8 § expeditionskungörelsen, se även 10 §).

Den tilltalade får själv betala sin inställelse — resekostnad och kostnad för uppehälle — vid rätten. Han får inte heller någon ersättning för arbete och tidsspillan vid utförande av talan i målet.

Att kostnad enligt det sagda i viss utsträckning utgår av allmänna medel betyder inte att kostnaden slutligen skall stanna på statsverket. Som tidigare har berörts gäller enligt 31 kap. 1 § RB som huvudregel att tilltalad som döms för brottet skall återbetala till statsverket bl. a. de kostnader som enligt rättens beslut har utgått av allmänna medel för bevisning och offentlig försvarare. Frikänns han däremot undgår han i princip helt betalningsskyldighet för statsverkets kostnader.

För kostnader som han själv har haft får han i regel ingen ersättning. I 31 kap. 2 § RB finns visserligen en särskild regel om frikänd tilltalads rättegångskostnad. Enligt denna regel kan rätten tillerkänna frikänd tilltalad ersättning av allmänna medel för hans kostnad för försvarare, vittne, sakkunnig eller annan bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll, dom eller annat dylikt, om kostnaden skäligen varit påkallad för att tillvarata hans rätt. Vidare kan rätten tillerkänna honom ersättning för hans inställelse vid rätten. En grundläggande förutsättning för att ersättning skall kunna utgå är emellertid att åklagaren väckt åtal utan sannolika skäl eller det eljest på grund av omständigheterna förekommer synnerlig anledning därtill. Om åtal avvisas eller avskrivs kan den tilltalade, om skäl är därtill, tillerkännas ersättning för kostnad som anges i paragrafen. Enligt 31 kap. 9 § RB skall tilltalad, om han önskar ersättning för rättegångskostnad av allmänna medel, innan handläggningen avslutas framställa yrkande därom och ange vari kostnaden består.

Tidigare har berörts vilka förmåner som enligt LFR kan utgå till misstänkt i brottmål. Han har sålunda fria expeditioner i målet. Kost-

nad för bevisning som inte förebragts utan skäl, t. ex. vittnen, utgår av allmänna medel. Vidare kan den misstänkte om han ålagts personlig inställelse få ersättning för resekostnad och traktamente. De kostnader som enligt LFR utgått av allmänna medel kan den misstänkte inte åläggas att betala i målet oavsett om han döms för brottet eller ej. Däremot kan han, om hans ekonomiska villkor förbättras, efter särskild talan inom fem år förpliktas att betala tillbaka dessa kostnader. Detta gäller oavsett om han dömts för brottet eller ej, dock inte i fall som avses i 31 kap. 2 §.

10.2 Tidigare reformförslag

Rättegångskommittén tar upp frågan om inte ytterligare vissa av kostnaderna för den tilltalades processföring borde i första hand utgå av statsmedel. Den kostnad som enligt kommitténs mening främst påkallar uppmärksamhet är kostnaden för vittnen. På anförda skäl finner sig emellertid kommittén inte böra förorda, att kostnad för den tilltalades vittnen skall utgå av allmänna medel i annat fall än när den tilltalade åtnjutit rättegångshjälp.

I fråga om frikänd tilltalads rättegångskostnad anför kommittén att det är uppenbart att det inte bör komma i fråga att införa rätt för varje tilltalad som frikänns till ersättning av statsmedel för rättegångskostnad. En sådan ordning skulle enligt kommittén många gånger vara stötande, särskilt i sådana fall då den tilltalade genom sitt förfarande gett skälig anledning till åtalet eller försvårat sakens utredning. Å andra sidan menar kommittén att den nuvarande bestämmelsen är alltför restriktiv och ibland kan leda till stötande resultat. Mot denna bakgrund föreslår kommittén som ny huvudregel att rätten i mål vari åklagare för talan skall kunna tillerkänna frikänd tilltalad ersättning av allmänna medel för hans rättegångskostnad, utom i fall då den tilltalade genom sitt förfarande gett skälig anledning till åtalet eller försvårat sakens utredning. Som exempel på undantagssituationer anför kommittén bl. a. att den tilltalade frikänts från ansvar för vårdslöshet i trafik därför att hans oaktsamhet varit ringa. Vidare nämns det fallet att åklagaren yrkat ansvar för stöld men domstolen bedömer gärningen som snatteri och detta brott är preskriberat. Även i sådana fall då det är utrett att den tilltalade förfarit så att åtal varit väl motiverat men han frikänns med hänsyn till att vissa avgörande brottsrekvisit inte tillförlitligen styrkts, bör enligt kommittén undantagsbestämmelsen tillämpas. Så kan förhållandet vara t. ex. i rattfyllerimål, när det är utrett att den tilltalade framfört motorfordon efter spritförtäring, men säkra slutsatser inte kan dras av blodprov eller annan bevisning. Som exempel på fall då den tilltalade försvårat utredningen nämns att han sökt undandra sig sakens utredning eller att han, fastän han måste ha känt till omständig-

heter som kunnat leda till att den skyldige blivit lagförd, underlåtit att lämna upplysning därom.

Kommittén föreslår att de nu angivna reglerna skall gälla kostnad för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll eller annan handling, om kostnaden skäligen varit påkallad för att tillvarata den tilltalades rätt. Ersättning för kostnad för försvarare och för den tilltalades inställelse vid rätten föreslås kunna utgå bara om synnerlig anledning föreligger till det. Sådan anledning skall enligt kommittén anses föreligga, om åklagaren väckt åtalet utan sannolika skäl eller det eljest föreligger sådan omständighet som enligt förarbetena till den gällande lydelsen av 31 kap. 2 § RB utgör synnerlig anledning att tillerkänna den frikände ersättning av allmänna medel för rättegångskostnad. Dessutom skall emellertid, när det gäller kostnad för försvarare och för den tilltalades inställelse, hänsyn också kunna tas till den frikändes ekonomiska villkor.

Vid remissbehandlingen av kommittéförslaget har den föreslagna nya bestämmelsen i allmänhet godtagits eller lämnats utan erinran. Flera remissinstanser anser emellertid att kommittéförslaget fått en avfattning som gör att rätten till ersättning fortfarande blir snävt begränsad.

Vid 1969 års riksdag aktualiserades frågan om ändring i 31 kap. 2 § på nytt genom två likalydande motioner om ersättning av allmänna medel till vittne som åberopas av enskild part i brottmål. Sedan motionerna remissbehandlats uttalade första lagutskottet bl. a. följande. Bestämmelsen i 31 kap. 2 § RB är mycket restriktivt utformad. Det har också visat sig i praktiken att ersättning av allmänna medel ytterst sällan utgår med stöd av denna bestämmelse. Som bland annat framhållits under remissbehandlingen framstår det som stötande för rättskänslan att den, som inkallar ett vittne och genom vittnesmålet blir frikänd, i allmänhet saknar möjlighet att få ersättning för vittneskostnaden. Såvida man inte stannar för att låta varje vittneskostnad utgå av allmänna medel i enlighet med vad utskottet övervägt, bör därför enligt utskottets mening regeln i 31 kap. 2 § erhålla en för den tilltalade generösare avfattning. Enligt utskottet torde bl. a. frågan om en annan avfattning av bestämmelsen kunna bli föremål för närmare överväganden i samband med behandlingen av andra rättegångsfrågor inom Kungl. Maj:ts kansli (1LU 1969: 45). Riksdagen har som sin mening gett tillkänna vad utskottet anfört (rskr 1969: 425).

Även under 1970 års riksdag har frågan om översyn av bestämmelsen i 31 kap. 2 § RB behandlats med anledning av väckta motioner. Första lagutskottet anför sålunda (1LU 1970: 26) att vad utskottet anförde vid 1969 års riksdag beträffande vittneskostnad äger giltighet även i fråga om andra kostnader som kan ha uppstått för tilltalad som frikänts. Den begärda översynen bör därför avse även de övriga kostnader

som avses i 31 kap. 2 §. Därutöver finns det enligt utskottet skäl att överväga om den som blir frikänd skall kunna få ersättning för förlorad arbetsförtjänst och skada, som enligt bestämmelsen inte under några omständigheter kan utgå av allmänna medel. Enligt utskottets mening torde de berörda frågorna lämpligen kunna prövas i samband med det fortsatta arbetet på rättshjälpsreformen. Riksdagen har biträtt utskottets mening (rskr 1970: 150).

10.3 Promemorian

I promemorian erinras om att frågan om återbetalningsskyldighet mot statsverket enligt promemorieförslaget skall behandlas enligt reglerna i RB vare sig kostnaden har utgått enligt RB eller enligt den nya rättshjälpslagen. Denna samordning innebär att den som åtnjuter rättshjälp enligt den nya lagen i motsats till vad som nu gäller för den som har fri rättegång i det närmaste helt undgår ansvar för egna kostnader om han frikänns. Som tidigare har nämnts kan den som har fri rättegång f. n., om hans ekonomiska villkor förbättras, åläggas viss betalningsskyldighet oavsett målets utgång. I övrigt innebär det nya systemet ingen ändring som har omedelbar betydelse såvitt gäller bestämmelserna i 31 kap. 2 §.

När bestämmelserna i 31 kap. 2 § kritiserats har kritiken inriktats främst på att villkoren för ersättning är för snävt utformade. Dessutom har emellertid satts i fråga att utvidga ersättningsrätten till andra kostnader än dem som nu är ersättningsgilla.

Det kan förutskickas att frågan om villkoren för ersättning redan med nuvarande regelsystem torde ha en ganska måttlig praktisk betydelse. De kostnader som skulle kunna uppgå till kännbara belopp, dvs. vittneskostnader och försvararkostnader, utgår nämligen i regel av allmänna medel enligt RB och stannar på statsverket vid frikännande dom. Regleringen i den nya lagen om rättshjälp kommer som nämnts att reducera den praktiska betydelsen ytterligare såvitt gäller den som åtnjutit rättshjälp.

Utgångspunkten för en ändring av den nuvarande bestämmelsen bör vara att den frikände bör kunna gottgöras för de kostnader som varit skäligen påkallade för att tillvarata hans rätt. Flera skäl synes tala för att bestämmelsen bör ändras så att den medger rätt till ersättning i större utsträckning än den f. n. gör. Som redan har nämnts har rättegångskommittén funnit bestämmelsen alltför restriktiv och att den ibland kan leda till stötande resultat. Vid 1969 och 1970 års riksdagar har första lagutskottet gjort liknande uttalanden. Utskottet har därvid påpekat bl. a. att ersättning ytterst sällan utgår med stöd av bestämmelsen. Härtill kommer att den samordning mellan reglerna i RB och rättshjälpslagen som har berörts i det föregående kommer att leda till

att frikänd som åtnjuter rättshjälp i det närmaste helt undgår ansvar för egna kostnader. Tillräckliga skäl att frikänd som inte har haft denna förmån skall behandlas annorlunda synes inte föreligga.

Mot bakgrund av det anförda synes den nya bestämmelsen böra utformas med huvudregeln enligt rättegångskommitténs förslag som förebild. Rätten bör alltså i mål vari åklagare för talan kunna tillerkänna frikänd tilltalad ersättning av allmänna medel för rättegångskostnad i den mån kostnaden skäligen varit påkallad för att tillvarata partens rätt. Däremot bör någon motsvarighet inte finnas till kommitténs undantagsbestämmelse som tar sikte på fall när den tilltalade genom sitt förfarande gett skälig anledning till åtalet eller försvårat sakens utredning. Undantagsbestämmelsen är nämligen så allmänt avfattad att det är tveksamt om kommitténs förslag i realiteten skulle innebära någon ändring i förhållande till vad som nu gäller.

När det gäller ersättningsrätten för olika slags kostnader har kommittén låtit huvudregeln omfatta i princip alla de kostnader som nu anges i 31 kap. 2 § med undantag för försvararkostnaden och kostnaden för den tilltalades inställelse. I fråga om de undantagna kostnaderna föreslår kommittén en regel som i huvudsak avses motsvara nu gällande bestämmelse.

Vad först beträffar försvararkostnad torde kommitténs ståndpunkt få godtas. Bestämmelserna som ger tilltalad möjlighet att få offentlig försvarare och att därigenom undgå sådan kostnad torde täcka flertalet fall när försvarare har varit nödvändig. För återstående fall torde den föreslagna bestämmelsen vara fullt tillräcklig.

Den andra kostnadsposten enligt gällande bestämmelse och kommittéförslaget är kostnad för vittne. Frågan hur ofta denna kostnad kan komma att aktualiseras ställer sig olika beroende på om den tilltalade åtnjutit rättshjälp eller inte. Oavsett om han haft denna förmån eller inte torde det emellertid redan på grund av bestämmelserna i RB komma att höra till ovanligheten att den frikände haft vittneskostnad. Som tidigare har antytts kan nämligen den tilltalade, om vittnesmålet kan antas få någon betydelse, i allmänhet utverka att vittneskostnaden utgår av allmänna medel. I fråga om den som åtnjutit rättshjälp tillkommer att rättshjälpsförmånen i det nya systemet kommer att ge en vidare möjlighet att få till stånd vittnesmål på statsverkets bekostnad än RB:s regler medger. Detta gäller redan enligt LFR och föreslås också i de båda utredningsförslagen. Från nu angivna utgångspunkter torde frikänd som åtnjutit rättshjälp aldrig behöva drabbas av vittneskostnader som varit nödvändiga för att tillvarata hans rätt. En ersättningsregel skulle däremot i vissa fall kunna få betydelse för den som inte har åtnjutit rättshjälp. I enlighet med vad kommittén föreslagit bör alltså den nya bestämmelsen omfatta vittneskostnad. Som en spärr mot alltför höga vittneskostnader torde få föreskrivas att ersättningen skall motsva-

ra vad vittnet kunnat få om han varit berättigad till ersättning av allmänna medel.

När det gäller kostnad för sakkunnig gäller enligt 40 kap. 17 § RB att kostnad för sakkunnig som på den misstänktes begäran har utsetts av rätten förskotteras av allmänna medel. Redan denna bestämmelse reducerar givetvis det praktiska behovet av att låta ersättningsregeln omfatta denna kostnad. För återstående fall synes redan den nuvarande bestämmelsen i 31 kap. 2 § vara fullt tillräcklig. Någon ändring i enlighet med kommitténs förslag synes alltså inte påkallad. I fråga om övriga beviskostnader synes däremot den nya huvudregeln böra tillämpas.

Kommittéförslaget omfattar vidare kostnad för delgivning och för utskrift av rättens protokoll eller annan handling. I den nya rättshjälpslagen är det avsett att avgiftsfrihet skall medges för delgivning och utskrifter. Ersättningsregeln torde alltså i förevarande avseende inte få någon praktisk betydelse för den som har haft rättshjälp. Däremot synes den påkallad med tanke på den som inte har åtnjutit denna förmån.

I fråga om inställelsekostnad innebär kommittéförslaget att ersättning bör utgå efter i huvudsak nu gällande regler. Någon motivering till denna särbehandling av inställelsekostnaden har inte lämnats. Möjligen skulle till stöd för särregeln kunna åberopas å ena sidan att inställelsekostnaden vanligen är obetydlig och att det därför inte skulle vara oskäligt att den frikände själv får bära den och å andra sidan att inställelsekostnad uppstår i praktiskt taget alla mål och att en allmän rätt att få kostnaden ersatt därför skulle medföra extraarbete för domstolarna. Dessa synpunkter synes emellertid inte böra leda till en särbehandling av inställelsekostnaden. Om man godtar principen om ersättningsrätt bör en generell inskränkning inte göras bara därför att kostnaden vanligen är obetydlig. Det extraarbete som regeln kan komma att ge domstolarna torde inte bli särskilt betungande. Härtill kommer att den av kommittén föreslagna särbestämmelsen skulle leda till att en frikänd tilltalad som åtnjutit rättshjälp enligt den nya lagen skulle komma i ett gynnsammare läge än den som inte har haft denna förmån. Den rese- och traktamentskostnad som han fått ersatt enligt den nya lagen kommer ju i princip alltid att stanna på statsverket.

På grund av det anförda bör inställelsekostnad utgå enligt den förordade nya huvudregeln. Beträffande omfattningen av ersättningsrätten synes reglerna om ersättning till tilltalad som åtnjuter rättshjälp böra tillämpas.

Sammanfattningsvis innebär det sagda att frikänd tilltalads kostnad för försvarare och sakkunnig också i fortsättningen bör ersättas enligt nu gällande bestämmelse. Övriga kostnader som nu kan ersättas bör däremot ersättas enligt en ny regel av den innebörd som har förordats i det föregående.

Beträffande frågan om andra kostnader bör ersättas än dem som nu har nämnts, t. ex. kostnad för förlorad arbetsförtjänst eller för annan skada med anledning av rättegången, synes något ställningstagande inte böra ske i förevarande sammanhang. Frågan sammanhänger intimt med frågan om omfattningen av ersättningsrätten för den som har drabbats av ett oriktigt frihetsberövande. Det synes lämpligt att de båda frågorna övervägs i ett sammanhang. F. n. pågår en särskild utredning om ersättning med anledning av oriktiga frihetsberövanden. När utredningen slutförts torde ställning få tas till om frikänd tilltalad bör kunna få ersättning för andra kostnader än dem som f. n. är ersättningsgilla enligt 31 kap. 2 § RB.

10.4 Remissyttrandena

Promemorieförslaget angående frikänd tilltalads rättegångskostnad har berörts i ett tjugotal yttranden. Den föreslagna vidgningen av ersättningsrätten har tillstyrkts eller lämnats utan erinran i samtliga dessa yttranden. I ungefär hälften av dem godtas förslaget utan reservationer. Till den grupp remissinstanser som intar denna ståndpunkt hör bl. a. *justitierevisionen, Svea hovrätt, hovrätten för Övre Norrland, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* och *Advokatsamfundet.* I *justitierevisionens* yttrande anförs bl. a. att de nuvarande reglerna om ersättning åt tilltalad som frikänts lämnar möjlighet till sådan ersättning praktiskt taget endast när förutsättningar föreligger att fälla åklagaren till ansvar för att han genom åtalet begått tjänstefel. Konsekvenserna härav kan stundom bli stötande. Även om problemet endast sällan har aktualitet, vill justitierevisionen därför tillstyrka de generösare bestämmelser som förslaget innebär.

Övriga remissinstanser som har behandlat frågan förordar vidgningar i ersättningsrätten i vissa avseenden. *Socialstyrelsen* uttalar sålunda att den i brottmål frikände alltid bör erhålla sådan kompensation att han inte gör några ekonomiska förluster i anledning av rättegången. Endast för det fall att den frikände genom sitt förfarande av uppsåt eller vårdslöshet vållat viss kostnad, som inte varit nödvändig för tillvaratagandet av hans rätt, bör han själv få stå kostnaden. I flera remissvar uttalas att rätten till ersättning för kostnad för enskild försvarare gjorts alltför begränsad. *RÅ* anser att det framstår som stötande att en tilltalad, som av någon anledning anlitar privat försvarare i stället för offentlig, skall, om han frikänns, i ekonomiskt hänseende komma i sämre läge än om han har offentlig försvarare. Det stötande i en sådan ordning framträder än tydligare, om jämförelse görs mellan en välsituerad tilltalad med offentlig försvarare och en mindre välsituerad med privat försvarare. RÅ förordar därför, att tilltalad, som frikänns i mål vari åklagare för talan, får rätt till ersättning av allmänna medel för sin kostnad för för-

svarare utan annan inskränkning än att kostnaden skall ha varit skäligen påkallad för att tillvarata den tilltalades rätt. *Rådhusrätten i Helsingborg* uttalar att bestämmelserna om offentlig försvarare ofta tillämpas så att offentlig försvarare inte förordnas i fall då svårare straff än böter inte är stadgat för brottet. Denna begränsning gör att tilltalad i åtskilliga fall själv måste utse och bekosta försvarare för att tillvarata sin rätt. Den som åtalats för ett bötesbrott kan därför drabbas av kännbara kostnader, oavsett utgången. Redan nu och än mer om förslaget genomförs kommer ofta att inträffa, att den som åtalats för det mindre brottet drabbas av den mest kännbara ekonomiska uppoffringen. Därför bör antingen offentlig försvarare förordnas i alla de fall där biträdeshjälp är påkallad eller också bör det allmänna vid ogillande ersätta den tilltalade för jämväl försvararkostnaden. Även *HD:s ledamöter, Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Stockholms rådhusrätt* gör uttalanden av innebörd att ersättningsrätten för enskild försvarare bör vidgas.

Beträffande frågan om rätt till ersättning för sakkunnigkostnad gör *HD:s ledamöter, Göta hovrätt* och *hovrätten över Skåne och Blekinge* uttalanden av innebörd att denna kostnad bör kunna ersättas enligt den föreslagna huvudregeln.

I fråga om rätten till ersättning för vittneskostnad uttalar *HD:s ledamöter* följande. Ersättning för vittne får enligt förslaget inte överstiga vad vittnet kunnat få, om ersättningen utgått av allmänna medel. I de få fall, då en tilltalad sett sig tvungen att själv föranstalta om bevisning och därför fått stå kostnaderna, synes det emellertid rimligt att han får ersättning för fulla kostnaderna, om de inte kan anses oskäliga och vittnesbevisningen inte saknat betydelse. Frågan om vittnesersättningarna har även en praktisk sida. När domstol bestämmer ersättning av allmänna medel, krävs att vittnet utfrågas om olika fakta, resekostnad, restid, arbetsförtjänst och annat. Sådant sker inte, då försvarets vittne begär en summa i ett för allt och den tilltalade medger detta yrkande. Utan dessa fakta kan dock ersättningen i efterhand inte omräknas enligt vad som gäller för ersättning av allmänna medel. Förslagets mening kan inte rimligen vara att varje vittne skall utfrågas i angivna hänseenden endast för nu ifrågavarande ändamål.

11 Konsultation

11.1 Promemorian

I promemorian föreslås särskilda regler för rättshjälp, som endast består i kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd, s. k. konsultation. Avgiften för konsultation skall utgöra 50 kronor. Konsultationsavgiften får dock sättas ned eller efterges, om särskilda skäl föreligger.

Erlagd konsultationsavgift skall avräknas på annan rättshjälpsavgift. Vidare föreslås att konsultation skall lämnas utan ansökan om rättshjälp och utan att biträdet har erhållit biträdesförordnande. Ersättning till biträdet för konsultation skall utgå med 50 kronor.

Utgångspunkten för förslaget är att det inte kan anses rimligt att kräva särskild ansökan om rättshjälp och särskilt biträdesförordnande, om den rättshjälp som skall lämnas är av mindre eller obetydlig omfattning. I promemorian framhålls att en procedur med utredning om och prövning av den rättssökandes ekonomiska förhållanden inte sällan skulle ta längre tid än själva biträdet i en sådan rättslig angelägenhet. I syfte att slippa från denna omgång i bagatellärenden föreslås alltså i promemorian att konsultationsavgiften i princip skall vara lika stor för alla rättssökande.

I promemorian framhålls också att den föreslagna konsultationsavgiften, som skall kunna sättas ned eller efterges, överensstämmer med rättshjälpsavgiften för rättssökande i de lägsta inkomstskikten och med lägsta rättshjälpsavgiften för övriga kategorier. Vid konsultation behöver därför någon undersökning av den rättssökandes ekonomiska förhållanden inte ske i annat fall än då sökanden gör gällande att han saknar förmåga att betala konsultationsavgiften. Ett belopp på 50 kronor anses utgöra skälig ersättning även för rättshjälp som endast består i kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd. Det får ankomma på praxis att närmare bestämma gränsen för vad som skall förstås med begreppet kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd.

I promemorian anförs vidare att det inte på förhand kan avgöras om rättshjälpen stannar vid en kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd eller om det blir aktuellt att lämna en mera omfattande rättshjälp. Eftersom rättshjälpsavgiften i princip skall betalas innan rättshjälpen får åtnjutas, synes det därför lämpligt att den rättssökande på förhand får erlägga konsultationsavgiften, dvs. 50 kronor. Inskränker sig den lämnade rättshjälpen till en konsultation har då avgift redan erlagts och någon avgiftsdebitering förekommer i övrigt inte. Om det däremot blir aktuellt att lämna ytterligare rättshjälp, måste ansökan om rättshjälp ske. Visar det sig vid prövningen av ansökan att den rättssökande tillhör den ekonomiskt sämst ställda gruppen skall ytterligare rättshjälpsavgift inte tas ut av honom. Andra rättssökande får avräkna erlagd konsultationsavgift på den rättshjälpsavgift som då fastställs.

Om den rättssökande vänder sig till en privatpraktiserande jurist skall han, liksom vid allmänna advokatbyrån, omedelbart betala konsultationsavgiften. Har sökanden inte förmåga att betala beloppet, skall den anlitade juristen kunna besluta om befrielse från eller nedsättning av avgiften. Inskränker sig den rättshjälp som lämnas till en kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd, utgör den erlagda konsulta-

tionsavgiften ersättning till advokaten för dennes arbete. Endast för de fall där konsultationsavgiften har nedsatts eller eftergetts måste den anlitade juristen begära ersättning hos rättshjälpsmyndigheten.

Om det blir aktuellt att lämna rättshjälp utöver vad som kan anses utgöra en konsultation skall ansökan om rättshjälp upprättas och insändas till rättshjälpsmyndigheten. På den rättshjälpsavgift som då kan fastställas får den till advokaten erlagda avgiften avräknas. På samma sätt får advokaten avräkna detta belopp när han sedermera begär ersättning för lämnat biträde.

Konsultation får enligt promemorian lämnas utan ansökan om rättshjälp och utan särskilt biträdesförordnande av befattningshavare vid allmän advokatbyrå, advokat och annan som av rättshjälpsmyndighet förklarats behörig därtill. Som skäl för att införa denna form av auktorisation anförs i promemorian att rättshjälpsmyndigheterna normalt har möjlighet att i det enskilda fallet göra en mer eller mindre vidsträckt prövning om ett biträde är från olika synpunkter lämpligt för uppdraget. Någon sådan prövning kan emellertid inte ske om rättshjälpen består i kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd. I stället skall den privatpraktiserande juristen ges viss beslutanderätt i frågor som rör denna form av rättshjälp. Han skall sålunda få pröva huruvida rättssökande har förmåga att betala den fastställda konsultationsavgiften om 50 kronor. Vidare skall han ha rätt till ersättning av vederbörande rättshjälpsmyndighet i de fall när han har lämnat konsultation till rättssökande som han har funnit sakna förmåga att betala konsultationsavgiften. Även för denna form av rättshjälp bör enligt arbetsgruppen en lämplighetsprövning äga rum. Denna prövning synes lämpligen böra ske genom ett auktorisationssystem som går ut på att auktorisation av rättshjälpsmyndighet krävs för att privatpraktiserande jurist skall få utöva de angivna funktionerna. Undantag torde därvid få göras för advokater. I fråga om dem torde någon särskild lämplighetsprövning inte behövas. Kravet på auktorisation bör däremot omfatta advokaternas biträdande jurister, de jurister som önskar utbilda sig till advokater och driver egen verksamhet och de jurister som driver eller är anställda hos andra juridiska byråer än advokatbyråer. Det är uppenbart att möjligheten till auktorisation i praktiken kommer att gälla personer med juris kandidatexamen. Undantagsvis bör dock även annan kunna erhålla auktorisation.

Auktorisation bör givetvis inte innebära att vederbörande alltid utan vidare kan komma i fråga som biträde eller försvarare i det ärende där konsultationen har lämnats. Som redan har berörts bör för varje särskilt fall en prövning ske om ett biträde eller en försvarare är från olika synpunkter lämplig för uppdraget. Sistnämnda prövning blir aktuell också för sådana advokater som inte vill lämna konsultation inom ramen för rättshjälpssystemet men som åtar sig förordnande som

biträde eller försvarare. Motsvarande gäller andra än advokater, t. ex. jurister som är knutna till arbetsgivar- eller arbetstagarorganisationer, som inte kan väntas begära auktorisation att lämna konsultation men som kan tänkas biträda med rättshjälp i ärende inför domstol eller annan myndighet.

Auktorisation bör lämnas av rättshjälpsmyndighet men bör gälla för hela landet. När skäl föreligger bör auktorisationen kunna återkallas. Klagan över rättshjälpsmyndighets beslut i fråga om auktorisation bör få föras hos centralmyndigheten.

11.2 Remissyttrandena

De föreslagna bestämmelserna om konsultation har i allmänhet tillstyrkts eller lämnats utan erinran. *Länsåklagaren i Hallands län* framhåller att avgiften, 50 kronor, förefaller hög med hänsyn till att det ofta kan vara fråga om kortvarig konsultation av enkel beskaffenhet. Halva beloppet anses utgöra en bättre riktpunkt. Enligt *socialstyrelsen* bör en av allmänna advokatbyrån lämnad konsultation, som endast avser en enkel upplysning om den service och hjälp som samhället tillhandahåller, vara gratis. *Tornedalens rättshjälpsanstalt* förutsätter att konsultationsavgiften inte skall utgå vid enkel telefonkonsultation.

Hovrätten för Västra Sverige tar upp frågan när en konsultation inom rättshjälpens ram skall anses föreligga. Hovrätten konstaterar att det måste stå en privatpraktiserande advokat fritt att själv bestämma arvodet när han söks för en konsultation. För att konsultationen skall ha innebörd av rättshjälp, bör det från början klargöras att fråga är om sådan hjälp. *Hovrätten för Övre Norrland* förutsätter att konsultationsarvodet — liksom övriga taxor — bestäms först efter det att samråd har förekommit med företrädare för advokatkåren.

Vissa remissinstanser kritiserar det föreslagna konsultationsförfarandet från den synpunkten att konsultationsarvodet har blivit allför fixerat och att bestämmelserna inte medger en smidig övergång från konsultation till fortsatt rättshjälp. Enligt *HD:s ledamöter* finns det uppenbarligen risk att den rådgivning som skäligen kan lämnas för det föreslagna konsultationsarvodet blir alltför begränsad. Det borde vara möjligt att, utan att alltför mycket eftersätta kostnadskontrollen, reglera konsultationsarvodena på ett mera nyanserat sätt. *Jurist- och samhällsvetareförbundet* framhåller att det i särskilda fall måste finnas möjlighet att ta ut högre konsultationsarvode. Det förefaller uppenbart att den begränsade tid som förutsätts för konsultationerna inte sällan måste väsentligt överskridas. *Sveriges advokatsamfund* framhåller i fråga om konsultation hos privatpraktiserande advokat att det enligt samfundets mening är opraktiskt, omständligt och för statsverket onödigt kostsamt

att reglera frågan på det sätt som har föreslagits i promemorian. Visserligen synes det föga sannolikt att en advokat, som har lämnat en konsultation gratis eller mot lägre avgift än 50 kronor, skulle besvära sig med att hos rättshjälpsmyndigheten begära ersättning av allmänna medel. Redan besväret med en sådan ansökan och med att för myndigheten klargöra de omständigheter som har föranlett advokaten att efterge eller nedsätta konsultationsavgiften skulle i regel stå i disproportion till det ringa belopp saken gäller. I de talrika fall då rådgivningen kräver ett arbete, som efter all rimlighet måste ersättas med belopp överstigande 50 kronor, måste advokaten, när 50-kronorsgränsen har nåtts, antingen klargöra för klienten att hans fortsatta arbete med saken, om rättshjälpsmyndigheten inte inkopplas, i ekonomiskt avseende blir en sak uteslutande mellan advokaten och klienten eller också tillråda klienten att själv eller genom advokaten hos rättshjälpsmyndigheten ansöka om rättshjälp med biträdesförordnande för advokaten. Först efter denna procedur — med intresseprövning och bestämmande av eventuell rättshjälpsavgift samt utfärdande av biträdesförordnande m. m. — kan advokaten fortsätta det måhända brådskande arbetet, för vilket det totala arvodet kanske blir 75 kronor, 100 kronor eller 150 kronor. En sådan ordning måste betecknas som otymplig. Vida mer praktiskt är att låta advokaten av klienten ta ut den konsultationsavgift som han anser att arbetet bör betinga och som klienten med hänsyn till sin ekonomi rimligen bör betala. Självfallet bör klienten ha rätt att, om han anser att arvodet är oskäligt, få arvodet prövat i vanlig ordning och att, om han anser att det allmänna bör bära eller i allt fall bidra till kostnaden, då göra ansökan därom hos rättshjälpsmyndigheten. Advokaten har ingen anledning att besvära rättshjälpsmyndigheten i annat fall än när han anser att skillnaden mellan det belopp han kan ha tagit ut av klienten och det arvode han skäligen bör ha är så stor att han önskar få ersättning av allmänna medel. Gör han framställning härom och finner myndigheten att det begärda arvodet är för högt eller att advokaten bort ta ut högre belopp av klienten, får advokaten stå sitt eget kast, i den mån han inte kan få ändring i beslutet (några regler om överprövning måste finnas). Ordnas saken på detta sätt, kommer den myndighet som skall administrera rättshjälpen att besväras i vida mindre omfattning än vad som skulle bli följden vid ett genomförande av promemorieförslaget. Skall en enhetsavgift för konsultation bestämmas, har styrelsen i och för sig ingenting att invända mot att den bestäms till 50 kronor.

Förslaget om ett auktorisationssystem har berörts i ett femtontal remissyttranden. *Rådhusrätten i Borås* finner förslaget lämpligt utformat. Någon erinran mot auktorisationssystemet görs inte heller i yttrandena från *hovrätten för Västra Sverige, rådhusrätten i Malmö* och *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister.* Sistnämnda rådhusrätt framhåller

emellertid att staten genom en sådan auktorisation — som den auktoriserade inte torde underlåta att bringa till allmänhetens kännedom — kan sägas garantera dennes lämplighet för uppgifterna. Det bör med hänsyn härtill allvarligt övervägas att låta staten — på liknande sätt som advokatsamfundet för sina medlemmar — ikläda sig ekonomiskt ansvar för felgrepp av den auktoriserade.

En del remissinstanser anser det vara onödigt att införa regler om auktorisation för biträdande jurister hos advokater. Denna uppfattning har *Göta hovrätt, hovrätten för Nedre Norrland, rådhusrätten i Helsingborg, Tornedalens rättshjälpsanstalt, Göteborgs rådhusrätt* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare.* Sistnämnda två remissinstanser framhåller också att tjänsteman vid allmänna advokatbyrån bör ha behörighet att lämna konsultation utan särskilt biträdesförordnande, om han enligt organisatoriska föreskrifter för byrån har sådana arbetsuppgifter. Enligt *RLF* bör från kravet på auktorisation undantas även sådana jurister som är anställda hos intresseorganisationer. Dessa jurister är inom sina speciella fack väl så kunniga som allmänpraktiserande advokater och någon fara för att de skulle överskrida sina befogenheter kan inte föreligga.

Nedre justitierevisionen är kritisk mot förslaget. Med hänsyn till den särskilda offentligrättsliga reglering av advokatyrket som redan finns väcker förslaget om en särskild auktorisation — som inte är förenad med skyldighet att iaktta god advokatsed och inte medför särskild tillsyn — starka betänkligheter. Under alla förhållanden måste sådan auktorisation lämnas restriktivt och med största försiktighet. Om den anses böra införas torde beslutanderätten böra ankomma på central myndighet för hela riket för att säkerställa enhetlig praxis och noggrann prövning.

Hovrätten över Skåne och Blekinge samt *Sveriges advokatsamfund* avstyrker förslaget. Hovrätten anför att den beslutanderätt, som vederbörande jurist till följd av auktorisationen skall utöva, synes inskränka sig till att medge eftergift eller nedsättning av konsultationsavgiften. Någon särskild auktorisation för detta ändamål behövs emellertid inte. Har juristen felaktigt underlåtit att ta ut avgiften, kan hänsyn till detta tas, när han begär ersättning för sin rådgivning. Vägras i så fall ersättning, får han stå sitt kast. Skapas ett system med auktorisation, kan allmänheten få den uppfattningen att samhället på något sätt garanterar rådgivningens kvalitet. Ett auktorisationssystem finns redan genom att jurister kan antas till ledamöter i advokatsamfundet. Hovrätten kan inte se att det föreligger något behov av något ytterligare sådant system. *Advokatsamfundet* anser det föreslagna auktorisationssystemet helt överflödigt. Av samma skäl som advokatsamfundet i det föregående har anfört i fråga om behörighetsvillkoren för biträde har man enligt samfundets mening tillräckligt — och på bästa sätt

— sörjt för konsultationshjälp åt rättshjälpsklientelet, om man låter rättshjälpen omfatta konsultationer hos samma kategorier av jurister som är behöriga att ta emot biträdesförordnande. Att auktorisera lekmän som konsulter kan uppenbarligen inte komma i fråga. Särskilt bör beaktas att den omständigheten att vederbörande är kunnig på vissa områden inte utgör något skäl att auktorisera honom såsom konsult även på andra områden. När det gäller praktiserande jurister som inte är advokater torde det dispenssystem som advokatsamfundet har förordat böra avse även konsulterande verksamhet. Mot förslaget att införa ett auktorisationssystem måste också invändas att det från allmän synpunkt är olämpligt att tillskapa en kår av auktoriserade konsulter, som varken har tjänstemannaansvar eller står under offentligrättslig tillsyn. Skulle det föreslagna auktorisationssystemet införas, bör krav på auktorisation i varje fall inte uppställas i fråga om advokaternas biträdande jurister, i den mån dessa inte själva är advokater. Om den biträdande juristen lämnar klienten ett felaktigt råd, får advokatbyråns innehavare bära ansvaret härför, och han är otvivelaktigt den som bäst kan bedöma — och som också bör ha frihet att själv bedöma — om och i vilken utsträckning den biträdande juristen bör betros med att lämna konsultationer.

12 Taxor och normalarvoden

12.1 Nuvarande ordning

Bestämmelser om ersättning till rättegångsbiträde finns i 14 § LFR. Enligt första stycket har biträdet rätt att erhålla arvode för det arbete han har nedlagt på rättegången och för tidsspillan i samband med inställelse vid rätten samt gottgörelse för nödvändiga utgifter. Vid begäran om ersättning bör redogörelse lämnas för det arbete och de utgifter uppdraget har medfört. Arvode och övrig ersättning skall fastställas var för sig. I andra stycket föreskrivs att arvode till biträde skall bestämmas till det belopp som med avseende på det arbete och den tidsspillan uppdraget har krävt, den omsorg och skicklighet varmed det har utförts samt övriga omständigheter kan anses utgöra skälig ersättning för uppdraget. Vid bestämmande av ersättning för utgifter och tidsspillan bör hänsyn tas till inställelse vid rätten samma dag i annat mål. Har talan väckts eller fullföljts utan skäl kan, om biträdet har brustit i nödig aktsamhet, ersättningen till honom efter omständigheterna nedsättas under vad som annars bort utgå eller också biträdet förklaras inte äga rätt till ersättning. Enligt tredje stycket får biträde inte förbehålla sig ytterligare ersättning av parten. Har sådant förbehåll skett, är det utan verkan.

Enligt 21 kap. 10 § RB äger offentlig försvarare av allmänna me-

del åtnjuta arvode för arbete och tidsspillan samt ersättning för kostnad efter vad rätten prövar skäligt. Försvararen får inte av den misstänkte förbehålla sig ytterligare ersättning. Har sådant förbehåll skett, är det utan verkan.

I jämtlandssystemets normalavtal föreskrivs att advokaten skall föra särskilt diarium i rättshjälpsärenden. I diariet eller särskild bokföring skall för varje ärende antecknas de åtgärder som har vidtagits och det arbete som i övrigt har utförts, allt med sådan fullständighet att det begärda arvodets skälighet och befogenheten av gjorda utlägg i regel skall kunna bedömas på grundval av de gjorda anteckningarna. Landstinget har rätt att granska advokatens diarium och bokföring i rättshjälpsärenden. Vid arvodesdebiteringen skall sedvanliga debiteringsgrunder tillämpas. Advokaten skall se till att andra utlägg inte görs än sådana, som anses nödvändiga för att ta tillvara klientens rätt och som står i rimlig proportion till det resultat, som skulle kunna vinnas därmed. Arvode till advokat och ersättning för advokatens utlägg bestrids i princip helt av landstinget.

12.2 Tidigare reformförslag

Rättegångskommittén tog i 15 § i sitt lagförslag upp en motsvarighet till ersättningsbestämmelsen i 14 § LFR. Den föreslagna bestämmelsen överensstämmer i allt väsentligt med förebilden.

Utredningen om rättegångshjälp föreslår att arvodet skall avse det arbete som har lagts ned på "saken" i stället för "rättegången" och att begränsningen i fråga om ersättning för tidsspillan till tidsspillan i samband med inställelse vid rätten slopas. Utredningens förslag till ersättningsbestämmelse lämnas genomgående utan erinran vid remissbehandlingen.

Beträffande ersättningstaxor för biträdesarvoden övervägdes under förarbetena till 1929 års revision av lagstiftningen om fri rättegång bl. a. frågan om det kunde anses lämpligt att en särskild taxa blev fastställd för biträdesersättning. I de yttranden som då infordrades från häradshövdingar och rådhusrätter avstyrktes i allmänhet uppslaget om en sådan normerad biträdesersättning. Det framhölls att nästan oöverstigliga svårigheter mötte att upprätta en för olika orter i landet lämpligt avvägd taxa. I propositionen till 1929 års riksdag (prop. 1929: 191 s. 28) förklarade föredragande departementschefen, att han ansåg att någon taxa för biträdesersättning inte borde fastställas.

Frågan om fasta normer för ersättning åt biträden enligt LFR aktualiserades därefter av riksdagens revisorer i deras berättelse till 1940 års riksdag. Enligt revisorerna var det angeläget att, för att få ner de dryga kostnaderna, vidta åtgärder för att uppnå en i möjligaste mån enhetlig reglering av biträdesersättningarna. Frågan togs upp av

1941 års utredning om fri rättegång. Enligt utredningens mening var det med hänsyn till målens skiftande beskaffenhet knappast möjligt att på detta område fastställa bestämda ersättningstaxor. I proposition tilll 1944 års riksdag (prop. 1944: 12 s. 59) instämde föredragande departementschefen i detta uttalande.

12.3 Utländsk rätt

I Danmark har på senare tid genomförts vissa ändringar i reglerna om fri process och om den utomprocessuella rättshjälpen. Ändringarna har trätt i kraft den 1 januari 1970. I fråga om arvode till advokat som har biträtt part med fri process föreskrivs i § 336 c första stycket lov om rettens pleje visserligen bara att advokaten är berättigad till ett "passende" arvode. Emellertid uttalades i förarbetena att vissa taxor borde bilda utgångspunkt för tillämpning av bestämmelsen.

I det betänkande som låg till grund för lagändringarna erinrade den tillsatta utredningen om att enligt då gällande praxis arvodet till advokat som biträtt part med fri process i princip bestämdes som ett arbetsvederlag, dvs. efter en värdering av omfånget och beskaffenheten av det arbete advokaten lagt ner på saken. I mål, där det inte var meddelat fri process, använde sig domstolarna av ett annat beräkningssätt. I dessa mål bestämde domstolarna vanligtvis ersättningen för rättegångskostnader, däribland advokatarvodets storlek, till den vinnande parten efter de av advokatrådet år 1953 utarbetade och senast år 1964 reviderade "landssalaertakster for procedure", i vart fall när saken gällde pengar eller pengars värde. Utredningen fann det önskvärt att arvodesberäkningen skulle ske efter samma principer, oavsett om fri process var meddelad eller inte. Efter att ha vägt de båda beräkningssätten mot varandra föreslog utredningen, att advokatsamfundets arvodestaxor borde användas som grundval för beräkningen av arvode till advokat, som biträtt part med fri process. Lagtekniskt skulle detta genomföras på så sätt att det i anslutning till huvudregeln om att advokaten var berättigad till ett passande arvode skulle införas en särskild bestämmelse, enligt vilken justitieministern efter förhandlingar med advokatrådet kunde fastställa riktlinjer för arvodesberäkningen. Under remissbehandlingen av betänkandet kritiserades sistnämnda bestämmelse i en del av yttrandena. Det ansågs principiellt oriktigt att justitieministern skulle kunna fastställa riktlinjer för domstolarnas beslut i arvodesfrågor. Bestämmelsen medtogs därför inte i det slutliga lagförslaget. I propositionen uttalades dock att det var justitiedepartementets uppfattning att de av utredningen skisserade riktlinjerna borde bilda utgångspunkt för domstolarnas beslut om arvodena.

De omnämnda advokattaxorna innebär att arvodet bestäms i relation

till partens ekonomiska intresse i sakens utgång. Taxorna är endast tillämpliga i processer men inte bara i process inför domstol utan även i administrativ process, t. ex. inför skattemyndigheterna. Det framhålls att taxorna endast är vägledande och uttryck för en genomsnittsregel. De kan därför frångås uppåt eller nedåt med hänsyn till sakens utgång och omfattning, normalt intill en tredjedel av det normerade taxebeloppet. Taxorna innehåller i övrigt vissa normer för beräkning av arvode i bl. a. äktenskapsärenden och hyresärenden.

Utomprocessuell rättshjälp lämnas i Danmark av privatpraktiserande advokater och av rättshjälpskontor. Den rättshjälp som lämnas av advokater omfattar i första hand rådgivning och i samband härmed sedvanliga skriftliga hänvändelser på en rad olika områden, som ofta ger anledning till juridiska problem. För sådan rättshjälp utgår vederlag till advokaten med 80 kronor per ärende. Av advokaterna lämnad rättshjälp omfattar vidare bistånd med att upprätta ansökningar om fri process, stämningar i vissa ärenden samt besvärsskrifter vid klagan över offentlig myndighets beslut. Avser rättshjälpen både rådgivning och sistnämnda former av bistånd utgör advokatens vederlag 160 kronor.

I Norge bestäms arvodet till privatpraktiserande jurist, som biträtt part med fri rättegång (fri sakførsel), med utgångspunkt från den tid som juristen lagt ned på uppdraget. Ersättningen per timme varierar beroende på om det varit fråga om huvudförhandling vid lagmansrett, förhandlingar inför herreds- och byrett eller förberedande arbete utanför rätten. Biträdet har att redovisa för det arbete som har utförts utanför domstolen. Redovisningen skall vara så utförlig att rimligheten och nödvändigheten av den tid som har gått åt till arbetet kan bedömas. När arvodet bestäms skall det fullt ut tas hänsyn till om det uppgivna arbetet kan anses rimligt och nödvändigt eller inte. Har längre tid använts än vad som är rimligt och nödvändigt, skall ersättningen sättas ned. Förutsättningen för att timtaxorna skall tillämpas är att arbetet utförts med omsorg och skicklighet. I motsatt fall skall ersättningen sättas ned. Timtaxorna kan rent undantagsvis frångås, om i det enskilda fallet ersättningen på grund av särskilda omständigheter annars skulle bli i väsentlig grad otillräcklig.

Vid utomprocessuell rättshjälp (fritt rettsråd) bestäms ersättningen till biträde efter samma grunder som vid fri sakførsel. Timtaxorna används då som maximitaxor.

12.4 Promemorian

I promemorian understryks att en utbyggnad av rättshjälpen ställer krav på en effektiv kontroll över det allmännas kostnader för den biträdeshjälp som ställs till förfogande. Det erinras om att samhällets kostnader för den processuella rättshjälpen har ökat mycket kraftigt

under senare år. Medan man under budgetåret 1961/62 hade en totalutgift för biträdeskostnader på knappt 12 miljoner kronor uppgick motsvarande siffra under budgetåret 1968/69 till inte mindre än drygt 29 miljoner kronor. Kostnaderna har nu nått en nivå som gör att varje möjlighet till kostnadskontroll måste tillvaratas. Att en effektiv sådan kontroll etableras är givetvis än viktigare när en vidgning av samhällets rättshjälp planeras. Kontrollen är viktig inte bara av samhällsekonomiska skäl och för den som drabbas av återbetalningsskyldighet mot statsverket. Även för advokatkåren måste det enligt promemorian vara värdefullt att ett kontrollsystem etableras som ger en enhetlig praxis i fråga om värderingen av advokaternas arbete.

Olika åtgärder föreslås för att tillgodose behovet av en effektiv kostnadskontroll. En effektiv kostnadskontroll förutsätter emellertid i sista hand ett annat system för beräkning av arvode till biträde och offentlig försvarare. Detta system föreslås bygga på taxor.

I promemorian framhålls att de nu gällande grundsatserna för arvodesberäkningen i och för sig bör behållas. Det är givetvis önskvärt och riktigt att det i det enskilda fallet görs en bedömning av advokatens arbete och att arvodet bestäms därefter. Utan kompletterande regler leder emellertid principerna till ett betydande mått av osäkerhet, eftersom det alltid blir fråga om en rent skönsmässig bedömning. Svårigheterna med den rent skönsmässiga bedömningen accentueras av att en betydande del av biträdets arbete inte kan iakttas direkt av den myndighet som har att bestämma arvodet. Med nuvarande ordning är det vidare nästan omöjligt att komma fram till en enhetlig praxis.

Enligt promemorian bör ett system med taxor kunna utformas så att den individuella arbetsprestationen kan beaktas i skälig omfattning. Taxorna bör sålunda ses som normalarvoden, som kan frångås såväl i höjande som i sänkande riktning. I promemorian skisseras vissa riktlinjer för ett system med genomsnittstaxor eller normalarvoden. Det betonas att det endast kan bli fråga om riktlinjer. Det får ankomma på centralmyndigheten att efter närmare undersökningar fastställa de olika taxorna.

En ordning med normalarvoden eller genomsnittstaxor måste enligt promemorian bygga på vissa lätt konstaterbara fakta. I promemorian erinras om den föreslagna taxan för konsultation — som bl. a. bygger på den tanken att en arbetsprestation som tidsmässigt är av begränsad omfattning bör kunna ersättas med ett enhetsbelopp — och anses att grundsatserna bakom konsultationstaxan bör kunna få ett vidare tillämpningsområde. Utöver ramen för konsultation finns en rad ärenden som normalt kräver en tidsmässigt begränsad arbetsinsats. I promemorian pekas i första hand på ärenden på det utomprocessuella planet, domstolsärenden och ärenden inom förvaltningsrätten, bl. a.

ärenden om upprättande av olika slags köpeavtal, hyresavtal och skuldebrev samt ärenden om adoption, äktenskapsförord och testamente. Även i fråga om mål vid domstolarna bör i viss utsträckning arvodesberäkningen kunna schabloniseras, främst mål om lagsökning och betalningsföreläggande samt de gemensamma ansökningarna om hemskillnad och äktenskapsskillnad. Det anses dock inte utesluten att schablonisera också arvodena i stämningsmål om hemskillnad och äktenskapsskillnad. Även andra familjemål, t. ex. faderskapsmål och bördsmål bör kunna komma i fråga.

På brottmålssidan bör enligt promemorian utskiljas de mål där den tilltalade erkänner vad åklagaren har lagt honom till last. Framför allt om den tilltalade är häktad anses advokatens arbetsprestation normalt kunna förutses på förhand. I promemorian anförs att arbetet i de nu nämnda målen i allmänhet torde vara av rutinbetonad karaktär och utrymmet för olika prissättning av arbetet begränsat.

För dessa och liknande kategorier av ärenden bör alltså normalarvoden kunna fastställas. Utgångspunkten bör därvid vara den arbetstid som genomsnittsadvokaten har att lägga ned på ett genomsnittsärende inom varje kategori och den ersättning per timme som får anses skälig. När det gäller att bestämma vad som skall anses utgöra skälig ersättning per timme anförs i promemorian att erfarenheterna från rättshjälpsanstalterna bör kunna ge viss vägledning. Längre fram, när de allmänna advokatbyråerna har byggts ut och tillgång finns till statistiskt jämförelsematerial, torde dessa byråers självkostnader få tillmätas stor betydelse.

Som tidigare har nämnts bör en av utgångspunkterna för normalarvodena vara genomsnittsärendet inom varje kategori mål och ärenden. I promemorian understryks emellertid att betydande variationer kan förekomma inom varje grupp av ärenden. Arvodet till biträdet eller försvararen för hans arbete med visst mål eller ärende bör därför, som redan har berörts, kunna höjas och sänkas i förhållande till normalarvodet. Smärre variationer i förhållande till genomsnittsärendet bör dock inte beaktas. I den mån advokaten anser att det aktuella målet eller ärendet inte är ett normalfall utan har medfört väsentligt mer arbete än normalt eller har varit särskilt komplicerat eller besvärligt, får han i sin kostnadsberäkning redogöra för de särskilda omständigheter som gör att taxan bör frångås. Å andra sidan har han att vid sin debitering beakta att målet eller ärendet kan ha varit så enkelt att ersättningen inte bör motsvara normalarvodet. Arvodet bör vidare självfallet kunna jämkas om uppdraget inte har fullgjorts på ett tillfredsställande sätt.

Även om det skisserade taxesystemet i huvudsak bara kommer att omfatta mindre mål och ärenden, kommer det dock att beröra en mycket stor del av de uppdrag som kommer att lämnas inom ramen

för rättshjälpsorganisationen. Det är i och för sig önskvärt att taxesystemet kan byggas ut till att omfatta även andra grupper av mål och ärenden. Tänkbara utgångspunkter för en sådan utbyggnad skulle enligt promemorian kunna vara den s. k. värdeprincipen, dvs. att arvodet sätts i relation till den rättssökandes ekonomiska intresse i sakens utgång, samt tidsåtgången i det enskilda fallet.

Även om värdeprincipen innebär vissa fördelar, är det enligt promemorian inte lämpligt att använda denna princip som en utgångspunkt i ett system med normalarvoden. Sannolikt skulle normalarvoden enligt värdeprincipen, om stötande resultat skall undvikas vid tillämpningen, få frångås så ofta att de inte skulle utgöra någon tillgång i ett taxesystem. Detta hindrar självfallet inte att värdeprincipen i många fall bör utgöra en av utgångspunkterna när arvode skall bestämmas för uppdrag som inte täcks av förekommande taxor och att den i andra fall kan föranleda avvikelse från gällande taxor.

I promemorian avvisas även tidstaxor, dvs. en beräkning av advokatarvoden efter tidsåtgången i det enskilda målet eller ärendet. Visserligen är ett sådant beräkningssätt lätt att tillämpa och har den fördelen att det kan användas på alla slags mål och ärenden. Systemet har dock avsevärda nackdelar. Den advokat som arbetar snabbare och som är kunnigare missgynnas i förhållande till den långsammare och okunnigare advokaten. Den individuella arbetsprestationen skjuts m. a. o. i bakgrunden och risk föreligger också för att avdokaten kan lägga ned onödigt arbete på sina uppdrag. Det är emellertid uppenbart att den använda arbetstiden ändå får betydelse vid arvodesberäkningen. Vid tillämpningen av taxorna blir arbetstiden — som ett mått på uppdragets omfattning — en av de faktorer som avgör om avvikelse från genomsnittstaxan bör ske. Tidsåtgången blir vidare enligt promemorian av särskilt stor betydelse för de grupper av mål och ärenden, framför allt de stora och medelstora brottmålen, som inte täcks av det tidigare angivna taxesystemet och för vilka man torde få behålla nu gällande regler för arvodesberäkningen.

12.5 Remissyttrandena

Remissinstanserna understryker genomgående behovet av en effektiv kostnadskontroll vid en utbyggnad av rättshjälpen. I fråga om den nuvarande kontrollen framhåller *Stockholms rådhusrätt* att rådhusrätten inte är främmande för föreställningen att kostnaderna för rättshjälpen har ökat på ett sätt som inte står i full överensstämmelse med den ekonomiska utveckling som i övrigt har förekommit i samhället. Enligt *RÅ* behövs det en mer effektiv kontroll än den som nu utövas av domstolarna. *Länsstyrelsen i Stockholms län* anser att redan de senaste årens kostnadsutveckling ger anledning tilll betänkligheter och *Föreningen*

Sveriges rättshjälpsjurister framhåller att processkostnaderna har visat en markant stegring under senare år. Enligt *TCO* har rättegångskostnaderna, särskilt under senare tid, haft en tendens att öka i en sådan utsträckning att en kostnadskontroll är väl motiverad. Å andra sidan konstateras från åtskilliga håll att det i promemorian redovisade siffermaterialet knappast visar att biträdes- och försvarararvodena i det nuvarande systemet inte har hållit sig på rimlig nivå. Enligt *domstolskommittén* är det inte visat att kostnadsökningen, om hänsyn tas till den samtidiga ökningen av antalet uppdrag, skulle falla utom ramen för den höjning av den allmänna kostnadsnivån som har skett. Liknande uttalanden förekommer i yttrandena från bl.a. *RÅ, nedre justitierevisionen, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland, hovrätten för Övre Norrland, Göteborgs rådhusrätt, rådhusrätten i Malmö, Sveriges advokatsamfund* och *Jurist- och samhällsvetareförbundet.*

Förslaget att införa ett system med taxor och normalarvoden har lämnats utan erinran av flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig i frågan. Bland dessa remissinstanser kan nämnas *nedre justitierevisionen, Svea hovrätt, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland, hovrätten för Övre Norrland, Stockholms rådhusrätt, rådhusrätten i Malmö, häradshövdingen i Listers och Sölvesborgs domsaga, socialstyrelsen, RRV, länsstyrelsen i Stockholms län, överåklagaren i Göteborgs åklagardistrikt, länsåklagaren i Värmlands län, Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* och *Malmö stads rättshjälpsanstalt.*

De remissinstanser som har berört frågan har i allmänhet inte haft någon erinran mot förslaget att centralmyndigheten skall fastställa taxorna. I några yttranden framhålls emellertid att samråd därvid bör ske med advokatsamfundet.

Hovrätten för Nedre Norrland framhåller att förslaget i huvudsak berör endast mindre mål och ärenden, där utrymmet för individualiserad beräkning av arvodet är begränsat. Förslaget medger vidare i det enskilda fallet en jämkning uppåt eller nedåt alltefter målets beskaffenhet. Med hänsyn härtill och då frekvensen av sådana mål är tämligen stor och dessa mål därför från kostnadssynpunkt torde väga tungt, anser sig hovrätten inte böra framställa någon invändning mot förslaget. Enligt hovrättens mening finns det anledning anta att med en rimlig prissättning kravet på skälighet blir tillgodosett på längre sikt, även om det schablonmässigt bestämda arvodet i enstaka fall skulle bli något för lågt. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* anser att taxor bör finnas i största möjliga utsträckning. Samma uppfattning har *häradshövdingen i Listers och Sölvesborgs domsaga,* som framhåller att det f. n. är en mycket ojämn och växlande praxis och en kraftig tendens till allt högre arvoden även t. ex. i enklare familjemål.

Enligt *rådhusrätten i Malmö* bör taxor för vanliga tvistemål och

ärenden vid domstol kunna utarbetas. De brottmål, där offentlig försvarare förordnas, är emellertid enligt rådhusrättens mening av så varierande beskaffenhet, att standardtaxan bara kan ge viss vägledning men inte tjäna till direkt rättesnöre för fastställande av arvoden. *Länsåklagaren i Värmlands län* anser däremot att en grupp av ärenden, som kan bedömas mera likformigt än andra, är de brottmål i vilka den tilltalade erkänner gärningen. Övervägande antalet brottmål är av denna beskaffenhet. Länsåklagaren finner det dock inte önskvärt med alltför stor bundenhet till normaltaxor. Om advokaten i sådana mål presterar någon utredning utöver det vanliga eller genom klientens personliga förhållanden tvingas till mer tidskrävande arbete bör detta ersättas, även om arbetet ligger utom brottmålsprocessens ram men har direkt samband med den livssituation som klienten har kommit i genom brottmålet. *Malmö stads rättshjälpsanstalt* uttalar att taxorna kommer att få större betydelse när det gäller att skapa en enhetlig praxis och mindre betydelse som kostnadsnedsättande faktor. Anstalten pekar därvid på att taxorna i huvudsak endast kommer att tillämpas på mindre kostnadskrävande mål och ärenden och att avvikelse från taxorna skall kunna ske. Anstalten anser vidare att riktlinjerna i promemorian inte ger något utöver de normer som redan nu tillämpas vid domstolarna. *Nedre justitierevisionen* betonar att det är förenat med betydande svårigheter att åstadkomma någorlunda rättvisande arvodestaxor i så stort antal måltyper att taxan får någon normerande betydelse. Det bör dock inte vara uteslutet att genom ett taxesystem vinna viss ökning av enhetligheten vid arvodesprövningen.

Några remissinstanser anser det önskvärt med en utvidgning av det i promemorian föreslagna taxesystemet. Enligt *Stockholms rådhusrätt* har de nuvarande principerna för arvodesbestämningen genom det stora utrymme de ger för rent skönsmässiga bedömningar visat sig ofullkomliga att åstadkomma en tillbakahållande effekt. Den nuvarande ordningen torde tvärtom genom sina inneboende svagheter själv ha bidragit till att driva på kostnadsutvecklingen. Nedsättning av en advokats arvodesanspråk torde i själva verket ske först om rätten anser sig kunna visa att det är oskäligt. Förutom att åstadkomma större enhetlighet har ett system med normaltaxor den fördelen att det möjliggör en helt annan teknik vid arvodesprövningen. Utgångspunkten blir en normal standard, från vilken avvikelser skall ske endast om och i den mån den arvodesberättigade kan visa att detta är motiverat. En följd av systemet lär bli att advokatens insats i det enskilda fallet i större utsträckning än f. n. får träda i bakgrunden. Rådhusrätten anför vidare att, om klarare och enhetligare grunder för arvodesprövningen skall finnas även i de större rättegångsmålen, man i högre grad än tidigare måste betona tidsfaktorns betydelse som standardiserande norm. Systemet med normaltaxor bör därför kompletteras med någon form av tids-

taxa som kan användas i större mål. Erfarenheten visar att många advokater redan nu ofta tillämpar sådana grunder för sin debitering. Även en sådan taxa skall kunna frångås, om det är motiverat av omständigheterna. Rådhusrätten anser det självklart att taxor och andra grunder för arvodesbestämningen fastställs efter samråd med advokatsamfundet och representanter för domstolarna. *Hovrätten för Västra Sverige* anser det i och för sig vara önskvärt att kunna tillämpa normalarvoden eller taxor även i mera komplicerade mål. *RRV* ifrågasätter om det inte är mera realistiskt att i flertalet ärenden räkna med en timtaxa i stället för en saktaxa. Privatpraktiserande jurist bör därvid vara skyldig att alltid förete specificerad kostnadsräkning.

Socialstyrelsen understryker att taxorna inte får bli så låga, att bara de allmänna advokatbyråerna har möjlighet att åta sig rättshjälpsuppdrag. Advokatsamfundet bör därför få tillfälle att delta i utformningen av taxesystemet. Även *nedre justitierevisionen, hovrätten för Övre Norrland* och *rådhusrätten i Malmö* förutsätter att taxorna utarbetas i samråd med advokatsamfundet. *Överåklagaren i Göteborgs åklagardistrikt* anser att samråd bör ske även med representanter för domstolarna. Samma uppfattning har *Stockholms rådhusrätt.*

En tveksam attityd till förslaget om taxor intar *Göteborgs rådhusrätt, rådhusrätten i Borås* samt *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare.*

Göteborgs rådhusrätt vitsordar att domstolarna i allmänhet har behov av normer för biträdesarvodena. De olika faktorer som påverkar skäligheten av begärda arvoden är emellertid så många att det torde vara praktiskt omöjligt att bestämma normaltaxor annat än för mera okomplicerade ärenden. Rådhusrätten tillämpar redan nu vissa normalbelopp för ersättningar i mera rutinbetonade mål, gemensamma ansökningar om hemskillnad och äktenskapsskillnad samt brottmål där den tilltalade är häktad och har erkänt gärningen och inga andra förhandlingar förekommer än en häktningsförhandling och en huvudförhandling. Även i dessa fall är det dock mycket svårt att bestämma vad som skall vara normalarvode. Styrelsen för föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare har vidare utfärdat rekommendationer beträffande arvoden i mål om lagsökning och betalningsföreläggande. Dessa anvisningar torde följas i mycket stor utsträckning. Inom andra större underrätter och bland underrätter för vissa hovrättsområden finns också rekommendationer för arvoden i vissa mål. Rådhusrätten förordar att man bör närmare utreda hur de nuvarande rekommendationerna nu följs, innan ett system med normalarvoden införs. *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* har samma uppfattning. Föreningen anför vidare att försiktighet måste iakttas när det gäller att bestämma taxa. Det är möjligt att verksamheten vid de allmänna advokatbyråerna så småningom kan ge viss ledning men de lo-

kala variationerna måste beaktas och de privatpraktiserande juristerna bör få tillfälle att medverka när taxorna utarbetas.

Rådhusrätten i Borås, som i och för sig godtar tanken på ett taxesystem och de i promemorian angivna riktlinjerna för ett sådant system, menar att möjligheterna i vissa hänseenden något överskattats i promemorian. Utsikterna anses vara mycket små att schablonisera arvoden i stämningsmål om hemskillnad och äktenskapsskillnad, faderskapsmål och bördsmål samt i brottmålen. För dessa grupper av mål rekommenderar rådhusrätten i stället en kostnadsbedömning som i ganska hög grad grundar sig på den tid som åtgår för förhandlingen vid domstolen och en tämligen schematisk uppskattning av biträdets eller försvararens arbete före förhandlingen.

Kritiska mot förslaget är *JK, RÅ, länsåklagaren i Västernorrlands län* och *Jämtlands län, Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, häradshövdingarna i Östernärkes domsaga, Vättle, Ale och Kullings domsaga* samt *Ångermanlands norra domsaga, HD:s ledamöter, Sveriges advokatsamfund* och *SACO.*

HD:s ledamöter uttalar att skäl kan åberopas för ett taxesystem. Framställningen i promemorian inger emellertid knappast några större förhoppningar om möjligheten att konstruera systemet så, att det på en gång blir rimligt och får verklig praktisk betydelse. Bl. a. finner HD:s ledamöter att uttalandet att advokatens arbetsprestation normalt torde kunna förutses på förhand, om den tillltalade är häktad och erkänner vad åklagaren lagt honom till last, inte är övertygande. Om taxor skall förekomma, bör de fastställas efter överläggning med advokatsamfundet. HD:s ledamöter understryker att fråga är om tillämpning av den i lag fastslagna principen att biträde och försvarare har rätt till skälig ersättning för sitt arbete.

Även om man anser en ökad enhetlighet vid arvodesbedömningen önskvärd, uttalar *Sveriges advokatsamfund,* är det viktigare att upprätthålla skälighetsprincipen, dvs. principen att arbetet skall ersättas med belopp som i det enskilda fallet är skäligt. Får advokaterna inte skäligt betalt för sitt arbete med rättshjälpsärenden, måste detta inverka på deras möjligheter och villighet att åta sig sådana uppdrag. Att både upprätthålla enhetlighetsprincipen och skälighetsprincipen är enligt advokatsamfundet praktiskt omöjligt. Bortsett från mål om lagsökning och betalningsföreläggande lämpar sig ingen av de i promemorian angivna grupperna av mål och ärenden för en schablonisering av arvodesberäkningen. Det är svårt eller omöjligt att avgöra vad som är normalt arvode. Förhållandena varierar och inget fall är det andra likt. Advokatsamfundet anför vidare att den avgörande invändningen mot en taxa är att det är omöjligt att i en sådan ta hänsyn till alla de faktorer som bör påverka arvodet, främst den skicklighet med vilken uppdraget har utförts men också t. ex. uppdragets svårighetsgrad och resultatet

av arbetet. En taxa kommer vidare med stor sannolikhet att bli en minimitaxa. Ett biträde måste anse sig handla ganska normalt genom att begära ett arvode, som offentlig myndighet har förklarat vara normalt. Med hänsyn till omöjligheten att i en taxa ta hänsyn till alla de faktorer som bör inverka på arvodet måste man dessutom räkna med att biträdena i mycket stor utsträckning — och i regel med fog — kommer att begära väsentligt högre ersättning än den taxemässigt bestämda normal- eller genomsnittsersättningen. Skall det vara någon nämnvärd mening med en taxa, måste den emellertid kunna tillämpas utan ideliga avvikelser. Enligt advokatsamfundets mening kan en taxa i praktiken bara bygga på värdeprincipen eller tidsåtgångsprincipen. Båda principerna måste emellertid avvisas. Om den i promemorian valda metoden uttalar samfundet att man genom en på genomsnittsberäkningar grundad taxa inte åstadkommer en ordning som — annat än slumpvis — ger uttryck för vad som i det enskilda fallet är skäligt. Anledning till avvikelse från taxan måste bli en vanlig företeelse. *Häradshövdingen i Östernärkes domsaga* delar advokatsamfundets uppfattning. Även *häradshövdingarna i Vättle, Ale och Kullings domsaga* och *Ångermanlands norra domsaga* samt *SACO* avstyrker ett taxesystem. SACO framhåller i likhet med advokatsamfundet, att det inte är praktiskt genomförbart att upprätthålla både enhetlighetsprincipen och skälighetsprincipen.

JK och *länsåklagaren i Västernorrlands län* och *Jämtlands län* betonar att man måste ta hänsyn till en rad olika faktorer för att kunna fastställa ett arvode som är skäligt. Många av dessa faktorer, bl. a. den skicklighet varmed ett uppdrag har utförts, låter sig, framhåller JK, inte passas in i något på förhand bestämt schema. Ett taxesystem kan därför inte bli annat än en mycket grov mall som endast undantagsvis kan följas helt. JK ifrågasätter om ett sådant system bör lagfästas. JK förordar i stället att det efter samråd mellan beslutande myndigheter och efter hörande av advokatsamfundet ges anvisningar — i form av rekommendationer — om normalarvoden som kan bilda utgångspunkt för debitering och beslut om ersättning. *RÅ* anser att ett taxesystem kan i svårare brottmål leda till att försvararen inte med tillräcklig omsorg tillvaratar den misstänktes intresse samtidigt som i enklare mål arvodet kan komma att bli högre än som motsvarar advokatens arbete. Motsvarande gäller annan biträdeshjälp i rättegång. RÅ förordar att det i administrativ ordning meddelas anvisningar till ledning för arvodesprövningen. Inte heller *hovrätten över Skåne och Blekinge* anser att en taxa kan ges någon förpliktande innebörd. Enligt hovrättens mening är bl. a. förutsättningarna för biträdenas arbete t. ex. i storstad och glesbygd så olika att det inte kan vara rimligt och riktigt att uppställa en gemensam rikstaxa för alla fall. Det är också ytterst diskutabelt vilken grund som bör vara vägledande för en sådan taxa och

vilka omständigheter som bör berättiga till avvikelse från taxan. Däremot kan det enligt hovrätten vara av värde att tillämpad praxis på området blir mera känd. I viss grad kan det vara värdefullt med kostnadsundersökningar i syfte att klarlägga vilka faktorer som bör inverka på arvodesbelopp. Hovrätten ifrågasätter om inte sådana kostnadsfrågor borde bli föremål för regelrätta förhandlingar mellan statsverket och berörd yrkesgrupp i syfte att fixera vissa allmänna grunder för arvodesprövningen.

Göta hovrätt ifrågasätter starkt om det är lämpligt att tillämpa ett taxesystem i den utsträckning som har föreslagits i promemorian. Ett omfattande taxesystem kan medföra risk för minskat intresse för målet från biträdets eller försvararens sida. Det kan också leda till överbetalning för vissa insatser. I den mån ett taxesystem från de privata advokaternas sida skulle komma att uppfattas som ett hinder för dem att erhålla skälig ersättning för deras arbete finns givetvis risk för att de blir mindre benägna att åta sig rättshjälpsuppdrag. Den enskildes möjligheter till fritt val av biträde eller försvarare skulle därigenom inskränkas.

13 De allmänna advokatbyråerna

13.1 Promemorian

I fråga om storleken av de allmänna advokatbyråer, som inte direkt bygger på de befintliga rättshjälpsanstalterna, framhålls i promemorian att rättshjälpsanstalterna f. n. lämnar biträde i drygt hälften av de fria rättegångar som förekommer inom anstalternas verksamhetsområden. Det är då naturligt att i första hand dimensionera de nybildade allmänna advokatbyråerna för att lämna biträde åt cirka hälften av det antal parter som nu erhåller fri rättegång i berörda län. Man bör vidare kunna utgå från att de nybildade allmänna advokatbyråerna kommer att handlägga lika många utomprocessuella ärenden som de byråer med motsvarande befolkningsunderlag som ersätter de nuvarande rättshjälpsanstalterna. Det torde nämligen vara en generell erfarenhet att den utomprocessuella ärendefrekvensen brukar öka ganska kraftigt under en rättshjälpsanstalts första verksamhetsår. I fråga om biträdeshjälpen i rättegång bör finnas möjlighet att utse jurist på allmänna advokatbyrån till biträde i alla de fall då den rättssökande inte begär att viss privatpraktiserande jurist skall förordnas.

I promemorian behandlas också frågan vilken hänsyn som vid utbyggnaden av de allmänna advokatbyråerna bör tas till den ökning av antalet ärenden som rättshjälpsreformen kan beräknas medföra. Olika skäl anses tala för att de allmänna advokatbyråerna dimensioneras för att kunna ta hand om även en del av denna ökning. I första hand

åberopas kostnads- och effektivitetsskäl. Storleken på de allmänna advokatbyråerna har emellertid enligt promemorian inte bara betydelse för kostnaderna för den rättshjälp som lämnas genom byråernas egen försorg. Dessa byråers självkostnader bör också beaktas vid fastställandet av ersättningstaxor för de privatpraktiserande juristerna. I promemorian pekas vidare på den fördelen att byråerna får en allsidigare och mer differentierad verksamhet.

Å andra sidan betonas i promemorian att flera skäl talar för att utbyggnaden av de allmänna advokatbyråerna i syfte att dessa skall kunna handlägga viss del av ökningen av antalet ärenden görs relativt begränsad, i varje fall i ett inledande skede efter reformens genomförande. Bl. a. framhålls att beräkningen av de ärenden som tillkommer genom reformen nödvändigtvis måste vara ganska osäker.

I promemorian uttalas att en avsevärd del av kostnaderna för den utvidgade rättshjälpen kan förutses talla på tvistemålen. För dessa mål görs i promemorian den avvägningen att de allmänna advokatbyråerna bör byggas ut för att kunna lämna biträde i ungefär hälften av den ökning av antalet mål med rättshjälp som kan förutses. Vidare bör den ökning av antalet utomprocessuella ärenden, som kan väntas komma till stånd genom det nya rättshjälpssystemet, kunna förutsättas till stor del falla på de allmänna advokatbyråerna. Detta gäller i första hand sådana områden där rättshjälpsanstalter nu saknas, men även i övriga områden där en utbyggnad sker av rättshjälpsanstalter har man anledning att räkna med en sådan utveckling. Antalet ärenden bör emellertid kunna variera något från det ena verksamhetsområdet till det andra med hänsyn till befolkningsfördelning och reseavstånd samt tillgången till privatpraktiserande jurister.

Offentlig försvarare skall enligt promemorieförslaget liksom f. n. förordnas oberoende av den misstänktes ekonomiska förhållanden. Uppdragen som offentlig försvarare kommer alltså inte att öka genom rättshjälpsreformen. De skäl som tidigare har anförts för att de allmänna advokatbyråerna skall dimensioneras för att kunna ta hand om även en del av den ökning av antalet ärenden som reformen kan beräknas medföra, talar för att de allmänna advokatbyråernas jurister i inte obetydlig omfattning bör svara för uppdragen som offentlig försvarare. I förhållande till det antal uppdrag som rättshjälpsanstalterna nu åtar sig måste uppenbarligen en väsentlig ökning ske.

I promemorian redovisas en undersökning som statskontoret har utfört på uppdrag av justitiedepartementet. Undersökningen innefattar en beräkning av den ökning av den utomprocessuella och processuella rättshjälpen som promemorieförslaget skulle komma att medföra. Statskontoret har vidare lagt fram förslag till lokalisering av de allmänna advokatbyråerna och gjort en uppskattning av personalbehovet.

Vid sin beräkning av den utomprocessuella rättshjälpens ökning skil-

jer statskontoret mellan sådana ärenden i vilka avgiften skulle överstiga eller vara lika stor som rättshjälpskostnaden och sådana ärenden i vilka subventionerad rättshjälp skulle komma att meddelas. Antalet ärenden i den första gruppen, i huvudsak ärenden i vilka endast råd och upplysningar, dvs. konsultationer, meddelas, skulle komma att öka från 23 000 till cirka 45 000 ärenden. I den andra gruppen, som omfattar mera komplicerade ärenden, skulle en ökning ske från 30 000 till cirka 48 000 ärenden. Beträffande den processuella rättshjälpen leder beräkningarna till att ökningen av det antal parter, som i det föreslagna systemet skulle få subventionerad rättshjälp, skulle uppgå till 18 000. Statskontoret understryker, att beräkningarna av olika skäl måste bli osäkra och att de redovisade siffrorna endast ger en ungefärlig bild av den utomprocessuella och processuella rättshjälpens ökning.

Mot bakgrunden av de riktlinjer som har angetts i promemorian för uppbyggnaden, har statskontoret utarbetat förslag till de allmänna advokatbyråernas lokalisering och storlek. Allmänna advokatbyråer föreslås inrättade på följande orter:

Stockholm	Göteborg
Solna	Vänersborg
Uppsala (ny)	Borås
Eskilstuna (ny)	Skövde (ny)
Norrköping	Karlstad
Linköping	Örebro
Jönköping (ny)	Västerås
Växjö (ny)	Falun (ny)
Kalmar (ny)	Gävle
Karlskrona (ny)	Sundsvall (ny)
Kristianstad (ny)	Östersund (ny)
Helsingborg	Umeå (ny)
Malmö	Luleå
Halmstad	Haparanda (redan statlig)

För de allmänna advokatbyråerna i Stockholm och Solna förutsätts att den enas verksamhet kommer att omfatta södra delen av Stockholms län och den andras verksamhet norra delen av länet. En av dessa byråer bör svara för rättshjälp även i Gotlands län.

Statskontorets beräkningar av personalbehovet leder till att antalet jurister bör vara 207. Vid de största byråerna i Stockholm och Solna blir antalet jurister tillhopa 38. Vid byråerna i Göteborg och Malmö beräknas antalet jurister till 18 resp. 14. I övrigt föreslås juristpersonalen variera mellan tre och åtta. Statskontoret betonar att beräkningen av personalbehovet har en schablonmässig karaktär. Statskontoret har vid sina beräkningar inte heller tagit med det förhållandet att advokaterna på de allmänna advokatbyråerna enligt promemorieförslaget förutsätts åta sig en betydligt större andel av uppdragen som offentlig försvarare.

I promemorian erinras om att beräkningarna, som statskontoret har framhållit, av olika skäl måste bli osäkra och de redovisade siffrorna ungefärliga. Särskilt i fråga om ökningen av antalet ärenden finns det anledning anta att de redovisade siffrorna är för låga. Detta sammanhänger bl. a. med den föreslagna reformens inverkan på förvaltningsärendena. F. n. förekommer sådana ärenden i förhållandevis ringa omfattning vid rättshjälpsanstalterna. Man torde enligt promemorian få räkna med en inte oväsentlig ökning av dessa ärenden genom det nya rättshjälpssystemet.

Statskontorets förslag till lokalisering av de allmänna advokatbyråerna och dess uppskattning av personalbehovet bör enligt promemorian godtas som en utgångspunkt när det gäller att närmare bestämma rättshjälpsorganisationen. Under det fortsatta arbetet på rättshjälpsreformen bör emellertid en detaljerad plan för uppbyggnaden upprättas. För varje ifrågasatt allmän advokatbyrå bör därvid en närmare undersökning ske av de omständigheter som är av betydelse, t. ex. befolkningstäthet, antalet privatpraktiserande jurister och antalet domstolar inom byråns verksamhetsområde.

13.2 Remissyttrandena

Från flera håll betonas vikten av att utbyggnaden av rättshjälpsanstalterna sker successivt. Eftersom många ovissa faktorer ligger till grund för beräkningen av personalbehovet, anför *hovrätten för Västra Sverige*, är det lämpligt att de allmänna advokatbyråerna inte från början erhåller en så vidlyftig omfattning som har föreslagits. En ytterligare anledning att låta utbyggnaden ske successivt är svårigheterna att rekrytera tillräckligt antal väl kvalificerade jurister. Andra remissinstanser, som betonar vikten av en omsorgsfull rekrytering och förordar en successiv utbyggnad, är *RÅ, hovrätten för Övre Norrland, Göteborgs rådhusrätt, rådhusrätten i Borås* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare*. Å andra sidan framhåller *LO* att man måste räkna med att det finns ett stort dolt behov av rättshjälp. Beräkningarna i promemorian av ärendeökning och personalbehov kan vara tilltagna i underkant. Redan i initialskedet måste därför antalet anställda kunna ökas snabbt och utan större administrativ omgång. I annat fall torde det knappast vara möjligt att inom en överskådlig framtid ge de allmänna advokatbyråerna en prisledande ställning. En mycket stor fördel skulle därmed enligt LO:s mening gå förlorad.

Göteborgs stads rättshjälpsanstalt anför att det antal utlänningar som vederbörande allmänna advokatbyrå kommer att betjäna kommer att ha stor betydelse för dimensioneringen av de allmänna advokatbyråerna. Styrelsen understryker vidare vikten av att den nya organisationen ges erforderliga resurser från starten. Styrelsen framhåller att i Göteborgs

och Bohus län, där den utomprocessuella rättshjälpen är ordnad enligt jämtlandssystemet, sådan rättshjälp år 1968 lämnades endast i 216 ärenden. Ett stort latent behov av rättshjälp måste anses föreligga här. Även *Malmö stads rättshjälpsanstalt* pekar på att åtskilliga av rättshjälpsanstalterna har ytterst tidsödande mål och ärenden som berör utländska medborgare, där ofta tolk måste användas och där ofta utländsk lag måste tillämpas. Också i detta yttrande understryks behovet av erforderlig personal. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* erinrar om att de på de allmänna advokatbyråerna anställda juristerna kommer att få fullgöra arbetsuppgifter, som rättshjälpsanstalternas jurister f. n. inte alls eller bara i ringa omfattning sysslar med. Det är därför angeläget att dessa jurister erhåller erforderlig utbildning.

I fråga om chefen för allmänna advokatbyrån understryker *Sveriges advokatsamfund* vikten av att verksamheten vid de statliga rättshjälpsbyråerna bedrivs under iakttagande av samma regler om god advokatsed som de privata advokaterna enligt rättegångsbalken är skyldiga att följa. Detta är angeläget både från allmänhetens synpunkt och för att vidmakthålla förtroendet för den statliga advokatverksamheten. Uppställer man inte något krav på att åtminstone chefen för en allmän advokatbyrå skall vara advokat, har man emellertid inga garantier för att god advokatsed blir iakttagen på byrån. Om ingen befattningshavare på allmänna advokatbyrån är advokat, skulle f. ö. ett användande av denna benämning innebära att staten själv satte sig över det i lag stadgade förbudet mot obehörigt begagnande av advokattiteln. Enligt *hovrätten över Skåne och Blekinge* bör beteckningen allmänna advokatbyrån stå som en garanti för att dessa byråer är minst lika dugliga och pålitliga som enskilda advokater. Ett oavvisligt krav är därför att föreståndaren för allmän advokatbyrå skall vara advokat. Han bör i denna egenskap stå under advokatsamfundets tillsyn och disciplinära myndighet. Detsamma bör gälla om övriga jurister på byrån, bortsett från de biträdande jurister som håller på att utbilda sig till advokat. Även *nedre justitierevisionen, hovrätten för Västra Sverige, Göteborgs rådhusrätt, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* samt *Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* utgår från att åtminstone föreståndaren skall vara advokat.

Nedre justitierevisionen påpekar att det dubbla övervakningssystemet för de statligt anställda advokaterna — genom advokatsamfundet samt genom JK och JO — kan föra med sig problem från bl. a. offentlighetssynpunkt. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* framhåller att staten, om beteckningen allmän advokatbyrå skall få användas, bör stå samma ansvar för de anställda juristernas åtgärder som advokatsamfundet gör genom sin ersättningsfond, ev. på så sätt att statsverket bidrar till fonden.

14 Rättshjälpsmyndigheterna

14.1 Promemorian

Som redan har nämnts innebär promemorieförslaget att rättshjälpsmyndigheterna i princip skall handha alla administrativa uppgifter på rättshjälpsområdet. Till närmare diskussion tas i promemorian upp frågan om vem som skall utse juridiskt biträde och offentlig försvarare samt frågan om vem som skall bestämma ersättning till sådant biträde.

I fråga om annat biträde än offentlig försvarare föreslås i promemorian att uppgiften att utse sådant biträde i det nya rättshjälpssystemet läggs på rättshjälpsmyndigheten. Som skäl anförs i första hand att frågan om utseende av biträde kan gälla angelägenhet som inte leder till rättegång och i varje fall ofta aktualiseras redan innan rättegång har inletts. Vidare åberopas att kontrollen över rättshjälpskostnaderna genom den ifrågasatta ordningen kan effektiviseras. Genom sin erfarenhet av biträdenas debiteringar kan rättshjälpsmyndigheterna, utan att eftersätta den rättssökandes intresse, i vissa fall underlåta att utse biträde som har visat sig tillämpa betydligt högre debiteringsnormer än andra. I promemorian understryks dock att det sagda inte innebär, att någon saklig ändring bör göras i nu gällande princip att den rättssökande i görligaste mån skall få det biträde som han själv har föreslagit. Rättshjälpsmyndighetens valmöjlighet aktualiseras emellertid i alla de fall där vederbörande inte har framställt något eget förslag. I promemorian pekas slutligen på det förhållandet att de allmänna advokatbyråernas jurister i framtiden kommer att få svara för en betydligt större del av uppdragen som biträde än vad rättshjälpsanstalternas jurister nu gör. Även av detta skäl anses lämpligt att uppgiften att utse biträde läggs på rättshjälpsmyndigheterna.

I fråga om offentlig försvarare föreslås i promemorian att domstol fortfarande skall avgöra om behov av offentlig försvarare föreligger. Rättshjälpsmyndigheten skall däremot utse försvarare.

Intresset av kostnadskontroll skulle enligt promemorian även här främjas genom att rättshjälpsmyndigheten står för personvalet. Utgångspunkten bör givetvis här liksom när det gäller annat biträde vara att den misstänktes förslag skall respekteras i samma utsträckning som nu gäller. Emellertid är det mycket vanligt att den misstänkte i brottmål inte själv framställer något förslag om vem som skall biträda honom. Rättshjälpsmyndigheten kan i sådana fall se till att en från alla synpunkter lämplig person utses. Därvid kommer givetvis också kostnadssynpunkten in i bilden.

En sådan lösning kan också innebära praktiska fördelar, främst när det gäller mål med anhållna eller häktade. I sådana mål uppkommer ofta svårigheter när det gäller att planera häktnings- och huvudför-

handlingarna. Korta tidsfrister gäller och advokaterna måste vara beredda att åta sig försvararuppdragen med mycket kort varsel. Ofta kan de advokater som vanligen anlitas ha förhinder och från domstolens sida måste man lägga ned ett tidsödande arbete för att åstadkomma att en lämplig advokat kan åta sig försvaret. Om uppgiften att utse försvarare förläggs till rättshjälpsmyndigheten, skulle domstolarna kunna befrias från en del av detta arbete. Rättshjälpsmyndigheterna skulle genom samarbete med advokaterna kunna fungera som ett serviceorgan åt domstolarna när det gäller att tillhandahålla försvarare. Ett system skulle kunna etableras som innebär att åklagaren eller domstolen bara behöver anmäla behovet av försvarare i mål som skall handläggas vid viss tidpunkt och att rättshjälpsmyndigheten därefter omedelbart kan utse en lämplig advokat. Detta system kan givetvis tillämpas även i brottmål av mindre brådskande natur.

I frågan om vem som skall bestämma ersättning till biträde eller offentlig försvarare erinras i promemorian om att samhällets kostnader för den processuella rättshjälpen har ökat mycket kraftigt under senare år. Ett av skälen till kostnadsökningen kan vara att ersättningsanspråken f. n. prövas av ett mycket stort antal myndigheter som vid sin bedömning saknar vägledande prejudikat och som i allmänhet saknar möjlighet att göra jämförelser mellan annat än en begränsad krets advokater. En kostnadskontroll genom rättshjälpsmyndigheterna, som förutsätts bli underställda en central myndighet och inte uppgå till flera än i princip en i varje län, torde kunna bli betydligt effektivare och mer präglad av enhetlighet. Det torde vidare finnas goda skäl att anta att rättshjälpsmyndigheterna i sin verksamhet kan ägna mer uppmärksamhet åt kostnadsfrågorna än domstolarna för vilka dessa frågor utgör bara en av en mängd arbetsuppgifter.

I promemorian tas därefter upp invändningen att domstolen i det enskilda fallet bäst kan bedöma advokatens insatser och därför skulle vara bättre ägnad att pröva förekommande ersättningsanspråk. Värdet av denna invändning bör enligt promemorian inte överdrivas. I många mål är arbetet av tämligen rutinbetonad karaktär och utrymmet för olika prissättning av arbetet är begränsat. Det synes inte osannolikt att det till stor del är kostnaderna i dessa mål som har lett till den nuvarande kostnadsökningen. Rättshjälpsmyndigheten skall givetvis också ha möjlighet att vid behov få del av domstolens syn på ersättningsfrågan genom att inhämta domstolens yttrande. Möjligheten bör användas främst i mål där kostnaderna uppgår till inte alltför obetydliga belopp men bör stå öppen beträffande alla kategorier mål eller ärenden.

I promemorian föreslås sålunda att rättshjälpsmyndigheterna i alla mål eller ärenden inför domstol eller förvaltningsmyndighet skall pröva frågan om ersättning av allmänna medel till juridiskt biträde. Beträffande den utomprocessuella rättshjälpen anses annat inte kunna kom-

ma i fråga än att kostnadskontrollen läggs på rättshjälpsmyndigheterna. Däremot skall enligt förslaget domstolarna även i fortsättningen pröva frågor om motparts ansvar för rättegångskostnader i tvistemål samt den tilltalades återbetalningsskyldighet för vissa kostnader i brottmål. Enligt den föreslagna ordningen skall alltså två myndigheter i stället för en ta ställning till kostnadsfrågorna.

I promemorian konstateras att i flertalet fall kostnadsprövningen inte torde behöva bli mer komplicerad än att kostnadsräkningen och domen tillsammans utgör ett fullt tillräckligt underlag för prövningen. I vissa fall kan självfallet kompletterande uppgifter visa sig nödvändiga. För sådana fall torde rättshjälpsmyndigheten få ges befogenhet att inhämta domstolens yttrande i ersättningsfrågan. I vissa fall kan det också vara motiverat att rättshjälpsmyndigheten lånar domstolens akt eller vissa handlingar i akten.

Det ligger i sakens natur att det skulle vara fördelaktigt om rättshjälpsmyndigheten alltid kunde fatta sitt beslut i ersättningsfrågan innan domstolen prövar frågan om återbetalningsskyldighet. En sådan ordning skulle emellertid förutsätta ändringar i gällande regler om domstols tidsfrister för att meddela dom eller beslut. Fristerna skulle få förlängas ganska betydligt. En sådan förlängning kan enligt promemorian inte förordas. Som utgångspunkt skall alltså gälla att rättshjälpsmyndigheten fattar sitt beslut i ersättningsfrågan efter det att domstolen har avgjort målet.

I fråga om tvistemålen föreslås i promemorian att bestämmelserna i 18 kap. RB om parts rättegångskostnad i princip skall ha motsvarande tillämpning i fråga om statsverkets kostnad för rättshjälpen och att partens rättshjälpsavgift inte skall anses som rättegångskostnad. Statsverket skall helt träda i partens ställe som borgenär såvitt gäller rättshjälpskostnaderna. Prövningen om och i vilken omfattning motpart skall förpliktas att ersätta dessa kostnader skall liksom hittills ankomma på domstol. Denna prövning, som skall omfatta alla dessa kostnader, skall liksom nu ske i samband med målets avgörande.

Mot den angivna bakgrunden föreslås följande ordning för kostnadsfrågans prövning hos domstol och rättshjälpsmyndighet. Biträdet får liksom f. n. ange sitt ersättningsanspråk inför rätten. I motsats till vad som nu gäller skall han därvid alltid inge en specificerad kostnadsräkning. I fall när rätten finner att motparten inte skall åläggas att betala någon del av biträdeskostnaden har rätten i regel ingen anledning att pröva skäligheten av den begärda ersättningen. I fall när betalningsskyldighet för motparten kommer i fråga skall rätten enligt bestämmelserna i 18 kap. 8 § RB pröva om biträdeskostnaden har varit skäligen påkallad för att tillvarata partens rätt. I promemorian anmärks att denna prövning i regel kommer att bli av en betydligt mer summarisk natur än den prövning av ersättningsanspråket som rätten enligt gäl-

lande ordning företar. Med inrättandet av ett särskilt organ för prövningen av ersättningen och efter införandet av ett taxesystem torde det nämligen enligt promemorian bli mycket ovanligt att anspråken på ersättning kommer att ligga på en sådan nivå att prutningar ter sig påkallade.

I en del fall kommer det uppenbarligen att inträffa att rättshjälpsmyndigheten i motsats till domstolen finner att den begärda ersättningen har varit för hög och därför beslutar att tillerkänna biträdet ett lägre belopp. I normalfallet att förlorande motpart ålagts att betala hela rättshjälpskostnaden innebär rättshjälpsmyndighetens beslut om nedsättning bara att ersättningsskyldigheten skall reduceras med samma belopp som nedsättningen har avsett. I vissa fall, t. ex. när den förlorande parten har förpliktats att utge jämkad ersättning, kan däremot svårighet föreligga att utan vidare fastställa konsekvenserna av nedsättningen. Med hänsyn främst till sådana fall men också till önskvärdheten att misstag undviks i enklare fall föreslås i promemorian att domstolen, om nedsättning har skett, på nytt skall pröva kostnadsfördelningen. Vid domstolens prövning skall bestämmelserna i RB om förfarandet vid rättelse av dom eller beslut ges motsvarande tillämpning.

Eftersom antalet fall då nedsättning sker sannolikt kommer att bli förhållandevis obetydligt bör domstolen när målen avgörs kunna utgå från att kostnadsfördelningen inte kommer att rubbas av rättshjälpsmyndighetens prövning av ersättningsfrågan. I sitt avgörande bör alltså domstolen ange motpartens betalningsskyldighet med ett bestämt belopp utan reservation för eventuell nedsättning.

I fråga om ersättning till offentlig försvarare och återbetalningsskyldighet i brottmål torde i allt väsentligt den i det föregående nämnda ordningen kunna tillämpas. Även här skall alltså rätten när ersättningsskyldighet mot statsverket kommer i fråga i princip göra en bedömning om begärd ersättning synes skälig. Därefter får rätten med tillämpning av bestämmelserna i 31 kap. avgöra ersättningsskyldighetens omfattning. I promemorian understryks att en nedsättning av begärd försvararersättning i många fall inte kommer att påverka rättens kostnadsbeslut. Med den föreslagna vidgningen av möjligheten till jämkning av kostnadsansvaret enligt 31 kap. 1 § RB torde det nämligen bli ganska vanligt att den dömde inte förpliktas att ersätta statsverket hela eller ens större delen av försvararkostnaden. Betalningsskyldigheten bör bestämmas så att den tillsammans med påföljden i övrigt utgör en lämplig reaktion på brottet. En nedsättning av den begärda ersättningen bör därför i regel påverka rättens kostnadsbeslut bara i de fall när en tillämpning av beslutet skulle leda till att den dömde får betala ett högre belopp än som svarar mot statsverkets faktiska kostnad.

Rättshjälpsmyndighetens prövning skall ske först sedan domen har vunnit laga kraft. Dessförinnan skall ersättningen kunna utbetalas som

förskott. Genom denna ordning undviker man att rättshjälpsmyndigheten när mål förs genom flera instanser får pröva biträdets eller försvararens ersättningsanspråk i flera omgångar.

Den föreslagna ordningen bör enligt promemorian i tillämpliga delar gälla även beträffande mål eller ärenden vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet när beslut om kostnadsfördelning kommer i fråga.

Som redan har nämnts föreslås i promemorian att de allmänna advokatbyråerna knyts till rättshjälpsmyndigheterna. Vad som tidigare har sagts om att de allmänna advokatbyråerna enligt förslaget i första hand skall bygga på de nuvarande rättshjälpsanstalterna och att en allmän advokatbyrå i princip skall finnas i varje län kommer alltså att gälla även rättshjälpsmyndigheterna. I promemorian framhålls att man vid uppbyggnaden av rättshjälpsmyndigheternas administrativa del måste beakta att rättshjälpsreformen kommer att innebära en väsentlig ökning av antalet ärenden i vilka rättshjälp skall kunna utgå. Beslutanderätten i flertalet frågor om rättshjälp enligt den föreslagna lagstiftningen skall ligga hos myndigheterna. I förhållande till gällande ordning kommer dessa frågor att bli mer komplicerade, framför allt genom reglerna om intresseprövning och avgift. Ökningen av antalet ärenden för i sin tur med sig behov av en utvidgad administration. Genom att endast en rättshjälpsmyndighet skall finnas i varje län kommer myndigheterna att bli förhållandevis få, vilket bör vara ägnat att underlätta strävandena att nå fram till en enhetlig praxis och en effektiv kostnadskontroll.

När det gäller organisationen av och verksamheten vid en rättshjälpsmyndighet anförs i promemorian att anledning saknas att för varje myndighet ha en särskild styrelse med uppgift att leda verksamheten vid myndigheten. De uppgifter som f. n. ankommer på styrelsen för en rättshjälpsanstalt skall i den nya rättshjälpsorganisationen handhas av chefen för rättshjälpsmyndigheten och av centralmyndigheten. Verksamheten vid en rättshjälpsmyndighet med den därtill knutna allmänna advokatbyrån skall därför skötas av en chef, anställda jurister och administrativ personal. Chefen för en rättshjälpsmyndighet måste enligt promemorian med nödvändighet besitta erfarenhet av och vara lämplig för att handha administrativa sysslor. Vidare krävs med hänsyn till arbetsuppgiftens natur att vederbörande har avlagt juridisk examen. Han bör dessutom ha god praktisk erfarenhet av domstols- och advokatverksamhet. Chefen för myndigheten skall utses av Kungl. Maj:t. Personalfrågor i övrigt skall ankomma på centralmyndigheten.

Uppgiften att pröva mer komplicerade frågor enligt den föreslagna lagstiftningen bör enligt promemorian i princip ankomma på någon erfaren jurist på rättshjälpsmyndigheten. Intresset av att komma fram till en enhetlig praxis i olika frågor som inte är av rutinkaraktär talar

vidare för en koncentration av beslutanderätten inom myndigheten. Det är därför lämpligast att chefen för myndigheten får en vidsträckt beslutanderätt i ärenden enligt den föreslagna lagen, såväl i ansökningsärenden som i andra ärenden som ankommer på myndigheten. Å andra sidan är det av olika skäl klart att chefen för myndigheten måste ha möjlighet att i lämplig omfattning delegera beslutanderätten till andra befattningshavare på myndigheten. Denna möjlighet måste givetvis finnas vid de myndigheter som blir så stora att chefen inte ensam har möjlighet att fullgöra de myndighetsfunktioner som ankommer på myndigheten. Men även i övrigt bör delegation kunna ske. Särskilt i ansökningsärenden torde en sådan delegation kunna förekomma i stor omfattning. Det bör enligt arbetsgruppen ankomma på centralmyndigheten att för dessa och andra fall utfärda anvisningar för chefens för rättshjälpsmyndigheten möjlighet att delegera arbetsuppgifter till andra befattningshavare.

En inte oväsentlig del av arbete som sammanhänger med myndighetsfunktionerna torde inte komma att kräva juristkompetens. Som exempel nämns i promemorian viss utredning om de rättssökandes ekonomiska förhållanden, förmedling av uppdrag som biträde och offentlig försvarare och viss kostnadsprövning. Sådana och andra liknande göromål bör med fördel kunna anförtros kanslistpersonal.

14.2 Remissyttrandena

De remissinstanser som godtar en särskild administrativ organisation vill i allmänhet göra väsentliga inskränkningar i de regionala organens beslutsfunktioner och förordar att andra samhällsorgan, framför allt domstolarna, får viktiga beslutsfunktioner i rättshjälpssystemet.

Remissinstanserna godtar genomgående att den utomprocessuella rättshjälpen handhas av de särskilda administrativa organen. Någon erinran görs i allmänhet inte heller mot att rättshjälpen i förvaltningsärenden handhas av dessa organ.

Enligt *hovrätten för Västra Sverige* och *länsstyrelsen i Malmöhus län* bör emellertid i ärenden inför förvaltningsmyndighet prövningen av ersättning till biträde förläggas till vederbörande myndighet. Även enligt *HD:s* ledamöter kan en sådan lösning i viss utsträckning tillämpas inom förvaltning och förvaltningsprocess. *Hovrätten för Nedre Norrland* anser att det också bör ankomma på förvaltningsmyndighet, vid vilken talan har väckts eller är avsedd att väckas, att utse juridiskt biträde. *Länsstyrelsen i Jämtlands län* har samma uppfattning som sistnämnda hovrätt för den händelse den föreslagna organisationen skulle genomföras.

Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare finner det tveksamt hur beslutsförfarandet i ersättningsfrågor skall lösas när

uppdraget har lett till en administrativ besvärsprocess eller till en framställning hos administrativ myndighet. De administrativa domstolarna och myndigheterna saknar större erfarenhet i dessa frågor och får endast i undantagsfall — t. ex. i mål hos överexekutor — anledning att bedöma frågor om kostnadsersättningar av denna art. Frågan bör slutligen bedömas när man tar ställning till den administrativa besvärsprocessen. Föreningen tillstyrker därför att rättshjälpsmyndigheterna får besluta om ersättning i förvaltningsärenden.

I fråga om den processuella rättshjälpen vill däremot åtskilliga remissinstanser göra mer eller mindre vittgående inskränknngar i rättshjälpsmyndigheternas beslutsfunktioner.

Förslaget att rättshjälpsmyndigheten skall utse annat rättegångsbiträde än offentlig försvarare tillstyrks eller lämnas utan erinran av något över hälften av de remissinstanser som har berört frågan. Förslaget i denna del godtas sålunda av bl. a. *Svea hovrätt, hovrätten för Västra Sverige, Stockholms rådhusrätt, Göteborgs rådhusrätt, socialstyrelsen, kammarrätten, RRV, flertalet hörda länsstyrelser, HD:s ledamöter, RR:s ledamöter, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare, Föreningen Sveriges statsåklagare, Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister, flertalet hörda rättshjälpsanstalter* samt *TCO.*

RR:s ledamöter framhåller att den föreslagna reformen inte kan undgå att påverka frågan om utseende av biträde. I och med att fri rättegång försvinner som ett självständigt institut och i stället infogas i ett rättshjälpssystem kommer förordnande av biträde inte på samma sätt som hittills att vara knutet till viss rättegång. Förordnandet lär ofta aktualiseras redan innan rättegång har inletts och det kan f. ö. vara ovisst om rättegång över huvud blir aktuell. Under sådana förhållanden kan uppgiften att förordna biträde knappast ligga hos annan än rättshjälpsmyndigheten. Enligt *Svea hovrätt* talar skäl för att biträde förordnas av det regionala rättshjälpsorganet, som också beslutar om rättshjälp och fastställer kostnadsbidrag. Den enskilde har ofta på ett tidigt stadium uppsökt en advokat, som då kan hjälpa klienten med att upprätta en ansökan och som därefter förordnas till biträde. Förordnande av biträde i ett tidigt skede kan underlätta en utomprocessuell förlikning. Liknande synpunkter anförs av *hovrätten för Västra Sverige, Stockholms rådhusrätt, Göteborgs rådhusrätt, RRV, länsstyrelsen i Stockholms län* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare.*

Domstolskommittén föreslår att domstol, i de fall där domstolen enligt kommitténs förord skall få bevilja rättshjälp åt part också skall få förordna biträde åt parten. Domstolen bör även vara oförhindrad att, när skäl är därtill, entlediga av rättshjälpsmyndighet utsett biträde och förordna annan i hans ställe.

Förslaget att rättshjälpsmyndighet skall utse rättegångsbiträde av-

styrks av de remissinstanser som ifrågasätter behovet av eller anser att det inte behövs en särskild organisation. Bortsett från *LO*, som menar att länsstyrelserna bör kunna ha hand om denna uppgift, anser dessa remissinstanser att domstolarna skall ha kvar sin befogenhet att förordna rättegångsbiträde. Samma uppfattning har vidare bl. a. *JK, hovrätten för Nedre Norrland, hovrätten för Övre Norrland, rådhusrätterna i Helsingborg* och *Borås, Sveriges advokatsamfund, rättshjälpsanstalten i Helsingborg* samt *SR* och *RLF*.

JK framhåller att domstolen har särskilda förutsättningar att utse den mest lämpade för uppdraget. Liknande uttalanden förekommer i yttrandena från bl. a. *hovrätten för Övre Norrland, rådhusrätten i Jönköping, länsåklagaren i Hallands län, SR, Jurist- och samhällsvetareförbundet* samt *RLF*.

Göta hovrätt diskuterar i sitt yttrande de av arbetsgruppen angivna skälen för att från domstol till rättshjälpsmyndighet överflytta befogenheten att utse biträde. Hovrätten anser att det i promemorian anförda exemplet på ökad kostnadskontroll förefaller mindre övertygande. Vägledande vid valet av biträde måste vara vederbörandes kvalifikationer för uppdraget och inte hans debiteringsnormer. Inte heller skälet att juristerna på de allmänna advokatbyråerna i framtiden kommer att i stor utsträckning svara för uppdragen som biträde anser hovrätten, om därmed åsyftas organisatoriska fördelar, ha någon större vikt. Att frågan om utseende av biträde kan gälla angelägenhet som inte leder till rättegång och i varje fall ofta aktualiseras innan rättegång har inletts finner hovrätten slutligen inte vara ett bärande argument. Detta problem löses för närvarande på ett tillfredsställande sätt genom praxis i fråga om ersättning enligt LFR till biträde för förberedande arbete med målet. I huvudsak samma synpunkter anförs av *Sveriges advokatsamfund*.

Även *rådhusrätterna i Jönköping* och *Borås* tar upp uttalandet i promemorian att rättshjälpsmyndigheterna, utan att eftersätta den rättssökandes intresse, i vissa fall kan underlåta att utse biträde som har visat sig tillämpa betydligt högre debiteringsnormer än andra. Enligt förstnämnda rådhusrätt bör frågan om advokat har debiterat för hög ersättning beaktas endast vid bestämmande av ersättningens belopp. Däremot bör en för hög debiteringsnorm inte ha någon inverkan på frågan om förordnande skall ges eller ej. Den sistnämnda rådhusrätten menar att risk kan finnas att allmänheten kan uppfatta en sådan åtgärd som monopolsträvande från de allmänna advokatbyråernas sida. Rådhusrätten i Borås anser det vidare inte vara tilltalande från principiell synpunkt att en privatpraktiserande jurist skall vara beroende av en statlig förvaltningsmyndighet vid bedömningen om han är lämpad som biträde åt part i rättegång. Vikten av att biträdet har en fristående ställning betonas också av bl. a. *Sveriges advokatsamfund, SR, SACO* och *Svenska försäkringsbolags riksförbund*.

Förslaget att rättshjälpsmyndighet skall utse offentlig försvarare gillas eller lämnas utan erinran av ett fåtal remissinstanser. Dessa är *länsåklagaren i Värmlands län, Möre och Ölands häradsrätt, länsstyrelserna i Kronobergs* och *Hallands län, Jämtlands läns landsting, Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister, Stockholms stads rättshjälpsanstalt* samt *TCO*. En tveksam inställning har *rådhusrätten i Luleå, länsstyrelsen i Stockholms län* och *Stockholms läns landstings rättshjälpsanstalt*. Bland *RR:s ledamöter* råder delade meningar om lämpligheten av förslaget i denna del.

Socialstyrelsen anser det i och för sig vara likgiltigt om offentlig försvarare förordnas av domstol eller rättshjälpsmyndighet. Risken för att uppdragen skall styras till viss eller vissa advokater finns i båda systemen och motverkas i viss mån genom bestämmelsen att advokat som sökanden själv föreslår i första hand skall utses. *Föreningen Sveriges statsåklagare* anser sig kunna godta förslaget om, som föreningen förordar, ersättningsregeln i 31 kap. 1 § RB ändras därhän att kostnaden för offentlig försvarare i princip skall stanna på statsverket oavsett utgången i målet. Liknande synpunkter anförs av *länsåklagaren i Östergötlands län*.

Alla övriga remissinstanser anser att domstol inte bara skall pröva behovet av offentlig försvarare utan även utse försvarare.

Stockholms rådhusrätt framhåller att intresset av kostnadskontroll inte kan vara ett vägande argument för att förordnandefunktionen skall utövas av rättshjälpsmyndigheten. Enligt rådhusrättens uppfattning bör vederbörande advokats allmänna lämplighet för uppdraget ensam vara utslagsgivande. Vid denna prövning bör de av advokaten tillämpade debiteringsnormerna sakna betydelse. Skäligheten av arvodet prövas ju i särskild ordning när uppdraget är slutfört. Rådhusrätten delar inte heller uppfattningen att rättshjälpsmyndigheten kan se till att en från alla synpunkter lämplig person utses till offentlig försvarare. Alla advokater är i och för sig inte lika lämpliga att utföra försvaret oberoende av målets beskaffenhet. Lämplighetsprövningen bör ske under hänsynstagande till de särskilda omständigheterna i varje särskilt mål. Den förutsätter kännedom om såväl målet som de olika advokaternas särskilda kvalifikationer. I de många mål som är omfattande och svårbedömda ter det sig för rådhusrätten naturligt att välja försvarare inom en krets av advokater, om vilken rätten vet att försvararen fyller de krav som den tilltalade har rätt att ställa på honom. Det torde vara svårt att skaffa sig en sakligt grundad uppfattning om en advokats lämplighet för ett visst försvararuppdrag utan att ha en fortlöpande erfarenhet av hans insats i olika rättegångar. Domstolarna måste ha bättre möjligheter än rättshjälpsmyndigheterna att vinna dessa erfarenheter. Även om rådhusrätten anser det i och för sig önskvärt med en ökad spridning av försvararuppdragen förutsätter en sådan bl. a. en fortbildning av advo-

kater som inte tidigare i större utsträckning har ägnat sig åt brottmål. En allt större del av brottsligheten tenderar vidare att specialiseras i sådan grad att det knappast torde vara tänkbart att vissa försvararuppdrag kan handhas av andra än ett begränsat antal specialister. Skall rättshjälpsmyndighet utse försvarare är det naturligt, om godtycke skall undvikas, att bland advokaterna med egen praktik uppdragen kommer att fördelas i stort sett efter turordningssystem. En sådan metodik skapar emellertid enligt rådhusrättens mening inte de bästa förutsättningarna för att den tilltalades intressen alltid tas tillvara på ett skickligt och för honom själv förtroendeingivande sätt och för att rättegången kan genomföras på ett sätt som medför den minsta påfrestningen för den tilltalade. Beträffande de praktiska problemen, anför rådhusrätten vidare, skulle domstolarna visserligen befrias från visst arbete om uppgiften att förordna försvarare överflyttades på rättshjälpsmyndigheten. I brottmål av mindre brådskande natur är emellertid denna uppgift inte särskilt betungande. Det är i mål med anhållna eller häktade som svårigheter ofta uppkommer att planera häktnings- och huvudförhandlingar. Dessa svårigheter löses emellertid inte genom att själva förordnandet anförtros annan myndighet. Förfrågan till en advokat om han kan åta sig ett uppdrag innefattar i dessa fall ofta även ett förhandlande om lämplig tidpunkt för rättens sammanträde. Domstolen är därvid inte alltid låst utan har vissa möjligheter att anpassa rättegångsförhandlingarna efter det uppkomna läget. För att detta skall hinnas med inom den snäva tidsram som lagen medger måste förutsättas att förhandlaren har en direkt kontakt med vederbörande advokat och en samlad överblick över arbetsläget i domstolen. Endast vederbörande domare eller hos denne tjänstgörande sekreterare har den erforderliga överblicken. Det kan därför — om kravet på att vederbörande advokat skall vara lämplig fattas i den mening som rådhusrätten har angett — antas att i många fall ytterligare praktisk olägenhet uppkommer genom att kommunikationerna skall gå genom en tredje part, dvs. rättshjälpsmyndigheten. Däremot kan naturligtvis rättshjälpsmyndigheten, om den handhar förordnandena, genom sin centrala position antas få en viss överblick över de enskilda advokaternas samlade arbetsbörda vid ett bestämt tillfälle och på så sätt kunna undvika onödiga förfrågningar. Vägda mot de tidigare angivna olägenheterna finner emellertid rådhusrätten inte heller de praktiska vinsterna vara sådana att det är motiverat att överflytta uppgiften att utse försvarare från domstolen till rättshjälpsmyndigheten.

HD:s ledamöter uttalar att rättshjälpen enligt förslaget får en annan karaktär i fråga om brottmålen än när det gäller andra mål och ärenden, i det att någon avgiftsskyldighet inte skall förekomma här. Vidare föreligger den skillnaden att, när behov av offentlig försvarare yppar sig, situationen regelmässigt är sådan att saken leder till rättegång, me-

dan i andra fall en utomprocessuell lösning ofta eftersträvas. Även praktiska skäl talar för att domstolen skall utse försvarare. Det kan t. ex. förekomma att frågan om att utse offentlig försvarare åt en tilltalad aktualiseras först vid förhandling inför rätten. Det skulle då innebära en onödig omgång att behöva avvakta rättshjälpsmyndighetens beslut i frågan, särskilt i de fall då den tilltalade är åtföljd av advokat. Även andra brådskande fall kan tänkas. För de rättssökande lär det, anför HD:s ledamöter vidare, i många fall anses som en från rättssäkerhetssynpunkt viktigare fråga att få försvarare i brottmål än att få biträde i tvistemål, och även rättssäkerhetsskäl talar således för att beslutanderätten i fråga om juridiskt biträde i brottmål i sin helhet ligger hos domstolarna. *RÅ* anser att risk finns att förslaget i förhållande till nuvarande ordning skulle medföra försämrade möjligheter för den misstänkte att oberoende av sina ekonomiska villkor erhålla kvalificerad biträdeshjälp. *Rådhusrätten i Borås* framhåller att i fråga om offentlig försvarare principiella skäl talar än starkare än vid biträdesförordnande i tvistemål för att det inte bör vara en statlig förvaltningsmyndighet som prövar vederbörandes lämplighet och beslutar om förordnandet. I brottmål är det särskilt angeläget att den misstänkte till sin hjälp har en person som är helt oberoende i förhållande till förvaltningsmyndigheterna. Under nuvarande samhällsförhållanden är väl risken för att en offentlig försvarare skall utsättas för obehörig påtryckning från någon förvaltningsmyndighet obetydlig eller obefintlig. Men principen är så betydelsefull att den under alla omständigheter bör upprätthållas.

Någon eller några av dessa synpunkter återkommer i övriga avstyrkande yttranden.

Vad därefter gäller uppgiften att pröva ersättning till rättegångsbiträde eller offentlig försvarare understryker remissinstanserna, som tidigare har nämnts i avsnittet om taxor, genomgående behovet av en effektiv kostnadskontroll vid en utbyggnad av rättshjälpen. En del remissinstanser menar att det nuvarande kontrollsystemet inte är helt tillfredsställande. Åtskilliga andra anser att påståendet i promemorian att kontrollen hos domstolarna visar betydande brister i enhetlighet och effektivitet är felaktigt eller i vart fall betydligt överdrivet. Dessa remissinstanser anser att promemorian inte ger belägg för att biträdes- och försvarararvodena inte skulle ha hållit sig på en rimlig nivå.

Förslaget i promemorian att de administrativa organen skall handha den processuella kostnadskontrollen tillstyrks eller lämnas utan erinran av *en länsåklagare, två underrätter, socialstyrelsen, kammarrätten, länsstyrelsen i Hallands län, Jämtlands läns landsting, RR:s ledamöter, Föreningen Sveriges statsåklagare, Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister, Stockholms stads rättshjälpsanstalt, TCO* och *SR*. Det stora flertalet remissinstanser ställer sig däremot avvisande till den föreslagna ordningen.

RR:s ledamöter framhåller att skäl kan anföras för att domstolarna skall ha kvar sin nuvarande befogenhet att bestämma biträdesersättning i rättegång, bl. a. att domstolen i det enskilda fallet bäst kan bedöma advokatens insatser och den besvärande komplikation som uppkommer när rätten i visst fall kan tvingas ompröva sitt beslut om rättegångskostnadernas fördelning. Trots dessa invändningar tillstyrks förslaget att rättshjälpsmyndighet fastställer advokatarvode även i mål som går till rättegång. Starka skäl talar nämligen för att arvodet bestäms i samma ordning och av samma instans vare sig målet går till rättegång eller ej. Samma skäl föranleder *rådhusrätten i Luleå* att godta förslaget att ersättning till rättshjälpsbiträde och offentlig försvarare bestäms av rättshjälpsmyndigheten. Den föreslagna ordningen för ersättningsprövningen anser emellertid rådhusrätten — i likhet med *Möre och Ölands häradsrätt* — inte godtagbar.

Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister finner att en samordning av resurserna, erforderlig effektivitet och en enhetlig tillämpning bäst uppnås om all arvodesprövning överlämnas åt samma myndighet. I övervägande antalet fall blir granskningen rutinbetonad och bedömningen kan med lätthet ske på grund av dom och advokatens kostnadsräkning. Regelmässigt torde förfarandet bli smidigt och okomplicerat. De svårigheter som uppstår genom förslagets bestämmelser om motparts och tilltalads återbetalningsskyldighet kan undanröjas med en regel att domstolen skall bestämma återbetalningsskyldigheten till en kvotdel av det belopp som rättshjälpsmyndigheten slutligen fastställer. Taxesystemet kommer f. ö. att underlätta prövningen. Varje mål kräver ett visst mått av förarbete och i många fall är dessa förberedelser större och mera arbetskrävande än den processuella delen. En befattningshavare med ingående kännedom om advokaters verksamhet och arbetsvillkor måste därför ha bättre möjligheter än domstolen att bedöma skäligheten av begärt arvode. Även om viss enhetlighet kan ernås genom centrala direktiv till domstolarna i administrativ ordning, anför föreningen vidare, så kvarstår dock att prövning måste ske av ett stort antal domstolar och i många fall av olika avdelningar inom domstolarna, medan enligt förslaget prövningen koncentreras till ett tjugotal myndigheter under en central instans. Ytterligare ett skäl att föra all prövning av arvoden till samma instans är de uppgifter som rättshjälpsorganisationen kan förväntas bli anförtrodd i ett kommande förslag om offentligt biträde i förvaltningsärenden. Arvodesprövningen bör för sådana fall läggas på rättshjälpsmyndigheten för att undvika ytterligare splittring. *Stockholms stads rättshjälpsanstalt* framför i huvudsak samma synpunkter.

Som tidigare har nämnts anser *Föreningen Sveriges statsåklagare* de välmotiverat att låta kostnadskontrollen på hela rättshjälpsområdet ut övas av ett fåtal för ändamålet särskilt organiserade organ. I fråga or ersättning till offentlig försvarare anser dock föreningen att det nuv

rande systemet bör behållas. Om emellertid, som föreningen förordar, ersättningsregeln i 31 kap. 1 § RB ändras därhän att kostnaden för offentlig försvarare i princip skall stanna på statsverket oavsett utgången, bör rättshjälpsmyndigheten även kunna fastställa ersättning till offentlig försvarare. Liknande synpunkter anförs av *länsåklagaren i Östergötlands län. Socialstyrelsen* understryker att det vid kostnadskontrollen gäller att tillse att ersättningsbeloppen till utomstående rättshjälpsbiträden inte pressas så att konkurrens mellan de allmänna advokatbyråerna och de privatpraktiserande advokaterna blir omöjlig.

Det stora flertalet remissinstanser har avstyrkt förslaget att den processuella kostnadskontrollen skall handhas av rättshjälpsmyndigheterna och förordat att kontrollen får ligga kvar hos domstolarna. Inräknat de remissinstanser, som inte vill ha någon särskild administrativ organisation, avstyrks förslaget av *JK, RÅ, flertalet hörda överåklagare* och *länsåklagare, nedre justitierevisionen, samtliga hovrätter, praktiskt taget samtliga hörda underrätter, RRV, flertalet hörda länsstyrelser, domstolskommittén, HD:s ledamöter, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare, Sveriges advokatsamfund, flertalet hörda rättshjälpsanstalter, SACO, Jurist- och samhällsvetareförbundet, Svenska försäkringsbolags riksförbund, RLF* och *Svenska företagares riksförbund. LO* anser att domstolarna åtminstone i ett initialskede bör få behålla uppgiften att pröva ersättning till biträde och offentlig försvarare.

HD:s ledamöter anför att det av promemorian inte framgår om det föreslagna administrativa beslutsförfarandet är avsett att vara exklusivt, så att hinder skulle möta mot en efterföljande prövning av ersättningsanspråken inför domstol. Sannolikt ligger en sådan tanke bakom förslaget. Så som detta är utformat kan det emellertid ifrågasättas, om det skulle föreligga något hinder mot en process mellan advokaten — uppdragstagaren och staten — uppdragsgivaren i ersättningsfrågan. Utan att ta ställning till detta understryker HD:s ledamöter att en lösning, som skulle innebära att ersättningsfrågorna prövades enbart av statens egna administrativa organ inte kan anses godtagbar från rättssäkerhetssynpunkt och även skulle strida mot vedertagna principer för bestämmande av löner åt anställda och ersättningar åt uppdragstagare i allmänhet. Å andra sidan framhålls att en domstolsprövning i efterhand skulle innebära en otillfredsställande lösning från praktiska synpunkter.

Domstolskommittén anför att domstolen, även om den med den föreslagna ordningen inte får pröva anspråk på ersättning av allmänna medel, likväl är tvungen att ta ställning till kostnadsanspråk från part som inte har rättshjälp. Härav kan följa att olika ersättningsnormer kan komma att gälla för den rättshjälpsberättigade partens egna kostnader och för vad han kan förpliktas ersätta motparten. Det är uppenbart att en sådan oenhetlig bedömning av rättegångskostnaderna är otillfredsställande. Mot uppdelningen av kostnadskontrollen så att den

för utomprocessuella angelägenheter utövas av rättshjälpsmyndighet och för processuella angelägenheter av domstol kan invändas, anför domstolskommittén vidare, att den leder till ett dubbelt överprövningssystem, i det förra fallet administrativt och i det senare judiciellt. Eftersom det emellertid rör sig om två i viss mån olika områden kan någon egentlig olägenhet inte anses uppkomma härav, särskilt som på sikt en samordning kan komma till stånd i fråga om normer som anses ha giltighet över hela fältet.

JK framhåller att den föreslagna ordningen är förenad med uppenbara olägenheter i olika avseenden. Det är till en början uppenbart att rättshjälpsmyndighetens underlag för kostnadsprövningen, dvs. kostnadsräkningen och domstolens dom i målet, är betydligt sämre än det underlag som domstolen normalt har för sin bedömning av ersättningsfrågorna. Inte ens om myndigheten begagnar sig av möjligheten att låna domstolens akt i målet, får myndigheten samma grund för sin bedömning som domstolen. Det gäller särskilt skäligheten av biträdets arvode. Begäran om yttrande från domstolen medför avsevärt merarbete för denna. Att rättshjälpsmyndighetens prövning skall ske först sedan domen har vunnit laga kraft är vidare förenat med uppenbara olägenheter, särskilt i mål som förs genom flera instanser. Parter och ombud får under lång tid sväva i ovisshet om den slutliga utgången i kostnadsfrågan, och svårigheten för myndigheten att rätt bedöma skäligheten av debiterade kostnader blir större ju längre tid som förflyter från kostnadernas uppkomst. Varken den som kräver ersättningen eller ledamöterna i rätten — om de fortfarande tjänstgör i domstolen — har möjligheter att lämna tillförlitliga upplysningar i saken när längre tid har förflutit från handläggningen. Promemorieförslaget innebär också, anför JK vidare, att flera myndigheter får ta ställning till kostnadsfrågorna. Domstol måste sålunda även i fortsättningen pröva frågor om motparts ansvar för rättegångskostnader i tvistemål och tilltalads återbetalningsskyldighet för kostnader i brottmål. Redan den därav föranledda dubbelprövningen innebär en olägenhet. Den ordning för prövningen som har föreslagits i promemorian framstår som så opraktisk att den inte bör genomföras. Särskilt komplicerade blir, framhåller JK, ersättningsfrågorna i samband med beslut om återbetalningsskyldighet. En bedömning av kostnaderna måste i sådant fall göras av både domstolen och rättshjälpsmyndigheten. Tydligen förutsätts i promemorian att domstolen och rättshjälpsmyndigheten i regel skall komma till samma resultat. Om rättshjälpsmyndigheten i ett fall med återbetalningsskyldighet kommer till ett lägre ersättningsbelopp än domstolen skall emellertid domstolen på nytt pröva kostnadsfördelningen. Enligt förslaget skall bestämmelserna om rättelse av dom eller beslut ges motsvarande tillämpning i fråga om domstolens omprövning. Dessa bestämmelser är dock avsedda för en helt annan situation.

Liknande synpunkter anförs av övriga remissinstanser. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser det sålunda uppenbart att domstolen har väsentligt bättre möjligheter att utöva en effektiv kontroll i domstolsmålen än varje annan tänkbar myndighet. Domstolen har genom målets handläggning satt sig in i processmaterialet och rättsfrågorna och därtill ofta lärt känna parterna personligen. Kostnadsanspråken bedöms alltid i omedelbart samband med målets eller ärendets avgörande. Ofta görs denna bedömning under intrycket av en nyss avslutad huvudförhandling, vid vilken domstolen under biträdets plädering har fått presenterat för sig vilket arbete denne har utfört och fått möjlighet att bedöma om detta arbete har inneburit ett bidrag av värde för utredningen i sak och för prövning av rättsfrågorna. En överflyttning av bedömningen till annan myndighet kan inte innebära annat än att prövningen av kostnadsanspråket blir mera schablonartat. Någon effektivare bedömning uppnår man alltså inte. Hovrätten anmärker också att, om rättshjälpsmyndigheten bestämmer ersättningsbeloppet högre än vad domstolen har utgått från i sitt återbetalningsbeslut, det enligt förslaget inte finns någon möjlighet till rättelse eller överklagande. Enligt *Sveriges advokatsamfund* torde rättshjälpsmyndigheten, om den vill göra en ordentlig prövning, praktiskt taget alltid behöva ha tillgång till åtminstone domstolens akt, som ändock i mycket begränsad omfattning belyser advokatens insatser. Har målet handlagts inom stängda dörrar, måste man starkt ifrågasätta det rimliga i att de förhållanden som domstolen — kanske just av hänsyn till parterna — har funnit böra undandras offentligheten skall bli kända av en utomstående allmän advokatbyrås personal.

Rådhusrätten i Malmö tar upp frågan om den föreslagna möjligheten för rättshjälpsmyndigheten att inhämta yttrande från domstolen i kostnadsfrågan. Rådhusrätten framhåller att remissen måste besvaras av rätten i just den sammansättning som har handlagt målet. Nämndemännen, som enligt rådhusrättens erfarenhet regelmässigt har starkt intresse för kostnadsfrågan, kan som ledamöter av domstolen uppenbarligen inte uteslutas från besvarande av remissen. I en domstol av rådhusrättens storlek kan det medföra svårigheter och kostnader att ordna just samma sammansättning med nämnd och ordförande som i det ursprungliga målet. Enligt *Göteborgs rådhusrätt* måste yttrandet få avges av rättens ordförande, om remissförfarandet inte skall bli alltför betungande för domstolen. Ersättningsfrågan skulle då undandras nämndens bedömning och nämnden visar i dag ett mycket stort intresse för arvodenas storlek. *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* har samma uppfattning.

Förslaget att ändringsbeslut från rättshjälpsmyndigheten skall kunna föranleda ny domstolsbehandling enligt reglerna för rättelse av dom innebär, anför *rådhusrätten i Helsingborg,* att så gott som varje dom

i mål av någon betydelse kan bli föremål för ändring i fråga om rättegångskostnaderna sedan den i vederlagen mening har vunnit laga kraft. Det innebär vidare att rättegångskostnadsfrågan kan komma att prövas genom de rättsliga instanserna, därefter genom de administrativa instanserna och slutligen en andra gång bli föremål för domstolarnas prövning. *Hovrätten för Nedre Norrland* understryker att den föreslagna regleringen innebär en sådan avvikelse från principen att dom eller beslut som har vunnit rättskraft inte får, annat än under extraordinära förhållanden, på nytt tas upp till prövning, att den inte kan godtas. *Hovrätten för Övre Norrland* anser att förslaget i denna del är ägnat att dra riktigheten av domstolens avgörande i allmänhet i tvistemål. Enligt förslaget i promemorian skall, anför *rådhusrätten i Malmö*, möjligheten att förplikta den dömde att till statsverket återgälda kostnad för offentlig försvarare användas som ett led i samhällets reaktionssystem. Rådhusrätten, som finner detta riktigt, betonar att det är angeläget att denna samhällsreaktion kommer utan dröjsmål. Så kan emellertid svårligen ske, om arvodet skall bestämmas i efterhand, ev. efter remiss till olika domstolar, och om verkställighet inte kan ske förrän ett förfarande, motsvarande rättelse av dom, har genomförts.

Åtskilliga remissinstanser ifrågasätter om det är möjligt att göra några vinster genom den föreslagna ordningen. Enligt *hovrätten över Skåne och Blekinge* har man snarare anledning att säga sig att den nya organisationen genom dubbelarbete och mera invecklade handläggningsformer medför ett dyrbarare sätt att handlägga ersättningsfrågorna. *Hovrätten för Övre Norrland* framhåller att de vinster i fråga om tillerkända ersättningsbelopp, som möjligen skulle göras om man följde förslaget i promemorian, till stor del eller helt skulle motvägas av det betydligt dyrare administrativa maskineri som detta förslag skulle medföra. *Malmö stads rättshjälpsanstalt* uttalar att fördelen med att rättshjälpsmyndigheten prövar arvodesräkningarna skulle vara att man därigenom kunde få en möjligen enhetligare bedömning, när alla arvoden inom ett större område bedömdes av samma myndighet. Den föreslagna ordningen skulle emellertid enligt styrelsens mening medföra administrativa kostnader, som inte stod i rimlig proportion till vad som är att vinna i enhetlig kostnadskontroll.

Stockholms rådhusrätt har den uppfattningen att effektiviteten i kostnadskontrollen inte i nämnvärd mån skulle främjas genom att arvodesprövningen flyttas från domstol till annan myndighet. Enligt rådhusrätten kommer ett system med genomsnittstaxor eller normalarvoden ensamt att få avgörande inverkan på kostnadernas storlek. Att själva funktionen att pröva ersättningsanspråken och tillämpa taxesystemet handhas av annan myndighet än domstol kan inte utan vidare antas medföra någon förhöjd effektivitet i kontrollen. Så kan uppenbarligen inte bli fallet i det mycket stora antal fall när normalarvode enligt

taxan skall utgå. I de fallen saknar det sålunda från effektivitetssynpunkt betydelse vem som prövar anspråken. Fråga uppkommer då om rättshjälpsmyndigheten kan anses bäst skickad att pröva arvodet när avsteg från taxan åt det ena eller andra hållet bör ske på grund av omständigheter i det särskilda fallet. Rådhusrätten hävdar att så inte är förhållandet. Det torde i mer komplicerade mål vara praktiskt taget omöjligt att med ledning av enbart handlingarna, främst dom och domstolsprotokoll, bilda sig en riktig uppfattning om hur pass omfattande uppdraget har varit och hur advokaten har utfört detta. Ett system enligt vilket rättshjälpsmyndigheterna skall i någon nämnvärd utsträckning inhämta domstols mening om ett kostnadskrav skulle vara ytterligt opraktiskt och för domstolen synnerligen betungande. Det ligger närmare till hands att den myndighet som haft möjlighet att direkt följa advokatens insatser, dvs. domstolen, också skall pröva frågan om taxorna skall frångås på grund av omständigheterna i det särskilda fallet. Att domstolen därvid skall ha tillgång till specificerad kostnadsräkning är självfallet. Enligt rådhusrättens mening bör det också kunna övervägas att införa besvärsrätt för rättshjälpsmyndighet i fråga om ersättningsbeslut.

Om man vill ha en enhetligare bedömning, framhåller *nedre justitierevisionen,* synes rätta vägen vara att genom överklagande domstolsvägen åstadkomma sådana prejudikat som nu efterlyses. För att tillgodose önskemålet om en effektivare kostnadskontroll föreslår justitierevisionen att centralmyndigheten får behörighet att på det allmännas vägnar föra talan mot ersättningsbeslut. Om domstolarna blir skyldiga att till centralmyndigheten rapportera alla sådana beslut lär t. ex. genom databehandling snabbt kunna tas fram sådana avgöranden som påtagligt skiljer sig från vad som förefaller normalt. Ett överklagande kan därefter ske med betydande tyngd, grundat på ett omfattande statistiskt material. I undantagsfall kan kanske centralmyndighetens mening i någon form komma till uttryck redan i första instans. Sedan ett sådant system har verkat någon tid torde tillräckligt material ha samlats som grund för upprättande av en taxa med normalarvoden i ofta förekommande typer av mål. *Svea hovrätt* förordar att domstol till centralmyndigheten för prövning av frågan om fullföljd översänder avskrift av kostnadsräkning och domstolens ersättningsbeslut i fall då utdömd ersättning överstiger t. ex. 500 kronor.

Enligt *hovrätten för Västra Sverige* kan den kontroll över kostnaderna som förslaget vill åstadkomma till stor del tillgodoses genom det föreslagna systemet med genomsnittstaxor eller normalarvoden. Ytterligare möjligheter att underlätta domstolarnas kostnadskontroll kan åstadkommas genom att juristerna vid de allmänna advokatbyråerna begär ersättningsbelopp som motsvarar den faktiska kostnaden för deras arbete och på så sätt ger domstolarna ett realistiskt jämförelsema-

terial vid bedömningen av ersättningsanspråk från övriga biträden och offentliga försvarare. F. n. begärs ofta mycket lägre belopp, vilket sammanhänger med nuvarande finansieringssystem för rättshjälpsanstalterna. En annan möjlighet som enligt hovrätten skulle medföra ökad kostnadskontroll är att juristerna vid de allmänna advokatbyråerna i fall av återbetalningsskyldighet för den egna klienten i större utsträckning än f. n. överklagar domstolens beslut om ersättning åt motparts biträde. Redan ett begränsat antal sådana överklaganden torde vara ägnat att frambringa värdefulla prejudikat. I fråga om arvoden åt offentliga försvarare bör åklagarens redan befintliga skyldighet att överklaga ersättningsbeslut kunna tas i anspråk i ökad omfattning. Även här torde på detta sätt snart en tillfredsställande praxis kunna åstadkommas. I synnerhet gäller detta om advokater vid allmän advokatbyrå i ökad utsträckning åtar sig uppdrag som offentlig försvarare och därvid i sina ersättningsyrkanden ger domstolarna jämförelsematerial i förhållande till privatpraktiserande advokater.

Hovrätten för Nedre Norrland anser att den föreslagna normeringen av arvodesberäkningen torde vara av större vikt för en effektiv kostnadskontroll än förslaget att rättshjälpsmyndigheterna skall handha kontrollen. En liknande effekt torde också de allmänna advokatbyråernas verksamhet ge genom den prisledande ställning de kan förväntas få. Enligt hovrätten bör man därutöver överväga att införa klagorätt för särskild myndighet eller rättshjälpsanstalterna i kostnadsfrågan. Om samhällets kostnadskontroll f. n. brister i effektivitet, uttalar *Sveriges advokatsamfund* ligger bristen inte däri att besluten om ersättning fattas av domstolarna utan däri att det allmänna inte har någon representant, som har till särskild uppgift att bevaka dess intressen och för domstol framlägga de skäl som kan motivera en nedprutning av biträdets eller försvararens ersättningsanspråk. Denna brist kan enligt advokatsamfundets mening undanröjas genom att man tillskapar särskilda befattningar, vars innehavare får till uppgift att bevaka statsverkets intressen. Sådan befattningshavare skulle få möjlighet och befogenhet att i högre rätt fullfölja talan mot underrättens beslut när han anser att rätten har tillerkänt biträdet eller försvararen för hög ersättning. Han skulle därvid även kunna framställa de yrkanden som kan finnas befogade i fråga om motparts eller tilltalads återbetalningsskyldighet mot statsverket.

Flertalet övriga remissinstanser, som avstyrker förslaget om den processuella kontrollen, anser att en tillfredsställande kostnadskontroll kan uppnås genom ett taxesystem, en fullföljdsrätt för rättshjälpsmyndighet eller annat allmänt organ eller en kombination av dessa båda anordningar. I några yttranden förordas också att domstol skall ges möjlighet att i ersättningsfråga inhämta yttrande från rättshjälpsmyndighet eller, i besvärsmål, att hovrätt skall få inhämta yttrande från centralmyndigheten.

Remissinstanserna har i allmänhet godtagit eller lämnat utan erinran förslaget att rättshjälpsmyndighet skall pröva ansökan om rättshjälp och i förekommande fall fastställa rättshjälpsavgift. *Hovrätten för Nedre Norrland* framhåller att det inte kan vara lämpligt att tillämpa olika förfaringssätt allt efter fråga är om utomprocessuell eller processuell rättshjälp. Ett utomprocessuellt ärende utvecklar sig inte sällan till ett processuellt. Enligt *häradshövdingen i Listers och Sölvesborgs domsaga* är det särskilt med hänsyn till bestämmelserna om rättshjälpsavgifter nog mest praktiskt att prövningen av rätten till rättshjälp i tvistemål övertas av rättshjälpsmyndigheten. *Rådhusrätten i Helsingborg* anser att rättshjälpsmyndigheten, förutom att bevilja rättshjälp enligt rättshjälpslagen, fastställa rättshjälpsavgifter och uppbära dessa, bör handha medelsförvaltningen för rättshjälpen.

Domstolskommittén förordar att det i princip skall ankomma på rättshjälpsmyndighet att pröva ansökningar om rättshjälp åt annan än misstänkt i brottmål och fastställa avgifter för rättshjälpen men att även domstol skall ha denna befogenhet, när fråga härom uppkommer i rättegång. Enligt kommittén bör rättshjälpsmyndighet ges befogenhet att pröva ansökningar om rättshjälp, när helst begäran om rättshjälp framställs utom rätta. Skulle talan sedan väckas vid domstol, bör rättshjälpsmyndighetens beslut angående rättshjälp få bestående verkan i rättegång. Liksom f. n. torde emellertid inte sällan fråga om rättshjälp uppkomma först i samband med att talan väcks vid domstolen. För att ett omständligt, administrativt förfarande skall undvikas bör domstolen därvid kunna besluta om rättshjälp. Av samma skäl bör domstolen vara oförhindrad att ompröva ett av rättshjälpsmyndighet tidigare meddelat beslut om rättshjälp, när omständigheterna föranleder detta. Inledandet av processen kan t. ex. ge anledning till att ta ut tilläggsavgift. Såvitt gäller rättshjälp åt misstänkt i brottmål är det enligt kommittén mest ändamålsenligt att sådan rättshjälp alltid beviljas av domstol. I brottmål har det förhållandet att det kan vara ovisst om en rättslig angelägenhet kommer att underkastas judiciell prövning inte samma betydelse som i andra mål och ärenden. Visserligen förekommer det att inledd förundersökning inte leder till åtal. Detta tillhör emellertid undantagen. Även *hovrätten för Övre Norrland* anser att i brottmål domstolen av praktiska skäl är närmast att bevilja rättshjälp.

Förslaget att rättshjälpsmyndighet skall pröva ansökan om rättshjälp avstyrks av de remissinstanser, som ifrågasätter behovet av eller anser att det inte behövs någon särskild administrativ organisation. Som tidigare har antytts anser dessa, bortsett från *LO*, att den processuella rättshjälpen i princip skall handhas av domstolarna. Samma uppfattning har även några andra remissinstanser, däribland *JK*, *Sveriges advokatsamfund* och *RLF*.

JK anser det mest ändamålsenligt att domstolen prövar rättshjälps-

ansökan i dess helhet och även bestämmer avgifter. Däremot anses det inte lämpligt att domstolen också uppbär avgifterna utan dessa bör betalas till rättshjälpsmyndigheten. *Rådhusrätten i Jönköping* framhåller att det måste innebära en onödig omgång att inkoppla en extra myndighet, rättshjälpsmyndigheten, mellan parten och domstolen för att pröva om parten skall erhålla fri rättshjälp. Enligt *Sveriges advokatsamfund* kan frågorna om rättshjälpsavgift mycket väl handläggas inom domstolsväsendets ram utan att någon särskild rättshjälpsmyndighet behövs för detta ändamål. En sådan ordning är i varje fall från rättssäkerhetssynpunkt vida överlägsen den ordning som har föreslagits i promemorian. Att den medför en ökning av arbetsbelastningen på domstolarna är visserligen oundvikligt, men från kostnadssynpunkt är det för statsverket likgiltigt om arbetet utförs av statstjänstemän placerade inom den ena eller andra myndigheten. *RLF* har helt allmänt den inställningen att det från rättssäkerhetssynpunkt är att föredra att domstolarna handhar den processuella hjälpen än att denna anförtros rättshjälpsmyndigheterna.

15 Centralmyndigheten

15.1 Promemorian

Enligt promemorian bör i det nya rättshjälpssystemet en centraliserad ledning och samordning av verksamheten inom rättshjälpsorganisationen genomföras. Förslaget innebär att det inrättas en centralmyndighet som har hand om vissa administrativa uppgifter rörande rättshjälpsmyndigheterna och de allmänna advokatbyråerna, främst ekonomi- och personaladministration, verksamhetsplanering, budgetering och kostnadsuppföljning. Som tidigare har nämnts skall denna centrala myndighet enligt förslaget även få andra uppgifter, bl. a. att utforma taxesystemet och att dra upp de närmare riktlinjerna för hur förmögenhet, skuldsättning och andra särskilda omständigheter skall inverka vid bestämmande av rättshjälpsavgift. I promemorian föreslås också att centralmyndigheten blir fullföljdsinstans i vissa frågor.

I fråga om centralmyndighetens ställning, organisation och uppgifter erinras i promemorian om att Kungl. Maj:t genom beslut den 27 februari 1970 har bemyndigat justitieministern att tillkalla sakkunniga för att utreda frågorna om vilken ställning och vilka arbetsuppgifter som bör tillkomma en central förvaltningsmyndighet på domstolsväsendets område samt organisationen av en sådan myndighet. I direktiven till de sakkunniga framhåller departementschefen bl. a. att de sakkunniga bör följa arbetet på rättshjälpsreformen. Om detta arbete leder till ett system med statliga rättshjälpsanstalter talar starka skäl för att dessa i administrativt hänseende inordnas under samma myndighet.

Mot bakgrunden av det nämnda utredningsarbetet är det enligt promemorian inte lämpligt att ta slutlig ställning till frågan vilken myndighet som bör handha den centrala ledningen för rättshjälpsorganisationen. Övervägande skäl anses emellertid tala för att i administrativt hänseende inordna rättshjälpsmyndigheterna under samma centrala förvaltningsmyndighet som de allmänna domstolarna. Det torde enligt promemorian inte medföra någon olägenhet eller svårighet att denna myndighet får fullgöra de ytterligare uppgifter — utöver de rent administrativa — som bör ankomma på centralmyndigheten inom rättshjälpsorganisationen.

15.2 Remissyttrandena

Förslaget i promemorian att en centralmyndighet skall ha hand om ledningen och samordningen av verksamheten inom rättshjälpsorganisationen har genomgående tillstyrkts eller lämnats utan erinran av de remissinstanser som har berört frågan. Allmänt anses hinder inte möta mot att centralmyndigheten blir den centrala förvaltningsmyndighet som planeras för domstolarna. *Rådhusrätten i Borås* framhåller emellertid att de tillgängliga resurserna redan nu torde vara så pass effektivt utnyttjade att man knappt kan räkna med att en central samordning skulle kunna höja utnyttjandegraden i någon påtaglig mån. Under förutsättning att inrättandet av en central instans inte leder till att lokala initiativ vid de olika rättshjälpsanstalterna hindras kan rådhusrätten emellertid ansluta sig till tanken på en viss central samordning med främsta syfte att övervaka kostnadsutvecklingen. Enligt rådhusrättens mening bör de nuvarande styrelserna för rättshjälpsanstalterna behållas med i det väsentliga samma uppgifter som f. n. Den centrala instansens roll bör då bli att utfärda vissa generella föreskrifter, utöva erforderlig övervakande och rådgivande verksamhet samt tjäna som besvärsinstans. Även *hovrätten för Västra Sverige* anser att behovet av en central instans inte får överskattas. Inrättandet av en central instans bör inte få leda till att lokala initiativ vid de olika rättshjälpsanstalterna hindras. *Länsåklagaren i Värmlands län* är i viss mån tveksam inför förslaget att inordna rättshjälpsmyndigheterna under samma centrala förvaltningsmyndighet som de allmänna domstolarna, detta med hänsyn till vikten av att rättshjälpsmyndigheterna intar en fullt självständig ställning i förhållande till domstolarna.

Domstolsverksutredningen, som anser sig inte böra ta ställning till om rättshjälpen bör reformeras i enlighet med promemorieförslaget, anser det vara lämpligt att den centrala förvaltningsmyndigheten för domstolsväsendet förutom ärendena angående domstolsväsendet handlägger även de personal- och ekonomiadministrativa uppgifter rörande rättshjälpsorganisationen som enligt förslaget skall ankomma på en central-

myndighet för denna organisation. I fråga om centralmyndighetens övriga uppgifter enligt förslaget anför utredningen att centralmyndighetens befattning med anvisningar för kostnadsdebitering, kontroll av kostnader, fastställande av taxor och auktorisation av biträden innebär en verksamhet som i och för sig faller utom ramen för de övriga administrativa uppgifter som ett domstolsverk kan komma att få. Det kan emellertid knappast vara lämpligt att enbart för dessa uppgifter tillskapa en särskild instans eller myndighet. Utredningen anser därför att även de ifrågavarande uppgifterna bör kunna handläggas i enlighet med förslaget. Detta förutsätter emellertid att garantier skapas för att erforderlig sakkunskap finns inom domstolsverket för att lösa uppgifterna. — Domstolsverksutredningen framhåller att centralmyndighetens befattning med ärenden som rör rättshjälpsorganisationen utan tvekan kommer att bli omfattande. Utredningen kan inte nu göra några bestämda uttalanden om hur de centrala rättshjälpsfunktionerna bör organiseras. Det förefaller dock lämpligt att frågor rörande rättshjälpsorganisationen av samma art som frågor beträffande andra myndigheter som kan komma att administreras av ett domstolsverk, t. ex. ekonomi- och personalärenden, handläggs på de olika sakenheter för sådana frågor som förmodligen kommer att finnas i verket. I fråga om de besvärsärenden som enligt förslaget kommer att prövas av centralmyndigheten anför utredningen att dessa är av sådan natur, att sakkunskap i fråga om domstolsverksamhet och advokatverksamhet bör finnas tillgänglig. Detta är av vikt för att få ärendena allsidigt bedömda men kan också innebära att yttranden i ärendena i många fall inte behöver inhämtas. Det får också anses vara av vikt att lekmän deltar i avgörandet av besvärsärenden i centralmyndigheten, särskilt om den väg väljs som föreslås i promemorian, nämligen att kostnadsfrågor skall avgöras av rättshjälpsmyndigheten utan lekmannainslag. Utredningen föreslår därför att fem personer skall delta i centralmyndighetens avgörande av ärenden angående besvär över rättshjälpsmyndighets beslut. Ordförande bör vara verkschefen eller annan tjänsteman vid myndigheten som styrelsen för myndigheten utser. Övriga fyra ledamöter bör utses av Kungl. Maj:t. Av dessa bör en vara domare och en advokat (med erfarenhet från styrelsearbete inom advokatsamfundet) samt två vara lekmän. Arbetet med besvärsärendena kan i vissa fall komma att kräva avsevärd tid. Antalet besvärsärenden kan också bli stort. Enligt utredningens mening kan det därför vara praktiskt att Kungl. Maj:t från början utser flera personer att vara ledamöter i centralmyndighetens prövningsorgan än de fyra som tidigare har nämnts så att uppdraget inte blir för betungande. Å andra sidan förmodar utredningen att en del besvärsärenden blir av enkel beskaffenhet eller avser ringa värden. I sådana fall bör en delegering till verkschefen eller annan tjänsteman i verket kunna komma i fråga.

16 Förfarandet

16.1 Promemorian

I promemorian framhålls att ansökan om rättshjälp i flertalet fall torde göras antingen genom att den rättssökande besöker rättshjälpsmyndigheten eller någon dess mottagning och begär hjälp i en rättslig angelägenhet eller genom att sökanden vänder sig till en privatpraktiserande jurist för att få juridiskt bistånd och av denne får hjälp med att upprätta ansökan om rättshjälp. Reglerna om ansökningsförfarandet är enligt förslaget i huvudsak desamma oavsett om ansökan kommer till stånd på det ena eller andra sättet.

Rättshjälp liksom annan juridisk hjälp inleds regelmässigt med att den rättssökande lägger fram sitt ärende för juristen och att denne sätter sig in i frågan, dvs. en konsultation lämnas.

I åtskilliga fall kommer den rättshjälp som lämnas att inskränka sig till kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd. Om det däremot blir aktuellt att lämna rättshjälp utöver vad som kan anses utgöra konsultation, måste ansökan om rättshjälp göras. Därvid måste en undersökning ske av sökandens ekonomiska förhållanden för att rättshjälpsavgiften skall kunna bestämmas.

Rättshjälpsavgift skall enligt förslaget bestämmas på grundval av sökandens ekonomiska förhållanden vid tidpunkten för ansökan om rättshjälp. I beslutet om rättshjälp skall anges det högsta belopp som sökanden kan bli skyldig att betala till statsverket för rättshjälpen, dvs. maximibeloppet. Samtidigt skall emellertid, inom ramen för maximibeloppet, bestämmas det belopp som avgiften kan beräknas uppgå till. Eftersom den slutliga kostnaden för rättshjälp i allmänhet inte kan bedömas på förhand kommer den rättshjälpsavgift som bestäms i samband med beslutet om rättshjälp att bli preliminär (preliminär rättshjälpsavgift). Visar det sig under ärendets gång att rättshjälpskostnaderna blir högre än man har utgått från och att därför rättshjälpsavgiften kan beräknas bli avsevärt högre än som antogs vid beslutet om den preliminära avgiften, skall — fortfarande inom ramen för maximibeloppet — ytterligare preliminär avgift (tilläggsavgift) tas ut. När det ärende som rättshjälpen avser avslutats, skall den slutliga rättshjälpsavgiften bestämmas. Denna kommer att utgöras av maximibeloppet eller det lägre belopp som rättshjälpskostnaderna har uppgått till.

Vill den rättssökande ha biträdeshjälp av privatpraktiserande jurist torde i regel, när ansökan görs, sökanden redan ha vänt sig till den som han önskar erhålla som biträde och av denne fått hjälp med att upprätta ansökningen. I sistnämnda fall lämnas enligt förslaget konsultation utan ansökan om rättshjälp. Advokat eller annan som av rättshjälpsmyndighet förklarats behörig därtill får lämna konsultation utan

att ha erhållit biträdesförordnande. Uppkommer frågan om att fortsatt rättshjälp skall lämnas, skall emellertid ärendet alltid prövas av rättshjälpsmyndigheten. Ansökningen skall vara skriftlig och innehålla en kortfattad redogörelse för saken samt uppgifter om sökandens ekonomiska förhållanden.

16.2 Remissyttrandena

Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare anför att förfarandet förefaller omständligt och att de föreslagna bestämmelserna torde komma att leda till att rättshjälpsmyndigheten belastas med åtskilliga ansökningar om rättshjälp. Enligt föreningen bör man överväga möjligheterna att delegera vissa rättshjälpsbeslut — utöver beslut om konsultation för 50 kronor — till tjänstemän på allmänna advokatbyrån och till privatpraktiserande advokater. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser att, bortsett från rättegång och förvaltningsförfarande, något särskilt biträdesförordnande inte torde behövas. Det bör få ankomma på den allmänna advokatbyrån eller den enskilde advokat, till vilken den rättssökande vänder sig, att bedöma om förutsättningarna för rättshjälp är för handen. *Rådhusrätten i Helsingborg* anför att det för civila mål och ärenden alltid förutsätts skriftlig ansökan om rättshjälp. Vidare skall ansökningen åtföljas av inkomstutredning samt i förekommande fall utlåtande över förctagen intresseprövning. Sedan fullständiga handlingar ingetts till rättshjälpsmyndigheten, denna prövat ansökningen, bestämt avgifterna och sättet för deras erläggande samt förordnat biträde får rättshjälp utgå efter det avgift har erlagts. Med tillämpning av det föreslagna förfarandet kan avsevärd tid förflyta innan hjälp kan lämnas, i all synnerhet om rättshjälpsmyndigheten är stationerad på långt avstånd från den hjälpbehövande och den konsulterade privatpraktiserande advokaten. Olägenheterna är uppenbara. I sämsta fall kan uppstå rättsförlust på grund av dröjsmålet. Ofta måste avsevärda fördyringar bli följden, liksom merarbete för domstolarna, eftersom det kan bli nödvändigt att ändra tid för utsatta förhandlingar därför att rättshjälp har sökts men ansökningen inte har hunnit behandlas av myndigheten, eller av myndigheten angivna förutsättningar för erhållande av rättshjälp inte är uppfyllda. Enligt rådhusrättens mening bör rättshjälpsmyndigheten inte tillåtas bestämma när rättshjälp får börja utgå.

JK framhåller i fråga om rättshjälp utom process och i förvaltningsärenden att en lösning, som måste vara tilltalande för den rättssökande, är att advokater eller andra som har utsetts och förbundit sig att lämna rättshjälp enligt det nya systemet preliminärt får besluta i rättshjälpsärendet. Med en sådan ordning skulle den rättssökande regelmässigt kunna överlåta åt ombudet att sköta kontakten med rättshjälpsnämnden. Preliminärt beslut skulle omedelbart överprövas av nämnden. Ett

sådant system närmar sig det nu tillämpade jämtlandssystemet och det finns anledning undersöka om inte de positiva sidorna av detta system, t. ex. dess flexibilitet och föga kostnadskrävande administration, borde bättre tillvaratas vid en utbyggnad av rättshjälpen. *Sveriges advokatsamfund* förordar, som tidigare har nämnts, att man för den utomprocessuella rättshjälpen inrättar en särskild rättshjälpsstyrelse eller rättshjälpsnämnd. Denna rättshjälpsstyrelses främsta uppgift skulle enligt samfundet vara att granska de av privatpraktiserande advokater utställda kostnadsräkningar som skall helt eller delvis betalas av allmänna medel. Även vissa andra uppgifter bör anförtros detta organ. Möjlighet till överprövning av rättshjälpsstyrelsens beslut bör finnas, varvid från rättssäkerhetssynpunkt en fullföljdsrätt till domstol är att föredra framför en klagorätt till högre administrativ myndighet. — Systemet med särskilt biträdesförordnande bör för den utomprocessuella rättshjälpen i vidsträckt omfattning kunna slopas. Har rättshjälpssökanden vänt sig till en statlig rättshjälpsbyrå och anser denna att han är berättigad till rättshjälp, synes det innebära onödig byråkrati att laborera med särskilt biträdesförordnande. Anser sig rättshjälpsbyrån själv böra biträda sökanden, är det ju bara att lämna honom det biträde som är erforderligt; i annat fall bör han anvisas att vända sig till privatpraktiserande advokat. Vägras sökanden rättshjälp, bör frågan hänskjutas till rättshjälpsstyrelsen. En rättshjälpssökande bör emellertid också ha full frihet att i utomprocessuella ärenden direkt vända sig till privatpraktiserande advokat, som då får ta ställning till frågan om och i vad mån sökanden kan anses berättigad till hjälp på det allmännas bekostnad. Vägrar advokaten sökanden rättshjälp, bör sökanden kunna få frågan prövad av rättshjälpsstyrelsen. Lämnar advokaten rättshjälp, som inte bort lämnas, eller underlåter han att av klienten ta betalt i den utsträckning detta bort ske, får han stå sitt eget kast, om rättshjälpsstyrelsen sedermera finner sig böra avslå eller endast delvis bifalla hans begäran om ersättning av allmänna medel. Är klienten missnöjd med det arvode som advokaten har debiterat honom, kan han få arvodet prövat i samma ordning, som gäller för alla andra klienter. — Det synes onödigt att alltid belasta rättshjälpsstyrelsen med att fastställa maximibelopp för rättshjälpssökandens bidragsskyldighet. Maximibeloppet får i stället i första hand bestämmas av den rättshjälpsbyrå eller advokat som sökanden har vänt sig till. Är sökanden inte nöjd med vad dessa bestämt i detta avseende, bör han kunna bringa frågan under rättshjälpsstyrelsens prövning. Inte heller finns det anledning att belasta rättshjälpsstyrelsen med övriga frågor om villkoren för rättshjälpen (förskott, anstånd m. m.) i andra fall än sådana där sökanden är missnöjd med vad rättshjälpsbyrån eller advokaten har bestämt. Sökanden, resp. hans advokat, bör emellertid ha vissa möjligheter att på förhand få besked av rättshjälpsstyrelsen om viss mera vidlyftig eller dyrbar utredning skall få

göras på det allmännas bekostnad. *RLF* ställer sig positivt till att man för administrationen av den utomprocessuella rättshjälpen undersöker den utväg som advokatsamfundet har anvisat.

17 Fullföljd mot rättshjälpsbeslut

17.1 Promemorian

I fråga om fullföljd mot rättshjälpsmyndighets beslut anförs i promemorian att den särskilda prövning som på rättshjälpsmyndighetens vägnar sker genom rättshjälpsnämnden i vissa för den enskilde betydelsefulla frågor ger erforderliga garantier för en noggrann och tillförlitlig bedömning. Frågornas beskaffenhet är vidare sådan att något behov av en överprövning i syfte att erhålla prejudikat knappast kan anses föreligga. Mot de beslut som fattas av rättshjälpsmyndigheten genom rättshjälpsnämnden skall därför enligt förslaget talan inte få föras.

Förslaget ger emellertid möjlighet till fullföljd mot andra rättshjälpsmyndighetens beslut nämligen de som fattas av befattningshavare på rättshjälpsmyndigheten och som avser prövning av de ekonomiska frågorna i det föreslagna rättshjälpssystemet. När det gäller prövningen av ersättningar till biträde och försvarare uttalas i promemorian att det vore av värde med en central instans dit sådana beslut kan överklagas. En sådan central prövning är påkallad från rättssäkerhetssynpunkt och kan dessutom bidra till en effektiv kostnadskontroll och enhetlig praxis genom vägledande prejudikat. Den naturliga prövningsmyndigheten är enligt promemorian centralmyndigheten. Denna myndighet skall fastställa taxorna. Den har därjämte att utfärda direktiv och anvisningar för rättshjälpsmyndigheternas kostnadsprövning.

Enligt förslaget har den som medverkat vid utredning i angelägenhet där rättshjälp har beviljats rätt till skälig ersättning av allmänna medel för sin medverkan. I de fall ersättning för utredning bestäms av rättshjälpsmyndigheten skall talan mot beslutet få fullföljas till centralmyndigheten.

Rättshjälpsmyndighets beslut i vissa frågor om de ekonomiska villkoren för rättshjälp anses vidare vara av sådan betydelse för den rättssökande att talan bör kunna fullföljas mot sådant beslut. De beslut mot vilka talan skall kunna föras är beslut om fastställande av maximibelopp eller slutlig rättshjälpsavgift. Även i dessa fall skall talan fullföljas till centralmyndigheten. Ytterligare skall talan mot rättshjälpsmyndighets beslut rörande auktorisation få föras hos centralmyndigheten.

Mot centralmyndighetens beslut får enligt promemorian talan endast föras i fråga om ersättning till biträde eller offentlig försvarare. I promemorian anses det i och för sig i det enskilda fallet vara fullt tillräckligt att frågan prövas av två myndigheter. Emellertid bör talan kunna

fullföljas mot ett ersättningsbeslut i syfte att få ett principavgörande i fråga om de taxor som skall tjäna till ledning för bestämmande av ersättningarna. I promemorian föreslås därför fullföljdsrätt till Kungl. Maj:t i statsrådet.

17.2 Remissyttrandena

De remissinstanser som har berört frågan anser allmänt att möjligheterna till fullföljd har gjorts för snäva i förslaget. *Svea hovrätt* framhåller att fullföljdsbestämmelserna är avsevärt snävare än enligt gällande rätt. Bestämmelserna är enligt hovrättens mening otillfredsställande bl. a. från rättssäkerhetssynpunkt.

En del av de remissinstanser som förordar att någon eller vissa frågor skall prövas av domstol i stället för det regionala organet framhåller uttryckligen att talan då också bör fullföljas i vanlig ordning domstolsvägen. Vissa avvikelser från denna ordning föreslås emellertid i några yttranden. *Göteborgs rådhusrätt* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* anser att besvär över domstols beslut om ersättning till offentlig försvarare eller annat biträde bör få ske till hovrätt men däremot inte längre. *Malmö stads rättshjälpsanstalt* förordar att domstolens beslut i kostnadsfrågor överklagas hos centralmyndigheten. Därigenom skulle en enhetlig kostnadskontroll kunna uppnås. Liknande synpunkter framförs av *överåklagaren i Göteborgs åklagardistrikt.*

Några remissinstanser anser att talan mot rättshjälpsmyndighets beslut bör fullföljas till domstol. *Jurist- och samhällsvetareförbundet* förordar att alla överprövningsfrågor — utöver de frågor som enligt förbundets mening redan primärt skall ligga på domstol — skall handläggas av domstol. Det gäller sålunda såväl de frågor som kan sägas vara av särskild vikt för den enskildes möjligheter att ta tillvara sina intressen i rättsligt hänseende som de som innefattar prövning av de ekonomiska frågorna i systemet. Rättshjälpsnämnden skulle därmed inte behövas. Enligt *länsstyrelsen i Jämtlands län* bör bl. a. från rättssäkerhetssynpunkt möjlighet finnas till överprövning av samtliga rättshjälpsmyndighetens beslut. Talan torde lämpligen böra fullföljas till hovrätt eller annan överinstans och inte föras i administrativ ordning. Enligt *länsåklagaren i Uppsala län* bör de frågor, som enligt förslaget skall hänskjutas till rättshjälpsnämnden, med fördel kunna handläggas vid domstol. Det förefaller därför onödigt att inrätta kostnadskrävande rättshjälpsnämnder. *Hovrätten för Övre Norrland* föreslår att rättshjälpsnämnds beslut i fråga, om rättshjälp bör beviljas eller upphöra, skall när det gäller processuell rättshjälp få överklagas till hovrätt. Skall rättegångsbiträde eller offentlig försvarare utses av annat organ än domstol, bör vidare enligt hovrätten — som ett absolut minimikrav

med hänsyn till rättssäkerheten — rättshjälpsnämndens beslut i sådan fråga få överklagas hos hovrätt.

Några remissinstanser anser att ytterligare frågor — utöver de i förslaget angivna — bör kunna hänskjutas till rättshjälpsnämndens prövning. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* ifrågasätter om inte ett beslut om avslag på begäran om anstånd med betalning av avgift bör kunna hänskjutas till rättshjälpsnämndens prövning. *Rådhusrätten i Malmö* har samma uppfattning i fråga om beslut om avslag på begäran att ställa säkerhet. *Rådhusrätten i Östersund* förordar att beslut om preliminär rättshjälpsavgift skall kunna hänskjutas till rättshjälpsnämnden.

Sveriges advokatsamfund framhåller att rättshjälpsnämnden inte skall ha att göra med fråga om ställande av säkerhet och att någon möjlighet att få beslutet överprövat i högre instans inte finns.

Förslaget att rättshjälpsnämndens beslut inte skall kunna överklagas har — utöver vad som har framgått av det redan anförda — mötts med invändningar i åtskilliga yttranden. *LO* anser att nämndens beslut bör kunna efter besvär bli prövade av centralmyndigheten. Dessa frågor har en sådan väsentlig betydelse för sökanden att överprövning bör kunna ske. Dessutom och kanske främst måste det med hänsyn till att en rättshjälpsnämnd skall finnas i varje län vara nödvändigt att en prejudikatbildande myndighet finns för att en godtagbar, enhetlig rättstillämpning skall komma till stånd. Att så sker är ett oeftergivligt rättssäkerhetskrav. Motiveringen i promemorian är här inte övertygande och talar mot de erfarenheter man har från övriga länsadministrativa myndigheter. *Stockholms stads rättshjälpsanstalt* anför liknande synpunkter. Även *RR:s ledamöter* framhåller behovet av prejudikatbildning och anser att besvär bör kunna anföras till den centrala myndigheten och att vid denna inrättas ett organ motsvarande de lokala rättshjälpsnämnderna med uppgift att pröva besvären. *Hovrätten för Nedre Norrland* och *socialstyrelsen* är andra remissinstanser som inte kan godta att besluten hos rättshjälpsnämnden inte får överklagas. Hovrätten anför att det kan vara riktigt att något behov av överprövning i syfte att erhålla prejudikat knappast kan anses föreligga. Risken för förbiseenden, felbedömningar och andra misstag lär dock inte vara utesluten. Enligt *länsstyrelsen i Kronobergs län* bör talan få föras mot rättshjälpsnämnds beslut att vägra rättshjälp eller att beviljad rättshjälp skall upphöra. *Rådhusrätten i Malmö* framhåller att den är medveten om att det av praktiska skäl är nödvändigt att starkt begränsa rätten till fullföljd mot rättshjälpsnämndens beslut. Frågan är emellertid, om inte fullföljdsrätten har blivit alltför hårt beskuren i förslaget. Om rättshjälpsnämnden till biträde eller offentlig försvarare förordnar annan än sökanden har begärt eller återkallar förordnande för biträde, kan ärendet för den enskilde parten eller den föreslagne försvararen eller biträdet

vara av så avgörande betydelse att möjlighet bör finnas att fullfölja talan till centralmyndigheten.

JK, hovrätten för Västra Sverige, Göteborgs rådhusrätt, rådhusrätten i Helsingborg och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* är remissinstanser som, enligt vad som tidigare har sagts, föreslår att det regionala administrativa organet skall bestå av en fristående nämnd. Enligt *JK* bör överprövningen av rättshjälpsnämndens beslut kunna anförtros åt organ med härför lämpad sammansättning i centralmyndigheten. *Hovrätten för Västra Sverige* och *rådhusrätten i Helsingborg* anser det erforderligt med en klagorätt mot de beslut som avses i 40 § i lagförslaget, varvid besluten enligt hovrätten bör kunna överklagas till centralmyndigheten. *Göteborgs rådhusrätt* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* anser det märkligt att förslaget inte innehåller någon besvärsrätt för det fall att myndigheten har funnit att sökanden inte bör beviljas rättshjälp därför att han ej har befogat intresse av att få sin sak prövad. Även frågor om en angelägenhet har samband med sökandens näringsverksamhet, om en utlänning är bosatt i riket eller om en angelägenhet har anknytning här i riket kan vara så svåra att bedöma att sökanden bör ha besvärsrätt. Enligt rådhusrättens och föreningens uppfattning bör sökanden i princip kunna få dessa frågor prövade i två instanser. Om frågan har avgjorts av rättshjälpsnämnden, synes centralmyndigheten vara en lämplig besvärsinstans.

Åtskilliga andra remissinstanser har vid sin behandling av frågan om intresseprövning och frågan om vem som skall utse rättegångsbiträde och offentlig försvarare som ett av flera argument mot förslaget i dessa delar anfört att beslut i dessa frågor enligt promemorian inte kan överklagas.

Hovrätten för Nedre Norrland anser att besvärsrätten bör utvidgas till att omfatta alla beslut som rättshjälpsmyndigheten fattar i frågor som rör administrerandet av rättshjälpen, t. ex. beslut om preliminär rättshjälpsavgift och tilläggsavgift eller beslut varigenom begärt anstånd med inbetalning av avgift har vägrats. Skulle den i promemorian föreslagna organisationen komma till stånd, uttalar *Sveriges advokatsamfund,* bör under alla omständigheter besvärsrätten vidgas till att omfatta alla beslut som den lokala rättshjälpsmyndigheten fattar i frågor rörande avgiftssystemets tillämpning. Även *Göteborgs rådhusrätt* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* anser att sökanden bör ha besvärsrätt i så väsentliga frågor som beslut om preliminär rättshjälpsavgift, tilläggsavgift eller anstånd med betalning av avgift. Besvär bör kunna ske till centralmyndigheten.

I några yttranden riktas vissa invändningar mot centralmyndigheten som besvärsinstans. När en person har erhållit rättshjälp, anför *HD:s ledamöter,* är bestämmandet av kostnaderna för rättshjälpen, däri in-

begripet arvode till biträde, av betydelse för honom på det sättet att därigenom avgörs också den slutliga rättshjälpsavgiften, dvs. vad han har att erlägga till myndigheten för rättshjälpen. Överstiger kostnaderna rättshjälpsavgiftens maximibelopp, saknar denna fråga praktisk betydelse i normalfallet. I händelse av tvist mellan den som har åtnjutit rättshjälp och rättshjälpsmyndigheten rörande kostnaderna — exempelvis rörande fråga om skäligheten av viss kostnad eller fråga om behövligheten av det arbete som svarar mot viss kostnad — tillkommer enligt promemorian avgörandet rättshjälpsmyndigheten med rätt för den som har åtnjutit rättshjälp att föra talan hos centralmyndigheten. Av bestämmelsen att lagakraftvunnet beslut om slutlig rättshjälpsavgift får verkställas i den ordning som gäller för lagakraftägande dom synes kunna utläsas, att en rättslig prövning av tvisten inte är avsedd. Den sålunda angivna ordningen kan inte anses innehålla nöjaktiga rättsskyddsgarantier för den som har erhållit rättshjälp. Särskilt om rättshjälpen har lämnats av den allmänna advokatbyrån kommer avgörandet för den som har åtnjutit rättshjälpen lätt att framstå som ett avgörande i egen sak. Centralmyndigheten står rättshjälpsmyndigheterna så nära, att besvärsrätten dit inte kan antas inge den som har åtnjutit rättshjälp trygghet. Vidare är att beakta att tvisten kan gälla frågor som inte lämpligen kan klarläggas genom ett administrativt förfarande. Sådan ordning bör därför gälla att tvisten i sista hand skall kunna prövas av domstol eller skiljenämnd. Detsamma gäller vissa fall då kostnaderna överstiger maximibeloppet, nämligen vid tillämpning av 10 § förslaget till rättshjälpslag. *Rådhusrätten i Helsingborg* anför att rättshjälpsmyndighetens ämbetsutövning endast är ett utflöde av centralmyndighetens maktutövning och att centralmyndigheten således kan ifrågasättas som besvärsinstans över huvud taget. Beträffande andra frågor än dem som rör ersättning till biträde eller offentlig försvarare kan dock möjligen centralmyndigheten godtas som besvärsinstans. *Sveriges advokatsamfund* framhåller, i fråga om bestämmande av maximibelopp, att sökande visserligen får rätt att överklaga beslutet men endast genom besvär till en överordnad administrativ myndighet. En sådan överprövning erbjuder inte samma rättssäkerhetsgarantier som en domstolsprövning, allra helst som man nog inte bör blunda för risken att centralmyndigheten kommer att se som sin främsta uppgift att tillse att det allmännas kostnader hålls nere.

Som tidigare har berörts är *HD:s ledamöter* kritiska till den föreslagna fullföljdsordningen när det gäller ersättning till biträde eller offentlig försvarare. Om intresset av kostnadskontroll anses böra leda till att avgörandet i första instans i samtliga fall läggs hos rättshjälpsmyndigheten, bör rättssäkerhetssynpunkterna tillgodoses genom att fullföljdsordningen utformas på annat sätt än i förslaget. Fullföljdsordningen kan, i vart fall beträffande kostnader i underrätt, tänkas gå från rättshjälpsmyndig-

heten till hovrätt och — i prejudikatfall — till högsta domstolen, även i dessa fall med talerätt för någon representant för den statliga rättshjälpsadministrationen. På förvaltningsområdet kan kammarrätt och regeringsrätten få liknande uppgifter som överinstanser. Här kan inte utvecklas, hur detta system skulle kunna gestaltas beträffande andra domstolar. Mot det nu skisserade systemet kan möjligen erinras, anför HD:s ledamöter vidare, att det blir ganska komplicerat och tidskrävande. Enklare vore att i stället inrätta en fast central skiljenämnd som enda instans över rättshjälpsmyndigheten. En sådan nämnd kunde exempelvis innehålla en ledamot utsedd av centralmyndigheten, en ledamot utsedd av advokatsamfundet samt en ordförande hämtad från domstolsväsendet. De viktigaste fördelarna med detta förslag vore, utom att rättssäkerhetssynpunkterna tillgodoses, ökad enhetlighet och snabbhet i avgörandena. Oavsett om man väljer den ena eller andra lösningen, kan det vara skäl att inkoppla även rättshjälpsnämnden på frågor om ersättningens bestämmande i första instans. *Rådhusrätten i Helsingborg* framhåller att det i fråga om ersättning till biträde eller offentlig försvarare föreligger ett klart motsatsförhållande mellan staten som arbetsgivare och advokaten som arbetstagare. Anses de allmänna domstolarna inte kompetenta att avgöra arvodestvister torde endera av två möjligheter återstå, antingen att sådana frågor överlämnas till slutligt avgörande av regeringsrätten eller att tvisterna avgörs av skiljenämnd. I förstnämnda fall torde det bli svårt att finna en lämplig mellaninstans, medan en sådan torde bli obehövlig i det senare fallet. Enligt *Sveriges advokatsamfund* är det tydligt att en överprövning i administrativ väg inte från rättssäkerhetssynpunkt är likvärdig med en domstolsprövning.

De remissinstanser som närmare har berört frågan har allmänt haft erinringar mot förslaget att talan mot centralmyndighetens beslut om ersättning till biträde eller försvarare skall få föras hos Kungl. Maj:t i statsrådet. *Socialstyrelsen,* som anser att även andra centralmyndighetens beslut skall kunna överprövas, är närmast av den uppfattningen att här är fråga om ärenden, som det bör ankomma på regeringsrätten att ta ställning till. Även *hovrätten för Nedre Norrland* ifrågasätter om inte överprövningen i stället borde ske hos regeringsrätten. Kritiska mot förslaget i denna del är vidare *JK, nedre justitierevisionen, hovrätten för Västra Sverige, Göteborgs rådhusrätt, HD:s ledamöter, Sveriges advokatsamfund* samt *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare.* Enligt *JK* ter det sig helt främmande att Kungl. Maj:t i statsrådet skulle vare sig pröva ett ersättningsanspråk i ett särskilt fall eller genom en sådan prövning ge vägledning för bestämmandet av taxor. Om det föreligger behov av ledande uttalanden för taxebestämningen, kan det ske genom direktiv till de myndigheter som har att pröva ersättningsfrågorna. *HD:s ledamöter* framhåller att

förslaget strider mot de sedan decennier pågående strävandena att frigöra den högsta administrativa och verkställande makten från avgöranden i enskilda rutinärenden. *Hovrätten för Västra Sverige, Göteborgs rådhusrätt* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare* anser att det inte finns något behov av överprövning hos Kungl. Maj:t.

Domstolsverksutredningen anför att motivet för fullföljdsrätten skulle vara att man därigenom kunde nå ett principavgörande i fråga om de taxor, som skall tjäna till ledning för bestämmande av ersättningarna. Någon begränsning av fullföljdsrätten till enbart principiella frågor görs emellertid inte i lagtexten. Enligt utredningens mening kan detta leda till att även en mängd besvär i frågor utan principiell betydelse kan komma att behöva avgöras av Kungl. Maj:t i statsrådet. Frågan om fullföljd mot centralmyndighetens beslut torde enligt utredningens mening därför böra övervägas ytterligare. Om ifrågavarande ärenden avgörs av centralmyndigheten i en sådan ordning som utredningen föreslår kan det övervägas om skäl finns att över huvud taget tillåta fullföljd till Kungl. Maj:t. En annan tänkbar lösning kan vara att centralmyndigheten tilläggs rätt att meddela fullföljdshänvisning till Kungl. Maj:t i de fall frågor av principiell art är för handen.

18 Kostnaderna för reformen

18.1 Promemorian

I promemorian redovisas en utredning som statskontoret har utfört på uppdrag av justitiedepartementet och som bl. a. avser en beräkning av den ökning av den utomprocessuella och processuella rättshjälpen som promemorieförslaget skulle komma att medföra, en uppskattning av personalbehovet för rättshjälpsmyndigheterna och de allmänna advokatbyråerna samt en beräkning av kostnaderna för rättshjälpsreformen.

Vid sin beräkning av den utomprocessuella rättshjälpens ökning skiljer statskontoret mellan sådana ärenden i vilka avgiften skulle överstiga eller vara lika stor som rättshjälpskostnaden och sådana ärenden i vilka subventionerad rättshjälp skulle komma att meddelas. Antalet ärenden i den första gruppen, i huvudsak ärenden i vilka endast råd och upplysningar, dvs. konsultationer, meddelas, skulle komma att öka från 23 000 till cirka 45 000 ärenden. I den andra gruppen, som omfattar mera komplicerade ärenden, skulle en ökning ske från 30 000 till cirka 48 000 ärenden. Statskontoret understryker att beräkningarna av olika skäl måste bli osäkra och att de redovisade siffrorna endast ger en ungefärlig bild av den utomprocessuella rättshjälpens ökning. Kostnaderna för den utomprocessuella ärendemängdens ökning uppskattas till 3 115 000 kr.

Utredningen om rättegångshjälp utförde vissa beräkningar av kostnaderna för statsverket för det fall att utredningens förslag till vidgad rättegångshjälp genomfördes. Vid dessa beräkningar antogs att kostnaderna för rättegångshjälp åt parter med möjlighet att enligt gällande lag få fri rättegång skulle bli oförändrade. I övrigt beräknades kostnaderna för en s. k. fingerad rättegångshjälp. Därvid inhämtades uppgifter av betydelse för beräkningarna för vissa parter i ett slumpmässigt urval bland de under 1962 av allmän underrätt eller hovrätt slutligt avgjorda tvistemålen.

Statskontoret har vid sin beräkning av den processuella rättshjälpens ökning genom den föreslagna reformen använt sig av samma material som utredningen om rättegångshjälp. En uppräkning har emellertid skett av de inkomst- och rättegångskostnadsbelopp som angavs i materialet från 1962 och hänsyn har även tagits till att antalet avdömda tvistemål undergått en viss stegring sedan 1962. Ökningen av det antal parter som i det föreslagna systemet skulle komma att få subventionerad rättshjälp har beräknats till 18 000. Statsverkets kostnadsökning uppskattas till 12 989 000 kr.

Statskontoret framhåller att undersökningen har sina begränsningar. Bl. a. har hänsyn inte tagits till att rättshjälp till en större grupp än den som nu kan erhålla fri rättegång kan väntas medföra att antalet rättegångar ökar mer än proportionellt mot ökningen av klientantalet. Någon uppskattning av den latenta "processbenägenheten" kan nämligen knappast göras. Vidare bygger beräkningarna på ett uppgiftsmaterial som i åtskilliga avseenden är ofullständigt. Bl. a. saknas ledning för bedömning av den inverkan förekomsten av förmögenhet och skuldsättning skulle ha. Statskontoret erinrar också om att undersökningen inte har omfattat mål om gemensam ansökan om boskillnad, hemskillnad och äktenskapsskillnad och inte heller mål vid ägodelningsrätter, expropriationsdomstolar, vattendomstolar, arbetsdomstolen och högsta domstolen. Jorddelningsmål och vattenmål vid hovrätt och vattenöverdomstolen har också undantagits. Motsvarande gäller för brottmålen. Statskontoret framhåller dock att kostnaderna för rättshjälp i dessa mål inte torde påverkas i särskilt stor utsträckning av det föreslagna rättshjälpssystemet.

Vid sin uppskattning av personalbehovet utgår statskontoret från de riktlinjer som i promemorian har dragits upp för uppbyggnaden av rättshjälpsmyndigheterna och de allmänna advokatbyråerna. Statskontoret förutsätter alltså att de nybildade myndigheterna skall ha en i förhållande till klientunderlaget lika stor kapacitet som redan befintliga rättshjälpsanstalter. Samtliga myndigheter skall dessutom vara dimensionerade för att ta hand om ungefär hälften av det ökade antalet tvistemål med rättshjälp som kan förutses. Vidare förutsätts — i viss motsats till vad som i promemorian har angetts som riktlinje — att ök-

ningen av den utomprocessuella ärendemängden helt tas om hand av rättshjälpsmyndigheterna och de allmänna advokatbyråerna.

Däremot tar statskontoret vid sina beräkningar inte med det förhållandet att advokaterna på de allmänna advokatbyråerna i det nya rättshjälpssystemet förutsätts åta sig en betydligt större andel av uppdragen som offentlig försvarare.

Statskontorets beräkningar leder till att antalet jurister som behövs för att fullgöra de uppgifter som ankommer på de allmänna advokatbyråerna bör vara 207.

I fråga om rättshjälpsmyndigheternas myndighetsfunktioner understryker statskontoret att det föreligger vissa svårigheter att nu i detalj dimensionera myndigheterna. Det finns ingen samlad överblick över genomsnittlig tidsåtgång och kostnad för sådana uppgifter, som f. n. fullgörs vid domstolarna men som är avsedda att överflyttas till rättshjälpsmyndigheterna. Man vet sålunda inte vilken tid som i genomsnitt åtgår för sådana uppgifter som att pröva ansökningar om fri rättegång, förordna offentlig försvarare och granska arvodesräkningar. Endast grova uppskattningar kan därför göras av personalbehovet för dessa uppgifter. Statskontoret utgår från att dessa och övriga administrativa uppgifter till stor del kommer att skötas av juristpersonal och beräknar, att uppgifterna vid de större och medelstora rättshjälpsmyndigheterna kommer att kräva 14 juristtjänster. De administrativa uppgifterna vid de minsta myndigheterna anses kunna skötas av den tidigare framräknade personalkadern.

Den övriga personalen vid rättshjälpsmyndigheterna och de allmänna advokatbyråerna bör enligt statskontorets beräkningar uppgå till 309 personer.

Statskontoret påpekar att beräkningen av personalbehovet har en schablonmässig karaktär. Hänsyn har bl. a. inte tagits till befolkningstäthet och regionala skillnader i inkomstfördelningen med därav följande skilda behov av rättshjälp. Inte heller har hänsyn tagits till eventuella skillnader i "processbenägenhet" som kan föreligga i skilda delar av landet. Latenta — tidigare inte framkomna — behov av juridiskt biträde har också lämnats utanför kalkylen. De framräknade värdena kan därför behöva justeras på basis av praktiska erfarenheter, framför allt sådana som vunnits vid de nuvarande rättshjälpsanstalterna.

Den årliga kostnadsökningen för statsverket genom den föreslagna reformen beräknas totalt till 22 144 000 kr. Förutom tidigare angivna kostnader för den utomprocessuella ärendemängdens ökning, 3 115 000 kr. och för vidgad processuell rättshjälp, 12 989 000 kr., utgör statsverkets kostnader för att överta de nuvarande rättshjälpsanstalterna 3 191 000 kr. Härtill kommer den beräknade kostnaden för statsverket för att i län med jämtlandssystem driva rättshjälpsanstalter med samma kapacitet (före reformen) som i nuvarande anstaltslän, 2 849 000 kr.

Det framhålls att någon egentlig kostnadsökning för rättshjälpens administration vid rättshjälpsmyndigheterna inte har beräknats uppkomma. Det beräknade personalbehovet för dessa uppgifter torde uppvägas av minskat personalbehov vid domstolarna.

I anledning av statskontorets utredning framhålls i promemorian att beräkningarna av olika skäl måste bli osäkra och de redovisade siffrorna ungefärliga. Särskilt i fråga om ökningen av antalet ärenden finns det anledning anta att de redovisade siffrorna är för låga. Detta sammanhänger bl. a. med den föreslagna reformens inverkan på förvaltningsärendena. F. n. förekommer sådana ärenden i förhållandevis ringa omfattning vid rättshjälpsanstalterna. Man torde få räkna med en inte oväsentlig ökning av dessa ärenden genom det nya rättshjälpssystemet. Beträffande beräkningarna av personalbehovet framhålls att hänsyn inte har tagits till att juristerna på de allmänna advokatbyråerna i framtiden i inte obetydlig omfattning bör svara för uppdragen som offentlig försvarare. Detta torde dock inte medföra någon kostnadsökning för statsverket. Det anmärks också att statskontoret inte har gjort någon beräkning av kostnaderna för centralmyndighetens och de särskilda rättshjälpsnämndernas verksamhet.

18.2 Remissyttrandena

De i promemorian redovisade beräkningarna av ärendemängdens ökning, personalbehovet och kostnaderna för reformen berörs endast i ett begränsat antal remissyttranden. *LO* framhåller att det givetvis inte går att exakt beräkna vare sig ärendeökningen eller behovet av personal. Då man enligt LO:s uppfattning måste räkna med att det föreligger ett stort dolt behov av rättshjälp, finns det risk för att beräkningarna är tilltagna i underkant. *Malmö stads rättshjälpsanstalt* konstaterar att statskontorets beräkning av personalbehovet på rättshjälpsmyndigheterna är osäker. Vid sin uppskattning har statskontoret inte tagit hänsyn till att åtskilliga av de nuvarande rättshjälpsanstalterna har ytterst tidsödande mål och ärenden, som berör utländska medborgare och där ofta tolk måste användas. Dessa ärenden kompliceras också därav att vid den rättsliga bedömningen ofta utländsk lag måste användas. I promemorian har dessutom angetts att statskontoret i sina beräkningar inte tar med det förhållandet att advokaterna på de allmänna advokatbyråerna i det nya rättshjälpssystemet förutsätts åta sig en betydligt större andel av uppdragen som offentlig försvarare. Statskontoret har också räknat med att ökningen av den utomprocessuella ärendemängden helt skall tas om hand av rättshjälpsmyndigheterna och de allmänna advokatbyråerna. I en stor mängd utomprocessuella ärenden föreligger ett motpartsförhållande och då rättshjälpsmyndigheten inte kan biträda såväl part som motpart,

men även motparten rimligen kan ha rätt till rättshjälp, synes förutsättningarna för beräkningen vara oriktiga. Även *Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* pekar på att det antal utlänningar som vederbörande rättshjälpsmyndighet kommer att betjäna är en omständighet som kommer att spela en stor roll vid dimensioneringen av rättshjälpsmyndigheterna. Anstalten anför vidare bl. a. att den utomprocessuella rättshjälpen i Göteborgs och Bohus län är ordnad enligt jämtlandssystemet. År 1968 lämnades fri utomprocessuell rättshjälp i länet genom privatadvokater endast i 216 ärenden. Ett stort latent behov av rättshjälp måste här anses föreligga.

Även *RRV* framhåller att beräkningarna av personalbehov och kostnader är osäkra. Vid uppskattningen av antalet ärenden i den nya organisationen har hänsyn visserligen tagits till den utvidgning av klientelet som skulle ske genom att ytterligare inkomstgrupper bereds subventionerad rättshjälp. Däremot har hänsyn inte tagits till den ökade benägenheten att konsultera jurist och att processa som kan bli en följd av att rättshjälpen utvidgas. Redan detta förhållande torde innebära att personal- och kostnadsberäkningarna blir osäkra. Härtill kommer en mängd andra ovissa faktorer, t. ex. vad de ökade möjligheterna att få rättshjälp i förvaltningsärenden kan innebära. — Vad beträffar fördelningen av ärendena mellan allmänna advokatbyråer och privatpraktiserande jurister har man vid kostnadsberäkningarna utgått från att allmänna advokatbyråerna skulle svara för ca hälften av de tvistemål där rättshjälp ifrågakommer och en stor del av den utomprocessuella rättshjälpen. Däremot har man vid kostnadsberäkningarna inte räknat med att allmänna advokatbyråerna skulle åta sig större andel av uppdragen som offentlig försvarare än hittills. Om intentionerna i detta avseende skulle realiseras, uppkommer dock ett avsevärt större behov av personal på allmänna advokatbyråerna. För administrativa funktioner har man endast räknat med 14 befattningshavare (vid de föreslagna 29 myndigheterna), vilket synes i underkant. Centraladministrationen ingår ej alls i beräkningarna. Mot bakgrund av det anförda synes enligt RRV personalbehovet för genomförande av arbetsgruppens intentioner komma att bli avsevärt högre än vad som framgår av promemorian. — Erfarenheter från liknande reformer talar för att man bör vara beredd på att statens kostnader kan bli väsentligt högre än vad som har angetts.

TCO tar särskilt upp frågan om behovet av icke rättsbildad personal och anför därvid bl. a. följande. Statskontorets beräkning av personalbehovet är av schablonmässig karaktär och grundar sig på en grov uppskattning. Vid beräkning av behovet av icke rättsbildad personal har man utgått från proportionen mellan antalet jurister och annan personal vid de nu befintliga rättshjälpsanstalterna. Ett stort antal jurister avses åtgå för administrativt arbete. TCO utgår emellertid från att ett icke

oväsentligt antal ärenden av administrativ natur kan och bör delegeras till icke rättsbildad personal. Detta har också framhållits i utredningen. Det betonas även, när det gäller den allmänna advokatbyråns uppgifter, att icke rättsbildad personal bör kunna lämna viss hjälp åt rättssökande. TCO vill ifrågasätta om inte personalbehovet starkt underdimensionerats och vill därför förorda en översyn av utredningens förslag på denna punkt. Det är realistiskt att räkna med ett ökat antal rättshjälpssökande när det gäller boupptecknings ärenden och rådgivning i sådana frågor, som mycket väl kan handläggas av därtill lämplig kanslistpersonal.

En del remissinstanser kommenterar uttalandet i promemorian att någon egentlig kostnadsökning för rättshjälpens administration vid rättshjälpsmyndigheterna inte har beräknats uppkomma samt att det beräknade personalbehovet för dessa uppgifter torde uppvägas av minskat personalbehov vid domstolarna. Enligt *HD:s ledamöter* kan dessa påståenden inte vara hållbara. Såvitt gäller domstolarna kan — beroende på hur reformen till slut gestaltas — resultatet i stället bli arbetsökning. Liknande uttalanden förekommer i yttrandena från bl. a. *nedre justitierevisionen* och *rådhusrätterna i Luleå* och *Östersund.*

Enligt *byggnadsstyrelsen* torde lokalhyrorna för rättshjälpsanstalterna enligt en grov uppskattning komma att belöpa sig till två à två och en halv milj. kronor per år exklusive eventuella hyreskostnader för lokalhållningen på mottagningsorterna.

19 Departementschefen

19.1 Behovet av och riktlinjerna för en rättshjälpsreform

De regler som vår rättsordning innehåller och de rättsvårdande organ som samhället ställer till förfogande uppfyller högt ställda krav på rättsskydd för den enskilde. Det gäller förfarandet såväl vid de allmänna domstolarna som vid förvaltningsdomstolar och andra myndigheter. Genom nyligen beslutade reformer har detta rättsskydd ytterligare stärkts, framför allt på förvaltningsrättsskipningens område. När det gäller de allmänna domstolarna pågår ett reformarbete som syftar till att skapa ett enklare och billigare förfarande vid handläggning av vissa tvistemål. Men det är inte tillräckligt att förbättra det rättsliga förfarandet. För att den enskildes rättsskyddsbehov skall vara tillgodosett krävs också att han har ekonomiska förutsättningar att utnyttja detta förfarande. Det stora flertalet medborgare är inte i en sådan ekonomisk situation att dessa förutsättningar föreligger för dem. Samhällelig rättshjälp är därför ett viktigt inslag i rättssamhället. Den nuvarande rättshjälpen utesluter emellertid stora medborgargrupper från denna för-

mån. En förbättrad rättshjälp är därför ett viktigt led inte bara i strävandena att bereda den enskilde ett tillfredsställande rättsskydd utan också i arbetet på att skapa ökad jämlikhet mellan medborgarna.

Rättshjälp tillhandahålls f. n. i flera olika former. Direkt statlig rättshjälp meddelas huvudsakligen i mål och ärenden vid allmän domstol. I tvistemål utgår rättshjälp enligt LFR efter behovsprövning. För den som fått fri rättegång gäller bl. a. att biträde som får ersättning av allmänna medel kan förordnas. I brottmål består rättshjälpen väsentligen i att offentlig försvarare kan förordnas att mot ersättning av allmänna medel biträda den tilltalade. Den som haft fri rättegång eller offentlig försvarare kan under vissa förutsättningar åläggas att till statsverket betala tillbaka kostnaderna för rättshjälpen. I övrigt utgår inte något bidrag till statsverkets kostnader vid dessa former av rättshjälp.

Vid sidan av den direkta statliga rättshjälpen förmedlas rättshjälp av landsting och vissa kommuner. Denna verksamhet bedrivs antingen genom rättshjälpsanstalter med anställda jurister eller genom anlitande av privatpraktiserande advokater enligt det s. k. jämtlandssystemet. Tornedalens rättshjälpsanstalt drivs av staten i egen regi. I övrigt utgår statsunderstöd till landstingens och kommunernas rättshjälpskostnader. Den rättshjälp som förmedlas genom rättshjälpsanstalterna och enligt jämtlandssystemet är främst inriktad på utomprocessuell rättshjälp och rättshjälp i förvaltningsärenden. Även denna form av rättshjälp är behovsprövad. Vid rättshjälpsanstalterna tas i vissa fall ut bidrag av den rättshjälpssökande. I övrigt är rättshjälpen vid rättshjälpsanstalterna och enligt jämtlandssystemet kostnadsfri. Om man har fått rättshjälp, är man dock i vissa fall skyldig att i efterhand ersätta kostnad för rättshjälpen.

Den behovsprövning av rättshjälpen som förekommer enligt LFR, vid rättshjälpsanstalterna och enligt jämtlandssystemet innebär att endast de ekonomiskt sämst ställda grupperna i samhället kan komma i åtnjutande av denna förmån. Inkomstgränsen för ensamstående torde f. n. i praktiken ligga omkring 20 000 kr/år.

Vid sidan av den rättshjälp som lämnas av det allmänna, förmedlas rättshjälp genom försäkring. Rättshjälpen ingår därvid som ett moment i olika slags försäkringar. Den största praktiska betydelsen har den rättsskyddsförsäkring som är knuten till hemförsäkringen. Den brukar gälla, förutom försäkringstagaren, bl. a. vissa familjemedlemmar och lämnar ersättning för den försäkrades egna advokatkostnader i tvist i sådan fråga som i förekommande fall skall prövas av allmän domstol. Vidare lämnas ersättning för den försäkrades egna rättegångskostnader och kostnader som han förpliktas utge till motpart i tvistemål och ärenden vid de allmänna domstolarna. Försäkringen ersätter också i vissa fall kostnad för försvaret av den försäkrade i brottmål. Däremot täcker försäkringen inte förvaltningsärenden och inte heller mål vid specialdomstol. En annan betydelsefull begränsning i rättsskyddsförsäkringen be-

står i att flertalet försäkringsgivare har undantagit mål om hemskillnad och äktenskapsskillnad från tillämpningsområdet. Rättsskyddsförsäkringen gäller endast den försäkrade som privatperson. Tvister som har samband med yrkesutövning eller som gäller den försäkrade i egenskap av fastighetsägare eller ägare av motorfordon faller således utanför. Rättsskyddsförsäkringen gäller vidare endast om den försäkrade inte kan få sina kostnader ersatta genom samhällets rättshjälp. Om rättsskyddsförsäkringen tas i anspråk, får försäkringstagaren bära en viss, ganska betydande självrisk.

Vid sidan av de rättshjälpsformer som nu nämnts förmedlas rättshjälp av fackliga och liknande intresseorganisationer.

I den nu föreliggande promemorian har rådande ordning kritiserats från skilda synpunkter. Vad som enligt promemorian i första hand är otillfredsställande i det nuvarande rättshjälpssystemet är att endast de ekonomiskt sämst ställda i samhället kan få rättshjälp med stöd av det allmänna medan flertalet vanliga inkomsttagare står utanför möjligheten till sådan rättshjälp. En annan brist i det nuvarande systemet är enligt promemorian att det allmännas insatser i stor utsträckning är koncentrerade på att ge rättshjälp i mål inför domstol medan behovet av allmän rådgivning och rättshjälp i utomprocessuella angelägenheter och ärenden inför förvaltningsmyndigheter inte är tillräckligt tillgodosett. En allvarlig olägenhet med det nuvarande systemet är enligt promemorian också att det allmännas insatser är splittrade genom att de handhas av en mängd olika myndigheter utan central samordning.

I promemorian diskuteras olika möjligheter att lösa rättshjälpsfrågan på annat sätt än att det allmänna tar på sig den rättssökandes kostnader. Beträffande den frivilliga rättsskyddsförsäkringen anförs att den inte har den täckning som bör krävas på rättsskyddsområdet och att inte heller på längre sikt rättshjälpsbehovet helt kan tillgodoses genom rättsskyddsförsäkringar men att det finns all anledning att vid en utbyggnad av den allmänna rättshjälpen söka tillvarata rättsskyddsförsäkringens fördelar som ett komplement till det allmännas insatser. Rättshjälpsområdet har vidare enligt promemorian en sådan karaktär att det inte heller lämpar sig för en obligatorisk försäkring. En sådan lösning skulle kräva en omfattande kontrollorganisation och skulle inte leda till en önskvärd differentiering av avgifterna efter betalningsförmågan vid det tillfälle när försäkringen skall anlitas.

I promemorian anförs att det nuvarande rättegångsförfarandet medför höga rättegångskostnader och att det kan finnas anledning att överväga en enklare ordning för att slita smärre tvister. En reform i sådan riktning skulle minska behovet av ekonomiskt stöd åt enskilda i rättsliga angelägenheter. Uppenbarligen kommer emellertid ett betydande rättshjälpsbehov att kvarstå under alla omständigheter.

Mot bakgrunden av det anförda blir slutsatsen i promemorian att tiden nu är inne för en genomgripande reform av samhällets rättshjälp.

Under remissbehandlingen har allmänt understrukits att det finns ett starkt behov av ökade möjligheter till rättshjälp. Det stora flertalet remissinstanser delar den i promemorian uttalade uppfattningen att rättshjälpsfrågan inte kan lösas enbart genom de frivilliga rättsskyddsförsäkringarna och inte heller genom någon form av obligatorisk rättsskyddsförsäkring. Några remissinstanser har emellertid ansett att dessa frågor bör utredas närmare.

Som jag har framhållit inledningsvis och som allmänt understrukits under remissbehandlingen finns det i det moderna samhället ett starkt behov av att rättshjälp i någon form står till buds som ger medborgaren ekonomiska möjligheter att ta tillvara sina intressen i rättsligt hänseende i olika sammanhang. Frågan hur ett sådant stöd för den enskilde bör vara utformat har diskuterats livligt under senare år. De huvudalternativ för en lösning av rättshjälpsfrågan som i första hand kan komma i fråga är ett direkt ekonomiskt stöd från det allmännas sida eller ett försäkringssystem, där det ekonomiska stödet finansieras genom premier eller andra avgifter från det kollektiv som är i behov av ett skydd. Ett försäkringssystem kan i princip bygga på de nuvarande frivilliga rättsskyddsförsäkringarna eller utformas som en obligatorisk försäkring.

Frågan om de frivilliga rättsskyddsförsäkringarnas betydelse för behovet av rättshjälp genom det allmännas försorg har behandlats utförligt av 1965 års utredning om rättegångshjälp och i den nu föreliggande promemorian. Liksom dessa utredningar och det stora flertalet remissinstanser som hörts över förslagen anser jag att en lösning av rättshjälpsfrågan enbart genom dessa försäkringar inte är möjlig. Redan den omständigheten att ett system med en frivillig försäkring skulle lämna vissa grupper utanför rättsskyddet medför betydande problem. Rättsskyddsförsäkringarna i sin nuvarande form har dessutom ett alltför begränsat tillämpningsområde. En viss utveckling av rättsskyddsförsäkringarna på längre sikt är givetvis att räkna med. Det är emellertid ovisst hur långt en sådan utveckling kan drivas. Därtill kommer att man genom rättsskyddsförsäkring endast tillgodoser behovet av ekonomiskt stöd i rättsliga angelägenheter. Däremot ger sådan försäkring ingen lösning på det inte mindre viktiga problemet att erbjuda de rättssökande kvalificerad biträdeshjälp. Det är min övertygelse att detta kräver särskilda organisatoriska anordningar, där samhällets insatser inte kan undvaras. På grund av det anförda är det enligt min mening nödvändigt att söka andra vägar för en lösning av rättshjälpsfrågan.

En lösning med obligatorisk statlig rättsskyddsförsäkring har också avvisats både av 1965 års utredning och i den nu förcliggande promemorian. Liksom det stora flertalet remissinstanser ansluter jag mig

också i denna fråga till uppfattningen att inte heller en obligatorisk försäkring utgör någon lämplig lösning av rättshjälpsfrågan.

Den i promemorian antydda möjligheten att möta rättshjälpsbehovet genom en förenkling av rättegångsförfarandet är enligt min mening av stor betydelse på längre sikt. Denna fråga har också som jag har antytt tagits upp inom justitiedepartementet. De överväganden som hittills har förekommit har nyligen redovisats i en promemoria angående förenklat rättegångsförfarande i konsumenttvister m. m. (Ju 1971: 9). I promemorian diskuteras vissa riktlinjer för en reform av rättegångsförfarandet i tvister som rör mindre värden. Innehållet i promemorian har i juni detta år diskuterats med företrädare för ett stort antal myndigheter och organisationer. I allmänhet har därvid behovet av ett förenklat rättegångsförfarande i tvister rörande mindre ekonomiska värden bedömts som mycket angeläget. Jag räknar med att en departementspromemoria med förslag om förenklat rättegångsförfarande i vissa mål skall kunna läggas fram inom kort. En sådan reform kommer att bidra till att minska behovet av rättshjälp i dessa mål. En lagstiftning på detta område måste emellertid ges ett relativt begränsat tillämpningsområde och innefattar givetvis inte någon lösning av rättshjälpsfrågan i stort.

Det grundläggande rättshjälpsbehovet måste sålunda enligt min mening tillgodoses genom ett direkt ekonomiskt stöd från det allmännas sida. Som framhållits i promemorian bör en sådan grundläggande rättshjälp emellertid inte utesluta att behovet av rättshjälp möts också i andra former. Jag återkommer till denna fråga i det följande.

När det gäller utformningen av rättshjälp i form av direkt ekonomiskt stöd från det allmänna har i promemorian ställts upp två viktiga grundkrav. Det ena är att rättshjälp skall kunna utgå i fråga om varje rättslig angelägenhet där behov av rättshjälp föreligger oavsett om ärendet behandlas av domstol eller förvaltningsmyndighet eller gäller rådfrågning eller biträde vid förhandling utan att ärendet är föremål för sådan behandling. Det andra grundkravet är att rättshjälp bör medges i sådan utsträckning att ingen av ekonomiska skäl hindras från att ta till vara sina intressen i rättsligt hänseende men att var och en skall bidra till kostnaderna för rättshjälpen efter förmåga. Under remissbehandlingen har denna målsättning för en reform av samhällets rättshjälp allmänt godtagits.

För egen del anser jag det vara påtagligt att samhällsinsatserna på rättshjälpsområdet f. n. är alltför starkt inriktade på den processuella rättshjälpen medan rättshjälp i förvaltningsärenden, för allmän rådfrågning och i utomprocessuella ärenden i övrigt ges ett betydligt mera begränsat utrymme. Enligt min mening bör rättshjälp utgå där ett påtagligt behov föreligger oavsett om frågan behandlas av den ena eller andra myndigheten eller kanske inte är föremål för behandling hos någon

myndighet. Jag kan alltså ansluta mig till det betraktelsesätt som promemorian ger uttryck för i denna fråga.

Frågan om rättshjälp i förvaltningsärenden är föremål för särskild utredning. Enligt direktiven för utredningen om rättshjälp i förvaltningsärenden skall utredningen bl. a. undersöka möjligheterna att tillgodose mindre bemedlades behov av bistånd i förvaltningsärenden samt utreda om och i vad mån rättegångshjälp motsvarande institutet fri rättegång bör införas för ärenden hos förvaltningsdomstolar och förvaltande myndigheter. Dessa frågor får emellertid i huvudsak sin lösning inom ramen för den nu aktuella rättshjälpsreformen, där samråd har ägt rum med utredningen. Utredningens uppdrag kan därför begränsas till vissa andra i direktiven angivna frågor, främst frågan om offentligt biträde inom förvaltningsrätten.

Även när det gäller det andra i promemorian angivna grundkravet på den samhälleliga rättshjälpen, nämligen att rättshjälp bör medges i sådan utsträckning att ingen av ekonomiska skäl hindras från att ta tillvara sin rätt ansluter jag mig till vad som anförts i promemorian. Kostnader i rättsliga angelägenheter kan otvivelaktigt i många fall uppgå till sådana belopp att det medför kännbara ekonomiska uppoffringar även för personer i andra än de lägsta inkomstlägena. Ifall principen om allas likhet inför lagen skall kunna upprätthållas, är det därför nödvändigt att rättshjälpen omfattar även andra medborgare än dem som är ekonomiskt sämst ställda. Sökandens ekonomiska belägenhet får i stället inverka vid fastställande av bidrag till kostnaderna för rättshjälpen. Någon återbetalningsskyldighet för statsverkets kostnader för rättshjälpen bör däremot inte förekomma.

Vad som har anförts nu innebär att jag delar den i promemorian framförda uppfattningen att tiden är mogen för en genomgripande reform av rättshjälpen. En sådan reform bör, som föreslagits i promemorian och allmänt godtagits under remissbehandlingen, innebära en betydande vidgning av tillämpningsområdet för rättshjälpen samtidigt som ett bidrag tas ut efter sökandens betalningsförmåga.

För att rättshjälpsreformen skall kunna föras ut i samhället fordras en betydande insats av organisatorisk art. Den organisatoriska uppgiften ligger på två plan. Den ena uppgiften — som är av vital betydelse för att rättshjälp av god kvalitet skall kunna ges — består i att ge den enskilde tillgång till kvalificerad biträdeshjälp. Den andra uppgiften är att skapa förutsättningar för de i systemet nödvändiga myndighetsfunktionerna, såsom att pröva ansökningar om rättshjälp, fastställa bidrag för rättshjälpen, utse biträde och pröva biträdets ersättningsanspråk.

En särskild fråga i samband med rättshjälpens organisation är vem som skall vara huvudman för rättshjälpen. F. n. är huvudmannaskapet för rättshjälpen delat mellan staten och kommunerna, främst landsting-

en. I promemorian föreslås att huvudmannaskapet för rättshjälpen skall ligga på staten. Denna ordning har också allmänt tillstyrkts under remissbehandlingen. Även enligt min mening är det för ett effektivt utnyttjande av de resurser som ställs till förfogande nödvändigt att ansvaret för rättshjälpen är samlat hos en huvudman. Statsverket bär f. ö. redan nu den alldeles övervägande delen av det ekonomiska ansvaret för samhällets rättshjälp. Jag förordar att huvudmannaskapet för rättshjälpen helt övertas av staten.

Beträffande uppgiften att tillhandahålla biträdeshjälp innebär promemorieförslaget att sådan hjälp liksom hittills skall lämnas av institutioner, som drivs av det allmänna, och av privatpraktiserande jurister. I promemorian konstateras att rättshjälpsanstalterna inte har blivit utbyggda i den utsträckning som har visat sig behövlig och att jämtlandssystemet inte är något fullgott alternativ. De av det allmänna drivna institutionerna skall kallas allmänna advokatbyråer och skall i första hand bygga på de nuvarande rättshjälpsanstalterna.

När det gäller omfattningen av de allmänna advokatbyråernas verksamhet är det enligt promemorian önskvärt för att en effektiv kontroll över kostnaderna skall kunna upprätthållas, att verksamheten ges en sådan omfattning att byråerna får en prisledande ställning. Verksamheten bör vara så inriktad att ledning kan hämtas därifrån vid bestämmande av arvodestaxor och vid granskning av kostnadsräkningar från privatpraktiserande jurister. De allmänna advokatbyråerna bör därför sköta en betydligt större del av uppdragen som biträde och offentlig försvarare än som är fallet vid de nuvarande rättshjälpsanstalterna. Å andra sidan bör de allmänna advokatbyråerna inte ges en så dominerande ställning att det fria valet av biträde äventyras. Den erfarenhet som finns från uppbyggnaden av rättshjälpsanstalterna och de analyser som har utförts ger dock starkt stöd för att det finns ett betydande utrymme för utbyggnad av den allmänna rättshjälpsverksamheten utan att detta i någon väsentlig mån rubbar förutsättningarna för de privatpraktiserande advokaternas verksamhet. Särskilt måste därvid beaktas att rättshjälpsreformen oundgängligen kommer att föranleda en inte obetydlig ökning av antalet rättshjälpsärenden.

I promemorian läggs också fram vissa närmare riktlinjer för uppbyggnaden av de allmänna advokatbyråerna. Som riktpunkt anges att en allmän advokatbyrå skall finnas i varje län. De nybildade allmänna advokatbyråerna, dvs. de byråer som inte direkt bygger på de befintliga rättshjälpsanstalterna, bör ha en i förhållande till klientunderlaget lika stor kapacitet som redan befintliga rättshjälpsanstalter. Samtliga allmänna advokatbyråer bör dessutom vara dimensionerade för att ta hand om ungefär hälften av det ökade antalet tvistemål med rättshjälp som kan förutses. Vidare bör enligt promemorian den ökning av antalet

utomprocessuella ärenden, som kan väntas komma till stånd genom det nya rättshjälpssystemet, kunna förutsättas till stor del falla på de allmänna advokatbyråerna. De allmänna advokatbyråernas jurister bör i inte obetydlig omfattning svara för uppdrag som offentlig försvarare.

Vid remissbehandlingen har flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig i frågan tillstyrkt förslaget om en utbyggnad av rättshjälpsanstalterna. I yttrandena understryks dock allmänt att utbyggnaden av det allmännas advokatverksamhet inte får leda till inskränkningar i det fria advokatvalet och att förutsättningarna för de privatpraktiserande advokaternas verksamhet inte får i väsentlig mån rubbas. Förhållandet mellan de enskilda och de allmänna advokatbyråerna bör kännetecknas av fri konkurrens på lika villkor. Från flera håll betonas också vikten av att utbyggnaden av rättshjälpsanstalterna sker successivt bl. a. på grund av svårigheterna att rekrytera tillräckligt antal väl kvalificerade jurister.

Åtskilliga remissinstanser uttrycker emellertid betänkligheter inför den föreslagna utbyggnaden. Några av dessa uttalar farhågor för att utrymmet för de privatpraktiserande advokaternas verksamhet kan komma att inskränkas. Andra menar att rättshjälpen som hittills i första hand bör grundas på medverkan av det privata advokatväsendet. I en del yttranden riktas kritik mot att jämtlandssystemets utvecklingsmöjligheter inte närmare har undersökts. I nu berörda yttranden understryks genomgående vikten av att det inte sker någon form av styrning till de allmänna advokatbyråerna genom subventioner, fördelningen av uppdrag eller på annat sätt. Några remissinstanser, bl. a. advokatsamfundet, redovisar en starkt kritisk inställning till den föreslagna utbyggnaden av de allmänna advokatbyråerna. Advokatsamfundet vänder sig bl. a. mot att det allmänna skall driva en med de privatpraktiserande advokaterna konkurrerande verksamhet även i sådana fall när avgiften för rättshjälp täcker kostnaden och någon subvention sålunda inte utgår.

Av stor betydelse för frågan om uppbyggnad av allmänna advokatbyråer är den ökning av den utomprocessuella och processuella rättshjälpen som en utvidgad rättshjälp kan beräknas medföra. I promemorian har gjorts en beräkning av den utomprocessuella rättshjälpens ökning. Antalet ärenden i vilka endast råd och upplysningar meddelas, skulle enligt beräkningen komma att öka från 23 000 till cirka 45 000 ärenden. I fråga om mera komplicerade ärenden skulle en ökning ske från 30 000 till cirka 48 000 ärenden. Beträffande den processuella rättshjälpen leder beräkningarna till att ökningen av det antal parter, som i det i promemorian föreslagna avgiftssystemet skulle få subventionerad rättshjälp, skulle uppgå till 18 000. Av olika skäl måste beräkningarna bli osäkra och det finns anledning anta att de redovisade siffrorna är för låga, vilket bl. a. sammanhänger med de ökade möjligheterna enligt för-

slaget att få rättshjälp i förvaltningsärenden. Undersökningen ger emellertid enligt min mening en ungefärlig bild av den förhållandevis stora ökning av antalet ärenden som reformen kommer att medföra.

Mot den angivna bakgrunden är det enligt min mening tydligt att nuvarande rättshjälpsanstalter och enskilda advokater inte har möjlighet att möta de krav på juridiskt biträde som reformen förutsätter. Det är självklart att de fritt yrkesutövande advokaterna och andra privatpraktiserande jurister liksom hittills bör vara verksamma inom rättshjälpsområdet. En given utgångspunkt vid rättshjälpsområdets utvidgning är att alla, oberoende av sin ekonomiska ställning, ges samma möjligheter till biträdeshjälp. Principen om det fria advokatvalet bör således upprätthållas.

Ett skäl för att de privatpraktiserande juristerna liksom hittills bör vara verksamma inom rättshjälpsområdet är den spridning man därigenom kan uppnå för den juridiska biträdesverksamheten. En sådan spridning är till gagn både för de rättssökande, domstolarna och andra myndigheter samt för samhället som sådant. Juridiska rådgivare blir därigenom lätt tillgängliga för allmänheten. Rättshjälpsreformen får inte leda till att denna spridning motverkas.

Vad jag nu har anfört innebär att de rättssökande bör ha möjlighet att vända sig till den jurist som de anser lämplig och har förtroende för. Praktiskt sett innebär detta ingen ändring i förhållande till vad som nu gäller för den processuella rättshjälpen. För den utomprocessuella rättshjälpen och rättshjälpen i förvaltningsärenden innebär däremot ett sådant förslag — liksom även promemorieförslaget — en förändring. F. n. kan i ett utomprocessuellt ärende en mindre bemedlad rättssökande vända sig till en privatpraktiserande advokat endast om han bor i en sådan del av landet där jämtlandssystemet tillämpas. I ett nytt rättshjälpssystem bör det över hela landet finnas möjlighet att i ett utomprocessuellt ärende eller i ett förvaltningsärende välja biträde bland privatpraktiserande jurister. En motsvarighet till jämtlandssystemet bör därför etableras över hela landet.

Om alltså de rättssökande bör ha rätt att i princip fritt välja biträde bland de privatpraktiserande juristerna är den andra sidan av valfriheten enligt min mening lika viktig. Jag syftar på möjligheten att vända sig till en jurist på en av det allmänna driven advokatbyrå. Det finns starka skäl att anta att många människor skulle föredra att få rättshjälp i den lättillgängliga form som nu tillhandahålls av rättshjälpsanstalterna men som f. n. står öppen endast för de mindre bemedlade och endast i vissa delar av landet. För stora befolkningsgrupper, särskilt de mindre väl lottade i samhället, kan det också innebära en trygghetsfaktor att kunna vända sig till ett allmänt organ av rättshjälpsanstalternas karaktär. I sammanhanget bör även beaktas svårigheterna för den enskilde

att på egen hand utvälja en för hans ärende lämplig privatpraktiserande advokat.

Vad jag nu har anfört leder till att det allmänna över hela landet bör tillhandahålla kvalificerad personal som kan bistå allmänheten i rättsliga angelägenheter. Vid en sådan utvidgning av det allmännas advokatverksamhet synes det naturligt att, som föreslås i promemorian, i första hand bygga på de nuvarande rättshjälpsanstalterna. Dessa anstalter, som har till huvuduppgift att lämna biträdeshjälp, har fungerat på ett smidigt och ändamålsenligt sätt och det finns all anledning att ta tillvara de goda erfarenheterna från denna verksamhet. I fråga om kostnader och effektivitet finns det ingenting som tyder på att en rättshjälpsverksamhet genom privatpraktiserande jurister skulle vara överlägsen ett system med rättshjälpsanstalter. Erfarenheterna från den utomprocessuella rättshjälpen visar tvärtom att anstaltssystemet mer än väl har kunnat mäta sig med jämtlandssystemet.

På grund av det anförda ansluter jag mig till förslaget i promemorian att det allmänna över hela landet skall driva advokatverksamhet. Vid uppbyggnaden av verksamheten bör riktpunkten för utbyggnaden, såsom har angetts i promemorian, vara att en allmän advokatbyrå skall finnas i varje län för att lämna biträdeshjälp. Från kostnadssynpunkt torde en sådan utbyggnad vara fördelaktigare än ett system med ett större antal institutioner. Liksom nu sker med rättshjälpsanstalterna får dessa organ hålla mottagningar utanför stationeringsorten för att för de rättssökande eliminera eller mildra verkningarna av de olägenheter som ett så stort verksamhetsområde kan medföra. Det i promemorian föreslagna namnet, allmän advokatbyrå, är enligt min mening lämpligt.

Genom att inrätta allmänna advokatbyråer i den utsträckning jag nu har angett tillgodoses det krav på utökad biträdeshjälp som reformen kommer att medföra och som det inte finns möjligheter att möta med nuvarande resurser. Advokatsamfundet har förordat en begränsning av de allmänna advokatbyråernas verksamhet till klienter som åtnjuter subventionerad rättshjälp. En sådan ordning skulle emellertid innebära att de allmänna advokatbyråernas verksamhet inriktades på den kategori klienter som har de lägsta inkomsterna. En sådan ordning är otillfredsställande med hänsyn till såväl de rättssökandes som advokatkårens intressen. Någon konkurrens på lika villkor med de privatpraktiserande juristerna skulle inte kunna etableras under sådana omständigheter. Någon sådan begränsning bör därför enligt min mening inte komma i fråga. Tvärtom kan det finnas anledning att överväga om de allmänna advokatbyråerna bör kunna åta sig uppdrag utom tillämpningsområdet för rättshjälpen. Denna fråga behandlas i det följande.

Även om de allmänna advokatbyråernas verksamhet inte bör begränsas till klienter med subventionerad rättshjälp, finns det från andra syn-

punkter skäl att iaktta en viss försiktighet vid utbyggnaden. Utbyggnaden av de allmänna advokatbyråerna får som framhållits i promemorian inte leda till att förutsättningarna för en fristående advokatkår i väsentlig mån rubbas. De allmänna advokatbyråerna bör inte ha någon monopolställning eller några fördelar på annat sätt utan bör konkurrera med de privatpraktiserande advokaterna på lika villkor. Dessa synpunkter bör medföra att utbyggnaden sker successivt, vilket också torde vara nödvändigt för att kunna rekrytera kvalificerad juristpersonal.

Den rättssökandes val av biträde bör, som tidigare har understrukits, respekteras i samma utsträckning som gäller f. n. Frågan om fördelning av uppdragen som biträde eller offentlig försvarare får därför egentlig betydelse endast i de fall där sökanden inte begär att viss jurist skall förordnas. I andra mål och ärenden än brottmål torde den rättssökande i stor utsträckning själv begära att viss person skall förordnas till biträde. Valet av biträde torde i allmänhet komma att ske genom att den som behöver hjälp konsulterar en privatpraktiserande jurist eller en tjänsteman på allmän advokatbyrå. Efter konsultationen lär sökanden regelmässigt begära att den som han har konsulterat förordnas till biträde. I den mån begäran om visst biträde inte framställs, bör uppdragen fördelas mellan de jurister, privatpraktiserande eller offentligt anställda, som står till förfogande för uppdrag.

Uppdragen som offentlig försvarare tillfaller f. n. nästan uteslutande de privatpraktiserande advokaterna. I promemorian har förordats att de allmänna advokatbyråernas jurister i ej obetydlig omfattning bör svara för sådana uppdrag. Remissinstanserna har allmänt godtagit att advokat på de allmänna advokatbyråerna skall kunna förordnas till offentlig försvarare. Advokatsamfundet anser emellertid att sådan advokat endast på uttrycklig begäran av den misstänkte bör få åta sig sådant uppdrag.

När offentlig försvarare förordnas förekommer det ofta att den misstänkte inte har framställt önskemål om att viss advokat skall utses. Det har sagts att så skulle vara fallet i omkring hälften av alla förordnanden. Frågan om fördelningen av uppdragen som offentlig försvarare får därför väsentligt större betydelse än frågan om fördelningen av andra biträdesuppdrag.

Även uppdragen som offentlig försvarare bör enligt min mening fördelas mellan dem som är behöriga och lämpliga oberoende av om de är privatpraktiserande eller anställda i offentlig eller enskild tjänst. Jag delar sålunda inte advokatsamfundets uppfattning att advokat på allmän advokatbyrå skall få åta sig sådant uppdrag endast på uttrycklig begäran av den misstänkte.

Om man också tar hänsyn till de fall där advokat på allmän advokatbyrå direkt begärs som offentlig försvarare, torde vad som nu anförts leda till att advokaterna på de allmänna advokatbyråerna i ej obetydlig

omfattning får svara för dessa uppdrag. Huvuddelen av uppdragen torde emellertid även i framtiden komma att ombesörjas av privatpraktiserande advokater.

När det härefter gäller organisationen av myndighetsfunktionerna i det nya rättshjälpssystemet innebär promemorieförslaget att regionala rättshjälpsmyndigheter i princip skall finnas i varje län. Rättshjälpsmyndigheten, som enligt förslaget skall innefatta en allmän advokatbyrå, föreslås få som uppgift bl. a. att pröva ansökningar om rättshjälp, fastställa avgifter för rättshjälpen, utse biträde och pröva biträdets ersättningsanspråk. Myndigheten skall också utse offentliga försvarare i brottmål och pröva deras ersättningsanspråk. Frågor av mera ingripande betydelse för den enskilde skall hänskjutas till en särskild rättshjälpsnämnd inom myndigheten. Ledningen och samordningen av verksamheten inom rättshjälpsorganisationen skall omhänderhas av en centralmyndighet som även skall utgöra *fullföljdsinstans* i vissa frågor.

Den föreslagna organisationen av myndighetsfunktionerna inom rättshjälpen har varit föremål för delade meningar under remissbehandlingen. Det stora flertalet remissinstanser anser att det behövs en särskild regional organisation för att administrera rättshjälpen. I flera yttranden, däribland advokatsamfundets, förordas att den processuella rättshjälpen administreras av domstolarna medan rättshjälp vid andra myndigheter än domstol liksom den utomprocessuella rättshjälpen handhas av en särskild regional organisation. Några remissinstanser anser däremot att en särskild regional organisation är onödigt vidlyftig och kostnadskrävande. Dessa remissinstanser anser att den processuella rättshjälpen bör handhas av domstolarna och att rättshjälpen i övrigt bör handhas på samma sätt som nu. Några menar emellertid att länsstyrelserna bör komma i fråga för andra rättshjälpsfrågor än de processuella.

Den i promemorian föreslagna närmare uppbyggnaden av den regionala organisationen med en rättshjälpsmyndighet vid vilken skall finnas en rättshjälpsnämnd och allmän advokatbyrå har varit föremål för starkt delade meningar. De remissinstanser som i princip godtagit den föreslagna uppbyggnaden har ansett att en sådan institution kan både smidigt sköta administrationen och fullgöra uppgiften att lämna biträdeshjälp. För att undvika jävs- eller andra intressekonflikter framhålls vikten av att en klar gränsdragning upprätthålls mellan rättshjälpsmyndighetens administrativa funktion och allmänna advokatbyråns åligganden. Flertalet remissinstanser avstyrker emellertid den föreslagna organisatoriska uppbyggnaden och anser att det är nödvändigt att rättshjälpsmyndigheterna organiseras helt fristående från de allmänna advokatbyråerna. I dessa yttranden framhålls bl. a. att den föreslagna ordningen kan medföra risk för misstanke att myndighetsutövningen och advokatverksamheten inte hålls isär. Det anses sålunda olämpligt

att, medan en tjänsteman vid den till myndigheten knutna allmänna advokatbyrån företräder ena parten, annan tjänsteman vid samma myndighet får besluta i frågor som rör motparten. Vidare anförs att en rättshjälpssökande för att kunna få rättshjälp kan bli nödsakad att lämna uppgifter som allvarligt kan skada honom, om de kommer till motpartens kännedom. Den föreslagna ordningen med prövning i vissa fall av rättshjälpsnämnden anses inte undanröja dessa betänkligheter mot förslaget. Några av de remissinstanser som kritiserat förslaget från dessa utgångspunkter föreslår att de myndighetsfunktioner som kan komma att åvila det administrativa organet anförtros åt en fristående rättshjälpsnämnd med egen kansliorganisation.

Som jag har framhållit tidigare innebär det nya rättshjälpssystemet att rättshjälp kan avse en rättegång, ett förvaltningsärende eller ett utomprocessuellt ärende. I allt väsentligt samma regler kommer att gälla, oavsett om rättshjälpen avser den ena eller andra angelägenheten. Övergår ett utomprocessuellt ärende till rättegång eller till förfarande inför förvaltningsmyndighet eller förvaltningsdomstol gäller tidigare meddelad rättshjälp även rättegången resp. förvaltningsärendet. Med ett så utformat enhetligt rättshjälpssystem är det inte lämpligt att ha en administration för varje särskild form av rättshjälp. I stället framstår det som mest naturligt att skapa en gemensam organisation för all rättshjälp. Genom en sådan ordning undviks de administrativa komplikationer som kan uppstå när flera myndigheter har att ta ställning till olika frågor i ett och samma rättshjälpsärende. Det ligger vidare i sakens natur att en enhetlig praxis vid tillämpningen av de i huvudsak för all rättshjälp gemensamma reglerna lättast kan uppnås om beslutsfunktionerna koncentreras till ett så litet antal myndigheter som möjligt.

En särskild administration för rättshjälpen torde vara påkallad också av andra skäl. Antalet utomprocessuella ärenden inom rättshjälpssystemet kommer att bli betydande. Redan dessa ärendens stora antal och deras skiftande beskaffenhet gör att det knappast är möjligt att låta frågan om rättshjälp i sådana ärenden handhas av andra än särskilt för ändamålet tillskapade administrativa organ. Att lägga administrationen av denna rättshjälp på de allmänna domstolarna skulle för dessa innebära en betydande arbetsbelastning, i all synnerhet som domstolarna saknar erfarenhet av en del av dessa ärenden, och dessa dessutom skulle utgöra en för domstolsverksamheten främmande arbetsuppgift.

En tänkbar ordning vid rättshjälp i förfarande vid förvaltningsmyndighet eller förvaltningsdomstol är att den myndighet där ärendet är anhängigt eller skall anhängiggöras får beslutanderätt i rättshjälpsfrågor. Genom en sådan lösning skulle dock dessa frågor komma att handläggas av ett mycket stort antal myndigheter, av vilka många dessutom saknar erfarenhet av sådana bedömningar varom här är fråga. När-

mare till hands ligger då att koncentrera beslutanderätten i rättshjälpsfrågor på förvaltningssidan till viss eller vissa myndigheter, t. ex. länsstyrelserna. Om en särskild administration måste skapas för den utomprocessuella rättshjälpen finns det emellertid inte någon anledning att inte låta dessa organ handha även rättshjälpen på förvaltningsområdet.

I några remissyttranden har förordats en uppdelning av rättshjälpsfrågorna på det sättet att ansvaret för den processuella rättshjälpen läggs på de allmänna domstolarna medan rättshjälpen i övrigt administreras av en särskild rättshjälpsorganisation. Som framgår av vad jag anfört nyss är det enligt min mening inte lämpligt att i det nya systemet dra upp en gräns mellan processuell rättshjälp och annan rättshjälp, eftersom ett rättshjälpsärende ofta torde komma att börja som ett utomprocessuellt ärende för att senare behandlas av domstol eller annan myndighet. Jag är sålunda inte beredd att förorda en sådan ansvarsuppdelning. Enligt min mening är det av stor betydelse att rättshjälpsadministrationen utformas så att ansvaret för rättshjälpen kan samlas inom en för ändamålet anpassad regional organisation. Jag föreslår sålunda att en särskild regional organisation byggs upp för att administrera rättshjälpen över hela fältet. Detta behöver emellertid inte innebära att alla rättshjälpsfrågor avgörs inom denna organisation. I vissa fall kan ett rättshjälpsärende ha sådan anknytning till förfarandet vid domstol eller annan myndighet att vissa beslutsfunktioner av praktiska skäl bör förläggas till domstolen eller myndigheten. Så har också i viss om än mycket begränsad utsträckning föreslagits i promemorian. För egen del anser jag att det kan finnas skäl att överväga att i större utsträckning än som har skett i promemorieförslaget lägga beslutsfunktioner utom rättshjälpsorganisationen. Särskilt i sådana ärenden som är under behandling vid allmän domstol torde betydande praktiska fördelar kunna uppnås genom en sådan ordning utan att några allvarliga olägenheter uppstår.

När det gäller den i promemorian föreslagna närmare utformningen av den regionala rättshjälpsorganisationen är det främst sammankopplingen av rättshjälpsmyndigheterna och de allmänna advokatbyråerna som föranlett invändningar under remissbehandlingen. Den i promemorian föreslagna ordningen innebär att vissa beslut i rättshjälpsfrågor skall fattas av befattningshavare som samtidigt lämnar biträdeshjälp och att rättshjälpsmyndigheten och den allmänna advokatbyrån skall ha gemensamt kansli. Chefen för myndigheten skall enligt förslaget leda både advokatverksamheten och administrationen av rättshjälpen. I vissa fall skall rättshjälpsfrågor enligt förslaget hänskjutas till en särskild rättshjälpsnämnd.

Den i promemorian föreslagna regionala organisationen medför utan tvekan betydande praktiska fördelar genom att beslutsfunktionerna i flertalet fall kan utövas i direkt anslutning till att biträde lämnas. En

annan fördel med den föreslagna anknytningen av de allmänna advokatbyråerna till rättshjälpsmyndigheterna är att de regionala rättshjälpsorganen kan inrättas på alla platser där det finns allmän advokatbyrå oberoende av om antalet rättshjälpsärenden ger tillräckligt underlag för den rent administrativa verksamheten.

De invändningar som under remissbehandlingen har riktats mot den föreslagna sammankopplingen mellan de allmänna advokatbyråerna och rättshjälpsmyndigheterna grundar sig främst på den uppfattningen att advokatverksamheten och myndighetsutövningen inte utan fara för rättssäkerheten kan bedrivas inom samma myndighet och av samma tjänsteman. De garantier mot dessa risker som uppställts i promemorieförslaget — främst skyldigheten att i vissa fall hänskjuta prövningen till rättshjälpsnämnden — har av flertalet remissinstanser inte ansetts tillräckliga för att undanröja den misstro som en sådan ordning skulle kunna skapa.

Den kritik som har framförts är överdriven. Risken för att tjänsteman vid allmän advokatbyrå eller rättshjälpsmyndighet skulle missbruka sin ställning kan inte anses stor. Det är å andra sidan av största betydelse att det nya rättshjälpssystemet från början tillvinner sig allmänt förtroende. Även ogrundade misstankar om obehörig sammanblandning av advokatverksamheten och myndighetsfunktionerna måste därför undvikas. Jag har därför stannat för den lösningen att de regionala myndigheterna på rättshjälpsområdet bör vara helt fristående i förhållande till de allmänna advokatbyråerna.

Med en utformning av den regionala rättshjälpsadministrationen utan anknytning till de allmänna advokatbyråerna synes — som också föreslagits i några remissyttranden — de regionala myndigheterna böra organiseras som särskilda rättshjälpsnämnder, där de mera rutinbetonade ärendena delegeras till en heltidsanställd tjänsteman. För att skapa arbetsunderlag för en heltidsanställd tjänsteman hos nämnden är det nödvändigt att rättshjälpsnämndernas verksamhetsområde i allmänhet får omfatta mer än ett län. Även med en kraftig ökning av verksamhetsområdet blir det nödvändigt att kanslimässigt anknyta rättshjälpsnämnderna till befintliga myndigheter. En sådan anknytning bör ske till myndighet inom domstolsväsendet.

En regional organisation enligt nu angivna riktlinjer, som karaktäriseras av att myndighetsfunktionerna på rättshjälpsområdet i princip samlas till ett begränsat antal rättshjälpsnämnder med relativt stora verksamhetsområden, för ofrånkomligen med sig att rättshjälpsförfarandet blir mera tungrott än det skulle ha blivit om promemorieförslaget hade genomförts. Särskilt gäller detta de allmänna advokatbyråerna som inte får den nära anknytningen till det administrativa organet som avsetts. Det är mot bakgrunden härav angeläget att förfarandet i rättshjälpsärenden förenklas så mycket som möjligt.

En sådan förenkling synes kunna vinnas genom att man i betydande utsträckning delegerar administrativa uppgifter från rättshjälpsnämnderna till det biträde som lämnar rättshjälpen. I och för sig bör det finnas möjlighet att driva en sådan delegation mycket långt när det gäller de allmänna advokatbyråerna. Som förut har anförts bör principiell jämställdhet råda i rättshjälpssystemet mellan de allmänna advokatbyråerna och de advokater som bedriver enskild verksamhet. Denna princip bör komma till uttryck också i nu förevarande avseende. Man bör alltså inte gå längre i delegation av administrativa arbetsuppgifter till de allmänna advokatbyråerna än som visar sig möjligt att genomföra även för de privatpraktiserande advokaterna. Även med denna utgångspunkt kan dock betydande förenklingar uppnås i systemet. Som framhållits tidigare skall bidrag för rättshjälpen utgå i förhållande till sökandens betalningsförmåga. Direkt ekonomiskt stöd av allmänna medel kommer i fråga endast om och när kostnaderna för rättshjälpen överstiger bidraget. Rättshjälpsförfarandet synes böra utformas så att rättshjälpsnämnderna så vitt möjligt inte behöver ta befattning med rättshjälpsärendena så länge kostnaderna täcks av kostnadsbidraget och rättshjälpen sålunda inte medför någon kostnad för det allmänna. En sådan ordning kan utan vidare godtas i fråga om ärenden som handläggs på allmän advokatbyrå och bör också kunna tillämpas i fråga om ärenden som handläggs hos privatpraktiserande advokat eller biträdande jurist hos honom. Den auktorisation som medlemskap i advokatsamfundet innebär får anses utgöra en tillräcklig garanti för att ett sådant system inte missbrukas. Beträffande andra privatpraktiserande jurister än advokater bör däremot rättshjälp över huvud taget inte få lämnas innan rättshjälpsnämnden har beslutat om rättshjälp och prövat juristens lämplighet som biträde. Detsamma bör gälla jurister som är anställda hos organisationer och sammanslutningar liksom andra som kan komma i fråga som biträde vid rättshjälp. Ett på detta sätt utformat förfarande i rättshjälpsfrågor bör enligt min mening tillgodose såväl den enskildes som det allmännas intresse av en smidig och snabb handläggning av rättshjälpsärenden.

Som föreslagits i promemorian och allmänt tillstyrkts under remissbehandlingen bör det även finnas ett centralt organ inom rättshjälpsorganisationen för tillsyn över och samordning av uppgifterna på detta område.

Vad jag nu har anfört innebär sammanfattningsvis att den genomgripande reform av samhällets rättshjälp som nu bör genomföras skall innefatta en betydande utvidgning av den enskildes rättsskydd så att rättshjälp i princip kan utgå i alla slags rättsliga angelägenheter och avse praktiskt taget alla fysiska personer. En förutsättning för rättshjälp skall vara att den enskilde bidrar till kostnaden för rättshjälpen i relation till betalningsförmågan. Rättshjälp skall kunna lämnas av al-

männa och privata advokatbyråer och av andra privatpraktiserande jurister. Ansvaret för rättshjälpens administration skall i huvudsak vara samlat inom en särskild rättshjälpsorganisation med regionala rättshjälpsnämnder och en central myndighet.

En reform av rättshjälpen efter de riktlinjer som jag nu har angett innebär inte att rättsskyddsförsäkringar skulle sakna betydelse som komplement till det grundläggande skydd som den samhälleliga rättshjälpen är avsedd att ge. Under remissbehandlingen har försäkringsinspektionen gett uttryck åt den uppfattningen att försäkringsbranschen bör kunna åstadkomma en kompletterande rättsskyddsförsäkring som bygger på den grundläggande rätt som den enskilde enligt förslaget kommer att tillförsäkras. Från försäkringsbranschen har under remissbehandlingen intagits en mera avvaktande hållning.

Jag delar den i promemorian framförda uppfattningen att de frivilliga rättsskyddsförsäkringarna bör kunna spela en betydande roll även i det nya rättshjälpssystemet. Den nu föreslagna rättshjälpsreformen innebär för de ekonomiskt sämst ställda att de ges vidsträckta möjligheter att ta tillvara sina intressen i rättsliga angelägenheter. För människor i normala inkomstlägen innebär rättshjälpen att deras ekonomiska uppoffring är begränsad till ett bidrag som kan förutses på förhand. När rättshjälpsbehovet aktualiseras kan det emellertid för dessa bidrag krävas en ekonomisk beredskap som enligt min mening med fördel skulle kunna tillhandahållas genom en frivillig rättsskyddsförsäkring. Även i övrigt bör en frivillig rättsskyddsförsäkring kunna utformas så att den utgör en lämplig komplettering till rättshjälpen.

Även utanför de frivilliga rättsskyddsförsäkringarna kan ett kompletterande frivilligt rättsskydd vara av stort värde i det nya rättshjälpssystemet. Jag tänker i första hand på den rättshjälp som tillhandahålls medlemmar i vissa intresseorganisationer. De tjänster som lämnas av dessa organisationer kommer i viss utsträckning att få sin motsvarighet inom det allmännas rättshjälp. Rättshjälp från det allmännas sida bör enligt min mening utgå även om den rättssökande är medlem i organisation som tillhandagår medlemmarna med biträde i rättsliga angelägenheter. I sådana fall är det också naturligt att den sakkunskap som finns representerad inom organisationen kan utnyttjas inom rättshjälpssystemet. Personal med anknytning till organisationerna bör sålunda kunna förordnas som biträde vid rättshjälp.

19.2 Tillämpningsområdet

Fri rättegång kan i princip endast komma i fråga beträffande mål och ärenden vid allmän domstol. För den utomprocessuella rättshjälp som lämnas vid rättshjälpanstalter och enligt jämtlandssystemet gäller

däremot inte några begränsningar med hänsyn till om ärendet hör till allmän domstols, förvaltningsdomstols eller förvaltningsmyndighets prövning. Jag har redan tidigare framhållit att rättshjälpen i fortsättningen inte bör begränsas till mål eller ärenden vid vissa domstolar eller myndigheter. Rättsskyddsbehovet kan ofta vara lika starkt i ett ärende vid förvaltningsdomstol som i ett mål eller ärende vid allmän domstol. Behovet av rättshjälp framträder dessutom ofta redan innan den rättsliga angelägenheten blivit föremål för behandling vid domstol eller annan myndighet. Frågan om rättshjälp skall utgå i ett visst ärende bör därför bedömas oberoende av kompetensfördelningen mellan olika domstolar och andra myndigheter och oberoende av om ärendet är föremål för behandling vid myndighet över huvud taget. Rättshjälp i form av allmän rådgivning i rättsliga angelägenheter bör också kunna ges. Som anförts redan inledningsvis biträder jag alltså den i promemorian förordade och under remissbehandlingen allmänt tillstyrkta ordningen att rättshjälp i princip skall utgå i alla slags rättsliga angelägenheter. Det sagda innebär också att tvister som tillhör skiljemäns prövning inte har tagits undan från rättshjälpen. Som föreslagits i promemorian bör dock rättshjälpen inte avse kostnaderna för skiljemännen.

Frågan vilken personkrets som bör komma i åtnjutande av rättshjälp hänger nära samman med rättshjälpens karaktär av social förmån. Enligt promemorieförslaget kan rättshjälp utgå oberoende av sökandens ekonomiska förhållanden. Sökandens ekonomiska belägenhet påverkar i stället bidraget till kostnaderna för rättshjälpen. Bidragsskyldigheten är utformad som ett system med maximibelopp. Om kostnaderna för rättshjälpen inte uppgår till maximibeloppet, skall rättshjälpsavgiften motsvara kostnaderna. I inkomstlägen över åtta gånger basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring skall dock avgiften alltid motsvara kostnaden. I den mån avgiften täcker rättshjälpskostnaderna innebär rättshjälpen inte någon direkt ekonomisk subvention.

Den föreslagna ordningen att även sådana fall där avgiften täcker kostnaderna och någon subvention från det allmänna sålunda inte sker skall omfattas av bestämmelserna i rättshjälpslagen har varit föremål för delade meningar under remissbehandlingen. I en del yttranden har framhållits värdet av att även den som skall betala hela kostnaden för rättshjälpen ges möjlighet att utnyttja den kostnadskontroll som det föreslagna rättshjälpssystemet innebär och att anlita de allmänna advokatbyråerna. Andra remissinstanser däribland advokatsamfundet anser att rättshjälpen bör begränsas till att avse endast dem som av ekonomiska skäl behöver samhällets stöd. När den rättssökande själv skall betala hela kostnaden är det enligt advokatsamfundet ytterst osannolikt att han skulle tillmäta den föreslagna kostnadskontrollen något självständigt värde.

Jag kan inte dela uppfattningen att den enskilde skulle sakna in-

tresse att utnyttja en kostnadskontroll inom ramen för rättshjälpssystemet när kostnaderna understiger det kostnadsbidrag som skall betalas. I varje fall för den kategori där subventionerad rättshjälp kan komma i fråga är det enligt min mening av största värde att kunna utnyttja rättshjälpssystemets garantier för en skälig arvodesdebitering även om kostnaden inte skulle överstiga maximibeloppet. Så är särskilt fallet för rättssökande med mycket begränsad inkomst. När sökandens kostnadsbidrag alltid skulle motsvara kostnaderna och någon subvention inte kan komma i fråga, är behovet för sökanden att kunna utnyttja rättshjälpssystemets kostnadskontroll inte lika framträdande. På grund härav och då tillämpningsområdet för rättshjälpen bör begränsas så att denna blir så administrativt lätthanterlig som möjligt förordar jag att rättshjälp i princip inte får utgå till den som har en inkomst som överstiger åtta gånger basbeloppet.

Den omständigheten att rättshjälp inte kan meddelas för de högsta inkomsttagarna bör inte utgöra hinder för dessa att utnyttja de allmänna advokatbyråernas tjänster. Jag återkommer till frågan om de allmänna advokatbyråernas verksamhetsområde i det följande.

Med utgångspunkt från att rättshjälpen bör betraktas som en social förmån föreslås i promemorian att vissa begränsningar uppställs i fråga om möjligheten för fysisk person att få rättshjälp. Kostnader i rättsliga angelägenheter som har samband med näringsverksamhet bör enligt förslaget från denna utgångspunkt inte innefattas i det allmännas rättshjälp. I promemorian framhålls att kostnader för biträde i rättsliga angelägenheter ofta är en normal företeelse i affärslivet, jämförbar med andra driftskostnader som kan påverka rörelsens resultat. Det föreslås därför att rättshjälp inte skall kunna utgå för näringsidkare i fråga om angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet. Undantag skall dock gälla för vissa fall när synnerliga skäl kan åberopas för rättshjälp.

Den föreslagna begränsningen av rättshjälpen såvitt gäller näringsidkare har tillstyrkts eller lämnats utan erinran i en del remissvar. Det stora flertalet av de remissinstanser, som har uttalat sig i frågan, har emellertid ställt sig avvisande till förslaget. Det framhålls därvid bl. a. att sociala skäl talar för att småföretagare inte utestängs från rättshjälp i angelägenheter som har samband med deras verksamhet och att det inte är realistiskt att räkna med att näringsidkare alltid skall hålla en ekonomisk beredskap för att betala eventuella kostnader i rättsliga angelägenheter.

För egen del anser jag att utgångspunkten bör vara att rättshjälpen i första hand bör ge skydd vid oförutsedda händelser som berör den enskildes personliga och ekonomiska förhållanden. De rättsliga angelägenheterna i näringsverksamhet är av annan karaktär än i privatlivet och varierar dessutom starkt med hänsyn till verksamhetens art och

omfattning. När rättshjälpen utvidgas till alla utom de högsta inkomsttagarna bör det rättsskyddsbehov som föreligger i näringsverksamhet tillgodoses på annat sätt än genom rättshjälp med stöd av det allmänna, t. ex. genom någon form av försäkring eller genom förmedling av någon intresseorganisation. Som framhållits både i promemorian och under remissbehandlingen kan det emellertid förekomma fall där rättshjälp bör kunna komma i fråga även beträffande rättslig angelägenhet som har samband med näringsverksamhet. Så kan vara fallet bl. a. beträffande vissa småföretagare, som praktiskt sett står löntagarna nära, eller när sambandet med de privata förhållandena är sådant att rättshjälp inte bör vägras. En särregel behövs för att undvika stötande konsekvenser av att rättsliga angelägenheter i näringsverksamhet ställs utanför rättshjälpens tillämpningsområde. Jag föreslår att undantagsregeln ges en något vidsträcktare tillämpning än som föreslagits i promemorian och förordar att rättshjälp inte får utgå i rättsliga angelägenheter som har samband med sökandens näringsverksamhet, om inte särskilda skäl föreligger.

F. n. gäller den begränsningen av den rättshjälpsberättigade personkretsen att fri rättegång i princip endast får beviljas den som är svensk medborgare. Kungl. Maj:t kan dock under förutsättning av ömsesidighet förordna att undersåte i viss främmande stat i fråga om rätt till fri rättegång skall vara likställd med svensk medborgare. Sådant förordnande har också meddelats angående medborgare i stater som är anslutna till vissa internationella överenskommelser. Särskilda regler finns också som öppnar möjlighet för statslösa personer eller politiska flyktingar att erhålla fri rättegång. Vid rättshjälp som lämnas av rättshjälpsanstalt eller genom jämtlandssystemet upprätthålls inte något krav att sökanden skall vara svensk medborgare.

I promemorian anförs att flertalet utländska medborgare i praktiken är berättigade till rättshjälp på grund av olika konventioner. Den föreslagna rättshjälpsreformen medför vidare att rättshjälpen får en påtaglig karaktär av social förmån. De skäl som har föranlett att sociala förmåner i allmänhet utgår även till utlänningar gäller sålunda i huvudsak även beträffande rättshjälp. För utlänningar finns det uppenbarligen ett speciellt behov av rättshjälp. I promemorian föreslås därför att rättshjälpen utvidgas till utländska medborgare. En förutsättning bör dock vara att vederbörande är bosatt här i riket och att det är fråga om angelägenhet som har anknytning hit.

Förslaget att utlänning skall kunna beviljas rättshjälp oavsett i vilket land han är medborgare godtas av alla remissinstanser som har berört denna fråga. Kravet på att utlänningen för att få rättshjälp skall vara bosatt här i landet kritiseras däremot i åtskilliga yttranden. Några remissinstanser har också invändningar mot kravet på att den rättsliga angelägenheten måste ha anknytning här i landet.

När det gäller att göra en gränsdragning för rättshjälp mellan svenska medborgare och andra bör enligt min mening utgångspunkten vara att rättshjälp skall stå öppen även för utlänning samt för den som är statslös eller politisk flykting om den rättsliga angelägenheten prövas eller på annat sätt behandlas här i landet och den rättssökande är bosatt här. När det gäller angelägenheter som behandlas utomlands bör rättshjälp i princip inte kunna lämnas vare sig svenska medborgare eller andra. Som anförts under remissbehandlingen bör det emellertid undantagsvis kunna komma i fråga att rättshjälp lämnas i angelägenhet som behandlas utomlands, t. ex. i en skilsmässoprocess i ett nordiskt land. En förutsättning bör dock vara att den rättssökande är bosatt här och att särskilda skäl för rättshjälp föreligger.

Om den rättssökande är bosatt utomlands och angelägenheten behandlas här bör rätten till rättshjälp i princip vara beroende av att den rättssökande är svensk medborgare eller på grund av konvention är likställd med svensk medborgare. Statslös person och politisk flykting bör vara likställd med medborgare i den stat där han är bosatt. För övriga bör inte ställas upp något absolut hinder mot rättshjälp. I vissa fall, särskilt i familjemålen, kan det finnas ett allmänt intresse av att rättshjälp kan lämnas även denna kategori. För den som är bosatt utomlands och inte är svensk medborgare eller på grund av konvention eller annars likställd med svensk medborgare bör därför gälla att rättshjälp skall kunna lämnas om särskilda skäl föreligger. Som förut sagts förutsätts att angelägenheten prövas eller på annat sätt behandlas här i landet.

För rättshjälp skall enligt vad jag nu anfört i princip ställas upp det kravet att den angelägenhet som rättshjälpen avser skall prövas eller på annat sätt behandlas här i landet. Härmed avses i första hand prövning vid domstol eller annan myndighet. Är angelägenheten föremål för prövning vid domstol eller annan myndighet i ett annat land kan rättshjälp sålunda endast komma i fråga undantagsvis. Rättshjälpen kan emellertid som framhållits förut avse även utomprocessuella åtgärder, t. ex. förlikningsförhandlingar. Om sådana åtgärder vidtas här i landet, kan angelägenheten anses vara föremål för behandling här. Det förutsätts givetvis att den rättssökande biträds av någon här i landet.

Jag vill i detta sammanhang också erinra om de särskilda problem som kan uppkomma när svensk medborgare anhålles eller häktas i utlandet eller åtalas inför utländsk domstol. Enligt de instruktioner som gäller för utrikesförvaltningen åligger det utlandsmyndighet att i vissa sådana fall tillse att vederbörande svenske medborgare erhåller biträde av försvarare. Kostnaden för försvararen bestrids i många fall av utlandsmyndigheten, låt vara att beloppet som regel senare återkrävs av den person för vilken försvararen har förordnats. Det är f. n. något oklart vilka anspråk svenska medborgare kan ställa på staten i fråga om bistånd av detta slag. Frågan bör dock inte tas upp i detta sammanhang.

De regler som i framtiden skall gälla för sådana fall kommer att närmare övervägas inom justitiedepartementet och utrikesdepartementet.

Vad som anförts i det föregående har tagit sikte på fysiska personer. Beträffande denna kategori har jag förordat viss begränsning av rättshjälpens tillämpningsområde med hänsyn till rättshjälpens karaktär av social förmån. Av samma skäl bör gälla att rättshjälp i princip inte få utgå till juridisk person. En sådan ordning har också föreslagits i promemorian och allmänt tillstyrkts under remissbehandlingen.

Som föreslagits både av utredningen om rättegångshjälp och i promemorian bör emellertid dödsbo ha möjlighet att erhålla rättshjälp. För en sådan ordning kan åberopas starka sociala skäl. Som exempel på när rättshjälp bör kunna lämnas dödsbo kan nämnas det fallet att det i samband med avveckling av ett dödsbo uppkommer tvist angående någon tillgång eller skuld i boet. Ett annat exempel är att dödsboet för talan för att utfå ersättning för begravningskostnad. Ytterligare ett fall där främst praktiska skäl kan anföras för rättshjälp är att den avlidne hade rättshjälp.

Utredningen om rättegångshjälp föreslog en uttrycklig begränsning till tvister angående tillgång eller skuld vid dödsfallet eller med anledning av dödsfallet. Enligt min mening saknas anledning att ta upp någon motsvarande begränsning. Genom förslaget att näringsidkare i princip inte skall kunna få rättshjälp i fråga om angelägenhet som har samband med näringsverksamheten undantas de fall när sociala skäl inte kan åberopas för rättshjälp.

I promemorian har även föreslagits att rättshjälp skall kunna lämnas ideell förening. Beträffande sådan förening skall dock rättshjälpen enligt förslaget inte innebära någon ekonomisk subvention. Förslaget har fått ett blandat mottagande under remissbehandlingen. Några av de remissinstanser som kritiserar förslaget förordar att ekonomisk subvention borde kunna komma i fråga. Andra menar att begreppet ideell förening inrymmer så olika företelser att en gemensam reglering inte är lämplig. Ytterligare andra menar att rättshjälp över huvud taget bara bör utgå i form av subventionerad rättshjälp och avstyrker av det skälet förslaget.

Enligt min mening finns det inte tillräckliga skäl att införa möjlighet att ge idell förening ekonomisk subvention i rättsliga angelägenheter. I konsekvens med vad jag anfört tidigare bör vid sådant förhållande rättshjälp inte utgå till ideell förening. En annan sak är att det kan anses vara befogat att sådan förening ges möjlighet att anlita allmän advokatbyrå utanför rättshjälpens ram. Denna fråga behandlas närmare i det följande.

Rättshjälp skall i princip kunna utgå i varje rättslig angelägenhet oavsett om ärendet behandlas av domstol eller förvaltningsmyndighet eller gäller rättsligt biträde som lämnas utan samband med förfarande

hos något samhällsorgan. Med denna utgångspunkt får rättshjälpen ett mycket vidsträckt tillämpningsområde. Vissa begränsningar måste dock göras så att samhällets resurser kan koncentreras till de områden där behovet är störst. I promemorian diskuteras två skilda slag av begränsningar. Den ena tar sikte på att generellt undanta vissa grupper av ärenden och den andra går ut på att möjlighet skall finnas att i alla ärendegrupper förhindra att missbruk sker av rättshjälpen.

När det gäller den förstnämnda typen av begränsning tas i promemorian upp frågan om att utesluta vad som kan betecknas som massärenden, dvs. ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet. Som exempel nämns bl. a. inskrivningsärenden och boupptecknings. I fråga om dessa ärenden framhålls att de visserligen i allmänhet är av enkel beskaffenhet men att komplikationer inte sällan kan inträda som gör att biträde är påkallat. Vidare anförs att det särskilt för personer i små omständigheter skulle framstå som en brist i rättsskyddet, om rättshjälp inte skulle kunna komma i fråga i denna typ av ärenden. Å andra sidan framhålls att det f. n. saknas möjlighet att bedöma hur stor tillströmningen av sådana ärenden kommer att bli och att de kan medföra en avsevärd belastning på organisationen. I promemorian föreslås därför en särskild avgiftsregel för att förebygga en alltför stor anhopning av massärenden. Regeln innebär att Kungl. Maj:t får förordna att rättshjälpsavgiften i massärendena skall motsvara rättshjälpskostnaden. Subvention får förekomma endast i undantagsfall.

Vid remissbehandlingen har förslaget att massärendena inte bör uteslutas från rättshjälpens tillämpningsområde godtagits av de remissinstanser som har berört frågan. Även den föreslagna avgiftsregeln har godtagits i det stora flertalet yttranden.

För egen del ansluter jag mig till den uppfattning som har kommit till uttryck i promemorian och under remissbehandlingen att massärendena inte generellt bör uteslutas från tillämpningsområdet för rättshjälpen. Den belastning som dessa ärenden kan komma att få för rättshjälpsorganisationen är emellertid mycket svår att bedöma på förhand. En möjlighet att ta ut full kostnadstäckning i dessa ärenden är enligt min mening inte tillräcklig garanti för att hindra en besvärande anhopning av rättshjälpsärenden. Jag förordar därför att den befogenhet att ingripa i händelse av en sådan utveckling som bör ges Kungl. Maj:t får innefatta behörighet att utesluta massärendena från tillämpningsområdet. I enlighet härmed bör i anslutning till bestämmelserna om tillämpningsområdet tas in en regel av innebörd att Kungl. Maj:t får förordna att rättshjälp inte skall utgå i ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet. Ett sådant förordnande kan komma i fråga t. ex. beträffande boupptecknings, inskrivningsärenden och vissa taxeringsbesvär.

En typ av massärenden som har uppmärksammats särskilt i prome-

morian är självdeklarationerna. Beträffande dessa konstateras bl. a. att det uppenbarligen finns ett behov av biträde. Med hänsyn till mängden av ärenden och koncentrationen till en kort tid på året skulle det emellertid medföra avsevärda organisatoriska svårigheter om de allmänna advokatbyråerna skulle bistå med upprättande av självdeklarationer. I promemorian föreslås därför att de undantas från rättshjälpens tillämpningsområde. Förslaget godtas genomgående vid remissbehandlingen.

Det är uppenbarligen angeläget att allmänheten bereds vidgade möjligheter till sakkunnig hjälp i deklarationsärenden. Av praktiska skäl är det emellertid inte möjligt att lösa denna fråga i detta sammanhang. Jag förordar därför att rättshjälp inte får lämnas för upprättande av självdeklaration.

I promemorian behandlas också frågan om en bestämmelse bör finnas som ger möjlighet att beträffande alla ärendegrupper se till att missbruk av rättshjälpen inte sker. F. n. finns i LFR en bestämmelse som innebär bl. a. att fri rättegång inte får beviljas part, om det måste anses vara av ringa betydelse för honom att hans talan vinner prövning. I rättshjälpsanstalternas reglementen finns en föreskrift som också syftar till att förhindra onödiga rättegångar. Det föreskrivs där att framställning om rättegång, som befinns vara uppenbart ogrundad eller gagnlös, skall avvisas. För rättshjälpen enligt jämtlandssystemet gäller att framställning om åtgärd, som finnes vara uppenbart ogrundad eller av ingen eller ringa betydelse för klienten, skall avvisas.

I promemorian framhålls att rättshjälpsreformen leder till en betydande utvidgning av rättshjälpen i förhållande till vad som nu gäller. Det är därför naturligt att begränsa rättshjälpen så att obefogade eller oväsentliga anspråk inte kan drivas med stöd av det allmänna. Från denna utgångspunkt föreslås i promemorian regler om intresseprövning. Reglerna innebär dels att rättshjälp inte får beviljas den som inte har befogat intresse av att få sin sak behandlad, dels att beviljad rättshjälp regelmässigt skall upphöra om det under ett ärendes gång visar sig att sådant intresse inte föreligger.

Vid remissbehandlingen har den föreslagna intresseprövningen godtagits i ett mindre antal yttranden. I många remissvar uttalas emellertid mer eller mindre starka betänkligheter.

Regeln i LFR om intresseprövning är av tämligen begränsad räckvidd. Den tar endast sikte på det fallet att det måste anses vara av ringa betydelse för parten att hans talan vinner prövning. Detta innebär emellertid inte att spärrar helt saknas mot obefogade anspråk. En spärr ligger i ersättningsreglerna i LFR som innebär bl. a. att biträde som fört en obefogad talan kan förklaras sakna rätt till ersättning. I fråga om rättshjälp vid rättshjälpsanstalterna eller enligt jämtlandssystemet finns regler som direkt förbjuder biträdet att främja obefogade anspråk.

När nu ett enhetligt system skall etableras för all rättshjälp och när en betydande ökning av samhällets insatser på området föreslås anser jag att alla möjligheter måste tillvaratas för att förhindra missbruk av rättshjälpen. Att en intresseprövning i någon form måste finnas har inte heller bestritts från något håll. Däremot har delade meningar rått om i vilka fall rättshjälp bör vägras eller upphöra och om hur prövningen skall utformas.

För egen del anser jag att särskilda regler behövs som klargör att rättshjälp inte får utgå till den som inte har befogat intresse av att få sin sak behandlad. Beträffande reglernas närmare materiella innebörd har i promemorian angetts några typfall när rättshjälp bör kunna vägras. Ett sådant fall är när anspråket grundas på en klar felbedömning av gällande rättsregler och ett annat när bevisläget är sådant att det framstår som utsiktslöst eller mycket osannolikt att anspråket kan drivas med framgång. Enligt min mening kan några bärande invändningar inte resas mot att rättshjälp vägras i sådana fall. Självklart är emellertid att bedömningen i fråga om bevisläget måste göras med försiktighet. Ofta torde säkert underlag för denna bedömning finnas först sedan viss rättshjälp har lämnats.

I promemorian uttalas vidare att tvister eller anspråk som avser obetydliga ekonomiska värden jämfört med kostnaderna i regel inte bör få drivas med stöd av det allmänna. Även i sådana fall när ett i och för sig befogat anspråk inte ens på längre sikt kan realiseras därför att motparten saknar tillgångar bör rättshjälp kunna vägras. Enligt promemorian kan det också finnas skäl att vägra rättshjälp för en målsägande som vill föra ansvarstalan för ett brott som ligger under allmänt åtal eller för ärekränkning. Jag kan i princip ansluta mig till vad som anförts i promemorian i denna del men jag vill särskilt understryka att det här är fråga om typfall och att frågan om det finns ett befogat intresse måste bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Beträffande tvister eller anspråk som avser obetydliga värden vill jag tillägga att en eventuell reform beträffande förfarandet i sådana tvister kan komma att leda till ytterligare begränsningar i rättshjälpens tillämpningsområde.

Det ligger i sakens natur att intresseprövningen i praktiken kommer att åvila det anlitade biträdet i första hand. När befogat intresse saknas torde det alltså få ankomma på biträdet att se till att klienten avstår från att driva sitt anspråk. Har rättshjälp inte sökts bör biträdet inte medverka till att ansökan görs och har biträdet redan lagt ned visst arbete, bör han söka förmå klienten att inte driva saken vidare. I regel bör han avstå från att utföra ytterligare arbete åt klienten.

Handlar biträdet i strid med de nu angivna riktlinjerna bör detta kunna föranleda ingripande från advokatsamfundet. Rättshjälpsnämnden bör — liksom domstolar och andra myndigheter — övervaka

att missbruk inte förekommer. Missbruk bör också kunna beaktas när biträdesersättningen bestäms. Om regelsystemet utformas på detta sätt torde ytterligare spärrar mot missbruk inte behövas. Det bör alltså inte åläggas biträdet skyldighet att i samband med ansökan om rättshjälp upplysa rättshjälpsnämnden om eventuella betänkligheter mot att rättshjälp beviljas. En sådan ordning skulle kunna bidra till att rubba förtroendeförhållandet mellan den rättssökande och biträdet. Hyser biträdet betänkligheter, bör han inte medverka till ansökningen. Inte heller bör biträdet om han, sedan rättshjälp beviljats, kommer fram till att vidare rättshjälp inte bör komma i fråga, åläggas någon anmälningsplikt gentemot rättshjälpsnämnden. Han bör i en sådan situation i stället upplysa klienten om sin inställning och söka förmå denne att avstå från sitt anspråk. Om han inte lyckas övertyga klienten, bör han i regel underlåta att ta vidare befattning med saken.

19.3 Kostnadsbidrag

Som jag tidigare har anfört skall den som fått rättshjälp bidra till kostnaderna för rättshjälpen i förhållande till sin betalningsförmåga. Någon återbetalningsskyldighet för statsverkets kostnader för rättshjälp skall däremot inte förekomma.

Tanken att den som söker rättshjälp på förhand skall bidra till kostnaderna är inte ny. Den har tagits upp i förslagen från rättegångskommittén och utredningen om rättegångshjälp. Enligt rättegångskommitténs förslag skulle part, innan han fick åtnjuta rättegångshjälp, erlägga kostnadsbidrag, om hans årsinkomst översteg 7 000 kr. Fullgjorde han underhållsskyldighet mot maka, barn eller annan skulle nämnda belopp ökas med 500 kr. för envar sådan person, till vars underhåll han väsentligen bidrog. Kostnadsbidraget skulle bestämmas till belopp som motsvarade en tiondel eller, om parten fullgjorde underhållsskyldighet, en femtondel av det belopp, med vilket partens årsinkomst översteg förut nämnt gränsbelopp. Förslaget upptog en övre inkomstgräns för möjligheten att erhålla rättegångshjälp. Enligt särskilda bestämmelser skulle — på grund av förmögenhet eller skuldsättning eller annan särskild omständighet — avvikelse kunna ske från de schablonbelopp som enligt de ovan angivna grunderna skulle gälla för parts skyldighet att betala kostnadsbidrag och dettas storlek.

Utredningen om rättegångshjälp föreslog regler som innebar att schablongränserna för möjlighet att erhålla rättegångshjälp och för skyldighet att betala kostnadsbidrag gjordes indexreglerade genom att de skulle bestämmas med användning av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Prövningen av ansökan om rättegångshjälp skulle enligt utredningens förslag — liksom enligt rättegångskommittén — i första hand ske efter den årsinkomst som sökanden beräknades ha vid

tiden för ansökan. Vid prövningen skulle vidare beaktas utgifter för att fullgöra underhållskyldighet samt förmögenhet, skuldsättning m. m.

Promemorieförslaget innebär att den som får rättshjälp skall i mån av förmåga bidra till kostnaderna för rättshjälpen genom att erlägga rättshjälpsavgift. Systemet med rättshjälpsavgifter är i huvudsak utformat som ett system med maximiavgifter. Även om kostnaderna för rättshjälpen överstiger ett med hänsyn till den rättssökandes betalningsförmåga bestämt maximibelopp, skall högre rättshjälpsavgift inte tas ut än som motsvarar maximibeloppet. Är å andra sidan rättshjälpskostnaderna lägre än maximibeloppet skall rättshjälpsavgiften motsvara dessa kostnader.

Avgiftsreglerna i förslaget bygger i stor utsträckning på schabloner. Beträffande rättshjälpsavgifternas storlek föreslås i promemorian att den ekonomiskt sämst ställda gruppen i samhället skall få rättshjälp mot en grundavgift som i princip är lika för alla. Grundavgiften skall dock kunna efterges eller sättas ned. Rättshjälpsavgiften för mellangruppen tas ut enligt en stigande avgiftsskala. För de högre inkomsttagarna skall avgiften täcka kostnaderna för rättshjälpen.

Vid remissbehandlingen har de i promemorian angivna principiella riktlinjerna för bidragsskyldigheten och avgiftssystemets utformning allmänt godtagits.

Det är enligt min mening angeläget att utforma bidragsskyldigheten så att den rättssökande på förhand kan avgöra vilket belopp han får betala i bidrag. Det säger sig självt att kostnadernas storlek ofta är av väsentlig och inte sällan av avgörande betydelse för den som överväger att anlita juridisk hjälp i någon rättslig angelägenhet. Kan sökanden inte i förväg bedöma vilken kostnad han ådrar sig, leder detta till osäkerhet och kan medföra att han drar sig för att göra sin rätt gällande av rädsla för de ekonomiska konsekvenserna.

För att den rättssökande på förhand skall kunna avgöra vilka kostnader han ådrar sig för rättshjälpen bör kostnadsbidragen i princip konstrueras som ett system med maximibelopp. Därigenom får sökanden kunskap om vilket kostnadsbidrag han högst kan få betala. Storleken av maximibeloppet bör motsvara sökandens aktuella betalningsförmåga. Överstiger rättshjälpskostnaderna maximibeloppet, bör det allmänna stå för dessa överskjutande kostnader. Är å andra sidan rättshjälpskostnaderna lägre än maximibeloppet, bör självfallet kostnadsbidraget motsvara dessa kostnader.

Maximibeloppen bör vidare bestämmas så att den rättssökande lätt kan räkna ut vilket bidrag som gäller för honom. Bidragssystemet bör därför i största möjliga utsträckning bygga på schablonregler. Ett sådant system har också andra fördelar. En enhetlig praxis kan uppnås och prövningen av bidragsreglerna kan förenklas. Schabloniseringen får dock inte drivas längre än att en ändamålsenlig differentiering av bidragsskyldigheten kan erhållas.

Det nu anförda innebär att jag godtar de i promemorian angivna principiella riktlinjerna för en reglering av de rättssökandes bidragsskyldighet till rättshjälpskostnaderna. Även när det gäller bidragssystemets utformning i stort för de olika kategorierna kan jag i huvudsak ansluta mig till förslagen i promemorian. Förslaget om en grundavgift för den ekonomiskt sämst ställda gruppen kan i förhållande till vad som nu gäller för fri rättegång samt rättshjälp vid rättshjälpsanstalterna och enligt jämtlandssystemet sägas innebära en viss skärpning av de ekonomiska villkoren för rättshjälp. Det är också klart att vissa rättssökande inom denna kategori inte har förmåga att lämna något bidrag till kostnaderna eller i vart fall inte förmåga att betala mer än ett helt obetydligt belopp. För dessa bör som föreslås i promemorian grundavgiften kunna efterges eller sättas ned.

En särskild anledning till att bidragsskyldigheten i princip bör avse även de mindre bemedlade ligger däri att de rättssökande med en sådan ordning utnyttjar rättshjälpsorganisationen bara i sådana fall där ett verkligt behov av rättshjälp föreligger. Visserligen skall opåkallade framställningar om rättshjälp kunna avslås på den grunden att den rättssökande själv kan ta tillvara sina intressen. Innan ett beslut om avslag kan meddelas måste emellertid i allmänhet en viss genomgång av ärendet ske. Den arbetsbelastning detta medför på rättshjälpsorganisationen torde väl i det enskilda fallet som regel bli ringa. Det finns dock en påtaglig risk att med det föreslagna rättshjälpssystemet de rättssökande, framför allt till en början, i stor omfattning vänder sig till rättshjälpsorganisationen i enkla och okomplicerade ärenden, som vederbörande antingen utan vidare kan klara själv eller som han kan klara av efter anvisningar från den myndighet där ärendet är anhängigt eller skall anhängiggöras. En sådan ansvällning av rättshjälpsansökningar skulle innebära en betydande arbetsbelastning på rättshjälpsorganisationen. På grund härav och då den föreslagna dispensmöjligheten tillgodoser de mera ömmande behoven bör förslaget om grundavgift kunna godtas.

För mellangruppen bör, som föreslås i promemorian, maximibeloppen bestämmas efter en stigande bidragsskala som står i förhållande till de rättssökandes ekonomiska villkor. Rättssökande i den ekonomiskt bäst ställda gruppen bör däremot, som jag tidigare har anfört, inte kunna erhålla rättshjälp.

De i promemorian föreslagna bestämmelserna om avgränsningen av den ekonomiskt sämst ställda gruppen och grundavgiften för denna grupp innebär följande. Överstiger sökandens inkomst inte ett gränsbelopp, som motsvarar tre gånger det vid årets ingång gällande basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring, utgår rättshjälpsavgiften med 50 kr. Avgiften får sättas ned eller efterges, om särskilda skäl föreligger. Med inkomst förstås sökandens beräknade årsinkomst vid tidpunkten för ansökan.

Till mellangruppen hänförs enligt promemorian sådana sökande, vars inkomst överstiger det nyss nämnda gränsbeloppet. Maximibeloppen utgör för dessa sökande en tjugondel av den del av sökandens inkomst som överstiger ett gränsbelopp som motsvarar tre men inte fem gånger basbeloppet, en femtondel av den del av inkomsten som överstiger ett gränsbelopp som motsvarar fem men inte sex gånger basbeloppet, en tiondel av den del av inkomsten som överstiger ett gränsbelopp som motsvarar sex men inte sju gånger basbeloppet och hälften av den inkomst som överstiger ett gränsbelopp som motsvarar sju men inte åtta gånger basbeloppet. Lägsta rättshjälpsavgiften är dock 50 kr. Gränsen mot den ekonomiskt bäst ställda gruppen föreslås gå vid en inkomst som motsvarar åtta gånger basbeloppet.

Har sökanden underhållsskyldighet skall, om han i väsentlig omfattning bidrar till annans underhåll, de tidigare nämnda gränsbeloppen ökas med ett belopp som motsvarar en tredjedel av basbeloppet för var och en mot vilken sådan underhållsskyldighet fullgörs.

En given utgångspunkt när det gäller att avgränsa den ekonomiskt sämst ställda gruppen torde vara att de som f. n. kan få fri rättegång eller rättshjälp vid rättshjälpsanstalterna bör anses hänförliga till denna grupp. Det bör m. a. o. inte komma i fråga att sätta gränsen mot mellangruppen lägre än vad som gäller för möjligheterna att få sådan rättshjälp.

Jag har i det föregående utvecklat skälen för att reglerna om bidragsskyldighet i största möjliga utsträckning bör bedömas efter schabloner. I första hand bör då givetvis gränserna mellan de olika kategorierna anges genom schablonregler. Det i promemorian föreslagna systemet för schabloniseringen, som bygger på rättegångskommitténs och utredningens om rättegångshjälp förslag och som genomgående har tillstyrkts eller lämnats utan erinran vid remissbehandlingen, bör godtas. Man bör sålunda vid utformningen av schablonerna anknyta till de omständigheter som i allmänhet har den största betydelsen för den rättssökandes betalningsförmåga. För de allra flesta torde inkomsten och försörjningsbördan vara de faktorer som är avgörande för deras möjlighet att betala rättegångskostnader. Gränserna mellan de olika kategorierna bör därför i första hand anknytas till beloppet av den rättssökandes årsinkomst och till underhållsskyldigheten gentemot make, barn eller annan. Reglerna om hur försörjningsbördan skall beaktas bör så långt det är möjligt schabloniseras. Gränserna mellan de olika kategorierna bör vidare indexregleras i någon form. Anges gränserna i lag med fixa belopp medför förändringar i penningvärdet behov av återkommande lagändringar. Att, som föreslås i promemorian, bestämma gränserna i förhållande till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring synes erbjuda en tillfredsställande lösning.

När det gäller att fastställa gränsen mellan den ekonomiskt sämst

ställda gruppen och mellangruppen bör, som redan antytts, skillnad göras mellan en sökande utan underhållsskyldighet och en sökande med sådan skyldighet. Förslaget i promemorian innebär att gränsen för den som inte har någon försörjningsbörda kommer att gå vid en årsinkomst som motsvarar tre gånger basbeloppet, eller f. n. 20 700 kr. Fullgör sökanden underhållsskyldighet kommer gränsen att höjas genom ett schablontillägg, som föreslås uppgå till en tredjedel av basbeloppet, eller f. n. 2 300 kr. för varje person till vars uppehälle bidrag lämnas.

Jag har tidigare anfört att det inte kan komma i fråga att sätta gränsen mot mellangruppen lägre än vad som gäller för möjligheterna att få fri rättegång eller rättshjälp vid rättshjälpsanstalterna. Den i promemorian föreslagna gränsdragningen för icke underhållsskyldiga medför att de som f. n. kan få fri rättegång eller rättshjälp vid rättshjälpsanstalterna kommer att i det nya rättshjälpssystemet tillhöra den kategori som enbart skall betala en grundavgift. Förslaget har vid remissbehandlingen genomgående tillstyrkts eller lämnats utan erinran och det innefattar även enligt min mening en lämplig gränsdragning.

Förslaget i promemorian om schablontillägg för underhållsskyldig sökande har mötts med erinringar i åtskilliga yttranden. Dessa remissinstanser anser allmänt att den belastning på en persons ekonomi som underhållsskyldigheten medför inte har beaktats tillräckligt och förordar en höjning av schablontillägget. Enligt ett par yttranden bör, om underhållsbidrag utgår, underhållsskyldigheten beaktas genom att gränsen höjs med detta belopp, medan man för övriga fall av underhållsskyldighet får använda sig av ett schablontillägg.

Det är naturligtvis en fördel om höjningen av schablongränsen för sökande med försörjningsbörda kan bestämmas enligt en för alla olika fall gällande schematisk beräkningsgrund. Ju mer kostnadsbidragssystemet kan schabloniseras, desto större blir möjligheterna för den rättssökande eller hans ombud att på förhand förutse bidragets storlek. Vidare underlättas prövningen för vederbörande myndighet. Det är emellertid svårt att finna en lämplig sådan beräkningsgrund. De rättssökandes förhållanden är så skiftande att invändningar kan riktas mot varje beräkningsmetod som föreslås. Variationer i försörjningsbördan kan inte beaktas i full utsträckning och därigenom kommer vissa sökande att gynnas medan andra missgynnas.

En ordning med flera beräkningsgrunder leder inte heller till tillfredsställande resultat. En sådan lösning skulle medföra att regelsystemet kompliceras utan att man skulle kunna täcka alla de olika underhållssituationer som kan uppkomma.

Enligt min mening måste fördelarna med en enhetlig schematisk beräkningsgrund anses väga tyngre än de därmed förenade nackdelarna. Jag förordar alltså en lösning med ett schablontillägg i enlighet med

förslaget i promemorian. En förutsättning är då att tillägget blir så stort att det i huvudsak täcker alla fall av normal underhållsskyldighet. En annan förutsättning är att det finns möjlighet till avvikelse från schablonen i de fall där en onormalt tyngande försörjningsbörda föreligger. Till sistnämnda fråga återkommer jag i det följande.

Vid underhållsskyldighet mot make, föräldrar eller andra vuxna personer synes normalkostnaden inte oväsentligt överstiga det i promemorian föreslagna schablontillägget. Det sagda torde i viss mån gälla även vid underhållsskyldighet mot barn. De tillägg som vid prövning av ansökningar om fri rättegång och om rättshjälp vid rättshjälpsanstalterna görs för make och barn överstiger i vissa fall väsentligt det föreslagna schablontillägget. Skall schablontillägget i huvudsak kunna täcka alla fall av normal underhållsskyldighet bör det höjas i förhållande till vad som har föreslagits i promemorian. Schablontillägget bör enligt vad som förordats av många remissinstanser kunna bestämmas till hälften av basbeloppet.

Den grundavgift som sökande inom den ekonomiskt sämst ställda gruppen skall betala för rättshjälp, bör självfallet bestämmas så att den i princip är överkomlig för dessa rättssökande. Å andra sidan bör avgiften inte bestämmas till så lågt belopp att dess preventiva effekt går förlorad. Promemorieförslaget om en grundavgift på 50 kr. synes kunna godtas om, som jag tidigare har anfört, möjlighet finns att efterge eller sätta ned avgiften. Bestämmelserna om nedsättning eller eftergift av grundavgift bör vid tillämpningen ge utrymme för en relativt vidsträckt handlingsfrihet.

I ett hänseende vill jag emellertid göra avvikelse från förslaget i promemorian. För att undvika återkommande lagändringar vid förändringar i penningvärdet bör, som en del remissinstanser framhåller, grundavgiften inte i rättshjälpslagen fixeras till ett visst belopp. I stället bör någon form av indexreglering ske. Lämpligen kan även grundavgiften bestämmas i förhållande till basbeloppet. Grundavgiften bör då bestämmas till 1/125 del av basbeloppet med avrundning nedåt till närmast lägre jämna tiotal kronor, vilket med nuvarande basbelopp på 6 900 kr. gör en grundavgift på 50 kr.

Gränsen mot den kategori som inte skall kunna erhålla rättshjälp eller, annorlunda uttryckt, den övre gränsen för mellangruppen bör som jag framhållit förut dras vid en inkomst som motsvarar åtta gånger basbeloppet. Vid underhållsskyldighet bör gränsen höjas enligt samma regler som gäller för gränsen mellan den ekonomiskt sämst ställda gruppen och mellangruppen.

Promemorians förslag till bidragssystem för mellangruppen innebär att maximibeloppet skall utgöra viss kvotdel av skillnaden mellan sökandens årsinkomst och gränsen mot den ekonomiskt sämst ställda gruppen.

Promemorian bygger i denna del på samma principer som rättegångskommittén och utredningen om rättegångshjälp utgick från i sina förslag till avgiftssystem för rättegångshjälp. Dessa principer har genomgående godtagits såväl vid remissbehandlingen av de båda tidigare utredningsförslagen som i yttrandena över promemorian. Även enligt min mening bör detta system användas.

Till skillnad mot de tidigare utredningarna har emellertid i promemorian avgiftssystemet gjorts progressivt genom att olika kvotdelar använts för olika inkomstskikt. I förhållande till de båda tidigare utredningsförslagen har kostnadsbidraget därigenom blivit lägre för de lägre inkomsttagarna och högre för de högre inkomsttagarna. Vid remissbehandlingen har förslaget i allmänhet inte mötts med erinringar. En del remissinstanser är dock kritiska och anser att förslaget medför icke acceptabla tröskeleffekter, framför allt vid den gräns där kvotdelen övergår från en tiondel till hälften av inkomsten och vid gränsen mot den ekonomiskt bäst ställda gruppen.

Progressionen i det föreslagna avgiftssystemet innebär att olikheterna i ekonomiskt avseende utjämnas på ett effektivare sätt än enligt de tidigare förslagen. En sådan ordning är enligt min mening naturlig när det gäller rättshjälpen, eftersom denna förmån enligt förslaget skall gälla för personer med mycket skiftande ekonomiska förutsättningar. Den omständigheten att vissa tröskeleffekter inte torde kunna undvikas i ett sådant avgiftssystem bör enligt min mening inte tillmätas avgörande betydelse.

Självfallet skall gälla att de olika gränserna för sökande med försörjningsbörda får höjas med det schablontillägg för underhållsskyldighet som tidigare har förordats. De föreslagna maximibeloppen vid ett basbelopp av 6 900 kr. framgår av upprättad tabell, vilken torde få fogas till detta protokoll som *bilaga 3*.

Det system för kostnadsbidrag som jag nu har förordat bygger på schablonregler. Hänsyn tas till sökandens inkomst och försörjningsbörda. Underhållsskyldigheten beaktas genom ett schablontillägg. Emellertid är det tydligt att även andra omständigheter kan ha betydelse för sökandens ekonomiska ställning och därmed för hans förmåga att svara för kostnader i en rättslig angelägenhet. Jag har i det föregående förutsatt att möjlighet skall finnas till avvikelse från den föreslagna schablonen för underhållsskyldighet i de fall där en onormalt tyngande försörjningsbörda föreligger. Avvikelser från schablonreglerna kan också vara påkallade på grund av förmögenhet eller skuldsättning eller annan sådan särskild omständighet, i den mån omständigheten har någon mera påtaglig betydelse för bedömningen av sökandens ekonomiska situation. Schablonsystemet bör alltså kompletteras med en bestämmelse som gör det möjligt att vid prövning av begäran om rättshjälp ta hänsyn till sökandens ekonomiska ställning i dess helhet. Enligt promemorieförslaget

skall, om sökandens betalningsförmåga vid tidpunkten för ansökan är väsentligt ökad på grund av förmögenhet eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, sådan omständighet beaktas i skälig utsträckning vid bestämmande av årsinkomsten. Förslaget har i allmänhet inte mötts med erinringar vid remissbehandlingen. Även enligt min mening bör en sådan ordning genomföras.

En följd av bestämmelsen är att avvikelser kan ske från schablonreglerna i större eller mindre omfattning och i höjande eller sänkande riktning. En sökande som enligt schablonsystemet skall betala enbart grundavgiften eller ett mindre bidrag enligt bidragsskalan för mellangruppen kan sålunda på grund av förmögenhet eller annan särskild omständighet anses böra betala ett större bidrag eller eventuellt anses böra jämställas med den vars inkomster överstiger gränsen för möjlighet att få rättshjälp. På samma sätt kan den, som enligt schablonsystemet inte skall få rättshjälp, på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet bli berättigad att få åtnjuta förmånen. Vidare kan det belopp som sökanden enligt schablonreglerna har att betala i bidrag jämkas.

Det är som framhålls i promemorian självfallet önskvärt att någon form av schablon kan åstadkommas för bedömningen av hur förmögenhet, skuldsättning och andra omständigheter skall inverka vid årsinkomstens bestämmande. Det torde få ankomma på centralmyndigheten att dra upp de närmare riktlinjerna för tillämpningen.

De nu berörda reglerna om kostnadsbidrag har avsett fysiska personer. Av juridiska personer skall endast dödsbo kunna få rättshjälp. När det gäller dödsbo är det inte möjligt att anknyta kostnadsbidraget till årsinkomsten. Bidraget bör i stället, som föreslagits i promemorian, bestämmas med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden efter en skälighetsprövning.

19.4 Förmåner

Den som har fått fri rättegång är berättigad till vissa ekonomiska förmåner. Utan ytterligare prövning av sökandens ekonomiska villkor betalar statsverket vissa bevis- och utredningskostnader och kostnader för rättegångsbiträde. Sökanden slipper också att betala vissa avgifter, bl.a. expeditionsavgifter. Vissa kostnader som har utgått av allmänna medel enligt annan lagstiftning än LFR kan sökanden inte i målet förpliktas att återbetala. Efter prövning i det enskilda fallet kan sökanden tillerkännas ersättning och förskott för de kostnader som inställelsen medför, om han inte själv kan svara för sin inställelsekostnad. Biträdesförmånen är beroende av om biträdeshjälp behövs på grund av sakens beskaffenhet. Rättshjälpen vid rättshjälpsanstalterna och enligt jämtlandssystemet består i att juridiskt biträde lämnas. I viss utsträckning kan också vissa utlägg bestridas av allmänna medel.

Enligt promemorieförslaget bör rättshjälp i det nya systemet i huvudsak omfatta samma förmåner som f. n. kan utgå enligt LFR. Vid remissbehandlingen har förslaget genomgående tillstyrkts eller lämnats utan erinran. För egen del kan jag också i huvudsak ansluta mig till vad som har föreslagits i denna del.

När beslut om rättshjälp har meddelats bör i enlighet med promemorieförslaget ersättning av allmänna medel alltid kunna utgå för kostnader även om den rättssökande skulle ha förmåga att betala viss kostnad. Betalningsförmågan bör tas i anspråk enbart genom kostnadsbidraget. Sedan målet eller ärendet avslutats bör en slutlig reglering ske av kostnadsbidragets storlek. Om erlagt bidrag därvid visar sig överstiga rättshjälpskostnaden, skall överskottet betalas tillbaka till den som har haft rättshjälp. I det motsatta fallet, att för lågt bidrag erlagts, skall underskottet tas ut av honom.

Den mest betydelsefulla rättshjälpsförmånen enligt LFR är att biträde kan utses att mot ersättning av allmänna medel biträda den som erhållit fri rättegång. I promemorian föreslås med biträdesbestämmelsen i LFR som förebild att denna förmån skall kunna utgå under förutsättning att den rättssökande inte själv eller genom någon som i tjänsteställning eller i övrigt lämnar honom bistånd kan behörigen ta tillvara sin rätt. Liksom remissinstanserna anser jag att den föreslagna bestämmelsen bör godtas.

Som framhålls i promemorian torde begränsningen i möjligheten att få biträdeshjälp få särskild betydelse för rättshjälpen i förvaltningsärenden. Statliga myndigheter har enligt det s. k. servicecirkuläret en vidsträckt skyldighet att tillhandagå allmänheten med råd och upplysningar. De kommunala myndigheterna torde ha motsvarande skyldigheter inom sitt verksamhetsområde. Behovet av att utse särskilt biträde i förvaltningsärenden måste givetvis bedömas mot denna bakgrund. Samtidigt bör emellertid beaktas att det finns förvaltningsärenden där den enskilde, trots myndigheternas serviceskyldighet, otvivelaktigt har ett framträdande behov av sådant bistånd.

F. n. gäller enligt LFR att till biträde skall förordnas advokat eller annan som har avlagt juris kandidatexamen. Vidare gäller att tjänsteman på rättshjälpsanstalt eller advokat som vid rätten brukas som rättegångsombud företrädesvis bör anlitas. I promemorian föreslås en bestämmelse att till biträde skall utses tjänsteman vid allmän advokatbyrå eller annan lämplig person. Några formella behörighetskrav föreslås alltså inte. Som skäl för att inte ställa upp några behörighetskrav framhålls i promemorian bl. a. att den föreslagna vidgningen av tillämpningsområdet kommer att ställa krav på sakkunskap hos den som lämnar rättshjälp som tidigare inte har varit eller endast i begränsad utsträckning varit aktuell. Som exempel på nya områden för rättshjälpen nämns taxeringsprocessen. På det området kan enligt promemorian även andra kategorier än jurister ha tillräcklig och i vissa fall större sakkunskap än

juristerna. Även på andra områden kan enligt promemorian rättshjälpen uppenbarligen ombesörjas av personer utan juridisk examen. Flertalet remissinstanser har anslutit sig till dessa uttalanden. Även enligt min mening är det en stor fördel att också andra personer än jurister skall kunna komma i fråga som biträden på speciella områden. Jag ansluter mig sålunda i princip till promemorieförslaget i denna del.

När det gäller biträde i rättegång bör biträdet regelmässigt ha juridisk utbildning. I vissa fall bör det dock kunna komma i fråga att utse annan än jurist till biträde även i angelägenhet vid rättegång. Som framhållits i en del remissyttranden bör sålunda t. ex. ombudsman som är anställd hos partsorganisation på hyresmarknaden kunna utses till biträde i hyrestvist vare sig tvisten skall prövas av hyresnämnd eller domstol.

Även om andra än jurister i vissa fall bör kunna utses till biträde vid rättshjälp torde den övervägande delen av biträdesuppdragen inom rättshjälpssystemet komma att lämnas till advokater och biträdande jurister vid allmänna advokatbyråer eller till enskilt verksamma advokater och deras biträdande jurister. I enlighet med det anförda har i departementsförslaget tagits upp en bestämmelse av innebörd att till biträde skall utses advokat eller annan lämplig person.

Har den rättssökande själv föreslagit någon behörig person till biträde gäller f. n. att denne skall förordnas, om inte hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller annars särskilda skäl föranleder annat. Anledning till avvikelse från förslaget kan enligt förarbetena vara att den föreslagne är bosatt på avlägsen ort och hans anlitande därför skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller att han med hänsyn till sitt förhållande till saken anses olämplig. I promemorian föreslås att denna ordning behålls. Liksom det stora flertalet remissinstanser vill jag ansluta mig till förslaget. Som också har skett i promemorian finns skäl att understryka värdet av ett fritt biträdesval.

Enligt LFR utgår ersättning för skilda slag av kostnader för parts processföring av allmänna medel. Detta gäller bl. a. kostnad för bevisning. Någon motsvarande allmän reglering finns inte för förfarandet hos förvaltningsmyndigheter. Vid vissa förvaltningsdomstolar har möjlighet införts att få utredningskostnad ersatt av allmänna medel genom den nyligen antagna förvaltningsprocesslagen (1971: 291). Lagen gäller rättskipningen i regeringsrätten, kammarrätt, skatterätt och länsrätt. Bl. a. har vittne eller sakkunnig rätt till ersättning av allmänna medel. Ersättningen stannar i princip på statsverket.

När det gäller ärenden som inte har lett till domstolsförfarande eller förfarande hos förvaltningsmyndighet omfattar den rättshjälp som f. n. lämnas av rättshjälpsanstalterna och inom ramen för jämtlandssystemet i viss begränsad utsträckning hjälp att bestrida den rättssökandes egna utredningskostnader.

Promemorieförslaget innebär att statsverket i princip svarar för den enskildes utredningskostnader inte bara när fråga är om förfarande hos allmän domstol utan också när det gäller ärende som kan leda till sådant förfarande. Vidare skall denna förmån kunna utgå i skiljemannaförfarande. Beträffande ärende inför förvaltningsmyndighet och angelägenhet som kan leda till sådant ärende uttalas i promemorian att skäl talar för att förmånen får utgå åtminstone i vissa slags ärenden på detta område. Det anses emellertid lämpligt att utredningen om rättshjälp i förvaltningsärenden får överväga denna fråga närmare. Förslaget omfattar därför inte utredningskostnader på förvaltningsområdet.

Förslaget innebär att i huvudsak samma förmåner i fråga om utrednings- och liknande kostnader som nu utgår enligt LFR tas med i det nya systemet. Som en allmän förutsättning för att förmånen skall utgå föreslås gälla att kostnaden avser utredning som är skäligen påkallad för att tillvarata partens rätt. Vid remissbehandlingen har förslaget i allt väsentligt godtagits.

I överensstämmelse med vad som föreslås i promemorian anser jag det givet att utredningskostnad skall kunna bestridas av allmänna medel när fråga är om rättshjälp för rättegång vid allmän domstol. Detsamma bör gälla utredningskostnad i skiljemannaförfarande.

Beträffande utomprocessuell utredningskostnad vill jag understryka uttalandet i promemorian att reglerna om förmånerna bör utformas så att förutsättningar skapas för uppgörelser utan rättegång. Därigenom kan kostnaderna för rättshjälpen nedbringas och både parter och domstolar besparas onödigt arbete. I vissa fall är det nödvändigt för att en utomprocessuell förlikning skall kunna träffas att möjlighet finns att i ett tidigt skede införskaffa utredning som klarlägger om förutsättningar finns för uppgörelse. I enlighet med vad som föreslås i promemorian bör alltså den som beviljas rättshjälp få den förmånen att utredning kan förebringas på statsverkets bekostnad i den mån utredningen är skäligen påkallad för att tillvarata hans rätt. Förmånen bör utformas så att den som medverkar till utredning berättigas till ersättning i huvudsak efter de normer som finns i RB om ersättning av allmänna medel. Denna förmån är i första hand avsedd för mindre utredning såsom läkarintyg, värderingsintyg och liknande. Endast undantagsvis bör det komma i fråga att mer omfattande utredning införskaffas utom rätta.

Som framhålls i promemorian måste självfallet regelsystemet utformas så att garantier skapas mot att onödig eller alltför dyrbar utredning anskaffas på statsverkets bekostnad. Förmånen bör därför i princip inte kunna utgå i andra fall än när biträde har förordnats. Det torde få ankomma på biträdet att på eget ansvar ta ställning till om särskild utredning behövs. Har han införskaffat utredning, bör den som medverkar till utredningen alltid ha rätt till ersättning. Visar det sig sedan att utredningen varit onödig eller alltför dyrbar och har biträdet genom att för-

anstalta om utredningen visat försumlighet, bör detta kunna beaktas när ersättningen till biträdet bestäms. Har parten själv genom vårdslöshet eller försummelse föranlett att biträdet ådragit statsverket onödiga utredningskostnader bör detta kunna leda till att han själv får stå för sådana kostnader.

Har biträde inte förordnats, t. ex. därför att den som beviljats rättshjälp kan ta tillvara sina intressen genom någon som i tjänsteställning eller i övrigt lämnar honom bistånd, torde det få ankomma på rättshjälpsnämnden att på yrkande av den rättssökande pröva frågan om utomprocessuell utredningskostnad skall kunna förebringas på statsverkets bekostnad.

Som föreslagits i promemorian torde det vara lämpligt att de sakkunniga för utredning om rättshjälp i förvaltningsärenden får överväga om och i vilken mån de regler angående utredningskostnader som i det nya systemet föreslås gälla för mål och ärenden inför allmän domstol skall gälla även i ärenden vid förvaltningsmyndighet och förvaltningsdomstol. I sammanhanget synes också böra undersökas om dessa regler bör kunna tillämpas även på rättshjälp i angelägenhet som ännu inte lett till förfarande hos förvaltningsmyndighet. Jag är alltså inte f. n. beredd att lägga fram något förslag i denna del.

Enligt bestämmelser i LFR kan den som åtnjuter fri rättegång i viss utsträckning få ersättning för sin inställelsekostnad. Ersättningsrätten är i princip begränsad till fall när den rättssökande har förelagts att inställa sig personligen vid domstol. För förvaltningsområdet har genom förvaltningsprocesslagen införts en bestämmelse som ger regeringsrätten, kammarrätt, länsrätt och skatterätt möjlighet att tillerkänna enskild part ersättning för inställelsekostnader. Enligt bestämmelsen får enskild part, som har inställt sig till muntlig förhandling, tillerkännas ersättning av allmänna medel för kostnad för resa och uppehälle, om rätten finner att han skäligen bör ersättas för sin inställelse. I övrigt finns på förvaltningsområdet inga bestämmelser som ger part möjlighet att få ersättning för sin inställelse.

I promemorian föreslås att den som har rättshjälp skall kunna få ersättning av allmänna medel för resa och uppehälle i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet. Som förutsättning föreslås gälla att personlig inställelse ålagts. Förslaget har godtagits av det stora flertalet remissinstanser.

I promemorian har framhållits vikten från rättssäkerhetssynpunkt av att det muntliga förfarandet vinner ökat insteg i förvaltningsprocessen. Det framhålls att en avgörande förutsättning för ökad muntlighet är att rätt till ersättning för inställelse införs. Utan sådana regler kan det inträffa att part av ekonomiska skäl ser sig förhindrad att begära förhandling eller att efterkomma kallelse att inställa sig hos myndighet. För egen del kan jag instämma i dessa synpunkter. Jag vill tillägga att det

sagda enligt min mening gäller inte bara processen hos förvaltningsdomstolar utan förfarandet hos förvaltningsmyndigheter över huvud taget. Jag kan alltså godta promemorieförslaget.

Beträffande förhållandet mellan bestämmelserna i förvaltningsprocesslagen om ersättning för inställelsekostnad och den nu föreslagna bestämmelsen bör gälla att förvaltningsprocesslagens bestämmelser tillämpas i första hand. Visar det sig därvid att ersättning inte kan utgå bör rättshjälpsreglerna tillämpas.

F. n. utgår ersättning för inställelsekostnad enligt LFR bara om vederbörande finnes icke själv kunna svara för kostnaden. Den rättssökandes förmåga att bidra till rättshjälpskostnaden skall emellertid som tidigare har framhållits i fortsättningen bedömas när ansökan om rättshjälp görs. Därefter skall i princip ingen ytterligare prövning av hans ekonomiska villkor ske. Rätten till ersättning för inställelse skall alltså inte vara beroende av någon sådan ytterligare prövning.

I promemorian föreslås också vissa andra förmåner. Jag återkommer till dessa i specialmotiveringen.

I fråga om förlorande parts skyldighet att ersätta motparts rättegångskostnader kan erinras om att part vid processuell rättshjälp om han förlorar målet i regel åläggs att betala motpartens rättegångskostnader. Enligt promemorian bör rättshjälpen inte täcka den betalningsskyldighet för motparts rättegångskostnad som han åläggs med stöd av kostnadsreglerna i RB. Vid remissbehandlingen har denna uppfattning i allmänhet godtagits. Även jag kan ansluta mig till vad som har anförts i promemorian i denna del. Jag vill särskilt understryka att reglerna i RB som innebär att tappande part i allmänhet åläggs att ersätta motparten hans rättegångskostnader är av stor betydelse som ett korrektiv mot oöverlagda processer. Självfallet är det viktigt att sådana processer inte förs med stöd av allmänna medel.

I promemorian tas också upp frågan om en regel bör införas som ger vinnande motpart till den som har rättshjälp möjlighet att få ersättning av statsverket för kostnad som inte kunnat tas ut av den tappande parten. Utredningen om rättegångshjälp föreslog en sådan bestämmelse. Som förutsättning för rätt till ersättning föreskrevs att den förda talan bedömdes som helt obefogad och att det kunde antas att talan inte skulle ha väckts om inte rättegångshjälp hade åtnjutits. Förslaget syftade till att förhindra att den som angreps med obefogade krav från person med rättegångshjälp ansåg sig vara i ett sådant underläge att han utan rättegång gick med på kravet eller i inledd rättegång gav upp sitt motstånd mot kravet.

I promemorian avvisas tanken på att föreslå en sådan regel. Det framhålls därvid bl. a. att den av utredningen föreslagna regeln måste ses mot bakgrund av att utredningens förslag inte innehöll någon bestämmelse om en förprövning av det befogade i en parts talan. Regeln

i promemorieförslaget om intresseprövning kan antas förhindra att obefogade anspråk drivs med det allmännas stöd. Det anförs också att rättsskyddsförsäkringarna utgör ett betydelsefullt skydd för motparten i sådana situationer.

Vid remissbehandlingen har promemorians ståndpunkt kritiserats i flertalet av de yttranden som har behandlat frågan. I allmänhet anförs att den föreslagna intresseprövningen inte kan antas bli en tillräckligt effektiv spärr mot obefogade anspråk. I flera yttranden förordas en regel av den innebörd utredningen föreslagit.

I det föregående har jag förordat en regel om intresseprövning som överensstämmer med promemorieförslagets motsvarande bestämmelse. Den föreslagna regeln måste enligt min mening antas komma att utgöra en betydelsefull spärr mot att obefogade anspråk förs med det allmännas stöd. Det är givet att den inte kan helt utesluta att rättshjälp någon gång utgår för anspråk som visar sig vara mycket svagt underbyggda. Emellertid torde de situationer som utredningen om rättegångshjälp ville förebygga med sin ersättningsregel knappast behöva uppkomma. Som jag har nämnt i det föregående kommer ansvaret för intresseprövningen i första hand att vila på biträdet. Om biträdet medverkar till att driva ett helt obefogat anspråk, får han ingen ersättning av allmänna medel för sitt arbete. Även detta innebär en viss garanti mot obefogade rättegångar. Jag vill också framhålla att i de fall då en regel av det slag som utredningen om rättegångshjälp har föreslagit skulle ha sin största betydelse, nämligen för en mindre bemedlad part, denne också får antas ha beviljats förmånen av rättshjälp. På grund av det anförda ansluter jag mig till promemorieförslaget på denna punkt.

19.5 Rättshjälp åt misstänkt i brottmål

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål utgår f. n. dels enligt vissa bestämmelser i RB och dels på grund av reglerna om fri rättegång. Bestämmelserna i RB innebär bl. a. att offentlig försvarare kan förordnas. Denna förmån utgår oberoende av den misstänktes ekonomiska villkor. Frikänns den tilltalade, stannar kostnaden för den offentliga försvararen på statsverket. Döms den tilltalade för brottet, kan han däremot åläggas att återgälda statsverket kostnaden. Fri rättegång i brottmål kan — liksom när det gäller fri rättegång i allmänhet — endast beviljas den som saknar tillgång att betala rättegångskostnaderna. De praktiskt viktiga förmånerna vid fri rättegång i brottmål är att ersättning kan utgå för den tilltalades inställelse vid rätten samt för bevisning som den tilltalade har påkallat. Har fri rättegång beviljats, kan återbetalningsskyldighet i regel inte åläggas den dömde i målet för kostnader som har utgått av allmänna medel enligt LFR eller för offentlig försvarare.

Däremot kan han, om hans villkor förbättras, efter särskild talan åläggas att ersätta sådana kostnader. Har han dömts för brottet, kan han bli skyldig att ersätta samtliga kostnader. Om han har frikänts, begränsas betalningsskyldigheten till kostnader som har utgått enligt LFR.

Förslaget i promemorian innebär att nuvarande ordning i väsentliga avseenden behålls. Den rättshjälp som består i att offentlig försvarare kan förordnas lämnas sålunda i promemorian i princip orubbad. När det gäller den rättshjälp åt misstänkt som f. n. regleras i LFR föreslås att i huvudsak samma förmåner som f. n. utgår skall kunna komma i fråga. Det kostnadsbidragssystem som föreslås för rättshjälpen i övrigt är emellertid inte avsett att tillämpas på detta område. Däremot föreslås regler om återbetalningsskyldighet mot statsverket vid fällande dom.

Möjligheten att få rättshjälp görs beroende av den misstänktes beräknade årsinkomst. Rättshjälp får enligt förslaget beviljas, om årsinkomsten inte överstiger ett belopp som motsvarar tre gånger basbeloppet. Detta gränsbelopp skall kunna jämkas uppåt på grund av underhållsskyldighet. Vidare skall t. ex. skuldsättning eller förmögenhet kunna beaktas. I fråga om återbetalningsskyldigheten mot statsverket föreslås helt nya regler. Dessa innebär att återbetalningsskyldighet skall kunna åläggas redan i brottmålet enligt samma grunder som gäller för kostnaden för offentlig försvarare.

Beträffande rättshjälp under förundersökning i brottmål innebär förslaget i promemorian att offentlig försvarare skall kunna erhållas för biträde under förundersökning. Vidare skall kostnaderna för bevisupptagning vid domstol under förundersökning alltid förskotteras av allmänna medel. I övrigt skall rättshjälp endast utgå sedan åtal har väckts för brottet.

Vid remissbehandlingen har promemorieförslaget genomgående tillstyrkts eller lämnats utan erinran. Endast på ett fåtal punkter har några remissinstanser framfört invändningar mot förslaget.

Både från samhällets och den enskildes synpunkt är det självfallet av särskild vikt att den som är misstänkt för brott bereds ett fullgott rättsskydd. Att detta intresse skall tillgodoses är en av de bärande principerna i vår rättsordning. Den angivna principen realiseras genom reglerna i RB om möjlighet för den enskilde att erhålla offentlig försvarare och att få utredning till stånd på det allmännas bekostnad och genom bestämmelserna i LFR om fri rättegång i brottmål. Enligt båda regelsystemen innebär rättshjälpen att kostnader för den misstänktes rättsskydd utgår av allmänna medel och att den misstänktes betalningsförmåga först därefter kan tas i anspråk. Förslaget i promemorian går ut på att denna lösning i princip behålls. Enligt min mening talar starka skäl för denna ståndpunkt. De grundläggande bestämmelserna om offentligt försvar bör alltså lämnas orubbade. Detsamma gäller de regler i RB som ger rätten möjlighet och skyldighet att på det allmännas be-

kostnad sörja för utredning som är till fördel för den misstänkte. Vidare bör liksom nu särskilda regler finnas som ger personer i små ekonomiska omständigheter vissa ytterligare förmåner. Dessa förmåner bör regleras i rättshjälpslagstiftningen. Det för rättshjälp i allmänhet föreslagna bidragssystemet bör emellertid inte tillämpas i brottmål. Intresset av att den misstänkte får all den rättshjälp han behöver får inte göras beroende av att han betalar särskild avgift.

I detta sammanhang bör bestämmelserna om behörighet som offentlig försvarare uppmärksammas. Till offentlig försvarare skall enligt gällande ordning förordnas advokat som är lämplig för uppdraget. Enligt en särskild undantagsbestämmelse kan emellertid vid de domstolar Kungl. Maj:t bestämmer annan lämplig person utses. Vederbörande måste enligt bestämmelsen ha avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov. Med stöd av denna föreskrift har Kungl. Maj:t bestämt att advokatkravet inte gäller vid bl. a. flertalet domstolar under hovrätten för Övre Norrland.

I promemorian föreslås ingen ändring i behörighetsreglerna för offentlig försvarare. Under remissbehandlingen ifrågasätts emellertid från flera håll om inte en uppmjukning av behörighetskraven borde genomföras. I några yttranden framförs tanken att förordnande skall kunna lämnas förutom till advokat även till jurist som inte är advokat men som är anställd på allmän advokatbyrå eller hos privatpraktiserande advokat. Fördelen skulle vara att de biträdande juristerna skulle få erfarenhet av försvar i brottmål genom att uppträda i inte alltför komplicerade mål. I ett yttrande understryks de praktiska fördelarna på orter med få advokater med att kunna utse annan jurist än advokat. En remissinstans, TCO, framhåller, att det är naturligt att ett fackligt förbunds medlemmar för det fall de blir åtalade eller utsätts för skadeståndskrav har ett särskilt förtroende för förbundsjuristernas förmåga att ta tillvara deras intressen i dessa sammanhang. Enligt TCO:s mening bör förbundsjurist kunna förordnas till offentlig försvarare för en medlem som t. ex. är åtalad för vållande till annans död i samband med arbetsplatsolycka eller för tjänstefel. I en skrivelse den 15 juni 1971 till statsrådet och chefen för justitiedepartementet har TCO föreslagit att förbundsjurist resp. biträdande förbundsjurist med processuell erfarenhet efter fem års tjänstgöring, varav minst tre år inom arbetstagarorganisation eller hos advokat, skall kunna förordnas som offentlig försvarare.

Det är av stor vikt att uppdrag som offentlig försvarare förbehålls den yrkeskår som står under offentligrättslig tillsyn och därför har ett särskilt ansvar för att uppdraget utförs på ett ur både det allmännas och den enskildes synpunkt tillfredsställande sätt. Dessa uppdrag bör därför enligt min mening även i fortsättningen i princip inte lämnas till andra än advokater. Inom vissa domkretsar finns emellertid inte tillräckligt med advokater. I dessa fall är det nödvändigt att möjlighet finns att

utse annan än advokat. Vidare kan omständigheterna vara sådana i ett visst mål att den tilltalade vänt sig till jurist som inte är advokat men som han hyser särskilt förtroende för på det speciella området. Jag tänker i första hand på medlem i ett fackligt förbund som vill anlita förbundsjurist som försvarare. I sådana fall bör en erfaren förbundsjurist kunna förordnas till offentlig försvarare. Det anförda innefattar enligt min mening skäl för att något vidga kretsen av dem som kan förordnas till offentlig försvarare. Som huvudregel bör emellertid fortfarande gälla att lämplig advokat skall utses. Om särskilda skäl föreligger bör annan lämplig jurist kunna förordnas.

Enligt RB utgår ersättning av allmänna medel för bl. a. vittne som rätten självmant eller på åklagarens begäran har inkallat. Den dömde är emellertid i princip skyldig att, om han fälls till ansvar, i efterhand ersätta statsverket för vad som enligt rättens beslut har utgått av allmänna medel. Att ersättning utgår av allmänna medel utgör tillsammans med principen att rätten är skyldig att ta tillvara den misstänktes intressen i fråga om utredning en betydelsefull förmån för den misstänkte. Någon inskränkning i denna förmån bör inte komma i fråga. I olika sammanhang har däremot ifrågasatts att utvidga denna förmån så att varje vittne, som den tilltalade åberopar, ersätts av allmänna medel oberoende av den tilltalades betalningsförmåga. En sådan ordning skulle sannolikt om den genomfördes generellt, leda till en hel del onödiga vittnesförhör. Nuvarande förutsättningar för att ersättning av allmänna medel skall utgå till vittne bör därför enligt min mening inte ändras.

Jag har nyss nämnt att regler bör finnas i rättshjälpslagstiftningen som ger den misstänkte vissa förmåner utöver dem som regleras i RB. De praktiskt viktigaste förmånerna torde vara rätten till ersättning för inställelsekostnad och för bevisning. Behov av dessa ytterligare förmåner föreligger endast för de ekonomiskt sämst ställda. I likhet med vad som föreslagits i promemorian förordar jag därför att denna rättshjälp förbehålls denna kategori. Den gränsdragning vid en beräknad årsinkomst av tre gånger basbeloppet med möjlighet till jämkning i vissa fall som har föreslagits i promemorian anser jag lämplig. I enlighet med vad jag föreslagit i det föregående bör dock schablontillägget vid underhållsskyldighet ökas från 1/3 till 1/2 basbelopp. I övrigt bör några begränsningar av tillämpningsområdet för rättshjälp åt misstänkt i brottmål inte göras.

Som förut framhållits innebär den nuvarande ordningen att den som har åtnjutit fri rättegång i brottmål under vissa betingelser kan åläggas att återbetala rättshjälpskostnaden till statsverket. Reglerna härom föranleder en hel del arbete särskilt för kronofogdemyndigheterna, ett arbete som inte torde stå i rimlig proportion till de resultat man uppnår. Med hänsyn härtill bör frågan om den misstänktes bidrag till rättshjälpskostnaderna enligt rättshjälpslagen lösas på ett annat sätt. Jag har

redan nämnt att något kostnadsbidrag inte bör komma i fråga. Däremot bör som har föreslagits i promemorian den tilltalades betalningsförmåga kunna tas i anspråk för att täcka rättshjälpskostnaderna, om han döms för brottet. Samma grunder som gäller beträffande återbetalningsskyldighet för försvararkostnad och kostnad för bevisning som har utgått av allmänna medel bör därvid tillämpas. Frikänns tilltalad som har åtnjutit rättshjälp enligt rättshjälpslagen, får sålunda kostnaden för denna rättshjälp liksom eventuell kostnad för offentlig försvarare stanna på statsverket medan vid fällande dom den dömde kan åläggas betalningsskyldighet för rättshjälpskostnaden enligt samma regler som gäller för försvararkostnad m. m.

Genom denna ordning vinns bl. a. en betydande förenkling i förhållande till vad som nu gäller. Dessutom leder den till att frikänd som har haft rättshjälp till skillnad från vad som nu gäller i princip inte kan åläggas skyldighet att ersätta statsverket kostnaden för rättshjälpen. Denna konsekvens ligger helt i linje med de önskemål om vidgning av frikänd tilltalads rätt till ersättning för rättegångskostnad som uttalats av bl. a. 1970 års riksdag.

Den föreslagna ordningen, som innebär att frågan om ersättningsskyldighet avgörs redan under brottmålsrättegången, kan visserligen i en del fall innebära någon skärpning i förhållande till vad som gäller enligt LFR. Emellertid finns efter den lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1970 goda möjligheter att anpassa återbetalningsskyldigheten enligt RB till den misstänktes förhållanden. Det finns också skäl att överväga en ytterligare liberalisering av dessa regler.

Bestämmelserna om återbetalningsskyldighet i brottmål för kostnader som har förskotterats av allmänna medel finns i 31 kap. 1 § RB. Enligt första stycket gäller som huvudregel, att tilltalad som döms för brottet skall återbetala till statsverket bl. a. de kostnader som enligt rättens beslut har utgått av allmänna medel för bevisning och till offentlig försvarare. Huvudregelns räckvidd begränsas av en bestämmelse i samma lagrum som ger möjlighet till jämkning. Står kostnadens belopp inte i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet eller till hans villkor, kan sålunda ersättningen jämkas. En ytterligare begränsning finns i paragrafens andra stycke. Det föreskrivs där att den tilltalade vid påföljdseftergift eller vid brott, som han har begått under inflytande av själslig abnormitet, är ersättningsskyldig endast om och i den mån det med hänsyn till omständigheterna anses skäligt. Ersättningsskyldigheten är begränsad på samma sätt, om den tilltalade vid domen inte fyllt 18 år.

Båda de nämnda begränsningsreglerna fick sin nuvarande avfattning genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1970. Tidigare hade jämkningsbestämmelsen en utformning som i praxis i allmänhet ansågs innebära att jämkning bara kunde ske om kostnadens belopp stod

i missförhållande till såväl brottsligheten som villkoren. Ändringen avsåg att vidga möjligheten till jämkning bl. a. så att hänsyn skulle få tas enbart till den dömdes betalningsförmåga (jfr prop. 1969: 156 s. 24). Ändringen i den andra undantagsbestämmelsen innebar att den blev tillämplig också på ungdomar som inte fyllt 18 år.

I promemorian har som riktlinje för liberalisering av bestämmelsen i 31 kap. 1 § angetts att domstolarna när de bedömer om och i vilken mån ersättningsskyldighet bör komma i fråga skall ha möjlighet att anlägga kriminalpolitiska synpunkter så att betalningsskyldigheten ses som ett led i samhällets reaktionssystem. Betalningsskyldigheten och påföljden bör tillsammans utgöra en från olika synpunkter lämplig reaktion på brottet. Återbetalningsskyldigheten skall enligt promemorian bedömas mot bakgrund av de påföljder som har bestämts för den aktuella brottsligheten. Vid denna bedömning får särskilt beaktas att den tilltalade inte åläggs en betalningsskyldighet som kan försvåra återanpassningen till samhället. Från dessa utgångspunkter föreslås i promemorian att jämkningsregeln utformas så att jämkning skall ske om skäl härför föreligger med hänsyn till brottets beskaffenhet eller den tilltalades personliga och ekonomiska förhållanden.

Jag delar uppfattningen att nu gällande princip om ersättningsskyldighet mot statsverket bör behållas. Det synes i flertalet fall påkallat att åtminstone i viss utsträckning ta den dömdes betalningsförmåga i anspråk. Den nuvarande huvudregeln bör alltså inte ändras. Emellertid bör i enlighet med vad som har föreslagits i promemorian möjligheterna att helt eller delvis efterge ersättningsskyldigheten vidgas.

När bestämmelsen i 31 kap. 1 § fick sin nuvarande utformning underströk jag särskilt att den tilltalade inte bör åläggas en betalningsskyldighet som inte är rimlig i förhållande till hans betalningsförmåga. Jag ansåg därför påkallat att jämkningsmöjligheterna vidgades något (jfr prop. 1969: 156 s. 24). När nu en samordning av reglerna om återbetalningsskyldighet i fråga om all kostnad som har utgått av allmänna medel föreslås, är det viktigt att den dömdes betalningsförmåga tas i anspråk inom rimliga gränser. Det måste emellertid också understrykas att det inte bör komma i fråga att ålägga den dömde en återbetalningsskyldighet som kan försvåra hans återanpassning till samhället. Självfallet bör t. ex. den som döms till en längre frihetsberövande påföljd i regel inte åläggas någon sådan skyldighet.

Av vad jag nu anfört följer att domstolarna när de bedömer om och i vilken mån ersättningsskyldighet bör komma i fråga skall ha möjlighet att anlägga kriminalpolitiska synpunkter så att betalningsskyldigheten ses som ett led i samhällets reaktionssystem. När domstolarna tar ställning till frågan om återbetalningsskyldighet skall detta sålunda ske med beaktande av den påföljd som bestämts för brottet. Därvid bör tillses att betalningsskyldigheten och påföljden tillsammans utgör en lämplig reaktion för brottet.

Vad jag nu har anfört innebär att återbetalningsskyldigheten alltid bör anpassas till den dömdes personliga och ekonomiska förhållanden. En särskild garanti härför kan uppnås genom en hänvisning till bestämmelserna om kostnadsbidrag vid rättshjälp. Jag föreslår därför att återbetalningsskyldighet inte i något fall får åläggas med högre belopp än som motsvarar det för den dömde gällande maximibeloppet enligt rättshjälpsreglerna.

Förslaget i promemorian beträffande rättshjälp under förundersökning har allmänt godtagits av remissinstanserna. För egen del ansluter jag mig till vad som anförts i promemorian i denna del. Jag förordar alltså att rättshjälp under förundersökning skall avse ersättning till offentlig försvarare. I den mån bevisupptagning inför domstol förekommer under förundersökning bör kostnaden förskotteras av allmänna medel. I övrigt bör rättshjälp utgå först sedan åtal har väckts för brottet.

19.6 Frikänd tilltalads rättegångskostnad

I 31 kap. 2 § RB finns bestämmelser om frikänd tilltalads rättegångskostnad. Enligt dessa bestämmelser kan rätten tillerkänna frikänd tilltalad ersättning av allmänna medel för hans kostnad för försvarare, vittne, sakkunnig eller annan bevisning, delgivning, utskrift av rättens protokoll, dom eller annat dylikt, om kostnaden skäligen varit påkallad för att tillvarata hans rätt. Vidare kan rätten tillerkänna honom ersättning för hans inställelse vid rätten. En grundläggande förutsättning för att ersättning skall kunna utgå är att åklagaren har väckt talan utan sannolika skäl eller det eljest på grund av omständigheterna i målet förekommer synnerlig anledning därtill. Om åtal avvisas eller avskrivs, kan den tilltalade, om skäl är därtill, tillerkännas ersättning för kostnad som anges i paragrafen.

Bestämmelsen i 31 kap. 2 § RB infördes i samband med balkens tillkomst och innebar då en vidgning av den frikändes möjligheter att få sina kostnader ersatta. I 1958 års betänkande om rättegångshjälp tog rättegångskommittén upp frågan om en ytterligare vidgning. Kommittén menade att den nuvarande bestämmelsen är alltför restriktiv och ibland kan leda till stötande resultat och föreslog som ny huvudregel att rätten i mål vari åklagare för talan skall kunna tillerkänna frikänd tilltalad ersättning av allmänna medel för hans rättegångskostnad, utom i fall då den tilltalade genom sitt förfarande gett skälig anledning till åtalet eller försvårat sakens utredning. Huvudregeln föreslogs gälla för de kostnader som f. n. kan ersättas med undantag för försvararkostnad och kostnad för den tilltalades inställelse. I fråga om de undantagna kostnaderna föreslogs ersättningsrätt endast om synnerlig anledning föranleder det.

Vid remissbehandlingen av kommittéförslaget godtogs den föreslagna nya bestämmelsen i allmänhet. Flera remissinstanser ansåg emellertid att kommittéförslaget fått en avfattning som gjorde att rätten till ersättning fortfarande skulle bli snävt begränsad.

Vid 1969 och 1970 års riksdagar har frågan om ändring i 31 kap. 2 § behandlats. Riksdagen har därvid uttalat bl. a. att bestämmelsen bör ges en för den tilltalade generösare avfattning (1LU 1969: 45, rskr. 1969: 425 och 1LU 1970: 26, rskr. 1970: 150).

I promemorian har föreslagits att 31 kap. 2 § ändras så att den medger rätt till ersättning i större utsträckning än f. n. Enligt förslaget, som utformats med huvudregeln enligt rättegångskommitténs förslag som förebild, skall rätten kunna tillerkänna frikänd tilltalad ersättning av allmänna medel för rättegångskostnad i den mån kostnaden skäligen varit påkallad för att tillvarata hans rätt. Däremot föreslås ingen motsvarighet till kommitténs undantagsbestämmelse för fall när den tilltalade gett skälig anledning till åtalet eller försvårat sakens utredning. De kostnader som enligt promemorieförslaget skall omfattas av bestämmelsen är kostnad för vittne eller för annan bevisning under förundersökningen eller i rättegången än sakkunnig, kostnad för delgivning och för utskrift av protokoll och annat dylikt och dessutom kostnad för inställelse vid rätten. Beträffande kostnad för försvarare eller sakkunnig föreslås att nuvarande regel behålls i sak oförändrad.

Vid remissbehandlingen har den föreslagna vidgningen av ersättningsrätten allmänt tillstyrkts eller lämnats utan erinran. Många remissinstanser förordar emellertid att den nya huvudregeln skall gälla även försvarar- och sakkunnigkostnad.

Den nuvarande regeln i 31 kap. 2 § om frikänd tilltalads rätt till ersättning för rättegångskostnad är inte heller enligt min uppfattning tillfredsställande. Som den är utformad torde den medge rätt till ersättning endast i sällsynta undantagsfall. Erfarenheterna har också visat att det är utomordentligt ovanligt att den tilltalade ens begär någon ersättning. Även om det på grund av reglerna i RB om offentlig försvarare och om bevisning som förskotteras av allmänna medel förekommer tämligen sällan att den som har frikänts har haft några särskilt kännbara kostnader är det enligt min mening från principiell synpunkt oriktigt att förutsättningarna för rätt till ersättning är så snävt begränsade. Utgångspunkten bör vara att den som frikänns skall hållas i görligaste mån skadeslös för kostnad som har varit nödvändig för att tillvarata hans rätt. Jag förordar alltså att rätten till ersättning vidgas.

Den regel som har föreslagits i promemorian för vittneskostnad m. m. bör enligt min mening godtas. Som enda förutsättning för ersättningsrätt bör alltså gälla att kostnaden har varit skäligen påkallad för att tillvarata den misstänktes rätt.

I promemorian har som nämnts föreslagits att nuvarande regel bör

behållas i fråga om kostnad för försvarare och för sakkunnig. Som skäl mot en vidgad ersättningsrätt beträffande försvararkostnad framhålls att bestämmelserna som ger tilltalad möjlighet att få offentlig försvarare och att därigenom undgå sådan kostnad torde täcka flertalet fall när försvarare har varit nödvändig. Vidare sägs att den nuvarande bestämmelsen torde vara fullt tillräcklig för återstående fall. I fråga om sakkunnigkostnad pekas i promemorian på bestämmelsen i 40 kap. 17 § att kostnad för sakkunnig som på den misstänktes begäran har utsetts av rätten förskotteras av allmänna medel. Härigenom reduceras det praktiska behovet av att låta ersättningsregeln omfatta denna kostnad.

Som jag har nämnt kritiseras promemorians ståndpunkt beträffande nu berörda kostnadsposter i ett flertal remissyttranden. Även om frågan om en vidgad rätt till ersättning för försvararkostnad och sakkunnigkostnad inte praktiskt har särskilt stor betydelse anser jag det principiellt riktigast att samma regler skall gälla för dessa kostnader som för övriga kostnadsposter. Fall kan tänkas då den nuvarande mer begränsade ersättningsregeln leder till stötande resultat. Jag förordar alltså att förutsättningarna för rätt till ersättning skall vara desamma för alla ersättningsgilla kostnadsposter.

Beträffande andra kostnader än dem som har tagits upp i promemorieförslaget t. ex. kostnad för förlorad arbetsförtjänst eller för annan skada med anledning av rättegången, anser jag att något ställningstagande inte bör ske i detta sammanhang. Frågan hänger intimt samman med frågan om omfattningen av ersättningsrätten för den som har drabbats av ett oriktigt frihetsberövande. När den särskilda utredning som sysslar med sistnämnda fråga har slutfört sitt arbete torde ställning få tas till om frikänd tilltalad bör kunna få ersättning också för andra kostnader än dem som nu anges i 31 kap. 2 § RB.

19.7 Konsultation

I promemorian föreslås att en kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd skall kunna lämnas mot en enhetsavgift om 50 kr. Denna avgift skall i speciella fall kunna nedsättas eller helt efterges. Konsultation får enligt förslaget lämnas av tjänsteman vid allmän advokatbyrå, advokat och annan som av rättshjälpsmyndighet förklarats behörig att ge konsultation. Konsultation skall få ges utan ansökan om rättshjälp och utan att något biträdesförordnande behöver meddelas. Ersättningen för konsultation skall utgå med 50 kr.

De föreslagna bestämmelserna om konsultation har i allmänhet tillstyrkts eller lämnats utan erinran under remissbehandlingen. I några remissyttranden diskuteras konsultationsavgiftens storlek och svårigheten att avgöra om konsultationen i det enskilda fallet lämnas inom ramen för rättshjälpssystemet. Det har också under remissbehandlingen

anmärkts att konsultationsarvodet har blivit alltför fixerat och att bestämmelserna inte medger en smidig övergång från konsultation till fortsatt rättshjälp.

Det torde finnas ett påtagligt behov av en sådan rådgivningsverksamhet som avses i promemorieförslaget. I dagens komplicerade samhälle ställs människor ofta inför situationer i vilka de behöver juridiskt biträde av ett eller annat slag. Den biträdeshjälp som behövs kan vara omfattande, men ofta rör det sig inte om mer än en upplysning om ett visst rättsligt förhållande, en granskning av eller hjälp med att upprätta ett avtal i något allmänt förekommande kontraktsförhållande, t. ex. avbetalningsköp eller hyra, ett besked om hur man skall klaga över visst beslut eller annan därmed jämförlig åtgärd som kan klaras av på förhållandevis kort tid. Ett mått på behovet av sådan rådgivning får man genom den i promemorian redovisade undersökningen. Enligt denna undersökning skulle genom reformen antalet konsultationer komma att öka från 23 000 till cirka 45 000.

Den form av rådgivningsverksamhet som jag nu har beskrivit förekommer f. n. inom rättshjälpens ram på rättshjälpsanstalterna och enligt jämtlandssystemet. För dem som inte tillhör kategorin mindre bemedlade är emellertid dessa möjligheter till rådgivning stängda.

Det torde vara ett känt förhållande att allmänheten, framför allt i mindre angelägenheter, drar sig för att anlita advokat. Det främsta skälet till detta torde vara kostnaderna. I stället försöker man lösa problemen på egen hand eller vänder sig till juridiska byråer av olika slag i förhoppning att kostnaderna där skall vara lägre än hos advokat. Inte sällan är emellertid sistnämnda form av juridiskt bistånd både dyr och dålig. Denna obenägenhet hos allmänheten att anlita kvalificerad hjälp kan sedan leda till tidsödande och dyrbara tvister inför domstol eller annan myndighet, tvister som ofta kunnat undvikas om vederbörande från början sökt rådgivning hos någon sakkunnig person. Det är mot denna bakgrund angeläget att rättshjälpen innefattar möjlighet till konsultation hos privatpraktiserande jurist eller tjänsteman på allmän advokatbyrå. Denna möjlighet bör stå öppen för alla rättssökande, oavsett om de i övrigt kan få rättshjälp eller inte. I sakens natur ligger dock att t. ex. juridiska personer inte torde utnyttja möjligheten till konsultation inom rättshjälpens ram i någon nämnvärd utsträckning. För att å andra sidan allmänheten verkligen skall utnyttja möjligheten till konsultation bör denna form av rättshjälp lämnas mot en fast avgift och konsultationsförfarandet bör göras enkelt. Bestämningen av konsultation till kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd är enligt min mening lämplig. Den närmare bestämningen av vad som skall innefattas i begreppet konsultation torde få överlämnas åt tillämpningen. Konsultationsavgiften bör bestämmas till samma belopp som grundavgiften vid allmän rättshjälp, dvs. f. n. 50 kr. En på detta sätt bestämd

avgift torde utgöra skälig ersättning även för rättshjälp som endast består i kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd. Liksom grundavgiften bör konsultationsavgiften vara indexreglerad samt bör kunna sättas ned eller helt efterges om särskilda skäl föreligger.

Beträffande frågan när konsultation skall anses lämnad inom ramen för rättshjälpssystemet, får jag hänvisa till vad som anförs i avsnittet om förfarandet.

Som nyss anförts rör sig en konsultation ofta om ganska enkla förhållanden. Ändå måste konsultationen betraktas som en kvalificerad arbetsuppgift. Detta beror på att vilket rättsligt problem som helst kan komma upp som ett konsultationsärende. Den som ger konsultationen måste därför spela över ett stort register och ha erfarenhet från många olika rättsområden. Därtill kommer att de råd och upplysningar som ges under konsultationen ofta får stor betydelse för hur ärendet kommer att utvecklas. Ett felaktigt besked vid en konsultation kan inte bara ådra det allmänna och den enskilde rättssökande onödiga kostnader utan kan också leda till rättsförlust. Mot bakgrunden härav ligger det nära till hands att begränsa kretsen av dem som får lämna konsultation. Kvalitetskravet blir enligt min mening bäst tillgodosett om det bara blir jurist vid allmän advokatbyrå och de privatpraktiserande advokaterna och deras biträdande jurister som får ge konsultation. En sådan lösning medför också den fördelen att man slipper från ett ganska komplicerat auktorisationsförfarande.

Som flera remissinstanser har påpekat är det viktigt att en smidig övergång kan ske från konsultation till vanlig rättshjälp. Det är ju sällan möjligt att på förhand avgöra om rättssökandens behov blir tillgodosett enbart genom konsultation eller om ärendet blir mera vidlyftigt. Problemet kommer i viss mån i ett annat läge med en ordning som innebär att rättshjälp får meddelas utan beslut av rättshjälpsnämnden försåvitt någon subvention av det allmänna inte kommer i fråga. En sådan delegation föreslås gälla för jurister vid de allmänna advokatbyråerna samt de privatpraktiserande advokaterna och deras biträdande jurister. Från administrativ synpunkt talar vissa skäl för att tillämpningsområdet för konsultation blir detsamma som för den rättshjälp som ges utan föregående nämndbeslut. Även från denna synpunkt finns alltså skäl att begränsa kretsen av dem som får ge konsultation.

Det sagda innebär inte att annan än jurist vid allmän advokatbyrå eller privatpraktiserande advokat och dennes biträdande jurist skulle vara förhindrad att ge rättshjälp som bara innebär allmän rådgivning. Vad som krävs i sådant fall är beslut om rättshjälp av rättshjälpsnämnden. När det gäller det rättsliga bistånd som intresseorganisationerna ger sina medlemmar finner jag det dock naturligt att organisationen själv svarar för den service som det innebär att lämna råd i rättsliga angelägenheter och att samhällets rättshjälp kopplas in först om ärendet leder längre än till en konsultation.

På grund av det anförda föreslår jag särskilda bestämmelser om konsultation som innebär att sådant rättsligt bistånd får lämnas utan beslut från rättshjälpsnämndens sida av jurist vid allmän advokatbyrå eller enskilt verksam advokat eller dennes biträdande jurist mot en enhetsavgift motsvarande 1/125 av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring jämnad till närmast lägre tiotal kronor eller f. n. 50 kr. Avgiften skall av biträdet kunna nedsättas eller helt efterges, varvid ersättningen till biträdet i motsvarande mån får utgå av allmänna medel.

19.8 Taxor och normalarvoden

Rättegångsbiträde enligt LFR är berättigad till arvode för det arbete han har nedlagt på rättegången och för tidsspillan i samband med inställelse vid rätten samt gottgörelse för nödvändiga utgifter. Vid begäran om ersättning bör redogörelse lämnas för det arbete och de utgifter som uppdraget har medfört. Arvode och övrig ersättning skall fastställas var för sig. Arvodet skall bestämmas till det belopp som med avseende på det arbete och den tidsspillan uppdraget har krävt, den omsorg och skicklighet varmed det har utförts samt övriga omständigheter kan anses utgöra skälig ersättning för uppdraget. Vid bestämmande av ersättning för utgifter och tidsspillan bör hänsyn tas till inställelse vid rätten samma dag i annat mål. Har talan väckts eller fullföljts utan skäl kan, om biträdet har brustit i nödig aktsamhet, ersättningen till honom efter omständigheterna nedsättas under vad som annars bort utgå eller också biträdet förklaras inte äga rätt till ersättning. Arvode till offentlig försvarare för arbete och tidsspillan samt ersättning för kostnad utgår efter vad rätten prövar skäligt. Sedvanliga ersättningsnormer tillämpas när ersättning skall beräknas åt advokat, som har lämnat rättshjälp enligt jämtlandssystemet.

Enligt promemorieförslaget skall biträde eller offentlig försvarare som inte är tjänsteman vid allmän advokatbyrå ha rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Till ledning för bestämmande av ersättningen skall finnas taxa, som fastställs av Kungl. Maj:t eller, efter bemyndigande av Kungl. Maj:t, centralmyndigheten. Har biträde eller offentlig försvarare genom försummelse föranlett att kostnaden för rättshjälpen blivit större än den bort bli, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande.

I promemorian understryks att en utbyggnad av rättshjälpen ställer krav på en effektiv kontroll över det allmännas kostnader för den biträdeshjälp som ställs till förfogande. I promemorian anförs att samhällets kostnader för den processuella rättshjälpen har ökat mycket kraftigt under senare år samt att en effektiv kostnadskontroll i sista hand förutsätter ett annat system än det nuvarande för beräkning av arvode till biträde och offentlig försvarare och att det nya systemet bör bygga på taxor.

I promemorian framläggs vissa riktlinjer för ett taxesystem. Taxorna bör enligt promemorian utformas som normalarvoden som kan frångås såväl i höjande som i sänkande riktning. Det finns en rad ärenden som normalt kräver en tidsmässigt begränsad arbetsinsats och för vilka normalarvoden bör kunna fastställas, framför allt ärenden på det utomprocessuella området, domstolsärenden och ärenden inom förvaltningsrätten. I promemorian nämns sådana ärenden som upprättande av olika slags köpeavtal, bl. a. om fast egendom, hyresavtal och skuldebrev samt ärenden om adoption, äktenskapsförord och testamente. I fråga om mål vid domstolarna pekas i promemorian på mål om lagsökning och betalningsföreläggande samt gemensamma ansökningar om hemskillnad och äktenskapsskillnad. Det anses inte vara uteslutet att schablonisera också arvodena i stämningsmål om hemskillnad och äktenskapsskillnad. Även andra familjemål t. ex. faderskapsmål och bördsmål, anses kunna komma i fråga. För brottmålens del nämns de mål där den tilltalade erkänner vad åklagaren har lagt honom till last.

I promemorian framhålls att ett taxesystem enligt de angivna riktlinjerna kommer att omfatta i huvudsak endast mindre mål och ärenden och att det i och för sig är önskvärt att schabloniseringen kan utsträckas även till andra grupper av mål och ärenden. Någon lämplig metod för en sådan utbyggnad av taxesystemet finns dock inte enligt promemorian.

Vid remissbehandlingen har genomgående understrukits behovet av en effektiv kostnadskontroll vid en utbyggnad av rättshjälpen. Förslaget om att införa ett system med normalarvoden har lämnats utan erinran av flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig i frågan. Några av dessa remissinstanser finner det önskvärt med en utvidgning av det i promemorian föreslagna taxesystemet.

Av de remissinstanser som intar en tveksam eller kritisk attityd till förslaget anser några att man bör närmare undersöka hur de rekommendationer om normalbelopp, som förekommer vid domstolarna, följs innan ett system med normalarvoden införs. Andra framhåller att det är omöjligt att i en taxa ta hänsyn till alla de faktorer som bör påverka arvodet. I några av de sistnämnda yttrandena förordas att anvisningar i form av rekommendationer meddelas till ledning för arvodesprövningen.

Som närmare skall utvecklas i det följande kommer rättshjälpsreformen att medföra en väsentlig ökning av antalet rättshjälpsärenden och det allmännas utgifter för rättshjälpen. Det är därför nödvändigt att det nya rättshjälpssystemet innefattar en så effektiv kontroll över kostnaderna som möjligt. En sådan kontroll är naturligtvis betydelsefull inte bara för statsverket utan även för den som har rättshjälp och skall bidra till kostnaderna eller som drabbas av återbetalningsskyldighet mot statsverket.

Den ojämförligt största delen av rättshjälpskostnaderna utgörs av ar-

vode till biträde eller offentlig försvarare och det är därför naturligt att dessa kostnader tilldrar sig det största intresset från kostnadskontrollsynpunkt. Enligt gällande ordning bestäms arvodet som ett konkret arbetsvederlag i det enskilda fallet. Hänsyn tas därvid till uppdragets omfattning och svårighetsgrad, den omsorg och skicklighet varmed det har utförts samt övriga omständigheter. Någon erinran mot dessa materiella regler för arvodesbestämningen kan inte göras. Biträdet skall givetvis ha rätt till skälig ersättning för sitt arbete.

Om sålunda någon erinran inte kan göras mot innebörden av de gällande materiella reglerna torde det finnas skäl till kritik mot den nuvarande metoden för arvodesprövningen. Utgångspunkten är f. n. det belopp som biträdet anser vara skäligt och som han begär i ersättning. På grundval av kostnadsräkningen, som i allmänhet är tämligen kortfattad, och sin kunskap om biträdets arbetsinsats, har vederbörande myndighet att göra en rent skönsmässig bedömning av arvodets skälighet. Det är svårt att göra denna skönsmässiga bedömning bl. a. därför att en betydande del av biträdets arbete inte kan iakttas direkt av vederbörande myndighet. I fråga om t. ex. biträdets arbete vid förlikningsförhandlingar och vid konferenser med huvudmän och vittnen finns inget annat underlag för bedömningen av arbetsinsatsen än biträdets egna uppgifter. Dessa svårigheter att värdera ett biträdes arbetsinsats i ett mål eller ärende leder naturligtvis till ett betydande mått av osäkerhet, som i sin tur medför att den prövande myndigheten blir benägen att godta det begärda arvodet. Stockholms rådhusrätt framhåller i sitt remissyttrande att nedsättning av ett biträdes arvodesanspråk i själva verket torde ske först om rätten anser sig kunna visa att det är oskäligt. Denna uppfattning bestyrks av en undersökning angående ersättning till offentliga försvarare som vidtagits inom justitiedepartementet (jfr bil. 4). Undersökningen visar att nedsättning av de offentliga försvararnas ersättningsanspråk förekommer i endast knappt 2 % av antalet mål.

Man bör eftersträva en annan metod för arvodesprövningen, en metod som i praktiken verkligen ålägger den som begär ersättning att visa att det av honom begärda arvodet är skäligt. En sådan metod torde förutsätta ett taxesystem som komplement till de gällande ersättningsreglerna. Taxorna bör ses som utgångspunkter eller riktpunkter vid arvodesprövningen. Avvikelse bör kunna ske från dessa riktpunkter i den mån den arvodesberättigade visar att detta är befogat. Genom att möjlighet ges till avvikelser i höjande men även i sänkande riktning bör det enskilda biträdets arbetsinsats kunna beaktas i skälig omfattning och ett taxesystem följaktligen kunna förenas med principen om skälig ersättning för utfört arbete. I enlighet med vad som föreslagits i promemorian och godtagits av flertalet av de remissinstanser som har berört frågan förordar jag alltså att ett system med taxor införs i det nya rättshjälpssystemet. Genom ett sådant system torde också större enhetlighet kunna uppnås vid arvodesprövningen.

De olika slag av taxor som har diskuterats i promemorian är saktaxor, värdetaxor och tidstaxor. Med saktaxor avses då att normalarvoden bestäms för sådana grupper av mål och ärenden som normalt kräver en tidsmässigt begränsad och på förhand förutsebar arbetsinsats av biträdet. Värdetaxor innebär att arvodet ställs i relation till den rättssökandes ekonomiska intresse i sakens utgång. Sådana taxor förekommer på sina håll utomlands, bl. a. i Danmark. Genom tidstaxor beräknas advokatarvodena efter tidsåtgången i det enskilda fallet. Tidstaxor används i stor utsträckning i Norge. De i promemorian angivna riktlinjerna för ett taxesystem grundar sig på saktaxor. I promemorian har också övervägts frågan om en utbyggnad av taxesystemet genom värdetaxor eller tidstaxor, men sådana taxor har inte ansetts böra komma till användning.

Fördelarna med saktaxorna är att man får en bestämd riktpunkt för arvodesprövningen. I den mån avvikelse bör ske från normalarvodet blir det den arvodesberättigade som får visa att det aktuella målet eller ärendet inte är ett normalfall utan har medfört väsentligt mer arbete än normalt eller har varit särskilt komplicerat eller besvärligt. Genom sådana taxor kommer också de biträden som är skickligare än genomsnittet att gynnas jämfört med de jurister som är mindre skickliga. Ett system med renodlade saktaxor kan emellertid endast komma till användning för sådana grupper av mål och ärenden där biträdets arbetsprestationer normalt kan förutses. Får saktaxorna ett för vitt tillämpningsområde blir man tvingad till ideliga avvikelser från normalbeloppen. Taxornas värde kommer då att reduceras avsevärt.

Inom justitiedepartementet har nyligen företagits vissa undersökningar beträffande arvodena till biträden vid fri rättegång och offentliga försvarare. Undersökningarna har haft till syfte att söka belysa i vad mån speciella grupper av mål vid domstolarna, som är lämpade för en fast arvodessättning, kan särskiljas samt hur antalet mål och kostnaderna inom sådana grupper förhåller sig till det totala antalet mål där ersättning utgått av allmänna medel resp. till den ersättning som totalt har utgått av allmänna medel. Undersökningen har avsett tvistemål med fri rättegång och brottmål i vilka offentlig försvarare har förordnats.

För tvistemålens del har samtliga domar under år 1970 gåtts igenom vid åtta tingsrätter. Undersökningen visar att i mål om gemensam ansökan om hemskillnad och äktenskapsskillnad arvodet i det stora flertalet fall är förhållandevis enhetligt. Arvodena varierar i dessa fall inom en ram på 100 kr. Domarna i mål om gemensam ansökan uppgår till drygt hälften av totala antalet undersökta tvistemålsdomar och arvodena i dessa mål utgör omkring 35 % av den biträdesersättning som totalt har utgått av allmänna medel. I stämningsmål om hemskillnad och äktenskapsskillnad är arvodet till biträdet tämligen enhetligt i betydligt mer än hälften av antalet fall. Arvodena varierar i dessa fall inom en

ram på 150 kr. Domarna i stämningsmålen utgör omkring 30 % av totala antalet undersökta tvistemålsdomar och arvodena i dessa mål utgör omkring 30 % av den biträdesersättning som totalt har utgått av allmänna medel. Utöver nu angivna målgrupper är enligt undersökningen arvodet relativt enhetligt också i fråga om bördsmål och mål av tredskodomstyp. Nu angivna måltyper kan beräknas täcka omkring 70 % av den biträdesersättning som sammanlagt utgår av allmänna medel enligt LFR.

Undersökningen av ersättningarna till offentliga försvarare har redovisats i en särskild promemoria, vilken torde få fogas till detta protokoll som *bilaga 4*. Undersökningen, som utförts av en särskild arbetsgrupp, visar ett starkt samband mellan arvodet och förhandlingstiden i domstolen, åtminstone i mål med en förhandlingstid av högst fyra timmar. För dessa mål bör sålunda finnas goda möjligheter att sätta en taxa där ersättningen i princip ställs i relation till förhandlingstiden vid domstolen. En taxesättning som avser mål med högst fyra timmars förhandlingstid skulle enligt undersökningen täcka 60 % av totalkostnaderna för offentlig försvarare och 82 % av antalet mål med offentlig försvarare.

Innan tillämpningsområdet för taxor i fråga om ersättning till biträde och offentlig försvarare kan slutligt fastställas bör ytterligare, mera detaljerade undersökningar ske. Vid dessa undersökningar bör bl. a. utredas på vilka områden på det utomprocessuella planet och på förvaltningssidan saktaxor kan fastställas. Som framhålls i promemorian torde i inte obetydlig omfattning normalarvoden kunna fastställas för sådana ärenden. Ytterligare undersökningar krävs givetvis också för att bestämma taxornas storlek och förutsättningarna för avvikelse från taxa.

Genom nyligen vidtagna ändringar i RB och i lagsökningslagen (1946: 808) har genomförts en ordning som innebär att ersättning för inkassokostnad och kostnad i mål om betalningsföreläggande skall bindas till en i författning fastställd taxa. Taxorna finns angivna i kungörelsen (1971: 319) om ersättning för inkassokostnad och kostnad i mål om betalningsföreläggande. Dessa taxor kommer givetvis att gälla även på rättshjälpsområdet. I fråga om kostnad i lagsökningsmål anförde jag i prop. 1971: 105 att skäl i och för sig kunde åberopas för en motsvarande specialreglering. Jag ansåg emellertid det praktiska behovet av en sådan reglering vara mindre samtidigt som utrymme behövdes för en mera differentierad ersättning. Jag förutsatte att domstolarna i lagsökningsmål kommer att bestämma kostnaderna med beaktande av de synpunkter som bör vara vägledande vid fastställande av den ersättning som skall utgå i mål om betalningsföreläggande. Mot denna bakgrund anser jag inte att det på rättshjälpsområdet f. n. behövs en särskild taxa för kostnad i lagsökningsmål.

Som framgår av det anförda torde taxor i fråga om tvistemål, utom-

processuella ärenden och förvaltningsärenden få konstrueras som en saktaxa medan taxan för offentliga försvarare i princip synes böra bygga på förhandlingstiden vid domstolen.

Beträffande metoden för att fastställa saktaxor bör, såsom uttalas i promemorian, utgångspunkten vara den arbetstid som genomsnittsadvokaten har att lägga ned på ett genomsnittsärende inom varje kategori. Den använda arbetstiden torde få räknas fram genom särskilda undersökningar. Härvid får främst erfarenheterna från rättshjälpsanstalterna ge vägledning. Längre fram får även material från de allmänna advokatbyråerna beaktas. Givetvis bör tillgängligt material från de enskilda advokaternas verksamhet också komma till användning. I en processuell angelägenhet får i arbetstiden inräknas såväl tiden för förberedande arbete som tiden för förhandling. Däremot är det uppenbart att vid tidsberäkningarna någon hänsyn inte kan tas till tidsspillan, eftersom det inte är möjligt att på förhand avgöra omfattningen av den spilltid som kan uppkomma. Ersättning för tidsspillan synes i stället kunna ersättas efter särskilda schabloner.

Av stor betydelse både när det gäller saktaxor och taxor för ersättning till offentlig försvarare är den ersättning per timme som får anses skälig. Utgångspunkten bör därvid vara den genomsnittliga kostnaden per timme för advokatverksamheten. Självkostnaderna vid rättshjälpsanstalterna och sedermera de allmänna advokatbyråerna torde få tillmätas stor betydelse. Med kostnader avses samtliga kostnader för verksamheten med undantag för sådana direkta utlägg som görs i det enskilda målet eller ärendet, t. ex. utgifter för resa och uppehälle, och som f. n. vid arvodesbestämningen skall fastställas särskilt för sig enligt 14 § första stycket LFR.

Jag har tidigare anfört att normalarvodena bör ses som riktpunkter vid arvodesprövningen. Som framhålls i promemorian är det uppenbart att betydande variationer kan förekomma inom varje grupp av ärenden som omfattas av en saktaxa. Även genomsnittligt sett enkla domstolsärenden, förvaltningsärenden och ärenden på det utomprocessuella planet kan då och då visa sig vara omfattande och komplicerade. Detta förhållande är ännu mera påtagligt i fråga om familjemålen. Det arbete biträdet kan få lägga ned på dessa mål kan variera avsevärt. När det gäller brottmålen kan omständigheterna vara sådana att det knappast kan råda någon ovisshet om påföljden. I andra fall kan påföljdsfrågan vara tveksam och kräva en helt annan arbetsinsats från biträdets sida. Å andra sidan kan ett mål eller ärende stundom visa sig vara särskilt enkelt och okomplicerat. Arvodet till biträdet eller försvararen för hans arbete med visst mål eller ärende bör alltså som redan nämnts kunna höjas och sänkas i förhållande till normalarvodet. Smärre variationer i förhållande till genomsnittsärendet bör dock inte beaktas. I den mån biträdet anser att det aktuella målet eller ärendet

inte är ett normalfall utan har medfört väsentligt mer arbete än normalt eller har varit särskilt komplicerat eller besvärligt får han i sin kostnadsräkning redogöra för de särskilda omständigheter som gör att taxan bör frångås. Å andra sidan har han att vid sin debitering beakta att målet eller ärendet kan ha varit så enkelt att ersättningen inte bör motsvara normalarvodet. Arvode bör vidare självfallet kunna jämkas om uppdraget inte har fullgjorts på ett tillfredsställande sätt.

Några remissinstanser har ansett det önskvärt med en utbyggnad av taxesystemet. De möjligheter som står till buds är värdetaxor och tidstaxor.

Värdetaxorna bygger på den tanken att sakens vikt från ekonomisk synpunkt har betydelse för biträdets arbetsinsats och det ansvar han ådrar sig och att därför tvisteföremålets värde bör kunna bilda utgångspunkt vid arvodesberäkningen. Taxorna medför att man får ett rimligt förhållande mellan tvisteföremålets värde och kostnadernas storlek. Dessa grundsatser är i och för sig riktiga. Som framhålls i promemorian kan emellertid befogade invändningar riktas mot värdeprincipen. Någon exklusiv tillämpning av denna princip kan naturligtvis inte ske. En sådan tillämpning skulle i många fall kunna leda till stötande resultat. En tvist om stora belopp kan vara av mycket enkel beskaffenhet medan omvänt en tvist om ett mindre värde ofta kan kräva ett betydande och kvalificerat arbete av biträdet. Det synes därför sannolikt att normalarvoden enligt värdeprincipen skulle få frångås förhållandevis ofta.

Ingen remissinstans har förordat taxor som bygger på värdeprincipen. De skäl som nyss har anförts mot taxor enligt värdeprincipen är också enligt min mening av sådan styrka att en sådan lösning inte bör komma i fråga. En annan sak är att tvisteföremålets värde kan ha betydelse när avvikelse från gällande taxor ifrågasätts.

De remissinstanser som anser det önskvärt med en utbyggnad av taxesystemet har pekat på möjligheten att använda tidstaxor. Tidsåtgången är givetvis en faktor som måste tillmätas stor betydelse vid alla former av prestationsmätning. Som jag anfört måste också i ett system med saktaxor tidsåtgången spela en stor roll. En taxa för ersättning till offentlig försvarare bör också i princip bygga på förhandlingstiden vid domstolen. En renodlad tidstaxa, där den totala faktiska tidsåtgången efter ett visst pris per tidsenhet bestämmer ersättningens storlek, är emellertid förenad med vissa nackdelar.

Mot renodlade tidstaxor kan sålunda invändas att det biträde som arbetar snabbare och som är kunnigare missgynnas medan den långsamme och mindre kunnige gynnas. Den individuella arbetsprestationen skjuts i bakgrunden. Risk föreligger också för att biträdet kan lägga ned onödigt arbete på sina ärenden. I viss mån kan dessa olägenheter undvikas om möjlighet öppnas att avvika från taxan efter en bedömning i det särskilda fallet. Avvikelse från normaltaxan får emellertid antas ske

i så många fall att taxan skulle få ett mycket begränsat värde. Jag är sålunda inte beredd att förorda renodlade timtaxor.

I promemorian föreslås att centralmyndigheten skall fastställa taxorna. Förslaget har allmänt godtagits vid remissbehandlingen. Även enligt min mening är det lämpligt att den centrala myndigheten på rättshjälpsområdet fastställer taxorna. Det är naturligt att samråd därvid kommer att ske med företrädare för advokatväsendet.

19.9 De allmänna advokatbyråerna

Jag har tidigare anfört att allmänna advokatbyråer bör inrättas i varje län. I samband härmed har jag också angett vissa riktlinjer för utbyggnaden av de allmänna advokatbyråerna.

I det föregående har jag redovisat de riktlinjer som lagts fram i promemorian för uppbyggnaden av de allmänna advokatbyråerna. Mot bakgrunden av dessa riktlinjer har statskontoret utarbetat förslag till de allmänna advokatbyråernas lokalisering och storlek. Statskontoret har därvid först gjort en beräkning av den ökning av den utomprocessuella och processuella rättshjälpen som promemorieförslaget skulle komma att medföra. Allmänna advokatbyråer föreslås bli inrättade, förutom på de orter där rättshjälpsanstalt redan finns, i Uppsala, Eskilstuna, Jönköping, Växjö, Kalmar, Karlskrona, Kristianstad, Skövde, Falun, Sundsvall, Östersund och Umeå. Statskontorets beräkningar av personalbehovet leder till att antalet jurister bör vara 207. Vid de största byråerna i Stockholm och Solna anges antalet jurister till sammanlagt 38. Vid byråerna i Göteborg och Malmö beräknas antalet jurister till 18 resp. 14. I övrigt föreslås juristpersonalen variera mellan tre och åtta jurister. Statskontoret, som framhåller att beräkningen av personalbehovet är schablonmässig, har vid sina beräkningar inte beaktat att advokaterna på de allmänna advokatbyråerna i promemorian förutsätts åta sig en betydligt större andel av uppdragen som offentlig försvarare än rättshjälpsanstalterna gör f. n.

Statskontorets förslag bör enligt promemorian godtas som en utgångspunkt när det gäller att närmare bestämma rättshjälpsorganisationen. Under det fortsatta reformarbetet bör emellertid en detaljerad plan för utbyggnaden upprättas.

Jag har tidigare framhållit att en allmän advokatbyrå i princip bör finnas i varje län. I några län finns f. n. mer än en rättshjälpsanstalt men anledning torde saknas att göra någon ändring i fråga om lokaliseringen av de nu befintliga rättshjälpsanstalterna. I övrigt skall enligt riktlinjerna i promemorian allmänna advokatbyråer inrättas på tolv platser. Jag kan i princip ansluta mig till förslaget. Vid de närmare organisationsundersökningar som bör föregå inrättandet av byråerna kan emellertid vissa förändringar visa sig erforderliga. Vid dessa organisa-

tionsundersökningar bör också en närmare kartläggning ske av behovet av mottagningar utanför byråernas stationeringsorter.

Av stor betydelse för utbyggnaden av de allmänna advokatbyråerna är frågan vilka uppdrag de allmänna advokatbyråerna skall få åta sig. Jag har i det föregående anfört att de allmänna advokatbyråernas verksamhet inte bör vara begränsad till sådana fall där rättshjälpen innebär en direkt ekonomisk subvention utan bör avse även sådana klienter inom rättshjälpsområdet som skall erlägga ett bidrag som motsvarar kostnaden. Det är vidare enligt min mening angeläget att de allmänna advokatbyråerna kan åta sig vissa uppdrag även utanför rättshjälpsområdet. För ett fritt konkurrensförhållande mellan den enskilda och den allmänna advokatverksamheten är det av stort värde att några mera väsentliga inskränkningar i rätten att åta sig uppdrag inte ställs upp. Självfallet får dock uppdragen utanför rättshjälpsområdet inte inkräkta på de allmänna advokatbyråernas primära uppgift att biträda inom rättshjälpssystemet. En närmare reglering av dessa frågor torde få göras i instruktion för de allmänna advokatbyråerna, varvid en viss inbördes prioritering av de uppdrag som allmänna advokatbyrån får åta sig utanför rättshjälpens tillämpningsområde torde få föreskrivas. Enligt min mening bör de fysiska personer som står utanför rättshjälpsområdet ha möjlighet att utnyttja de allmänna advokatbyråerna. Jag tänker därvid på den kategori som på grund av sina ekonomiska förhållanden inte kan få rättshjälp enligt departementsförslaget. I den mån det blir utrymme därtill bör de allmänna advokatbyråerna därutöver kunna åta sig även andra uppdrag utom rättshjälpsområdet, t. ex. angelägenheter som har samband med näringsverksamhet eller biträde åt ideella föreningar och de dödsbon som föreslås stå utanför rättshjälpens tillämpningsområde. Om det på något håll kan organiseras deklarationsservice på allmänna advokatbyrån bör hinder inte heller föreligga för detta, förutsatt givetvis att verksamheten inte inkräktar på det primära verksamhetsområdet. Det torde få ankomma på chefen för varje allmän advokatbyrå att inom den norm som anges i instruktionen närmare bestämma hur tillgängliga resurser skall användas utom rättshjälpsområdet.

I detta sammanhang finns det också anledning uppmärksamma att det även i övrigt på skilda områden kan finnas ett behov av biträde i rättsliga angelägenheter utan att rättshjälp kan komma i fråga. Jag tänker på sådana uppdrag som god man vid fattigkonkurs, vissa uppdrag som likvidator eller syssloman vid likvidation av aktiebolag eller som förmyndare eller god man enligt föräldrabalken i vissa fall när tillgångar saknas. Ett praktiskt behov av biträde föreligger också i vissa fall i fråga om bouppteckningar när den avlidne saknar nära anhöriga. I sådana och andra därmed likartade fall kan det vara svårt att få åtgärder vidtagna eftersom ersättning för uppdragen inte kan påräknas. Enligt min mening bör de allmänna advokatbyråerna kunna utnyttjas

för sådana uppdrag. Även denna fråga bör regleras i instruktion för de allmänna advokatbyråerna.

När det gäller de allmänna advokatbyråernas storlek finns det som jag anfört tidigare skäl att genomföra utbyggnaden successivt. Svårigheterna att förutse allmänhetens efterfrågan på de allmänna advokatbyråernas tjänster och osäkerheten i beräkningarna av antalet rättshjälpsärenden är omständigheter som bör föranleda att man till en början går fram med en viss försiktighet. Det är självfallet också av vikt att tjänsterna på de allmänna advokatbyråerna tillsätts med kvalificerad personal. Utbyggnaden får inte ske i sådan takt att detta kvalitetskrav inte kan upprätthållas. För att verksamheten på de allmänna advokatbyråerna skall kunna bedrivas rationellt är det å andra sidan nödvändigt att det inte tillskapas alltför små arbetsenheter. En dimensionering med minst tre heltidsanställda jurister bör enligt min mening ge förutsättning för en godtagbar kontorsorganisation. I vissa fall kan de allmänna advokatbyråerna givetvis redan från början ges en större kapacitet medan i andra fall erfarenheterna bör avvaktas innan en utbyggnad sker utöver den angivna minimistorleken. Den närmare dimensioneringen bör föregås av en noggrann organisationsundersökning. Vid denna undersökning får göras en närmare kartläggning av de omständigheter som är av betydelse för dimensioneringen, t. ex. befolkningstäthet, antalet privatpraktiserande jurister och antalet domstolar inom verksamhetsområdet. Vid dimensioneringen får beaktas inte bara företagsekonomiska förutsättningar utan också återverkningarna för de privatpraktiserande juristerna inom området.

Personalen vid en allmän advokatbyrå bör bestå av en chef, anställda jurister och administrativ personal. Det övervägande antalet anställda med juridisk examen vid rättshjälpsanstalterna är f. n. advokater. Bl. a. är samtliga chefer för anstalterna ledamöter av advokatsamfundet. Cheferna för de allmänna advokatbyråerna bör uppenbarligen vara advokater. Även övriga jurister på byråerna bör vara advokater, bortsett från sådana som håller på att utbilda sig till advokat.

I sakens natur ligger att man på de allmänna advokatbyråerna måste följa samma regler om god advokatsed som de privata advokaterna enligt RB är skyldiga att följa. Advokaterna på de allmänna advokatbyråerna kommer att stå under advokatsamfundets tillsyn och disciplinära myndighet samtidigt som de är underkastade tjänstemannaansvar. I vad mån juristerna på de allmänna advokatbyråerna vid sidan av ämbetsansvar bör vara underkastade disciplinärt ansvar som tjänstemän torde få avgöras i ett senare skede av reformarbetet. Jag vill erinra om att frågan om ämbetsansvar och disciplinärt ansvar i offentlig tjänst är föremål för utredning inom ämbetsansvarskommittén.

Verksamheten vid de allmänna advokatbyråerna bör bedrivas på samma sätt som advokatverksamhet i övrigt. Av stor betydelse är därvid

att intäkterna i verksamheten ger full täckning för kostnaderna. Detta är nödvändigt för att åstadkomma den önskvärda konkurrensen på lika villkor mellan de allmänna advokatbyråerna och de privatpraktiserande advokaterna. Även från en annan synpunkt är det viktigt att verksamheten vid de allmänna advokatbyråerna ger full kostnadstäckning. Som jag tidigare anfört skall arvoden till biträden och offentliga försvarare i stor utsträckning bestämmas efter taxor. Underlag för att bestämma taxorna bör kunna i huvudsak hämtas från de allmänna advokatbyråernas debitering. För att åstadkomma realistiska taxor är det sålunda nödvändigt att allmänna advokatbyråns debitering ger täckning för alla kostnader i verksamheten.

De allmänna advokatbyråerna skall åta sig uppdrag i första hand inom rättshjälpsområdet. Rättshjälp kan i vissa fall innebära att det allmänna lämnar en ekonomisk subvention och i andra fall att den rättssökande själv får svara för kostnaderna. De allmänna advokatbyråerna skall också kunna åta sig uppdrag utanför rättshjälpsområdet. Intäkterna i de allmänna advokatbyråernas verksamhet kommer sålunda att bestå i ersättning från staten och från enskilda klienter. I den mån ersättning skall utgå av allmänna medel bör kostnaden belasta rättshjälpsanslagen. Den kostnadskontroll som utövas inom rättshjälpssystemet bör i princip avse även de allmänna advokatbyråerna. När dessa åtar sig uppdrag utom rättshjälpens tillämpningsområde skall de givetvis också tillämpa gällande taxor.

Som jag nämnt förut bör de allmänna advokatbyråerna åta sig vissa uppdrag som god man vid fattigkonkurs m. m. där ersättning för uppdraget ofta inte kan påräknas. Kostnaderna för dessa uppdrag bör redovisas så att de inte påverkar rörelseresultatet i den vanliga verksamheten.

I ett remissyttrande framhålls att det dubbla övervakningssystemet för statligt anställda advokater — genom advokatsamfundet samt genom JK och JO — kan föra med sig problem från bl. a. offentlighetssynpunkt. Dessa farhågor är enligt min mening överdrivna. Den föreslagna ordningen innebär inte någon större förändring i förhållande till vad som redan gäller för advokaterna på rättshjälpsanstalterna. Dessa är ju underkastade såväl advokatsamfundets och JK:s särskilda tillsyn som JK:s och JO:s allmänna tillsyn över tjänsteutövningen, och några särskilda problem synes inte ha uppkommit på grund härav. Ett genomförande av förslaget torde komma att medföra att också centralmyndigheten tilläggs vissa tillsynsbefogenheter över de allmänna advokatbyråerna. Dessa tillsynsbefogenheter blir en följd av att centralmyndigheten, som närmare utvecklas i det följande, bör ha hand om vissa administrativa uppgifter rörande de allmänna advokatbyråerna. Inte heller denna ytterligare tillsyn kan antas medföra några problem.

I likhet med de nuvarande rättshjälpsanstalterna blir de allmänna

advokatbyråerna att betrakta som myndigheter i tryckfrihetsförordningens mening. De handlingar som upprättas vid eller inkommer till advokatbyrån blir därmed allmänna handlingar som i princip är offentliga. Vissa inskränkningar i offentligheten är emellertid nödvändiga med hänsyn till advokatverksamhetens särskilda karaktär av förtroendeuppdrag. I 26 § första stycket sekretesslagen föreskrivs att handlingar vid offentlig rättshjälpsanstalt, som rör rättshjälp åt enskilda, inte får utlämnas tidigare än 70 år efter handlingens datum, om inte handlingens ändamål kräver det eller den rättshjälpssökande samtycker därtill. Någon saklig ändring av vad som sålunda redan gäller torde inte påkallas av reformen. I reglementena för rättshjälpsanstalterna finns intaget bestämmelser om tystnadsplikt och motsvarande torde få föreskrivas i instruktion för de allmänna advokatbyråerna. Genom bestämmelserna om handlingssekretess och tystnadsplikt får en rättsökandes krav på diskretion antas bli lika väl tillgodosedda vid en allmän advokatbyrå som hos en enskild advokat.

I detta sammanhang kan det finnas skäl att påpeka att sekretesslagstiftningen endast tar sikte på förhållandet mellan myndigheterna och allmänheten. Däremot berörs inte frågan i vad mån en myndighet skall kunna få tillgång till annan myndighets handling. Det anses dock allmänt att intresset bakom sekretesslagens bestämmelser skall beaktas även om det är en annan myndighet som önskar ta del av viss handling. Kan myndigheterna inte enas ligger det slutliga avgörandet hos Kungl. Maj:t. När det gäller handlingar hos de allmänna advokatbyråerna är det uppenbart att intresset av sekretess i ärenden om rättshjälp åt enskilda regelmässigt är sådant att det i praktiken aldrig kan bli aktuellt att ställa handlingar till annan myndighets förfogande. Det sagda gäller dock självfallet inte övriga organ inom rättshjälpsområdet, dvs. rättshjälpsnämnd och centralmyndighet.

Ett par remissinstanser berör frågan om statens ansvar för de anställdas åtgärder. I ett av dessa yttranden framhålls att staten, om beteckningen allmän advokatbyrå skall få användas, bör stå samma ansvar för de anställda juristernas åtgärder som advokatsamfundet gör genom sin ersättningsfond, ev. på så sätt att statsverket bidrar till fonden.

Av allmänna kontraktsrättsliga grundsatser torde följa att den som anlitar en advokatbyrå har rätt till ersättning för skada till följd av fel eller försummelse som innehavaren eller någon för vilken denne är ansvarig gjort sig skyldig till vid utförandet av uppdraget. Det sagda torde gälla oavsett om advokatbyrån är statlig, kommunal eller enskild. Den nu föreslagna ordningen innebär inte någon ändring i vad som sålunda redan gäller. Det finns enligt min mening inte behov av att införa några särskilda ansvarsregler beträffande verksamheten vid de allmänna advokatbyråerna.

19.10 Rättshjälpsnämnderna

Jag har i det föregående förordat att de regionala myndigheterna på rättshjälpsområdet skall utgöra i förhållande till de allmänna advokatbyråerna och de privatpraktiserande juristerna helt fristående organ och organiseras som särskilda nämnder. Som föreslagits i promemorian bör ordförande och ersättare för ordförande vara lagfarna och erfarna i domarvärv. En av dem bör ha erfarenhet från handläggning av förvaltningsmål. De bör utses av Kungl. Maj:t. I nämnden bör vidare finnas två ledamöter jämte ersättare som är lekmän och som utses av centralmyndigheten efter förslag av kommunala organ. I vissa fall kan det dessutom vara av värde att i nämnden deltar företrädare för advokatväsendet. Jag tänker närmast på intresseprövningen och liknande bedömningar som underlättas om tillgång finns till ledamöter med advokaterfarenhet. Rent allmänt torde det vidare vara av värde att rättshjälpsnämnderna får en direkt kontakt med advokatväsendet. Jag förordar därför att i rättshjälpsnämnd skall ingå två advokater. Dessa bör dock tjänstgöra endast om ordföranden anser det påkallat med hänsyn till ärendes beskaffenhet. En av advokaterna bör vara verksam på allmän advokatbyrå och den andre bör vara privatpraktiserande jurist och utses efter förslag av advokatsamfundet.

Många av de frågor som faller inom rättshjälpsnämndens kompetens kommer uppenbarligen att bli sådana att något behov av nämndens medverkan i besluten inte föreligger. I den mån en framställning från sökande, biträde eller annan utan vidare skall bifallas saknas i allmänhet anledning att koppla in nämnden. Nämndens medverkan bör reserveras för fall då det finns anledning anta att en ansökan eller framställning inte kan bifallas eller i vart fall inte bifallas helt och i övrigt för fall då den aktuella frågan är av större vikt eller har mera principiell betydelse. Ärende om rättshjälps upphörande bör exempelvis alltid avgöras av nämnden. För nämndens verksamhet fordras vidare att någon svarar för det löpande arbetet vid nämnden samt bereder och föredrar de ärenden som skall avgöras av nämnden i dess helhet. Nu nämnda uppgifter kan knappast läggas på någon av nämndledamöterna. Den lämpligaste lösningen synes i stället som tidigare anförts vara att det vid varje rättshjälpsnämnd inrättas en särskild tjänst, vars innehavare bör fullgöra dessa uppgifter. Denne tjänsteman måste ha erfarenhet av och vara lämplig för att handha administrativa uppgifter. Uppenbarligen krävs vidare med hänsyn till arbetsuppgiftens natur att han har avlagt juridisk examen. Han bör dessutom ha erfarenhet av domstols- eller advokatverksamhet. Den närmare regleringen av frågor om delegation av rättshjälpsnämnds beslutanderätt liksom frågor om delegation av rätt att vidta förberedande åtgärder bör ske i instruktion för rättshjälpsnämnderna.

I det föregående har jag anfört att det bör övervägas att undanta vissa rättshjälpsfrågor från rättshjälpsnämndens prövning och i stället förlägga prövningen till den myndighet under vilken ett mål eller ärende hör, om detta framstår som praktiskt från organisatoriska eller andra synpunkter. I promemorieförslaget görs sådana undantag endast i begränsad omfattning. Dessa undantag avser kostnad för utredning i mål eller ärende vid domstol samt ersättning för inställelse vid domstol eller annan myndighet. Alla de grundläggande besluten enligt den föreslagna rättshjälpslagen skall fattas av rättshjälpsmyndigheterna. Dessa skall sålunda bl. a. pröva ansökningar om rättshjälp, förordna biträde och offentlig försvarare samt pröva ersättningar till sådant biträde. Myndigheterna skall också pröva om beviljad rättshjälp skall upphöra och fatta beslut i alla frågor som rör rättshjälpsavgifterna.

Vid remissbehandlingen har de remissinstanser, som godtar en särskild administrativ organisation, i allmänhet velat göra väsentliga inskränkningar i de regionala rättshjälpsorganens kompetens. De förordar att andra myndigheter, framför allt de allmänna domstolarna, skall ha viktiga beslutsfunktioner i det nya rättshjälpssystemet.

Såvitt gäller rättshjälp i angelägenhet som inte avser rättegång eller förfarande under förvaltningsmyndighet eller förvaltningsdomstol har remissinstanserna genomgående godtagit förslaget i promemorian att denna rättshjälp i sin helhet skall handhas av de särskilda administrativa rättshjälpsorganen. Som jag redan har nämnt är det av olika skäl knappast möjligt att låta frågor om rättshjälp i sådana ärenden handhas av andra myndigheter. Jag föreslår sålunda att rättshjälpsnämnderna skall handha samtliga rättshjälpsfrågor i angelägenheter som inte avser rättegång eller förfarande under förvaltningsmyndighet eller förvaltningsdomstol.

I fråga om rättshjälp i mål eller ärende vid de allmänna domstolarna vill som nämnts åtskilliga remissinstanser göra mer eller mindre vittgående inskränkningar i de regionala rättshjälpsorganens beslutsfunktioner. Det förordas att domstolarna även i fortsättningen skall utse rättegångsbiträde och offentlig försvarare samt bestämma ersättning till sådant biträde. Däremot har man i allmänhet inte haft någon erinran mot förslaget att de regionala organen skall pröva ansökan om rättshjälp och i förekommande fall fastställa rättshjälpsavgift.

Som tidigare har berörts kommer de nuvarande gränserna mellan den utomprocessuella och den processuella rättshjälpen att försvinna i det nya rättshjälpssystemet. Med de vidgade möjligheterna till rättshjälp i utomprocessuella sammanhang finns det anledning anta att rättshjälp i många fall kommer att sökas på ett tidigt stadium även i sådana angelägenheter som sedan kan komma under domstols prövning. En sådan utveckling är f. ö. önskvärd från skilda synpunkter, eftersom en utomprocessuell förlikning torde underlättas av att rättshjälp

med biträdesförordnande meddelas i ett tidigt skede. Ansökan om rättshjälp i utomprocessuellt ärende bör som nämnts prövas av rättshjälpsnämnd. Övergår därefter ärendet till rättegång kommer tidigare meddelad rättshjälp att avse även rättegången. Något utrymme för domstolsprövning av rättshjälpsfrågan kommer därför i huvudsak endast att finnas i fall då fråga om rättshjälp uppkommer först i samband med att talan väcks vid domstol. Även i dessa situationer talar emellertid enligt min mening övervägande skäl för att ansökan om rättshjälp prövas av rättshjälpsnämnderna. Framför allt önskemålet om en enhetlig praxis leder till att en uppdelning av beslutsfunktionerna mellan domstolarna och rättshjälpsnämnderna inte bör göras.

Vad jag nu har anfört avser ansökan om allmän rättshjälp. Särskilda synpunkter gör sig gällande i fråga om ansökan från misstänkt i brottmål. Jag återkommer till denna fråga i det följande.

De skäl som nu har anförts för att ansökan om rättshjälp i processuell angelägenhet skall prövas av rättshjälpsnämnderna talar också för att dessa organ skall utse rättegångsbiträde. Eftersom ansökan om rättshjälp regelmässigt innefattar en begäran om biträdesförordnande är det naturligt att de organ som prövar ansökningen också utser biträde. Under remissbehandlingen har i vissa yttranden uttalats att domstolen har särskilda förutsättningar att utse den mest lämpade för uppdraget och att det från principiell synpunkt inte är tilltalande att en privatpraktiserande jurist skall vara beroende av en statlig förvaltningsmyndighet vid bedömningen om han är lämpad som biträde åt part i rättegång. I anledning av dessa uttalanden vill jag framhålla att med den utformning och sammansättning av de regionala organen som jag har förordat särskilda garantier torde ha skapats för en noggrann och tillförlitlig bedömning av hithörande frågor. Jag vill också i sammanhanget erinra om mina tidigare uttalanden beträffande fördelningen av biträdesuppdragen. I den mån begäran om visst biträde inte framställs skall uppdragen fördelas mellan de jurister, privatpraktiserande eller offentligt anställda, som står till förfogande med de jämkningar som lämplighetsprövningen kan föranleda. Jag förordar sålunda, i enlighet med vad som har föreslagits i promemorian och tillstyrkts av majoriteten av de remissinstanser som har berört frågan, att de regionala rättshjälpsorganen utser även biträde i rättegång.

I fråga om offentlig försvarare innebär promemorieförslaget att uppgiften att avgöra om behov av sådan försvarare föreligger skall ligga kvar hos domstol. Rättshjälpsmyndigheten skall däremot utse offentlig försvarare. Förslaget har i denna del godtagits eller lämnats utan erinran endast i ett fåtal remissyttranden. Det stora flertalet remissinstanser anser att domstol inte bara skall pröva behovet av offentlig försvarare utan även liksom hittills utse försvarare.

Enligt min mening torde den i promemorian föreslagna ordningen

kunna medföra vissa ej obetydliga fördelar främst därigenom att domstolarna kunde befrias från ett tyngande administrativt arbete. Detta arbete kunde säkerligen i allmänhet bedrivas smidigt och rationellt hos en regional administrativ myndighet av rättshjälpsnämndens typ. Även principiella skäl talar för att förlägga uppgiften att utse offentlig försvarare till annan myndighet än den domstol som har att handlägga brottmålet. Med en sådan ordning skulle varje grund saknas för misstanke hos någon att domstolen påverkades av ovidkommande hänsyn vid valet av försvarare. Å andra sidan vill det förefalla som promemorians förslag i vissa fall, särskilt vid tingsrätterna i storstadsregionerna, skulle kunna medföra praktiska olägenheter. Dessa olägenheter kan komma att förstärkas med hänsyn till att rättshjälpsnämnderna måste förutsättas få stora verksamhetsområden. Det är antagligt att dessa olägenheter främst skulle göra sig gällande under en första övergångstid. Jag vill dock inte f. n. förorda att någon ändring görs i det nuvarande tillvägagångssättet vid utseende av offentlig försvarare. Det kan emellertid finnas anledning att aktualisera frågan på nytt när erfarenheter vunnits av det nya rättshjälpssystemet.

Att domstol även i fortsättningen bör utse offentlig försvarare får viss betydelse för frågan vem som skall pröva ansökan om rättshjälp åt misstänkt i brottmål. Sådan ansökan torde ofta ske i samband med att framställning görs om att offentlig försvarare skall förordnas och det är därför praktiskt att den misstänkte kan få båda frågorna prövade hos en och samma myndighet. Även andra skäl talar för att domstol skall pröva ansökan om rättshjälp åt misstänkt i brottmål. Sådan rättshjälp skall utgå först sedan åtal har väckts för brottet. Prövning av rättshjälpsansökan blir alltså, i motsats till vad som gäller för allmän rättshjälp, aldrig aktuell förrän målet är anhängigt hos domstolen och det synes då vara naturligt att domstolen också får pröva rättshjälpsfrågan. Det bör också beaktas att kostnadsbidrag inte skall tas ut av misstänkt i brottmål. Den ekonomiska bedömning som sker vid ansökningstillfället inskränks till en prövning om den misstänkte med hänsyn till sina ekonomiska förhållanden är berättigad till rättshjälp eller inte. På grund av det anförda föreslår jag att domstol skall inte bara utse offentlig försvarare utan även pröva ansökan om rättshjälp åt misstänkt i brottmål.

Enligt nuvarande ordning ligger kostnadskontrollen beträffande all processuell rättshjälp på domstolarna. I promemorian föreslås att rättshjälpsmyndigheterna i alla mål eller ärenden inför domstol skall pröva frågan om ersättning av allmänna medel till biträde eller offentlig försvarare. Domstolarna skall emellertid enligt promemorian pröva frågor om motparts ansvar för rättegångskostnader i tvistemål samt den tilltalades återbetalningsskyldighet för vissa kostnader i brottmål. I fråga om tvistemålen föreslås att bestämmelserna i 18 kap. RB om parts rätte-

gångskostnad i princip skall ha motsvarande tillämpning i fråga om statsverkets kostnad för rättshjälpen och att partens rättshjälpsavgift inte skall anses som rättegångskostnad. Innebörden av dessa bestämmelser är att statsverket helt träder i partens ställe som borgenär såvitt gäller rättshjälpskostnaderna. Prövningen om och i vilken omfattning motpart skall förpliktas att ersätta dessa kostnader skall som nämnts liksom hittills ankomma på domstol och skall såsom f. n. ske i samband med målets avgörande. Rättshjälpsmyndighetens prövning av ersättning till biträdet eller försvararen skall ske först sedan domen har vunnit laga kraft. Underlaget för prövningen skall i allmänhet vara biträdets kostnadsräkning och domstolens dom i målet. Rättshjälpsmyndigheten skall dock ha möjlighet inhämta domstolens yttrande eller infordra akten i målet.

Enligt förslaget skall biträdet liksom f. n. ange sitt ersättningsanspråk inför domstolen. I fall när rätten finner att motparten inte skall åläggas att betala någon del av biträdeskostnaden har rätten i regel ingen anledning att pröva skäligheten av den begärda ersättningen. I fall när betalningsskyldighet för motparten kommer i fråga, skall rätten enligt bestämmelserna i 18 kap. 8 § RB pröva om biträdeskostnaden har varit skäligen påkallad för att tillvarata partens rätt. Om i sådant fall rättshjälpsmyndigheten i motsats till domstolen finner att den begärda ersättningen har varit för hög och därför beslutar att tillerkänna biträdet ett lägre belopp, skall domstolen på nytt pröva kostnadsfördelningen mellan parterna. Denna prövning skall ske efter anmälan av rättshjälpsmyndigheten och vid den nya kostnadsfördelningen skall bestämmelserna i RB om förfarandet vid rättelse av dom eller beslut ges motsvarande tillämpning. I fråga om ersättning till offentlig försvarare och återbetalningsskyldighet i brottmål skall i allt väsentligt samma ordning tillämpas.

Promemorieförslaget tillstyrks eller lämnas utan erinran i ett mindre antal remissyttranden. Det stora flertalet remissinstanser ställer sig däremot avvisande till den föreslagna ordningen och förordar att domstolarna liksom hittills skall ha hand om den processuella kostnadskontrollen.

Som jag redan i annat sammanhang har framhållit bör det nya rättshjälpssystemet innefatta en så effektiv kontroll över kostnaderna för biträdeshjälp som möjligt. Jag delar i och för sig den i promemorian framförda uppfattningen att den nuvarande kostnadskontrollen när det gäller ersättning till biträde enligt LFR och offentlig försvarare är förenad med vissa brister. En väsentlig anledning till detta är att det inte finns något organ som har att följa kostnadsutvecklingen och bevaka resurstilldelningen. Även om domstolarna är inställda på att lojalt iaktta det allmännas intressen är det med nuvarande ordning mycket svårt att upprätthålla en effektiv kostnadskontroll.

Promemorians förslag att rättshjälpsmyndigheterna skall handha den

processuella kostnadskontrollen innebär utan tvivel vissa fördelar. Till en början bestäms ersättningen till biträdet av samma myndighet och i samma ordning oavsett om den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser har lett till rättegång eller ej. Vidare koncentreras beslutanderätten i ersättningsfrågor till ett mindre antal myndigheter, som är underställda en central myndighet, vilket framför allt torde kunna medföra att kontrollen blir mera enhetlig.

Som jag redogjort för tidigare är emellertid avsikten att ersättningen till biträden och offentliga försvarare i det nya rättshjälpssystemet skall regleras genom taxor i stor utsträckning. Taxesystemet måste antas komma att medföra betydande fördelar i fråga om enhetlighet och effektivitet. Enligt min mening torde, som också åtskilliga remissinstanser påpekar, taxorna komma att bli det viktigaste instrumentet i kostnadskontrollsystemet. Frågan vilken myndighet som skall handha kostnadskontrollen är visserligen av stor betydelse för ett effektivt och enhetligt kontrollsystem. Med ett utvecklat taxesystem är det dock inte nödvändigt att kostnadsprövningen i det enskilda fallet är förlagd till den för rättshjälpen ansvariga myndigheten. Av betydelse är självfallet också vilken myndighet som har de bästa förutsättningarna att tillämpa taxorna i det enskilda fallet. En annan utgångspunkt bör vara att förfarandet vid kostnadskontrollen blir så enkelt och smidigt som möjligt.

När det gäller mål och ärenden vid domstol kan det mot bakgrund av vad jag har anfört nu finnas skäl för en ordning som innebär att ersättning till biträde bestäms av domstol. Vid tillämpningen av taxorna saknar det betydelse vem som handhar kostnadskontrollen i alla de fall där taxans normalbelopp bör utgå. Uppkommer fråga om avvikelse från taxan i den ena eller andra riktningen blir läget ett annat. Domstolen har genom målets handläggning satt sig in i sak- och rättsfrågorna. Visserligen ligger en del och inte sällan en betydande del av biträdets arbete utanför själva domstolsförhandlingen, men detta arbete avspeglar sig regelmässigt i biträdets agerande inför rätta och ger på så sätt domstolen möjlighet att bedöma även denna del av biträdets arbetsinsats. Skall de regionala rättshjälpsorganen pröva ersättningsfrågorna måste prövningen ske i efterhand och på grundval av ett mera begränsat material, dvs. i regel domstolens dom eller beslut samt biträdets eller försvararens kostnadsräkning. Materialet kan naturligtvis kompletteras med ett yttrande från domstolen men ett sådant yttrande ger inte samma goda bild av biträdets arbete som den domstolen har fått. En ordning med prövning av ersättningsanspråken av domstol vid processuell rättshjälp har sålunda obestridliga fördelar. Systemet har emellertid också nackdelar. Domstolarna skall visserligen tillämpa föreskrivna taxor. Sådana kan dock inte komma att gälla i alla mål och ärenden. Tillämpningen av taxorna blir också med en sådan ordning i betydande utsträckning undandragen de för rättshjälpen ansvariga myndigheterna.

Ett ställningstagande i denna fråga är enligt min mening beroende av vilken betydelse taxorna får i det nya systemet. Jag räknar med att taxor skall kunna fastställas i större utsträckning än som förutsattes i promemorian och att taxorna kommer att gälla för det stora flertalet rättshjälpsärenden. Mot bakgrunden härav har jag stannat för den lösningen att den processuella kostnadskontrollen bör anförtros domstolarna. Visserligen innebär detta att ersättningsfrågorna kommer att prövas av skilda myndigheter beroende på om den angelägenhet som avses med rättshjälpen har lett till rättegång eller ej. Att invändningar kan riktas mot den föreslagna ordningen från denna synpunkt bör dock inte medföra att man frångår en lösning som i övrigt framstår som överlägsen, i all synnerhet som taxorna torde kunna medverka till att enhetliga normer för bedömningen kommer till stånd över hela fältet.

Som nämnts kommer tyngdpunkten i kostnadskontrollen att ligga i taxesystemet. Taxorna skall fastställas av centralmyndigheten och det får då också ankomma på denna myndighet att övervaka hur taxorna tillämpas. För detta ändamål bör domstolarna och rättshjälpsnämnderna sända in uppgift om alla ersättningsbeslut till centralmyndigheten. Centralmyndighetens bearbetning av det inkomna materialet kan föranleda ändringar i taxesystemet eller, såvitt gäller rättshjälpsnämnderna, direktiv och anvisningar till dessa. För domstolarnas del har åtskilliga remissinstanser förordat att taxesystemet kombineras med en särskild fullföljdsrätt för de regionala rättshjälpsorganen eller annat allmänt organ. En ordning som innebär att domstolarnas ersättningsbeslut skall bevakas av rättshjälpsnämnderna eller, som advokatsamfundet föreslagit, av särskilda tjänstemän, med befogenhet att fullfölja talan mot besluten, skulle medföra ett betydande dubbelarbete, där det är högst ovisst om resultatet av arbetet skulle uppvägas av de ökade kontrollkostnaderna. Det finns anledning anta att domstolarna även utan en sådan bevakning kommer att tillämpa taxorna på ett tillfredsställande sätt. Jag är sålunda inte beredd att föreslå en ordning med bevakning av alla ersättningsbeslut. Jag vill erinra om att det f. n. saknas företrädare för det allmänna som kan föra talan mot beslut om ersättning till biträde enligt LFR. I fråga om beslut om ersättning till offentlig försvarare har däremot åklagare befogenheter att fullfölja talan. Denna möjlighet utnyttjas mycket sällan. När nu en särskild organisation skapas för rättshjälpsområdet är det enligt min mening mest rationellt att rätt att fullfölja talan mot beslut om ersättning av allmänna medel inom rättshjälpsområdet tilläggs centralmyndigheten. Åklagares befogenhet att fullfölja talan mot beslut om ersättning av allmänna medel i vissa fall bör kvarstå. Centralmyndighetens fullföljdsmöjlighet bör inte vara kombinerad med någon bevakning av alla ersättningsbeslut utan är avsedd att användas i första hand i sådana fall när beslutet avser ett mycket stort belopp eller är av principiellt intresse.

När det så gäller rättshjälp i ärende hos förvaltningsmyndighet eller förvaltningsdomstol har de remissinstanser, som godtar en särskild organisation, i regel inte haft någon erinran mot att denna rättshjälp handhas av de särskilda regionala organen. I några yttranden förordas emellertid att vederbörande förvaltningsmyndighet eller förvaltningsdomstol får förordna biträde och pröva anspråk på ersättning från sådant biträde.

Jag har i det föregående utvecklat skälen för att de regionala rättshjälpsorganen i princip bör handha rättshjälpen även på förvaltningsområdet. Någon anledning att göra undantag från denna princip i fråga om förordnande av biträde anser jag inte föreligga. I fråga om kostnadskontrollen skulle det däremot kunna hävdas att den myndighet som har handlagt målet eller ärendet har de bästa förutsättningarna att bedöma biträdets ersättningsanspråk och att en sådan lösning också skulle medföra den från förfarandesynpunkt enklaste ordningen. Vid en jämförelse med förhållandena på domstolssidan gör sig emellertid särskilda synpunkter gällande i fråga om kostnadskontrollen på förvaltningsområdet. Både hos förvaltningsmyndighet och förvaltningsdomstol är förfarandet i princip skriftligt. När muntlig handläggning förekommer är den att betrakta som ett komplement till det skriftliga förfarandet och den fyller inte samma uppgifter som de muntliga handläggningsformerna enligt RB. I motsats till vad som gäller vid de allmänna domstolarna är alltså på förvaltningssidan underlaget för kostnadsprövningen i allmänhet rent skriftligt material. Kostnadsfördelning mellan enskilda parter förekommer mycket sparsamt i förvaltningsärenden. I dessa ärenden har den enskilde i regel en offentlig motpart, om motpart över huvud taget förekommer. I den mån enskilda parter står mot varandra är rättsförhållandet mellan dem i allmänhet sådant att vardera parten bör stå för sina kostnader. En kostnadsprövning av annan myndighet än den som har handlagt målet eller ärendet behöver således sällan medföra de komplikationer som ligger i att beslutsmyndigheten tar ställning till kostnadsfördelningen mellan parterna medan annan myndighet prövar frågan om ersättning till biträde.

Det anförda innebär att förutsättningarna för en kostnadskontroll genom rättshjälpsorganen är annorlunda på förvaltningsområdet än på domstolssidan. Enligt min mening talar övervägande skäl för att rättshjälpsnämnderna bör ha hand om prövningen av ersättningsfrågorna på detta område. Många förvaltningsmyndigheter har inte någon erfarenhet av och är knappast lämpade att pröva ersättningsfrågor. I dessa fall kan det inte komma i fråga annat än att kostnadskontrollen får ligga på rättshjälpsnämnderna. Befogenhet att pröva ersättningsanspråk skulle sålunda endast kunna tillerkännas vissa myndigheter, framför allt förvaltningsdomstolarna. Även med denna begränsning skulle man emellertid få en påtaglig splittring av kostnadskontrollen till men för dess effektivitet och enhetlighet. Kostnadskontrollfunktionerna skulle komma

att i alltför hög grad delas upp mellan de allmänna domstolarna, rättshjälpsnämnderna samt vissa förvaltningsmyndigheter och förvaltningsdomstolar. En sådan ordning kan enligt min mening inte accepteras. Jag förordar därför att rättshjälpsnämnd skall pröva ersättning till biträde i mål eller ärende vid förvaltningsmyndighet eller förvaltningsdomstol.

I fråga om myndighetsfunktionerna inom rättshjälpssystemet innebär det anförda sammanfattningsvis att rättshjälpsnämnderna i princip skall handha all rättshjälp. De allmänna domstolarna bör dock pröva ansökan om rättshjälp åt misstänkt i brottmål, utse offentlig försvarare samt pröva anspråk på ersättning från offentlig försvarare och annat biträde i mål eller ärende vid domstolen. I likhet med vad som har föreslagits i promemorian förordar jag vidare att de allmänna domstolarna skall bestämma ersättning för kostnad för utredning och för inställelse i mål eller ärende vid domstolen. Det sagda bör i tillämpliga delar också gälla arbetsdomstolen. Jag kan vidare ansluta mig till förslaget i promemorian att ersättning för inställelse vid förvaltningsmyndighet eller förvaltningsdomstol bör bestämmas av denna. I detta sammanhang vill jag slutligen erinra om att jurist vid allmän advokatbyrå och privatpraktiserande advokat eller biträdande jurist hos denne föreslås få vissa ganska långtgående befogenheter att lämna rättshjälp utan att ansökan behöver ske hos rättshjälpsnämnd.

När det gäller rättshjälpsnämndernas verksamhetsområde har jag redan i det föregående anfört att de förut föreslagna organisatoriska lösningarna gör det nödvändigt att frångå promemorieförslaget, som innebär att rättshjälpsmyndighet i princip skall finnas i varje län. De administrativa uppgifterna vid rättshjälpsmyndigheterna har i promemorian beräknats kräva vid myndigheterna i Göteborg och Malmö vardera två och vid myndigheterna i Stockholm och Solna tillhopa fyra jurister. Vid sex medelstora myndigheter krävs ungefär en jurist medan särskild administrativ juristpersonal inte har ansetts erforderlig vid de minsta myndigheterna. Den i departementsförslaget upptagna regionala organisationen innebär, förutom att rättshjälpsnämnderna skall vara helt åtskilda från de allmänna advokatbyråerna, att vissa betydelsefulla och arbetskrävande uppgifter, framför allt den processuella kostnadskontrollen, skall ligga på andra organ än rättshjälpsnämnderna. I betydande omfattning kommer vidare advokater och biträdande jurister vid advokatbyråer att ha hand om rättshjälp utan att rättshjälpsnämnden behöver medverka. Om, som jag tidigare har förutsatt, rättshjälpsnämnds verksamhetsområde skall bestämmas så att den vid nämnden särskilt anställde tjänstemannen kan hållas fullt sysselsatt, måste i åtskilliga fall verksamhetsområdet göras tämligen vidsträckt och omfatta flera län.

Vad gäller rättshjälpsnämndernas kansliorganisation har jag redan förut anfört att nämnderna rent organisatoriskt bör knytas till redan

bestående myndigheter. Rättshjälpsnämnderna blir i regel ganska små och det är därför från ekonomiska och praktiska synpunkter knappast lämpligt att de får eget kansli. Anknytning bör ske till myndighet som lyder under samma centrala förvaltningsmyndighet som rättshjälpsnämnderna.

Vad som nu anförts innebär att rättshjälpsnämnderna bör få verksamhetsområde som omfattar flera län och att deras kansli bör anknytas till myndighet inom domstolsväsendet. Mot denna bakgrund är det enligt min mening lämpligast att anknyta rättshjälpsnämndernas verksamhetsområden till hovrätternas domkretsar och deras kanslier till hovrätternas administrativa avdelningar. Den närmare organisationsundersökning som skall göras beträffande nämndernas verksamhetsområden och personal, bör inriktas på en lösning efter dessa riktlinjer.

19.11 Centralmyndigheten

F. n. förekommer inte någon central samordning av rättshjälpsanstalternas verksamhet. Varje anstalt utgör organisatoriskt en enhet och ombesörjer själv de kamerala och administrativa frågor som uppkommer inom anstalten. Enligt normalreglementet skall anstalt stå under ledning av en styrelse. Anstaltens verksamhet utövas under styrelsens överinseende av en föreståndare med biträde av erforderlig personal. Inte heller på övriga delar av rättshjälpsområdet förekommer någon central samordning av rättshjälpsverksamheten.

Efter bemyndigande av Kungl. Maj:t tillkallade jag i början av år 1970 sakkunniga för att utreda frågorna om vilken ställning och vilka arbetsuppgifter som bör tillkomma en central förvaltningsmyndighet på domstolsväsendets område samt organisationen av en sådan myndighet. I direktiven framhölls i fråga om rättshjälpsanstalterna att även Tornedalens rättshjälpsanstalt borde föras till den föreslagna centrala förvaltningsmyndigheten. De sakkunniga borde också följa arbetet på rättshjälpsreformen. Om detta arbete ledde till ett system med statliga rättshjälpsanstalter, talade starka skäl för att dessa i administrativt hänseende inordnades under samma myndighet.

De sakkunniga, domstolsverksutredningen, har slutfört sitt arbete och i maj 1971 avgett betänkandet (SOU 1971: 41) Ny domstolsadministration. I betänkandet föreslås att ett domstolsverk inrättas den 1 juli 1972. Verket skall vara central förvaltningsmyndighet för de allmänna domstolarna och de allmänna förvaltningsdomstolarna. Till förvaltningsområdet skall också höra hyresnämnderna, i den mån uppgiften inte ankommer på statens hyresråd, samt Tornedalens rättshjälpsanstalt. I fråga om övriga rättshjälpsanstalter anför utredningen att beredningen inom justitiedepartementet av en rättshjälpsreform inte är avslutad. Utredningen erinrar dock om att den i sitt remissyttrande över rätts-

hjälpspromemorian har uttalat, att det är lämpligt att den centrala förvaltningsmyndigheten för domstolsväsendet förutom ärenden angående domstolsväsendet handlägger även de personal- och ekonomiadministrativa uppgifter rörande rättshjälpsorganisationen som enligt promemorian skall ankomma på en centralmyndighet för denna organisation.

I fråga om domstolsverkets uppgifter utgår utredningen från att verket skall svara för anslagsframställningar för alla domstolar inom dess verksamhetsområde. Domstolsverket skall därvid bl. a. utföra långtidsprognoser, utarbeta verksamhetsplaner och centralt följa upp verksamheten genom olika åtgärder och genom ett utvecklat redovisnings- och rapportsystem. Att utveckla och genomföra olika på ADB byggda system anser domstolsverksutredningen vidare vara självklara uppgifter för ett centralt organ och domstolsverket bör också svara för erforderlig central bevakning av domstolsväsendets intressen i fråga om lokaler samt utrustning och inredning av lokaler. Bland domstolsverkets övriga uppgifter nämner utredningen personalfrågor. Verket bör bl. a. beräkna behovet och främja rekryteringen av domstolspersonal av olika kategorier, i viss omfattning meddela förordnande för och anställa personal samt centralt leda utbildnings- och informationsverksamheten inom domstolsväsendet.

I fråga om organisationen av det nya domstolsverket föreslår utredningen att verket skall ledas av en styrelse. Chefen för verket är också ordförande i verksstyrelsen. I styrelsen bör, förutom verkschefen, ingå sex ledamöter. Två ledamöter förutsätts vara aktiva domare, varav en från de allmänna domstolarna och en från de allmänna förvaltningsdomstolarna. Två ledamöter bör ha erfarenhet från riksdagsarbete och två bör representera de anställda inom domstolsverkets förvaltningsområde.

I promemorian om en reform av samhällets rättshjälp anförs att en centraliserad ledning och samordning av verksamheten inom rättshjälpsorganisationen bör genomföras. En centralmyndighet bör inrättas som har hand om vissa administrativa uppgifter rörande rättshjälpsmyndigheterna och de allmänna advokatbyråerna, främst ekonomi- och personaladministration, verksamhetsplanering, budgetering och kostnadsuppföljning. Som tidigare har nämnts skall centralmyndigheten enligt promemorian handha även vissa andra uppgifter, bl. a. att fastställa taxor och att dra upp de närmare riktlinjerna för hur förmögenhet, skuldsättning och andra särskilda omständigheter skall inverka när kostnadsbidrag fastställs. Enligt förslaget skall centralmyndigheten dessutom utgöra fullföljdsinstans i vissa frågor.

I promemorian tas inte slutlig ställning till frågan vilken myndighet som bör handha den centrala ledningen för rättshjälpsorganisationen. Övervägande skäl anses emellertid tala för att i administrativt hänseende inordna rättshjälpsmyndigheterna under samma centrala förvaltnings-

myndighet som de allmänna domstolarna. Enligt promemorian torde det inte medföra någon olägenhet eller svårighet att denna myndighet får fullgöra de ytterligare uppgifter — utöver de rent administrativa — som bör ankomma på centralmyndigheten inom rättshjälpsorganisationen.

Förslaget i promemorian att anförtro de centrala funktionerna i rättshjälpsorganisationen åt en centralmyndighet har genomgående godtagits under remissbehandlingen. Allmänt anses hinder inte möta mot att centralmyndigheten blir den centrala förvaltningsmyndighet som planeras för domstolarna.

Även enligt min mening är det angeläget med en centraliserad ledning och samordning av verksamheten inom rättshjälpsorganisationen. Jag föreslår därför att en centralmyndighet inrättas. Något ställningstagande till domstolsverksutredningens förslag har ännu inte skett. Från den 1 juli 1971 finns emellertid en särskild organisationsnämnd för domstolsväsendet med vissa uppgifter inom den centrala domstolsförvaltningen. Organisatoriska förutsättningar finns att anknyta centralmyndighetsfunktionerna inom rättshjälpsområdet till denna nämnd. Om ett domstolsverk inrättas, är det enligt min mening lämpligt att domstolsverket blir central förvaltningsmyndighet även inom rättshjälpsområdet.

Centralmyndigheten inom rättshjälpsområdet bör ha hand om vissa personal- och ekonomiadministrativa uppgifter rörande rättshjälpsnämnderna och de allmänna advokatbyråerna. De administrativa ärenden det här är fråga om är i huvudsak desamma som domstolsverket enligt domstolsverksutredningens förslag skulle handlägga för domstolsväsendet.

Jag har tidigare föreslagit att centralmyndigheten på rättshjälpsområdet skall fastställa taxorna och följa upp hur taxorna tillämpas. Jag har också föreslagit att centralmyndigheten skall dra upp de närmare riktlinjerna för hur förmögenhet, skuldsättning och andra särskilda omständigheter skall inverka när kostnadsbidrag fastställs. I anslutning därtill bör centralmyndigheten kunna meddela direktiv och anvisningar för rättshjälpsnämndernas kostnadsprövning och prövning av frågor om kostnadsbidrag. Även i övrigt bör det vara en viktig uppgift för centralmyndigheten att genom direktiv och anvisningar till rättshjälpsnämnderna sörja för en riktig och enhetlig rättstillämpning. De nu angivna funktionerna ligger i och för sig vid sidan om de administrativa uppgifter som ett blivande domstolsverk i övrigt kan komma att få. Det kan emellertid inte komma i fråga att enbart för dessa uppgifter skapa en särskild myndighet. Övervägande skäl talar därför för att domstolsverket får ta hand om även dessa uppgifter.

Som nämnts bör även de allmänna advokatbyråerna i administrativt hänseende inordnas under centralmyndigheten för rättshjälpsorganisationen. Den centrala myndighetens befattning med de allmänna advokatbyråerna bör emellertid begränsas till de administrativa ärendena.

Hur advokatverksamheten bör bedrivas och hur tillsynen över denna bör ordnas har jag utvecklat i det föregående.

Inom centralmyndigheten bör vidare handläggas disciplin- och åtalsärenden rörande personal vid rättshjälpsnämnderna och de allmänna advokatbyråerna.

Centralmyndigheten skall enligt promemorieförslaget vara fullföljdsinstans i sådana frågor där talan får föras mot rättshjälpsmyndighetens beslut.

I en del remissyttranden görs invändningar mot centralmyndigheten som fullföljdsinstans. Några remissinstanser anser att talan mot rättshjälpsmyndighets beslut eller åtminstone vissa av myndighetens belut av rättssäkerhetsskäl bör kunna fullföljas till domstol. I fråga om ersättning till biträde eller offentlig försvarare framhålls i några yttranden att en ordning som innebär att ersättningsfrågorna prövas enbart av statens egna administrativa organ inte kan anses godtagbar från rättssäkerhetssynpunkt och även skulle strida mot vedertagna principer för att bestämma löner åt anställda och ersättningar åt uppdragstagare i allmänhet. Som en av flera tänkbara lösningar anges att en fast central skiljenämnd inrättas som enda instans över rättshjälpsmyndigheten.

Jag har tidigare anfört att tillämpningen av rättshjälpslagstiftningen i princip bör anförtros de myndigheter som har ansvaret för rättshjälpen men att vissa frågor av praktiska skäl bör kunna prövas av de domstolar och andra myndigheter som handlägger det mål eller ärende där rättshjälp meddelats. I den mån allmän domstol har att fatta beslut i rättshjälpsfråga leder detta till att talan mot beslutet får fullföljas enligt RB:s regler. Förvaltningsdomstols beslut om ersättning för inställelse torde kunna överklagas enligt bestämmelserna i förvaltningsprocesslagen. Talan mot förvaltningsmyndighets beslut om ersättning för inställelse torde få föras hos centralmyndigheten.

En möjlighet till överprövning vid domstol i vissa av de frågor som enligt vad jag förut anfört bör förbehållas rättshjälpsnämnderna skulle däremot medföra en splittring av beslutsfunktionerna som inte kan godtas. Att till allmän domstol förlägga överprövningen i alla frågor som avgörs av rättshjälpsnämnden är av skäl som jag anfört beträffande den regionala organisationen inte något realistiskt alternativ. En överprövning av rättshjälpsnämndernas beslut bör därför ske inom ramen för rättshjälpsorganisationen. Självfallet bör vid utformningen av fullföljdsreglerna beaktas att åtminstone vissa av de frågor som skall avgöras av rättshjälpsnämnd kan vara av särskild betydelse för den enskilde.

Det är sålunda angeläget att överprövningen innefattar tillräckliga rättssäkerhetsgarantier. Särskilt när det gäller fråga om ersättning till biträden där prövningen i vissa fall skall göras av domstol men i andra fall av rättshjälpsnämnden, skulle för sistnämnda fall en ordning med

en central skiljenämnd kunna medföra vissa fördelar. En sådan ordning skulle emellertid innebära att ytterligare ett centralt rättshjälpsorgan måste tillskapas.

I likhet med vad som förordats i promemorian och av flertalet av de remissinstanser som har berört frågan anser jag att centralmyndigheten bör bli fullföljdsinstans vid talan mot de regionala rättshjälpsorganens beslut. Rättssäkerhetssynpunkterna kan enligt min mening tillgodoses genom att centralmyndigheten vid prövning av besvärsärenden får en för dessa uppgifter särskilt avpassad sammansättning. Sammansättningen bör vara sådan att erfarenhet i fråga om domstolsverksamhet och advokatverksamhet finns tillgänglig samtidigt som intresset av lekmannamedverkan tillgodoses. Jag förordar därför — med visst beaktande av den sammansättning som domstolsverksutredningen föreslagit för domstolsverkets styrelse — att centralmyndigheten vid prövning av besvärsärenden skall bestå av sju ledamöter. Ordförande bör vara chefen för centralmyndigheten. Övriga sex ledamöter jämte ersättare för dem bör utses av Kungl. Maj:t. Av dessa bör en ledamot vara domare. En ledamot bör vara advokat vid allmän advokatbyrå och en privatpraktiserande advokat. Den sistnämnde bör utses efter förslag av advokatsamfundet. Återstående tre ledamöter bör ha erfarenhet från riksdagsarbete.

19.12 Förfarandet

Som jag framhållit tidigare är det angeläget att förfarandet i rättshjälpsärenden görs så enkelt som möjligt. En utgångspunkt när det gäller förfarandet bör vara att rättshjälpsärenden i största möjliga utsträckning kan skötas genom biträdet och att rättshjälpsnämnden inte behöver ta befattning med ärendena i andra fall än när det är motiverat av ett direkt allmänt intresse.

Med de nu angivna utgångspunkterna bör förfarandet vid rättshjälp med biträde av advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå ordnas så att formellt beslut om rättshjälp av rättshjälpsnämnden inte behöver meddelas så länge kostnaderna i ärendet täcks av det kostnadsbidrag som den rättssökande skall betala. En sådan ordning innebär att den rättssökande vänder sig direkt till ett biträde, som beräknar maximibeloppet för kostnadsbidraget. Skyldigheten att erlägga kostnadsbidrag fullgörs genom att den rättssökande inom maximibeloppet betalar ersättning till biträdet och bestrider övriga kostnader för rättshjälpen. Stannar kostnaderna inom maximibeloppet, behöver något formellt beslut om rättshjälp inte meddelas. Om kostnaderna för rättshjälpen däremot kommer att överstiga maximibeloppet och sålunda direkt ekonomisk subvention från det allmännas sida inträder, får ansökan om rättshjälp göras hos rättshjälpsnämnden, som vid bifall till ansökan förordnar biträde och fastställer maximibeloppet.

Meddelas beslut om rättshjälp av rättshjälpsnämnden, bör den rättssökande fortsätta att fullgöra sin bidragsskyldighet i den mån bidragsskyldigheten inte har fullgjorts tidigare. Detta bör ske genom att kostnadsbidraget betalas till biträdet. Efter beslutet utgår ersättning till biträdet av allmänna medel. Av praktiska skäl bör ersättningen i princip avse biträdets arbete alltsedan rättshjälpen började, oavsett när beslut om rättshjälp meddelades. Eftersom den rättssökande enligt vad som nyss sagts skall fullgöra sin bidragsskyldighet genom att betala kostnadsbidrag till biträdet bör från den ersättning biträdet tillerkänns av allmänna medel avräknas vad den rättssökande är skyldig att utge som kostnadsbidrag till biträdet.

Om biträdet är annan än advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå bör som jag nämnt tidigare rättshjälp inte börja lämnas förrän rättshjälpsnämnden beslutat om rättshjälp. I dessa fall bör kostnadsbidraget i sin helhet erläggas till biträdet.

Har biträde inte förordnats, bör kostnadsbidraget erläggas till rättshjälpsnämnden.

Den här angivna ordningen medför åtskilliga fördelar genom att rättshjälp kan börja lämnas utan ansökningsförfarande eller andra formaliteter i alla de fall då biträdet är advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå. Uppbörden av kostnadsbidraget kommer att ske på biträdets ansvar i de fall när biträde har förordnats. Biträdet står sålunda risken för att kostnadsbidraget inte erläggs. Normalt torde biträdet med denna ordning kräva förskottsbetalning innan han lämnar biträdeshjälp. Det får givetvis förutsättas att förskott tas ut med skäligt belopp efter hand som kostnaderna uppkommer. Frågan om betalningsanstånd bör med denna lösning överlämnas till biträdets egen bedömning. Givetvis bör det också finnas regler som innebär att beviljad rättshjälp upphör om kostnadsbidraget inte betalas.

På grund av det anförda bör inte ges några regler om förskottsbetalning eller anstånd med betalning av kostnadsbidraget i de fall när biträde har förordnats. I de sällsynta fall när bidraget skall betalas till rättshjälpsnämnden, t. ex. när rättshjälp beviljas utan att biträde förordnas, skulle i och för sig sådana regler kunna vara av visst värde. I praktiken skulle emellertid utrymmet för sådana regler bli mycket begränsat. Frågan kan enligt min mening överlämnas till rättshjälpsnämndens tillämpning.

Ett väsentligt inslag i rättshjälpen är kostnadskontrollen beträffande biträdesersättningen. Som jag anfört tidigare kan taxor för biträdesersättningen beräknas komma att täcka det stora flertalet rättshjälpsärenden. Jag har i det föregående förordat att prövningen av biträdesersättningen skall ankomma på allmän domstol i sådana mål eller ärenden som handläggs där och i övrigt på rättshjälpsnämnderna. Det sagda innebär att domstol kommer att bestämma ersättningen till biträdet i alla

mål och ärenden som handläggs vid domstol. Detta bör gälla obligatoriskt oavsett om rättshjälp lämnas efter beslut av rättshjälpsnämnden eller utan sådant beslut. I sådana fall där den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser inte behandlas av allmän domstol fastställer rättshjälpsnämnden ersättningen. Detta sker obligatoriskt endast när rättshjälp lämnats efter beslut av rättshjälpsnämnden och ersättning således utgår av allmänna medel. I övriga fall, dvs. när rättshjälp lämnas vid advokatbyrå utan beslut av rättshjälpsnämnden, utgår inte någon subvention av allmänna medel. Som jag framhållit tidigare är det emellertid angeläget att åstadkomma en kontroll över biträdesersättningen även i dessa fall. Denna kontroll bör enligt min mening innebära att rättshjälpsnämnden får behörighet att fastställa biträdesersättningen. Denna behörighet får utnyttjas av nämnden när det är påkallat på grund av klagomål av den rättssökande eller av annan särskild anledning.

Som framgår av det anförda kommer vid rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden förhållandet mellan advokaten och klienten att i vissa avseenden gestalta sig som om någon rättshjälp inte meddelas. Av betydelse är då att kunna fastställa när rättshjälp utan beslut av nämnden skall anses utgå och advokaten och den biträdande juristen följaktligen bli skyldiga att tillämpa de särskilda bestämmelser som gäller för denna typ av rättshjälp. Enligt min mening bör gälla att rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden skall utgå om advokaten eller den biträdande juristen vill lämna sådan rättshjälp och klienten begär det. Advokaten skall givetvis vara skyldig att upplysa klienten om innebörden av denna rättshjälp. Det nu sagda bör gälla även för den form av rättshjälp som består i konsultation. För de ärenden som handläggs enligt reglerna om rättshjälp utan beslut bör advokaten vidare vara skyldig att lämna klienten bevis härom, eventuellt med uppgift om klientens beräknade kostnadsbidrag och vad som legat till grund för beräkningen samt kostnaderna i ärendet. Rättshjälpsärenden av denna typ bör vidare diarieföras särskilt vid advokatbyrån och anmälas till rättshjälpsnämnden. Formaliteterna bör kunna göras mycket enkla. De närmare bestämmelserna om förfarande i rättshjälpsärenden får ges i administrativ väg.

En förutsättning för att rättshjälp utan beslut skall kunna utgå är som nämnts att kostnaderna stannar under maximibeloppet. Blir det fråga om subventionerad rättshjälp skall beslutanderätten i rättshjälpsärendet förbehållas rättshjälpsnämnden. Det finns emellertid enligt min mening inte anledning föreskriva att rättshjälp utan beslut obligatoriskt måste fortgå till dess kostnaderna uppgår till maximibeloppet utan rättshjälp bör redan dessförinnan kunna beviljas av rättshjälpsnämnden. Det kan nämligen någon gång vara förenat med svårigheter att avgöra om en klient över huvud taget är berättigad till rättshjälp. Vidare kan det i en del fall uppstå svårigheter när maximibeloppet skall beräknas. Det

kan inte heller gärna krävas av biträdet att han exakt skall hålla reda på när kostnaderna har nått upp till maximibeloppet. Jag förutsätter emellertid att advokatbyråerna utnyttjar sin behörighet att själva handha rättshjälpen så långt det är möjligt och räknar med att ansökan om rättshjälp inte kommer att göras i det alldeles övervägande antalet fall där kostnaderna understiger maximibeloppet.

Det kan tänkas att rättshjälp lämnas vid advokatbyrå utan beslut av rättshjälpsnämnden och att rättshjälpen sedermera upphör därför att nämnden vägrar rättshjälp. Det biträde som har lämnats och de åtgärder som har vidtagits före avslagsbeslutet bör betraktas som rättshjälp oavsett att nämnden exempelvis kan ha funnit att ärendet faller utanför rättshjälpens tillämpningsområde. En konsekvens av detta är att de särskilda bestämmelserna om rättshjälp utan beslut alltjämt är tillämpliga och att en prövning hos rättshjälpsnämnden kan ske av skäligheten av den ersättning som advokaten fordrar för det arbete som utförts före avslagsbeslutet. Är det en allmän advokatbyrå som har lämnat rättshjälpen, bör byrån ha befogenhet att fullfölja ärendet trots att rättshjälp ej längre kommer i fråga, om den rättssökande är beredd att själv ta på sig de kostnader som uppkommer. Denna fråga får regleras närmare i instruktionen för de allmänna advokatbyråerna. Avslagsbeslutet kan givetvis leda till att den rättssökande av kostnadsskäl ej vill fullfölja ärendet. Fråga uppkommer då i vad mån han skall vara skyldig att ersätta de redan uppkomna kostnaderna. Frågan torde inte kunna besvaras generellt. Ofta torde emellertid situationen vara den att det utförda arbetet inte kan anses onyttigt. I den mån så är fallet bör givetvis ersättning utgå. Även annars får det i flertalet fall antas att den rättssökande blir ersättningsskyldig, nämligen om grund saknas för att biträdet skulle av förbiseende ha missbedömt möjligheten för den rättssökande att få rättshjälp och det ej heller kan läggas honom till last att rättshjälp inte söktes på ett tidigare stadium eller i annat fall omständigheterna inte kan anses vara sådana att biträdet ligger närmare än den rättssökande att bära risken för att rättshjälp ej skulle komma att beviljas.

19.13 Fullföljd mot rättshjälpsnämndens beslut

När det gäller frågan om fullföljd mot rättshjälpsnämndens olika beslut innebär promemorieförslaget att talan inte får föras mot de beslut som på rättshjälpsmyndighetens vägnar fattas av rättshjälpsnämnden dvs. i fråga om rättshjälp bör beviljas eller om beviljad rättshjälp skall upphöra, om behov av biträde förcligger, om personvalet vid förordnande av biträde och om förordnande för biträde bör återkallas. Talan skall emellertid få fullföljas till centralmyndigheten mot vissa andra rättshjälpsmyndighetens beslut. Mot myndighetens beslut i fråga om fast-

ställande av maximibelopp eller slutlig rättshjälpsavgift eller beslut om ersättning till biträde eller om ersättning till den som har medverkat vid utredning, skall sålunda talan få föras hos centralmyndigheten genom besvär. Mot centralmyndighetens beslut om ersättning till biträde skall talan få föras hos Konungen genom besvär. Besvären skall prövas i statsrådet. I övrigt skall talan ej få föras mot centralmyndighetens beslut.

Remissinstanserna har allmänt gett uttryck för den uppfattningen att möjligheterna till fullföljd har gjorts för snäva i promemorian. I remissyttrandena förordas att sökanden ges besvärsrätt även i sådana frågor som på myndighetens vägnar skall prövas av rättshjälpsnämnden och i fråga om beslut om preliminär rättshjälpsavgift, tilläggsavgift eller anstånd med betalning av avgift.

Rättshjälpsnämndens sammansättning ger visserligen goda garantier för en noggrann och tillförlitlig bedömning men intresset av en enhetlig rättstillämpning talar enligt min mening starkt för att talan skall kunna föras mot nämndens beslut. Ett behov av vägledande avgöranden torde komma att föreligga inte bara i ersättnings- och kostnadsbidragsfrågor utan också i sådana frågor som tillämpningsområdet för rättshjälpen, behovet och valet av biträde m. m.

Enligt min mening bör samtliga rättshjälpsnämndens beslut i rättshjälpsärenden kunna överklagas till centralmyndigheten. Något behov av överprövning av centralmyndighetens beslut anser jag inte föreligga. Det föreslagna beslutsförfarandet hos rättshjälpsnämnd och centralmyndighet är avsett att vara exklusivt. Någon efterföljande prövning vid allmän domstol av dessa organs beslut bör alltså inte vara möjlig.

19.14 Kostnaderna för och genomförandet av reformen

I promemorian redovisas en utredning som statskontoret har utfört. Statskontoret har bl. a. gjort en beräkning av den ökning av den utomprocessuella och processuella rättshjälpen som promemorieförslaget skulle komma att medföra, en uppskattning av personalbehovet för rättshjälpsmyndigheterna och de allmänna advokatbyråerna samt en beräkning av kostnaderna för rättshjälpsreformen.

Statskontorets beräkningar av den utomprocessuella och processuella rättshjälpens ökning har jag berört i det föregående. Antalet utomprocessuella ärenden, i vilka i huvudsak endast råd och upplysningar, dvs. konsultationer, meddelas, skulle komma att öka från 23 000 till cirka 45 000 ärenden. I fråga om mera komplicerade utomprocessuella ärenden skulle en ökning ske från 30 000 till cirka 48 000 ärenden. Kostnaderna för den utomprocessuella ärendemängdens ökning uppskattas till 3 115 000 kr. Ökningen av det antal parter som i det föreslagna rättshjälpssystemet skulle komma att få subventionerad proces-

suell rättshjälp har beräknats till 18 000. Statsverkets kostnadsökning uppskattas till 12 989 000 kr. Statskontoret understryker att beräkningarna av olika skäl måste bli osäkra och att de redovisade siffrorna endast ger en ungefärlig bild av rättshjälpens ökning.

Även statskontorets beräkningar av personalbehovet vid rättshjälpsmyndigheterna och de allmänna advokatbyråerna har berörts i det föregående. Beräkningarna leder till att antalet jurister som behövs för att fullgöra de uppgifter som ankommer på de allmänna advokatbyråerna bör vara 207. De administrativa uppgifterna vid rättshjälpsmyndigheterna har beräknats kräva 14 jurister. Den övriga personalen vid rättshjälpsmyndigheterna och de allmänna advokatbyråerna bör enligt statskontorets beräkningar uppgå till 309 personer. Statskontoret framhåller att beräkningen av personalbehovet har en schablonmässig karaktär.

Den föreslagna reformen beräknas medföra en ökning av statsverkets årliga kostnader för rättshjälpen med totalt 22 144 000 kr. Förutom tidigare angivna kostnader för den utomprocessuella ärendemängdens ökning, 3 115 000 kr., och för vidgad processuell rättshjälp, 12 989 000 kr., utgör statsverkets kostnader för att överta de nuvarande rättshjälpsanstalterna 3 191 000 kr. Härtill kommer den beräknade kostnaden för statsverket för att i län med jämtlandssystem driva rättshjälpsanstalter med samma kapacitet (före reformen) som i nuvarande anstaltslän, 2 849 000 kr. Det framhålls att någon egentlig kostnadsökning för rättshjälpens administration vid rättshjälpsmyndigheterna inte har beräknats uppkomma. Det beräknade personalbehovet för dessa uppgifter torde uppvägas av minskat personalbehov vid domstolarna.

Även i promemorian anförs att beräkningarna av olika skäl måste bli osäkra och de redovisade siffrorna ungefärliga. Särskilt i fråga om ökningen av antalet ärenden finns det anledning anta att de redovisade siffrorna är för låga. Detta sammanhänger med bl. a. den föreslagna reformens inverkan på förvaltningsärendena. F. n. förekommer sådana ärenden i förhållandevis ringa omfattning vid rättshjälpsanstalterna. Man torde få räkna med en inte oväsentlig ökning av dessa ärenden genom det nya rättshjälpssystemet. Beträffande beräkningarna av personalbehovet framhålls att hänsyn inte har tagits till att juristerna på de allmänna advokatbyråerna i framtiden i inte obetydlig omfattning bör svara för uppdragen som offenlig försvarare. Detta torde dock inte medföra någon kostnadsökning för statsverket. Det anmärks också att statskontoret inte har gjort någon beräkning av kostnaderna för centralmyndighetens och de särskilda rättshjälpsnämndernas verksamhet.

De i promemorian redovisade beräkningarna berörs endast i ett begränsat antal remissyttranden. Några remissinstanser anser att man måste räkna med att det föreligger ett stort dolt behov av rättshjälp

och att det därför finns risk för att beräkningarna är tilltagna i underkant. Det har också erinrats om att vid beräkningarna hänsyn inte har tagits till den ökade benägenheten att konsultera jurist och att processa som kan bli en följd av att rättshjälpen utvidgas. Den ovissa faktor som ligger i de ökade möjligheterna att få rättshjälp i förvaltningsärenden har också uppmärksammats under remissbehandlingen. Flera remissinstanser framhåller vidare att det vid personal- och kostnadsberäkningarna inte har beaktats att de allmänna advokatbyråerna skall åta sig en större andel av uppdragen som offentlig försvarare än hittills. En del remissinstanser kritiserar också uttalandet att någon egentlig kostnadsökning för rättshjälpens administration vid rättshjälpsmyndigheterna inte har beräknats uppkomma samt att det beräknade personalbehovet för dessa uppgifter torde uppvägas av minskat personalbehov vid domstolarna.

Som framhålls i promemorian och som påpekas i remissyttrandena måste de gjorda beräkningarna av olika skäl bli osäkra och de redovisade siffrorna ungefärliga. En oviss faktor är naturligtvis i vad mån latenta, tidigare inte framkomna behov av juridiskt biträde föreligger. Särskilt på förvaltningsområdet torde det finnas anledning att räkna med ett sådant dolt behov. En annan oviss faktor som inte heller har beaktats vid kostnadsberäkningen, är att rättshjälp till fler personer än dem som omfattas av de nuvarande rättshjälpssystemen kan väntas medföra att antalet rättshjälpsärenden ökar mer än proportionellt mot ökningen av det antal personer som kan få rättshjälp. Med dessa reservationer torde emellertid de i promemorian gjorda kalkylerna kunna läggas till grund för en beräkning av kostnaderna för det nya rättshjälpssystemet. Den omständigheten att det vid kostnadsberäkningarna inte har beaktats att de allmänna advokatbyråerna kan komma att åta sig större andel av uppdragen som offentlig försvarare än hittills torde inte medföra någon kostnadsökning för statsverket. De ytterligare uppdrag det här kan bli fråga om kommer ju att övertas från de privatpraktiserande advokaterna.

I förhållande till promemorian innebär emellertid departementsförslaget vissa förändringar, som får betydelse för kostnadsberäkningarna. En omständighet som förändrar tidigare beräkningar av statsverkets kostnader för rättshjälpsreformen är den föreslagna ökningen av schablontillägget till hälften av basbeloppet för varje person mot vilken underhållsskyldighet fullgörs. En beräkning har skett av den kostnadsökning som förslaget i denna del skulle medföra. I anslutning härtill har också beaktats återverkningarna på hela kostnadsberäkningen av den allmänna kostnads- och inkomstökningen sedan år 1969. De utförda beräkningarna ger vid handen att ökningen av statsverkets årliga kostnader för rättshjälpsreformen skulle uppgå till ca 27 milj. kr. Det nya schablontilläggets andel i de ökade kostnaderna har beräknats till ca 2 milj. kr.

Den i departementsförslaget föreslagna regionala organisationen med fristående rättshjälpsnämnder torde komma att medföra vissa kostnader som inte uppvägs av minskat personalbehov vid domstolarna. Att göra en beräkning av dessa kostnader är f. n. knappast möjligt, eftersom slutlig ställning till verksamhetsområde och personalbehov bör tas först sedan närmare organisationsundersökningar har skett. De bör emellertid kunna hållas på en måttlig nivå genom att nämnderna organisatoriskt kommer att knytas till redan bestående myndigheter.

Vid beräkningarna av kostnaderna för rättshjälpsreformen har hänsyn inte tagits till kostnaderna för centraladministrationen. Som domstolsverksutredningen uttalar i sitt betänkande torde en sådan reform inte komma att nämnvärt påverka det beräknade antalet tjänster i domstolsverket för personal- och ekonomiadministrativa uppgifter. Däremot kan troligen de rent juridiska uppgifterna medföra att den juridiska enheten i domstolsverket behöver förstärkas. Viss kostnad uppkommer också genom att besvärsärenden skall prövas av centralmyndighet i särskild sammansättning.

Frågan om den närmare tidpunkten för reformens ikraftträdande är jag inte beredd att ta ställning till f. n. Denna tidpunkt kommer att anges i propositionen till riksdagen. Genomförandet av reformen kräver ett relativt omfattande förarbete. Före ikraftträdandet skall sålunda inrättas rättshjälpsnämnder. Dimensioneringen och lokaliseringen av dessa torde inte kunna slutligt bestämmas utan en närmare organisationsundersökning. Det är också nödvändigt att ordna den kanslimässiga anknytningen till annan lämplig myndighet samt rekrytera personal, anskaffa lokal och lösa övriga praktiska frågor. Det är angeläget att det förberedande arbetet beträffande rättshjälpsnämnderna kan inledas i god tid före reformens genomförande.

När det gäller uppbyggnaden av de allmänna advokatbyråerna är förberedelsearbetet betydligt mer omfattande än när det gäller rättshjälpsnämnderna. Som framhållits tidigare är avsikten att allmänna advokatbyråer skall inrättas i varje län. Även när det gäller de allmänna advokatbyråerna bör förberedelsearbetet påbörjas så snart som möjligt. I första hand bör arbetet inriktas på ett övertagande av rättshjälpsanstalterna. En ekonomisk uppgörelse skall alltså träffas med de landsting eller kommuner som f. n. driver rättshjälpsanstalter. Uppbyggnaden av allmänna advokatbyråer på sådana platser, där rättshjälpsanstalter inte finns, kräver, som tidigare framhållits, relativt ingående undersökningar. Personal- och lokalbehovet måste tillgodoses och åtskilliga praktiska frågor måste lösas. Detta kan medföra att utbyggnaden av allmänna advokatbyråer på dessa platser tar relativt lång tid i anspråk. Det är emellertid enligt min mening inte nödvändigt att nätet av allmänna advokatbyråer är fullt utbyggt redan från början. Rättshjälpsuppdragen kan under en tid helt ombesörjas av befintliga all-

männa advokatbyråer och av privatpraktiserande jurister på de platser där allmänna advokatbyråer inte hinner inrättas omedelbart.

Även när det gäller att tillskapa taxor för arvode åt biträden och offentliga försvarare är det angeläget att förberedelsearbetet börjar så tidigt som möjligt. Som tidigare framhållits bör taxorna till en början kunna grundas på material från rättshjälpsanstalterna och de enskilda advokatbyråerna. Insamlandet och bearbetningen av material för beräkning av taxor bör påbörjas omgående.

Ansvaret på central nivå för rättshjälpen är avsedd att förläggas till ett blivande domstolsverk. Det förberedelsearbete som krävs för rättshjälpsreformen måste emellertid sättas igång redan innan frågan om inrättandet av ett domstolsverk prövats av statsmakterna. Det är därför enligt min mening mest ändamålsenligt att ansvaret för förberedelsearbetet genom ett särskilt uppdrag anförtros domstolsväsendets organisationsnämnd.

19.15 Sammanfattning

Den rättshjälpsreform som nu föreslås innebär att rättshjälp i princip skall kunna lämnas var och en i alla rättsliga angelägenheter där behov av bistånd föreligger oberoende av om den rättsliga angelägenheten behandlas vid allmän domstol, förvaltningsdomstol, förvaltningsmyndighet eller av skiljemän. Rättshjälpen skall också kunna omfatta biträde vid allmän rådgivning. Vissa begränsningar i tillämpningsområdet föreslås emellertid. Andra juridiska personer än dödsbon skall inte kunna få rättshjälp. För angelägenhet som har samband med den rättssökandes näringsverksamhet skall rättshjälp endast kunna lämnas i undantagsfall. Vissa begränsningar skall också gälla för den som är bosatt utomlands samt för självdeklarationer och andra liknande massärenden. Till skillnad från promemorieförslaget skall vidare enligt departementsförslaget personer i de högsta inkomstlägena vara uteslutna från rättshjälp.

För rättshjälp skall erläggas ett kostnadsbidrag som står i förhållande till betalningsförmågan. Bidraget utgår i första hand efter årsinkomst och underhållsskyldighet enligt vissa schabloner.

Förmånerna vid rättshjälp är enligt departementsförslaget desamma som enligt promemorieförslaget. I huvudsak innebär rättshjälpen att ersättning utgår i fråga om kostnaderna för biträde, inställelse vid domstol eller annan myndighet och för utredning. I fråga om biträde har inte ställts upp några formella behörighetskrav.

När det gäller misstänkt i brottmål skall liksom hittills offentlig försvarare förordnas när det finns behov av sådan. Behörighetsvillkoren för offentlig försvarare har i departementsförslaget lindrats något i förhållande till vad som gäller nu och föreslagits i promemorian. Om sär-

skilda skäl föreligger skall nämligen annan än advokat kunna förordnas till offentlig försvarare. Reglerna om den misstänktes skyldighet att ersätta statsverket kostnaden för försvarare och annan kostnad som utgått av allmänna medel har mjukats upp. I övrigt har i departementsförslaget tagits upp bestämmelser om rättshjälp åt misstänkt i brottmål vilka i huvudsak överensstämmer med promemorieförslaget. Sådan rättshjälp skall sålunda utgå när årsinkomsten inte överstiger tre gånger basbeloppet och något kostnadsbidrag skall inte utgå. Förmånerna vid denna form av rättshjälp består i att inställelsekostnader och vissa utredningskostnader ersätts av allmänna medel. I fråga om återbetalningsskyldighet för sådana kostnader föreslås samma regler gälla som för kostnad för offentlig försvarare.

Liksom promemorieförslaget innehåller departementsförslaget en viss utvidgning av frikänd tilltalads rätt till ersättning för rättegångskostnad som varit skäligen påkallad för att tillvarata hans rätt. Ersättningsbestämmelsen är enligt departementsförslaget något mera vidsträckt än enligt promemorieförslaget och omfattar kostnad för försvarare, för vittne eller annan bevisning under förundersökningen eller i rättegången, för vissa utlägg samt för inställelse vid rätten.

Ett betydelsefullt inslag i den föreslagna rättshjälpsreformen är att konsultation skall lämnas mot en enhetsavgift om f. n. 50 kr. Avgiften kan i speciella fall sättas ned eller helt efterges. Enligt departementsförslaget skall konsultation utan särskild ansökan kunna lämnas av advokat eller biträdande jurist vid allmän eller enskild advokatbyrå. Någon auktorisation av biträden utanför denna krets med behörighet att lämna konsultation skall däremot inte kunna ske. Biträdets ersättning för konsultation har bestämts till samma belopp som konsultationsavgiften.

Enligt departementsförslaget skall — liksom enligt promemorieförslaget — ersättningen till biträden och offentliga försvarare kunna bestämmas med ledning av taxor. Avsikten är att taxor skall kunna fastställas för vissa typer av mål och ärenden, där arbetsinsatsen erfarenhetsmässigt kan beräknas vara relativt likartad. För varje sådan måltyp skall beräknas en genomsnittstaxa, från vilken avvikelse skall kunna ske endast i den mån det är påkallat av särskilda förhållanden i det enskilda fallet. Vid bestämmandet av taxor och normalarvoden skall kostnadsläget vid de allmänna advokatbyråerna tillmätas stor betydelse. I departementsförslaget förutsätts att taxor skall komma till användning i betydande utsträckning.

När det gäller rättshjälpens organisation har i departementsförslaget genomförts betydande förändringar i förhållande till vad som föreslagits i promemorian. Den väsentligaste organisatoriska förändringen i förhållande till promemorieförslaget är att det allmännas advokatverksamhet och myndighetsfunktionerna i samband med rättshjälpens ad-

ministration enligt departementsförslaget skall utövas av skilda myndigheter. När det gäller det allmännas advokatverksamhet utgår departementsförslaget från att var och en i princip skall ha möjlighet att fritt välja biträde eller offentlig försvarare bland privatpraktiserande jurister och tjänstemän på allmän advokatbyrå. Allmänna advokatbyråer föreslås skola inrättas i varje län. I första hand bör rättshjälpsanstalterna omorganiseras till allmänna advokatbyråer. I övrigt skall uppbyggnaden och dimensioneringen av allmänna advokatbyråer ske med beaktande av förekomsten av privatpraktiserande jurister och andra förhållanden på varje ort. Förutsättningarna för de privatpraktiserande juristerna skall inte rubbas i någon väsentlig mån.

De administrativa uppgifterna på rättshjälpsområdet skall regionalt skötas av särskilda rättshjälpsnämnder. Dessa skall pröva ansökningar om rättshjälp, förordna biträde samt dessutom pröva ersättning till biträde i sådana mål eller ärenden som inte behandlas vid allmän domstol. Ersättning till biträde i mål eller ärende vid allmän domstol skall prövas av domstolen. När det gäller misstänkt i brottmål skall domstolen pröva ansökan om rättshjälp, förordna offentlig försvarare och pröva ersättningen till denne.

I rättshjälpsnämnderna skall enligt förslaget tjänstgöra en domare och två lekmän. I vissa fall skall dessutom tjänstgöra två advokater, varav den ene skall vara verksam på allmän advokatbyrå och den andre vara privatpraktiserande. Huvuddelen av göromålen är avsedda att delegeras till en heltidsanställd tjänsteman vid varje nämnd. Verksamhetsområdet är avsett att anknytas till hovrätternas domkretsar och kansliet till hovrätts administrativa avdelning.

För tillsyn över och samordning av uppgifterna inom rättshjälpsområdet skall finnas en centralmyndighet. Avsikten är att centralmyndighetsfunktionerna skall förläggas till ett blivande domstolsverk. Uppgifterna för centralmyndigheten består i första hand av tillsyn över rättshjälpsnämndernas verksamhet. I anslutning härtill skall centralmyndigheten genom direktiv och anvisningar sörja för en riktig och enhetlig rättstillämpning.

Centralmyndigheten skall också vara fullföljdsinstans i fråga om beslut av rättshjälpsnämnden. I förhållande till de allmänna advokatbyråerna skall centralmyndigheten också ha vissa personal- och ekonomiadministrativa uppgifter men skall däremot inte kunna ingripa i advokatverksamheten. En viktig uppgift för centralmyndigheten är att utarbeta och fastställa taxor för ersättning till biträden och offentliga försvarare.

Också när det gäller förfarandet vid rättshjälp har i departementsförslaget genomförts betydande förändringar i förhållande till promemorieförslaget. Sålunda skall rättshjälp kunna lämnas vid allmän eller enskild advokatbyrå utan beslut av rättshjälpsnämnden så länge kost-

naderna för rättshjälpen understiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag. Så snart kostnaderna överstiger maximibeloppet och subvention från det allmänna sålunda skall lämnas, får däremot rättshjälp inte lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnden. Om rättshjälp lämnas med annan än advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå som biträde får rättshjälp över huvud taget inte lämnas utan beslut av nämnden. Den rättssökandes bidragsskyldighet skall i princip fullgöras genom att han betalar kostnadsbidraget till biträdet. Biträdets ersättning av allmänna medel reduceras i stället med vad han mottagit i kostnadsbidrag. Biträdesersättningen prövas av domstol eller av rättshjälpsnämnden oavsett om rättshjälp utgår efter beslut av rättshjälpsnämnden eller utan sådant beslut.

Den närmare tidpunkten för reformens ikraftträdande kommer att anges i propositionen till riksdagen.

19.16 Lagförslagen

19.16.1 *Förslaget till rättshjälpslag*

Lagförslaget är disponerat så att under rubriken inledande bestämmelser anges i 1 § de olika former av rättshjälp som utgår enligt rättshjälpslagen. I 2—5 §§ finns regler om rättshjälpens organisation. Bestämmelserna i övrigt har uppdelats på ett avsnitt om allmän rättshjälp (6—34 §§), ett avsnitt om rättshjälp åt misstänkt i brottmål (35—40 §§) och ett avsnitt om konsultation (41—43 §§). Därefter följer särskilda bestämmelser (44—46 §§).

Inledande bestämmelser

1 §

I denna paragraf anges de olika former av rättshjälp som utgår enligt rättshjälpslagen. Rättshjälp utgår som allmän rättshjälp, rättshjälp åt misstänkt i brottmål och konsultation. De olika formerna av rättshjälp har berörts i den allmänna motiveringen.

2 §

I rättshjälpsorganisationen ingår de allmänna advokatbyråerna. Dessa byråers organisation och verksamhet samt därmed sammanhängande frågor har närmare berörts i den allmänna motiveringen. I denna paragraf har tagits upp de viktigaste bestämmelserna om de allmänna advokatbyråerna. Deras uppgift anges vara att lämna biträde i rättsliga angelägenheter enligt rättshjälpslagen. Som anförts i den allmänna motiveringen skall allmänna advokatbyråer i princip finnas i varje län.

I vissa fall kan det dock finnas skäl att låta annat område än län utgöra verksamhetsområde för allmän advokatbyrå. Kungl. Maj:t har tillagts behörighet att bestämma verksamhetsområde för allmän advokatbyrå. Bestämmelsen har tillkommit med tanke på bl. a. att det f. n. finns mer än en rättshjälpsanstalt i en del län. Det har också i rättshjälpslagen slagits fast att chefen för allmänna advokatbyrån skall vara advokat.

Av första stycket framgår vidare att även enskilt verksam advokat eller, i fall som anges i lagen, annan kan lämna biträde i rättsliga angelägenheter enligt bestämmelserna i rättshjälpslagen. Frågan om fördelning av rättshjälpsuppdragen mellan de allmänna advokatbyråerna och privatpraktiserande jurister har behandlats i den allmänna motiveringen.

3 §

I paragrafens första stycke, som motsvarar 1 § i promemorieförslaget, finns bestämmelser om de för rättshjälpen ansvariga regionala myndigheterna. Särskilda rättshjälpsnämnder skall inrättas för att handlägga frågor om rättshjälp enligt rättshjälpslagen. Rättshjälpsnämnderna skall i princip utöva myndighetsfunktionerna inom rättshjälpssystemet. Som har nämnts i den allmänna motiveringen har dock vissa undantag gjorts från denna princip genom att domstolar, förvaltningsmyndigheter, advokater och biträdande jurister vid advokatbyråer har tillagts vissa befogenheter inom rättshjälpssystemet.

I första stycket andra punkten föreskrivs att verksamhetsområde för rättshjälpsnämnd skall bestämmas av Kungl. Maj:t. Bestämmelsen har behandlats i den allmänna motiveringen.

Rättshjälpsnämnd blir att betrakta som förvaltningsmyndighet. Förvaltningslagen (1971: 290) blir alltså tillämplig. Lagen innehåller bl. a. bestämmelser om jäv, besvär och kommunikation.

I andra stycket, som motsvarar 3 § i promemorieförslaget, föreskrivs att rättshjälpsnämnd skall stå under tillsyn av en centralmyndighet. Kungl. Maj:t har getts befogenhet att bestämma vilken myndighet som skall vara centralmyndighet. Som anförts i den allmänna motiveringen är avsikten att ett blivande domstolsverk skall vara central förvaltningsmyndighet även inom rättshjälpsområdet. Centralmyndigheten skall ha hand om vissa personal- och ekonomiadministrativa uppgifter rörande rättshjälpsnämnderna och skall därutöver genom direktiv och anvisningar till nämnderna sörja för en riktig och enhetlig tillämpning av gällande bestämmelser. Även de allmänna advokatbyråerna skall i administrativt hänsende inordnas under centralmyndigheten. Centralmyndigheten skall dessutom vara fullföljdsinstans beträffande beslut av rättshjälpsnämnd och — i visst fall — annan förvaltningsmyndighet. Bestämmelser om detta finns i 44 §.

4 §

Bestämmelser om rättshjälpsnämnds sammansättning och hur sådan nämnd utses finns i denna paragraf, som har motsvarighet i 2 § promemorieförslaget. Bestämmelserna har berörts i den allmänna motiveringen. När verksamhetsområdena för rättshjälpsnämnderna har bestämts, får närmare regleras i vilken ordning förslag till ledamot eller ersättare för ledamot skall lämnas av landsting eller kommun som inte tillhör landstingskommun.

5 §

I denna paragraf finns regler om rättshjälpsnämnds beslutförhet, om omröstning inom nämnden och om delegation av beslutanderätt.

I ärenden som ordföranden finner vara av sådan beskaffenhet att deltagande av de båda advokatledamöterna inte är påkallat, är rättshjälpsnämnden enligt första stycket beslutför om ordföranden och de två ledamöter som inte är advokater deltar. I annat ärende är nämnden beslutför endast om samtliga ledamöter deltar. Bestämmelsen har behandlats i den allmänna motiveringen.

I andra stycket föreskrivs att RB:s regler om omröstning i domstol med endast lagfarna ledamöter skall ha motsvarande tillämpning på avgörande av rättshjälpsnämnd. Ordföranden skall dock säga sin mening först. Hänvisningen till RB avser 16 kap.

Enligt tredje stycket får i den utsträckning Kungl. Maj:t bestämmer tjänsteman vid nämnden slutligt pröva rättshjälpsärende. Sådan tjänsteman skall vara lagfaren och ha erfarenhet av domstols- eller advokatverksamhet. Även denna bestämmelse har behandlats i den allmänna motiveringen.

Allmän rättshjälp

Tillämpningsområdet

I 6—8 §§ anges tillämpningsområdet för allmän rättshjälp. I 6 § regleras förutsättningarna för att fysisk person skall kunna få rättshjälp. För dödsbo finns motsvarande bestämmelse i 7 §. I 8 § anges sedan vissa inskränkningar i möjligheten att få rättshjälp. Med undantag av reglerna i 7 § första stycket är bestämmelserna tillämpliga såväl på rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd som rättshjälp utan sådant beslut. Reglerna i 7 § första stycket avser enbart rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd (jfr 16 §).

6 §

Enligt 6 § första stycket får allmän rättshjälp lämnas fysisk person i fråga om varje rättslig angelägenhet där behov av bistånd föreligger,

om den rättssökandes beräknade årsinkomst inte överstiger ett gränsbelopp som motsvarar åtta gånger basbeloppet. Grundläggande förutsättningar för att rättshjälp skall kunna utgå är sålunda att behov av sådan hjälp föreligger från saklig synpunkt och med hänsyn till den rättssökandes ekonomiska förhållanden. En närmare precisering av behovet från saklig synpunkt har skett i 8 § samt i vissa av de bestämmelser som reglerar förmånerna vid rättshjälp, t. ex. 9 § andra stycket 1 och 19 § i fråga om biträde. Den begränsning i tillämpningsområdet som genom en anknytning till basbeloppet har skett med hänsyn till sökandens ekonomiska förhållanden har berörts i den allmänna motiveringen.

Med den rättssökandes beräknade årsinkomst förstås hans beräknade årsinkomst när rättshjälp begärs. Hänsyn skall alltså tas till de faktiska inkomsterna vid tiden för begäran om rättshjälp samt dessutom till inkomsterna under tiden närmast före och de sannolika inkomsterna under tiden närmast efter framställningen om rättshjälp. Utgår rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd beräknas årsinkomsten med utgångspunkt från den tidpunkt när framställning om sådan rättshjälp görs. Denna tidpunkt blir avgörande för beräkning av årsinkomsten även när ansökan om rättshjälp därefter görs hos rättshjälpsnämnden.

Med årsinkomst avses vidare i departementsförslaget liksom i promemorian den rättssökandes bruttoinkomst. Därigenom kan utredning om smärre avdrag för inkomstens förvärvande, t. ex. avdrag för kortare resor till och från arbetsplatsen, undvikas. Emellertid är det självklart att mera betydande utgifter för inkomstens förvärvande måste beaktas. Det är sålunda tydligt att en rörelseidkares inkomst i regel inte kan bestämmas utan att hänsyn tas till utgifterna i rörelsen.

För att tillämpningen av reglerna om basbeloppet skall kunna ske så friktionsfritt som möjligt torde det vara nödvändigt att centralmyndigheten tillhandahåller tabeller för beräkning av kostnadsbidrag m. m. Sådana tabeller bör inte ändras alltför ofta. På grund härav har föreskrivits att med basbeloppet avses basbeloppet för oktober året innan rättshjälp begärs.

I andra stycket finns en bestämmelse som anger hur underhållsskyldighet skall beaktas. Bidrar den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, skall gränsbeloppet, dvs. det belopp som motsvarar åtta gånger basbeloppet, ökas med ett belopp som motsvarar hälften av basbeloppet för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrar. Av formuleringen framgår att det är den faktiska underhållsbördan som är avgörande, oavsett om underhållsskyldighet föreligger enligt lag. Bestämmelsen har behandlats i den allmänna motiveringen. Det bör framhållas att underhållsskyldighet inte alltid skall medföra en höjning av schablongränsen för en rättssökande. Höjning skall ske endast i de fall där den rättssökande i väsentlig omfattning bidrar till annans un-

derhåll. Som rättegångskommittén har anfört i sitt betänkande om rättegångshjälp bör hänsyn t. ex. inte tas till en makes underhållsplikt mot andra maken, om båda makarnas ekonomiska villkor är sådana att ingen kan anses väsentligen försörja den andra. Inte heller bör hänsyn tas till faders eller moders underhållsskyldighet mot barn, som i stort sett försörjer sig självt eller som får sitt huvudsakliga underhåll från annan person. Kommittén har också uttalat att part som ålagts utge underhållsbidrag till annan alltid bör anses väsentligen bidra till den andres underhåll. Ett sådant betraktelsesätt för emellertid enligt min mening alltför långt. En part som ålagts att utge ett obetydligt belopp skall såunda inte likställas med den som helt försörjer en annan.

Vid fastställandet av gränsen för den som är underhållsskyldig skall vidare gälla att hänsyn till underhållsskyldigheten endast tas om denna fullgörs. Om en rättssökande underlåter att fullgöra sin underhållsskyldighet, bör underhållsskyldigheten inte beaktas.

Regeln i tredje stycket behandlas i anslutning till 13 §.

7 §

I denna paragraf, som tillsammans med 14 § har motsvarighet i 4 § 3 och 9 § i promemorieförslaget, anges förutsättningarna för att dödsbo skall kunna få rättshjälp. Rättshjälp får lämnas i fråga om varje rättslig angelägenhet där behov av bistånd föreligger, om det med hänsyn till dödsboets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden är skäligt. Liksom fysiska personer i goda ekonomiska omständigheter inte skall kunna få rättshjälp, skall inte heller dödsbo med betydande behållning kunna få denna förmån. Som framgår av bestämmelsen skall hänsyn tas till, förutom dödsboets behållning, delägarnas ekonomiska villkor. Beträffande frågan i vad mån hänsyn skall tas till dödsbodelägares ekonomiska ställning torde, som utredningen om rättegångshjälp bl. a. framhöll, detta framstå som naturligt i synnerhet i fall när dödsbodelägare på grund av fordran i boet eller av annat skäl egentligen är den som har intresse av utgången i målet. Förhållandena kan vara så skiftande att det inte är möjligt att i lagtext nå längre än till en allmän skälighetsregel. Av 16 § framgår att reglerna om rättshjälp utan beslut inte är tillämpliga i fråga om rättshjälp åt dödsbo enligt förevarande paragrafs första stycke.

Bestämmelsen i första stycket avser endast det fall att dödsbo är sökande. I andra stycket ges en föreskrift för det fall att den som har rättshjälp avlider. I sådant fall skall enligt bestämmelsen rättshjälpen fortsätta att utgå till dödsboet. Någon begränsning till rättshjälp efter beslut har inte gjorts här. Regeln motiveras främst av praktiska skäl. Framför allt om rättshjälpen avser en rättegång kan det vara mindre lämpligt att rättegången behöver uppskjutas för att dödsboet skall be-

redas tillfälle att begära rättshjälp. Av bestämmelsen framgår också att dödsboet åtnjuter rättshjälp på samma villkor som den avlidne. Självfallet kan det inträffa att dödsboets förmåga att bidra till rättshjälpskostnaderna är väsentligt bättre eller sämre än den avlidnes. Detta kan beaktas enligt 15 §. Rättshjälpen kan också upphöra enligt bestämmelserna i 34 §.

8 §

I denna paragraf, som har motsvarighet i 4 § i promemorieförslaget, anges i första stycket att rättshjälp inte får lämnas annan juridisk person än dödsbo. I andra stycket tas i sex olika punkter upp fall när rättshjälp inte får lämnas fysisk person eller dödsbo.

I punkterna 1 och 2 och i fjärde stycket behandlas de begränsningar i tillämpningsområdet som sammanhänger med angelägenhetens och den rättssökandes anknytning här i landet. Bestämmelserna har behandlats i den allmänna motiveringen. Vid avgörande av frågan var en rättssökande skall anses bosatt torde ledning få sökas i bestämmelserna i folkbokföringsförordningen. Beträffande dödsbo torde som bosättningsort få anses den ort där den avlidne senast var bosatt. Såvitt gäller statslösa och politiska flyktingar föranleder den föreslagna regleringen vissa ändringar i lagen (1969: 644) om vissa rättigheter för statslösa personer och politiska flyktingar och den därtill anknutna kungörelsen (1969: 645).

Enligt punkt 3 får rättshjälp inte lämnas till näringsidkare i fråga om angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet, om det inte med hänsyn till sökandens ekonomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet föreligger särskilda skäl för rättshjälp.

Termen näringsidkare förekommer i ett flertal lagar som har tillkommit under senare år, bl. a. varumärkeslagen (1960: 644), lagen (1970: 412) om otillbörlig marknadsföring och lagen (1971: 112) om förbud mot otillbörliga avtalsvillkor. Med näringsidkare förstås enligt förarbetena till dessa lagar den som yrkesmässigt bedriver verksamhet av ekonomisk natur (jfr prop. 1960: 167 s. 48, 1970: 57 s. 90 och 1971: 15 s. 85). Termen har således en vidsträckt innebörd. Näringsidkare i denna mening är t. ex. jordbrukare och fiskare. Även den som i egenskap av fastighetsägare hyr ut lägenhet i flerfamiljshus torde få betecknas som näringsidkare. Rättshjälp får sålunda i princip inte utgå till dessa för angelägenhet som har samband med näringsverksamheten. För småföretagare torde dock som framhållits i den allmänna motiveringen särskilda skäl ibland kunna åberopas för rättshjälp även när fråga är om angelägenhet som har samband med näringsverksamheten. I sådana fall får rättshjälp lämnas med tillämpning av det senare ledet i den föreslagna bestämmelsen.

Av punkt 4 framgår att rättshjälp inte får lämnas i fråga om anspråk som har överlåtits till den som begär rättshjälp om överlåtelsen kan

antas ha ägt rum i syfte att vinna fördel vid prövning av begäran om rättshjälp. Bestämmelsen motsvarar promemorieförslagets 4 § punkt 6.

Enligt punkt 5 får rättshjälp inte lämnas för upprättande av självdeklaration. Bestämmelsen utgör inte hinder för att medge rättshjälp i angelägenhet där upprättande av självdeklaration utgör en av flera åtgärder som är nödvändiga för att tillvarata den rättssökandes rätt.

Med självdeklaration avses både allmän och särskild självdeklaration. Vid remissbehandlingen har ifrågasatts om inte även fastighetsdeklaration borde undantas. Enligt min mening finns inte tillräckliga skäl för ett sådant undantag. Det synes inte särskilt sannolikt att det kommer att sökas rättshjälp i något större antal fall för upprättande av fastighetsdeklaration. Skulle detta antagande visa sig oriktigt torde frågan kunna lösas genom tillämpning av tredje stycket i denna paragraf.

Enligt punkt 6 får rättshjälp inte lämnas den som inte har befogat intresse av att få sin sak behandlad. Bestämmelsen, som har behandlats i den allmänna motiveringen, korresponderar med regeln i 34 § om rättshjälps upphörande.

Bestämmelsen i tredje stycket, som innebär att Kungl. Maj:t i fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet, får förordna att rättshjälp inte skall lämnas, har berörts i den allmänna motiveringen.

Förmåner

9 §

Enligt första stycket i denna paragraf, som tillsammmans med 10 § i huvudsak motsvarar 5 § i promemorieförslaget, ersätter staten vid allmän rättshjälp olika slags kostnader. Bestämmelserna i 16 § andra stycket och 27 § första stycket innebär emellertid att den rättssökande får själv bära kostnad för rättshjälpen inom maximibeloppet för kostnadsbidraget. En hänvisning till dessa bestämmelser har gjorts i andra punkten.

I andra stycket anges vad som utgör rättshjälpskostnad. Bestämmelserna härom får betydelse både vid rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden och vid rättshjälp utan sådant beslut. I punkt 1 anges kostnad för biträde som varit behövligt för att tillvarata den rättssökandes rätt. Som förutsättning för att biträde skall förordnas gäller enligt 19 § att den rättssökande inte själv eller genom någon som i tjänsteställning eller i övrigt lämnar honom bistånd kan behörigen ta tillvara sin rätt. Innebörden av detta villkor har berörts i den allmänna motiveringen. En med detta villkor sammanhängande fråga är om möjlighet bör föreligga att förordna biträde åt part som företräds av barnavårdsman. I promemorian förordas att sådan möjlighet bör finnas. Denna uppfattning delas av de remissinstanser som har uttalat sig i frågan. Även jag är av denna uppfattning. Mål om faderskap eller underhåll är nämligen i regel inte så enkla att en barnavårdsman utan närmare

kännedom om rättegångsförfarandet kan behörigen tillvarata barnets intresse i rättegång.

Biträdesförmånen regleras närmare i 21 och 22 §§. Där ges sålunda föreskrifter om bl. a. vem som får förordnas till biträde och om biträdes rätt till ersättning.

I andra stycket punkt 2 behandlas utredningskostnad. Begränsning har skett till kostnad för utredning i angelägenhet som kan komma under allmän domstols, krigsrätts, arbetsdomstolens eller skiljemäns prövning och som inte är förvaltningsärende eller av beskaffenhet att kunna komma under förvaltningsmyndighets prövning. Närmare regler om ersättning för utredningskostnad finns i 24 och 25 §§.

I uppräkningen av domstolar har ägodelningsrätt, vattendomstol och expropriationsdomstol inte tagits med eftersom dessa domstolar kommer att upphöra den 1 januari 1972. Beträffande skälet till att angelägenheter av förvaltningsrättslig natur har undantagits får jag hänvisa till den allmänna motiveringen.

Med anledning av ett påpekande under remissbehandlingen vill jag framhålla att begränsningen till vissa domstolar inte hindrar att ersättning utgår för bevisning som åberopas i tvist om ekonomiska anställningsvillkor för statstjänsteman, om tvisten är anhängig hos arbetsdomstolen eller allmän domstol. Den omständigheten att statstjänstemannen i stället för att anhängiggöra talan vid domstol hade kunnat föra talan i förvaltningsrättslig ordning utgör sålunda inget hinder. Däremot kan ersättning för utredning inte utgå innan talan har väckts vid domstol, om möjligheten att föra talan hos administrativ myndighet fortfarande står öppen.

Ytterligare en begränsning har gjorts under punkt 2. Ersättning utgår endast för bevisning eller annan nödvändig utredning. Såvitt gäller den processuella rättshjälpen avser bestämmelsen den bevisning som f. n. regleras i 3 § andra och tredje styckena och 4 § tredje stycket LFR (jfr 9 § tredje stycket förevarande lagförslag).

I fråga om bevisning har efter förebild av 1958 och 1965 års utredningsförslag och promemorieförslaget begränsningen till bevisning som ej förebragts utan skäl fått utgå. Därigenom kan man undvika att vittnen och andra drabbas av ekonomisk förlust. Garantier mot att onödig bevisning förebringas finns redan i gällande bestämmelser i 35 kap. 7 § RB. Det kan också erinras om bestämmelserna i 22 § andra stycket och 29 § förevarande lagförslag. Dessa bestämmelser innebär att part och biträde kan ådra sig ansvar för av vårdslöshet och försummelse föranledda rättshjälpskostnader. I fråga om de fall som avses i 4 § tredje stycket LFR skall enligt den nya ordningen efter beslutet om rättshjälp någon prövning inte ske om den som har rättshjälp har förmåga att själv svara för utgiften.

I andra stycket punkt 3 anges vissa kostnader för inställelse. I fråga

om kostnader vid domstol eller annan myndighet har som förutsättning för rätt till ersättning enligt denna punkt uppställts att personlig inställelse ålagts. Personlig inställelse torde få anses ha ålagts vare sig någon särskild påföljd för utevaro har angetts eller ej. I fråga om kostnad för inställelse för blodundersökning eller annan undersökning har föreskriften en motsvarighet i 4 § andra stycket LFR.

Enligt andra stycket punkt 4 kan ersättning utgå för avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) utgår för ansökan och expedition vid domstol som anges i punkt 2 och för avgift enligt kungörelsen (1967: 441) om vissa avgifter i utsökningsmål m. m. Regleringen innebär för fall då ersättning skall utgå av allmänna medel att förmånen av avgiftsbefrielse enligt 3 och 12 §§ LFR har behållits med vissa jämkningar. Förmånen har emellertid konstruerats på ett annat sätt. Utgångspunkten har varit att domstolen resp. den exekutiva myndigheten i vanlig ordning bör tillämpa bestämmelserna om avgiftsskyldighet och avgiftsfrihet. När part har beviljats rättshjälp av rättshjälpsnämnden skall emellertid föreskrivna avgifter inte tas ut av den rättssökande och någon stämpelbeläggning sker inte heller. Underrättelse skall i stället sändas till vederbörande rättshjälpsnämnd om belopp som skulle ha betalats om rättshjälp inte hade beviljats. Nämnden har därefter att beakta kostnaden när kostnadsbidraget fastställs. Såvitt gäller avgift enligt kungörelsen om vissa avgifter i utsökningsmål m. m. avser förmånen alla utsökningsmål där avgift enligt kungörelsen skall tas ut.

Med 3 § LFR som förebild har begränsning i ersättningsrätten gjorts såtillvida att den inte omfattar sådan rättens expedition som utfärdas endast på särskild begäran, om inte expedition begärs före fullföljdstidens utgång. Beträffande lagakraftbevis har i promemorian föreslagits ett undantag från denna begränsning. Sådant bevis skall enligt promemorieförslaget kunna ersättas om det begärs innan rättshjälpsärendet har avslutats. Vid remissbehandlingen har från flera håll förordats att ersättning skall kunna utgå även om beviset begärts efter det att ärendet har avslutats.

I departementsförslaget har ingen särskild regel om lagakraftbevis tagits upp. Frågan om avgift för lagakraftbevis får tas upp under det fortsatta lagstiftningsarbetet i samband med översyn av de bestämmelser som Kungl. Maj:t kan meddela.

I fråga om bestämmelsen i punkt 4 om utsökningsavgift m. m. får jag i övrigt hänvisa till vad som anförs i anslutning till 30 §.

Enligt promemorieförslaget får ersättning av allmänna medel utgå i fråga om kostnad för delgivning samt för kungörelse i mål eller ärende vid domstol. Motsvarande förmåner kan f. n. utgå enligt 3 § första stycket LFR. I fråga om delgivning gäller att part i allmänhet inte har någon kostnad härför. Domstol eller myndighet där ärende är anhängigt ombesörjer i regel själv delgivningen och kostnaden bestrids då av allmänna medel. Endast när part begär att själv få ombesörja

delgivning, eller — i fråga om vissa tredskodomar och lagsökningsutslag — underlåter att begära delgivning genom rättens försorg, kan han ådra sig någon utgift. Tillräckliga skäl att i sådana fall anse delgivningskostnad som en rättshjälpskostnad föreligger enligt min mening inte. Däremot bör föreskrivas att ersättning för kungörelse utgår vid rättshjälp. En sådan föreskrift har tagits in i andra stycket punkt 5 i departementsförslaget.

I 6 § LFR ges regler om viss befrielse från återbetalningsskyldighet mot statsverket. I 18 kap. 13 § RB finns föreskrifter som innebär bl. a. att bestämmelserna i samma kapitel om rättegångskostnad skall gälla i fråga om skyldighet att till statsverket återbetala kostnad i tvistemål för bevisning m. m. som har utgått av allmänna medel. Regleringen innebär bl. a. att tappande part i princip blir återbetalningsskyldig mot statsverket. I 31 kap. RB finns föreskrifter om återbetalningsskyldighet i brottmål för kostnad som har ersatts med allmänna medel. Enligt 6 § LFR kan emellertid part med fri rättegång inte i målet förpliktas gottgöra statsverket ersättning till offentlig försvarare, tolk eller stenograf och inte heller ersättning som har utgått enligt 4 § lagen angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller vid utredning av faderskapet till barn utom äktenskap. Detsamma gäller beträffande kostnad som enligt föreskrift i RB eller 3 § första stycket nyssnämnda lag har utgått av allmänna medel för bevisning som rätten självmant föranstaltat om. Frågan om ersättningsskyldighet för kostnader som har utgått enligt LFR eller för kostnader som nämns i 6 § LFR kan emellertid tas upp senare enligt 13 § LFR. Det föreskrivs där att part efter särskild talan, senast inom fem år, kan förpliktas att ersätta statsverket kostnad som har utgått enligt LFR eller som avses i 6 § LFR.

I promemorian anförs att det såväl enligt gällande ordning som enligt tidigare utredningsförslag har ansetts påkallat att ge den som åtnjuter rättshjälp en gynnad ställning i fråga om vissa kostnader som under rättegång utgår av allmänna medel. Även i det nya systemet torde en reglering i samma syfte få införas. Vid val av lösning måste självfallet beaktas att utgångspunkten i det nya systemet är att återbetalningsskyldighet för rättshjälpskostnader i princip bara skall förekomma när fråga är om rättshjälp åt misstänkt i brottmål. Skilda lösningar får alltså väljas för brottmål och tvistemål. När det gäller mål om allmänt åtal bör den tilltalades betalningsförmåga tas i anspråk enligt reglerna i RB. Om han döms för brottet, får sålunda i samband med domen prövas om och i vilken utsträckning han skall åläggas betalningsskyldighet.

Såvitt gäller tvistemålen torde regleringen få utformas i stort sett efter mönstret i 6 § LFR. Reglerna torde få ta sikte på de kostnader som avses i paragrafen med undantag för kostnaden för offentlig försvarare.

I enlighet med det anförda föreslås i promemorian att den som åtnjuter rättshjälp skall vara befriad från skyldighet att gottgöra statsverket ersättning till tolk och stenograf, ersättning som utgått enligt 4 § lagen angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap eller kostnad som enligt föreskrift i RB eller 3 § första stycket nämnda lag utgått av allmänna medel för bevisning som rätten självmant föranstaltat om.

Vid remissbehandlingen har den föreslagna bestämmelsen genomgående lämnats utan erinran. För egen del anser jag att den i promemorian förordade ordningen bör godtas i fråga om rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd. Andra stycket punkt 6 i förevarande paragraf och 20 § andra stycket har utformats i enlighet härmed. Såvitt gäller rättshjälp utan beslut är de i punkt 6 nämnda kostnaderna att anse som rättshjälpskostnader.

10 §

I vissa fall skall part som i process begär säkerhetsåtgärd t. ex. kvarstad, skingringsförbud eller reseförbud, ställa pant eller borgen för skada som genom åtgärden kan tillskyndas motparten. Detsamma gäller om någon, som inte är part i process, hos överexekutor begär säkerhetsåtgärd eller annan handräckning.

I promemorian föreslås en bestämmelse som innebär att staten i vissa fall kan ställa föreskriven säkerhet för den som har rättshjälp. Angående den föreslagna bestämmelsen anförs bl. a. följande. Innebörden av bestämmelserna om säkerhetsåtgärder och handräckning är att den som är ur stånd att prestera den säkerhet för skada som föreskrivs inte kan få till stånd sådan åtgärd om han inte har visat synnerliga skäl för sin talan. Kan han ställa föreskriven säkerhet är det däremot tillräckligt om han visat sannolika skäl. Allmänt sett synes otillfredsställande att partens ekonomiska resurser på detta sätt skall vara avgörande för om han skall kunna skydda sina intressen. Den närmast till hands liggande lösningen synes vara att rättshjälpen får innefatta även den förmånen att statsverket i de fall där vederbörande har förmått visa sannolika men ej synnerliga skäl för sin talan kan ställa sig som garant för den skada som kan tillskyndas motparten. Frågan om garanti skall ställas får enligt förslaget prövas av rättshjälpsmyndigheten. Rättshjälpsmyndigheten torde få ta ställning till samtliga rekvisit i den tillämpliga bestämmelsen och göra i princip samma riskbedömning som parten skulle ha gjort om han själv hade kunnat ställa föreskriven säkerhet. Myndigheten torde alltså få pröva dels hur stor sannolikheten är för att parten vinner bifall till sin talan, dels hur stor risken är för att parten lider skada om säkerhetsåtgärd eller handräckning inte beviljas och dels hur stor skada som motparten kan vållas genom åtgärden. Vanligen torde någon skada för motparten inte vållas. Först om parten

med rättshjälp inte vinner bifall till sin talan kan skadestånd komma i fråga.

Vid sidan av de nu diskuterade bestämmelserna finns i utsökningslagen och RB bestämmelser som innebär att säkerhet skall ställas för att få till stånd eller hindra verkställighet eller säkerhetsåtgärd eller annan handräckning. Förmånen att statsverket kan ställa säkerhet synes böra gälla även dessa situationer.

Det ställande av säkerhet i rättegång och utsökningsärende eller vid verkställighet som nu har behandlats innefattar erfarenhetsmässigt mycket begränsade risker. Vid domstol aktualiseras frågan särskilt i samband med att avhysning begärs i lagsökningsansökan avseende hyra. I sådant fall är det vanligt att sökandens ombud förklarar sig svara för de kostnader som här avses. Om säkerhet har ställts kan den definitiva slutavräkningen mellan rättshjälpsmyndigheten och den som haft rättshjälp få uppskjutas till dess det blivit avgjort om säkerheten skall tas i anspråk.

Vid remissbehandlingen har den föreslagna bestämmelsen tillstyrkts eller lämnats utan erinran i flertalet yttranden. Från flera håll har dock förordats att förmånen skall begränsas till att gälla fall när det gäller att få till stånd verkställighet eller säkerhetsåtgärd eller annan handräckning.

Enligt min mening talar starka skäl för att införa en regel som möjliggör att staten ställer sig som garant i fall när säkerhet krävs för att få till stånd exekutiva åtgärder. Även om skäl kan anföras för att låta förmånen omfatta även fall när säkerhet krävs för att hindra sådana åtgärder, är jag inte beredd att ansluta mig till promemorieförslaget i den delen. Som framhållits under remissbehandlingen innefattar ställande av säkerhet för att hindra exekutiva åtgärder erfarenhetsmässigt betydligt större risker.

I enlighet med det anförda föreslår jag en bestämmelse av innebörd att, om säkerhet skall ställas för att få till stånd kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning enligt RB eller UL eller verkställighet enligt UL, rättshjälpsnämnden i stället får utfärda ansvarsförbindelse på statens vägnar. De åsyftade bestämmelserna i RB och UL är 15 kap. 5 § fjärde stycket RB samt 41, 42 och 194 §§ UL. Beträffande den prövning som därvid bör ske och tillämpningen i övrigt av bestämmelsen kan jag ansluta mig till vad som har anförts i promemorian. Av bestämmelsen framgår att den endast är tillämplig vid rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd.

Kostnadsbidrag

I 11—15 §§ finns de grundläggande materiella bestämmelserna om den rättssökandes bidrag till rättshjälpskostnaderna. Bestämmelserna avser både rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd och rättshjälp utan beslut.

11 §

Av denna paragraf, som i promemorieförslaget motsvaras av 6 §, framgår att den rättssökande skall bidra till kostnaderna enligt 12—15 §§. Häri ligger att om kostnaden för rättshjälpen uppgår till lägre belopp, bidraget motsvarar kostnaden.

Rättshjälpskostnad är sådan kostnad som anges i 9 och 10 §§. Som rättshjälpskostnad räknas också kostnad för konsultation.

I promemorian tas som rättshjälpskostnad genom särskild bestämmelse upp rättshjälpsmyndighetens kostnad för rättshjälpens handhavande. Det anförs att rättshjälpsmyndighetens verksamhet för prövning av rättshjälpsansökningar, utseende av biträde, granskning av kostnadsräkningar m. m. innebär en viss garanti från kostnads- och kvalitetssynpunkt. Det framhålls att frågan får praktisk betydelse endast för den som inte är berättigad till subventionerad rättshjälp. Vid remissbehandlingen har förslaget i denna del i allmänhet avstyrkts av de remissinstanser som närmare har berört frågan. För egen del vill jag framhålla att betydelsen av en sådan bestämmelse reduceras avsevärt genom de lösningar som i departementsförslaget valts beträffande rättshjälpens tillämpningsområde och förfarandet vid rättshjälp. Jag vill också erinra om att den processuella kostnadskontrollen i departementsförslaget har lagts på domstol. På grund av det anförda har inte någon motsvarighet till bestämmelsen tagits upp i departementsförslaget.

12 §

I denna paragraf, som har motsvarighet i 7 § i promemorieförslaget, regleras kostnadsbidragen för fysiska personer. Första stycket ger regler om kostnadsbidraget för den ekonomiskt sämst ställda gruppen. Bestämmelserna om grundavgiften har behandlats i den allmänna motiveringen. De kommer i praktiken att få ringa betydelse. I alla de fall där allmän rättshjälp lämnas efter konsultation kommer nämligen konsultationsavgiften att bli den enda avgift som tas ut (jfr 42 § andra stycket).

I andra stycket ges regler om maximibelopp för mellangrupperna. Även dessa bestämmelser har behandlats i den allmänna motiveringen.

Enligt tredje stycket skall vid tillämpning av andra stycket maximibeloppet jämnas till närmast lägre tiotal kronor. Lägsta kostnadsbidrag utgör dock en etthundratjugofemtedel av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor, dvs. f. n. 50 kr.

13 §

Denna paragraf har motsvarighet i 7 och 8 §§ i promemorieförslaget. Föreskrifterna, som endast avser fysiska personer, kompletterar bestämmelserna i 12 §. Reglerna i första stycket om schablontillägg

för underhållsskyldig rättssökande har berörts i den allmänna motiveringen och i anslutning till 6 §.

I paragrafens andra stycke har tagits in en bestämmelse motsvarande 6 § tredje stycket. I de båda bestämmelserna behandlas den situationen att den rättssökandes betalningsförmåga när rättshjälp begärs är väsentligt ökad eller nedsatt på grund av förmögenhet, skuldsättning eller annannan särskild omständighet. Vid beräkning av årsinkomsten skall enligt förslaget sådan omständighet beaktas i skälig utsträckning. Bestämmelserna har berörts i den allmänna motiveringen. Där har framhållits att dessa kan föranleda avvikelser från schablonreglerna i större eller mindre omfattning och i höjande eller sänkande riktning. De särskilda omständigheter som kan föreligga skall alltså uppskattas till visst belopp. Detta belopp skall sedan läggas till eller dras ifrån den rättssökandes årsinkomst, varefter det erhållna beloppet blir avgörande för den rättssökandes skyldighet att betala kostnadsbidrag eller möjlighet att få rättshjälp.

I den allmänna motiveringen har framhållits att det torde få ankomma på centralmyndigheten att dra upp de närmare riktlinjerna för hur förmögenhet, skuldsättning och andra särskilda omständigheter skall inverka vid beräkning av årsinkomsten.

14 §

Paragrafen innehåller bestämmelse om maximibelopp för dödsbo. I fråga om denna paragraf hänvisas till vad som har anförts i anslutning till 7 §.

15 §

Paragrafen motsvarar 11 § i promemorieförslaget. Maximibelopp skall som tidigare nämnts bestämmas på grundval av sökandens ekonomiska förhållanden när rättshjälp begärs. En sådan utgångspunkt är naturlig eftersom det endast undantagsvis torde inträffa någon nämnvärd förändring i en rättssökandes ekonomiska situation under loppet av ett rättshjälpsärende. Självfallet kan det dock inträffa att den rättssökandes ekonomiska förhållanden ändras i mera nämnvärd grad under ärendets gång. Har den som begärt rättshjälp därefter fått sina ekonomiska villkor förbättrade eller försämrade bör möjlighet finnas att beakta hans ökade eller minskade betalningsförmåga. En förbättring av villkoren bör emellertid endast beaktas om hans betalningsförmåga har undergått en väsentlig ökning. På motsvarande sätt bör gälla att en förändring till det sämre i en rättssökandes ekonomiska situation endast bör beaktas om förändringen är väsentlig.

Paragrafen har avfattats i enlighet med det anförda. Undergår inkomst eller förhållande som avses i 13 och 14 §§ väsentlig förändring innan ärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är

skäligt. Om förändringen leder till att inkomsten kommer att understiga gränsbeloppet enligt 12 § första stycket, innebär jämkningen att kostnadsbidrag skall utgå enligt bestämmelserna i nämnda stycke. Leder i stället förändringen till att inkomsten kommer att överstiga gränsbeloppet enligt 12 § första stycket, skall nytt maximibelopp fastställas. Bestämmelsen kompletteras såvitt gäller rättshjälp efter beslut med regler i 28 §, som ger rättshjälpsnämnden möjlighet att ta ut ytterligare kostnadsbidrag utöver det redan fastställda maximibeloppet, och i 30 § om slutligt kostnadsbidrag. Det bör framhållas att reglerna i 15 § inte ger utrymme för någon återbetalning av redan erlagt kostnadsbidrag på den grunden att den rättssökandes ekonomiska situation har försämrats. Detta gäller vare sig fråga är om rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd eller rättshjälp utan sådant beslut.

En väsentlig ökning av en rättssökandes betalningsförmåga kan ske genom att domstol eller annan myndighet i ett mål eller ärende förpliktar tappande motpart att till den som har rättshjälp utge pengar eller annan ekonomisk tillgång.. Även en förändring i den ekonomiska situationen som sker på detta sätt skall givetvis kunna beaktas. En sådan förändring kan dock inte beaktas innan ärendet har slutförts, eftersom man först efter ärendets slutförande med säkerhet kan veta om den som har rättshjälp till följd av rättshjälpen tillförts tillgång av betydelse.

Förbättringen i en rättssökandes ekonomiska situation kan naturligtvis inte bara påverka maximibelopp och därmed kostnadsbidrag utan även leda till att han inte längre är berättigad till rättshjälp. Bestämmelser härom finns i 34 §.

Allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden

16 §

I denna paragraf anges förutsättningarna för att rättshjälp skall kunna lämnas utan föregående beslut av rättshjälpsnämnden. Anlitar den rättssökande advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå får, så länge kostnaderna för rättshjälpen understiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag, enligt första stycket första punkten rättshjälp lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnden.

Enligt första stycket andra punkten gäller dock reglerna om rättshjälp utan beslut inte i fall som avses i 7 § första stycket.

Vid beräkning av maximibeloppet skall advokaten eller den biträdande juristen tillämpa reglerna om kostnadsbidrag.

Vad som skall förstås med rättshjälpskostnad framgår av 9 §. Som rättshjälpskostnad räknas också kostnad för konsultation. Beräkningen av kostnaderna torde i allmänhet inte vålla några problem. I flertalet

fall har advokaten eller den biträdande juristen endast att notera de kostnader som har uppkommit. Endast beträffande ersättning till den som har medverkat vid utredning i utomprocessuellt ärende och inställelsekostnad har biträdet att göra en särskild bedömning. Han har därvid att tillämpa de föreskrifter som har meddelats med stöd av 25 § andra stycket och 26 §. Han har självfallet också att beräkna kostnaderna för biträdeshjälpen. Denna kostnad eller åtminstone viss del av kostnaden kan ha bestämts av domstol enligt 17 §.

I 16 § andra stycket anges hur skyldigheten enligt 11 § att betala kostnadsbidrag fullgörs vid rättshjälp utan beslut. Skyldigheten fullgörs genom att den rättssökande betalar ersättning till biträdet och övriga kostnader för rättshjälpen.

17 §

I denna paragraf regleras det materiella innehållet i rättshjälp utan beslut. Bestämmelserna har i huvudsak behandlats i den allmänna motiveringen.

I paragrafen anges att ersättning till biträde skall bestämmas som om kostnaden skolat utgå av allmänna medel enligt rättshjälpslagen. Biträdet har alltså rätt till ersättning efter samma normer som gäller när ersättning utgår av allmänna medel vid rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden. I paragrafen föreskrivs vidare att ersättningen till biträdet i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt eller arbetsdomstolen skall fastställas av domstolen. Även detta överensstämmer med vad som gäller när ersättning skall utgå av allmänna medel. Domstolens prövning avser ersättningens skälighet. Prövningen kan leda till att ersättning över huvud taget inte skall utgå, t. ex. i vissa fall då fortsatt rättshjälp vägrats av rättshjälpsnämnden. Dessa fall har berörts i den allmänna motiveringen. Domstolens beslut i ersättningsfrågan är inte avsett att få karaktär av exekutionstitel. För biträdet sedan talan om förpliktande för den rättssökande att betala ersättningen, kan denne givetvis göra invändning om t. ex. betalning eller kvittning. Avser rättshjälpen inte mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt eller arbetsdomstolen, underkastas advokatens debitering inte automatiskt någon prövning. Enligt andra stycket andra punkten kan dock biträdesersättningen fastställas av rättshjälpsnämnden, om den rättssökande eller biträdet begär det eller rättshjälpsnämnden i övrigt finner skäl föreligga att pröva ersättningen. Denna prövning är av samma karaktär som domstolsprövning i motsvarande fall. Om biträde, som inte fått betalt av sin huvudman, för talan i rättegång vid allmän domstol om att utfå sin ersättning bör domstolen i regel begära yttrande från rättshjälpsnämnden om ersättningens skälighet, om ersättningen enligt 17 § andra stycket kan prövas av nämnden och nämnden inte tidigare prövat ersättningen. Yttrande skall givetvis alltid inhämtas om part begär det.

Av bestämmelsen framgår att domstolen inte kan frångå nämndens bedömning.

Enligt 17 § skall vidare vid rättshjälp utan beslut ersättning för bevisning och annan utredning bestämmas som om kostnaden skolat utgå av allmänna medel enligt rättshjälpslagen. I fråga om kostnad för utredning i utomprocessuellt ärende har det inte ansetts påkallat att ge möjlighet till att få frågan prövad av rättshjälpsnämnden. Biträdet skall visserligen bestämma sådan ersättning men det är givet att han inte kan bestämma den till högre belopp än hans huvudman går med på. Såvitt gäller den som skall medverka vid utredningen bör framhållas att denne självfallet kan avstå från att medverka om han anser att ersättningen för hans medverkan blir för låg. Är han missnöjd med den ersättning som har utgått, har han möjlighet att föra talan vid allmän domstol.

Allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden

18 §

I denna paragraf ges regler om ansökan om rättshjälp hos rättshjälpsnämnden. I första stycket första punkten, som har motsvarighet i 28 § i promemorieförslaget, föreskrivs att rättshjälpsnämnd meddelar beslut om rättshjälp efter ansökan av den rättssökande.

I första stycket andra punkten, som har motsvarighet i 30 § promemorieförslaget, anges hur ansökan om rättshjälp skall vara beskaffad. Denna fråga har visst samband med vad som gäller i fråga om rättshjälp utan beslut. I den allmänna motiveringen har anförts att advokaten för de ärenden som handläggs enligt reglerna om rättshjälp utan beslut bör vara skyldig att lämna klienten bevis om rättshjälpen, att diarieföra ärendena särskilt och att anmäla ärendena till rättshjälpsnämnden. I den mån det redan från ärendets början står klart att kostnaderna kommer att understiga maximibeloppet bör denna redovisning av ärendet kunna göras mycket enkel och formaliteterna reduceras till ett minimum. Om det däremot är ovisst om kostnaderna kommer att stanna under maximibeloppet torde det vara lämpligt att advokaten redan från början mera utförligt anger de omständigheter som är av intresse i rättshjälpsärendet. Skulle sedan ansökan om rättshjälp behöva göras hos rättshjälpsnämnden, har en ansökan i praktiken redan upprättats. Stannar kostnaderna under maximibeloppet och behövs alltså inte någon ansökan om rättshjälp hos rättshjälpsnämnden, kan den hos advokaten upprättade handlingen — sedan anteckningarna kompletterats med en uppgift om kostnaderna i ärendet — användas för redovisning av rättshjälpsärendet. Samma handling bör alltså kunna användas antingen som redovisning av ett ärende som handläggs enligt reglerna om rättshjälp utan beslut eller som ansökningshandling när rättshjälp begärs hos rättshjälpsnämnd.

Som har framgått av det anförda bör ansökan om rättshjälp vara skriftlig. Den bör innehålla en kortfattad redogörelse för saken och uppgifter om sökandens ekonomiska förhållanden. Dessutom bör anges hur advokaten eller den biträdande juristen har beräknat sökandens maximibelopp. Har sökandens ekonomiska förhållanden ändrats sedan rättshjälp begärdes hos advokaten, bör detta anges, och advokaten bör ange om han anser att maximibeloppet bör ändras till följd därav. Handlingen bör skrivas under av sökanden och de ekonomiska uppgifterna bör lämnas på heder och samvete. När ansökan görs av dödsbo bör bouppteckning eller annan tillförlitlig utredning förebringas om boets ekonomiska ställning. Är dödsbodelägares ekonomiska villkor av betydelse för prövningen av ansökan, bör ansökningen innehålla erforderliga uppgifter i detta hänseende.

Det kan inte fordras av den advokat eller biträdande jurist som biträder sökanden att denne gör någon närmare undersökning och kontroll av riktigheten av de uppgifter som sökanden lämnar om sina ekonomiska förhållanden. Vid sin prövning av ansökningar om rättshjälp behöver rättshjälpsnämnden ha tillförlitliga uppgifter om sökandens ekonomiska förhållanden. Detta är så mycket betydelsefullare som den ekonomiska prövningen i huvudsak skall ske enligt en schematisk metod. Det sagda talar i viss mån för att man bör ha kvar det krav på bestyrkande av de ekonomiska uppgifterna som f. n. uppställs i LFR och vissa avtal enligt jämtlandssystemet.

Ett krav på bestyrkande medför å andra sidan besvär och tidsutdräkt för den rättssökande. Ett sådant krav innebär vidare viss arbetsbelastning för dem som skulle bestyrka uppgifterna. Något krav på bestyrkande av de uppgifter som sökanden lämnar om sina ekonomiska förhållanden synes därför inte böra uppställas. Om det är påkallat bör, liksom f. n. vid rättshjälpsanstalterna, en närmare undersökning och kontroll ske genom rättshjälpsnämndens försorg. En rättssökande som medvetet lämnar oriktiga uppgifter kan ådra sig straffansvar för sitt förfarande och rättshjälpsnämnden bör, om den anser brottslig gärning föreligga, göra anmälan till åklagare eller polismyndighet. Förslaget innehåller vidare i 34 § en regel som innebär att rättshjälpen i allmänhet skall upphöra för den som i sin ansökan om rättshjälp uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktiga uppgifter.

Vad som nu har anförts om ansökningsförfarandet har avsett det fall att sökanden biträds av advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå. I huvudsak samma förfarande torde emellertid bli tillämpligt om sökanden har annat biträde eller inget biträde alls.

Den närmare regleringen av ansökningsförfarandet torde få göras i tillämpningsföreskrifter till rättshjälpslagen.

Andra stycket, som har motsvarighet i 29 § i promemoricförslaget, innehåller bestämmelser om vilken rättshjälpsnämnd, som i det enskilda

fallet är behörig att ta upp ansökan om rättshjälp. Ansökan om rättshjälp tas upp av den rättshjälpsnämnd inom vars område sökanden är bosatt eller, om sökanden är dödsbo, där den avlidne var bosatt. I fråga om sökande som ej är bosatt här i landet tas ansökan upp av den rättshjälpsnämnd som Konungen bestämmer. Detsamma gäller om sökanden är dödsbo och den avlidne ej var bosatt i landet.

Tredje stycket innehåller ett undantag från bestämmelserna i andra stycket om behörig rättshjälpsnämnd. Om särskilda skäl föreligger, får ansökan om rättshjälp tas upp av annan rättshjälpsnämnd än som anges i andra stycket. Undantagsregeln avser sökande, som t. ex. fullgör militärtjänst, vistas på fångvårdsanstalt eller vårdas på sjukhus inom annan nämnds verksamhetsområde. Även i andra situationer kan speciella skäl tala för att huvudregeln frångås. Ett sådant skäl kan vara att rättshjälpen avser en processuell angelägenhet och att det är lämpligt att rättshjälpsnämnden på domstolsorten handlägger ärendet. Sker ansökan hos rättshjälpsnämnden på annan ort än bostadsorten, bör nämnden kontrollera om rättshjälpsfrågan tidigare har varit aktuell hos rättshjälpsnämnden på bostadsorten. Sökanden kan t. ex. redan ha fått avslag på sin ansökan hos denna nämnd.

19 §

När rättshjälp beviljas skall rättshjälpsnämnden enligt första punkten i denna paragraf alltid samtidigt fastställa det för sökanden gällande maximibeloppet. Så skall ske både om rättshjälp dessförinnan lämnats utan beslut av nämnden och om rättshjälp tidigare inte lämnats. Hur kostnadsbidrag skall betalas framgår av 27 §.

I andra punkten anges förutsättningarna för att biträde skall kunna förordnas. Denna fråga har berörts i anslutning till 9 §.

20 §

Av första stycket i förevarande paragraf framgår att beslut om rättshjälp av rättshjälpsnämnd är en förutsättning för att kostnad skall betalas av allmänna medel. Vid rättshjälp utan beslut utgår sålunda aldrig ersättning för kostnad av allmänna medel. Rättshjälpskostnad är sådan kostnad som anges i 9 och 10 §§.

Bestämmelsen i andra stycket har berörts i anslutning till 9 §.

Beslut om rättshjälp medför sålunda att ersättning i fråga om de i 9 § angivna kostnaderna utgår av allmänna medel. Detta gäller även om kostnaderna ännu inte uppgår till maximibeloppet. När det gäller kostnader från tiden före beslutet om rättshjälp innebär departementsförslaget, som framhållits i den allmänna motiveringen, att biträdeskostnaden i princip ersätts av allmänna medel även till den del den är att hänföra till tiden före beslutet om rättshjälp. Denna fråga behandlas

närmare i anslutning till 22 §. Andra kostnader ersätts däremot inte av allmänna medel om de uppstått före beslutet om rättshjälp.

Den angivna ordningen medför att om ett ärende behandlas vid domstol eller annan myndighet denna omedelbart bör underrättas om beslut om rättshjälp. Dessa frågor bör regleras i tillämpningsföreskrifterna till rättshjälpslagen.

21 §

Bestämmelserna i denna paragraf har motsvarighet i 18 och 20 §§ i promemorieförslaget.

I första stycket första punkten föreskrivs att till biträde förordnas advokat eller annan som är lämplig för uppdraget. Angående de överväganden som ligger till grund för dessa bestämmelser hänvisas till den allmänna motiveringen.

I första stycket andra punkten har från LFR överförts principen att den rättssökande har rätt att få det biträde som han önskar. Även denna bestämmelse har behandlats i den allmänna motiveringen.

I andra och tredje styckena regleras frågorna om återkallelse av biträdesförordnande och om möjlighet för biträde att sätta annan i sitt ställe.

I andra stycket anges att förordnande som biträde får återkallas av rättshjälpsnämnden, om skäl föreligger till det. Bestämmelsen överensstämmer med vad som f. n. utan uttrycklig föreskrift gäller beträffande biträde enligt LFR. Som förebild har tagits bestämmelsen i 21 kap. 6 § första stycket RB. I enlighet med vad som har anförts under förarbetena till nämnda bestämmelse bör förordnande kunna återkallas t. ex. när biträdet inte utför uppdraget med tillräcklig omsorg eller på annat sätt åsidosätter sina plikter som biträde.

Enligt tredje stycket får biträde inte sätta annan i sitt ställe utan rättshjälpsnämndens medgivande. En liknande bestämmelse finns f. n. i 5 § andra stycket LFR. Denna bestämmelse tillämpas i praxis på det sättet att biträde generellt berättigas att sätta annan behörig person i sitt ställe. Medgivandet begränsas sålunda inte till namngiven person. I promemorian uttalas med hänvisning till de ändrade behörighetsvillkor för biträde som föreslås och till intresset av kostnadskontroll att en sådan praxis inte bör tillämpas. Det bör i stället i varje särskilt fall prövas om ersättaren kan anses lämplig. Enligt promemorian bör sålunda alltid ersättarens namn anges i beslutet när medgivande att sätta annan i sitt ställe lämnas. Vid remissbehandlingen har från flera håll anförts att den föreslagna ordningen skulle medföra praktiska olägenheter.

För min del ansluter jag mig till den uppfattning som har kommit till uttryck i promemorian att nuvarande praxis inte bör tillämpas. Emellertid synes inte nödvändigt att alltid sätta ut ersättarens namn i beslutet. Tillräcklig kontroll över att endast lämpliga personer inträder som

ersättare torde kunna vinnas genom att i beslutet anges antingen namngiven person eller en begränsad personkrets, t. ex. jurist från samma advokatbyrå som det utsedda biträdet eller från annan namngiven advokatbyrå.

22 §

I paragrafen, som motsvarar 21 § i promemorieförslaget, ges regler om ersättning åt biträde. Reglerna avser envar som förordnas till biträde, alltså även tjänsteman vid allmän advokatbyrå.

Enligt första stycket första punkten har biträde rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Som framhållits i det föregående medför beslut om rättshjälp att ersättningen till biträdet utgår av allmänna medel även till den del ersättningen täckes av kostnadsbidraget. Om rättshjälp tidigare lämnats utan beslut enligt bestämmelserna i 16 och 17 §§ skall ersättningen till biträdet av allmänna medel i princip även täcka den biträdeskostnad som uppstått före beslutet. Vad den rättssökande är skyldig att utge i ersättning till biträdet enligt 16 § andra stycket skall i stället avräknas från biträdets ersättning av allmänna medel enligt en särskild regel i 27 § andra stycket. Första stycket andra punkten i 22 § har utformats i enlighet härmed.

I detta sammanhang bör uppmärksammas den situationen att beslut om rättshjälp meddelas först sedan domstol fastställt ersättning till biträdet med stöd av 17 § andra stycket. Så är fallet om målet avgjorts utan att beslut om rättshjälp meddelats men beslut om rättshjälp meddelas sedan talan fullföljts till högre rätt. Till den del ersättningen fastställts tidigare skall ersättningen i ett sådant fall inte anses utgå av allmänna medel. Den prövning av biträdesersättningen som skall göras av den högre rätten skall sålunda avse endast det arbete som utförts efter prövningen i den lägre instansen enligt 17 § andra stycket. Någon avräkning från ersättningen av allmänna medel för den ersättning som fastställts enligt 17 § andra stycket skall i ett sådant fall inte ske. För denna kostnad får biträdet hålla sig till den rättssökande, som får tillgodoräkna sig betalningen av denna ersättning som kostnadsbidrag enligt 16 § andra stycket.

Enligt första stycket tredje punkten fastställer Kungl. Maj:t eller efter bemyndigande centralmyndigheten taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning. I 14 § LFR, som f. n. reglerar biträdesersättning vid processuell rättshjälp, anges att arvode till biträde skall bestämmas med utgångspunkt från bl. a. den omsorg och skicklighet varmed uppdraget har utförts samt övriga omständigheter. Någon uttrycklig motsvarighet härtill har inte tagits upp i departementsförslaget. I den allmänna motiveringen har emellertid framhållits att dessa grundsatser i och för sig bör behållas och att taxesystemet bör utformas så att biträ-

dets arbetsinsats kan beaktas i skälig omfattning. Taxorna skall alltså ses som normalarvoden som kan frångås i höjande eller sänkande riktning.

I förhållande till LFR innebär uppdelningen på tre kostnadsposter, arbete, tidsspillan och utlägg, en återgång till vad som gällde före den 1 januari 1970. Denna uppdelning torde vara nödvändig med hänsyn till det föreslagna taxesystemet.

För det fall att biträde genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnader för rättshjälpen föreskrivs i andra stycket att detta skall beaktas när ersättningen bestäms. Föreskriften täcker bl. a. det fall som f. n. anges i 14 § andra stycket LFR att talan väckts eller fullföljts utan skäl. Ett annat fall är att biträdet har föranstaltat om onödig utredning. Enligt 29 § skall vårdslöshet eller försummelse av den som beviljats rättshjälp beaktas vid det slutliga kostnadsbidragets bestämmande, om vårdslösheten eller försummelsen föranlett ökade kostnader. Har både den som har rättshjälp och biträdet brustit i något hänseende innebär bestämmelserna i 29 § och 22 § andra stycket att kostnadsansvaret mellan dem får bestämmas efter vars och ens åtgärder.

När ersättning för utgifter och tidsspillan bestäms enligt LFR skall enligt en uttrycklig föreskrift hänsyn tas till inställelse vid rätten samma dag i annat mål. Någon motsvarande föreskrift har inte ansetts behövlig. Att sådan hänsyn skall tas torde gälla utan särskild föreskrift.

Ytterligare vissa föreskrifter i 14 § LFR saknar motsvarighet i förslaget till rättshjälpslag. Enligt nuvarande ordning bör biträdet lämna redogörelse för det arbete och de utgifter som uppdraget har medfört. Enligt min mening bör biträde alltid upprätta en specificerad kostnadsräkning. Denna fråga torde få regleras i tillämpningsföreskrifterna. En annan föreskrift som saknar motsvarighet i departementsförslaget är att arvode och övrig ersättning skall fastställas var för sig. Någon sådan bestämmelse synes inte nödvändig. I ersättningsbeslut bör emellertid ersättningen redovisas enligt den uppdelning som framgår av första stycket.

I tredje stycket anges att ersättning till biträde fastställes i mål eller ärende vid domstol som anges i 9 § andra stycket 2 av domstolen och i annat fall av rättshjälpsnämnden. Beträffande de överväganden som ligger till grund för denna bestämmelse hänvisas till den allmänna motiveringen.

Avser rättshjälpen ärende inför förvaltningsdomstol, bör domstolen göra en prövning av biträdets anspråk till ledning för rättshjälpsnämndens avgörande av ersättningsanspråket. För att en sådan prövning skall kunna komma till stånd bör som förut nämnts anmälan göras om beslut om rättshjälp till den domstol som behandlar ärendet. Vidare måste biträdet till domstolen inge sin kostnadsräkning. Det bör åligga domstolen att därefter med eget yttrande vidarebefordra kostnadsräkningen till rättshjälpsnämnden. Det sagda gäller också när rättshjälpen avser

ärende hos förvaltningsmyndighet eller skiljenämnd. Dessa frågor får regleras i tillämpningsföreskrifterna.

23 §

Paragrafen, som motsvarar 14 § tredje stycket LFR och 23 § i promemorieförslaget, innehåller ett förbud för biträdet att betinga sig ersättning av sin huvudman utöver vad som anges i 22 §.

24 §

Paragrafen har motsvarighet i 24 § i promemorieförslaget och behandlar utredning vid allmän domstol, krigsrätt och arbetsdomstolen.

I paragrafen hänvisas till särskilda bestämmelser i fråga om ersättning som skall utgå av allmänna medel för bevisning. Hänvisningen avser bestämmelser i RB och med stöd därav meddelade författningar. I den mån sådana särskilda bestämmelser saknas utgår ersättning med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande. Om särskilda ersättningstaxor gäller skall givetvis någon särskild skälighetsprövning inte ske.

25 §

Paragrafen har motsvarighet i 25 § i promemorieförslaget. I paragrafens första stycke anges att biträde beslutar om utredning i angelägenhet som inte handläggs vid domstol som anges i 9 § andra stycket 2. Har biträde inte förordnats, beslutar rättshjälpsnämnden om sådan utredning. Som utvecklats i den allmänna motiveringen får sådant beslut meddelas endast om utredningen är skäligen påkallad för att den som har rättshjälp skall kunna tillvarata sin rätt. I andra stycket föreskrivs att den som medverkat vid utredning som avses i första stycket har rätt till ersättning för sin medverkan enligt bestämmelser som meddelas av Kungl. Maj:t. Ersättningen bestäms av rättshjälpsnämnden.

Paragrafen har behandlats i den allmänna motiveringen. Det har där angetts att den som har medverkat vid utredning bör ha rätt till ersättning i huvudsak efter de normer som finns i RB om ersättning av allmänna medel.

26 §

I paragrafen, som motsvarar 26 och 27 §§ i promemorieförslaget, ges vissa regler om ersättning för inställelse. Bestämmelser om ersättning för inställelse finns f. n. i 4 § LFR. Ersättningsbeloppets storlek regleras i en särskild kungörelse. Detta synes böra ske även sedan LFR har ersatts med en ny lag. I enlighet med det anförda anges i första stycket att ersättning som avses i 9 § andra stycket 3 utgår enligt bestämmelser som Kungl. Maj:t meddelar. Skäl torde föreligga för en samordning av er-

sättningsreglerna för den som har rättshjälp med de ersättningsregler som gäller för vittnen m. fl.

Som framgår av 9 § andra stycket 3 utgår ersättning endast för kostnad i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet om personlig inställelse ålagts och för kostnad i samband med inställelse för blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller faderskap till barn utom äktenskap. I angelägenhet som inte behandlas av domstol eller annan myndighet utgår sålunda inte ersättning för inställelse. Enligt andra stycket bestäms ersättningen av den myndighet inför vilken inställelsen sker. Såvitt avser inställelse för blodundersökning m. m. har getts en särskild bestämmelse som innebär att ersättningen bestäms av den domstol där börds- eller faderskapsmålet är anhängigt.

27 §

I paragrafen ges regler om hur kostnadsbidraget betalas vid rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden. Första stycket behandlar normalfallet att biträde har förordnats.

När beslut meddelats om rättshjälp, kan sökanden enligt reglerna om rättshjälp utan beslut ha haft vissa utgifter för utredning, inställelse m. m., som skulle ha utgått av allmänna medel om rättshjälp hade beviljats vid ärendets början. Han kan också ha betalat ersättning till biträdet. Som anförts i anslutning till 22 § är också ersättning till biträdet som fastställts enligt 17 § andra stycket att anse som den rättssökandes kostnad för rättshjälpen. Den rättssökande kan också ha förpliktats att ersätta statsverket kostnad, som han enligt 9 § andra stycket 6 och 20 § andra stycket inte skulle ha varit skyldig att ersätta om han av rättshjälpsnämnden beviljats rättshjälp på ett tidigare stadium. De kostnader som sökanden sålunda kan ha haft innan rättshjälpsnämnd meddelar beslut om rättshjälp, blir enligt 16 § andra stycket att betrakta som en betalning på kostnadsbidraget. Återstående del av kostnadsbidraget bör biträdet ta ut av den rättssökande. Den begränsningen bör dock gälla att biträdet inte bör ta ut belopp som ligger över det av rättshjälpsnämnden först fastställda maximibeloppet. Har maximibeloppet höjts efter beslutet får sålunda det ytterligare kostnadsbidraget tas ut av rättshjälpsnämnden. I enlighet med det anförda har i första stycket i förevarande paragraf tagits upp den bestämmelsen att kostnadsbidrag, i den mån skyldigheten att utge sådant bidrag inte fullgjorts enligt 16 § andra stycket, skall betalas till biträdet intill det enligt 19 § fastställda maximibeloppet.

I andra stycket har intagits bestämmelse om biträdets ansvar mot statsverket för det kostnadsbidrag som den rättssökande skall betala. Som framhållits i det föregående skall ersättningen till biträdet i princip avse även tiden före beslutet om rättshjälp. När domstol eller rättshjälpsnämnd tar ställning till biträdets ersättningsanspråk skall sålunda

biträdet tillerkännas ersättning av allmänna medel även för arbete, tidsspillan eller utlägg som hänför sig till tiden före beslutet om rättshjälp. Som framhållits i anslutning till 22 § skall ersättning till biträdet av allmänna medel inte avse kostnad som fastställts av domstol enligt 17 § andra stycket. På grund av det anförda anges i 27 § andra stycket första punkten att från biträdesersättningen skall avräknas vad den rättssökande är skyldig att utge som kostnadsbidrag till biträdet. Biträdet blir sålunda ansvarigt för den del av den rättssökandes kostnadsbidrag som motsvarar den ersättning som biträdet skall ha för sitt arbete med uppdraget, i den mån inte domstol enligt reglerna om rättshjälp utan beslut har fastställt biträdesersättningen.

I andra stycket andra punkten finns en bestämmelse för det fall att biträdesersättningen understiger det bidrag som skall avräknas. Enligt bestämmelsen svarar biträdet mot statsverket för mellanskillnaden.

Har biträde inte förordnats, skall enligt tredje stycket kostnadsbidraget erläggas till rättshjälpsnämnden.

28 §

I denna paragraf finns en bestämmelse för det fall att maximibeloppet har höjts. Sådan höjning kan ske enligt 15 § men också i fall när sökanden lämnat oriktig uppgift om sina ekonomiska förhållanden utan att rättshjälpen skall upphöra. Som anförts i anslutning till 27 § skall det bidrag som kan föranledas av höjningen, betalas till rättshjälpsnämnden. Det föreligger ingen skyldighet för rättshjälpsnämnden att genast ta ut det ytterligare bidraget. Många gånger kan det vara lämpligare att vänta med att ta ut ytterligare bidrag till dess slutreglering sker av rättshjälpsärendet.

29 §

Paragrafen motsvarar 10 § i promemorieförslaget. Den rättssökandes förmåga att bidra till kostnaderna för rättshjälpen skall enbart tas i anspråk genom kostnadsbidrag. Därutöver svarar det allmänna för kostnaderna för rättshjälpen. En sådan ordning innebär emellertid att den rättssökande sedan han väl erlagt ett kostnadsbidrag som motsvarar maximibeloppet inte har något eget intresse av att handla så att rättshjälpskostnaderna inte stiger utöver vad som behövs för att han skall nå sitt syfte. Det är således angeläget att så långt det är möjligt påverka den som åtnjuter rättshjälp att avhålla sig från ett förfarande som medför onödiga kostnader. Särskilda regler bör därför införas för det fall att den som har beviljats rättshjälp genom vårdslöshet eller försummelse föranlett ökade kostnader för rättshjälpen. Sådana bestämmelser bör gå ut på att av vårdslöshet eller försummelse föranledda särskilda kostnader bör kunna tas ut även om därigenom maximibeloppet skulle överskridas. Denna paragraf har avfattats i enlighet med det anförda.

Bestämmelsen syftar i första hand på vårdslösa och försumliga förfaranden under ett ärendes gång. Ökade kostnader för rättshjälpen kan uppkomma t. ex. genom att den som har rättshjälp uteblir från förhandling eller framställer påstående eller invändning, som han insett eller bort inse sakna fog. Har den rättssökande föranlett att onödig utredning kommit till stånd och kan han därigenom anses ha visat vårdslöshet eller försummelse, bör detta kunna beaktas. Bestämmelsen omfattar emellertid även andra åtgärder än sådana som har företagits under ett ärendes gång och är avsedd att tillämpas även i sådana fall där den som har rättshjälp inlett ett ärende trots att han insett eller bort inse att hans anspråk saknade fog. Har rättshjälp beviljats målsägande bör hänsyn kunna tas till sådana omständigheter som att målsäganden utan skäl gjort angivelse eller på annat sätt föranlett att allmänt åtal blivit väckt utan skäl.

Av paragrafens lydelse framgår att den som beviljats rättshjälp även svarar för ställföreträdares vårdslösa eller försumliga åtgärder. Däremot svarar han inte för försummelse från biträdes sida. Som närmare berörts under 22 § skall sådan försummelse beaktas när ersättning bestäms till biträdet.

Bestämmelsen ger liksom motsvarande bestämmelse i promemorieförslaget möjlighet att ingripa mot en vårdslös eller försumlig rättssökande först vid slutregleringen av ett rättshjälpsärende.

30 §

I 30 §, som har motsvarighet i 16 § i promemorieförslaget, finns bestämmelser om den slutreglering som skall ske mellan statsverket och den som har åtnjutit rättshjälp. Det föreskrivs att rättshjälpsnämnden, sedan ärendet har avslutats eller rättshjälpen på annat sätt upphört, skall fastställa slutligt kostnadsbidrag. Sedan slutligt kostnadsbidrag har fastställts, skall avräkning ske med den som haft rättshjälp.

Vad som skall utgöra slutligt kostnadsbidrag framgår av 11 §. Att detta bidrag i vissa fall kan uppgå till högre belopp än som anges där framgår av 29 § och 34 § tredje stycket. Överstiger rättshjälpskostnaderna maximibeloppet, kommer det slutliga kostnadsbidraget i regel att motsvara maximibeloppet. Uppgår kostnaden för rättshjälpen till lägre belopp än maximibeloppet, motsvarar det slutliga bidraget kostnaden. Har den rättssökande inte haft något biträde, sker betalningen i sin helhet till rättshjälpsnämnden. Sedan det slutliga kostnadsbidraget har fastställts, får rättshjälpsnämnden göra en jämförelse mellan detta och de bidrag som den rättssökande sålunda har betalat i förväg. Understiger vad den rättssökande betalat det slutliga kostnadsbidraget, skall den rättssökande betala in mellanskillnaden till rättshjälpsnämnden. Överstiger vad som betalats det slutliga kostnadsbidraget, skall rättshjälpsnämnden betala ut mellanskillnaden till den som har erhållit rättshjälp.

Har den rättssökande anlitat biträde sker de betalningar som skall gå i avräkning mot det slutliga kostnadsbidraget på olika sätt. Sådan betalning kan ske genom att den rättssökande enligt reglerna om rättshjälp utan beslut svarar för vissa utgifter vid domstol — vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet enbart för inställelsekostnad — eller för utredningskostnader i utomprocessuellt ärende samt i övrigt genom att förskott betalas till biträdet. Av 28 § framgår att förskottsbetalning i visst fall skall betalas till rättshjälpsnämnden. Vid slutregleringen blir det normalt inte aktuellt med någon inbetalning till rättshjälpsnämnden eller någon återbetalning till den rättssökande. Det vanligaste fallet torde nämligen bli att kostnaderna överstiger maximibeloppet. Har den rättssökande betalat för lågt belopp i kostnadsbidrag, blir det i regel inte fråga om någon åtgärd från rättshjälpsnämndens sida, eftersom advokaten i princip svarar gentemot statsverket för kostnadsbidraget upp till maximibeloppet. Ett krav från rättshjälpsnämnden torde bli aktuellt endast när maximibeloppet har höjts och den rättssökande har att betala in ytterligare bidrag till följd av höjningen eller när ytterligare bidrag skall betalas in enligt 29 §.

Återbetalning från rättshjälpsnämnden till den rättssökande torde bli aktuell endast i begränsad omfattning och förutsätter att rättshjälpskostnaderna understiger maximibeloppet. En återbetalning kan bli aktuell när rättshjälpsnämnden har tagit ut för högt bidrag i anledning av att maximibeloppet höjts.

Slutreglering skall ske sedan målet eller ärendet har avslutats eller rättshjälpen i övrigt har upphört. Denna reglering kan när fråga är om processuell rättshjälp ske först när domen eller beslutet har vunnit laga kraft. Vid tillämpningen av 30 § skall ingen hänsyn tas till den betalningsskyldighet för rättshjälpskostnad som kan ha ålagts motpart.

Slutregleringen enligt 30 § avser enbart förhållandet mellan statsverket och den som har haft rättshjälp. Uppgörelsen mellan statsverket och den som biträtt den rättssökande regleras i 22 § och 27 § andra stycket.

I promemorieförslaget har tagits upp en bestämmelse att lagakraftvunnet beslut om slutlig rättshjälpsavgift får verkställas i den ordning som gäller för lagakraftägande dom. Med hänsyn till att ansvaret för kostnadsbidraget enligt departementsförslaget i princip åvilar biträdet, har någon motsvarande regel inte tagits upp i detta förslag. I de mera sällsynta fall när kostnadsbidrag skall betalas till rättshjälpsnämnden får denna, om betalning inte sker frivilligt, utverka en exekutionstitel vid domstol, t. ex. genom ansökan om betalningsföreläggande.

I detta sammanhang finns anledning att något beröra frågan när ett rättshjälpsärende skall anses avslutat. För de vanligaste fallen torde denna fråga inte vålla några problem i praktiken. I en angelägenhet

som är föremål för behandling inför domstol eller annan myndighet eller inför skiljemän får ärendet i princip anses avslutat när lagakraftvunnet eller i övrigt slutligt avgörande i saken föreligger. I angelägenhet där förlikning träffas utgör förlikningen slutpunkt för rättshjälpen.

I vissa fall kan det emellertid vara tveksamt var slutpunkten för rättshjälpen skall sättas. Det kan t. ex. diskuteras om rättshjälp som beviljas för en rättssökande som önskar hemskillnad bör upphöra när skillnadsdomen har vunnit laga kraft eller skall omfatta också biträde vid bodelning som företas efter domen. Vidare kan ifrågasättas om rättshjälp som lämnas åt någon som önskar betalning för en fordran skall avse inte bara åtgärder fram till en lagakraftvunnen dom utan också rättshjälp för att få domen verkställd. Svaret på frågan när rättshjälp skall anses avslutad har givetvis stor betydelse. Anses ärendet avslutat sker slutreglering. Önskar den som har haft rättshjälp ytterligare hjälp, får han på nytt begära rättshjälp. Han blir därvid skyldig att utge kostnadsbidrag.

En riktlinje när ställning tas till frågan när rättshjälpen skall anses upphöra bör givetvis vara att rättshjälpen i princip bör sträcka sig så långt att något omedelbart rättshjälpsbehov inte längre föreligger. Å andra sidan måste naturligtvis sådana gränser dras upp att rättshjälpsärendet kan avslutas inom rimlig tid. Vidare är det nödvändigt att gränserna görs klara och entydiga.

Har rättshjälp begärts för att få betalning för fordran torde i flertalet fall exekution av betalningsdomen inte behövas. Emellertid torde det i många fall få anses naturligt att inte betrakta angelägenheten som avslutad förrän exekution har kommit till stånd.

Av 12 § LFR framgår att den som har haft fri rättegång åtnjuter vissa förmåner vid verkställighet av dom eller utslag i målet. All nödvändig förrättningskostnad skall betalas av allmänna medel i den mån den inte kan tas ut av tappande part. Förmånen är i princip begränsad till ett verkställighetsförsök. I 1958 och 1965 års betänkanden om rättegångshjälp föreslogs att denna ordning skulle behållas för dem som hade åtnjutit rättegångshjälp utan skyldighet att betala kostnadsbidrag. I promemorian föreslås ingen motsvarande förmån. Det framhålls i promemorian att bestämmelserna i kungörelsen (1967: 441) om vissa avgifter i utsökningsmål gör att parts kostnader för exekution helt bortfaller eller begränsas i de fall när det är mest angeläget att parten inte belastas med sådana kostnader. Promemorians ståndpunkt har kritiserats i en del yttranden. Det framhålls att förslaget innebär en försämring i förhållande till LFR.

För egen del anser jag att rättshjälp som beviljats för angelägenhet som kan leda fram till verkställbart avgörande i princip inte bör omfatta exekution av avgörandet. Eftersom exekution kan komma till stånd även lång tid efter avgörandet, skulle en annan ordning medföra

att rättshjälpsärendet kom att stå öppet under lång tid. Till detta kommer att förfarandet vid exekution är så enkelt att det endast undantagsvis torde behövas biträdeshjälp. Skulle någon gång behov föreligga av rättshjälp i någon form vid verkställighet torde ny ansökan om rättshjälp få göras. Det sagda hindrar givetvis inte att den som har biträtt vid rättshjälp i rättegång, liksom f. n. sker, bör ge den rättssökande vägledning om hur han skall förfara för att få till stånd verkställighet.

Även om principen bör vara att rättshjälp, som beviljats för angelägenhet som kan leda fram till verkställbart avgörande inte omfattar exekution, bör den som åtnjutit subventionerad rättshjälp och vars betalningsförmåga således redan har tagits i anspråk vara befriad från de avgifter som utgår enligt 1967 års kungörelse. Denna fråga torde få regleras genom en ändring i kungörelsen. Samma ordning bör självfallet gälla också när den som har haft subventionerad rättshjälp begär rättshjälp på nytt för exekution.

Självfallet kan fall tänkas då rättshjälp begärs först när verkställbart avgörande föreligger och begäran om rättshjälp således avser exekution. I sådana fall kan behov föreligga både av biträdeshjälp och ekonomisk hjälp. Biträde bör då kunna förordnas. Vidare bör befrielse från avgifter enligt 1967 års kungörelse kunna komma i fråga. Denna befrielse bör betraktas som en kostnad för rättshjälpen och bör beaktas när slutreglering sker av rättshjälpsärendet.

En särskild fråga är i vad mån rättshjälp som beviljas för hem- eller äktenskapsskillnad bör omfatta också åtgärder för att få till stånd bodelning. Det kan anmärkas att biträde enligt LFR f. n. enligt domstolspraxis i viss utsträckning anses berättigad till ersättning för sitt sysslande med bodelning. Det rör sig om sådana fall då en lösning av bodelningsfrågan haft betydelse för målet i övrigt. Enligt min mening bör denna ordning behållas när rättshjälpslagen ersätter LFR (jfr vad som anförs i anslutning till 18 kap. 8 § RB).

I och för sig bör vidare hinder inte föreligga att rättshjälp meddelas enbart i en bodelningsfråga. I allmänhet torde emellertid något behov av särskild biträdeshjälp vid bodelning inte föreligga.

Vad beträffar frågan om rättshjälp som beviljats för rättegång bör omfatta också biträde vid bodelning som företas efter rättegången anser jag att tillräckliga skäl inte föreligger för en sådan ordning. Något behov av biträdeshjälp torde som nämnts i regel inte föreligga. Däremot kan behov föreligga av att låta rättshjälpen omfatta ersättning till skiftesman som utsetts av rätten för att verkställa bodelning. Om makarna inte kan enas om hur bodelningen skall genomföras, kan vardera maken begära hos rätten att skiftesman förordnas. Skiftesmannen skall själv bestämma om bodelningen, om inte enighet nås mellan makarna. Make som är missnöjd med den av skiftesmannen verkställda bodelningen kan klandra den genom att väcka talan mot andra maken inom viss tid.

I annat fall står bodelningen fast. De remissinstanser som har berört frågan om skiftesman har förordat att rättshjälpen skall omfatta även ersättning till skiftesman.

F. n. gäller en sådan ordning på de områden som täcks av jämtlandssystemet. Om endast ena maken är berättigad till rättshjälp enligt systemet, betalar emellertid vederbörande landsting endast halva kostnaden för bodelningsförrättaren. Rättshjälpsanstalterna torde i regel inte åta sig uppdrag som skiftesman eftersom anstalterna i regel redan har biträtt en av makarna i rättegången. Utan tvivel kan vissa skäl anföras för att på ett eller annat sätt tillgodose de vid remissbehandlingen framställda önskemålen. För de mindre bemedlade kan det vara betungande att ersätta skiftesmannen för hans arbete. Å andra sidan bör behovet av ekonomiskt stöd inte överskattas. I de fall där makarna har endast obetydliga tillgångar torde förhållandena vid bodelningen i regel vara ganska okomplicerade. En förrättning torde därför inte behöva bli särskilt kostsam. Om rättshjälp skulle lämnas utan särskilda begränsningar skulle resultatet kunna bli att en hel del onödigt arbete och kostnader läggs ned på bodelningar som nu klaras av i enkla former. De finansiella konsekvenserna av en sådan ordning är svåra att förutse.

På grund av det anförda ersätts inte kostnad för särskilt utsedd skiftesman enligt departementsförslaget.

31 §

I 18 kap. RB finns bestämmelser om rättegångskostnad och dess fördelning i tvistemål. För domstolsärenden gäller enligt 11 § lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden att i allt, varom i lagen inte är särskilt föreskrivet, skall angående behandlingen av ärende lända till efterrättelse vad som är föreskrivet om tvistemål, i den mån det är tillämpligt. För åtskilliga civila rättegångsmål finns därutöver specialregler om rättegångskostnad. De regler om skyldighet att ersätta rättegångskostnad som finns i RB eller annan lag bör gälla även i fråga om rättegångskostnad när i mål eller ärende den ena eller båda parterna har rättshjälp.

Fördelning av kostnader mellan parter förekommer emellertid inte bara vid allmän domstol eller arbetsdomstolen. I lagen (1929: 145) om skiljemän finns en särskild bestämmelse om skiljedomskostnaderna. Enligt 24 § kan skiljemännen, om parterna inte har överenskommit annat, på yrkande av någondera parten pröva om och i vad mån motparten skall gottgöra parten honom åliggande ersättning till skiljemännen och övriga kostnader för förfarandet. Enligt 197 § utsökningslagen (1877: 31 s. 1) bestämmer i utsökningsmål överexekutor efter skälighet om och till vilket belopp den tappande parten bör till den andre utge ersättning för hans kostnad i målet. Även i övrigt förekommer i viss omfattning att förvaltningsmyndighet i förvaltningsärende rörande tvister

mellan enskilda parter tillerkänner vinnande part kostnadsersättning från tappande part. När kostnadsfördelning sålunda förekommer och den ena parten eller båda parterna har rättshjälp bör därom gällande bestämmelser ha motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för rättshjälpen.

Enligt 22 § bestäms ersättning till biträde i mål och ärende vid allmän domstol, krigsrätt och arbetsdomstolen av vederbörande domstol. Ersättning i andra fall bestäms av rättshjälpsnämnden. I anslutning till 22 § har framhållits att om rättshjälpen avser ärende inför förvaltningsdomstol, förvaltningsmyndighet eller skiljenämnd, vederbörande domstol, myndighet eller skiljenämnd skall göra en prövning av biträdets anspråk till ledning för rättshjälpsnämndens avgörande av ersättningsanspråket. När prövningen leder till att ersättningen bör sättas till lägre belopp än som har yrkats, skall detta jämte erforderlig motivering delges rättshjälpsnämnden. I anslutning till 22 § har vidare anförts att beslut om rättshjälp skall anmälas till förvaltningsdomstol, förvaltningsmyndighet eller skiljenämnd som behandlar ärendet. För biträdets del gäller att han skall vara skyldig att inge sitt ersättningsanspråk. När kostnadsfördelning förekommer mellan parterna innebär den föreslagna ordningen att två olika organ får beslutanderätten i kostnadsfrågorna. Den samordning av prövningen som då blir nödvändig bör ske på följande sätt. I sitt beslut om kostnadsfördelning bör förvaltningsdomstolen, förvaltningsmyndigheten eller skiljenämnden ange parts ersättningsskyldighet utan bestämt belopp. Beslutet bör endast innehålla att part förpliktas att ersätta kostnaderna för motpartens rättshjälp. Skall jämkad ersättning utgå, bör ersättningsskyldigheten anges genom kvotdelar. Sedan därefter rättshjälpsnämnden meddelat beslut i fråga om biträdets ersättningsanspråk framgår parts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnaderna även beloppsmässigt.

Enligt både 1958 och 1965 års förslag till lag om rättegångshjälp skulle motparts ersättningsskyldighet mot statsverket för kostnad för rättegångshjälpen avse den kostnad som återstod sedan erlagt kostnadsbidrag hade avräknats. Part som hade betalat kostnadsbidrag kunde erhålla ersättning härför av motpart eller annan enligt vanliga regler om rättegångskostnad. Motsvarande lösning torde inte kunna användas i det nya systemet. När kostnadsfördelningen mellan parterna bestäms är nämligen det slutliga kostnadsbidraget inte fastställt. I stället torde bestämmelser få införas som innebär att motpart eller annan som är ersättningsskyldig för rättshjälpskostnad skall förpliktas att betala ersättningen till statsverket. Det sagda innebär alltså att tappande motpart skall förpliktas ersätta statsverket hela kostnaden för parts rättshjälp utan avräkning för dennes kostnadsbidrag. Å andra sidan kan givetvis inte parten yrka ersättning för vad han utgett som kostnadsbidrag. I kostnadsbidraget ingår även konsultationsavgift. Parten kan naturligt-

vis ha haft kostnad som inte omfattas av rättshjälpen, t. ex. kostnad för förlorad arbetsförtjänst. För sådan kostnad får han i vanlig ordning yrka ersättning av motparten. Den nu förordade ordningen överensstämmer i sak med vad som föreslagits i promemorian.

Förevarande paragraf har avfattats i enlighet med det anförda. Bestämmelsen i andra stycket motsvarar i sak 8 § tredje stycket LFR.

I fråga om parts skyldighet att ersätta motparts kostnader vid rättshjälp utan beslut blir vanliga regler om kostnadsfördelning tillämpliga som om rättshjälp inte har förekommit. Domstol skall alltså förplikta tappande part att ersätta motpart hans rättegångskostnad. Samma ordning blir tillämplig i mål eller ärende vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet i den mån kostnadsfördelning förekommer där. Allmän domstol skall enligt 17 § andra stycket även fastställa den ersättning som vinnande parts biträde skall ha av sin huvudman. Någon motsvarande regel gäller inte för förvaltningsområdet. Däremot kan enligt samma bestämmelse ersättningen fastställas av rättshjälpsnämnden. Förvaltningsdomstolen eller förvaltningsmyndigheten skall givetvis vid kostnadsfördelningen tillämpa de grunder som i 22 § anges för ersättning till biträde. Annars skulle den situationen kunna uppkomma att rättshjälpsnämnden finner ett lägre ersättningsbelopp skäligt än vad förvaltningsdomstolen eller förvaltningsmyndigheten utgått från vid sin kostnadsfördelning.

32 §

Enligt 18 kap. 14 § första stycket RB skall den som vill ha ersättning för rättegångskostnad yrka ersättning innan handläggningen har avslutats. Gör han inte det, får han inte senare föra talan om kostnaden. Enligt andra stycket skall beslut angående rättegångskostnaden meddelas samtidigt med att målet avgörs. Fråga som avses i 13 § första stycket skall samtidigt prövas ex officio. Detsamma gäller frågan om återbetalnings- eller ersättningsskyldighet till statsverket enligt LFR. Ersättningsskyldigheten till statsverket enligt LFR skall fastställas oberoende av vad parterna kan ha avtalat i kostnadsfrågan.

Vad som nu gäller enligt LFR bör gälla när part har åtnjutit rättshjälp. Mot denna bakgrund föreskrivs i denna paragraf att, när mål eller ärende vari part har rättshjälp avgörs, beslut samtidigt skall meddelas angående ersättning till statsverket enligt 31 §.

33 §

I 33 § regleras hur fördelning skall ske av influtna medel som motpart eller annan på grund av bestämmelserna i 31 § betalat till statsverket. Paragrafen motsvarar 17 § i promemoriaförslaget. Det föreskrivs att sådan ersättning skall utges till den som har erhållit rättshjälp i den mån ersättningen överstiger rättshjälpskostnaden med avdrag för

vad som erlagts i kostnadsbidrag. I kostnadsbidraget ingår även konsultationsavgift. Bestämmelsen innebär alltså att den som haft rättshjälp får ersättning för sin kostnad först sedan statsverket har fått full ersättning för sina kostnader. I fråga om möjlighet att få ut ersättning av motpart kommer rättshjälpt part alltså i samma situation som den som inte har haft rättshjälp.

I promemorian diskuteras frågan om statsverket skall driva in hela den utdömda rättshjälpskostnaden. För part som haft att betala full avgift bör enligt promemorian statsverket uppenbarligen inte ombesörja indrivningen. I sådana fall bör rättshjälpsmyndigheten i stället överlåta statsverkets fordran på rättshjälpskostnad till parten. Detta gäller självfallet endast om parten har betalat den slutliga avgiften. Har part åtnjutit subventionerad rättshjälp, bör överlåtelse under samma förutsättning kunna ske av den del av fordringen som motsvarar rättshjälpsavgiften. Dessa uttalanden har vid remissbehandlingen kritiserats i några yttranden och det har förordats att statsverket skall driva in hela kostnaden och sedan betala till den som har haft rättshjälp i enlighet med bestämmelsens innehåll. Även enligt min mening är det praktiskt och rimligt med en sådan ordning. Jag förordar därför att statsverket skall driva in hela kostnaden. Har tappande motpart försatts i konkurs skall statsverket bevaka hela fordringen i konkursen. När den tappande parten har ålagts att betala såväl ett kapitalbelopp till parten med rättshjälp som kostnaderna för rättshjälpen, kan dessa båda fordringar komma att konkurrera med varandra. Vanliga regler om företräde för den ena eller andra fordringen kommer därvid att gälla. Den föreslagna ordningen torde föranleda ändring i andra stycket 3 övergångsbestämmelserna till lagen (1963: 255) om ändring i utsökningslagen.

34 §

I denna paragraf finns bestämmelser om rättshjälps upphörande. Paragrafen har motsvarighet i 32 § i promemorieförslaget.

I första stycket punkt 1 anges att rättshjälpsnämnden skall förordna om rättshjälpens upphörande om kostnadsbidrag inte betalas enligt 27 eller 28 §. Som har framhållits i den allmänna motiveringen ankommer det på biträde att själv besluta om förskottsbetalning eller anstånd med betalning av kostnadsbidrag. Betalas inte kostnadsbidraget får det åligga biträdet att anmäla förhållandet till rättshjälpsnämnden, som beslutar om rättshjälpens upphörande enligt förevarande paragraf. Verkningarna av att rättshjälpen upphör i dessa fall anges i 34 § tredje stycket. Den som har haft rättshjälp skall intill maximibeloppet själv bära kostnaderna för rättshjälpen. Maximibeloppet får givetvis överskridas om den som haft rättshjälp eller ställföreträdare för honom genom vårdslöshet eller försummelse föranlett ökade kostnader. En erinran härom har tagits upp i bestämmelsen.

Enligt punkt 2 skall rättshjälpen alltid upphöra om den som har erhållit rättshjälp lämnat oriktig uppgift, som lett till att rättshjälp beviljats. I första hand åsyftas oriktiga uppgifter om den rättssökandes ekonomiska förhållanden. Under bestämmelsen faller emellertid också oriktiga uppgifter rörande sådana förhållanden som anges i 8 §. Följden av att rättshjälpen upphör är enligt tredje stycket att den rättssökande skall själv bära kostnaderna för rättshjälpen.

Av punkt 3 framgår att rättshjälpen skall upphöra om sökanden uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnad att leda till befrielse från eller för lågt slutligt kostnadsbidrag. Enligt andra stycket inträder inte denna påföljd, om detta skulle vara uppenbart obilligt.

För att uppgiften skall anses ha varit ägnad att leda till befrielse från eller för lågt slutligt kostnadsbidrag bör krävas att det är sannolikt att det slutliga bidraget skulle ha påverkats av den oriktiga uppgiften. Är det alldeles klart att det slutliga bidraget inte skulle ha påverkats, kan sålunda påföljden inte tillämpas. Uppenbarligen saknar en oriktig uppgift betydelse för det slutliga bidraget om kostnaderna i ärendet kan beräknas bli låga och det från början fastställda maximibeloppet ligger klart över de beräknade kostnaderna.

Om det är sannolikt att det slutliga kostnadsbidraget skulle ha påverkats men endast i mindre mån, kan det framstå som uppenbart obilligt att låta rättshjälpen upphöra. Detsamma gäller om rättshjälpen avser sådana ärenden där den rättssökandes intresse av rättshjälp är utomordentligt framträdande, t. ex. vissa familjemål. Att rättshjälpen upphör skulle också kunna vara uppenbart obilligt om det ärende som rättshjälpen avser är i det närmaste slutfört, t. ex. om endast huvudförhandling återstår i ett mål inför domstol. Verkningarna av att rättshjälpen upphör anges i tredje stycket.

Enligt punkt 4 skall vidare rättshjälp upphöra om det framkommer att sökanden inte längre har befogat intresse att få sin sak behandlad. Inte heller här inträder denna påföljd om det är uppenbart obilligt. Avser rättshjälpen ett förfarande inför domstol eller annan myndighet kan det någon gång vara lämpligast att rättshjälpen får fortsätta fram till och med domstolens eller myndighetens beslut så att sökanden genom beslutet får fastslaget att hans anspråk är obefogat. Även andra speciella undantagssituationer torde kunna förekomma. Har rättshjälp en gång beviljats, kan det framstå som obilligt mot den som har rättshjälp att förmånen skulle upphöra på den grunden att anspråket anses gälla ett obetydligt ekonomiskt värde jämfört med kostnaderna. Upphör rättshjälpen skall kostnaderna ersättas i princip endast intill maximibeloppet.

Enligt punkt 5 skall rättshjälpen alltid upphöra om de ekonomiska förhållandena ändrats i sådan mån att sökanden inte längre är be-

rättigad till rättshjälp. Upphör rättshjälpen skall enligt tredje stycket rättshjälpskostnaderna bäras av den som haft rättshjälp, självfallet utan begränsning till maximibeloppet.

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål

35 §

I fråga om den form av rättshjälp som består i att offentlig försvarare kan förordnas för misstänkt i brottmål eller under förundersökning hänvisas i denna paragraf till bestämmelserna i RB.

36 §

I 36—40 §§ regleras annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än den som består i att offentlig försvarare kan förordnas. I motsats till vad som gäller beträffande offentlig försvarare utgår denna rättshjälp endast sedan åtal har väckts för brottet. Bestämmelserna gäller misstänkt såväl i mål vari åklagare för talan som i mål om enskilt åtal.

I 36 §, som har motsvarighet i 34 § i promemorieförslaget, anges förutsättningarna för att rättshjälp skall kunna beviljas. I fråga om dessa bestämmelser hänvisas till den allmänna motiveringen. Regeln att rättshjälp inte får beviljas, om det är uppenbart att sökanden själv kan svara för kostnaden, har tillkommit för att rättshjälp inte skall sökas i fall där det inte är påkallat, t. ex. när fråga endast är om obetydliga resekostnader.

Förslaget innehåller inte, som vid allmän rättshjälp, några föreskrifter om rättshjälpens upphörande. Har den misstänkte lämnat oriktiga uppgifter som lett till att rättshjälp beviljats eller ändras hans ekonomiska förhållanden i sådan mån att han inte längre är berättigad till rättshjälp, kan detta beaktas när rätten tar ställning till omfattningen av den återbetalningsskyldighet som skall åläggas den misstänkte.

Det kan förekomma att en misstänkt i brottmål behöver rättshjälp utöver den rättshjälp som kan lämnas honom i hans egenskap av misstänkt i brottmålet. Ett enskilt anspråk kan ha framställts mot honom och han kan själv ha ställning av både målsägande och tilltalad. Det ytterligare rättshjälpsbehov som kan föreligga i sådana fall får tillgodoses genom allmän rättshjälp. Har enskilt anspråk framställts mot den tilltalade och har offentlig försvarare förordnats för honom, torde f. ö. gälla att försvararen biträder den misstänkte även i fråga om denna del av rättegången och att försvararen är berättigad till ersättning av allmänna medel för detta arbete. Behov av kompletterande allmän rättshjälp för sådana situationer torde därför föreligga endast i sällsynta undantagsfall.

37 §

I denna paragraf, som har motsvarighet i 35 och 36 §§ i promemorieförslaget, anges förmånerna vid rättshjälp åt misstänkt i brottmål.

38 §

Paragrafen har motsvarighet i 36 § andra stycket i promemorieförslaget.

Reglerna om skyldighet för misstänkt eller annan att i mål om allmänt åtal ersätta statsverket för rättshjälpskostnad har utförligt behandlats i den allmänna motiveringen och berörs även i anslutning till 31 kap. 1 § RB. Beträffande ersättningsskyldighet för misstänkt i mål om enskilt åtal hänvisas till vad som anförs i anslutning till 31 kap. 11 § RB.

39 §

I denna paragraf behandlas de frågor som regleras i 37 § andra stycket och 38 § i promemorieförslaget.

Av första stycket framgår att rättshjälp beviljas på ansökan av den misstänkte och att en sådan ansökan tas upp av den domstol där målet är anhängigt. I andra stycket har tagits upp en motsvarighet till bestämmelsen i 21 kap. 4 § RB beträffande offentlig försvarare.

40 §

Ansökan om rättshjälp skall enligt denna paragraf, som motsvarar 39 § i promemorieförslaget, vara skriftlig och innehålla uppgifter i de hänseenden som Kungl. Maj:t bestämmer.

Paragrafen överensstämmer i denna del med 18 § första stycket. Förevarande paragraf innehåller emellertid en undantagsregel, som innebär att ansökningen får göras muntligen. Som exempel på fall när muntlig ansökan bör kunna godtas kan nämnas att saken är mycket brådskande. En förutsättning är givetvis att tillförlitlig utredning föreligger när domstolen skall pröva ansökningen.

Konsultation

41 §

I denna och följande paragrafer finns bestämmelser om konsultation. Paragraferna har motsvarighet i 14 och 22 §§ samt 28 § andra stycket i promemorieförslaget.

I 41 § första stycket anges vad som enligt rättshjälpslagen utgör konsultation, nämligen kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet. Som framhållits i den allmänna motiveringen torde den närmare utformningen av konsultationsbegreppet få överlämnas åt tillämpningen. Bortsett från vad som föreskrivs i andra

punkten uppställs inte några begränsningar i tillämpningsområdet för konsultation. Konsultation kan sålunda lämnas åt alla, oavsett om de i övrigt kan få rättshjälp eller ej, vilket bl. a. innebär att denna form av rättshjälp i princip står öppen för alla fysiska personer oavsett inkomst och juridiska personer. Konsultation kan vidare i princip avse alla slags ärenden. I andra punkten görs dock den begränsningen att som konsultation skall inte anses åtgärd i självdeklarationsärenden och sådana massärenden som har tagits undan från allmän rättshjälp efter förordnande av Kungl. Maj:t.

42 §

I första stycket regleras konsultationsavgiften och konsultationsarvodet. Konsultation enligt rättshjälpslagen lämnas mot en avgift som motsvarar en etthundratjugofemtedel av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor. Avgiften får sättas ned eller efterges, om särskilda skäl föreligger. För vad som har nedsatts eller eftergetts utgår ersättning av allmänna medel till den som har lämnat konsultation.

Liksom grundavgiften kan konsultationsavgiften sättas ned eller efterges. Denna bestämmelse har såvitt gäller grundavgiften berörts i den allmänna motiveringen och jag får hänvisa till vad som har anförts där. Befogenheten att sätta ned eller efterge konsultationsavgift ankommer enligt 43 § på den som lämnar konsultation. Uppkommer fråga om nedsättning eller eftergift av avgiften torde undersökningen av sökandens ekonomiska förhållanden kunna göras mycket enkel. I viss utsträckning torde en förklaring av sökanden att han saknar möjlighet att erlägga avgiften kunna godtas utan närmare undersökning av de ekonomiska förhållandena.

Av bestämmelsen i första stycket framgår indirekt att konsultationsarvodet uppgår till samma belopp som konsultationsavgiften. Normalt kommer alltså biträdet att få ersättning för konsultationen genom att han uppbär konsultationsavgiften. Har han begagnat sig av sin befogenhet att nedsätta eller efterge konsultationsavgiften, får han hos rättshjälpsnämnden begära ersättning av allmänna medel för vad som har nedsatts eller eftergetts. Framställning torde få göras hos den rättshjälpsnämnd, hos vilken den rättssökande enligt 18 § andra stycket har att göra ansökan om allmän rättshjälp. Meningen är inte att rättshjälpsnämnden rutinmässigt skall undersöka om nedsättningen eller eftergiften har varit befogad. Det är heller inte nödvändigt att biträdet skickar separata räkningar för varje gång som nedsättning eller eftergift har skett. Lämnas efter konsultation allmän rättshjälp skall biträdet, när han begär ersättning för sitt arbete med uppdraget, givetvis göra avdrag för vad han kan ha uppburit av sin huvudman i konsultationsavgift.

Enligt andra stycket skall konsultationsavgift avräknas vid bestäm-

mande av kostnadsbidrag vid allmän rättshjälp. Kostnadsbidraget är bestämt så att den rättssökandes förmåga att bidra till kostnaderna i den rättsliga angelägenheten tas i anspråk i skälig omfattning. Härav följer att konsultationsavgiften skall avräknas från kostnadsbidraget. Skall den rättssökande i kostnadsbidrag betala enbart grundavgiften, medför avräkningsregeln att något kostnadsbidrag inte skall tas ut. Har konsultationsavgiften satts ned eller eftergetts, blir avräkningsregeln inte tillämplig eftersom sökandens ekonomiska förhållanden då är sådana att något kostnadsbidrag inte skall utgå.

43 §

I denna paragraf regleras behörigheten att lämna konsultation enligt rättshjälpslagen. Konsultation får enligt paragrafen lämnas av advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå utan beslut av rättshjälpsnämnden. Beslut om nedsättning eller eftergift av konsultationsavgift meddelas av biträdet. Beträffande frågan om behörigheten liksom också frågan när konsultation skall anses lämnad inom ramen för rättshjälpssystemet hänvisas till den allmänna motiveringen.

Anlitar den rättssökande annat biträde än advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå är reglerna om konsultation inte tillämpliga. Inte heller är reglerna om allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden tillämpliga. Detta innebär att ansökan om allmän rättshjälp i sådana fall alltid måste göras hos rättshjälpsnämnden.

Särskilda bestämmelser

Under denna rubrik finns i 44—46 §§ samlat bestämmelser om bl. a. fullföljd mot beslut i rättshjälpsfråga. Bestämmelserna har delvis motsvarighet i 40, 41 och 43 §§ i promemorieförslaget.

44 §

Enligt första stycket första punkten i denna paragraf får talan mot rättshjälpsnämndens beslut föras hos centralmyndigheten genom besvär. Som har framhållits i den allmänna motiveringen skall samtliga rättshjälpsnämndens beslut enligt lagen kunna överklagas till centralmyndigheten.

Någon regel om vem som har besvärsrätt ges inte i rättshjälpslagen. En allmän regel finns emellertid i förvaltningslagen. Enligt 11 § förvaltningslagen får talan mot sådant beslut av myndighet som kan överklagas genom besvär föras av den som beslutet angår, om det har gått honom emot. I propositionen (1971: 30 s. 399) framhöll jag att syftet med en allmän regel om besvärsrätt främst borde vara att klargöra kravet på saklegitimation hos den som anför besvär över myndighets

beslut. Den närmare bestämningen av de besvärsberättigades krets torde liksom hittills få ankomma på rättstillämpningen.

I allmänhet torde endast den rättssökande vara berättigad att klaga över rättshjälpsnämndens beslut. I vissa fall, t. ex. när fråga är om beslut om ersättning till biträde eller den som har medverkat vid utredning, får givetvis biträdet eller den som har medverkat vid utredning besvära sig mot beslutet. Eftersom bestämmandet av kostnaderna för rättshjälpen har betydelse för det slutliga kostnadsbidraget, bör i princip även den rättssökande kunna överklaga dessa beslut. I sammanhanget bör framhållas att en talan mot beslut om slutligt kostnadsbidrag på den grunden att ersättning till biträde eller den som har medverkat vid utredning bestämts för högt av rättshjälpsnämnden inte kan leda till ändring i beslutet om slutligt kostnadsbidrag, om rättshjälpsnämndens ersättningsbeslut har vunnit laga kraft. Den rättssökande blir alltså hänvisad att klaga mot själva ersättningsbesluten. Detsamma gäller givetvis domstolsbeslut om kostnad för rättshjälpen.

I mål eller ärende vid förvaltningsmyndighet eller förvaltningsdomstol skall som tidigare har nämnts myndigheten eller domstolen besluta om fördelning av kostnaderna mellan parterna medan rättshjälpsnämnden skall pröva ersättning till biträde som förordnats enligt rättshjälpslagen. Har motpart till part med rättshjälp förpliktats att ersätta statsverket kostnaden för rättshjälpen, bör givetvis själva fördelningsbeslutet kunna överklagas till överordnad myndighet eller förvaltningsdomstol inom ramen för vanliga fullföljdsregler. Är motparten missnöjd med ersättningen till den rättshjälpte partens biträde, bör han kunna överklaga rättshjälpsnämndens beslut härom till centralmyndigheten.

I 12 § förvaltningslagen finns bestämmelser om ordningen för anförande av besvär över myndighets beslut.

Enligt första stycket första punkten får vidare talan mot annan förvaltningsmyndighets beslut i rättshjälpsfråga föras hos centralmyndigheten genom besvär. Bestämmelsen har berörts i den allmänna motiveringen.

I första stycket andra punkten föreskrivs att talan mot centralmyndighetens beslut inte får föras. Bestämmelsen har berörts i den allmänna motiveringen. Där har också behandlats centralmyndighetens sammansättning vid prövning av besvärsärende. Sistnämnda fråga torde få regleras i instruktion för centralmyndigheten.

I andra stycket hänvisas i fråga om talan mot allmän domstols, krigsrätts eller förvaltningsdomstols beslut, till vad som i allmänhet gäller om talan mot sådan myndighets beslut. Hänvisningarna, som självfallet endast gäller beslut i rättshjälpsfrågor, avser bl. a. RB, militära rättegångslagen (1948: 472) och förvaltningsprocesslagen (1971: 291).

45 §

Enligt 19 § andra stycket lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken skall vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet om brottmål, om inte annat är stadgat, i tillämpliga delar gälla när mot någon, som har blivit dömd för brott, vid domstol inleds förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller också annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd. Är vederbörande intagen i fångvårdsanstalt, skall han anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, skall ersättning till försvararen alltid gäldas av statsverket. I fråga om annan rättshjälp än offentlig försvarare i de straffrättsliga ärenden som avses i nämnda bestämmelse bör bestämmelserna i 36, 37, 39 och 40 §§ rättshjälpslagen ha motsvarande tillämpning. I likhet med kostnad för offentlig försvarare bör sådan rättshjälpskostnad alltid stanna på statsverket. Bestämmelserna i 45 § rättshjälpslagen har avfattats i enlighet med det anförda.

46 §

I promemorian återges bl. a. en framställning från Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister enligt vilken det under senare år i vissa större städer har etablerats juridiska byråer, som i sina firmanamn och sina annonser i dagspressen klart anger att de vänder sig till de kategorier, som bör vara berättigade att söka hjälp på rättshjälpsanstalterna eller hos de privatpraktiserande advokater som lämnar rättshjälp enligt jämtlandssystemet. Firmanamn som Privata rättshjälpen, Göteborgs rättshjälpsbyrå AB och Svensk rättshjälp har etablerats och registrerats. Föreningen framhåller att förväxling ofta kan ske mellan rättshjälpsanstalterna och byråer med liknande firmanamn och att allmänheten lätt kan förledas att vända sig till en juridisk byrå i tro att rättshjälpen är utan kostnad. Kostnaderna för klienterna kan dock bli högst avsevärda. Rättsförluster kan också uppstå då byråerna ofta drivs av personer utan någon som helst juridisk utbildning. Föreningen hemställer om lagstiftningsåtgärder för att komma till rätta med missförhållandena. Frågan har också behandlats av riksdagen. Sålunda har riksdagen (3LU 1970: 46, rskr 245) hemställt om åtgärder till skydd för begreppet rättshjälp.

Mot bakgrund av det anförda uttalas i promemorian att begreppet rättshjälp för allmänheten framstår som den hjälp det allmänna lämnar i rättsliga angelägenheter. Risk för förväxlingar mellan de offentliga rättshjälpsanstalterna och privata byråer, i vars firmanamn ordet rättshjälp ingår, har visat sig föreligga till skada för de rättssökande. Det är därför angeläget att begreppet rättshjälp skyddas. Begreppet bör i fortsättningen förbehållas den verksamhet som bedrivs vid rättshjälpsmyndighet. Detta bör ske genom en straffbestämmelse.

Enligt den i promemorian föreslagna straffbestämmelsen straffas den med böter, som i yrkesmässig verksamhet uppsåtligen använder benämningen rättshjälp på sätt, som är ägnat att leda till förväxling med den verksamhet, som bedrivs vid rättshjälpsmyndighet. Bestämmelsen syftar på obehöriga användningar av begreppet rättshjälp i firma, annonser, cirkulär och på skyltar, brevpapper och liknande. Den berörda bestämmelsen kompletteras med en regel, enligt vilken straff kan följa för också den som i annat fall obehörigen utger sig för att lämna rättshjälp enligt rättshjälpslagen.

Den föreslagna straffbestämmelsen har lämnats utan erinran av det stora flertalet remissinstanser. Också de instanser som berört frågan närmare är i regel positiva till en straffbestämmelse. Enligt ett par remissinstanser kan det dock råda någon oklarhet om vilka förfaranden som omfattas av den föreslagna bestämmelsen.

Även enligt min mening är det påkallat att en straffbestämmelse tas in i rättshjälpslagen till skydd mot förväxling med rättshjälpsverksamheten och mot utnyttjande av den goodwill som är förbunden med denna verksamhet. Enligt den i promemorian förutsatta ordningen skulle rättshjälp lämnas av rättshjälpsmyndigheter. Vid rättshjälpsmyndighet skulle finnas rättshjälpsnämnd och allmän advokatbyrå. Ordet rättshjälp skulle således ingå som ett led i benämningen på det organ som handhar det allmännas rättshjälp, på samma sätt som ordet ingår i namnet på de nuvarande rättshjälpsanstalterna. Enligt det nu föreliggande förslaget skall rättshjälpen handhas av rättshjälpsnämnder. Dessa har emellertid rent administrativa uppgifter. Sådan rådgivnings- och biträdesverksamhet i juridiska ting, som i allmänhet brukar förknippas med begreppet rättshjälp, skall däremot enligt det nya förslaget utföras av jurist vid advokatbyrå — enskild eller allmän — eller av annan som särskilt förordnats därtill av rättshjälpsnämnden. Likställdhet på rättshjälpsområdet skall råda mellan de allmänna och de enskilda advokatbyråerna. Den inom nämnden bedrivna administrativa verksamheten är enligt min mening inte i behov av något speciellt straffrättsligt skydd, utöver det skydd som möjligen kan följa av bestämmelserna i 17 kap. 15 § första stycket brottsbalken om förbud mot föregivande av allmän ställning. Emellertid torde rättshjälpsverksamheten vid advokatbyråerna, allmänna eller enskilda, vara i behov av visst skydd mot förväxling. Även om ordet rättshjälp inte ingår i benämningen på advokatbyrå, torde begreppet rättshjälp i allmänhet komma att förknippas med den verksamhet som skall bedrivas på advokatbyrå. Jag förordar sålunda en bestämmelse som innebär att den som i firma eller annars i yrkesmässig verksamhet som inte är advokatverksamhet uppsåtligen använder benämningen rättshjälp på sätt som är ägnat att leda till att verksamheten förväxlas med den rättshjälpsverksamhet som bedrivs vid advokatbyrå, skall dömas till böter. Bestämmelsen tar liksom motsva-

rande bestämmelse i promemorieförslaget sikte på obehörig användning av begreppet rättshjälp i firma, annonser, cirkulär och på skyltar, brevpapper o. dyl. Benämningar vari ordet rättshjälp ingår torde i de allra flesta fall vara ägnade att leda till förväxling. En följd av den föreslagna bestämmelsen blir att de som driver verksamhet med enligt bestämmelsen otillåtet firmanamn måste ändra sina firmor.

Utöver det skydd som sålunda bör finnas för rättshjälpsverksamheten vid advokatbyråerna i allmänhet är det enligt min mening angeläget att införa en särskild straffbestämmelse till skydd för de allmänna advokatbyråerna. I andra punkten har därför tagits upp en bestämmelse om att straff inträder även för den som uppsåtligen i firma eller annars i yrkesmässig verksamhet obehörigen använder benämningen allmän advokatbyrå eller benämning som kan förväxlas därmed. Bestämmelsen kan bli tillämplig inte bara mot juridiska byråer i allmänhet utan också mot advokat som använder benämning som kan förväxlas med allmän advokatbyrå.

Övergångsbestämmelserna

Som jag anfört i den allmänna motiveringen kommer den närmare tidpunkten för reformens ikraftträdande att anges i propositionen. När den nya lagen träder i kraft skall LFR upphöra att gälla.

Har ansökan om fri rättegång gjorts före den nya lagens ikraftträdande, skall äldre bestämmelser fortfarande tillämpas.

Den föreslagna övergångsregleringen innebär att rättshjälp kan komma i fråga omedelbart vid ikraftträdandet förutsatt att fri rättegång inte redan beviljats eller sedermera beviljas på grund av ansökan som inkommit före ikraftträdandet. Det sagda innebär att ena parten i ett mål vid allmän domstol kan ha fri rättegång medan den andra parten har rättshjälp. Några särskilda komplikationer synes inte behöva uppstå med en sådan ordning.

Rättshjälp kan givetvis inte utgå för tiden före ikraftträdandet, inte heller den form av rättshjälp som enligt förslaget kan lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnden. Kostnader som uppstått före ikraftträdandet skall således inte behandlas som rättshjälpskostnad. I förhållande till motpart får rättshjälpslagens regler tillämpas i fråga om de kostnader som uppstått efter ikraftträdandet.

I det föregående har förutskickats viss ändring i utsökningslagstiftningen. I olika lagar och andra författningar vid sidan av RB och nyssnämnda lagstiftning finns bestämmelser som anknyter till att fri rättegång beviljas. Frågan om ändringar i sådana författningar med anledning av den nya rättshjälpslagstiftningen torde komma att tas upp i samband med att ställning tas till kommande förslag av de sakkunniga för utredning av frågan om rättshjälp i förvaltningsärenden. Bland över-

gångsbestämmelserna till rättshjälpslagen har emellertid tagits upp en föreskrift att bestämmelse i lag eller annan författning som avser fri rättegång i stället skall avse rättshjälp. Bestämmelsen avser endast rättshjälp som beviljats av rättshjälpsnämnden.

19.16.2 *Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken*

8 KAP.

I 8 kap. 5 § finns bestämmelser om skyldighet för advokat att åta sig uppdrag som offentlig försvarare för misstänkt eller biträde åt part som åtnjuter fri rättegång. Förutsättningen är att sådan försvarare eller sådant biträde inte kan erhållas efter frivilligt åtagande och att uppdraget avser domstol i det län där advokaten har sitt kontor.

Bestämmelserna torde redan nu ha ytterst begränsad betydelse. Efter tillkomsten av de allmänna advokatbyråerna synes något behov av bestämmelserna inte föreligga. Det föreslås därför att paragrafen upphävs. Motsvarande bestämmelse i stadgarna för advokatsamfundet bör som en följd härav upphävas.

2 §

I paragrafen regleras förutsättningarna för att bli ledamot av Sveriges advokatsamfund. I tredje stycket anges att lagfaren domare i eller befattningshavare vid allmän domstol eller allmän åklagare eller utmätningsman är obehöriga att vinna inträde i samfundet. Annan anställning i statens eller kommuns tjänst medför ej ovillkorlig obehörighet. Samfundets styrelse kan i detta fall medge undantag.

Det övervägande antalet befattningshavare med juridisk examen vid rättshjälpsanstalterna är f. n. advokater. Detta förutsätts också bli fallet med juristerna vid de allmänna advokatbyråerna. Bestämmelsen i tredje stycket om särskilt medgivande från samfundets styrelse bör emellertid inte gälla för sådan befattningshavare. En regel av denna innebörd har tagits in som en andra punkt i tredje stycket. Den föreslagna bestämmelsen torde föranleda ändring i stadgarna för advokatsamfundet.

17 KAP.

14 §

Enligt den föreslagna rättshjälpslagen kommer beslut om att allmän rättshjälp skall upphöra att fattas av rättshjälpsnämnd. Detsamma gäller beslut om förordnande av biträde enligt den föreslagna lagen. Bestämmelser i dessa frågor finns i 21 och 34 §§ i förslaget till rättshjälpslag.

Med hänsyn till den nya ordningen utgår den bestämmelse i 17 kap. 14 § som avser beslut om att förmån av fri rättegång skall upphöra.

Bestämmelsen i vad den avser utseende av biträde har behållits eftersom den torde avse även annat biträde än biträde enligt LFR (jfr 20 kap. 19 § föräldrabalken och prop. 1924: 53 s. 126 f).

18 KAP.

8 §

Enligt denna paragraf skall ersättning för rättegångskostnad fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud eller biträde, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för att ta tillvara partens rätt. I förarbetena till lagrummet anges att rättegångskostnad i första hand är sådan kostnad som har uppkommit under själva rättegången. Hänsyn skall emellertid även tas till kostnad som har varit erforderlig för ett ändamålsenligt förberedande av partens talan, såsom kostnad för anskaffande av bevisning och för säkerställande av partens anspråk genom kvarstad eller skingringsförbud. Till rättegångens förberedande torde även böra hänföras förhandling mellan parterna utom rätta, i den mån förhandlingen haft till syfte att klarlägga tvisteläget eller eljest säkerställa ett ändamålsenligt genomförande av rättegången. Också kostnad för åtgärd som har företagits i syfte att förebygga rättegång, t. ex. försök till förlikning, torde vara ersättningsgill. Ersättning kan dock endast utgå i den mån åtgärden har betydelse för rättegångens förberedande och talans utförande i denna, t. ex. genom att parternas ståndpunkter preciseras.

Frågan om betydelsen av förlikningsarbete som har utförts före rättegångens inledande har berörts i ett par rättsfall vilka gällt ersättning till biträde enligt LFR. I ett av dessa avgöranden (NJA 1949 s. 580) tillerkändes biträdet ersättning för förlikningsarbete som visserligen låg utom ramen för parternas yrkanden i målet men som ansågs ha omedelbart samband med och betydelse för rättegången. I ett annat rättsfall (NJA 1954 s. 468) tillerkändes biträde ersättning för omfattande arbete före rättegången för att åstadkomma förlikning i vissa vårdnads- och underhållsfrågor i mål om hemskillnad. Också i detta fall motiverades beslutet med arbetets samband med och betydelse för utförandet av partens talan i målet.

Det finns enligt min mening skäl att överväga om inte förlikningsarbete i högre grad än vad som synes ha förutsatts vid RB:s tillkomst bör kunna beaktas som arbete med rättegångens förberedande. Genom en sådan ordning stimuleras tvistande parter att söka bilägga sina meningsskiljaktigheter utan att tillgripa ett ofta dyrbart och tidsödande rättegångsförfarande. Detta är uppenbarligen önskvärt såväl från allmän synpunkt som av hänsyn till de enskilda parterna. Mot den här förordade ordningen kan visserligen invändas att parterna uppmuntras att förhala en process genom alltför vidlyftiga förlikningsförhandlingar samt att

domstolen vid sin prövning av kostnadsyrkandena kan få svårigheter att kontrollera anspråk på ersättning för arbete utom rätta. De angivna betänkligheterna är dock enligt min mening inte alltför tungt vägande. Bestämmelsen att en kostnad för att vara ersättningsgill skall vara skäligen påkallad för tillvaratagandet av partens rätt torde utgöra ett tillräckligt remedium mot ersättning för onödigt förlikningsarbete. När det gäller domstolens kontrollmöjligheter måste vidare beaktas att den som begär ersättning för kostnad också har att visa fog för yrkandet. Man torde kunna utgå från att motparten inte försummar att påtala att kostnadsyrkandet avser irrelevant eller eljest onödigt arbete.

I enlighet med det anförda har föreslagits det tillägget till 18 kap. 8 § RB att som åtgärd för rättegångens förberedande anses förhandling angående fråga, som har direkt samband med tvisten. Förhandling som syftar till uppgörelse mellan parterna får i regel anses ha direkt samband med tvisten. Det är således inte nödvändigt att förhandlingen leder till klargörande av parternas ståndpunkter eller eljest har större betydelse såsom förarbete för själva rättegången. Också förhandling angående fråga som inte omedelbart omfattas av yrkandena i målet kan ha direkt samband med tvisten. Sådan förhandling kan ofta leda till en begränsning av tvisteföremålets omfattning. Av kravet på direkt samband med tvisten följer dock att det spörsmål som behandlas vid förhandlingen måste hänga nära samman med de frågor som själva tvistemålet gäller. Det förhållandet att vissa förhandlingar sålunda kan vara att betrakta som åtgärder för förberedande av rättegång behöver naturligtvis inte innebära att den tappande parten alltid skall åläggas att ersätta den vinnande kostnaden för förhandlingsarbetet. Kostnaden skall vara skäligen påkallad för att ta tillvara partens rätt. Vidare äger bestämmelserna i 18 kap. RB om kvittning och jämkning av kostnadsersättning samt om påföljd för försumlig processföring tillämpning också när det gäller sådana utomrättsliga åtgärder som här avses.

Den föreslagna ordningen erbjuder ytterligare en fördel när det gäller rättshjälp. Enligt den föreslagna rättshjälpslagen kan rättshjälp utgå för såväl processuellt som utomprocessuellt biträde. Ersättning för den processuella rättshjälpen skall emellertid bestämmas av domstolen medan ersättning i övrigt fastställs av rättshjälpsnämnden. Den nu föreslagna ordningen innebär att frågan om ersättning för rättshjälp i ett och samma ärende i görligaste mån bedöms samlat av en myndighet.

13 §

I paragrafens första stycke behandlas regleringen mellan parterna av vissa rättegångskostnadsfrågor. I andra stycket ges f. n. en hänvisning till LFR i fråga om skyldigheten att till statsverket återbetala kostnad som har utgått av allmänna medel med anledning av att part haft fri rättegång. Enligt förslaget till rättshjälpslag skall parts förmåga att bidra till

kostnaderna för rättshjälpen enbart tas i anspråk genom kostnadsbidrag. Någon återbetalningsskyldighet skall sålunda inte förekomma. Däremot skall enligt 31 § första stycket förslaget till rättshjälpslag bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad ha tillämpning i fråga om kostnaderna för rättshjälpen. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådan kostnad skall åläggas att utge ersättningen till statsverket. I 31 § andra stycket har tagits in en specialregel för vissa mål. Beträffande bestämmelsernas närmare innehåll hänvisas till vad som anförts i anslutning till 31 § rättshjälpslagen. Bestämmelsen i 18 kap. 13 § andra stycket RB har i enlighet med det anförda ändrats till att avse rättshjälpslagen.

21 KAP.

5 §

I fråga om ändringarna i denna paragraf hänvisas till den allmänna motiveringen.

10 §

Beträffande de föreslagna ändringarna i denna paragraf hänvisas till den allmänna motiveringen och till vad som har anförts i anslutning till 22 § förslaget till rättshjälpslag.

23 KAP.

13 och 15 §§

Ersättning för utredningskostnader under förundersökning utgår inte enligt rättshjälpslagen.

Under förundersökningen kan vittnesförhör hållas eller annan bevisupptagning äga rum inför rätten enligt 23 kap. 13 och 15 §§. Detta kan ske bl. a. i fall då någon som, om åtal väcks, är skyldig att vittna, vägrar att yttra sig. Det kan också ske om det föreligger fara för att bevis som skall åberopas vid huvudförhandlingen går förlorat dessförinnan.

I fråga om kostnaden för bevisupptagningen gäller vanliga regler. Om bevisupptagningen begärs av förundersökningsledaren, vilket är en förutsättning för att vittnesförhör skall äga rum enligt 13 §, utgår kostnaden av allmänna medel. Detsamma gäller om den begärs av misstänkt med fri rättegång. Annan misstänkt får betala kostnaden själv i samma utsträckning som gäller i fråga om bevisning som han åberopar i ett mål. Har kostnaden för bevisupptagningen utgått av allmänna medel, kan återbetalningsskyldighet förekomma enligt 31 kap. 1 § RB eller 13 § LFR.

I enlighet med vad som föreslagits i promemorian skall kostnaden för bevisupptagningen enligt departementsförslaget alltid utgå av all-

männa medel. En särskild regel härom har tagits upp i 15 §. Enligt 13 § utgår som nämnts kostnaden redan nu alltid av allmänna medel.

F. n. innefattar förmånen av fri rättegång möjlighet för den misstänkte att få ersättning av allmänna medel för sin inställelse vid bevisupptagning enligt 13 och 15 §§. Enligt förslaget till rättshjälpslag skall rättshjälp i annan form än offentlig försvarare inte utgå under förundersökning. I 13 och 15 §§ har tagits upp bestämmelser enligt vilka kostnad för den misstänktes inställelse vid bevisupptagningen alltid skall utgå av allmänna medel. Ersättning skall utgå enligt samma normer som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.

30 KAP.

12 §

I paragrafen finns för brottmålens del bestämmelser om verkställighet av dom eller beslut som inte har vunnit laga kraft. Bland de i första stycket upptagna besluten som genast går i verkställighet nämns beslut genom vilket rätten har bestämt att förmånen av fri rättegång skall upphöra eller till biträde utsett annan än part föreslagit. Som har nämnts i anslutning till 36 § i förslaget till rättshjälpslag finns ingen bestämmelse om att rättshjälp åt misstänkt i brottmål skall kunna upphöra. Med anledning därav föreslås att detta slags beslut skall utgå ur uppräkningen i 30 kap. 12 § RB. Detsamma gäller beslut om förordnande av biträde.

31 KAP.

1 §

Frågan om återbetalningsskyldighet för tilltalad i brottmål har utförligt behandlats i den allmänna motiveringen. Därvid har även nämnts att samma reglering av återbetalningsskyldigheten bör gälla oavsett om det gäller tilltalad med eller utan rättshjälp. Den föreslagna samordningen innebär att kostnad som i mål om allmänt åtal har utgått av allmänna medel behandlas lika, vare sig kostnaden utgått enligt RB eller enligt den föreslagna rättshjälpslagen. Frikänns tilltalad som åtnjutit rättshjälp, skall kostnaden för rättshjälpen liksom t. ex. kostnaden för åklagarens bevisning i princip stanna på statsverket. Döms han däremot kan han förpliktas att betala både rättshjälpskostnaden och annan kostnad, som utgått av allmänna medel. I 38 § förslaget till rättshjälpslag hänvisas till RB i fråga om skyldighet för tilltalad i brottmål att till statsverket återgälda kostnaden för rättshjälp.

Som sista punkt i första stycket har tagits upp den i den allmänna motiveringen berörda anknytningen av återbetalningsskyldigheten till maximibeloppet enligt förslaget till rättshjälpslag. I första stycket har

också företagits en redaktionell ändring som sammanhänger med ändringen i 21 kap. 10 §.

Inom den angivna ramen har, som nämnts i den allmänna motiveringen, möjligheten till jämkning vidgats. Jämkningsregeln har tagits upp som ett andra stycke i paragrafen. Det nuvarande andra stycket har fått utgå. Någon ändring i sak beträffande där angivna kategorier är emellertid inte avsedd.

2 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om frikänd tilltalads rättegångskostnad. Även denna fråga har behandlats utförligt i den allmänna motiveringen.

I första stycket har tagits upp de kostnader som skall kunna utgå när den tilltalade frikänns, förutsatt att kostnaden varit skäligen påkallad för att tillvarata hans rätt. Det är här fråga om kostnad för försvarare, vittne eller för annan bevisning samt för delgivning och för utskrift av protokoll m. m. Bestämmelsen om rätt till ersättning för kostnad för utskrift av dom har utgått. Frihet från avgift för dom föreligger numera enligt 8 § 11) i expeditionskungörelsen (1964: 618). Ersättning skall enligt första stycket också kunna utgå för den kostnad den frikände haft för sin inställelse. Enligt andra stycket skall ersättning utgå i enlighet med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp. Ersättningen skall med tillämpning av 9 § andra stycket 3 och 37 § förslaget till rättshjälpslag avse resa och uppehälle för parten samt i förekommande fall för ställföreträdare eller vårdare eller annan som han behöver anlita för inställelsen. Enligt 26 § i lagen skall ersättning utgå enligt bestämmelser som Kungl. Maj:t meddelar. Genom denna reglering åstadkoms att frikänd tilltalad befrias från att bära kostnaden för inställelsen i lika mån, vare sig han har rättshjälp eller ej.

Tredje stycket motsvarar sista punkten i paragrafen i dess nuvarande lydelse. Om åtal avvisas eller avskrivs, har den tilltalade rätt till ersätt ning för de kostnader som avses i första stycket, om det finns skäl för detta. Frågan om ersättning skall utgå får bestämmas efter de grunder som angetts i första stycket.

9 §

Enligt första stycket skall yrkande om rättegångskostnad framställas innan handläggningen avslutas. Även åklagare skall inom samma tid ange de kostnader som han vill att den tilltalade skall återbetala till statsverket. Rätten skall emellertid oberoende av yrkande pröva bl. a. om kostnad som enligt dess beslut skall utgå av allmänna medel skall återbetalas av den tilltalade eller annan.

Som förut har nämnts har tilltalad rätt att utan avgift utfå dom eller slutligt beslut i brottmål. Kostnad härför har därför inte tagits upp i

2 §. I nu förevarande paragrafs första stycke har som en följd härav regeln att sådan kostnad skall ersättas utan yrkande fått utgå.

I paragrafens sista stycke finns f. n. en hänvisning till LFR i fråga om återgäldande av kostnad som har utgått av allmänna medel i anledning av att den tilltalade haft fri rättegång. Hänvisningen avser 6 och 13 §§ LFR. Som förut framhållits skall återbetalningsfrågan regleras slutgiltigt i 31 kap. 1 §, oavsett om tilltalad har rättshjälp eller inte. Det nuvarande fjärde stycket har därför fått utgå.

11 §

Enligt första stycket i denna paragraf skall beträffande rättegångskostnad i mål om enskilt åtal bestämmelserna i 18 kap. gälla i tillämpliga delar. Hänvisningen till 18 kap. innebär att kostnadsfördelningen väsentligen bestäms av målets utgång. I fråga om skyldighet för part att ersätta statsverket kostnad för offentlig försvarare och rättshjälp enligt 36 § rättshjälpslagen skall 18 kap. 13 § i princip tillämpas. Som framhållits i den allmänna motiveringen skall kostnadsbidrag inte utgå vid rättshjälp åt misstänkt i brottmål. I gengäld skall den misstänktes betalningsförmåga kunna tas i anspråk om han döms för brottet.

I andra stycket ges särskilda regler om den misstänktes ersättningsskyldighet i fråga om kostnaden för offentlig försvarare eller annan rättshjälp som den misstänkte åtnjutit. Sådan ersättning ersätts enligt samma grunder som enligt 31 kap. 1 § i dess nya lydelse gäller för misstänkt i mål om allmänt åtal. Något skäl att i detta hänseende behandla misstänkta i mål om allmänt åtal och enskilt åtal olika torde inte föreligga.

Det nuvarande andra stycket har i förslaget tagits in som ett tredje stycke i paragrafen.

33 KAP.

5 §

I denna paragraf har endast företagits en redaktionell ändring.

49 KAP.

4 §

I första stycket finns bestämmelser om i vilka fall talan mot underrätts beslut under rättegången skall föras särskilt. Under punkt 7 nämns beslut varigenom rätten har avslagit begäran om fri rättegång eller om ersättning eller förskott till part, som åtnjuter sådan förmån, eller förordnat, att förmån av fri rättegång skall upphöra, eller avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till biträde eller försvarare förordnat annan, än part föreslagit. Allmän rättshjälp skall enligt departements-

förslaget beslutas av rättshjälpsnämnd, medan rättshjälp åt misstänkt i brottmål skall handhas av rätten. Som framhållits förut finns inte någon bestämmelse om rättshjälpens upphörande när det gäller misstänkt i brottmål. Paragrafen har ändrats i enlighet härmed. Ändringarna återverkar på grund av hänvisning på innehållet i 54 kap. 3 och 8 §§.

7 §

Angående skälet till ändringen i denna paragraf hänvisas till vad som har anförts i anslutning till 4 §.

Övergångsbestämmelserna

I överensstämmelse med den övergångsreglering som har föreslagits i fråga om rättshjälpslagen föreslås att äldre bestämmelser skall gälla om fri rättegång beviljats på grund av ansökan som gjorts före nya lagens ikraftträdande. Denna reglering får betydelse i fråga om de bestämmelser i RB som anknyter till LFR. I övrigt är de nya bestämmelserna tillämpliga omedelbart vid ikraftträdandet.

19.16.3 *Förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken*

Som jag har nämnt i den allmänna motiveringen föreslås ändrade behörighetsvillkor för offentlig försvarare. Denna fråga regleras i 21 kap. 5 § RB. Med de nya bestämmelserna blir 27 § RP obehövlig. Det föreslås därför att paragrafen upphävs.

Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande över förslagen till

1) *rättshjälpslag*

2) *lag om ändring i rättegångsbalken*

3) *lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken* inhämtas genom utdrag av protokollet.

Vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:

Britta Gyllensten

Bilaga 1

Promemorieförslaget

Förslag till

Rättshjälpslag

Inledande bestämmelser

1 §

Rättshjälp enligt denna lag handhaves av rättshjälpsmyndigheter. Vid rättshjälpsmyndighet finnes rättshjälpsnämnd och allmän advokatbyrå.

Rättshjälpsmyndighet skall finnas i varje län. Konungen kan dock bestämma att annat område än län skall utgöra verksamhetsområde för rättshjälpsmyndighet.

2 §

Rättshjälpsnämnd består av ordförande, som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv, samt två andra ledamöter som skall vara myndiga svenska medborgare och bosatta inom nämndens verksamhetsområde. För ledamot skall finnas ersättare.

Konungen förordnar ordförande i rättshjälpsnämnd samt ersättare för ordföranden. Övriga ledamöter och ersättare för dem utses av den i 3 § angivna centralmyndigheten efter förslag av landstinget i det län där rättshjälpsnämnden har sitt huvudsakliga verksamhetsområde. Utgöres det huvudsakliga verksamhetsområdet av kommun, som inte tillhör landstingskommun, skall förslag lämnas av fullmäktige i kommunen.

3 §

Rättshjälpsmyndighet står under tillsyn av en centralmyndighet. Centralmyndighet är den myndighet som Konungen bestämmer.

Rättshjälp i allmänhet

Tillämpningsområdet

4 §

Rättshjälp åt annan än misstänkt i brottmål (rättshjälp i allmänhet) får beviljas i fråga om varje rättslig angelägenhet där behov av rättshjälp föreligger. Rättshjälp får icke beviljas

1. svensk medborgare som ej är bosatt här i riket i fråga om angelägenhet som saknar anknytning här i riket,
2. utlänning som ej är bosatt här i riket och ej heller annan utlänning i fråga om angelägenhet utan anknytning här i riket,
3. annan juridisk person än dödsbo eller ideell förening,
4. näringsidkare i fråga om angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet, om det icke med hänsyn till sökandens eko-

nomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet föreligger synnerliga skäl för rättshjälp,

5. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad,

6. i fråga om anspråk som överlåtits till den som söker rättshjälp och överlåtelsen kan antagas ha ägt rum i syfte att vinna fördel vid prövning av ansökan om rättshjälp,

7. i fråga om upprättande av självdeklaration.

Förmånerna

5 §

Vid rättshjälp får ersättning av allmänna medel utgå i fråga om kostnad för

1. biträde som förordnats enligt 18 §,

2. utredning i angelägenhet som kan komma under allmän domstols, krigsrätts, vattendomstols, expropriationsdomstols, arbetsdomstolens eller skiljemäns prövning och ej är förvaltningsärende eller av beskaffenhet att kunna komma under förvaltningsmyndighets prövning, om annat ej följer av 24 och 25 §§,

3. resa och uppehälle för den som har rättshjälp, hans ställföreträdare eller vårdare i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts,

4. avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) utgår för ansökan och expedition vid domstol, dock ej för avgift för sådan rättens expedition, som utfärdas endast på särskild begäran och som ej utgöres av lagakraftbevis, om icke expeditionen begäres innan tiden för fullföljd av talan utgått,

5. delgivning,

6. kungörelse i mål eller ärende vid domstol. Skall säkerhet ställas för att få till stånd eller hindra kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning enligt bestämmelserna i rättegångsbalken eller utsökningslagen (1877: 31 s. 1) eller verkställighet enligt bestämmelserna i sistnämnda lag, får ansvarsförbindelse för staten utställas.

Bestämmelserna i första stycket 3 äger motsvarande tillämpning i fråga om kostnad för inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap.

Den som åtnjuter rättshjälp är befriad från skyldighet att gottgöra statsverket ersättning till tolk och stenograf, ersättning som utgått enligt 4 § lagen (1958: 642) angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap eller kostnad som enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag utgått av allmänna medel för bevisning som rätten självmant föranstaltat om.

Rättshjälpsavgift

6 §

Den som beviljas rättshjälp skall erlägga rättshjälpsavgift.

Avgift får ej utgå med högre belopp än som motsvarar rättshjälpsmyndighetens kostnad för rättshjälpen. Lägsta rättshjälpsavgift är dock, om annat ej följer av 7 § första stycket, 12 § andra stycket och 14 § första stycket, 50 kronor.

7 §

Är sökanden ej juridisk person och överstiger inkomsten ej ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger det vid årets ingång gällande basbeloppet enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring (basbeloppet), utgår rättshjälpsavgiften med 50 kronor. Avgiften får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger.

Överstiger inkomsten det gränsbelopp som anges i första stycket och är kostnaden för rättshjälpen högre än ett maximibelopp, beräknat på sätt nedan anges, motsvarar rättshjälpsavgiften maximibeloppet. Maximibeloppet utgör

en tjugondel av den del av sökandens inkomst som överstiger ett gränsbelopp som motsvarar tre men ej fem gånger basbeloppet,

en femtondel av den del av inkomsten som överstiger ett gränsbelopp som motsvarar fem men ej sex gånger basbeloppet,

en tiondel av den del av inkomsten som överstiger ett gränsbelopp som motsvarar sex men ej sju gånger basbeloppet,

hälften av den inkomst som överstiger ett gränsbelopp som motsvarar sju men ej åtta gånger basbeloppet.

Överstiger inkomsten åtta gånger basbeloppet, skall avgift utgå med belopp som motsvarar rättshjälpsmyndighetens kostnad för rättshjälpen.

Bidrar sökanden i väsentlig omfattning till annans underhåll, skall gränsbelopp som anges i första—tredje stycket ökas med ett belopp som motsvarar en tredjedel av basbeloppet för var och en mot vilken sådan underhållsskyldighet fullgöres.

Vid tillämpning av andra stycket skall maximibeloppet jämnas till närmast lägre fulla tiotal kronor.

8 §

Inkomsten enligt 7 § utgöres av sökandens beräknade årsinkomst vid tidpunkten för ansökan.

Är sökandens betalningsförmåga vid tidpunkten för ansökan väsentligt ökad på grund av förmögenhet eller annan särskild omständighet eller är hans betalningsförmåga väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall sådan omständighet beaktas i skälig utsträckning vid bestämmande av årsinkomsten.

9 §

Är sökanden dödsbo och överstiger kostnaden för rättshjälpen ett maximibelopp som med hänsyn till dödsboets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden är skäligt, motsvarar rättshjälpsavgiften detta maximibelopp. Om behållningen i boet och delägarnas ekonomiska förhållanden föranleder det, skall avgift utgå med belopp som motsvarar rättshjälpsmyndighetens kostnad för rättshjälpen.

Avlider den som har rättshjälp, åtnjuter dödsboet rättshjälp på samma villkor.

10 §

Har den som beviljats rättshjälp eller ställföreträdare för honom genom försummelse föranlett särskilda kostnader för rättshjälpen, skall skälig hänsyn tagas till detta vid rättshjälpsavgiftens fastställande.

11 §

Undergår inkomst eller förhållande som avses i 7 § fjärde stycket, 8 eller 9 § väsentlig förändring, innan ärendet avslutats, skall vid rättshjälpsavgiftens bestämmande skälig hänsyn tagas till förändringen.

Första stycket äger motsvarande tillämpning om den som beviljats rättshjälp till följd av rättshjälpen tillförs tillgång av betydelse.

12 §

För ideell förening utgår avgift med belopp som motsvarar rättshjälpsmyndighetens kostnad för rättshjälpen.

Utan hinder av 6—11 §§ får Konungen i fråga om ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet förordna att rättshjälpsavgift skall utgå med belopp som motsvarar rättshjälpsmyndighetens kostnad för rättshjälpen. Avgiften får dock för sökande som avses i 7 § första stycket nedsättas eller efterges om särskilda skäl föreligger.

13 §

Kostnaden för rättshjälpen utgöres av sammanlagda beloppet av

1. rättshjälpsmyndighetens utlägg för rättshjälpen,
2. allmänna advokatbyråns kostnad för biträde,
3. rättshjälpsmyndighetens kostnad för rättshjälpens handhavande och
4. sådan statsverkets kostnad som avses i 5 § fjärde stycket.

Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, centralmyndigheten får meddela föreskrifter att tillämpas vid fastställande av kostnad enligt första stycket 2 och 3.

14 §

Utan hinder av 6—13 §§ utgör avgift för kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd (konsultation) 50 kronor. Konsultationsavgiften får nedsättas eller helt efterges, om särskilda skäl föreligger.

Konsultationsavgift skall avräknas på fastställd rättshjälpsavgift enligt 6—13 §§.

15 §

När rättshjälp beviljas, skall rättshjälpsmyndigheten i förekommande fall fastställa dels maximibeloppet för rättshjälpsavgiften, dels det belopp som avgiften kan beräknas uppgå till (preliminär rättshjälpsavgift).

Rättshjälpsmyndigheten får, om särskilda skäl föreligger, meddela anstånd med betalning helt eller delvis av preliminär rättshjälpsavgift.

Visar det sig sedan preliminär rättshjälpsavgift fastställts att rättshjälpskostnaden och till följd därav rättshjälpsavgiften kan beräknas bli avsevärt högre än som förut antagits, skall rättshjälpsmyndigheten fastställa ytterligare preliminär avgift (tilläggsavgift) samt den tid inom vilken denna avgift skall ha erlagts.

16 §

Sedan ärende om rättshjälp avslutats, skall rättshjälpsmyndigheten fastställa slutlig rättshjälpsavgift, jämnad till närmast lägre fulla tiotal kronor. Beslutet skall i förekommande fall innehålla uppgift om vad som återstår att erlägga i avgift.

Överstiger erlagd preliminär rättshjälpsavgift jämte i förekommande fall tilläggsavgift den slutliga avgiften, skall mellanskillnaden utbetalas till den som erhållit rättshjälp.

17 §

Ersättning som motpart eller annan betalat till statsverket för dess kostnader för rättshjälp, skall utgivas till den som erhållit rättshjälp i den mån ersättningen överstiger kostnaderna med avdrag för erlagd rättshjälpsavgift.

Biträde

18 §

Om den som har rättshjälp ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller i övrigt lämnar honom bistånd kan behörigen tillvarataga sin rätt, skall biträde förordnas åt honom.

Biträde förordnas av rättshjälpsmyndigheten. Till biträde får förordnas befattningshavare vid allmän advokatbyrå eller annan som är lämplig för uppdraget.

Har sökanden själv till biträde föreslagit någon som är lämplig för uppdraget, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat.

19 §

Har i angelägenhet där parter står mot varandra befattningshavare vid allmän advokatbyrå förordnats till biträde för ena parten, får ej till biträde för motparten förordnas befattningshavare vid samma byrå.

20 §

Förordnande som biträde får återkallas, om skäl föreligger till det.

Biträde får ej sätta annan i sitt ställe utan rättshjälpsmyndighetens medgivande.

21 §

Biträde som ej är befattningshavare vid allmän advokatbyrå har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. I avräkning på ersättningen får förskott utgivas.

Ersättning till biträde bestämmes av rättshjälpsmyndigheten.

Till ledning för bestämmande av ersättningen skall finnas taxa, som fastställes av Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, centralmyndigheten.

Har biträde genom försummelse föranlett att kostnaden för rättshjälpen blivit större än den bort bli, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande.

22 §

Befattningshavare vid allmän advokatbyrå eller privatpraktiserande advokat får lämna konsultation utan att ha erhållit biträdesförordnande. Detsamma gäller annan som av rättshjälpsmyndighet förklarats behörig att lämna konsultation.

Ersättning för konsultation utgår med 50 kronor.

23 §

Har biträde förbehållit sig ersättning av sin huvudman utöver vad som anges i 21 eller 22 §, är förbehållet utan verkan.

Utredning m. m.

24 §

Kostnad för bevisning i mål eller ärende vid domstol ersättes endast, om kostnaden enligt lag skall utgivas av parten eller av parterna en för båda och båda för en. Kostnad för annan nödvändig utredning skall ersättas av allmänna medel med skäligt belopp.

Ersättning för kostnad som avses i första stycket bestämmes av domstolen.

25 §

I angelägenhet som ej handlägges vid domstol beslutar biträde om utredning. Sådant beslut får meddelas endast om utredningen är skäligen påkallad för att den som har rättshjälp skall kunna tillvarataga sin rätt.

Den som enligt första stycket medverkat vid utredning har rätt till ersättning av allmänna medel för sin medverkan enligt bestämmelser som Konungen meddelar. Ersättningen bestämmes av rättshjälpsmyndigheten.

26 §

Ersättning till den som beviljats rättshjälp eller hans ställföreträdare eller vårdare i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet utgår enligt bestämmelser som Konungen meddelar.

27 §

Ersättning för inställelse i mål eller ärende vid domstol bestämmes av domstolen. Ersättning för inställelse vid annan myndighet bestämmes av denna.

Ansökan om rättshjälp

28 §

Rättshjälp beviljas av rättshjälpsmyndighet på ansökan av den som önskar sådan hjälp.

Konsultation lämnas utan ansökan om rättshjälp.

29 §

Ansökan om rättshjälp upptages av den rättshjälpsmyndighet inom vars område sökanden är bosatt eller, om sökanden är dödsbo, där den avlidne var bosatt. Ansökan av ideell förening upptages av den myndighet inom vars område föreningens styrelse har sitt säte.

Om särskilda skäl föreligger, får ansökningen upptagas av annan rättshjälpsmyndighet än som anges i första stycket.

30 §

Ansökan om rättshjälp skall vara skriftlig samt innehålla de uppgifter som Konungen bestämmer.

Sökes rättshjälp efter konsultation hos annan än befattningshavare vid allmän advokatbyrå, skall den som lämnat konsultationen för rättshjälpsmyndigheten förklara huruvida han tillstyrker eller avstyrker ansökningen.

Rättshjälpens upphörande m. m.

31 §

Förmån vid rättshjälp får ej utgå förrän preliminär rättshjälpsavgift betalats, om ej anstånd med betalning av avgiften erhållits.

Har den som beviljats rättshjälp under längre tid underlåtit att betala preliminär rättshjälpsavgift, skall ärendet om rättshjälp avskrivas.

Har anstånd med betalning av preliminär rättshjälpsavgift erhållits och betalas ej avgiften inom anståndstiden, skall rättshjälpen upphöra om det ej är uppenbart obilligt. Detsamma gäller, om tilläggsavgift ej betalas inom föreskriven tid.

32 §

Utom i fall som avses i 31 § skall beviljad rättshjälp upphöra om

1. den som erhållit rättshjälp uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnad att leda till befrielse från eller för låg slutlig rättshjälpsavgift, eller
2. förhållande som anges i 4 § 5 föreligger.

Första stycket gäller ej om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör.

Rättshjälpsmyndigheten beslutar om rättshjälpens upphörande.

Föreligger fall, som avses i första stycket 1, utan att rättshjälpen skall upphöra, får beslut om rättshjälpsavgift ändras. Detsamma gäller om i annat fall oriktig uppgift lämnats som kan påverka beslut om slutlig rättshjälpsavgift.

Rättshjälp i brottmål

33 §

Offentlig försvarare förordnas av rättshjälpsmyndighet.

Till offentlig försvarare får förordnas advokat, som är lämplig för uppdraget.

Har den misstänkte till offentlig försvarare föreslagit någon som är behörig därtill, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat.

I fråga om offentlig försvarare äger i övrigt 19 §, 20 § andra stycket samt 21 och 23 §§ motsvarande tillämpning.

34 §

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 33 § får beviljas, om den misstänktes beräknade årsinkomst ej överstiger ett belopp som motsvarar tre gånger basbeloppet.

Bidrar sökanden i väsentlig omfattning till annans underhåll, skall gränsbeloppet enligt första stycket ökas med ett belopp som motsvarar

en tredjedel av basbeloppet för var och en mot vilken sådan underhållsskyldighet fullgöres.

Är sökandens betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhet eller annan särskild omständighet, eller är hans betalningsförmåga väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall sådan omständighet beaktas i skälig utsträckning vid prövningen om rättshjälp skall beviljas.

35 §

I fråga om förmåner vid rättshjälp enligt 34 § äger 5 § första stycket 2—4 motsvarande tillämpning.

36 §

I fråga om ersättning för utredning och inställelse vid domstol vid rättshjälp i brottmål enligt 34 § äger 24, 26 och 27 §§ motsvarande tillämpning.

Om skyldighet för misstänkt eller annan att till statsverket återgälda kostnad för rättshjälp gäller särskilda bestämmelser.

37 §

Offentlig försvarare förordnas utan ansökan.

Rättshjälp som avses i 34 § beviljas på ansökan av den misstänkte.

38 §

Ärende om rättshjälp upptages av den rättshjälpsmyndighet inom vars område den domstol där talan skall väckas är belägen. Om särskilda skäl föreligger, får dock ärende om rättshjälp som avses i 34 § tagas upp av annan rättshjälpsmyndighet.

39 §

Ansökan om rättshjälp skall vara skriftlig samt innehålla de uppgifter som Konungen bestämmer. Om särskilda skäl föreligger, får ansökningen vara muntlig.

Gemensamma bestämmelser

40 §

Uppkommer fråga om att vägra rättshjälp, att rättshjälp skall upphöra, att ej förordna biträde, att till biträde eller offentlig försvarare förordna annan än sökanden begärt eller att återkalla förordnande som biträde, skall frågan hänskjutas till rättshjälpsnämnden.

41 §

Mot rättshjälpsmyndighetens beslut i fråga om fastställande av maximibelopp eller slutlig rättshjälpsavgift eller beslut om ersättning till biträde eller offentlig försvarare, om behörighet att lämna konsultation eller om ersättning till den som medverkat vid utredning, föres talan hos centralmyndigheten genom besvär. I övrigt får talan ej föras mot rättshjälpsmyndighetens beslut.

Mot centralmyndighetens beslut om ersättning till biträde eller försvarare föres talan hos Konungen genom besvär. Besvären prövas i statsrådet. I övrigt får talan ej föras mot centralmyndighetens beslut.

42 §

Lagakraftvunnet beslut om slutlig rättshjälpsavgift får verkställas i den ordning som gäller för lagakraftägande dom.

Straffbestämmelse

43 §

Använder någon i yrkesmässig verksamhet uppsåtligen benämningen rättshjälp på sätt som är ägnat att leda till förväxling med den verksamhet som bedrives vid rättshjälpsmyndighet eller utger sig någon i annat fall obehörigen för att lämna rättshjälp enligt denna lag, dömes han till böter.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1972, då lagen (1919: 367) om fri rättegång upphör att gälla.

Äldre bestämmelser skall fortfarande gälla om fri rättegång beviljats på grund av ansökan som inkommit före nya lagens ikraftträdande eller om offentlig försvarare förordnats dessförinnan.

Utan hinder av 33 § andra stycket får vid de domstolar Konungen bestämmer tills vidare och till dess Konungen annat förordnar till offentlig försvarare utses lämplig lagfaren person.

Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom förordnas i fråga om rättegångsbalken

dels att 21 kap. 10 § skall upphöra att gälla,

dels att 8 kap. 2 och 5 §§, 17 kap. 14 §, 18 kap. 13 §, 21 kap. 3—6 §§, 23 kap. 5, 13 och 15 §§, 30 kap. 12 §, 31 kap. 1, 2, 9 och 11 §§, 49 kap. 4 och 7 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i 18 kap. skall införas två nya paragrafer, 16 och 17 §§, av nedan angiven lydelse.

(Nuvarande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
8 KAP.	
2 §	
Till ledamot — — — utöva advokatverksamhet. Ej må — — — — — i konkurstillstånd. Lagfaren domare — — — medgiver undantag.	
	Bestämmelserna i tredje stycket gäller ej befattningshavare vid rättshjälpsmyndighet.
5 §	
Advokat vare skyldig att, om offentlig försvarare för misstänkt eller biträde åt part, som åtnjuter *fri rättegång,* ej kan erhållas efter frivilligt åtagande, vid domstol i det län, inom vilket han har sitt kontor, mottaga förordnande som försvarare eller biträde.	Advokat vare skyldig att, om offentlig försvarare för misstänkt eller biträde åt part, som åtnjuter *rättshjälp,* ej kan erhållas efter frivilligt åtagande, vid domstol i det län, inom vilket han har sitt kontor, mottaga förordnande som försvarare eller biträde.
17 KAP.	
14 §	
Rätten äge — — — — — laga kraft. Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud eller biträde eller ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller	Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud eller biträde eller ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller

(*Nuvarande lydelse*)	(*Föreslagen lydelse*)
intervenient, eller förordnat om någons hållande i häkte eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd *eller bestämt, att förmån av fri rättegång skall upphöra,* eller till biträde utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.	intervenient, eller förordnat om någons hållande i häkte eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd eller till biträde utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild — — — — — den gällande.

18 KAP.

13 §

Skall kostnad för bevisning eller annan åtgärd enligt rättens beslut utgå av allmänna medel eller utgivas av parterna en för båda och båda för en, gälle i fråga om skyldighet att återgälda sådan kostnad vad i detta kapitel stadgas om rättegångskostnad. Skola parterna bära var sin rättegångskostnad, må förordnas, att kostnaden skall fördelas med hälften å vardera. Har av allmänna medel utgått kostnad för parts hämtande till rätten, skall kostnaden återgäldas av parten.	Skall kostnad för bevisning eller annan åtgärd enligt rättens *eller rättshjälpsmyndighetens* beslut utgå av allmänna medel eller utgivas av parterna en för båda och båda för en, gälle i fråga om skyldighet att återgälda sådan kostnad vad i detta kapitel stadgas om rättegångskostnad. Skola parterna bära var sin rättegångskostnad, må förordnas, att kostnaden skall fördelas med hälften å vardera. Har av allmänna medel utgått kostnad för parts hämtande till rätten, skall kostnaden återgäldas av parten.
Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att part åtnjutit fri rättegång, är särskilt stadgat.	

16 §

Har part beviljats rättshjälp, äge bestämmelserna i detta kapitel om parts rättegångskostnad motsvarande tillämpning i fråga om statsverkets kostnader för rättshjälpen, om ej annat är särskilt föreskrivet. Partens rättshjälpsavgift skall därvid ej anses som rättegångskostnad för parten.

(*Nuvarande lydelse*)	(*Föreslagen lydelse*)
	Utan hinder av 13 § gäller att part som åtnjutit rättshjälp icke må förpliktas att gottgöra statsverket kostnad som avses i 5 § fjärde stycket rättshjälpslagen (:).
	17 §
	Då rätten avgör mål i vilket part åtnjutit rättshjälp, meddele rätten samtidigt beslut angående ersättning till statsverket enligt 16 § första stycket.
	Har part eller annan ålagts ersätta statsverkets kostnader för biträde och uppgår statsverkets slutliga kostnader för biträde till lägre belopp än som lagts till grund för kostnadsfördelningen, skall efter anmälan av rättshjälpsmyndigheten kostnadsfördelningen ånyo prövas. Härvid äger 17 kap. 15 § motsvarande tillämpning.

21 KAP.

3 §

Vid sin — — — — — av försvarare.
Försvarare utses — — — motsvarande tillämpning.

Har den misstänkte ej utsett försvarare eller avvisas av honom utsedd försvarare och *finnes* på grund av sakens beskaffenhet eller eljest *hans* rätt icke kunna utan biträde tillvaratagas, skall *offentlig försvarare förordnas* för honom. Är den misstänkte anhållen eller häktad, skall även eljest, om han begär det, offentlig försvarare förordnas.	Har den misstänkte ej utsett försvarare eller avvisas av honom utsedd försvarare och *finner rätten* på grund av sakens beskaffenhet eller eljest *den misstänktes* rätt icke kunna utan biträde tillvaratagas, skall *rätten besluta att offentlig försvarare skall förordnas* för honom. Är den misstänkte anhållen eller häktad, skall även eljest, om han begär det, offentlig försvarare förordnas.

4 §

Offentlig försvarare förordnas av rätten; har rätten skilt saken från sig, äge den, till dess talan av den misstänkte fullföljts eller tiden för sådan talan utgått, *förordna försvarare att biträda honom i högre rätt.*	Har rätten skilt saken från sig, äge den, till dess talan av den misstänkte fullföljts eller tiden för sådan talan utgått, *meddela beslut om försvarare i högre rätt.*

(*Nuvarande lydelse*)	(*Föreslagen lydelse*)
Fråga om förordnande av offentlig försvarare skall upptagas, då framställning därom göres eller rätten eljest finner anledning därtill.	*Fråga som avses i 3 § tredje stycket andra punkten* skall upptagas, då framställning därom göres eller rätten eljest finner anledning därtill.
5 §	
Till offentlig försvarare skall förordnas advokat, som finnes lämplig därtill. Företrädesvis bör anlitas någon, som vid rätten brukas som rättegångsombud.	*Om förordnande av och ersättning till offentlig försvarare är särskilt stadgat.*
Har den misstänkte till offentlig försvarare föreslagit någon, som är behörig därtill, skall han förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleda annat.	
6 §	
Förordnande av — — — synnerlig olägenhet.	
Offentlig försvarare må ej utan rättens medgivande sätta annan i sitt ställe.	
23 KAP.	
5 §	
Skall enligt 21 kap. 3 § offentlig försvarare utses för den misstänkte, åligge undersökningsledaren att göra anmälan därom hos rätten.	Skall enligt 21 kap. 3 § offentlig försvarare utses för den misstänkte, åligge undersökningsledaren att göra anmälan därom hos rätten *eller, i fall som avses i tredje stycket andra punkten, rättshjälpsmyndigheten.*
13 §	
Vägrar någon — — — — — — inför rätten.	
Förhör, som avses i första stycket, må ej äga rum, innan förundersökningen fortskridit så långt, att någon skäligen kan misstänkas för brottet. Om förhöret gälle i tillämpliga delar vad om bevisupptagning utom huvudförhandling är stadgat; den misstänkte skall erhålla tillfälle att närvara vid förhöret.	Förhör, som avses i första stycket, må ej äga rum, innan förundersökningen fortskridit så långt, att någon skäligen kan misstänkas för brottet. Om förhöret gälle i tillämpliga delar vad om bevisupptagning utom huvudförhandling är stadgat; den misstänkte skall erhålla tillfälle att närvara vid förhöret. *Kostnaden för bevisupptagningen skall utgå av allmänna medel.*

(*Nuvarande lydelse*)	(*Föreslagen lydelse*)
15 §	
Är fara, att bevis, som skall åberopas vid huvudförhandlingen, därförinnan går förlorat eller då endast med svårighet kan föras, må på yrkande av undersökningsledaren eller den misstänkte rätten genast upptaga beviset. Om beviset gälle i tillämpliga delar vad om bevis, som upptages utom huvudförhandling, är stadgat.	Är fara, att bevis, som skall åberopas vid huvudförhandlingen, därförinnan går förlorat eller då endast med svårighet kan föras, må på yrkande av undersökningsledaren eller den misstänkte rätten genast upptaga beviset. Om beviset gälle i tillämpliga delar vad om bevis, som upptages utom huvudförhandling, är stadgat. *Kostnaden för bevisupptagningen skall utgå av allmänna medel.*

30 KAP.

12 §	
Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud, biträde eller försvarare eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till *biträde, försvarare,* vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part, eller angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap., *eller bestämt, att förmån av fri rättegång skall upphöra, eller till biträde eller försvarare utsett annan, än part föreslagit.* Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.	Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud, biträde eller försvarare eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part, eller angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.
Är särskild ——————— den gällande.	

31 KAP.

1 §	
Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av all-	Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av all-

(Nuvarande lydelse)	(Föreslagen lydelse)
många medel utgått till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt *i arvode och ersättning* till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. *Står kostnadens belopp icke i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet eller till hans villkor, må ersättningen jämkas efter vad som prövas skäligt.*	många medel utgått till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt *skälig ersättning* till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare.
Eftergives påföljd eller finnes den tilltalade hava begått brottet under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 33 kap. 2 § brottsbalken, eller har han vid domen icke fyllt aderton år, vare han skyldig att ersätta kostnad som nu sagts, om och i den mån det med hänsyn till omständigheterna finnes skäligt.	*Ersättning som avses i första stycket får nedsättas eller helt efterges om skäl härför föreligger med hänsyn till brottets beskaffenhet eller den tilltalades personliga och ekonomiska förhållanden.*
Om det — — — — — — å statsverket.	

2 §

Har åklagare väckt åtal utan sannolika skäl eller förekommer eljest, då den tilltalade frikännes, på grund av omständigheterna i målet synnerlig anledning därtill, äge rätten av allmänna medel tillerkänna honom ersättning för hans kostnad för försvarare, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll, dom eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten. Avvisas eller avskrives åtal, äge den tilltalade, om skäl	*Frikännes tilltalad i mål, vari åklagare för talan, äge rätten tillerkänna honom ersättning av allmänna medel för hans kostnad för vittne eller för annan bevisning under förundersökningen eller i rättegången än sakkunnig samt för delgivning och för utskrift av protokoll eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för att tillvarataga hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten.*
	Ersättning för vittneskostnad skall utgå högst med belopp som gäller för ersättning av allmänna medel åt vittne. Ersättning för tilltalads inställelse skall utgå i enlig-

(*Nuvarande lydelse*)	(*Föreslagen lydelse*)
äro därtill, erhålla ersättning för kostnad *som nu sagts.*	*het med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.* *Har åklagare väckt åtal utan sannolika skäl eller förekommer eljest, i fall som avses i första stycket, på grund av omständigheterna i målet synnerlig anledning därtill, äge rätten av allmänna medel tillerkänna honom ersättning även för hans kostnad för försvarare eller sakkunnig, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för att tillvarataga hans rätt.* Avvisas eller avskrives åtal, äge den tilltalade, om skäl äro därtill, erhålla ersättning för kostnad *enligt första och tredje styckena.*
9 §	
Vill åklagaren, att den tilltalade skall förpliktas att ersätta rättegångskostnad, eller vill den tilltalade erhålla ersättning för sådan kostnad, skall han, innan handläggningen avslutas, framställa yrkande därom och uppgiva, vari kostnaden består. Gör han det ej, äge han ej därefter tala å den kostnad, som uppkommit vid samma rätt; *dock må den tilltalade, även om yrkande ej framställts, erhålla ersättning för utskrift av rättens dom eller slutliga beslut.* Rätten pröve självmant, huruvida kostnad, som enligt rättens beslut skall utgå av allmänna medel, skall återgäldas av den tilltalade eller annan eller den skall stanna å statsverket. Fråga, som avses i 3 §, pröve rätten ock självmant.	Vill åklagaren, att den tilltalade skall förpliktas att ersätta rättegångskostnad, eller vill den tilltalade erhålla ersättning för sådan kostnad, skall han, innan handläggningen avslutas, framställa yrkande därom och uppgiva, vari kostnaden består. Gör han det ej, äge han ej därefter tala å den kostnad, som uppkommit vid samma rätt. Rätten pröve självmant, huruvida kostnad, som enligt rättens *eller rättshjälpsmyndighets* beslut *utgått eller* skall utgå av allmänna medel, skall återgäldas av den tilltalade eller annan eller den skall stanna å statsverket. Fråga som avses i 3 §, pröve rätten ock självmant.
Då rätten — — — angående rättegångskostnaden.	
Har förundersökning — — — hos rätten.	
Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att den tilltalade åtnjutit fri rättegång, är särskilt stadgat.	*Har den tilltalade eller annan ålagts återgälda statsverkets kostnader för offentlig försvarare och uppgår statsverkets kostnader för offentlig försvarare till lägre belopp än som lagts till grund för beslutet om återbetalning, skall efter anmälan av rättshjälpsmyn-*

(*Nuvarande lydelse*)	(*Föreslagen lydelse*)
	digheten frågan om återgäldande av statsverkets kostnader ånyo prövas. Härvid äger 30 kap. 13 § motsvarande tillämpning.
11 §	
Om rättegångskostnad — — — är stadgat.	
	Skall den misstänkte ersätta statsverket kostnad för offentlig försvarare eller för rättshjälp enligt 34 § rättshjälpslagen (:), äge 1 § andra stycket detta kapitel motsvarande tillämpning.
I fråga — — — — — — är stadgat.	
49 KAP.	
4 §	
Talan mot — — — — — vållad kostnad;	
5. utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, *försvarare,* vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient;	5. utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient;
6. utlåtit sig i tvistemål angående kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller i brottmål angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap.; eller	6. utlåtit sig i tvistemål angående kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller i brottmål angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap.; eller
7. avslagit begäran om *fri rättegång eller om* ersättning eller förskott till part, som åtnjuter *sådan förmån, eller förordnat, att förmån av fri rättegång skall upphöra,* eller avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till *sådant uppdrag* förordnat annan, än part föreslagit.	7. avslagit begäran om ersättning eller förskott till part, som åtnjuter *rättshjälp,* eller avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till *biträde* förordnat annan, än part föreslagit.
Särskild talan — — — rätteligen gjorts.	
7 §	
Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd *eller bifallit*	Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd, skall vid un-

(Nuvarande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
begäran om fri rättegång, skall vid underrättens beslut förbliva.	derrättens beslut förbliva.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1972. Äldre bestämmelser skall dock fortfarande gälla om fri rättegång beviljats på grund av ansökan som inkommit före nya lagens ikraftträdande eller om offentlig försvarare förordnats dessförinnan.

Förslag till

Lag om ändring i giftermålsbalken

Härigenom förordnas i fråga om 15 kap. giftermålsbalken att i kapitlet skall införas en ny paragraf, 33 §, av nedan angiven lydelse.

15 KAP.

33 §

Vinna makar efter gemensam ansökan boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit rättshjälp, skall rätten, om det icke med hänsyn till omständigheterna finnes obilligt, ålägga andra maken att ersätta statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1972. Den skall dock ej gälla om fri rättegång beviljats på grund av ansökan som inkommit före lagens ikraftträdande.

Bilaga 2
Det remitterade förslaget

Förslag till
Rättshjälpslag

Inledande bestämmelser

1 §
Rättshjälp enligt denna lag utgår såsom *allmän rättshjälp* (6—34 §§), *rättshjälp åt misstänkt i brottmål* (35—40 §§) och *konsultation* (41—43 §§).

2 §
Biträde i rättsliga angelägenheter enligt denna lag lämnas av allmän advokatbyrå, enskilt verksam advokat eller, i fall som anges i lagen, av annan.
Konungen bestämmer verksamhetsområde för allmän advokatbyrå. Chef för allmän advokatbyrå skall vara advokat.

3 §
För handläggning av ärenden om rättshjälp finns rättshjälpsnämnder. Verksamhetsområde för rättshjälpsnämnd bestämmes av Konungen.
Rättshjälpsnämnd står under tillsyn av en centralmyndighet. Centralmyndighet är den myndighet som Konungen bestämmer.

4 §
Rättshjälpsnämnd består av ordförande, som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv, samt fyra andra ledamöter. Av dessa skall två vara inom nämndens verksamhetsområde verksamma advokater, varav en skall vara anställd på allmän advokatbyrå och en enskilt verksam advokat. De två andra ledamöterna skall vara myndiga svenska medborgare och bosatta inom nämndens verksamhetsområde.
Ordförande i rättshjälpsnämnd förordnas av Konungen. Övriga ledamöter utses av centralmyndigheten. Den ledamot som skall vara enskilt verksam advokat utses efter förslag av Sveriges advokatsamfund. De två ledamöter utöver ordföranden som ej skall vara advokater, utses efter förslag av landstinget i det eller de län där rättshjälpsnämnden har sitt verksamhetsområde. Ingår i verksamhetsområdet kommun, som ej tillhör landstingskommun, lämnas förslag även av fullmäktige i kommunen.
För ledamot skall finnas ersättare. Bestämmelserna om ledamot äger motsvarande tillämpning på ersättare.

5 §

Finner ordföranden att ärende är av sådan beskaffenhet att deltagande av de båda ledamöter som skall vara advokater ej är påkallat, är rättshjälpsnämnden beslutför om ordföranden och de två ledamöter som ej är advokater deltager i handläggningen. I annat ärende är nämnden beslutför endast om samtliga ledamöter deltager.

Rättegångsbalkens regler om omröstning i domstol med endast lagfarna ledamöter äger motsvarande tillämpning på avgörande av rättshjälpsnämnd. Ordföranden skall dock säga sin mening först.

I den utsträckning Konungen bestämmer får tjänsteman vid rättshjälpsnämnden på nämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende. Sådan tjänsteman skall vara lagfaren och ha erfarenhet av domstols- eller advokatverksamhet.

Allmän rättshjälp

Tillämpningsområdet

6 §

Allmän rättshjälp får lämnas fysisk person i fråga om varje rättslig angelägenhet där behov av bistånd föreligger, om den rättssökandes beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar åtta gånger basbeloppet enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring för oktober året innan rättshjälp begäres.

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränsbeloppet enligt första stycket med ett belopp som motsvarar hälften av basbeloppet för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrager.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhet eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall detta beaktas efter vad som är skäligt vid beräkningen av den rättssökandes årsinkomst.

7 §

Dödsbo får lämnas allmän rättshjälp i fråga om varje rättslig angelägenhet där behov av bistånd föreligger, om det med hänsyn till dödsboets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden är skäligt.

Avlider den som har allmän rättshjälp, utgår därefter rättshjälpen till dödsboet.

8 §

Allmän rättshjälp får ej lämnas annan juridisk person än dödsbo.

Allmän rättshjälp får ej heller lämnas

1. i fråga om angelägenhet som ej prövas eller på annat sätt behandlas i landet, om ej den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för rättshjälp,

2. den som ej är bosatt i landet, om han ej är svensk medborgare eller särskilda skäl föreligger för rättshjälp,

3. näringsidkare i fråga om angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet, om det ej med hänsyn till den rättssökandes ekonomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet föreligger särskilda skäl,

4. i fråga om anspråk som överlåtits till den som begär rättshjälp om överlåtelsen kan antagas ha ägt rum i syfte att vinna fördel vid prövning av begäran om rättshjälp,

5. för upprättande av självdeklaration,

6. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

Konungen kan i fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet förordna att allmän rättshjälp ej skall lämnas.

Under förutsättning av ömsesidighet kan Konungen förordna att medborgare i viss främmande stat i fråga om allmän rättshjälp skall vara likställd med svensk medborgare.

Förmåner

9 §

Vid allmän rättshjälp ersätter staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser. Bestämmelser om att den rättssökande helt eller delvis har att själv bära kostnad för rättshjälpen finns i 16 § andra stycket och 27 § första stycket.

Såsom kostnad för rättshjälpen anses kostnad för

1. biträde som varit behövligt för tillvaratagande av den rättssökandes rätt,

2. bevisning och annan nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under allmän domstols, krigsrätts, arbetsdomstolens eller skiljemäns prövning och som ej är förvaltningsärende eller av beskaffenhet att kunna komma under förvaltningsmyndighets prövning,

3. resa och uppehälle för den rättssökande, hans ställföreträdare eller vårdare eller annan som han behöver anlita i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap,

4. avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) utgår för ansökan och expedition vid domstol som anges i 2, dock ej avgift för sådan rättens expedition som utfärdas endast på särskild begäran, om icke expeditionen begäres innan tiden för fullföljd av talan utgått, samt avgift enligt kungörelsen (1967: 441) om vissa avgifter i utsökningsmål m. m.,

5. kungörelse i mål eller ärende vid domstol som anges i 2,

6. vad av allmänna medel utgått i ersättning till tolk och stenograf, enligt 4 § lagen (1958: 642) angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller vid utredning av faderskapet till barn utom äktenskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självmant föranstaltat om.

Såsom kostnad för bevisning enligt andra stycket 2 anses ej kostnad för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap.

10 §

Skall den rättssökande ställa säkerhet för att få till stånd kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning enligt rättegångsbalken eller utsökningslagen (1877: 31 s. 1) eller verkställighet enligt sistnämnda lag, får rättshjälpsnämnden, om beslut meddelats om allmän rättshjälp, i stället utfärda ansvarsförbindelse på statens vägnar.

Kostnadsbidrag

11 §

Den rättssökande skall bidraga till kostnaderna för allmän rättshjälp enligt 12—15 §§.

12 §

Överstiger ej den rättssökandes årsinkomst tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket, utgör kostnadsbidraget en etthundratjugofemtedel av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor. Bidraget får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger.

Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för kostnadsbidraget

en tjugondel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger tre men ej fem gånger basbeloppet,

en femtondel av den del av inkomsten som överstiger fem men ej sex gånger basbeloppet,

en tiondel av den del av inkomsten som överstiger sex men ej sju gånger basbeloppet,

hälften av den inkomst som överstiger sju men ej åtta gånger basbeloppet.

Vid tillämpning av andra stycket jämnas maximibeloppet till närmast lägre tiotal kronor. Lägsta kostnadsbidrag utgör dock en etthundratjugofemtedel av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor.

13 §

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränsbelopp enligt 12 § första och andra styckena med ett belopp som motsvarar hälften av där angivna basbelopp för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrager.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhet eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall detta beaktas efter vad som är skäligt vid beräkningen av den rättssökandes årsinkomst.

14 §

Är den rättssökande dödsbo, utgör maximibeloppet ett med hänsyn till dödsboets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden skäligt belopp.

15 §

Undergår inkomst eller förhållande som avses i 13 och 14 §§ väsentlig förändring innan ärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är skäligt.

Allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden

16 §

Anlitar den rättssökande advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå får, så länge kostnaderna för rättshjälpen understiger maximi-

beloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag, allmän rättshjälp lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnden. Vad som sagts nu gäller ej fall som avses i 7 § första stycket.

Skyldigheten att utge kostnadsbidrag fullgöres genom att den rättssökande betalar ersättning till biträdet och övriga kostnader för rättshjälpen.

17 §

Ersättning till biträde samt för bevisning och annan utredning skall bestämmas som om kostnaden skolat utgå av allmänna medel enligt denna lag.

I mål eller ärende vid domstol som anges i 9 § andra stycket 2 fastställes ersättningen till biträdet av domstolen. I annat fall fastställes ersättningen av rättshjälpsnämnden, om den rättssökande eller biträdet begär det eller rättshjälpsnämnden annars finner skäl föreligga att pröva ersättningen.

Allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden

18 §

Beslut om allmän rättshjälp meddelas av rättshjälpsnämnden efter ansökan av den rättssökande. Ansökan skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter i de hänseenden som Konungen bestämmer.

Ansökan om allmän rättshjälp upptages av den rättshjälpsnämnd inom vars område sökanden är bosatt eller, om sökanden är dödsbo, där den avlidne var bosatt. I fråga om sökande som ej är bosatt i landet, upptages ansökan av den rättshjälpsnämnd som Konungen bestämmer. Detsamma gäller i fråga om sökande som är dödsbo när den avlidne ej var bosatt i landet.

Om särskilda skäl föreligger, får ansökan upptagas av annan rättshjälpsnämnd än som följer av andra stycket.

19 §

Bifalles ansökan om allmän rättshjälp, fastställer rättshjälpsnämnden samtidigt det för sökanden gällande maximibeloppet. Kan sökanden ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller i övrigt lämnar honom bistånd behörigen tillvarataga sin rätt, får rättshjälpsnämnden förordna biträde.

20 §

Sedan beslut meddelats om allmän rättshjälp, betalas kostnaderna av allmänna medel.

För kostnad som avses i 9 § andra stycket 6 skall betalningsskyldighet ej åläggas den som beviljats allmän rättshjälp.

21 §

Till biträde förordnas advokat eller annan som är lämplig för uppdraget. Har sökanden själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat.

Förordnande som biträde får av rättshjälpsnämnden återkallas, om skäl föreligger till det.

Biträde får ej sätta annan i sitt ställe utan rättshjälpsnämndens medgivande.

22 §

Biträde har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Har allmän rättshjälp utgått enligt 16 § första stycket utgår ersättning även för denna del av uppdraget. Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, centralmyndigheten fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.

Har biträde genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnader för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande.

Ersättning till biträde fastställes i mål och ärende vid domstol som anges i 9 § andra stycket 2 av domstolen. Ersättning i annat fall fastställes av rättshjälpsnämnden.

23 §

Har biträde förbehållit sig ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §, är förbehållet utan verkan.

24 §

I den mån ej annat är särskilt föreskrivet, utgår ersättning för bevisning i mål eller ärende vid domstol som anges i 9 § andra stycket 2 med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande.

25 §

I angelägenhet som ej handlägges vid domstol som anges i 9 § andra stycket 2 beslutar biträde om utredning. Har biträde ej förordnats, beslutar rättshjälpsnämnden om sådan utredning.

Den som medverkat vid utredning som avses i första stycket har rätt till ersättning för sin medverkan enligt bestämmelser som Konungen meddelar. Ersättningen bestämmes av rättshjälpsnämnden.

26 §

Ersättning som avses i 9 § andra stycket 3 utgår enligt bestämmelser som Konungen meddelar.

Ersättning enligt första stycket bestämmes av den myndighet inför vilken inställelsen sker. Vid inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap bestämmes ersättningen av domstolen.

27 §

Har biträde förordnats, betalas kostnadsbidrag i den mån skyldigheten att utge sådant bidrag ej fullgjorts enligt 16 § andra stycket, till biträdet intill det enligt 19 § fastställda maximibeloppet.

Från ersättning enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande är skyldig att utge som kostnadsbidrag till biträdet. Understiger ersättningen det bidrag som skall avräknas, svarar biträdet mot statsverket för mellanskillnaden.

Har biträde ej förordnats, skall kostnadsbidraget erläggas till rättshjälpsnämnden.

28 §

Har efter beslut om allmän rättshjälp maximibeloppet höjts, skall det bidrag som kan föranledas av höjningen erläggas till rättshjälpsnämnden.

29 §

Har den som beviljats allmän rättshjälp eller ställföreträdare för honom genom vårdslöshet eller försummelse föranlett ökade kostnader för rättshjälpen, skall skälig hänsyn tagas till detta vid fastställande av det slutliga kostnadsbidraget.

30 §

Sedan ärendet avslutats eller rättshjälpen på annat sätt upphört, skall rättshjälpsnämnden fastställa slutligt kostnadsbidrag. Sedan slutligt kostnadsbidrag fastställts, skall avräkning ske med den som haft rättshjälp.

31 §

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid domstol som anges i 9 § andra stycket 2 äger bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning i fråga om kostnaderna för rättshjälpen. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådan kostnad skall åläggas att utge ersättningen till statsverket.

Vinner makar efter gemensam ansökan boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken beviljats allmän rättshjälp, skall rätten, om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt, ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen.

Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part och skall betalningsskyldighet åläggas mot statsverket. Vid bestämmande av ersättningsskyldighet skall bestämt belopp ej anges.

32 §

När mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp avgöres, skall beslut samtidigt meddelas angående ersättning till statsverket enligt 31 §.

33 §

Ersättning som motpart eller annan enligt 31 § betalat till statsverket för kostnader för allmän rättshjälp skall utges till den som erhållit rättshjälp i den mån ersättningen överstiger kostnaderna med avdrag för vad som erlagts i kostnadsbidrag.

34 §

Rättshjälpsnämnden skall förordna om rättshjälpens upphörande om

1. kostnadsbidrag ej erlägges enligt 27 eller 28 §,
2. sökanden lämnat oriktig uppgift och rättshjälp ej skulle ha beviljats om riktig uppgift lämnats,
3. sökanden uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnad att leda till befrielse från eller för lågt slutligt kostnadsbidrag,

4. om sökanden ej längre har befogat intresse av att få sin sak behandlad,

5. de ekonomiska förhållandena ändrats i sådan mån att sökanden ej längre är berättigad till allmän rättshjälp.

I fall som avses i första stycket 3 och 4 skall förordnande ej meddelas, om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör.

Meddelas förordnande om allmän rättshjälps upphörande, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. I fall som avses i första stycket 1 och 4 skall hans ansvar dock ej överstiga maximibeloppet, om ej annat följer av 29 §.

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål

35 §

Om offentlig försvarare finns bestämmelser i rättegångsbalken.

36 §

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 35 § får beviljas, om den misstänktes beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket.

Vid prövning enligt första stycket äger 6 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Är det uppenbart att sökanden själv kan svara för kostnaderna för rättshjälpen, får dock rättshjälp ej beviljas.

37 §

I fråga om förmåner vid rättshjälp enligt 36 § äger 9 § andra stycket 2—4, 20 § första stycket samt 24 och 26 §§ motsvarande tillämpning.

38 §

Om skyldighet för misstänkt eller annan att återgälda kostnad för rättshjälp enligt 36 § finns särskilda bestämmelser.

39 §

Beslut om rättshjälp enligt 36 § meddelas på ansökan av den misstänkte. Sådant beslut meddelas av den domstol där målet är anhängigt.

Har rätten skilt saken från sig får den, till dess talan fullföljts av den misstänkte eller tiden för sådan talan utgått, bevilja den misstänkte rättshjälp i högre rätt.

40 §

Ansökan om rättshjälp enligt 36 § skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter i de hänseenden som Konungen bestämmer. Om särskilda skäl förcligger, får ansökan göras muntligen.

Konsultation

41 §

Med konsultation förstås i denna lag kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet. Som konsultation skall

dock ej anses åtgärd i angelägenhet som avses i 8 § andra stycket 5 eller som omfattas av förordnande som meddelats med stöd av av 8 § tredje stycket.

42 §

Konsultation lämnas mot en avgift som motsvarar en etthundratjugofemtedel av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor. Konsultationsavgiften får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger. För vad som nedsatts eller eftergivits utgår ersättning av allmänna medel till den som lämnat konsultation.

Konsultationsavgift skall avräknas vid bestämmande av kostnadsbidrag vid allmän rättshjälp.

43 §

Konsultation enligt 41 och 42 §§ lämnas av advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå utan beslut av rättshjälpsnämnden.

Beslut om nedsättning eller eftergift av konsultationsavgift meddelas av biträdet.

Särskilda bestämmelser

44 §

Mot rättshjälpsnämnds eller annan förvaltningsmyndighets beslut enligt denna lag föres talan hos centralmyndigheten genom besvär. Mot centralmyndighetens beslut får talan ej föras.

I fråga om talan mot allmän domstols, krigsrätts eller förvaltningsdomstols beslut enligt denna lag tillämpas vad som i allmänhet gäller om talan mot sådan myndighets beslut.

45 §

Bestämmelserna i 36, 37, 39 och 40 §§ om rättshjälp åt misstänkt i brottmål äger motsvarande tillämpning i fall som avses i 19 § andra stycket lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken.

46 §

Den som i firma eller annars i yrkesmässig verksamhet som ej är advokatverksamhet uppsåtligen använder benämningen rättshjälp på sätt som är ägnat att leda till att verksamheten förväxlas med den rättshjälpsverksamhet som enligt denna lag bedrives vid advokatbyrå dömes till böter. Detsamma gäller den som uppsåtligen i firma eller annars i yrkesmässig verksamhet obehörigen använder benämningen allmän advokatbyrå eller benämning som kan förväxlas därmed.

Denna lag träder i kraft den , då lagen om fri rättegång upphör att gälla.

Har ansökan om fri rättegång gjorts före den nya lagens ikraftträdande, äger äldre bestämmelser fortfarande tillämpning.

Förekommer i lag eller annan författning bestämmelse som avser fri rättegång, skall den i stället gälla rättshjälp som beviljats av rättshjälpsnämnden.

Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom förordnas i fråga om rättegångsbalken

dels att 8 kap. 5 § skall upphöra att gälla,

dels att 8 kap. 2 §, 17 kap. 14 §, 18 kap. 8 och 13 §§, 21 kap. 5 och 10 §§, 23 kap. 13 och 15 §§, 30 kap. 12 §, 31 kap. 1, 2, 9 och 11 §§, 33 kap. 5 §, 49 kap. 4 och 7 §§ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
8 KAP.	
2 §	
Till ledamot av advokatsamfundet må antagas allenast den som är svensk medborgare, äger hemvist inom riket och fyllt tjugofem år samt avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov och förvärvat sådan praktisk utbildning, som föreskrives i samfundets stadgar. Han skall hava gjort sig känd för redbarhet och även i övrigt finnas lämplig att utöva advokatverksamhet.	
Ej må den antagas till ledamot, som är omyndig eller i konkurstillstånd.	
Lagfaren domare i eller befattningshavare vid allmän domstol eller allmän åklagare eller utmätningsman må ej antagas till ledamot; ej heller den som eljest är anställd i statens eller kommuns tjänst eller hos annan enskild än advokat, med mindre advokatsamfundets styrelse medgiver undantag.	Lagfaren domare i eller befattningshavare vid allmän domstol eller allmän åklagare eller utmätningsman må ej antagas till leda mot; ej heller den som eljest är anställd i statens eller kommuns tjänst eller hos annan enskild än advokat, med mindre advokatsamfundets styrelse medgiver undantag. *Vad som sagts nu gäller dock ej befattningshavare vid allmän advokatbyrå.*
17 KAP.	
14 §	
Rätten äge, när skäl äro därtill, i dom förordna, att den må verkställas utan hinder av att den icke äger laga kraft.	
Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud eller biträde eller ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången eller	Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud eller biträde eller ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången eller

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
utlåtit sig angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, eller förordnat om någons hållande i häkte eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd *eller bestämt, att förmån av fri rättegång skall upphöra,* eller till biträde utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.	utlåtit sig angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, eller förordnat om någons hållande i häkte eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd eller till biträde utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild föreskrift meddelad därom, att dom eller beslut, som icke äger laga kraft, må verkställas, vare den gällande.

18 KAP.

8 §[1]

Ersättning för rättegångskostnad skall fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud eller biträde, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Ersättning skall ock utgå för partens arbete och tidsspillan i anledning av rättegången.	Ersättning för rättegångskostnad skall fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud eller biträde, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Ersättning skall ock utgå för partens arbete och tidsspillan i anledning av rättegången. *Som åtgärd för rättegångens förberedande anses förhandling angående fråga som har direkt samband med tvisten.*

Inkassoåtgärd som vidtagits före rättegången ersättes som rättegångskostnad. Ersättning för sådan kostnad utgår enligt bestämmelser som Konungen meddelar.

13 §

Skall kostnad för bevisning eller annan åtgärd enligt rättens beslut utgå av allmänna medel eller utgivas av parterna en för båda och båda för en, gälle i fråga om skyldighet att återgälda sådan kostnad vad i detta kapitel stadgas om rättegångskostnad. Skola parterna bära var sin rättegångskostnad, må förordnas, att kostnaden skall fördelas med hälften å vardera. Har av allmänna medel utgått kostnad för parts hämtande till rätten, skall kostnaden återgäldas av parten.

[1] Senaste lydelse 1971: 317.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att part åtnjutit *fri rättegång,* är särskilt stadgat.	*Om skyldighet att ersätta statsverket kostnad* i anledning av att part åtnjutit *rättshjälp* är särskilt stadgat.

21 KAP.

5 §

Till offentlig försvarare skall förordnas advokat, som finnes lämplig därtill. Företrädesvis bör anlitas någon, som vid rätten brukas som rättegångsombud.	Till offentlig försvarare skall förordnas advokat, som finnes lämplig därtill. *Om särskilda skäl föreligga, må till sådan försvarare utses även annan lämplig person, som avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov.* Företrädesvis bör anlitas någon, som vid rätten brukas som rättegångsombud.

Har den misstänkte till offentlig försvarare föreslagit någon, som är behörig därtill, skall han förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleda annat.

10 §[1]

Offentlig försvarare äge av allmänna medel åtnjuta *arvode för arbete och tidsspillan samt ersättning för kostnad efter vad rätten prövar skäligt.*	Offentlig försvarare äge av allmänna medel åtnjuta *skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt.*
	Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, centralmyndigheten för rättshjälpen, fastställer taxa, som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.

Ej må offentlig försvarare av den misstänkte förbehålla sig ytterligare ersättning; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

23 KAP.

13 §

Vägrar någon vid förhör att yttra sig angående omständighet, som är av vikt för utredningen, och är han, om åtal väckes, skyldig att i målet vittna därom, eller finnes eljest för utredningen av synnerlig vikt, att någon, som är skyldig att vittna i målet, redan under förundersökningen höres som vittne, må på undersökningsledarens begäran vittnesförhör med honom äga rum inför rätten.

Förhör, som avses i första stycket, må ej äga rum, innan förundersökningen fortskridit så långt, att någon skäligen kan miss-	Förhör, som avses i första stycket, må ej äga rum, innan förundersökningen fortskridit så långt, att någon skäligen kan misstänkas

[1] Senaste lydelse 1969: 671.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
tänkas för brottet. Om förhöret gälle i tillämpliga delar vad om bevisupptagning utom huvudförhandling är stadgat; den misstänkte skall erhålla tillfälle att närvara vid förhöret.	för brottet. Om förhöret gälle i tillämpliga delar vad om bevisupptagning utom huvudförhandling är stadgat; den misstänkte skall erhålla tillfälle att närvara vid förhöret. *Ersättning för hans inställelse skall utgå av allmänna medel i enlighet med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.*
15 §	
Är fara, att bevis, som skall åberopas vid huvudförhandlingen, därförinnan går förlorat eller då endast med svårighet kan föras, må på yrkande av undersökningsledaren eller den misstänkte rätten genast upptaga beviset. Om beviset gälle i tillämpliga delar vad om bevis, som upptages utom huvudförhandling, är stadgat.	Är fara, att bevis, som skall åberopas vid huvudförhandlingen, därförinnan går förlorat eller då endast med svårighet kan föras, må på yrkande av undersökningsledaren eller den misstänkte rätten genast upptaga beviset. Om beviset gälle i tillämpliga delar vad om bevis, som upptages utom huvudförhandling, är stadgat. *Kostnaden för bevisupptagningen och för den misstänktes inställelse vid rätten skall utgå av allmänna medel. Ersättning för den misstänktes inställelse skall utgå i enlighet med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.*
30 KAP.	
12 §[1]	
Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud, biträde eller försvarare eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part, eller angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap., *eller bestämt, att förmån av fri rättegång skall upphöra,* eller till *biträde eller* försvarare utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl	Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud, biträde eller försvarare eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part, eller angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap., eller till försvarare utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan

[1] Senaste lydelse 1954: 432.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.	att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild föreskrift meddelad därom, att dom eller beslut, som icke äger laga kraft, må verkställas, vare den gällande.

31 KAP.

1 §[1]

Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt *i arvode och* ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. *Står kostnadens belopp icke i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet eller till hans villkor, må ersättningen jämkas efter vad som prövas skäligt.*	Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. *Han vare ej heller i något fall skyldig att vidkännas högre belopp än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet enligt rättshjälpslagen ( ).*
Eftergives påföljd eller finnes den tilltalade hava begått brottet under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 33 kap. 2 § brottsbalken, eller har han vid domen icke fyllt aderton år, vare han skyldig att ersätta kostnad, som nu sagts, om och i den mån det med hänsyn till omständigheterna finnes skäligt.	*Ersättning som avses i första stycket får nedsättas eller eftergivas, om skäl härför föreligger med hänsyn till brottets beskaffenhet eller den tilltalades personliga och ekonomiska förhållanden.*

Om det belopp som den tilltalade skulle hava att ersätta understiger visst av Konungen fastställt belopp, skall kostnaden stanna å statsverket.

[1] Senaste lydelse 1969: 671.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
2 §	
Har åklagare väckt åtal utan sannolika skäl eller förekommer eljest, då den tilltalade frikännes, på grund av omständigheterna i målet synnerlig anledning därtill, äge rätten av allmänna medel tillerkänna honom ersättning för hans kostnad för försvarare, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll, *dom* eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten. *Avvisas eller avskrives åtal, äge den tilltalade, om skäl äro därtill, erhålla ersättning för kostnad, som nu sagts.*	*Frikännes tilltalad i mål, vari åklagare för talan,* äge rätten av allmänna medel tillerkänna honom ersättning för hans kostnad för försvarare, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten. *Ersättning för tilltalads inställelse utgår i enlighet med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.* *Avvisas eller avskrives åtal, äge den tilltalade, om skäl äro därtill, erhålla ersättning för kostnad enligt första stycket.*
9 §	
Vill åklagaren, att den tilltalade skall förpliktas att ersätta rättegångskostnad, eller vill den tilltalade erhålla ersättning för sådan kostnad, skall han, innan handläggningen avslutas, framställa yrkande därom och uppgiva, vari kostnaden består. Gör han det ej, äge han ej därefter tala å den kostnad, som uppkommit vid samma rätt; *dock må den tilltalade, även om yrkande ej framställts, erhålla ersättning för utskrift av rättens dom eller slutliga beslut.* Rätten pröve självmant, huruvida kostnad, som enligt rättens beslut skall utgå av allmänna medel, skall återgäldas av den tilltalade eller annan eller den skall stanna å statsverket. Fråga, som avses i 3 §, pröve rätten ock självmant.	Vill åklagaren, att den tilltalade skall förpliktas att ersätta rättegångskostnad, eller vill den tilltalade erhålla ersättning för sådan kostnad, skall han, innan handläggningen avslutas, framställa yrkande därom och uppgiva, vari kostnaden består. Gör han det ej, äge han ej därefter tala å den kostnad, som uppkommit vid samma rätt. Rätten pröve självmant, huruvida kostnad, som enligt rättens beslut skall utgå av allmänna medel, skall återgäldas av den tilltalade eller annan eller den skall stanna å statsverket. Fråga, som avses i 3 §, pröve rätten ock självmant.

Då rätten avgör målet, meddele rätten samtidigt beslut angående rättegångskostnaden.

Har förundersökning inletts men åtal ej följt och vill den misstänkte kräva ersättning för kostnad under förundersökningen eller väckes å det allmännas vägnar fråga om återgäldande av sådan kostnad, skall ansökan därom göras hos rätten.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att den tilltalade åtnjutit fri rättegång, är särskilt stadgat.	

11 §

Om rättegångskostnad i mål, vari allenast målsägande för talan, gälle i tillämpliga delar vad i 18 kap. är stadgat.

I fråga om den misstänktes skyldighet att ersätta statsverket kostnad för offentlig försvarare och för rättshjälp åt den misstänkte äge dock 1 § detta kapitel motsvarande tillämpning.

I fråga om skyldighet för målsägande att i mål, vari han biträtt allmänt åtal eller eljest fört talan jämte åklagaren eller denne fört talan för målsäganden, ersätta rättegångskostnad och om hans rätt till ersättning för sådan kostnad gälle, utöver bestämmelserna i 3 och 4 §§, vad i 18 kap. 12 § är stadgat.

33 KAP.

5 §[1]

Tredskodom delgives genom rättens försorg endast	Tredskodom delgives genom rättens försorg endast
om den innebär att fordran fastställes att utgå med särskild förmånsrätt i fast egendom eller tomträtt,	om den innebär att fordran fastställes att utgå med särskild förmånsrätt i fast egendom eller tomträtt,
om den part som yrkat tredskodomen begär det, eller	om den part som yrkat tredskodomen begär det, eller
om part *åtnjutit fri rättegång.*	om part *beviljats rättshjälp.*

49 KAP.

4 §[2]

Talan mot underrätts beslut under rättegången skall föras särskilt, om rätten

1. avvisat ombud, biträde eller försvarare;
2. ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången;
3. förelagt part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning;
4. utlåtit sig angående ådömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller angående skyldighet för någon, som ej är part eller intervenient, att gottgöra i rättegången vållad kostnad;
5. utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till

[1] Senaste lydelse 1971: 497.
[2] Senaste lydelse 1954: 432.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient;

6. utlåtit sig i tvistemål angående kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller i brottmål angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap.; eller

7. avslagit begäran om *fri rättegång* eller om ersättning eller förskott till part, som åtnjuter sådan förmån, *eller förordnat, att förmån av fri rättegång skall upphöra,* eller avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan, än part föreslagit.	7. avslagit begäran om *rättshjälp* eller om ersättning eller förskott till part, som åtnjuter sådan förmån, eller avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan, än part föreslagit.

Särskild talan skall föras genom besvär. Är fråga om beslut, som avses i 1, 2, 3 eller 7, åligge den som vill föra talan att, om beslutet meddelats vid sammanträde för förhandling, genast och eljest inom en vecka från den dag, då han erhöll del därav, anmäla missnöje; försummas det, äge han ej vidare rätt till talan. Rätten pröve genast, om anmälan rätteligen gjorts.

7 §

Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit begäran om *fri rättegång,* skall vid underrättens beslut förbliva.	Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit begäran om *rättshjälp,* skall vid underrättens beslut förbliva.

Denna lag träder i kraft den . Har fri rättegång beviljats på grund av ansökan som gjorts före nya lagens ikraftträdande, gäller dock 17 kap. 14 §, 18 kap. 13 §, 30 kap. 12 §, 31 kap. 1, 9 och 11 §§, 33 kap. 5 § samt 49 kap. 4 och 7 §§ i äldre lydelse.

Förslag till

Lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken

Härigenom förordnas, att 27 § lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken skall upphöra att gälla.

Denna lag träder i kraft den

Bilaga 3

Tabell över kostnadsbidrag (basbeloppet = 6 900 kr).

Årsinkomst kronor	Antal personer mot vilka underhållsskyldighet fullgörs					
	0	1	2	3	4	5
18 000	50	50	50	50	50	50
20 000	50	50	50	50	50	50
22 000	60	50	50	50	50	50
24 000	160	50	50	50	50	50
26 000	260	90	50	50	50	50
28 000	360	190	50	50	50	50
30 000	460	290	120	50	50	50
32 000	560	390	220	50	50	50
34 000	660	490	320	140	50	50
36 000	790	590	420	240	50	50
38 000	920	690	520	340	170	50
40 000	1 050	820	620	440	270	100
42 000	1 210	960	730	540	370	200
44 000	1 410	1 090	860	640	470	300
46 000	1 610	1 260	990	760	570	400
48 000	1 810	1 460	1 130	900	670	500
50 000	2 690	1 660	1 320	1 030	800	600
52 000	3 690	1 970	1 520	1 170	930	700
54 000	*4 690*	2 970	1 720	1 370	1 070	840
56 000		3 970	2 240	1 570	1 230	970
58 000		*4 970*	3 240	1 770	1 430	1 100
60 000			4 240	2 510	1 630	1 280
62 000			*5 240*	3 510	1 830	1 480
64 000				*4 510*	2 790	1 680
66 000					3 790	2 060
68 000					*4 790*	3 060
70 000						4 060
72 000						*5 060*

Bilaga 4

PM sept. 1971
angående undersökning av arvoden till offentlig försvarare i brottmål

1 Inledning

Huvuduppgiften för undersökningen har varit att utröna möjligheterna att taxesätta advokatarvodena i brottmål med offentlig försvarare.

2 Provundersökningen

I en provundersökning vid två underrätter rörande brottmål med offentlig försvarare samlades olika klassificerbara variabler in. Vid automatisk databehandling av materialet undersöktes sambandet mellan arvodets storlek och de olika variablerna. Resultatet av bearbetningen visade att endast förhandlingstiden har ett klart samband med arvodets storlek, men att även avbrott i förhandlingen och mål där det varit särskild häktningsförhandling påverkar arvodets storlek. Variabler som antalet åtalspunkter, om den tilltalade erkänt eller ej eller om enskilt anspråk rests i förhandlingen visade inte något intressant samband med det utdömda arvodets storlek.

3 Huvudundersökningen

3.1 Utförande

För att få ett representativt urval gjordes ett urval av vart tionde brottmål med offentlig försvarare för år 1969 från samtliga underrätter. I denna större undersökning registrerades endast de variabler som vid provundersökningen visade sig vara av intresse, nämligen arvodets storlek, förhandlingstid, avbrott i förhandlingen samt häktningsförhandling.

Undersökningen igångsattes under juli månad 1971. Materialet insamlades efter anvisningar och viss hjälp från justitiedepartementet av tingsrätterna själva. Stockholms tingsrätt hade, på grund av det stora antal mål som där skulle genomgås och den korta tid efter vilken materialet skulle vara insänt, inte möjlighet att klara uppgiften. Insamlandet underlättades därigenom att variablerna registrerades för samtliga mål av ifrågavarande slag från två avdelningar. Avdelningarna val-

des ut så de skulle ge ett så representativt urval som möjligt av de olika målkategorierna gentemot det totala målmaterialet.

Det insamlade materialet uppgår till c:a 1 600 mål. Materialet överlämnades efter en viss granskning och kodning inom justitiedepartementet till statistiska centralbyrån för automatisk databehandling.

3.2 Resultat

Av de insamlade målen har i 28 mål det av advokaten begärda arvodet sänkts, således i knappt 2 procent av målen. Arvodessänkningarna är mycket ojämnt fördelade mellan tingsrätterna.

Genom att särskilja tingsrätterna i Stockholm, Göteborg och Malmö från de övriga i landet har undersökts om kostnadsläget är ett annat i storstadsregionerna än i resten av landet. Det visade sig därvid att arvodena för mål i storstäderna är i genomsnitt c:a 25 kr högre per timme räknat än för mål från resten av landet.

Knappt 75 procent av alla mål har en förhandlingstid på högst 3 timmar. Följande tabell visar detta liksom det procentuella antalet mål som täcks in i andra tidsklasser.

Förhandlingstid i timmar	0-2,5	0–3	0–3,5	0–4	0–5	0–6
Mål i % av totala antalet	67	74	78	82	85	89

Vid en jämförelse mellan de sammanlagda advokatarvodena för mål i olika tidsklasser och med totalkostnaderna för arvodena framgår det att man måste gå upp i längre förhandlingstid för att få motsvarande procentuella täckning som i föregående tabell. Följande tabell visar bl. a. detta förhållande.

Förhandlingstid i timmar	0-2,5	0–3	0–3,5	0–4	0–5	0–6
Kostnad i % av total-kostnaden för advokatarvoden	44	51	56	60	64	70

Medianvärden har beräknats för advokatkostnader i mål som faller inom tidsklasser uppdelade på 30 minuters förhandlingstid. På nedanstående diagram har medianerna lagts in.

Genom att sammanbinda medianerna får man en god uppfattning om hur kostnadsfunktionen ser ut. Som framgår av diagrammet föreligger en linjärt växande kostnadsfunktion upp till 4 timmar. Ett starkt samband har konstaterats mellan tid och arvode upp till åtminstone 4 timmars förhandlingstid. Det måste dock erinras om att spridningen kring medianvärdena är relativt hög, vilket bl. a. framgår av följande

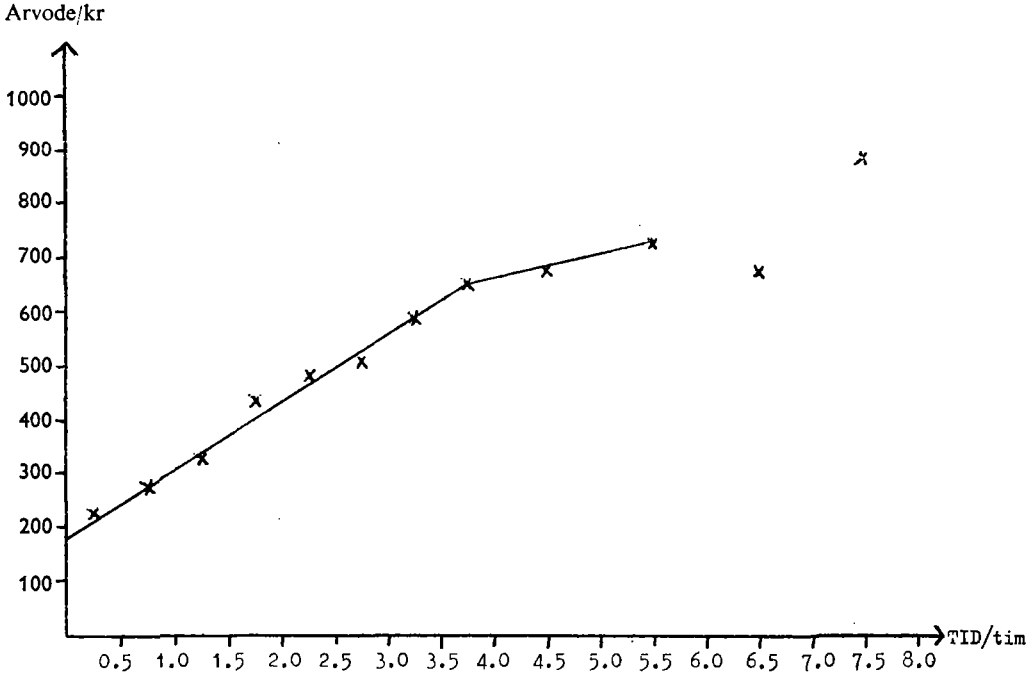

tabell. Tabellen visar hur stor procent av målen inom varje tidsklass som fångas in av ett intervall av 100 kr i advokatarvode.

Förhandlingstid i timmar	0–0,5	0,5–1	1–1,5	1,5–2	2–2,5	2,5–3	3–3,5	3,5–4
Mål i % av totala antalet inom klassen	51	36	31	28	22	17	17	25

3.3 Slutsats

Goda utsikter finns ur statistisk synpunkt att göra en taxesättning för en stor del av advokatarvodena i brottmål med offentlig försvarare.

Vid bearbetningen av materialet har två former för taxesättning framstått som möjliga.

A. Fast arvode för olika lång förhandlingstid. Arvodena kan fastställas i enlighet med de belopp som medianvärdena visar efter förhandlingstidens längd.

B. Arvode uppbyggt av ett grundarvode och ett tillägg för timme/halvtimme förhandlingstid. Till detta kommer en korrektion av arvodet beroende på om häktningsförhandling förekommit eller inte och om det varit eller inte varit avbrott i förhandlingen. De olika delbeloppen kan konstrueras fram genom en regressionsanalys av undersökningsmaterialet.

Utdrag av protokoll, hållet i lagrådet den 16 december 1971.

Närvarande: justitierådet ALEXANDERSON, f. d. regeringsrådet ÖHMAN, regeringsrådet KÖRLOF, justitierådet WALBERG.

Enligt lagrådet den 15 november 1971 tillhandakommet utdrag av protokoll över justitieärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 7 september 1971 hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets yttrande skulle inhämtas över upprättade förslag till 1) *rättshjälpslag*, 2) *lag om ändring i rättegångsbalken* samt 3) *lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken.*

Förslagen, som finns bilagda detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Ulf Arrfelt.

Lagförslagen föranledde följande yttranden inom *lagrådet.*

Lagrådet:

Det föreliggande förslaget till rättshjälpslagstiftning innebär en viktig reform. Denna medför vidgade möjligheter i olika hänseenden för betydande grupper i samhället att tillvarata sina rättsliga intressen.

Den departementspromemoria som ligger till grund för den föreslagna nya ordningen mötte i remissförfarandet åtskillig kritik, delvis av principiell natur. De invändningar som sålunda anfördes har emellertid under den fortsatta departementsberedningen av frågan föranlett ändringar som i allt väsentligt tillmötesgått kritiken. Lagrådets i det följande framställda erinringar avser i huvudsak endast detaljer i förslaget och är blott i ringa mån av principiell art.

Förslaget har naturligt nog haft att beakta de nuvarande reglerna om fri rättegång och rättshjälp i brottmål. Emellertid innehåller det i åtskilliga hänseenden rättsliga nykonstruktioner. Dessa är delvis betingade av strävan att i ökad omfattning ge rättshjälp till även andra grupper än de minst bemedlade och att utvidga området där rättshjälp skall kunna åtnjutas. Nya begrepp har införts i rättshjälpssystemet, såsom allmän rättshjälp, rådgivning, rättssökandes kostnadsbidrag och rättshjälp utan beslut av myndighet. Man har vidare haft att konstruera ett system för samordning av de regler som skall gälla i sådana situationer, då rättshjälpen till en början lämnas av advokat utan myndighets beslut inom ramen för den enskildes kostnadsbidrag, med de regler som skall tillämpas sedan rättshjälpen övergått till att bli bekostad av allmänna medel.

Dessa och andra liknande förhållanden har medfört att förslagets bestämmelser till sin utformning blivit ganska invecklade och ingalunda lätta att överblicka. Å andra sidan har den verkställda granskningen av förslaget, vilken därför måst bli förhållandevis vidlyftig, gett lagrådet den uppfattningen att de valda lösningarna bör kunna bli smidiga och enkla i praktiken. På åtskilliga punkter blir emellertid, såsom också förutsatts i förslaget, ytterligare reglering nödvändig i form av administrativa bestämmelser. Av betydelse i detta sammanhang är vidare att huvudansvaret för tillämpningen av lagstiftningen kommer att ligga på särskilda rättshjälpsnämnder och en central tillsynsmyndighet.

Innan lagrådet går närmare in på de skilda bestämmelserna i lagförslagen skall i korthet beröras en fråga som har samband med dessa, nämligen de enskilda rättsskyddsförsäkringarnas roll som komplement till det allmännas rättshjälp.

Rättsskyddsförsäkringarna innebär i nuvarande läge ett betydelsefullt rättsskydd för stora medborgargrupper. I detta avseende må framhållas, att rättsskyddsförsäkring regelmässigt ingår som del i hemförsäkring och att enligt inom försäkringsbranschen gjorda undersökningar det endast är 12—15 procent av medborgarna som saknar hemförsäkring. Departementschefen har emellertid, enligt vad som uttalas i den allmänna motiveringen till det remitterade förslaget, funnit rättshjälpsfrågan icke lämpligen kunna lösas vare sig genom ett försäkringssystem som i princip bygger på de nuvarande frivilliga rättsskyddsförsäkringarna eller genom ett system med obligatorisk försäkring. De skäl departementschefen anfört för denna sin ståndpunkt förefaller i och för sig övertygande.

Emellertid vill det synas som om departementschefen i sina resonemang om riktlinjerna för en rättshjälpsreform utgår från att försäkringsbranschen även efter reformens genomförande kommer att meddela frivilliga rättsskyddsförsäkringar av i huvudsak samma innehåll som de nuvarande. Han har sålunda i detta sammanhang bland annat uttalat, att dylika försäkringar bör kunna spela en betydande roll även i det nya rättshjälpssystemet och att en frivillig rättsskyddsförsäkring bör kunna utformas så att den utgör en lämplig komplettering till rättshjälpen.

Det är tydligt att det för reformen uppställda målet — att ingen av ekonomiska skäl hindras från att ta tillvara sina intressen i rättsligt hänseende — icke förverkligas utan det komplement till reformen, som ett system med frivilliga rättsskyddsförsäkringar innebär. I detta avseende kan framhållas att även för personer med förhållandevis måttliga inkomster skyldigheten att erlägga kostnadsbidrag kan bli betungande, detta särskilt som bidraget i princip skall betalas innan någon rättshjälp lämnas och möjlighet till anstånd från det allmännas sida ej skall finnas. Vad angår de medborgare, som på grund av höga nominella

inkomster ställs utanför rättshjälpen, kommer för flertalet av dem skydd genom försäkring att bli av väsentlig betydelse för deras möjligheter att tillvarata sina intressen i rättsligt hänseende.

Mot bakgrunden av det anförda framstår det som utomordentligt angeläget, att försäkringsbranschen även efter genomförandet av en rättshjälpsreform tillhandahåller rättsskyddsförsäkringar. Att vissa svårigheter uppstår att anpassa rättsskyddsförsäkringarna till det nya systemet är givet. Emellertid torde, såsom framgår bl. a. av försäkringsinspektionens yttrande, dessa svårigheter vara överkomliga. Skulle det mot förmodan visa sig att försäkringsinrättningarna av reformen föranledes att avveckla rättsskyddsförsäkringarna, innebär detta att en väsentlig förutsättning för reformen brustit.

Förslaget till rättshjälpslag

1 §

Lagrådet:

Med "konsultation" torde enligt svenskt språkbruk vara att förstå "rådfrågning", kanske också "rådplägning", men icke, såsom här är avsett, "rådgivning". Då sistnämnda ord utan närmare bestämning skulle få en alltför vid innebörd föreslås att "konsultation" ersättes med den från 41 § hämtade beskrivningen "kortare *rådgivning* i rättslig angelägenhet".

2 §

Lagrådet:

Bestämmelser om verksamhetsområde för allmän advokatbyrå torde kunna ges i administrativ ordning utan stöd i förevarande lag. Det föreslås därför att andra stycket i förevarande paragraf får utgå.

5 §

Lagrådet:

Enligt förslaget skall enklare rättshjälpsärenden kunna på rättshjälpsnämndens vägnar slutligen prövas av tjänsteman vid nämnden. I remissprotokollet anges att detta skall vara fallet då framställningar från sökande, biträde eller annan utan vidare skall bifallas. Medverkan av nämnden som sådan förutsätts i fall, då det finns anledning anta att en ansökan eller framställning ej kan bifallas eller icke bifallas helt, och i övrigt i fall, då frågan är av större vikt eller har mera principiell betydelse. Dessa riktlinjer för uppdelningen av ärendena föranleder ingen erinran.

Första stycket av förevarande paragraf innehåller reglerna om rättshjälpsnämnds beslutförhet i de ärenden som beslutes av nämnden som

sådan. Som förutsättning för beslutförhet med endast tre ledamöter anges att ordföranden finner att ärende är av sådan beskaffenhet att deltagande av de båda advokatledamöterna ej är påkallat. Denna formulering kan uppfattas som om utrymme skulle finnas för visst mått av godtycke vid bestämmandet, om nämnden skall ha den mindre eller den större sammansättningen. För att förebygga detta bör reglerna om beslutförhet jämkas så att gränsdragningen sker efter mer objektiva grunder. Härvid torde som grundregel böra anges att rättshjälpsnämnd är beslutför med ordförande och de två ledamöter som ej är advokater. Om ärende är av principiell betydelse eller eljest av särskild vikt eller om i annat fall på grund av ärendets beskaffenhet deltagande av de båda ledamöter som är advokater finnes påkallat, torde böra gälla att samtliga ledamöter i nämnden skall deltaga. Lagrådet föreslår att första stycket ändras i enlighet med det sagda.

8 §

Lagrådet:

Vilka som kan få allmän rättshjälp har positivt angetts i 6 och 7 §§. Den negativa bestämningen i första stycket av förevarande paragraf synes kunna utgå.

Vid 9 § behandlar lagrådet avslutningsvis en fråga som har anknytning till förevarande paragraf.

9 §

Lagrådet:

Hänvisningen till 27 § första stycket i första stycket andra punkten av förevarande paragraf torde avse endast kostnader som uppkommit innan rättshjälpsnämnden meddelat beslut om rättshjälp och som den rättssökande enligt 16 § andra stycket har att själv betala. Som exempel på sådana kostnader kan nämnas utgifter för utredning och inställelse samt biträdesersättning som fastställts enligt 17 § andra stycket. Den angivna begränsade innebörden av hänvisningen skulle framgå bättre om den sats i 27 § första stycket, som börjar med orden "i den mån", utbrytes till en särskild andra punkt och hänvisningen i första stycket andra punkten av förevarande paragraf sker till den nya andra punkten i 27 §. Lagrådet föreslår här att första stycket andra punkten ändras i enlighet med det sagda.

Vad i andra stycket 2 av förevarande paragraf sägs om angelägenhet som ej är förvaltningsärende eller av beskaffenhet att kunna komma under förvaltningsmyndighets prövning är icke helt otvetydigt till innebörden. Uppenbarligen åsyftas dock icke att rättssökande, vars motpart är kronan, skulle helt eller delvis vara utesluten från möjlighet att få kostnad för nödvändig utredning ersatt såsom rättshjälpskostnad enbart av den anledningen, att kronans rätt såsom part bevakas av förvaltnings-

myndighet och att saken sålunda handlägges av myndigheten såsom förvaltningsärende. Med hänsyn härtill och då fråga om lagstiftning rörande rättshjälp i förvaltningsärenden är föremål för överväganden inom justitiedepartementet i annat sammanhang, synes anledning icke föreligga att nu gå närmare in på hithörande spörsmål.

Som rättshjälpskostnad enligt andra stycket punkt 6 bör anses även kostnad enligt 5 § blodundersökningslagen (jfr prop. 1969: 124 s. 114 ff och 126). Lagrådet föreslår därför att i punkt 6 intages, vid sidan av hänvisningen till 4 § nämnda lag, en hänvisning också till 5 §.

Beträffande viss med punkt 6 sammanhängande fråga hänvisas till vad som anföres vid 20 § andra stycket.

Förslaget har, såsom framgår av 8 §, till utgångspunkt att rättshjälp lämnas endast i angelägenhet som har anknytning här i landet. Emellertid kan för rättssökande, som är bosatt här, rättshjälp ges även i angelägenhet som ej prövas eller på annat sätt behandlas här i landet, om särskilda skäl föreligger för rättshjälp. Ersättning för kostnad för allmän rättshjälp kan utgå av allmänna medel först sedan rättshjälpsnämnd meddelat beslut om rättshjälpen.

I lagtexten har ej direkt angivits vilka förmåner som rättshjälp i angelägenhet utomlands närmare innebär. Frågan har ej heller berörts i remissprotokollet. En genomgång av uppräkningen i förevarande paragraf av förmånerna ger emellertid vid handen, att åtskilliga av dem ej gärna kan ifrågakomma annat än i angelägenhet som prövas eller eljest behandlas här i landet. Av övriga förmåner — vilka sålunda i och för sig skulle kunna tänkas bli ersatta i angelägenheter som behandlas utomlands — torde biträdeshjälp bli den i praktiken mest betydelsefulla. Uppenbart är emellertid att icke vilka åtgärder som helst bör kunna ersättas i nu ifrågavarande slag av angelägenheter. Behövliga åtgärder, företagna inom landet, torde utan vidare böra ersättas. Detsamma gäller smärre kostnader, exempelvis för läkarintyg utfärdade utomlands. Däremot kan det knappast vara rimligt att exempelvis biträdes resor utomlands samt arbete och tidsspillan i samband därmed alltid skall kunna ersättas.

I vissa fall kan utan tvivel ett praktiskt och legitimt behov föreligga att även mera kostsamma åtgärder utomlands ersättes. En reglering i själva lagen av dylika frågor förefaller knappast möjlig. Enligt lagrådets mening skulle det vara en lämplig ordning att i förevarande paragraf, förslagsvis som ett nytt sista stycke, intages ett bemyndigande för Konungen att meddela närmare föreskrifter om rättshjälpsförmåner i angelägenheter som behandlas utomlands.

Naturligtvis kan i angelägenhet som behandlas här i landet uppkomma likartade frågor, exempelvis om en kostsam arvsutredning utomlands skall ersättas av allmänna medel. Även för dessa fall kan närmare föreskrifter i administrativ ordning vara erforderliga.

10 §

Lagrådet:

Bestämmelsen om ställande av ansvarsförbindelse i förevarande paragraf torde, såvitt gäller verkställighet enligt utsökningslagen, vara avsedd att tillämpas endast i sådana fall, när rättshjälpsnämnden beviljat allmän rättshjälp i själva verkställighetsärendet. I detta avseende må hänvisas till vad som kommer att anföras vid 30 §. Den angivna begränsade innebörden synes böra komma till uttryck i lagtexten. Detta kan ske genom att paragrafen uppdelas på två stycken, varav det första motsvarar den nuvarande paragrafen med undantag för orden "eller verkställighet enligt sistnämnda lag". I ett andra stycke kan då upptagas en bestämmelse om ansvarsförbindelse vid verkställighet enligt utsökningslagen i fall när rättshjälpsnämnden beviljat allmän rättshjälp i verkställighetsärendet. Behov av ansvarsförbindelse torde, såsom angivits i remissprotokollet, föreligga endast i fråga om verkställighet enligt 41 eller 42 § utsökningslagen. Det synes därför lämpligt att hänvisa direkt till dessa paragrafer.

Till vinnande av klarhet bör anges i lagtexten att, om ansvarsförbindelsen föranleder utgift för staten, utgiften anses såsom kostnad för rättshjälpen. Föreskrift härom kan lämpligen upptagas i ett tredje stycke.

11 §

Lagrådet:

Enligt 15 § i promemorieförslaget till rättshjälpslag fick rättshjälpsmyndigheten, om särskilda skäl förelåg, meddela anstånd med betalning helt eller delvis av preliminär rättshjälpsavgift. För det fall att dylikt anstånd ej beviljats, innebar förslaget, att rättshjälp ej utgick, förrän den preliminära rättshjälpsavgiften inbetalats till rättshjälpsmyndigheten.

Någon motsvarande anståndsmöjlighet finns ej i det remitterade förslaget till rättshjälpslag. Detta förslag innebär för de fall när biträde anlitas, att skyldigheten att erlägga kostnadsbidrag i princip fullgöres genom att den rättssökande inom beräknat maximibelopp direkt till biträdet betalar ersättning för dennes arbete och utlägg. Med denna ordning kommer biträdet att stå risken för att kostnadsbidraget icke erlägges. Som regel torde därför biträdet komma att kräva förskottsbetalning, innan biträdeshjälp lämnas. I den mån han beviljar anstånd med betalningen sker detta på hans egen risk.

Det får givetvis förutsättas att, såsom uttalats i remissprotokollet, förskott tages ut med skäliga belopp efter hand som kostnaderna uppkommer. Även om detta iakttages, kan ordningen för kostnadsbidragets erläggande understundom komma att medföra svårigheter för den rättssökande. Icke minst gäller detta när den rättssökande ej haft möjlighet att själv välja tidpunkten för sakens behandling och kostnadsbidraget är förhållandevis stort. Det kan synas vara en brist i det rättsskydd, som

reformen avser att ge även inkomsttagare i mellangrupperna, att icke möjlighet skall finnas att under särskilda omständigheter på det allmännas risk lämna anstånd med betalning av kostnadsbidrag. Å andra sidan kan det icke uteslutas att en regel om anståndsmöjlighet leder till missbruk. Det kan också framhållas att för närvarande den som ej har eller skall kunna få fri rättegång som regel måste vara beredd att betala förskott för att få juridiskt biträde.

Någon ändring av förslaget i förevarande avseende förordas icke nu. Lagrådet har emellertid velat fästa uppmärksamheten på frågan och anser det angeläget att den efter genomförandet av reformen följes med uppmärksamhet.

15 §

Lagrådet:

I specialmotiveringen till förevarande paragraf framhålles att däri meddelade regler icke ger utrymme för någon återbetalning av redan erlagt kostnadsbidrag på den grunden att den rättssökandes ekonomiska situation har försämrats. Häremot finns intet att erinra. Ståndpunkten synes emellertid böra leda till att jämkningen nedåt icke någonsin drives utöver den gräns som representeras av det redan erlagda kostnadsbidraget. Lagrådet förordar därför att efter ordet "skäligt" tillägges "dock ej under vad som redan betalats i kostnadsbidrag".

Bestämmelserna i förevarande paragraf tar sikte på det fall att de ekonomiska förhållanden, som varit avgörande för maximibeloppets ursprungliga beräkning och alltså (jfr 6 § första stycket, slutet) var för handen vid den tidpunkt när rättshjälp först (jämför 16 och 19 §§) begärdes, efter denna tidpunkt undergått förändring. Något annat är, om det sedermera skulle visa sig att den rättssökande lämnat oriktiga uppgifter angående de ekonomiska förhållandena vid den enligt det sagda avgörande tidpunkten. Med förslagets grunder (se särskilt 34 § första stycket 2) överensstämmer bäst att maximibeloppet i denna situation kan omprövas, vare sig oriktigheten kan tillräknas den rättssökande eller ej och oberoende av om avvikelsen från det riktiga kan betecknas som väsentlig. Naturligen bör dock en obetydlig avvikelse ej föranleda någon ändring. Det sagda synes böra gälla vare sig maximibeloppet beräknats av anlitat biträde i samband med rättshjälp enligt 16 § eller fastställts av rättshjälpsnämnden eller centralmyndigheten. Ändring som nu avses bör givetvis kunna ske också i sänkande riktning, dock till skillnad från det förut sagda också under redan erlagt kostnadsbidrag. Nu behandlade fall av jämkning på grund av ursprunglig oriktighet torde icke kräva uttrycklig reglering i lagen.

16 §

Lagrådet:

Efter rättshjälpsreformen lär god advokatsed komma att kräva att advokaten eller hans biträdande jurist omedelbart med den rättssökande tar upp frågan huruvida den begärda hjälpen skall lämnas såsom allmän rättshjälp och, i så fall, tillika frågan om storleken av maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag. I annat sammanhang förekommer i remissprotokollet (under 19: 12) uttalanden som synes ge vid handen att det icke är avsett att rättssökande, som skall få allmän rättshjälp, genast skall erhålla skriftligt besked därom. Lagrådet anser att klarhet och reda skulle befordras om ett sådant besked, gärna i enklast möjliga form, alltid genast lämnades.

Enligt andra stycket fullgöres skyldigheten att utge kostnadsbidrag genom att den rättssökande "betalar ersättning till biträdet och övriga kostnader för rättshjälpen". Sistnämnda kostnader kan den rättssökande betala antingen direkt eller också indirekt så att han lämnar biträdet, med redovisningsskyldighet för denne, ett förskott för kostnadernas gäldande. I båda fallen är det givetvis den rättssökande som bestrider kostnaderna. Lämpligen kunde därför de citerade orden utbytas mot "till biträdet betalar dennes ersättning och svarar för övriga kostnader för rättshjälpen".

17 §

Justitierådet Alexanderson:

Bestämmelserna i andra stycket andra punkten innebär att biträdesersättningen icke blir fastställd i annat fall än då den rättssökande eller biträdet begär det hos rättshjälpsnämnden eller denna självmant tar upp ersättningen till prövning, men att fråga om fastställelse kan väckas utan tidsbegränsning. Dessa bestämmelser är enligt min mening ägnade att inge betänkligheter.

Jag vill för det följande förutskicka, att lagrådet vid 23 § kommer att hemställa att den paragrafen får följande lydelse: "Biträde får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §. Har det skett är förbehållet utan verkan och skall biträdet återbetala vad han uppburit för mycket." Denna avfattning är avsedd att klart markera att ett biträde som tagit för mycket betalt icke skall vara skyddad mot återkrav ens om betalningen erlagts genom att pengar överlämnats med insikt om överbetalningen.

Hur mycket biträdet äger betinga sig i ersättning kan emellertid mången gång vara tveksamt. Också de fasta taxorna kommer att innefatta möjlighet till undantag. Och utanför det direkt taxebestämda området måste enligt sakens natur finnas rum för en betydande osäkerhet. Även om man förvisso kan vänta att rättshjälpsnämnderna kommer att

visa all skälig hänsyn till de förefintliga svårigheterna kan dock den möjligheten icke uteslutas att en advokats arvodesdebiteringar för en följd av år underkastas prövning, kanske i anledning av något som förefallit och ansetts anmärkningsvärt, och att prövningen leder till stora återkrav. Det kan rentav hända att advokaten inför en sådan risk väljer att fortlöpande begära fastställelse av sina arvoden, något som, om det blev vanligt, skulle vålla påfrestningar på rättshjälpsorganisationen. Det må i detta sammanhang erinras om att enligt huvudregeln i 18 kap. 9 § handelsbalken den som vill tala å sysslomans förrättning skall göra det inom natt och år sedan sluträkning avgavs, samt vidare om att en liknande regel enligt 33 § i stadgarna för Sveriges advokatsamfund gäller angående ledamots skyldighet att underkasta sig skiljedom i tvist med huvudman om arvode och kostnad för utfört uppdrag. Enligt punkt 10 i förslaget till normalavtal enligt jämtlandssystemet gäller slutligen att, om icke inom ett år erinran gjorts mot advokatens räkning, denna anses godtagen.

Såsom framgår av specialmotiveringen till förevarande paragraf leder förslagets ståndpunkt också till vissa svårigheter i det, dock möjligen icke så ofta förekommande fallet, att biträde, som ej upptagit erforderligt förskott av sin huvudman och därför ej fått betalt av denne, för talan i rättegång vid allmän domstol om att utfå sin ersättning. Är ersättningen icke fastställd men vitsordas det i sådant hänseende fordrade beloppet, följer av målets dispositiva karaktär att beloppet utdömes i den mån icke invändning om preskription, betalning e. d. föranleder annat. Är beloppets storlek tvistig lär det tillhöra domstolens processledande verksamhet att upplysa parterna om möjligheten att få fastställelse hos rättshjälpsnämnden och efterhöra om någon av dem ämnar begagna sig därav. Väckes därpå hos rättshjälpsnämnden fråga om fastställelse, förklarar enligt 32 kap. 5 § rättegångsbalken domstolen målet vilande. Domstolen får däremot enligt min mening — i motsats till vad som uttalas i remissprotokollet — icke begära yttrande om ersättningens skälighet från rättshjälpsnämnden, ty denna skall icke yttra sig om något som senare skulle kunna föras under dess direkta prövning. Skulle ingen av parterna vilja gå till rättshjälpsnämnden, måste domstolen själv bestämma ersättningsbeloppet med tillämpning av första stycket i förevarande paragraf jämfört med 22 §.

Den lösning jag i stället vill förorda innebär, att rätten för den rättssökande eller biträdet att väcka fråga om fastställelse samt för rättshjälpsnämnden att självmant upptaga fråga därom skall gälla under en begränsad tid från sluträknings avgivande, förslagsvis ett år, och att, sedan denna tid gått till ända utan att fråga om fastställelse sålunda uppkommit, ersättningen skall anses fastställd till det belopp som upptagits i sluträkningen. Lösningen har till förutsättning att enligt föreskrifter utfärdade i administrativ ordning biträdet har att till rättshjälps-

nämnden inberätta när han avgivit sluträkning och vilket belopp han däri betingat sig i arvode. En sådan lösning samt en processledande verksamhet från domstolens sida enligt vad förut angivits torde komma att medföra att allmän domstol endast undantagsvis behöver tillämpa ersättningsreglerna i rättshjälpslagen.

Godtages denna lösning, skulle andra stycket i förevarande paragraf från och med andra punkten kunna avfattas så: "I annat fall fastställes biträdesersättningen av rättshjälpsnämnden, om den rättssökande eller biträdet begär det inom ett år från det sluträkning avgavs eller rättshjälpsnämnden inom samma tid självmant upptager ersättningsfrågan till prövning; annars anses ersättningen fastställd till det belopp som upptagits i sluträkningen."

Regeringsrådet Öhman, regeringsrådet Körlof och justitierådet Walberg:

Av specialmotiveringen till andra stycket andra punkten framgår att det förutsätts att domstol i rättegång om biträdesersättning i vissa fall skall höra rättshjälpsnämnden om ersättningens skälighet. Gentemot detta må anföras att domstolen visserligen bör, som ett moment i dess processledande verksamhet, upplysa parterna om möjligheten att få fastställelse av ersättningen hos rättshjälpsnämnden och efterhöra om någon ämnar begagna sig därav, men att det ej bör ifrågakomma att domstolen inhämtar yttrande om ersättningens skälighet från nämnden. Skulle ingen av parterna vilja gå till rättshjälpsnämnden, har domstolen att själv bestämma ersättningsbeloppet med tillämpning av första stycket i förevarande paragraf jämfört med 22 §.

20 §

Lagrådet:

Lagrådet föreslår att i första stycket av förevarande paragraf som en andra punkt införes följande bestämmelse: "Har allmän rättshjälp lämnats enligt 16 § första stycket, utgår biträdesersättningen även för denna del av uppdraget av allmänna medel." I fråga om motiveringen härför hänvisar lagrådet till vad som anföres vid 22 §.

Vid 9 § har lagrådet förordat att i andra stycket punkt 6 av nämnda paragraf upptages också vad av allmänna medel utgått i ersättning enligt 5 § lagen (1958: 642) angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller vid utredning av faderskapet till barn utom äktenskap.

Enligt 9 § andra stycket anses såsom kostnad för rättshjälpen den rättssökandes kostnad för bl. a. sådant som anges i samma stycke punkt 6. När den rättssökande icke åtnjuter allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden, avgöres enligt 18 kap. 13 § RB i vad mån den rättssökande skall slutligen vidkännas de i punkt 6 omnämnda kostnaderna.

Anses han skola bära sådan kostnad helt eller delvis, blir han ålagd återbetalningsskyldighet till statsverket. Beloppet av vad han har att återbetala utgör rättshjälpskostnad vid rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden. För det fall åter att den rättssökande av rättshjälpsnämnden beviljats allmän rättshjälp, framgår nu av andra stycket i förevarande paragraf att i motsvarande fall betalningsskyldighet ej skall åläggas honom. Emellertid måste också i detta senare fall ske sådan prövning som avses i 18 kap. 13 § RB, ty utan en sådan saknas grund att anse någon i 9 § andra stycket 6 avsedd kostnad såsom kostnad för rättshjälpen åt honom. Detta måste också vara det remitterade förslagets ståndpunkt. Den skulle komma till uttryck om andra stycket i förevarande paragraf avfattades exempelvis så: "För ersättning som avses i 9 § andra stycket 6 skall rätten, i stället för att enligt 18 kap. 13 § rättegångsbalken ålägga den som beviljats allmän rättshjälp betalningsskyldighet, förklara att ersättningen utgör en kostnad för rättshjälpen."

Lagrådet förordar att andra stycket i förevarande paragraf avfattas i överensstämmelse med vad nu angivits.

22 §

Lagrådet:

Det väsentliga innehållet i förevarande paragraf avser biträdes rätt till ersättning och normer för ersättningens bestämmande samt härjämte reglering av frågan vem som fastställer ersättningen. Paragrafen är tillämplig på allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden. Enligt 20 § första stycket gäller att, sedan sådant beslut meddelats, kostnader som uppkommer härefter skall betalas av allmänna medel.

I första stycket andra punkten av förevarande paragraf sägs att, om allmän rättshjälp lämnats enligt 16 § första stycket, ersättning utgår även för denna del av uppdraget. Med detta stadgande torde ha avsetts att ange — förutom vad som omedelbart framgår av dess avfattning, nämligen att biträde skall ha ersättning också för den del av uppdraget som ligger i tiden före rättshjälpsnämndens beslut om rättshjälp — att denna ersättning skall bestämmas enligt samma normer och av samma myndigheter, domstol eller rättshjälpsnämnd, som ersättningen för arbete efter rättshjälpsnämndens beslut och i ett sammanhang med denna. Att biträdesersättning i anledning av allmän rättshjälp, som lämnats enligt 16 § första stycket, i nu avsett fall sålunda skall utgå av allmänna medel skulle tydligare framgå om detta uttryckligen anges i 20 § första stycket. Lämpligen bör, såsom vid sistnämnda paragraf redan angivits, en bestämmelse med detta innehåll införas där som en andra punkt i första stycket. Om så sker synes andra punkten i första stycket av förevarande paragraf kunna utgå. Av 20 § första stycket med det nu föreslagna innehållet torde nämligen följa att bestämmelserna i förevarande

paragraf utan vidare blir tillämpliga på biträdets uppdrag också såvitt avser tiden före beslutet av rättshjälpsnämnden.

Såsom departementschefen framhållit i specialmotiveringen till förevarande paragraf modifieras principen om att biträdeskostnad, som avses i 16 § andra stycket, anses utgå av allmänna medel, sedan beslut om rättshjälp meddelats av rättshjälpsnämnden, för det fallet att domstol redan före beslutet om rättshjälp fastställt ersättning till biträdet med stöd av 17 § andra stycket. Situationen kan inträda om talan i domstolsmålet fullföljes till högre rätt och beslutet om rättshjälp meddelas först därefter. I den mån ersättningen sålunda fastställts skall den icke anses utgå av allmänna medel. Någon uttrycklig bestämmelse härom i lagen synes ej erforderlig. De fall som här avses torde ej bli särskilt ofta förekommande.

Beträffande biträdes och offentlig försvarares arvoden upptar förevarande paragraf och 21 kap. 10 § RB den allmänna principen om skälig ersättning för utfört arbete. Som komplement härtill föreskrivs emellertid att taxor skall fastställas, vilka skall tillämpas vid bestämmande av ersättning. Uppgiften att fastställa taxorna kommer att läggas på centralmyndigheten.

Departementspromemorians förslag om taxor föranledde tvekan hos vissa remissinstanser om utsikterna att kunna konstruera användbara taxor som samtidigt är rimliga. Resultatet av de undersökningar som därefter företagits inom justitiedepartementet och som redovisas i det nu remitterade protokollet ger ett bättre underlag än man tidigare haft att bedöma dessa frågor. Den slutsatsen synes kunna dragas att förhållandevis goda möjligheter föreligger att för åtskilliga typer av mål och ärenden bygga upp taxor med någorlunda bred tillämpning utan att skälighetskravet eftersättes.

Av väsentlig betydelse för att taxorna skall tillgodose sistnämnda krav är att, i den mån de grundas på kostnaderna hos rättshjälpsanstalterna och de allmänna advokatbyråerna, de kommer att bygga på de verkliga självkostnaderna. Av uttalanden av departementschefen framgår att detta är förutsatt. I remissprotokollet uttalas vidare att samråd kommer att ske med företrädare för advokatväsendet.

Arvodestaxorna avses bli bindande för de myndigheter som fastställer arvodena, alltså även för domstolarna. Som nyss angivits heter det nämligen i lagrummen att vederbörlig taxa skall tillämpas vid bestämmande av ersättning. Detta innebär alltså en begränsning av domstolarnas prövningsrätt. Tvekan kan råda om en sådan ordning kan anses godtagbar.

Rättshjälpen är avsedd att vara en social förmån. Som en följd av reglerna om kostnadsbidrag och återbetalningsskyldighet skall visserligen kostnaderna i åtskilliga fall bäras av rättssökande eller tilltalad. Emellertid innebär grundskyddet att kostnaderna ersätts av allmänna

medel. Med hänsyn härtill och mot bakgrund av den förutsedda väsentligt ökade omfattningen av rättshjälp är det förståeligt att man i ersättningsreglerna bygger in ett system med taxor inom ramen för den allmänna skälighetsprincipen.

Det nya systemet innebär att de allmänna advokatbyråernas advokater och biträdande jurister obligatoriskt skall stå till förfogande för rättshjälp. De blir att anse som tjänstemän och beträffande dem medför sålunda taxesystemet inga problem.

För enskilt verksamma advokater och övriga jurister, som kan ifrågakomma, innebär den nya ordningen ej något tvång att lämna rättshjälp vare sig som biträde eller offentlig försvarare. Den skyldighet i detta hänseende som nu föreligger enligt 8 kap. 5 § RB föreslås sålunda bli upphävd. Det kan därför hävdas att dessa advokater och övriga jurister, då de åtager sig uppdrag inom ramen för rättshjälpen, därmed också godtager att ersättning lämnas på grundval av det fastställda taxesystemet. Med ett sådant betraktelsesätt synes principiell erinran ej kunna göras mot den föreslagna regleringen.

I fråga om taxebestämmelsernas tillämpning framgår av remissprotokollet att biträde eller offentlig försvarare skall kunna genom påvisande av särskilda omständigheter föranleda att avvikelse sker från de taxeenliga normalarvodena. Vad i det sammanhanget anföres får anses ge ett rimligt utrymme för att tillgodose variationer i svårighetsgrad, ådagalagd skicklighet, arbetsmängd och andra sådana förhållanden i de särskilda ärendena.

Lagrådet anser med hänsyn till det anförda att det föreslagna systemet med taxor för ersättning åt biträden och offentliga försvarare bör kunna godtagas.

23 §

Lagrådet:

Biträde som förbehållit sig för hög ersättning av sin huvudman och fått betalning, bör vara skyldig att återbetala vad han fått för mycket. Han bör icke vara skyddad mot återkrav ens i det fallet att betalningen erlagts med full insikt om att den innebär överbetalning. För att detta skall tydligt framgå föreslås att paragrafen får följande lydelse: "Biträde får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §. Har det skett är förbehållet utan verkan och skall biträdet återbetala vad han uppburit för mycket."

27 §

Lagrådet:

Under hänvisning till vad som anförts beträffande 9 § första stycket förordas att första stycket av förevarande paragraf erhåller följande ly-

delse: "Har biträde förordnats, betalas kostnadsbidrag till biträdet intill det enligt 19 § fastställda maximibeloppet. Vad som sagts nu gäller ej i den mån skyldigheten att utge sådant bidrag redan fullgjorts enligt 16 § andra stycket."

Den föreslagna nya andra punkten i första stycket avser även vad som enligt 16 § andra stycket inbetalats såsom förskott på biträdesersättning. Av 20 § första stycket andra punkten i styckets avfattning enligt lagrådets förslag framgår att biträdesersättningen jämväl till den del den avser arbete som biträdet utfört före rättshjälpsnämndens beslut anses utgå av allmänna medel, givetvis i den mån ersättningen ej fastställts enligt 17 § andra stycket första punkten.

Att ersättning, som fastställts enligt 17 § andra stycket, ej anses utgå av allmänna medel innebär, att regeln i andra stycket första punkten av förevarande paragraf om avräkning ej gäller vad som motsvarar sålunda fastställd ersättning. Denna begränsning av regelns räckvidd synes ej erfordra uttrycklig reglering i lagen. I detta hänseende hänvisas också till vad lagrådet anfört vid 22 §.

30 §

Lagrådet:

I specialmotiveringen till förevarande paragraf uttalar departementschefen den meningen, att rättshjälp som beviljats för angelägenhet, vilken kan leda fram till verkställbart avgörande, i princip ej bör omfatta exekution av avgörandet. Såsom skäl för denna ståndpunkt anföres, att en annan ordning skulle medföra att rättshjälpsärendet kunde komma att stå öppet under lång tid och att förfarandet vid exekution är så enkelt att det endast undantagsvis torde behövas biträdeshjälp. Skulle någon gång behov föreligga av rättshjälp vid verkställighet bör enligt departementschefen ny ansökan om rättshjälp få göras. Samtidigt förutskickas emellertid vissa ändringar i 1967 års kungörelse om vissa avgifter i utsökningsmål, innebärande att där angivna kostnader bortfaller, när subventionerad rättshjälp tidigare åtnjutits.

Det kan givetvis råda delade meningar i vad mån det är rimligt och lämpligt att begränsa rättshjälpen för anlitande av biträde i samband med verkställighet på angivet sätt. Det kan sålunda synas naturligt att i ett fall, där rättshjälp beviljats för indrivning av en fordran och ärendet lett fram till ett domstolsavgörande, genom vilket betalningsskyldighet ålagts, saken anses avslutad först sedan exekution skett, i vart fall om exekutionen följer i nära anslutning till domstolsavgörandet. Vad den rättssökande avser med sin ansökan om rättshjälp är ju att få betalt för sin fordran. Den i specialmotiveringen angivna ståndpunkten kan också synas rimma mindre väl med lagens i övrigt generösa inställning, om man tar i betraktande sådana fall, när exekutionen avser en icke laga-

kraftvunnen dom (se bl. a. 39, 41 och 42 §§ UL), medan själva målet efter överklagande av motparten går vidare till högre instans. Exekutionen framstår där i särskilt hög grad som ett led i rättshjälpsärendet. Likafullt skall biträdeshjälp icke utgå.

Det framgår icke heller av rättshjälpslagens text att lagens ståndpunkt är den angivna. Som stöd för att den ursprungligen beviljade rättshjälpen skulle omfatta biträdeshjälp i vart fall vid förtida exekution skulle fastmera kunna åberopas 10 § i dess lydelse enligt det remitterade förslaget. Enligt nämnda paragraf äger rättshjälpsnämnden, sedan beslut meddelats om allmän rättshjälp, utfärda ansvarsförbindelse å statens vägnar bland annat när den rättssökande skall ställa säkerhet för att få till stånd verkställighet enligt UL. Här är tydligen fråga om verkställighet av en icke lagakraftvunnen dom (41 och 42 §§ UL). Skall säkerhet kunna ställas för förtida exekution ligger det givetvis nära till hands att därav draga den slutsatsen, att den ursprungligen beviljade rättshjälpen omfattar också själva exekutionen.

Vill man av praktiska och finansiella skäl begränsa biträdeshjälpen vid rättshjälp på sätt angivits i specialmotiveringen, synes det mest konsekvent, att rättshjälpen icke heller skall omfatta förtida verkställighet och att bestämmelsen i 10 § om ansvarsförbindelse vid verkställighet enligt UL begränsas till att gälla fall när rättshjälp beviljats i själva verkställighetsärendet. Detta bör framgå av lagtexten. En jämkning bör därför ske av 10 §. I detta hänseende hänvisas till vad som anförts vid sagda paragraf. En sådan jämkning skulle vara av värde även såtillvida, att det härigenom åtminstone indirekt kom till uttryck i rättshjälpslagens text, att allmän rättshjälp i princip icke omfattar exekution.

Det kan anmärkas, att verkställighet som avser kvarstad, skingringsförbud eller annan säkerhetsåtgärd otvivelaktigt enligt förslaget omfattas av den rättshjälp som beviljats i den angelägenhet som föranlett säkerhetsåtgärden.

34 §

Lagrådet:

Med avseende å bestämmelsen i första stycket 4 erinras om den icke ovanliga situationen, att under behandlingen av en rättslig angelägenhet framkommer utredning, som ådagalägger, att den rättssökandes intresse av att få sin sak behandlad icke är av den styrka man från början antagit. Sålunda kan vid förberedande utredning inför en process eller under målets handläggning i första instans framkomma omständigheter som visar, att den rättssökandes talan i själva verket är obefogad. För att utmärka, att rättshjälpsnämnden även i sådana fall äger förordna att rättshjälpen skall upphöra, synes lämpligt, att ordet "har" utbytes mot orden "kan anses ha".

Justitierådet Alexanderson och justitierådet Walberg:

Med den ståndpunkt förslaget i 15 § intagit synes bäst överensstämma, att i fall som behandlas i första stycket 5 av förevarande paragraf avseende fästes endast vid väsentlig förändring. Vi ifrågasätter huruvida icke förevarande paragraf borde jämkas i överensstämmelse med vad nu sagts.

35 §

Lagrådet:

Med hänsyn till bestämmelsen i 19 § RP om offentlig försvarare föreslås att här endast utsäges att om offentlig försvarare finns särskilda bestämmelser.

38 §

Lagrådet:

I förevarande paragraf hänvisas till särskilda bestämmelser i fråga om skyldighet för misstänkt eller annan att återgälda statsverket kostnad för rättshjälp enligt 36 §. Hänvisningen torde avse dels bestämmelserna i 31 kap. RB i tillämpliga delar — beträffande mål vari endast målsägande för talan därjämte reglerna i 18 kap. 13 § RB — och dels 36 kap. 23 § och 40 kap. 16 § RB.

De förmåner som följer med rättshjälp enligt 36 § rättshjälpslagen torde emellertid icke samtliga gå in under bestämmelserna i 18 kap. 13 § och 31 kap. 1 § RB. Så är t. ex. icke förhållandet med kostnad för utskrift av fonogram. Samtliga kostnader bör emellertid omfattas av återbetalningsskyldighet. Bestämmelserna i förevarande paragraf bör därför jämkas. Vad nu avhandlats kan förslagsvis formuleras så: "Bestämmelserna i rättegångsbalken om skyldighet för tilltalad eller annan att till statsverket återbetala kostnad som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel äger motsvarande tillämpning i fråga om kostnad för rättshjälp enligt 36 §."

Vid förevarande paragraf torde böra upptagas en fråga som berör också 45 § samt förslaget till lag om ändring i RP.

I 17—19 §§ RP finns bestämmelser som innebär att vissa arter av talan skall behandlas i den för brottmål föreskrivna ordningen. Enligt 17 § är sålunda fråga om talan mot någon, som ej är tilltalad, rörande egendoms förverkande till det allmänna eller annan särskild rättsverkan av brott. I 18 § RP gäller det talan som föres särskilt angående utdömande av förelagt vite. Slutligen avses i 19 § andra stycket RP det fall då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol inleds förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller också annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd.

Att i dessa fall kan förekomma rättshjälp enligt 36 § rättshjälpslagen åt den som sålunda likställts med misstänkt i brottmål följer direkt av innehållet i de nu anförda bestämmelserna. I sådant hänseende utsäger 45 § rättshjälpslagen något som är överflödigt men tillika missvisande, i det att 36 § som sagts skall tillämpas ej blott i fall som avses i 19 § andra stycket RP utan också i fall enligt 17 och 18 §§ RP.

Syftet med bestämmelserna i 45 § är i själva verket ett annat. Förevarande paragraf i föreslagen lydelse låter förstå att förefintliga bestämmelser i ämnet innebär skyldighet att återgälda rättshjälp enligt 36 §. Så är fallet beträffande 17 och 18 §§ RP. Vad åter angår 19 § andra stycket RP finns där för närvarande en bestämmelse att, om offentlig försvarare förordnats för den dömde, arvode och ersättning till försvararen alltid skall gäldas av statsverket, och avsikten är att också kostnad för rättshjälp enligt 36 § skall stanna på statsverket. Denna ståndpunkt framträder i förslaget därigenom att uppräkningen av lagrum i 45 § icke innefattar förevarande paragraf.

Som redan nämnts kan 45 § leda till oriktiga slutsatser beträffande fall som avses i 17 och 18 §§ RP. Det är vidare icke lyckligt att i fall som avses i 19 § RP den dömdes frihet från att återgälda rättshjälpskostnader regleras dels i sistnämnda paragraf och dels i 45 §. Mera rättvisande och följdriktigt är enligt lagrådets mening, om friheten från återbetalningsskyldighet helt regleras i 19 § RP, 45 § utgår och 46 § blir 45 § samt i förevarande paragraf, i ett andra stycke, göres en hänvisning till 19 § andra stycket RP.

På grund av det anförda hemställer lagrådet vid förevarande paragraf ytterligare att däri som ett andra stycke upptages följande: "I fall som avses i 19 § andra stycket lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken gäller vad där är föreskrivet."

41 §

Lagrådet:

Beträffande rubriken närmast före förevarande paragraf och paragrafens avfattning hänvisas till det vid 1 § sagda.

Beaktas lagrådets hemställan att 8 § första stycket skall utgå, skall hänvisningarna i förevarande paragraf jämkas i enlighet därmed.

42 §

Lagrådet:

Det föreslås att andra stycket av förevarande paragraf i förtydligande syfte ges följande lydelse: "Lämnas efter rådgivning allmän rättshjälp, skall kostnaden för rådgivningen anses som en kostnad för den allmänna rättshjälpen. Den rättssökande får därvid räkna sig erlagd rådgivningsavgift till godo såsom betalning på kostnadsbidrag."

44 §

Lagrådet:

Förbudet i första stycket andra punkten av förevarande paragraf att föra talan mot centralmyndighetens beslut torde vara avsett för beslut i anledning av besvär som nämns i första punkten. Enligt ordalagen gäller fullföljdsförbudet emellertid generellt. Som framgår av remissprotokollet skall centralmyndigheten ha att meddela också åtskilliga andra beslut, närmast av normbesluts karaktär. De viktigaste blir fastställande av taxor för biträdens och offentliga försvarares arvoden enligt 22 § rättshjälpslagen och 21 kap. 10 § RB. I dessa ärenden föreligger ett berättigat intresse för exempelvis advokater att ha möjlighet att föra talan mot besluten hos Kungl. Maj:t. Denna möjlighet bör ej beskäras. Fullföljdsförbudet bör därför uttryckligen begränsas till att avse centralmyndighetens beslut i anledning av besvär.

45 §

Lagrådet:

Under hänvisning till vad som vid 38 § anförts beträffande nu förevarande paragraf hemställes att denna får utgå.

46 §

Lagrådet:

Under hänvisning till vad som sagts vid 38 och 45 §§ hemställes att förevarande paragraf betecknas 45 §.

Övergångsbestämmelserna

Lagrådet:

För vinnande av ökad tydlighet torde andra och tredje styckena böra byta plats.

Det föreslagna andra stycket lär icke vara avsett att hindra den som gjort en före ikraftträdandedagen ännu icke bifallen ansökan om fri rättegång från att, om ansökningen avslås, söka och få rättshjälp.

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

18 KAP.

8 §

Lagrådet:

Den vid förevarande lagrum upptagna lagstiftningsfrågan är i första hand en allmänprocessuell fråga, nämligen frågan i vilken utsträckning kostnad, som uppkommit före rättegången, bör hänföras till rättegångskostnad. Endast medelbart berörs rättshjälpssystemet.

Den föreslagna ändringen rör frågor av principiell räckvidd och kan få icke obetydliga ekonomiska verkningar för parterna i civilmål. Ändringsförslaget bygger icke på någon mera ingående utredning och analys av de situationer av skilda slag, i vilka den föreslagna nya bestämmelsen skulle kunna få betydelse. Förslaget har icke varit föremål för remissbehandling. I sådant hänseende hade det varit av särskilt intresse att höra Sveriges advokatsamfund.

Vad gällande rätt innebär i förevarande hänseende är icke fullt klart. Lagrådet håller det icke för uteslutet att en viss utvidgning av vinnande parts ersättningsrätt kan vara befogad. Det föreliggande förslaget synes emellertid föra för långt.

Med hänsyn till det nu sagda finner lagrådet att en ändring av förevarande lagrum icke bör genomföras på föreliggande utredning.

21 KAP.

10 §

Lagrådet:

I fråga om taxa för bestämmande av ersättning till offentlig försvarare hänvisas till vad som anförts vid 22 § rättshjälpslagen.

23 KAP.

13 och 15 §§ (19 §)

Lagrådet:

Enligt det remitterade förslaget avser rättshjälp åt misstänkt under förundersökning endast ersättning till offentlig försvarare. Förslaget innehåller emellertid bestämmelser om att kostnad för bevisupptagning vid domstol under förundersökningen och kostnad för den misstänktes inställelse vid sådan bevisupptagning skall utgå av allmänna medel. Bestämmelserna torde avse fall där kostnad under förundersökningen f. n. kan ersättas enligt lagen om fri rättegång.

Under förundersökning torde dock ersättning enligt nämnda lag kunna utgå även när den misstänkte förelagts att infinna sig personligen vid förhör enligt 23 kap. 19 § andra stycket RB. Om den misstänkte inställer sig till förhör enligt sistnämnda bestämmelse, bör följdriktigt ersättning för hans inställelse utgå av allmänna medel. Ersättning bör utgå i den omfattning och enligt samma normer som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp. Lagrådet föreslår att bestämmelse med detta innehåll tas in som en tredje punkt i 23 kap. 19 § andra stycket RB.

Även i vissa andra fall torde under förundersökning uppkommen kostnad kunna ersättas enligt lagen om fri rättegång. Så torde vara fallet med kostnad för bl. a. sådan i 24 kap. 14 § RB angiven utredning som får förebringas endast när särskilda skäl föreligger. I det remitterade förslaget har icke tagits upp bestämmelser om att ersättning för dessa kostnader skall utgå av allmänna medel och lagrådet finner för sin del icke anledning att föreslå några sådana bestämmelser.

Har kostnad för bevisupptagning eller den misstänktes inställelse vid rätten utgått av allmänna medel, torde avsikten i det remitterade förslaget vara, att ersättningsskyldighet skall kunna förekomma enligt bestämmelserna i 31 kap. RB. Bland de kostnader som nämns i 31 kap. 1 § finns kostnad för bevisning under förundersökningen men icke kostnad för den misstänktes inställelse vid rätten under förundersökningen. I enlighet med det anförda föreslår lagrådet att de i 31 kap. 1 § första stycket första punkten angivna kostnadsposterna kompletteras med kostnad för den misstänktes inställelse vid rätten under förundersökningen.

31 KAP.

1 §

Lagrådet:

Beträffande första stycket första punkten i förevarande lagrum har lagrådet vid 23 kap. 13 och 15 §§ föreslagit visst tillägg.

Det framgår ej av remissprotokollet, vilken räckvidd som är avsedd att tillkomma den nya bestämmelsen i första stycket sista punkten att tilltalad "ej heller i något fall" skall vara skyldig att betala mera än ett på visst sätt bestämt belopp. Klart är i vart fall att bestämmelsen innebär en inskränkning i vad som skulle följa av tidigare punkter i förevarande paragraf. Bestämmelsens placering i kapitlets inledande och centrala paragraf talar emellertid närmast för att den också får verkan gentemot åtskilliga följande paragrafer i kapitlet.

En lämplig ordning skulle enligt lagrådets mening vara, att maximeringen av ersättningsskyldigheten fick gälla också i fråga om solidariskt ansvar (6 och 7 §§), totalkostnad i instanserna (10 §) samt i fall som av-

ses i 12 §, däremot ej beträffande kostnader som avses i 4 § första stycket.

Lagrådet föreslår att, om denna ståndpunkt vinner bifall, den bringas till uttryck i lagtexten på förslagsvis det sätt att orden "i något fall" utbyts mot "i annat fall än som sägs i 4 § första stycket".

Det må anmärkas att, för mål om enskilt åtal, i 11 § andra stycket i föreslagen lydelse beträffande rättshjälpskostnad särskilt hänvisats till maximeringsregeln i förevarande paragraf.

11 §

Lagrådet:

Enligt andra stycket i förevarande paragraf skall 31 kap. 1 § ha motsvarande tillämpning i fråga om den misstänktes skyldighet att ersätta statsverket kostnad för offentlig försvarare och för annan rättshjälp åt den misstänkte. Hänvisningen till 31 kap. 1 § åsyftar uppenbarligen endast att göra bestämmelserna om maximering och jämkning i nämnda paragraf tillämpliga på den misstänktes ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnad. Hänvisningen bör därför uttryckligen begränsas till att avse 31 kap. 1 § första stycket tredje punkten och andra stycket.

Övergångsbestämmelserna

Lagrådet:

Hänsyn torde vid avfattningen böra tas till möjligheten att ansökan avslås. Andra punkten kan lämpligen avfattas så: "Har ansökan om fri rättegång gjorts före nya lagens ikraftträdande, gäller dock fortfarande i fråga om ansökningens behandling enligt denna balk och, om ansökan bifalles, beträffande den fria rättegången 17 kap. 14 §," etc.

Förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken

Lagrådet:

Under hänvisning till vad lagrådet vid 38 § rättshjälpslagen anfört om förevarande lagförslag samt med beaktande tillika av den ändring som föreslås i 21 kap. 10 § första stycket RB, hemställer lagrådet att, samtidigt som 27 § RP upphäves, 19 § andra stycket andra punkten RP ändras och en ny tredje punkt tillägges enligt följande förslag: "Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, skall ersättning till försvararen alltid gäldas av statsverket. Även kostnad för annan rättshjälp åt den dömde skall gäldas av statsverket."

Ur protokollet:

Ingrid Hellström

Utdrag av protokoll över justitieärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 17 december 1971.

Närvarande: Statsministern PALME, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, JOHANSSON, HOLMQVIST, ASPLING, NILSSON, LUNDKVIST, GEIJER, MYRDAL, ODHNOFF, MOBERG, BENGTSSON, NORLING, LÖFBERG, LIDBOM, CARLSSON.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter lagrådets utlåtande över förslag till

1) *rättshjälpslag,*

2) *lag om ändring i rättegångsbalken,*

3) *lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken*

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

De anmärkningar som lagrådet framställt har i huvudsak endast berört detaljer i förslaget. I den mån annat inte anges i det följande bör lagrådets anmärkningar godtas.

Lagrådet har inledningsvis tagit upp frågan om rättsskyddsförsäkringarnas roll i det nya rättshjälpssystemet och därvid framhållit vikten av att dessa försäkringar finns kvar efter reformens genomförande.

Av mina uttalanden i det remitterade förslaget framgår att jag utgår från att de frivilliga rättsskyddsförsäkringarna skall finnas kvar som komplettering till det grundskydd som rättshjälpen innebär. Det finns anledning till antagande att försäkringsbranschen skall kunna finna lämpliga former för anpassning av de frivilliga rättsskyddsförsäkringarna till det nya rättshjälpssystemet.

När det gäller förslaget till rättshjälpslag delar jag lagrådets i anslutning till *1 §* framförda uppfattning att uttrycket "konsultation" bör ersättas med "rådgivning". Definitionen av begreppet rådgivning bör ges i *41 §*.

I anslutning till *9 §* tar lagrådet upp frågan vilka förmåner som allmän rättshjälp i angelägenhet utomlands närmare innebär. Lagrådet anser det vara lämpligt att i förevarande paragraf tas in ett bemyndigande för Kungl. Maj:t att meddela närmare föreskrifter i frågan. För egen del anser jag inte att en sådan reglering behövs. Det torde utan vidare vara klart att de förmåner som anges i andra stycket 3—6 inte kan förekomma annat än i angelägenhet som prövas eller på annat sätt

behandlas här i landet. Detsamma gäller bevisning vid någon av de under punkt 2 angivna domstolarna, liksom också den i 10 § angivna förmånen. Återstående förmåner hänför sig till utomprocessuell utredningskostnad och biträdeshjälp. För utomprocessuell utredningskostnad gäller enligt 25 § att biträde eller i undantagsfall rättshjälpsnämnden beslutar om sådan utredning. Biträdet har att på eget ansvar ta ställning till om särskild utredning behövs och det finns inte anledning att begränsa hans befogenhet till sådan utredning, som kan förebringas här i landet. Det sagda gäller f. ö. även i det fallet att det i angelägenhet som behandlas här i landet uppkommer fråga om att införskaffa utredning utomlands. Biträde skall givetvis kunna förordnas för angelägenhet som skall prövas eller på annat sätt behandlas utomlands. Det ligger dock i sakens natur att biträdeshjälpen måste få begränsad omfattning. Som huvudregel bör gälla att biträdet får driva ärendet från Sverige. Det bör alltså normalt inte komma i fråga att biträdet företar resor utomlands för att medverka vid förlikningsförhandlingar eller för att inställa sig vid förhandling inför domstol eller annan myndighet. I undantagsfall kan det dock från ekonomisk synpunkt vara fördelaktigare att biträdet direkt tar del i ärendets handläggning på den främmande orten. Det torde få ankomma på centralmyndigheten att vid behov meddela närmare föreskrifter för tillämpningen i de situationer som nu berörts.

I anslutning till *10 och 30 §§* berör lagrådet frågan om ett rättshjälpsärende skall anses omfatta exekution. Lagrådets förslag till avfattning av 10 § kan jag godta. Förtida verkställighet bör liksom annan verkställighet inte omfattas av den rättshjälp som lämnats i den angelägenhet som lett fram till utsökningstiteln. Som lagrådet framhåller omfattas däremot sådan verkställighet som avser kvarstad, skingringsförbud eller annan säkerhetsåtgärd av den rättshjälp som lämnats i den angelägenhet som föranlett säkerhetsåtgärden. Som jag anfört i remissprotokollet torde det vid exekution endast undantagsvis behövas biträdeshjälp. Den reella kostnaden i ett verkställighetsärende består därför i de avgifter som utgår i utsökningsmål. Frågan om befrielse från exekutionsavgift när sökanden har haft rättshjälp får lösas genom ändring i den författning som reglerar exekutionsavgifterna. Dessa avgifter regleras numera i exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027), som träder i kraft den 1 januari 1972 och som ersätter kungörelsen (1967: 441) om vissa avgifter i utsökningsmål m. m. Skulle det i något fall behövas biträde i det exekutiva förfarandet får rättshjälp sökas särskilt i denna angelägenhet.

Som jag anfört i remissprotokollet bör vid allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden klienten av biträdet erhålla bevis om att sådan rättshjälp lämnas. Vad lagrådet anfört härom i anslutning till *16 §* kan jag ansluta mig till. Den närmare utformningen av dessa bestämmelser liksom bestämmelserna om redovisning av rättshjälpsärende kan regleras i tillämpningsföreskrifter.

En ledamot av lagrådet förordar att den i *17 §* andra stycket andra punkten angivna rätten för den rättssökande eller biträdet att begära fastställelse av biträdesersättning samt för rättshjälpsnämnden att självmant ta upp ersättningsfrågan till prövning skall gälla under begränsad tid från det sluträkning har avgetts och att, sedan denna tid gått ut utan att fråga om fastställelse uppkommit, ersättningen skall anses fastställd till det belopp som tagits upp i sluträkningen. En sådan tidsbegränsning finner jag varken lämplig eller nödvändig. Jag förutsätter att rättshjälpsnämnderna använder sin befogenhet att självmant ta upp ersättningsfrågan i ärenden som avslutats längre tid tillbaka endast när särskilda skäl föreligger. Jag delar lagrådets i anslutning till samma paragraf framförda uppfattning att allmän domstol i rättegång om biträdesersättning inte skall höra rättshjälpsnämnden om ersättningens skälighet. Det bör ankomma på parterna i målet att begära fastställelse hos nämnden. Jag vill dock understryka lagrådets uttalande att domstolen bör upplysa om denna möjlighet.

Vad två ledamöter av lagrådet anfört i anslutning till *34 §* föranleder inte att jag frångår den i det remitterade förslaget intagna ståndpunkten.

Beträffande förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken har lagrådet i fråga om bestämmelserna i *18 kap. 8 §* ansett att en ändring i lagrummet inte bör genomföras på föreliggande utredning. I och för sig anser jag att det är angeläget med en ändring av paragrafen i den riktning som det remitterade förslaget anger. Som lagrådet framhåller har emellertid en sådan ändring endast medelbart intresse för rättshjälpsreformen. Jag vill därför inte motsätta mig att frågan tas upp i annat sammanhang. Inom justitiedepartementet utarbetas f. n. en promemoria med förslag till vissa ändringar i bl. a. RB:s bestämmelser om rättegångskostnader. Promemorian kommer att bli föremål för remissbehandling. Frågan om ändring i 18 kap. 8 § bör tas upp i det sammanhanget.

Till det remitterade förslaget har fogats en tabell över kostnadsbidrag, beräknade efter ett basbelopp av 6 900 kr. Basbeloppet för december 1971 utgör 7 100 kr. En ny tabell över kostnadsbidrag, beräknade efter sistnämnda basbelopp, torde få fogas som bilaga till detta protokoll.

I det remitterade förslaget har ställning inte tagits till tidpunkten för rättshjälpsreformens ikraftträdande. Tidpunkten bör nu bestämmas till den 1 juli 1973.

Utöver vad som har nämnts i det föregående bör vissa redaktionella ändringar vidtas.

Jag hemställer, att Kungl. Maj:t genom proposition föreslår 1972 års riksdag att anta de av lagrådet granskade lagförslagen med vidtagna ändringar.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Britta Gyllensten

Bilaga

Tabell över kostnadsbidrag (basbeloppet = 7 100 kr).

Årsinkomst kronor	Antal personer mot vilka underhållsskyldighet fullgörs					
	0	1	2	3	4	5
18 000	50	50	50	50	50	50
20 000	50	50	50	50	50	50
22 000	50	50	50	50	50	50
24 000	130	50	50	50	50	50
26 000	230	50	50	50	50	50
28 000	330	150	50	50	50	50
30 000	430	250	80	50	50	50
32 000	530	350	180	50	50	50
34 000	630	450	280	100	50	50
36 000	740	550	380	200	50	50
38 000	870	650	480	300	120	50
40 000	1 010	770	580	400	220	50
42 000	1 140	900	680	500	320	140
44 000	1 320	1 040	800	600	420	240
46 000	1 520	1 170	930	700	520	340
48 000	1 720	1 360	1 070	830	620	440
50 000	2 040	1 560	1 210	960	730	540
52 000	3 040	1 760	1 410	1 100	860	640
54 000	4 040	2 260	1 610	1 250	990	760
56 000	*5 040*	3 260	1 810	1 450	1 130	890
58 000		4 260	2 490	1 650	1 300	1 020
60 000		*5 260*	3 490	1 850	1 500	1 160
62 000			*4 490*	2 710	1 700	1 340
64 000				3 710	1 940	1 540
66 000				*4 710*	2 940	1 740
68 000					3 940	2 160
70 000					*4 940*	3 160
72 000						4 160
74 000						*5 160*
76 000						

Innehållsförteckning

		sid.
Propositionen		1
Propositionens huvudsakliga innehåll		1
Lagförslag		3
Utdrag av statsrådsprotokollet den 7 september 1971		21
1	Inledning	21
2	Nuvarande rättshjälpssystem	23
	2.1 Fri rättegång i tvistemål och ärenden vid domstol	23
	2.2 Rättshjälp i brottmål	24
	2.3 Rättshjälp i förvaltningsärenden	26
	2.4 Rättsskyddsförsäkringarna	27
	2.5 Rättshjälpsanstalterna	29
	2.6 Jämtlandssystemet	34
3	Tidigare reformförslag m. m.	36
	3.1 Rättegångskommitténs förslag om rättegångshjälp	36
	3.2 1965 års reviderade förslag om rättegångshjälp	38
	3.3 Reformförslag i fråga om rättshjälp i förvaltningsärenden	43
	3.4 Reformförslag i fråga om rättshjälpsanstalterna m. m.	43
4	Sammanfattning av promemorieförslaget	50
5	Behovet av och riktlinjerna för en rättshjälpsreform	53
	5.1 Promemorian	53
	5.2 Remissyttrandena	62
6	Tillämpningsområdet	83
	6.1 Nuvarande ordning	83
	6.2 Tidigare reformförslag	85
	6.3 Promemorian	88
	6.4 Remissyttrandena	95
7	Kostnadsbidrag	107
	7.1 Nuvarande ordning	107
	7.2 Tidigare reformförslag	110
	7.3 Promemorian	120
	7.4 Remissyttrandena	123
8	Förmåner	127
	8.1 Nuvarande ordning	127
	8.2 Tidigare reformförslag	130
	8.3 Promemorian	133
	8.4 Remissyttrandena	141
9	Rättshjälp åt misstänkt i brottmål	147
	9.1 Nuvarande ordning	147
	9.2 Tidigare reformförslag	149
	9.3 Promemorian	151
	9.4 Remissyttrandena	154

Sid.

10 Frikänd tilltalads rättegångskostnad 157
10.1 Nuvarande ordning 157
10.2 Tidigare reformförslag 159
10.3 Promemorian 161
10.4 Remissyttrandena 164

11 Konsultation 165
11.1 Promemorian 165
11.2 Remissyttrandena 168

12 Taxor och normalarvoden 171
12.1 Nuvarande ordning 171
12.2 Tidigare reformförslag 172
12.3 Utländsk rätt 173
12.4 Promemorian 174
12.5 Remissyttrandena 177

13 De allmänna advokatbyråerna 183
13.1 Promemorian 183
13.2 Remissyttrandena 186

14 Rättshjälpsmyndigheterna 188
14.1 Promemorian 188
14.2 Remissyttrandena 193

15 Centralmyndigheten 207
15.1 Promemorian 207
15.2 Remissyttrandena 208

16 Förfarandet 210
16.1 Promemorian 210
16.2 Remissyttrandena 211

17 Fullföljd mot rättshjälpsbeslut 213
17.1 Promemorian 213
17.2 Remissyttrandena 214

18 Kostnaderna för reformen 219
18.1 Promemorian 219
18.2 Remissyttrandena 222

19 Departementschefen 224
19.1 Behovet av och riktlinjerna för en rättshjälpsreform .. 224
19.2 Tillämpningsområdet 240
19.3 Kostnadsbidrag 249
19.4 Förmåner 256
19.5 Rättshjälp åt misstänkt i brottmål 262
19.6 Frikänd tilltalads rättegångskostnad 268
19.7 Konsultation 270
19.8 Taxor och normalarvoden 273
19.9 De allmänna advokatbyråerna 280
19.10 Rättshjälpsnämnderna 285
19.11 Centralmyndigheten 294
19.12 Förfarandet 298
19.13 Fullföljd mot rättshjälpsnämndens beslut 301
19.14 Kostnaderna för och genomförandet av reformen 302
19.15 Sammanfattning 306

sid.

19.16 Lagförslagen 309
19.16.1 Förslaget till rättshjälpslag 309
19.16.2 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken 351
19.16.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken .. 358
Bilaga 1 Promemorieförslaget 359
Bilaga 2 Det remitterade förslaget 377
Bilaga 3 Tabell över kostnadsbidrag 394
Bilaga 4 PM ang. undersökning av arvoden till offentlig försvarare i brottmål 395
Utdrag av lagrådets protokoll den 16 december 1971 398
Utdrag av statsrådsprotokollet den 17 december 1971 419
Bilaga Tabell över kostnadsbidrag 423

MARCUS BOKTR. STHLM 1971 710359